

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
СОҒЛИҚНИ САҚЛАШ ВАЗИРЛИГИ

unicef

ЖАҲОН СОҒЛИҚНИ САҚЛАШ ТАШКИЛОТИНИНГ

"ХАФСИЗ ИММУНИЗАЦИЯ"

ДАСТУРИ БЎЙИЧА ПЕДАГОГЛАР ВА ТИББИЁТ
ХОДИМЛАРИ УЧУН ҚЎЛЛАНМА

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ СОҒЛИҚНИ САҚЛАШ ВАЗИРЛИГИ
РЕСПУБЛИКА ТИББИЙ ТАЪЛИМНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МАРКАЗИ
ТОШКЕНТ ТИББИЁТ АКАДЕМИЯСИ
БИРЛАШГАН МИЛЛАТЛАР ТАШКИЛОТИНИНГ БОЛАЛАР ЖАМҒАРМАСИ

«ТАСДИҚЛАЙМАН»

Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни
сақлаш вазирининг биринчи
ўринбосари _____ А. А. Худоёров
« _____ » _____ 20 ____ й.

«КЕЛИШИЛДИ»

Ўзбекистон Республикаси ССВ Республика тиббий
таълимни ривожлантириш маркази директори
_____ М. Ҳ. Алимова
« _____ » _____ 20 ____ й.

ХАВФСИЗ ИММУНИЗАЦИЯ

ЖАҲОН СОҒЛИҚНИ САҚЛАШ ТАШКИЛОТИНИНГ
«ВАКЦИНАЛАР ЁРДАМИДА БОШҚАРИЛУВЧИ ЮҚУМЛИ КАСАЛЛИКЛАР
ВА ИММУНИЗАЦИЯ» ДАСТУРИ БЎЙИЧА
ТИББИЁТ ХОДИМЛАРИ ВА ПЕДАГОГЛАР УЧУН ҚўЛЛАНМА

(Ўқув курси модуллари)

ТОШКЕНТ-2014

Муаллиф:

Умиров С.Э. — Тошкент тиббиёт академияси Муассасалараро илмий тадқиқот лабораторияси етакчи илмий ходими, республика ОИТС га қарши курашиш Маркази мутахассиси, тиббиёт фанлари доктори

Мазкур қўлланма Бирлашган миллатлар ташкилотининг Болалар жамғармаси кўмагида тайёрланиб нашр этилди

Рецензентлар:

- Холматова Б.Т. Тошкент тиббиёт академияси Даволаш факультети декани, Болалар касалликлари кафедраси мудир, тиббиёт фанлари доктори, профессор
- Шомансурова Э.А. Тошкент педиатрия тиббиёт институти Амбулатория тиббиёти кафедраси мудир, тиббиёт фанлари доктори, профессор
- Турсунова Д.А. Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги Санитария эпидемиология назорати Бош бошқармаси бошлиғининг ўринбосари, тиббиёт фанлари номзоди
- Уролов Ш.М. Самарқанд тиббиёт институти 1-педиатрия ва шошилич педиатрия кафедраси доценти, тиббиёт фанлари номзоди

Қўлланма Тошкент тиббиёт академияси Муассасалараро илмий тадқиқот лабораторияси йиғилишида муҳокамага қўйилиб, 2013 йил 21-декабрдаги 14-рақамли баённома билан тасдиқлаш учун тавсия этилган. Тошкент тиббиёт академияси УАШТ Марказий услубий ҳайъати йиғилишида муҳокамага қўйилиб, 2014 йил 17-январдаги 5-рақамли баённома билан тасдиқлаш учун тавсия этилган.

Тошкент тиббиёт академияси Марказий услубий ҳайъати йиғилишида муҳокамага қўйилиб, 2014 йил 25-февралдаги 7-рақамли баённома билан тасдиқлаш учун тавсия этилган.

Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги «Санитария, гигиена ва соғлиқни сақлашни ташкил этиш» йўналиши бўйича мувофиқлаштирувчи кенгаш йиғилишида муҳокамага қўйилиб, 2014 йил 24-февралдаги 5-рақамли баённома билан тасдиқлаш ва чоп этиш учун тавсия этилган

**Тиббиёт олий ўқув юртлири педагоглари ва тиббиёт ходимлари учун
ҚўЛЛАНМА**

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ СОҒЛИҚНИ САҚЛАШ ВАЗИРЛИГИ
ТИББИЙ ТАЪЛИМНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МАРКАЗИ
ЮНИСЕФ
ТОШКЕНТ ТИББИЁТ АКАДЕМИЯСИ**

ИММУНИЗАЦИЯ

ЖАҲОН СОҒЛИҚНИ САҚЛАШ ТАШКИЛОТИНИНГ
«ВАКЦИНАЛАР ЁРДАМИДА БОШҚАРИЛУВЧИ ЮҚУМЛИ КАСАЛЛИКЛАР
ВА ИММУНИЗАЦИЯ» ДАСТУРИ БЎЙИЧА
ТИББИЁТ ХОДИМЛАРИ ВА ПЕДАГОГЛАР УЧУН ҚўЛЛАНМА

ТОШКЕНТ-2014

МУНДАРИЖА

Қисқартмалар	7
Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти глоссарийи	8
Муқаддима	9
0-модуль: Кириш	11
1. 0-модулга кириш	11
2. Мақсадли касалликлар ва иммунизация дастури	13
3. Иммунизация бўйича ўқув курсига кириш	22
4. Ўқув курсини олиб борувчилар учун умумий кўрсатмалар	26
Адабиётлар рўйхати	37
Глоссарий	38
1-илова: Намунавий ўқув дастури	38
2-илова: Баҳолаш учун тартибланган саволнома	66
Ўқув курсини баҳолашнинг стандарт шакли	67
1-модуль: Совуқлик занжирини, вакциналарни ва хавфсиз инъекция учун материалларни бошқариш	69
1-модулга кириш	69
1. Вакциналар ва хавфсиз инъекция учун материалларни сақлаш	70
2. Вакциналарни ва хавфсиз инъекцияни таъминлаш учун асқотадиган материалларни сақлаш	75
3. Тақсимот ва элтиш	100
4. Мониторинг ва кураторлик	106
Глоссарий	116
1-илова: Асосий адабиётлар рўйхати	117
2-илова: Вакциналар йўқотилишининг индикаторлари	118
3-илова: Силкитиш тести	119
4-илова: Флакон термоиндикатори кўрсаткичини ўқиш	121
5-илова: Маҳсулот каталоги (вакциналар ва совутгичлар)	123
6-илова: Совуқлик занжири ускуналарининг инвентаризацияси шаклига мисол	127
7-илова: Ташиш учун эҳтиёжларни ҳисоблаш шаклининг намунаси	128
8-илова: Олдиндан кўзда тутилмаган ҳолатлар бўйича шошилишч тадбирлар режасининг элементлари	130
2-модуль: Аҳоли билан ҳамкорлик	131
2-модулга кириш	131
1. Аҳоли билан ўзаро ҳамкорликда режалаштириш	135
2. Иммунизацияни ва унинг мониторингини аҳоли билан ўзаро ҳамкорликда ўтказиш	143

3.	Аҳоли иштирокини таъминлаш учун самарали ўзаро ҳамкорлик	148
4.	Хабардор қилиш воситалари ва каналлари	155
	Глоссарий	159
	1-илова: Иммунизацияда нодавлат ташкилотларнинг иштироки ҳақида анкета	159
	2-илова: Аҳоли гуруҳлари билан суҳбатлар ўтказиш бўйича тавсиялар	160
	3-илова: Иммунизация билан боғлиқ хавотирланишни келтириб чиқарувчи масалаларни муҳокама этиш	161
	4-илова: Тиббиёт ходимлари хабар берадиган иммунизация ҳақидаги асосий ахборот	164
	5-илова: Иммунизация бўйича ахборот материаллари	165
3-модуль:	Иммунизация хавфсизлиги	167
	3-модулга кириш	167
1.	Вакциналарнинг хавфсизлиги ва сифати	168
2.	Инъекциялар хавфсизлиги ва чиқиндиларни бартараф этиш	175
3.	Иммунизациядан кейинги нохуш кўринишлар устидан эпидемиологик назорат	184
	Глоссарий	193
	1-илова: Иммунизацияда нодавлат ташкилотларнинг иштироки ҳақида анкета	193
	2-илова: Иммунизация хавфсизлигини таъминлаш борасида асосий ижрочиларнинг ўрни ва мажбуриятлари	194
	3-илова: Иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатларининг таърифи ва уларни даволаш	199
	4-илова: Иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатларини текширув тартиби	203
	5-илова: Иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатлари ҳақидаги бирламчи ҳисоботнинг шакли	207
	6-илова: Иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатлари бўйича дастлабки текширув натижалари ҳақидаги ҳисоботнинг шакли	208
	7-илова: Иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатларининг рўйхати	209
	8-илова: Иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатлари бўйича атрофлича (якуний) текширув натижалари ҳақидаги ҳисоботнинг шакли	210
	9-илова: Иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатлари бўйича ўтказилган текширув ҳақидаги якуний ҳисоботнинг шакли	217
	10-илова: ОИВ-инфекцияси оқибатида иммунитетни заифлашган шахсларни эмлаш бўйича асосий тавсиялар	218
	11-илова: ЖССТ қайта текширувдан ўтказилган вакциналар	220
	12-илова: Библиография	221
4-модуль:	Қўллаб-қувватловчи кураторлик	223
	4-модулга кириш	223
1.	Қўллаб-қувватловчи кураторлик тизимини яратиш	225
2.	Мунтазам кураторлик ташрифларини режалаштириш	231
3.	Кураторлик ташрифларини амалга ошириш	236
4.	Ташрифдан кейинги ҳатти-ҳаракатлар/тадбирлар	243
	Глоссарий	245
	1-илова: Куратор назорат қоғозининг намунаси	245
	2-илова: Ҳар бир туманни қамраб олиш: дастур ютуқларини мониторинг қилиб бориш усуллари	246

5-модуль: Иммунизация тизимининг мониторинги	247
5-модулга кириш	247
1. Иммунизация тизими ва кўрсаткичлар	248
2. Маълумотларни тўплаш ва ишлов бериш	254
3. Маълумотларни таҳлил этиш ва акс эттириш	266
4. Чоралар кўриш	274
5. Тескари алоқа ва юқори босқичлар учун ҳисобот	278
Глоссарий	281
1-илова: Асосий адабиётлар рўйхати	281
2-илова: Иммунизация тизимининг параметрлари	282
3-илова: Ҳисоботнинг тўлиқлиги ва ўз вақтидалигини ҳисобга олиш шаклининг намунаси	284
4-илова: Қамраб олиш/иммунизация яқунланмаганлиги мониторингининг графиги қандай тайёрланади	285
6-модуль: Эпидемиологик назоратни қўллаш	289
6-модулга кириш	289
1. Эпидемиологик назорат: бу нима ва нима учун	290
2. Эпидемиологик назорат турлари	292
3. Эпидемиологик назоратни ташкиллаштириш ва мониторинги	296
4. Ҳисобот	307
5. Таҳлил ва тадбирлар	310
6. Тескари алоқа	317
Глоссарий	319
1-илова: Асосий адабиётлар рўйхати	319
2-илова: Назорат, элиминация ва ликвидацияга йўналтирилган вакциналар ёрдамида бошқарилувчи танланган инфекциялар учун ҳодисанинг стандарт таърифи	320
3-илова: Фаол эпидемиологик назорат доирасида ташриф этишга беш қадам	322
4-илова: Шаклларнинг намуналари	323
5-илова: Халқаро тиббий-санитария қоидаларининг бошқарилувчи инфекциялар устидан эпидемиологик назоратга таъсири	326
6-илова: Касаллик эпидемик чақнашларини текшириш	327
7-модуль: «Ҳар бир ҳудудни қамраб олиш» стратегияси асосида иммунизация хизматини тадбиқ этишнинг мўъжаз режасини тузиш	333
7-модулга кириш	333
1. Тиббиёт муассасаси учун мўъжаз режа тузиш	337
1-илова: Вакцинацияни яқунига етказмасликнинг ва қамраб олиш даражаси пастигининг сабабларини аниқлаш бўйича саволнома	363
2-илова: Ишчи мисоллар	365
3-илова: Етиб бориш қийин ҳудудларга /аҳолига хизмат тақдим этувчи ДПМ лар учун махсус кўрсатмалар	367
2. Туман босқичи учун мўъжаз режа тузиш	368
3. Тренерлар учун қўлланма	382
«Ҳар бир ҳудудни қамраб олиш» стратегияси асосида иммунизация хизматини тадбиқ этишнинг мўъжаз режаси	384

ҚИСҚАРТМАЛАР

АДС	Дифтерия қоқшол анатоксини	ҚКСВ	Қизамиқ компонентини сақловчи вакцина
АДС-м	Таркибидаги антигенлар миқдори камайтирилган дифтерия-қоқшол анатоксини (катта ёшлилар учун)	ҚҲҚЯ ХФ	Қизил Хоч ва Қизил Яримой Жамиятларининг Халқаро Федерацияси
АҚДС-вакцина	Адсорбцияланган кўкйўтал-дифтерия-қоқшол вакцинаси	МНО	Миллий назорат органи
АИ	Амалиётдаги иммунизация	МПХУ	Мўтадил пояс ҳудудлари учун ускуна
АМ	Абсорбцион турдаги музлатгич	МҲС	Муз ҳимояси мавжуд совутгичлар
АС	Қоқшол анатоксини	НТ	Нодавлат ташкилот
АХ	Абсорбцион турдаги совутгич	ОИВ	Одам иммунитет танқислиги вируси
БМТ	Бирлашган миллатлар ташкилоти	ОИТС	Ортирилган иммунитет танқислиги синдроми
БТЁ	Бирламчи тиббий ёрдам	ОПВ	Орал полиомиелит вакцинаси
БЦЖ	Туберкулезга қарши вакцина	Пента	Пентавалентли вакцина
БЭД	Болаларни эмлаш дастури	ПИН	Иммунизацияланган аҳоли пропорцияси (яъни, иммунизация билан қамраб олиш)
ВАПФ	Вакцина билан ассоциацияланган полиомиелит фалажлик ҳолати	ПИС	Иммунизация ўтказилиб касалланган ҳолатлар пропорцияси (касалланганлар)
ВЁООК	Вакциналар ёрдамида олди олинадиган касалликлар	ПНК	Поствакцинал нохуш кўринишлар
ВИБО	Вакциналарнинг исроф бўлиш омили	Рота В	Ротавирусли инфекцияга қарши вакцина
ВОСБ	Вакциналар омборини самарали бошқариш бўйича ташаббус	СБАТ	Соғлиқни сақлашни бошқариш учун ахборот тизими
ГАВИ	Вакциналар ва иммунизация бўйича глобал альянс	СИ	Сариқ иситма
Геп В	В гепатитига қарши вакцина	СО	Кўёш энергияси учун ускуна
ГГС (Э)	Гипотоник гипореспонсив синдром (эпизод)	СПХУ	Совуқ пояс ҳудудлари учун ускуна
ДПМ	Даволаш профилактика муассасаси	СТЎБР	Соғлиқни сақлаш тизими ўрта бўғини раҳбари
ЕИҲ	«Европа иммунизация ҳафталиги»	ТҚС	Туғма қизилча синдроми
ЖССТ	Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти	ТХ	Тиббиёт ходими
ИБҚТ (ИҚТ)	Иммунопрофилактика (Иммунизация) бўйича қўшимча тадбирлар	ЎБР	Ўрта бўғин раҳбари
ИБЭЕТМГ	Иммунизация бўйича экспертларнинг Европа техник маслаҳат гуруҳи	ЎНФ	Ўткир нимжон фалажлик
ИБВД	Иммунизация, вакциналар ва биопрепаратлар Департаменти (ЖССТ)	ЎОС	Ўртача ойлик сарфланиш
ИКНК	Иммунизациядан кейинги нохуш кўринишлар	ЎТ-шприц	Ўзитўсилувчи (шприц)
ИМК	Идоралараро мувофиқлаштирувчи комитет	ФТИ	Флакondaги термоиндикатор
ИПВ	Инактивацияланган полиомиелит вакцинаси	ХК	Хавфсиз контейнерлар
ИПХУ	Иссиқ пояс ҳудудлари учун ускуна	ХКТ	Халқаро кўнгилли ташкилот
ЙК	Йўқотилиш кўрсаткичи	ҲБҲҚО	Ҳар бир ҳудудни қамраб олиш (стратегия)
ЙО	Йўқотилиш омили	ШҲВ	Шахсий ҳимоя воситалари
КИД	Кенгайтирилган иммунизация дастури	ЮНИСЕФ	БМТ болалар фонди
ҚҚ	Қизамиқ ва қизилчага қарши вакцина	DO%	Эмлашни якунига етказмасликнинг умумлашган даражаси
ҚПҚ	Қизамиқ, эпидемик паротит ва қизилчага қарши вакцина	ECDC	Европа касалликларга қарши курашиш ва уларнинг олдини олиш Маркази
КЙМР	Кўп йиллик мажмуавий режа	CDC	Касалликларнинг муҳофазаси ва назорати бўйича Марказ (АҚШ)
КМ	Компрессион турдаги музлатгич	Hib	b турдаги <i>Haemophilus influenzae</i>
КХ	Компрессион турдаги совутгич	ISO	Стандартизация бўйича халқаро ташкилот
КФҚС	Кўп дозали флаконларни қўллаш сиёсати	Labnet	Минтақавий лаборатория тармоғи
		PQS	Сифат ва стандартлар тавсифномаси
		RED	Reach Every District («Ҳар бир ҳудудни қамраб олиш» стратегияси)
		USAID	АҚШнинг халқаро тараққиёт бўйича Агентлиги

ЖАҲОН СОҒЛИҚНИ САҚЛАШ ТАШКИЛОТИ ГЛОССАРИЙИ

Ўқув курси бошловчиси (фасилитатор):	Ушбу ўқув курсини ўтказиш тажрибасига эга, ўқув жараёнини бошидан охиригача йўналтирувчи ва унинг ишини таъминловчи шахс ёки мутахассис.
Ўқув курси директори:	Ўқув дастурини ташкиллаштирувчи, маъмурий-хўжалик масалалари ҳал этилиши ва ўқув тадбирлари амалга оширилишини мувофиқлаштирувчи шахс.
Ўқитишнинг вазифалари:	Исталган ўқув жараёнининг мақсади, ўқув курсининг тингловчисига ҳар бир модулни ёки бунун курсни ўқитиш якунлангач эгаллаши лозим бўлган янги билимларни, амалий кўникмаларни ва тажрибани тақдим этишдан иборатдир.
Қўлга киритилган сабоқлар:	Муҳокама ўтказиш, тажриба ёки ғоялар алмашинувининг якуний хулосаси ёхуд бирон лойиҳани амалга оширишнинг натижаси бўлиб, бу олинган натижа ўхшаш вазиятлар ёки муаммолар туғилганида тўғри қарорлар қабул қилинишига кўмаклашади.
Ўқув курси тингловчиси:	Тиббиёт ва таълим муассасалари ёки исталган бошқа ташкилот томонидан ўқув курсида иштирок этиш учун номзоди тавсия этилган ва курс ташкилотчилари томонидан белгиланган танлаш мезонларига мувофиқ келувчи мутахассис.
Тиббиёт ходимлари ва педагоглар учун ўқув курси:	Ўқув курсида иммунопрофилактикани амалга оширувчи тиббиёт ходимлари, иммунизация дастурининг туман/вилоят босқичи раҳбарлари, иммунизация бўйича талабалар ўқитилишини таъминловчи тиббиёт ўқув юртлари педагоглари иштирок этишади. Шунингдек, мазкур курс ўзида муайян дастур ҳақидаги етарли ҳажмдаги техник ахборотни жамлагани боис, фаолият юритаётган менежерларнинг ёки яқинда марказий босқичда иш бошлаган раҳбарларнинг малакасини ошириш курси сифатида ҳам фойдалидир.
Мақсадли аудитория:	Ушбу модулнинг вазифасига мувофиқ, мақсадли аудитория тиббиёт ва таълим муассасалари ёки исталган бошқа ташкилот томонидан номзоди тавсия этилган ва курс ташкилотчилари белгилаган танлаш мезонларига мувофиқ келувчи мутахассислар ёки шахслар гуруҳидир. Шунингдек, мақсадли аудиторияга бошқа шахслар ва иммунизация дастурини амалга оширишдан манфаатдор бўлган ҳамкор ташкилот вакиллари ҳам кириши мумкин.

Муқаддима

Ҳозирги вақтда аксарият юқумли касалликларга қарши курашиш борасида эришилган ютуқлар замирида иммунопрофилактика тадбири салмоқли ўрин тутди. Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилотининг юқумли касалликларга қарши курашиш, уларни элиминация қилиш ва айрим инфекцияларни истикболда батамом йўқотиш (ликвидация) Дастури айнан иммунопрофилактикага асосланади. Жаҳон банки дунёдаги иқтисодий ривожланиш тенденциялари ҳақидаги ҳисоботида эътироф этишича айнан вакцинация замонавий табобатга маълум бўлган энг самарали ва иқтисодий жиҳатдан энг фойдали профилактик тадбирдир. Болаларни оммавий тарзда эмлаш юқумли касалликлар билан касалланишни ва болалар ўлимини сезиларли даражада камайтиради, кишилар умрини узайтиради, фаол кексаликни таъминлайди ва айрим антропонозларни глобал миқёсда батамом бартараф этиш имконини беради. Ҳозирги кунга келиб Жаҳонда 40 дан зиёд юқумли касалликларга нисбатан кураш иммунизация воситасида муваффақиятли тарзда амалга оширилмоқда. Келажакда иммунопрофилактика нафақат қатор юқумли касалликларнинг ликвидациясига қаратилади, балки аста-секинлик билан мазкур дастур ёрдамида муҳофазалаш амалиёти тобора кўпроқ инфекцияларга нисбатан тадбиқ этила боради. Яқин келажакда соғлиқни сақлаш амалиётига қатор янги вакциналар киритиладики, оммавий тусда уларни қўллаш қўшимча равишда миллионлаб кишиларнинг ҳаётини сақлаб қолиш имконини беради.

Ўзбекистонда иммунизация Дастурини амалга ошириш борасида муайян ютуқларга эришилган. Юқумли касалликларга қарши иммунизация – давлатимизнинг фуқаролар, аввало, болалар саломатлигига нисбатан кенг қўлланми ғамхўрлигининг ажралмас қисмидир. Ўзбекистон Республикасида иммунопрофилактика Стратегияси амалдаги Қонунларга, ЖССТ тавсияларига асосланган ҳамда қўлай, бепул ва аҳолининг кенг қатламларини қамраб олишга қаратилгандир.

Шу билан бирга Жаҳонда кўплаб касалликларнинг барқарор спорадик кўринишда сақланиб қолаётганлигининг ва айрим илгари элиминация қилинган касалликлар «қайтаётганлиги»нинг асосий сабаби иммунизация Дастури доирасида аҳолига хизмат кўрсатиш борасида мавжуд тизимли тусдаги камчилликлар ва хатоликлардир. Бу каби хато ва камчилликларнинг айримларидан Ўзбекистон ҳам мустасно эмас.

Бундан ташқари, барча тиббий муолажалар каби иммунизация ҳам мутлақ хавфсиз муолажа эмас. Педиатрия амалиётида қўлланиладиган турли муолажалар орасида профилактик эмлашлар биринчи ўринни эгаллайди. Ҳаттоки нисбатан кам кузатиладиган асоратлар, реакциялар ва нохуш ҳолатлар ҳам, оммавий тарзда кенг миқёсда олиб бориладиган бундай муолажалардан кейин, жиддий хавф туғдириши мумкин. Шу боисдан ҳам иммунизация тадбирини соғломлаштириш дастурига интеграциялаш борасидаги ҳатти-ҳаракатлар муҳим аҳамият касб этади.

ЮНИСЕФ ва Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги тиббий таълимни ривожлантириш Марказининг ташаббуси, саъйи-ҳаракати билан амалга оширилган таҳлил тиббиёт соҳаси мутахассисларини тайёрлаш тизимининг барча босқичларидаги ўқув дастурларида, режаларида иммунизация бўйича ЖССТ тамойилларини тадбиқ этиш борасида ҳал этилиши зарур қатор муаммолар мавжуд эканлигини кўрсатди. Хусусан, ЖССТ иммунизация Дастурининг баъзи элементлари айрим кафедраларда дипломгача ва дипломдан кейинги ўқув жараёнига тадбиқ этилган бўлсада, умуман олганда, тиббиёт ходимларини иммунизация муаммосининг назарий ва амалий масалалари бўйича Жаҳон стандартларига мос равишда янада такомиллашган шаклда ва сифатли тайёрлаш юзасидан жиддий ҳатти-ҳаракатлар амалга оширилиши, услубий таъминоти (айниқса, давлат тилидаги манбалар билан) яхшиланиши зарурлиги аниқланди. Шунингдек, иммунизация соҳаси ходимларининг фаолиятидаги ишлаш шароитлари узлуксиз мураккаблашаётганлиги ва ўзгариб бораётганлиги ҳам, шаклланаётган тенденцияларга жавобан, тиббиёт ходимларининг касбий таълимига бўлган талабларни қайта кўриб чиқиш зарурлигини тақозо этади.

Бу борада, айтилган дипломгача таълим жараёнига алоҳида эътибор қаратилиши талаб этилади. Биринчидан, яқин вақтларга қадар аксарият ҳолларда ЖССТ, ЮНИСЕФ каби ҳомийлар томонидан баъзан бўлсада ташкиллаштириладиган ўқув

курсларига амалий тиббиётда фаолият юритишгаётган ходимларнинг вакиллари жалб этилишган ва иммунопрофилактика борасидаги ЖССТ Стратегияси билан у ёки бу даражада танишиш имкониятига нисбатан кўпроқ эга бўлишган. Аслида тиббий таълим муассасаларининг педагогларига ҳам бундай имконият туғдирилиши мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Иккинчидан эса, ривожланган мамлакатларда соғлиқни сақлаш тизимидаги ислохотлар баробарида олий таълим глобализацияси ва Болонья декларациясини ҳаётга тадбиқ этиш жараёни изчил кечмоқда. Ушбу декларация умумевропа таълим маконини шакллантиришни, педагоглар ва талабаларни тайёрлаш жараёнининг ошкоралигини, ҳар бир предмет бўйича ўқув дастурларининг, режаларининг мутаносиблигини, дипломларнинг ўзаро тан олиншини, ҳамда ўқув юртлари автономияси таъминланишини кўзда тутди. Ўзбекистонда ҳам мамлакатимиз раҳбарияти томонидан бу жараёнга жиддий эътибор қаратилмоқда. Шу нуқтаи назардан ёндошилганда, иммунизация масалалари бўйича талабаларни (бакалаврлар, магистрлар ва тиббиёт коллежлари ўқувчиларини) ўқитишни такомиллаштиришдан мақсад уларнинг назарий ва амалий билимларини, амалий кўникмаларини яхшилашдан (жумладан, жаҳондаги илғор давлатлар тажрибасига таяниб), иммунопрофилактика борасидаги ЖССТ Стратегиясини ва Дастурини тадбиқ этишни қўллаб-қувватлашга тайёрлаб боришдан иборат. Демак, бу ҳолатлар ҳам педагогик таркибнинг иммунизация масалаларини ўқитиш борасида далилларга таянган тиббиёт тамойилларига асосланувчи билимлар, халқаро меъёрлар ва тажрибалар билан ўз вақтида, мукамал танишиб бориш заруриятини белгилаб беради.

Ушбу эҳтиёжлардан келиб чиққан ҳолда, жаҳондаги иммунизация амалиётида қўлланилаётган илғор дастуруламал тамойиллар билан тиббиёт ходимларини ва педагогларни оммавий равишда таништиришни енгиллатиш, услубий таъминотни яхшилаш мақсадида, ЖССТ томонидан тайёрланган «Вакциналар ёрдамида бошқарилувчи юқумли касалликлар ва иммунизация» Дастурининг ўқув курси модулларига монанд тарзда мазкур қўлланма яратилди.

Қўлланма *иммунопрофилактика бўйича ўргатувчи модуллар сериясидан* иборат бўлиб, ўзида 7 та Модулни ва иммунопрофилактикани режалаштиришга доир 1 та йўриқномани мужассам этган. Модулларни тайёрлаш жараёнида имкон қадар уларнинг ЖССТ томонидан (2009 йил) тақдим этилган ўқув курси модуллар серияси билан муштараклиги таъминланишига алоҳида эътибор қаратилди.

Тақдим этилаётган модуллар, аввало, республика, вилоят ва туман миқёсида иммунизация Дастурининг амалга оширилишини таъминловчи тиббиёт ходимлари ҳамда иммунизация бўйича таълим жараёнини (тиббиёт ўқув юртларида ва дипломдан кейинги таълим муассасаларида) олиб боровчи педагоглар (мақсадли гуруҳлар) учун мўлжалланган.

Мақсадли гуруҳлар учун ўқув курси модуллари иммунизация дастурининг муваффақияти кафолатланиши учун тиббиёт ходимларига иммунизация бўйича замонавий техник билимларни тақдим этишни, ташкилий ва техник муаммоларни идентификациялашни тушунтиришни, ушбу муаммоларни бартараф этиш борасида амалий ҳаракатлар қўллашни, янги вакциналарни амалиётга тадбиқ этишни, мавжуд ресурслардан оқилона фойдаланиш ҳақида тушунчалар беришни, тизимли ўқитишни (талабаларни, магистрларни, педагогларни, тиббиёт ходимларини) кўзда тутди. Қўлланма иммунизация жараёнини амалга ошириш ва назорат қилишда зарур бўладиган хизматларни тақдим этиш, белгиланган талаблар доирасида сақлаш ва ташиш, вакциналарни харид қилиш ва уларнинг сифатини назорат қилиш, эмлаш дастурини қўллаб-қувватлашнинг тарғиботи, муаммоларнинг умумий тарздаги ечими каби қатор жиҳатлар бўйича ҳам ахборотларни тақдим этади.

Мазкур қўлланмани тиббий таълимнинг турли босқичлари ва йўналишлари учун, ўқув дастурларига ҳамда режаларига мувофиқ, мослаштириб қўллаш натижасида ЖССТ иммунизация Стратегиясини ва Дастурини атрофлича қамраб олувчи, таълим босқичларининг ўзаро боғлиқлигини, мувофиқлигини, узвийлигини таъминловчи бир бутун, барқарор ва кучли таълим тизимини қарор топтириш имконияти яратилади.

Қўлланмани тайёрлаш жараёнида ҳар томонлама кўрсатилган ёрдам, қимматли йўл-йўриқлар учун ЮНИСЕФнинг Ўзбекистондаги Ваколатхонаси Бошлиғи Р. Фудеричга ҳамда ушбу ташкилотнинг соғлиқни сақлаш масалалари бўйича маслаҳатчиси, зукко ва жонкуяр олима К.С. Сафаевага чуқур миннатдорчилик изҳор этамиз.

Қўлланма мазмунига доир барча холис ва соғлом фикр-мулоҳазаларни жиддий тарзда қабул қиламиз, уларга эҳтиром билан қараймиз ва олдиндан миннатдорчилик билдираемиз.

С. Э. Умиров

0

МОДУЛЬ

КИРИШ

1.1 0-модулнинг мақсади

Ушбу Кириш модули (0-модуль) ЖССТ Европа минтақасида иммунопрофилактикани амалга оширувчи тиббиёт ходимлари, иммунизация дастурининг миллий/туман/вилоят босқичи раҳбарлари ва тиббий таълим муассасалари педагоглари учун мўлжалланган Ўқув курси модуллари сериясини тадбиқ этишга қаратилгандир. Мазкур модулнинг мақсади иммунопрофилактикани амалга оширишни таъминловчи тиббиёт ходимларига, иммунизация дастурининг туман/вилоят босқичи раҳбарларига, тренерларга ҳамда иммунизация масалалари бўйича талабалар (бакалаврлар, магистрлар ва тиббиёт коллежлари ўқувчиларини) таълимини таъминловчи тиббиёт ўқув юртлари педагогларига Ўқув курси материалларини баён этишдан, уларга ушбу модулларни амалиётда қўллаш борасида услубий ёрдам кўрсатиш ва таълим бериш услубияти асослари билан таништиришдан иборатдир.

1.2 Мақсадли аудитория

Ушбу муқаддима модули бошловчилар (фасилитаторлар), тренерлар, иммунопрофилактикани амалга оширувчи тиббиёт ходимлари, иммунизация дастурининг Миллий мутасаддилари/ўқитиш масалаларини мувофиқлаштирувчи мутахассислар, шунингдек, иммунизация бўйича таълим жараёнини таъминловчи педагоглар учун мўлжалланган.

1.3 Ўқитишнинг вазифалари

Ушбу модулни ўзлаштириш якунида ҳар бир тингловчи қуйдагиларни ўқиб олиши зарур:

- Ўқув курсининг моҳияти, мақсади ва вазифаларини тушунтиришни
- Иммунизация билан қамраб олиш даражасини ошириш мақсадларида миллий стратегияни ва профилактик ишнинг устувор йўналишларини аниқлашни
- Сўнгги ўн йил мобайнидаги вакцинопрофилактика ўтказиш тажрибасидан келиб чиқиб, мавжуд асосий муаммолар ва сабоқларни тасвирлашни
- Ўқув курси тингловчиларининг мақсадли гуруҳини ажрата билишни
- Ўқув курсининг асосий мазмуни ва тузилишини тавсифлашни
- Вазифаларни (муаммоларни) ҳал этишга асосланган ўқитиш усулига таяниб (урғу бериб) жамоавий ўқитиш усулларини қўллаш тартибини баён этишни
- Ўқув курсининг бошловчилари ва ташкилотчиларининг касбий йўналишини аниқлашни
- Ўқув курсини баҳолаш тизимини, жумладан ушбу тизимни Миллий курслар фаолиятини баҳолаш учун қўллашни тасвирлашни.

1.4 Модулнинг мазмуни

Ушбу модуль асосий учта бўлимдан иборат:

- I. Мақсадли касалликлар (Вакциналар ёрдамида олди олинувчи касалликлар) ва иммунизация дастури
- II. Иммунопрофилактикани амалга оширувчи тиббиёт ходимлари, иммунизация дастурининг раҳбарлари ва тиббий таълим муассасалари педагоглари учун Ўқув курсига кириш
- III. Бошловчилар учун умумий услубий тавсиялар.

1.5 Модулдан қандай фойдаланилади

Ўқув курсига қатнашишдан олдин модулнинг мазмун-моҳияти билан обдон танишиш ва уни фасилитатор билан муҳокама қилиш қатъий тавсия этилади. Бундан ташқари, бошловчи тингловчилар модулнинг асосий моҳиятини чуқурроқ тушунишлари учун модулнинг аудиовизуал тақдимотини тайёрлаши мақсадга мувофиқдир.

2. МАҚСАДЛИ КАСАЛЛИКЛАР ВА ИММУНИЗАЦИЯ ДАСТУРИ

2.1 Умумий контекст

Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилотининг Мақсадли касалликлар ва иммунизация Дастури, шунингдек «Вакциналар ёрдамида бошқарилувчи юқумли касалликлар ва иммунизация» деб ҳам юритилувчи Дастур, узоқ йиллардан буён ЖССТ Европа Минтақасидаги давлатларнинг соғлиқни сақлаш вазирликлари, АҚШ касалликларга қарши курашиш ва уларнинг олдини олиш Маркази (CDC), АҚШ нинг халқаро ривожланиш бўйича агентлиги, болаларни эмлаш Дастури (АҚШ соғлиқни сақлаш тизимидаги оптимал технологиялар Дастури қошида) ва ЮНИСЕФ каби муҳим шериклар билан муваффақиятли равишда ҳамкорлик қилиб келмоқда. Шу билан бирга, мақсадли касалликлар ва иммунизация Дастури ЖССТ Европа минтақасига мансуб давлатларда бошқарилувчи инфекцияларга нисбатан эпидемиологик назоратни ҳамда тегишли тадбирларни ўтказиш ваколатига эга бўлган Европа касалликларга қарши курашиш ва уларнинг олдини олиш Маркази (ECDC) билан ҳам мустақкам алоқаларни йўлга қўйган.

Режали эмлаш билан қамраб олишнинг ўртача даражаси умуман олганда юқориликка қарамасдан, айрим бошқарилувчи инфекциялар билан касалланиш ҳолатлари ЖССТ Европа Минтақасидаги айрим давлатларнинг, жумладан Ўзбекистон Республикасининг турли минтақаларида турлича частотада кузатилмоқда ва паст даражада барқарор сақланиб қолмоқда. Таассуфки, эмлаш билан қамраб олишнинг юқорилиги ва паст даражадаги касалланиш аҳолининг муайян гуруҳлари ва ҳаттоки айрим мутахассислар ўртасида вакцинацияга нисбатан қизиқишнинг сўнишига ҳамда унинг зарурлиги ва долзарблиги шубҳа остига олинишига сабаб бўлмоқда. Бунинг устига, айрим шахслар вакцинопрофилактиканинг аҳамиятини қатъий тарзда инкор этишадики, бу ҳолат қатор ўта юқумли ва оғир касалликларга қарши муайян миқдордаги болалар контингентларининг ҳимояланмасдан қолишларига олиб келиши мумкин. Бунга қўшимча равишда вакциналарнинг нисбатан хавфсизлигига шубҳа билан қараш ҳам аҳолининг айрим гуруҳларини ўз фарзандларини эмлатиш фикридан қайтаришга сабаб бўлади. Айрим чет эл оммавий ахборот воситаларида (шу жумладан Интернет тармоғида) баъзи ҳолларда чоп этиладиган салбий материаллар бундай қарашларнинг, муносабатларнинг узоқ вақт сақланиб қолишини таъминлаб беради. Бугунги кунга келиб ота-оналарнинг иммунизацияга нисбатан барқарор ишончини ва юксак даражадаги хайрихоҳлигини таъминлаш учун қатъий қадамлар қўйилиши тақозо этилмоқда. Миллий иммунизация Дастури доирасида самарали эпидемиологик назоратни амалга ошириш бўйича, ҳар бир кузатилган поствакцинал нохуш кўриниш ҳолатларини жиддий текшириш ва тегишли ахборотни тақдим этиш борасидаги тадбирларни фаоллаштириш зарур.

Юқорида келтирилган масалаларнинг айримларини ҳал этиш учун ЖССТ Европа минтақавий бюроси «Европа иммунизация ҳафталиги (ЕИҲ)» деб ном олган тадбирни ишлаб чиқди ва амалиётга тадбиқ этди. Бу йиллик ахборот-ташвиқотни кўзда тутувчи ташаббус бўлиб, иммунизациянинг аҳамиятли эканлигига барчанинг диққат-эътиборини жалб этишга қаратилган ҳамда 2005, 2007 ва 2008 йилларда амалга оширилди. Иштирокчи давлатларнинг аниқ хоҳиш-иродаси ва сўровларига мувофиқ, бу ташаббус қатор устувор «жамоаларга», жумладан ота-оналарга, тиббиёт ходимларига ва сиёсий арбобларга йўналтирилгандир. Европа иммунизация ҳафталиги иммунизацияга нисбатан салбий муносабатни чуқур таҳлил этишга ва кучлар мувозанатини тиклаш мақсадида зарур мақсадли тадбирларни ишлаб чиқишга кўмаклашувчи жуда фойдали восита сифатида ўзини намоян этди.

ЖССТ Европа минтақасига мансуб 51 та давлат, жумладан Ўзбекистон ҳам 2002 йилда амалга оширилган сертификациядан кейин полиомиелитдан холи ҳудуд мақомига эга бўлиб қолмоқда. Лекин ЖССТ Европа минтақаси баъзи мамлакатларининг айрим ҳудудларида вакцинация (орал полиомиелит вакцинасини қўллаб) билан қамраб олишнинг яққол пасайиш тенденцияси кузатилмоқда; айрим мамлакатларда эмлаш билан қамраб олишнинг қайд этилаётган умуммиллий даражаси аввалги йиллардагидан паст.

Ўзбекистонда иммунопрофилактика Стратегияси — давлатимизнинг болалар саломатлиги борасидаги беқиёс ғамхўрлигининг ажралмас қисми бўлиб, «Фуқаролар саломатлигини сақлаш тўғрисидаги», 29.08.1996 й. ва «Давлат санитария назорати тўғрисидаги», 03.07.1992 й. Қонунларга, ЖССТ тавсияларига асосланган ҳамда қулай, бепул ва барчанинг баҳраманд бўлишига қаратилган.

Мамлакатимизда иммунопрофилактиканинг мақсади хос профилактика воситалари билан бошқариладиган инфекцияларни ликвидация қилишдан, касалланишни ва ўлимни камайитиришдан иборатдир, хусусан:

- полиомиелитдан холи ҳудуд мақомини сақлаб қолиш;
- дифтерия қайд этилишига йўл қўймаслик;
- 2018-2020 йй. да қизамиқ ва қизилчанинг ликвидациясини таъминлаш;
- гепатит В билан касалланишни камайитириш ва ушбу касалликдан ўлимнинг олдини олиш;
- гемофил (b типдаги haemophilus influenzae) ва ротавирус инфекциялари билан касалланишни камайитириш ва ушбу касалликлардан ўлимнинг олдини олиш;
- туберкулезнинг тарқалган шакллари ривожланишининг олдини олиш.

Қўйилган ушбу мақсад ва вазифаларни амалга ошириш болалар ва ўсмирларни иммунопрофилактика тақвимига мувофиқ туберкулез, қизамиқ, эпидемик паротит, қизилча, гепатит В, полиомиелит, дифтерия, кўкйўтал, қоқшол, гемофил ва ротавирусли инфекцияларига қарши эмлаш билан камида 95% қамраб олишни кўзда тутати.

Туғруқхоналарда бола туғилиши билан унга албатта олиниши зарур бўлган эмлашлар ва уларнинг ўтказилиш муддатлари кўрсатилган «иммунизация паспорти» берилади. Иммунизация паспортида ҳар бир ўтказилган ва навбатдаги эмлашлар қайд этиб борилади.

Имунопрофилактика тақвими доирасидаги эмлашлар Соғлиқни сақлаш вазирлиги дори воситалари ва тиббий техника сифатининг назорати Бош бошқармаси томонидан қайд этилган ва сертификацияланган ҳамда белгиланган тартибда Ўзбекистон Республикасида қўллашга рухсат этилган вакциналар билан уларни қўллаш борасидаги йўриқномага мувофиқ амалга оширилади.

Иммунизация хавфсизлигини, вакциналарни сақлаш ва ташишнинг тўғрилигини, эмланиши зарур бўлган тегишли контингентларни камида 95% қамраб олишни таъминлаш жавобгарлиги бевосита иммунизацияни амалга оширадиган даволаш профилактика муассасасининг раҳбарига юкланади.

Барча даволаш профилактика муассасаларининг врачлари иммунопрофилактика тақвими, эмлашга монеликлар рўйхатини, «совуқлик занжири»ни сақлаш тартибини, эмлашдан кейинги нохуш кўринишларни ва бирламчи тиббий ёрдам кўрсатишни билишлари зарур.

Барча даволаш профилактика муассасаларининг, жумладан ихтисослашган тиббий муассасалар, кабинетлар, касалхоналар, клиникалар, тез тиббий ёрдам ва бошқа тиббий муассасалар врачлари бола мурожаат этганида албатта унинг эмланганлик мақомини аниқлаши (иммунизация паспортининг ёки 063-ҳ шаклининг нусхаси), болага тегишли ёрдам кўрсатилгач, иммунопрофилактика тақвимига мувофиқ эмлашни давом эттириш борасидаги тавсиясини ёзиб бериши шарт.

Республикамизда иммунопрофилактика қўлланиладиган инфекциялар сафини кенгайтириш устида ҳам жиддий саъйи-ҳаракатлар амалга оширилмоқда. Янги вакциналарни иммунизация амалиётига киритишни режалаштириш жараёни узоқ ва мажмуавий (комплекс) табиатга эга бўлиши мумкин. Сиёсий доирада қарор қабул қилингунига қадар, ушбу касалликларнинг тиббий, иқтисодий-ижтимоий юки ҳақида

батафсил маълумотлар йиғилишини таъминлаш зарур. Хусусан, республикамиз олимлари томонидан сўнгги йилларда олиб борилган илмий изланишлар натижасида айрим инфекцияларга қарши эмлаш зарурияти асослаб берилди. Ушбу саъйи-ҳаракатлар оқибати ўлароқ, 2009 йилдан бошлаб Hib (*b турдаги Haemophilus influenzae*) ва 2014 йилдан бошлаб ротавирусли инфекцияларига қарши эмлаш иммунопрофилактика тақвимиغا киритилди.

Қатор йиллардан буюн республикамизда Миллий эмлаш кунлари мунтазам ташкиллаштирилиб келинмоқда. Масалан, 2010–2011 йиллар мобайнида полиомиелитга қарши эмлашнинг республика миқёсидаги 6 раунди ўтказилди. 1–3 ва 5-раундларнинг ҳар бирида 2,9–3,0 млн болалар ва 4, 6 раундларда эса 10 миллиондан ошиқ шахслар (болалар ва катталар) полиомиелитга қарши иммунизация билан қамраб олинди. Раундларнинг ҳар бирида қамраб олиш кўрсаткичи 99,0% ни ташкил этди.

ЖССТ Европа Минтақавий лаборатория тармоғи (Labnet) аъзо-давлатларга диагностика умумий таъминоти борасида, жумладан техник қўллаб-қувватлаш ва малакали тестдан ўтказиш мақсадларида ҳар йилги ташрифлар билан ёрдам кўрсатишда давом этмоқда. Шу билан бирга Labnet, ўз фаолият доирасига қизамиқ, қизилчага ва бошқа мақсадли касалликларга нисбатан тадқиқотлар олиб бориш киритилишини таъминлаб, ва илгаригидек, биринчи даражали этиборини полиомиелитга қаратиб мавқеини мустаҳкамлашда ва кенгайтиришда давом этмоқда.

Иммунизация хавфсизлигини таъминлашга ва сифатини оширишга иммунизация дастурининг муҳим таркибий қисми сифатида қаралмоқда. Вакциналар ишлаб чиқаришни, харид қилишни, эмлаш ишини бошқаришни меъёрий-ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солиш, поствакцинал ноҳуш кўринишлар, инъекциялар хавфсизлиги ва эмлашдан кейинги чиқиндиларни бартараф этиш устидан эпидемиологик назорат олиб бориш каби қатор компонентларга нисбатан техник ёрдам кўрсатиш бўйича ишлар давом эттирилмоқда.

Ҳозирги минг йиллик даврида соғлиқни сақлаш соҳасида ўтказилаётган ислохотлар қарорлар қабул қилиш ваколатини туман даражасига олиб бериш, соғлиқни сақлаш хизматини марказга тобеликдан халос этиш йўли билан муайян мақсадларга қаратилган тадбирларни янада интеграциялашга даъват этмоқда. Бу ҳолатда тиббий ёрдамни молиялаштиришнинг янги имкониятлари пайдо бўлади. Ушбу жиҳатлар соғлиқни сақлаш соҳасидаги барча дастурларнинг, жумладан иммунизация дастурининг фаолиятига ижобий таъсир кўрсатади.

Иммунизация хизмати ходимларининг фаолиятидаги ишлаш шароитлари узлуксиз мураккаблашаётган вазиятда, шаклланаётган тенденцияларга жавобан, ходимларнинг касбий таълимига бўлган талабларни қайта кўриб чиқиш зарурияти туғилади. Минтақа давлатлари томонидан тўпланган тажриба кўрсатадики:

- Иммунизация дастурининг ижрочилари ва мутасаддилари хизматни тақдим этиш, бошқарув, мувофиқлаштириш, режалаштириш, коммуникация, мониторинг ҳамда баҳолаш соҳалари бўйича ўз билим/кўникмаларини такомиллаштиришлари зарур
- Иммунизация хизматини тақдим этишга эндигина киришган ёки Дастур раҳбарлиги вазифасига яқинда тайинланган шахслар иммунизация дастурини амалга ошириш, бошқариш масалаларида ўз назарий билимларини ва касб маҳоратларини такомиллаштириш учун тренингларда мунтазам иштирок этиб боришлари зарур
- Тажрибали мутахассисларда ҳам иммунизация дастури бўйича ўз билимларини такомиллаштириш мақсадида хос тайёргарликка ва муаммоларни ҳал этишга асосланган ўқитиш услубига эҳтиёж мавжуд
- Иммунопрофилактика масалалари бўйича талабаларга (бакалаврлар, магистрлар ва тиббиёт коллежлари ўқувчиларига) таълим бериш жараёни замонавий иммунизация дастури тамойилларига уйғунлаштирилиши ва тегишли ўқув-услубий манбалар билан таъминланиши зарур
- Иммунопрофилактика масалалари бўйича таълим жараёни ташкилотчилари ҳамда бевосита ўқитишни таъминловчи тиббиёт ўқув юртлари ҳамда малака ошириш курслари педагоглари, тренерлари ўз билим ва кўникмаларини такомиллаштиришлари зарур.

2.2 Иммунизация дастурини мустаҳкамлашнинг глобал стратегияси

ЖССТ ва ЮНИСЕФ бошқа шериклари билан ҳамкорликда иммунизация дастурини мустаҳкамлаш борасидаги глобал стратегиянинг концепциясини ишлаб чиқиш ва 2006-2015 йиллар мобайнида унинг амалга оширилишини таъминлаш юзасидан иш олиб боришди. Иммунизация дастурини мустаҳкамлашнинг глобал стратегияси ўз олдига «тўғри келувчи барча шахсларни иммунизация билан қамраб олишни кенгайтириш эвазига янада кўпроқ касалликларга нисбатан янада кўп сонли кишиларда иммунитетни шакллантириш» мақсадини қўйган. Концепция 4 стратегик йўналишдаги ишлардан иборат бўлиб, уларнинг ҳар бири алоҳида аҳамиятли стратегияларнинг ва тадбирларнинг амалга оширилишини кўзда тутди. Булар қуйидаги йўналишлардаги ишлардир:

Биринчи стратегик йўналишдаги ишлар:

қундалик иммунизация билан қамраб олиш кўрсаткичларини яхшилаш йўли билан «ўзгариб бораётган дунёда кўп сонли кишиларда ҳимоя механизмини шакллантириш», ҳар бир болага камида 4 мартаба кафолатланган эмлаш сеансларини ўтказиш ва иммунизация дастури таъсирини барча ёш гуруҳларига ёйиш;

Иккинчи стратегик йўналишдаги ишлар:

«янги вакциналар ва технологияларни тадбиқ этиш»;

Учинчи стратегик йўналишдаги ишлар:

«иммунизацияни, у билан боғлиқ бошқа тиббий муолажаларни ва эпидемиологик назоратни соғлиқни сақлаш тизими контекстига интеграциялаш»;

Тўртинчи стратегик йўналишдаги ишлар:

«иммунизацияни глобал ўзаро алоқадорлик асносида амалга ошириш».

Биринчи стратегик йўналишдаги ишлар — ўзгариб бораётган дунёда кўп сонли кишиларда ҳимоя механизмини шакллантириш.

Вазифалар

- Кўкрак ёшидаги ҳар бир болага, айниқса аҳолининг қамраб олиниши қийин гуруҳлари ўртасида (жуғрофий, ижтимоий ва маданий нуқтаи назардан) камида 4 мартаба кафолатланган эмлаш сеанслари ўтказилишини таъминлаш. Бунда, иммунизацияни стационар (турғун) эмлаш пунктларида ўтказиш, жойларга чиқиб амалга ошириш, сайёр бригадалар кучи билан эмлаш компанияларини ташкиллаштириш ва хусусий секторни жалб этиш каби иммунизация билан қамраб олишни яхшилашга қаратилган турли усулларни кўзда тутувчи туманлар бўйича ўзига хос ёндошувлар тамойилини қўллаш.
- Иммунизацияни кўкрак ёшидаги болалар доирасидан кўра кенгайтириб, мавжуд вакциналардан фойдаланишда максимал самарадорликка эришиш учун иммунизация билан қамраб олишни барча ёш гуруҳларига ёйишни таъминлаш.
- Касаллик юкини тезда камайтириш, муҳофазалашни таъминлаш, эпидемияларга ва эпидемик чақнашларга мос тарзда жавоб қайтариш мақсадларида хавфли гуруҳларга мансуб контингентларни қамраб олишнинг тегишли стратегияларидан фойдаланиш.

Стратегиялар

- 1-стратегия: иммунизация қилиниши зарур бўлган ҳар бир кишини қамраб олиш учун турли ҳолатларни кўзда тутувчи мослашувчан ёндошувни қўллаш
- 2-стратегия: маҳаллий аҳолининг иммунизацияга нисбатан талаби ошишини таъминлаш
- 3-стратегия: ҳар бир туманда иммунизация билан қамраб олинмаган шахсларни йилига камида 4 мартаба қамраб олишга эришиш

- 4-стратегия: вакцинация кўламини анъанавий мақсадли гуруҳлар доирасидан кенгайтириш
 5-стратегия: вакциналар, иммунизация ва инъекциялар хавфсизлигини ошириш
 6-стратегия: эмлаш ишини бошқариш тизимини кучайтириш ва такомиллаштириш
 7-стратегия: Миллий иммунизация дастурларини баҳолашни амалга ошириш ва кучайтириш

Иккинчи стратегик йўналишдаги ишлар — Янги вакциналар ва технологияларни тадбиқ этиш
Вазифалар

- Янги вакциналар ва технологияларга нисбатан, улар пайдо бўлиши билан, касаллик юкини, иқтисодий таҳлил натижалари ва вакцинани жорий этишни амалга ошириш мумкинлигини инobatга олган ҳолда қарорлар қабул қилишда уларнинг имкониятини ошириш орқали, турли давлатларда талаб ва устуворликни баҳолаш учун зарур асослар мавжудлигини таъминлаш.
- Давлатлар ўз эҳтиёжлари учун янги вакциналар ва технологияларнинг етарли таъминотини йўлга қўйишларини кузатиб бориш.
- Жамоат саломатлиги нуқтаи назаридан аҳамиятли бўлган келажакдаги вакциналарнинг барчага, хусусан, касаллик юки юқори даражада бўлган аҳолининг ижтимоий ҳимояланмаган қатламлари фойдаланишлари учун мос келишига интилиш.

Стратегиялар

- 8-стратегия: янги вакциналар ва технологияларга нисбатан сиёсатни, устуворликни аниқлаш ва шакллантириш мақсадларида давлатларнинг имкониятини мустаҳкамлашга эришиш.
 9-стратегия: янги вакциналар ва технологияларнинг самарали ва барқарор тадбиқ этилишини таъминлаш.
 10-стратегия: жамоат саломатлиги нуқтаи назаридан аҳамиятли бўлган касалликларга қарши вакциналар яратилиши юзасидан олиб борилаётган илмий тадқиқотларга ва ишланмаларга қўмаклашиш.

Учинчи стратегик йўналишдаги ишлар — Иммунизацияни, у билан боғлиқ бошқа тиббий муолажаларни ва эпидемиологик назоратни соғлиқни сақлаш тизими контекстига интеграциялаш

Вазифалар

- Аҳоли касалланиши ва ўлимини камайтириш учун соғлиқни сақлаш тизимидаги бошқа муҳофазалаш тадбирлари билан иммунизациянинг алоқасини таъминлаш йўли билан унинг самарадорлигини, барқарорлигини ва натижавийлигини оширишга интилиш.
- Касалликларга қарши курашиш борасида давлатлар томонидан қўйилган мақсадларга эришиш учун ҳар бир киши эмин-эркин вакцинация олишига имконият берувчи барқарор қулай муҳитни яратиш.
- Тизимли табиатга эга масалаларни ҳал этиш учун иммунизация бўйича хизматлар билан бошқа муҳофазалаш тадбирлари ўртасидаги синергизмдан максимал самарага эришиш.

Стратегиялар

- 11-стратегия: Соғлиқни сақлаш тизимини ривожлантириш асносида иммунизация дастурини кучайтириш
 12-стратегия: Мутахассислар ресурсини бошқаришни такомиллаштириш
 13-стратегия: Интеграция мақсадларида тегишли тадбирларни ишлаб чиқиш ва уларни баҳолашни амалга ошириш
 14-стратегия: Тадбирлар интеграцияси жараёнидаги синергизмдан максимал самарага эришиш
 15-стратегия: Интегратив тадбирлар ўтказилишидан олинadиган фойданинг барқарорлигини таъминлаш
 16-стратегия: Муайян маълумотларга асосланган иммунизация билан қамраб олиш кўрсаткичлари устидан мониторинг тизимини ва эпидемиологик назоратни мустаҳкамлаш
 17-стратегия: Лабораториялар тармоғини барпо этиш йўли билан лабораториялар имкониятини мустаҳкамлаш

18-стратегия: Барча босқичларда маълумотларни бошқариш, таҳлил этиш, интерпретация қилиш, фойдаланиш ва алмашиш механизмларини кучайтириш

19-стратегия: Мураккаб гуманитар фавқулдда вазиятларда иммунизация хизматидан фойдалана олишликни таъминлаш

Тўртинчи стратегик йўналишдаги ишлар — Иммунизацияни глобал ўзаро алоқадорлик асносида амалга ошириш

Вазифалар

- Оқибатларни англаб этиш даражасини (хавф-хатарлар ва потенциал имкониятлар) ошириш ҳамда вакциналарни етказиб беришдаги, молиялаштиришдаги, шериклар билан ҳамкорликдаги, коммуникация ва эпидемияларга тайёргарликдаги глобал ўзаро боғлиқликка дахлдор бўлган жиҳатларга эътибор қаратиш.
- Иммунизация дастурини қўллаб-қувватлаш учун глобал ва Миллий даражаларда шериклик муносабатларини мустаҳкамлаш.

Стратегиялар

20-стратегия: Глобал миқёсда сифати кафолатланган вакциналарни харидорбоп баҳода ишончли тарзда етказиб беришни таъминлаш

21-стратегия: Миллий иммунизация тизимини мос ва барқарор молиялаштириш учун шарт-шароитлар яратиш

22-стратегия: Ахборотларни тарқатиш ва коммуникация жараёнларини яхшилаш

23-стратегия: Шерикларнинг ўзаро бурч-мажбуриятларни тан олишларини, жавобгарликни ва ҳисоботлар тақдим этишларини белгилаш ва таъминлаш

24-стратегия: Вакциналарни глобал ҳаракатлар режаларига ва эпидемияларга тайёргарликни таъминлаш бўйича тадбирлар қаторига киритиш

Кўп йиллик мажмуавий режа (КЙМР):

Кўп йиллик давлат мажмуавий режасини иммунизация дастурини мустаҳкамлашнинг глобал стратегияси низомлари асосида ишлаб чиқиш мамлакат миқёсида ушбу стратегияни амалга ошириш йўлидаги муҳим дастлабки қадам бўлиб хизмат қилади. Аксарият давлатлар кўп йиллик мажмуавий режани барча эмлаш тадбирлари баҳоси ва молиялаштирилиши борасидаги ҳисоб-китоб маълумотларига таяниб тузишади ва қамраб олиш кўрсаткичларини яхшилаш ҳамда эмланмаганларни эмлашга жалб этиш бўйича келажақдаги ташаббусларни белгилашади.

«Ҳар бир туманни қамраб олиш (ҲБТҚО)» стратегияси

Айрим давлатлар «Ҳар бир туманни қамраб олиш (ҲБТҚО)» стратегиясини — режали эмлаш билан қамраб олиш даражасини ошириш борасидаги ЖССТ нинг энг муҳим стратегиясини амалиётга тадбиқ этишга эришишди. Ҳар бир туманни қамраб олиш стратегияси қўллаб-қувватловчи кураторлик, жойларга мунтазам чиқиб хизмат кўрсатиш, жамоалар ва хизмат кўрсатувчи ташкилотлар ўртасидаги алоқани ривожлантириш, мониторинг олиб бориш ва маълумотларни амалиётда қўллаш учун, шунингдек, молиявий ва инсон ресурсларидан фойдаланишни режалаштириш ва бошқаришни яхшилаш, такомиллаштириш бўйича қулай муҳит яратади. Янги вакциналарни қўллашни кенгайтириш эвазига болалар ўлими кўрсаткичларини сезиларли даражада камайитириш мумкин. Иммунизация дастурини мустаҳкамлашнинг глобал стратегияси доирасидаги икки устувор йўналиш касаллик юкини, иқтисодий таҳлил маълумотларини ва бундай қадамни рўёбга чиқариш имкониятларини инobatга олган ҳолда вакциналарни тадбиқ этиш борасида қарорлар қабул қилиш бўйича салоҳиятларини ошириш, шунингдек, Миллий тизимлар томонидан вакциналар билан барқарор таъминот вазифасини бажариш учун кафолатли таъминлаш масалаларида минтақа давлатларига ёрдам кўрсатишга қаратилган.

2.3 Иммунизация дастурини мустаҳкамлашнинг минтақавий стратегиялари

Муҳим стратегиялар — коммуникация, шериклик, бошқарув

Стратегик режада кўзда тутилган вазифалар «Ишнинг стратегик йўналишлари» номи билан учта рубрика остида келтирилган бунун стратегиялар сериясини ҳаётга тадбиқ этиш натижасида бажарилиши даркор. Шунга қарамасдан, биринчи даражали стратегиялар, жумладан, ахборот-ташвиқот фаолияти; шериклик ва тармоқ таркибида ишлаш; ресурсларни ишга солиш; дастурларни режалаштириш ва уларни бошқариш қўйилган вазифаларни ҳал этишга қўмаклашади, ҳамда исталган иммунизация дастурининг муҳим стратегияси ҳисобланади, хусусан:

- аъзо-давлатлар, давлат тузилмалари ва нодавлат муассасалар/ташкilotлар билан шериклик муносабатларини такомиллаштириш, жумладан Минтақавий комитет сессияларида янги маълумотларни мунтазам равишда тақдим этиш;
- ресурсларни ишга солиш ва бошқарув усулларининг ишончли ва самарали механизмларини йўлга қўйиш;
- аъзо-давлатларга, шерик ташкilotларга ва жамоатчиликка яхши ишловчи веб-сайтлар орқали долзарб ахборотларни мунтазам равишда тақдим этиш;
- мунтазам равишда иммунизация масалаларига доир (м-н, Европа иммунизация ҳафталиги каби) ахборот-ташвиқот тадбирларини ўтказиш;
- иммунизация бўйича экспертлар томонидан (м-н, экспертларнинг Европа техник маслаҳат гуруҳига монанд) дастурий фаолият устидан доимий назорат олиб борилишини таъминлаш.

Биринчи стратегик йўналишдаги ишлар — Иммунизация тизимини мустаҳкамлаш

Қамраб олинadиган масалалар: барча вакциналар ва Минтақадаги режали иммунизация дастурига киритилган вакцинопрофилактика ёрдамида бошқариладиган инфекциялар.

Мақсад: Барча аъзо-давлатлар сифати кафолатланган вакциналарни қўллаб болалар ва ўсмирларни профилактик эмлаш билан қамраб олишни 95% ёки юқори даражага етказишни таъминлашлари зарур.

Яқин йилларга мўлжалланган вазифалар:

- Сиёсий хайрихоҳлик ва ресурсларни ишга тушириш
1. Барча аъзо-давлатларда ҳукумат миқёсида маъқулланган, самарали амалий фаолиятга, жумладан молиявий ва инсон ресурсларига бўлган эҳтиёжларга бўлган барча тегишли талабларни белгилаб берувчи кўп йиллик иммунизация стратегияси ва ҳаракат режаси ишлаб чиқилиши шарт.
  - Сифати кафолатланган вакциналарнинг хавфсизлиги ва таъминоти
  2. Барча аъзо-давлатларда Миллий назорат органи фаолият юритиши зарур ва/ёки ЖССТ томонидан қайта тавсифланган вакциналар қўлланилиши зарур.
  3. Барча аъзо-давлатларда туман босқичидаги совутгич омборларида вакциналар захирасининг 5% дан кам миқдорда камайишига йўл қўйилади.
  4. Барча аъзо-давлатларда инъекциялар хавфсизлиги, иммунизация пайтида ҳосил бўлувчи тиббий чиқиндиларни тўплаш, олиб кетиш ва қайта ишлаш, жумладан ушбу ишларнинг бажарилишини ҳужжатлаштиришга нисбатан тавсия этилган илғор амалиёт қабул қилиниши зарур.
- Иммунизация хизматининг қулайлиги (хизматдан барча учун баравар фойдаланиш имконияти/ баҳрамандлик) ва қўлланилиши

1. Барча аъзо-давлатларда вакцинация билан қамраб олиш даражаси АҚДСЗ, полио3, Геп В3, ҚКСВ1 ва ҚКСВ2 учун мамлакат миқёсида 95% ёки ундан юқорини ва барча туманларда 90% ёки ундан юқорини ташкил этиши, эмланмаганлик кўрсаткичи эса АҚДСЗ учун Миллий миқёсда 5% дан кам ва туман миқёсида 10% дан кам бўлиши зарур.

Иккинчи стратегик йўналишдаги ишлар – Мақсадли касалликларга нисбатан ташаббуслар
Қамраб олинмаган масалалар: ЖССТ Европа минтақавий бюроси нуқтаи назаридан алоҳида эътиборга молик барча мақсадли бошқарилувчи инфекциялар.

Мақсад: Барча аъзо-давлатлар мақсадли бошқарилувчи инфекциялар частотасини камайтириш ва ликвидация қилиш, ёки улар билан курашиш борасидаги устувор вазифаларни бажаришлари зарур.

Яқин йилларга мўлжалланган вазифалар:

- Ликвидация ва элиминация вазифаси қўйилган касалликлар
1. Барча аъзо-давлатлар полиомиелитдан холи давлат мақомини сақлаши, ва полиомиелитга нисбатан Глобал сертификациядан кейинги халқаро даражада келишилган Миллий сиёсатни ва меъёрий талабларни ҳаётга тадбиқ этиши зарур.
  2. Барча аъзо-давлатлар 2015 йилга келиб қизамиқ, қизилча ва туғма қизилча касалликларини элиминация қилиш вазифаси бажарилишини ва кейинчалик ушбу мақом сақланишини таъминлашлари зарур.
- Қарши курашиш учун янги вакциналар жорий этиладиган касалликлар
3. Барча аъзо-давлатларда янги вакциналар жорий этилиши зарурлигини далилловчи мезонлардан фойдаланиш шарт.
  - Устувор бактериал ва вирусли инфекциялар билан курашиш
4. Барча аъзо-давлатларда дифтерияга қарши вакцинация билан қамраб олиш 12 ойлик ёшга келиб бирламчи иммунизация кўрсаткичи бўйича (АҚДСЗ) 95% ёки ундан юқори даражада бўлиши зарур.
  5. Бактериал менингит юки болаларда Минтақа миқёсида 40% га пасайиши, жумладан Нib-вакцинаси амалиётга тадбиқ этилгач 2 ёшдан кичик болаларда исталган сабаб бўйича менингит ташхиси билан стационарга ётқизишнинг статистик кўрсаткичи 20% га пасайиши зарур, Нib-вакцинасини амалиётда қўллаётган давлатларда эса, конъюгацияланган менингококк ва пневмококк вакциналари амалиётга тадбиқ этилгач бактериал менингит ташхиси билан стационарга ётқизишнинг статистик кўрсаткичи 80% га пасайиши даркор.
  6. Минтақа миқёсида кўкйўтал билан касалланиш ва ўлим кўрсаткичлари камайтирилиши зарур.
  7. Барча аъзо-давлатларда гриппга қарши ҳар йили аҳолининг хавfli гуруҳга мансуб қатламлари 75% ёки ундан ошиқ даражада эмланиши шарт.

Учинчи стратегик йўналишдаги ишлар — Эпидемиологик назорат, лаборатория хизмати ва мониторинг

Қамраб олинмаган масалалар: Эпидемиологик назорат маълумотлари, жумладан лаборатория тадқиқотлари ҳақидаги ахборотлар Стратегик режада белгиланган мақсадларга эришишни кузатиб боришни таъминловчи дастурий фаолиятни коррекциялаш учун қўлланилади.

Мақсад: Иммунизациянинг ва касалликларга қарши курашишнинг минтақавий вазифалари бажарилиши ҳақида мулоҳаза юритишни таъминловчи юқори сифатли эпидемиологик ва лаборатория маълумотлари мавжудлигини таъминлаш.

Яқин йилларга мўлжалланган вазифалар:

- Эпидемиологик назорат бўйича Минтақавий бюронинг потенциали
1. Барча аъзо-давлатларда иммунизация дастури ва лаборатория хизмати фаолиятларининг кўрсаткичларидан, қайд этилиши зарур бўлган касалликлар ҳақидаги маълумотлардан иборат ахборотларни тўплаш ва қайта ишлашни таъминловчи оператив фаолият юритувчи Минтақавий компьютерлаштирилган тизим йўлга қўйилиши зарур. Бу тизим тегишли чора-тадбирларни амалга ошириш учун келиб тушаётган маълумотларни тезкор таҳлил этиш имконини беради.
  2. Мақсадли касалликлар бўйича ихтисослашган тегишли лаборатория тармоғининг фаолият кўрсатиши таъминланиши лозим; ГАВИ дан ёрдам олиш ҳуқуқини қўлга киритган давлатлар ротавирусли ва инвазив бактериал инфекцияларга нисбатан лаборатория текширувларини амалга ошириш имкониятига эга бўлишади. 100% давлатлар грипп, полиомиелит ва қизамиқ/қизилча касалликларига нисбатан лаборатория текширувларини ўтказишади.
- аъзо-давлатлар даражасида иммунизация тизимини мустаҳкамлаш устидан эпидемиологик назорат
3. Барча аъзо-давлатлар ягона индикаторларнинг асосий тўпламидан ва маълумотларни тўплаш ва ҳисоботларни шакллантиришнинг стандартларидан фойдаланишлари зарур. ЖССТ га ушбу кўрсаткичлар ҳақида камида йилига бир маротаба маълумот тақдим этишлари даркор ва камида 90% аъзо-давлатлар танлаб ўтказилган тадқиқотлар асосида қамраб олишнинг ҳисоблаб топилган даражасининг валидацияси билан шуғулланишади.
  4. Барча аъзо-давлатларда поствакцинал нохуш кўринишлар устидан тезкор реакция кўрсатувчи эпидемиологик назорат тизими йўлга қўйилиши зарур.
- Аъзо-давлатлар даражасида мақсадли касалликларга нисбатан ташаббуслар амалга оширилишининг бориши устидан назорат.
5. Барча аъзо-давлатлар элиминация, ликвидация ва назорат қилиниши кўзда тутилган касалликлар ҳақидаги маълумотларга асосланувчи Миллий эпидемиологик назорат тизимини амалиётга тадбиқ этишлари ҳамда ушбу ахборотни ҳар ойда камида 1 марта ЖССТ га тақдим этишлари (шу жумладан ноллик ҳисобот жўнатишлари) зарур.
  6. Барча аъзо-давлатлар назорат қилиниши кўзда тутилган устувор бактериал ва вирусли инфекциялар устидан эпидемиологик назорат тизимини амалиётга тадбиқ этишлари ҳамда ҳисобот маълумотларини ҳар йили камида 1 марта ЖССТ га тақдим этишлари зарур.
- Аъзо-давлатларнинг лаборатория тармоғи
7. Барча аъзо-давлатлар элиминация, ликвидация ва назорат қилиниши кўзда тутилган касалликларга нисбатан ЖССТ томонидан тавсия этилган сифат талабларига мувофиқ Миллий лаборатория тармоғи фаолият кўрсатишини таъминлашлари даркор. Аккредитация қилинган/ЖССТ томонидан тан олинган лабораториялар хизматидан фойдалана олиш имконияти 100% давлатлар учун таъминланиши шарт.
  8. Барча аъзо-давлатлар бошқарилувчи мақсадли инфекцияларни аниқлаш бўйича лаборатория текширувларини ўтказишнинг тегишли усуллари ҳақидаги тавсиялардан фойдаланиш имкониятига эга бўлишлари зарур.

3. ИММУНИЗАЦИЯ БЎЙИЧА ЎҚУВ КУРСИГА КИРИШ

3.1 Мақсадли гуруҳлар

Ўқув курси модуллари ва маълумотлари, аввало, Миллий, вилоят ва туман миқёсида иммунизация Дастурининг амалга оширилишини таъминловчи тиббиёт ходимлари учун ҳамда иммунопрофилактика бўйича талабаларни (бакалаврлар, магистрлар ва тиббиёт коллежлари ўқувчиларини) ўқитишни таъминловчи тиббиёт ўқув юртлари педагоглари учун мўлжалланган. Шу сабабли мақсадли гуруҳ таркибига врачлар, ҳамширалар, акушеркалар, Миллий соғлиқни сақлаш тизимининг барча босқичларида коммуникация ва логистика бўйича фаолият юритувчи мутахассислар, шунингдек, тиббиёт ўқув юртлари педагоглари киришади.

Миллий соғлиқни сақлаш тизимининг барча босқичларида у ёки бу даражада бошқарув кўникмаларини ўзлаштириш иммунизация хизмати ишини ташкиллаштириш учун асқотади. Ушбу тақдим этилаётган тренинг модуллари доирасида асосий урғу тиббий таълим тизимидаги иммунизация Дастурига дахлдор педагоголарга ҳамда Миллий, минтақавий/вилоят ва туман босқичларида фаолият юритаётган мутахассисларга қаратилади. Айнан шу босқичлардаги мақсадли гуруҳ мутахассислари таркибига КИД/ГАВИ мутасаддилари, Миллий назорат органлари ва логистика хизмати мутахассислари, совуқлик занжири иши учун масъул шахслар, омбор мудирлари, турли даражадаги кураторлар, педагоглар, тренерлар ва бошқа иммунизация хизматига дахлдор мутахассислар мансубдирлар.

Айнан битта ўқув курси доирасида иштирок этаётган тингловчилар ўз бошланғич тайёргарлигига ва амалий тажрибаларига кўра турли даражага эга бўлишлари мумкин. Курс тингловчилари орасида ўзининг ҳозирги лавозимига яқиндагина тайинланганлар ёки КИД/ГАВИ ишларида муайян тажрибага эга, лекин мазкур курсда таҳсил олмаган менежерлар бўлишлари мумкин. Шунингдек, гуруҳ таркибига етарлича тажриба ва касбий маҳоратга эга мутахассислар ҳам жалб этилган бўлиши мумкин, уларга нисбатан фақат қайта тайёрлаш тактикаси қўлланилиши мақсадга мувофиқдир.

3.2 Ўқув курсининг мақсади ва вазифалари

Ўқув курси модуллари сериясини ўқитишдан мақсад турли даражадаги иммунизация хизмати мутахассисларининг, менежерларининг, тренерларнинг, малака ошириш курси ва тиббиёт ўқув юртлари педагоглари хизматни тақдим этиш, режалаштириш, бошқарув, мониторинг ва баҳолашга доир билимларни ҳамда кўникмаларни эгаллашлари учун зарур шароитни яратишдан иборатдир. Ўқитиш шунингдек, курация ва иммунизация бўйича хизматларни тақдим этиш, моддий-техник таъминотни ва совуқлик занжирини ташкиллаштириш, вакциналар хариди ва сифатининг назорати, дастурни қўллаб қувватлаш бўйича ташвиқот ишларини олиб бориш каби тадбирларни амалга оширишда кўмаклашиш масалаларига доир билимларни эгаллаш имконини беради.

Ўқув курсида КИД/ГАВИ фаолиятидаги муаммоларни ҳал этишнинг умумий тамойиллари ҳам келтирилган. Шу боисдан муаммоларни ҳал этишга асосланган ўқитиш усули ўқув курсининг барча модулларида энг асосий усул ҳисобланади.

Ўқув курси қуйидаги йўналишлар бўйича ташкилотчилик кўникмаларини ривожлантиришга алоҳида урғу беришни кўзда тутади:

- логистикани, совуқлик занжирини, хавфсиз инъекцияни амалга ошириш имконини берувчи вакциналар ва материаллар таъминотини бошқариш
- тарғибот ва иммунизацияни қўллаб-қувватлашга қаратилган оммавий сафарбарлик
- эмлаш хавфсизлиги кафолатланишининг мониторинги ва чиқиндиларни йиғиш, олиб чиқиб кетиш ва зарарсизлантиришни бошқариш
- иммунизация ёрдамида муҳофазаланадиган касалликларнинг эпидемиологик назорати
- мониторинг, қўллаб-қувватловчи кураторлик ва иммунизация хизматини баҳолаш
- иммунизация тизимидаги барча компонентлар фаолиятининг самарадорлигини баҳолаш
- туман миқёсида иммунизация режасини тайёрлаш.

3.3 Иммунизация бўйича ўқув курсининг тузилиши ва мазмуни

Иммунизация фаолиятига (жумладан, КИД/ГАВИ фаолиятига) дахлдор бўлган тиббиёт ходимлари тез ўзгариб бораётган шароитда иш олиб боришади ва дастур бошқарувчанлигини таъминлаш учун вазиятга тезгина мослаша олиши тақозо этилади. Иммунизация дастурининг узлуксиз ишлашини таъминлаш марказий бўғиндаги мутахассислар учун ўта мураккаб муаммо ҳисобланади ва унинг ечимини қуйидаги тарзда топиш мумкин:

- Иммунизация бўйича Миллий сиёсатни, меъёрий ва директив кўрсатмаларни ишлаб чиқиш ҳамда уларни кенг тарқатиш — мутахассислар эътиборига ҳавола этиш
- Шериклар фаолиятини мувофиқлаштириш ва маблағлар топиш, жалб этиш бўйича ташвиқот ишларини олиб бориш
- Юқори сифатли вакциналарни ва бошқа сарфланадиган материалларни харид қилиш
- Иммунизация дастурини ўрганиш ва баҳолаш.

Соғлиқни сақлаш тизимидаги ислохотлар туфайли соҳада сўнгги йилларда кузатилаётган туб ўзгаришлар, айниқса марказга тобелиқдан халос этиш сиёсати иммунопрофилактика хизматини ташкиллаштириш стратегиясини қайта кўриб чиқиш билан ҳамоҳанг кечмоқда. Шунинг учун турли бўғинларда фаолият олиб боришаётган иммунизация дастури ижрочилари, мутасаддилари ҳамда иммунопрофилактика бўйича таълимни таъминловчи педагоглар хизматни тақдим этиш, мувофиқлаштириш, режалаштириш, бошқарув, мониторинг ва баҳолашга доир масалалар бўйича қайта тайёргарликдан ўтишга эҳтиёжманддирлар.

Мазкур янги иммунопрофилактика бўйича ўргатувчи модуллар серияси 1991 йилда чоп этилган версиянинг ўрнига ЖССТ томонидан (2009 йилдаги версия) барча минтақавий бюроларга юборилган. Ушбу модуллар иммунизация дастурининг муваффақияти кафолатланиши учун тиббиёт ходимларига ва педагогларга иммунизация бўйича замонавий техник билимларни тақдим этишни, ташкилий ва техник муаммоларни идентификациялашни тушунтиришни, ушбу муаммоларни бартараф этиш борасида амалий ҳаракатлар қўллашни, мавжуд ресурслардан оқилона фойдаланиш ҳақида тушунчалар беришни, тизимли ўқитишни (талабалардан тортиб амалиётда фаолият юритаётган иммунизация дастурига дахлдор барча мутахассисларни) кўзда тутади. Шунингдек, ўқув курси материалларида янги вакциналарни амалиётга тадбиқ этиш масалалари борасида ҳам қимматли маълумотлар, тавсиялар келтирилган.

Тақдим этилаётган ушбу ўқув курси ЖССТ Европа минтақавий бюроси томонидан тавсия этилган иммунизация бўйича 7 та модулни ва иммунопрофилактикани режалаштиришга доир 1 та қўлланмани ўзбек тилига ўгириб ва муайян даражада республикамиздаги маҳаллий шарт-шароитга мослаштирилиб тайёрланди.

0-модуль: Кириш — ушбу модулнинг мақсади ўқув курсини дастурга киритиш заруриятини асослаш ва тингловчиларнинг минтақавий ва глобал иммунизация стратегияси ҳақидаги билимларини такомиллаштириш, янгилаш. Шунингдек, ушбу модуль Миллий миқёсда иммунизация ўқув дастурини

ташкिलाштириш ва бошқариш учун бирламчи йўриқнома (инструктаж) вазифасини ўтайди.

- 1-модуль: Хавфсиз инъекцияни таъминловчи материалларни, вакциналарни ва совуқлик занжирини бошқариш — ушбу модулнинг мақсади иммунизация дастурини амалга ошириш учун зарур бўладиган хавфсиз инъекцияни таъминловчи материалларга, вакциналарга бўлган талаб ва эҳтиёжни аниқлашни; уларнинг тўғри сақланишини, тақсимланишини ва алмаштирилишини бошқаришни; иммунизациянинг моддий таъминот тизими бўйича мониторингни амалга оширишни ва иммунизация амалиётига янги вакциналар киритилиши билан боғлиқ муаммоларни ҳал этишнинг самарали йўллари қўллашни ўргатишдан иборатдир.
- 2-модуль: Аҳоли билан ҳамкорлик — ушбу модул аҳолининг эҳтиёжларини аниқлаш, аҳоли томонидан тиббиёт ходимларига иммунизация масалаларида қандай ёрдамлар кўрсатилиши мумкинлигини ва ҳамкорликда қайси вазифаларни муваффақиятли ҳал этиш мумкинлигини билиш учун аҳоли билан самарали ҳамкорликни йўлга қўйиш масалаларини ёритиб беради.
- 3-модуль: Иммунизация хавфсизлиги — ушбу модул вакцинанинг ҳар бир дозасининг хавфсиз киритилишини таъминлаш, чиқиндиларга тўғри муносабатда бўлиш, иммунизациядан кейинги жиддий нохуш кўринишлар пайдо бўлишига ўз вақтида ва малакали ёндошувни таъминлаш ва барча жараёндан огоҳ бўлиш учун мониторингни амалга ошириш масалаларини ёритиб беради.
- 4-модуль: Қўллаб-қувватловчи кураторлик — ушбу модул кураторлар томонидан қўйи бўғиндаги тиббиёт ходимларига ўзаро ҳурмат ва хайрихоҳлик оҳангида ўз иш сифатини узлуксиз такомиллаштириб боришда ёрдамлашиш, кураторлик ташрифларидан тиббиёт ходимларининг малакасини ошириш имконияти сифатида фойдаланиш масалаларини ёритиб беради.
- 5-модуль: Иммунизация тизимининг мониторинги — ушбу модулда маълумотларни пассив (ойлик ҳисоботлар) ва фаол (кураторлик ташрифлари) тўплаш йўли билан иммунизация тизимининг барча компонентларининг бажарилишини баҳолаш масалалари ёритилган. Ушбу модул тиббиёт ходимларига иммунизация дастурининг сифати ва самарадорлигини ошириш мақсадида олинган маълумотлардан муаммоларни аниқлаш ва уларни бартараф этиш учун фойдаланишда ёрдам беради.
- 6-модуль: Эпидемиологик назорат тизимини қўллаш — ушбу модулда эпидемиологик назоратнинг асосий тамойилларидан иммунизация тизимини бошқаришда ва эмлаш йўли билан бошқариладиган касалликлар муҳофазасида фойдаланиш масалалари ёритилган. Мазкур модул тиббиёт ходимларида эпидемиологик назоратнинг ташкिलाштирилиши, фаолият кўрсатиши ва мониторинги ҳақида аниқ тасаввурларни шакллантиришда ёрдам беради.

Иммунизация хизматини тақдим этиш учун ҳар бир туманни қамраб олиш стратегиясини қўллаб режалаштириш — ушбу йўриқноманинг мақсади сифатли режа тайёрлаш, эмланмасдан қолиб кетаётган болалар (эмланиши зарур айрим гуруҳдаги катта ёшлилар) сонини камайтириш ва иммунизация билан қамраб олишни ошириш, эмланмасдан қолганларни аниқлаш ва эмлашга жалб этиш, олинган маълумотлардан мониторинг ва назорат учун мунтазам фойдаланиш борасида туманлар ва тиббий муассасалар имкониятларини (потенциалини) кучайтиришдан иборатдир. Йўриқнома айрим хорижий мамлакатларнинг «ҳар бир туманни қамраб олиш» стратегиясини қўллаб режалаштириш борасидаги муваффақиятли тажрибалари асосида тайёрланган.

Ушбу модуллар, юқорида қайд этилганидек, иммунизацияни амалга оширишни таъминловчи тиббиёт ходимлари ҳамда иммунизация бўйича таълимни таъминловчи тиббиёт ўқув юртлари ва малака ошириш курслари педагоглари учун мўлжалланган. Жумладан, модуллар мустақил тайёрланиш учун ҳам, тиббиёт ходимлари учун маълумотлар манбаи сифатида ҳам тавсия этилади. Заруриятдан келиб чиқиб, алоҳида модулдан ёки бир-неча модуллар мажмуидан фойдаланиш мумкин. Ўқитиш муддати ҳам тақдим этилаётган модуллар тўпламига қараб ва мақсадли аудиториянинг таркибига кўра ўзгариши мумкин. 1-иловада «иммунизация ўтказилишини таъминловчи ўрта бўғин мутасаддилари учун намунавий ўқув дастури» келтирилган.

3.4 Иммунизация бўйича ўқув курси ташкилотчилари ва олиб борувчиларнинг касбий йўналишлари

Иммунизация бўйича ўқув курсининг лавозимли мутахассислари қаторига ўқув курси директорини, асосий фасилитаторни ва бошқа бошловчиларни, маъмурий ҳамда ёрдамчи ходимларни киритиш мумкин. Бу тоифага, шунингдек, ишчи гуруҳ раҳбарлари ва ҳисобот тузувчилар ҳам киришади.

Ўқув курси директори ўқув дастурини ташкиллаштиради, ўқув тадбирлари ўтказилишини ва маъмурий-хўжалик масалалари ҳал этилишини мувофиқлаштиради. Директор ўқув курси бир маромда, ботартиб ўтказилиши учун ўз моҳиятига кўра вазифа/муаммоларни ҳал этишга асосланган ўқитиш усулини фаол қўллайди.

Асосий фасилитатор танлаб олинган модуллар миқдорига қараб ва ҳар бир модулни ёки блокни ўзлаштириш учун зарур бўладиган вақтга мувофиқ курс дастурининг мазмунини белгилайди. Бу шахс, шунингдек курснинг кун тартибини ва амалий таркибий қисмини белгилайди.

Бошқа бошловчилар ўқув курси ўтказилишини ташкиллаштиришда иштирок этишади, модулда келтирилган амалий кўникмаларнинг тингловчилар томонидан ўзлаштирилишига, қуйидаги йўллар билан кўмаклашишади:

- тингловчиларга фойдали ахборотни тақдим этиш;
- ўқув/ўргатувчи тадбирлар олиб бориш;
- амалий машқлар бажарилишини кузатиб бориш;
- тингловчилар томонидан эришилган ютуқларни баҳолаш;
- техник масалалар бўйича тингловчилар учун зарур маълумотларни тайёрлаш.

3.5 Ўқув курсини баҳолаш

Ўқув курси аввало, норасмий мунозаралар ва муҳокамалар чоғида аён бўладиган, тингловчиларнинг дастлабки сўровлари ва истаклари ташхисотини ўтказишни назарда тутди.

Ўқув курси, шунингдек, умуман ўқув жараёнини ҳам, ва ҳар кунги алоҳида дарсларни ҳам мазмун-моҳияти жиҳатидан баҳолашни кўзда тутди. Ҳар куни биринчи дарс аввалида ўтган куни олиб борилган машғулот норасмий тарзда (форматив жиҳатдан) баҳоланиши зарур.

Мазмун-моҳияти жиҳатидан баҳолаш дарс мобайнида, хусусан, ўтилган материалларни умумлаштириш босқичида тингловчилар билан ўзаро таъсир этиш йўли орқали амалга оширилиши мумкин. Ва ниҳоят, бутун ўқитиш даври учун яқун яшаш, мажмуавий норасмий тарзда (форматив жиҳатдан) баҳолаш билан бирга қўшиб амалга оширилиши даркор.

Ҳар бир машғулот якунида ҳам, ва бутун ўқув курси якунида ҳам тартибланган саволномаларни (2-илова) қўллаб сўровлар ўтказилиши зарур.

4. ЎҚУВ КУРСИНИ ОЛИБ БОРУВЧИЛАР УЧУН УМУМИЙ КЎРСАТМАЛАР

Катта ёшдаги кишиларни ўқитишда тренинг фасилитаторлари ёрдамига мурожаат этиш одат тусига кирган. Фасилитаторлар, албатта предмет бўйича мутахассислардир, шунга қарамасдан улар тингловчилар билимига таянишади ва тингловчилар билимидаги мавжуд бўшлиқни дарс жараёнида тўлғазиб боришади. Тренинг бошловчилари катта ёшдаги кишиларни ўқитишнинг пойдевор тамойилларига: мавжуд билимлар даражасини аниқлаш, уларни бойитиш ва релевантликни (яъни, масалаларга ўринлилиги, аҳамиятлилиги, муҳимлигига қараб ёндошиш) сақлашга қатъий тарзда амал қилишади. Бу мавқе, билимлар йиғиндисини ёки кўникмалар тўпламини бериш учун тузилган ўқув дастурини гуруҳда олиб борадиган ва ўзига яққол етакчилик мавқеини олувчи формал тренер бажарадиган вазифадан фарқ қилади.

«Бошловчининг вазифаси ҳар бир тингловчига ўз фикрлаш жараёнини оптимизациялашда ёрдам беришдан иборат. Бу вазифани бажариш учун бошловчи тингловчиларнинг фаол иштирок этишларини рағбатлантиради, ўзаро тушунишга кўмаклашади ва жамоавий масъулликнинг кенгайишига ёрдамлашади. Ҳар бир тингловчига ўз фикрлаш жараёнини оптималлаштиришда ёрдам бера бориб, бошловчи гуруҳ аъзоларига мукаммал қарорлар излаш ва барқарор келишувга эришиш учун шароит яратади» (Kaner, 1996 й.).

Бошловчининг бошланғич билими ва кўникмалари йиғилиш ўтказилишининг тўғри амалиётига: регламентга ва келишилган кун тартибига риоя этилишига ва қатъий протокол юритилишига хизмат қилади. Етарлича такомиллашган кўникмалар гуруҳли динамика ҳолатида гуруҳни ва унинг ҳар бир аъзосини кузатиб боришни кўзда тутати. Бундан ташқари, бошловчилар тинглашнинг турли-туман кўникмаларига, жумладан қайта талқин этиш; мунозаранинг жонли кечишига (тон бағишлаш) эришиш; тингловчиларни гапиртириш; тингловчилар фаоллигини мувозонатлаштириш; тортинчоқ гуруҳ аъзоларининг ўз фикрларини изҳор этишларига имконият туғдириш кабиларга ҳам эга бўлиши зарур (Kaner et al., 1996 й.). Бошловчининг, унга гуруҳли ижодий кўтаринкиликка жавобан, ташаббусни ўзида сўндириб қўйишдан кўра, қўшимча тарзда ўз фикрини айтиш имконини берувчи зарур билим ва кўникмаларга эга бўлиши жуда муҳимдир. Хулоса қила туриб, шуни таъкидлаш жоизки, бошловчининг мавқеи (ўрни) қуйидагилардан иборат:

- Баҳс-мунозарани бошлаш
- Фаол иштирокни рағбатлантириш
- Барча жиҳатлар муҳокама этилишини таъминлаш
- Гуруҳнинг асосий мавзудан четга чиқиб кетишига йўл қўймастик
- Конструктив муҳитни қўллаб-қувватлаш
- Исталган фикрга етарлича эътибор қаратилишини кузатиб бориш
- Баҳс-мунозарага яқун яшаш
- Хулосалар ва келишувларни қайд этиш
- Мос келадиغان муҳитни яратиш
- Баҳс-мунозаралар пайтидаги ҳафсаласизлик туйғусини юмшатиш
- Баҳс-мунозарани тугатиш.

4.1 Вазифалар/Муаммолар ечимини ҳал этишга асосланган ўқитиш усули

Ушбу курс учун тавсия этилаётган дарс бериш/ўқитиш жараёни муаммолар ечимини ҳал этишга асосланган усулни ва ўқитишнинг бошқа фаол усуллари ва услубларини ўз ичига олади.

Муаммолар ечимини ҳал этишга асосланган ўқитиш усули учун хос бўлган асосий қадамлар қуйидагилардан иборат:

1. Муаммонинг моҳиятини аниқлаш.
2. Муқобил қарорларни ишлаб чиқиш.
3. Муқобил қарорларни баҳолаш ва танлаш.
4. Қабул қилинган қарорни амалга ошириш ва уни кузатиб бориш.

Муаммолар ечимини ҳал этишга йўналтирилган ўқитиш усули ушбу модулларда баён этилган ўқув машғулоти доирасида қўлланиладиган усуллар ва услубларнинг асосида ётади. Бошланғич босқичда муаммоларнинг баёни (тасвири) келтирилади ва муайян вазият таҳлил этилади ёки амалий машқ бажарилади.

Муаммолар ечимини излашга асосланган ўқитиш усулини қўллаб олиб бориладиган тренингнинг вазифалари қуйидагилардан иборат:

- тингловчиларга самарали фикр юритиш кўникмаларини шакллантиришларида ёрдам кўрсатиш
- тингловчиларга мустақил тайёрланиш (ўқиш) қобилиятини ривожлантиришларида кўмаклашиш
- тингловчиларда ўқишга мотивация уйғотиш
- тингловчиларга ахборотлардан услубий жиҳатдан тўғри фойдаланишларида ёрдамлашиш
- муаммоларни ҳал этишда ўзгалар тажрибасидан сабоқ чиқариш

Усулнинг баёни

- Муаммолар ечимини ҳал этишга асосланган ўқитиш усули фаол ўқув жараёнининг бардавом (узлуксиз ҳаракатдаги) стратегияларидан бири ҳисобланади
  - У азалдан мавжуд бўлган ва ёд олиш йўли билан билимларни эгаллашдан иборат бўлган анъанавий ўқитиш шаклидан келиб чиқади
    - Усулни қўллашнинг бошланғич босқичида таҳлил этилиши ва ечилиши зарур бўлган муаммонинг моҳияти баён этилади
      - Муайян вазиятни таҳлил этиш усули ишнинг ҳолатини тасвирлашни ва саволлар қўйишни кўзда туттади. Иммунизация туфайли содир бўлган бирон-бир ҳодиса туғилган вазиятга/мавжуд муаммога мос келади. Бериладиган саволлар тингловчиларга муаммонинг ечимини топиш имконини беради
      - Муаммолар ечимини ҳал этишга асосланган ўқитиш усули аксарият бошқа вазиятларда ҳам қўлланиши мумкин бўлган концепцияларни ва умумий тамойилларни аниқлаш имконини беради, ҳамда шу тариқа келажакни кўзлаб амалга оширилган ўқув жараёнининг узоқ муддатли қуйилмаси вазифасини ўтайди
        - Тингловчиларнинг керакли жавобни топиш уқуви мустақил ўрганиш учун қўшимча туртки ҳисобланади
          - Дарс бериш ва ўқитиш жараёни дўстона шароитда олиб борилади
          - Тиббиёт ходимлари гуруҳ бўлиб ишлашга кўникишади, бу ҳол уларга кейинчалик предметлараро гуруҳларда ўзаро мулоқот учун ёрдам беради.

Ушбу қатор афзалликларга қарамасдан, муаммолар ечимини ҳал этишга асосланган ўқитиш усули муайян чекловларга эга

- Ушбу усул қўлланилганида эгалланган билимларни умумлаштиришда қўшимча қийинчиликлар туғилади, чунки узлуксиз ақлий ҳужум туфайли кўплаб вариантлар туғилади
- Аксарият бошловчиларнинг барчаси одатда айнан бир хил тарзда йўл тутишади, шу сабабли айрим тингловчилар учун етарлича компетент тренерлар орасидан ҳавас ва ҳайрат намунаси бўлиб хизмат қиладиган номзодни аниқлаш осон бўлмайди
- Ўқув машғулотларини олиб бориш муваффақияти кўп жиҳатдан фасилитаторнинг салоҳиятига ва унинг атрофдагилар билан муносабатига боғлиқ
- Муаммолар ечимини ҳал этишга асосланган ўқитиш усули қўшимча ресурслар ажратилишини ва астойдил тайёргарлик кўрилишини тақозо этади.

Босқичлар

Асосида муаммолар ечимини ҳал этишга йўналтирилган ўқитиш усули ётувчи ўқув жараёнини қуйидаги тарзда ташкиллаштириш мумкин:

- Тингловчиларни аъзолар сони бир хил бўлган кичик гуруҳларга бўлиш (2 нафардан 4 нафаргача ёки 6 нафардан 8 нафаргача киши, ҳар бир кичик гуруҳ битта ёки иккита фасилитатор билан биргаликда ишлашади)
- Гуруҳдан лавозимли шахсларни сайлаш: раис ва маърузачи
- Гуруҳ ўрганиши учун таклиф этилган вазият ёки муаммони баён этиш (бирон аниқ вазиятнинг муҳокамаси)
- Муаммонинг моҳиятини аниқлаш
- Эҳтимоллиги назарда тутилаётган изоҳларни қараб чиқиш (тўғри ёки нотўғри жавоб беришнинг аҳамияти/зарурияти йўқ)
- Ўқув машғулоти вазифасини аниқлаш
- Тингловчиларнинг мустақил ишлашлари учун шароит яратиш (индивидуал ёки ҳудудий тамойил асосида ёки бошқа мезонларга мувофиқ гуруҳ бўлиб)
- Баҳс-мунозарани ялпи йиғилишда давом эттириш ва қабул қилинган қарорлар ҳақида бошқа тингловчилар билан ахборот алмашиш
- Айрим амалий машқлар индивидуал бажариш учун мўлжалланган ва олинган натижалар ҳақида ялпи йиғилишда маъруза сифатида тақдим этиш шарт эмас, лекин уларни кичик гуруҳларда бошловчи иштирокида муҳокама этиш мумкин.

4.2 Фаол ўқитишнинг бошқа усуллари ва услублари

Ушбу ўқув курси учун фаол ўқитишнинг бошқа усуллари ва услублари, масалан, аудиовизуал тақдимот, гуруҳли баҳс-мунозара, амалий вазифаларни ҳал этиш, намойиш этиш, амалий машқлар, сахнавий ўйинлар ва йўналишга мос муассасаларга ташриф шаклидаги имитацияловчи моделлар. Қуйидаги усуллар катта ёшдаги кишиларни фаол ўқитишнинг энг кенг тарқалган усуллари ҳисобланади:

Қисқача маъруза

Бу қисқача чиқиш бўлиб, унда ўқув машғулоти/мавзуга кириш баён этилади ёки янги маълумот тақдим этилади. Унда, шунингдек, гуруҳли баҳс-мунозара ёки ишчи топшириқни бажариш натижасида тингловчилар томонидан билдирилган ғояларни ҳам хулосалаш мумкин. Бироқ бошловчиларнинг бундай чиқишлари, имкон қадар тингловчилар бевосита иш жараёнида иштирок этишлари ва ўз шахсий фикр-мулоҳазалари билан ўртоқлашишлари учун, минимал даражага туширилиши зарур.

Аудиовизуал тақдимот

Аудиовизуал тақдимотларни қўллашга, тақдим этилган назарий материалга қўшимча сифатида ёки унинг хулосаси сифатида, танлаб ёндошиш тавсия этилади.

Баҳс-мунозаралар

Баҳс-мунозаралар тингловчилар ўртасида ҳам, фасилитаторлар ўртасида ҳам ўзаро таъсирнинг асосий усулидир. Ақлий ҳужум, кичик гуруҳлардаги муҳокама, мутасадди билан амалий машғулотлар ва номинал жамоавий услублар каби баҳс-мунозараларнинг усуллари иш тажрибасини ва ғоялар алмашинуви учун тавсия этилади.

Кичик гуруҳлардаги баҳс-мунозаралар: уларга амалий машғулотларни киритиш мумкин. Алоҳида масалани муҳокама этиш ва ягона фикрни ишлаб чиқиш учун тингловчилар амалий машғулотларга киришишдан олдин 6-8 нафар шахсдан иборат гуруҳларга бўлинишади. Тингловчиларга бажаришлари учун аниқ топшириқ топширилиши, ишни бажариш муддати белгиланиши ва якуний тақдимотга доир кўрсатмалар берилиши зарур. Гуруҳ аъзолари ўз меҳнатларининг натижаларини тақдим этишгач бошловчи яқун ясайди. Кичик гуруҳлардаги баҳс-мунозаралар айниқса катта кишиларга клиник кўникмаларни ўргатишда фойдалидир.

Жонли гуруҳли баҳс-мунозаралар: бу икки ёки уч нафар тингловчилар ўртасидаги қисқа баҳс-мунозаралар бўлиб, асосан семинар ишида қатнашишни рағбатлантириш мақсадини кўзлайди. Тингловчилар ўз қўшнисига юзланиб, муайян вақт мобайнида қўйилган саволни муҳокама қила бошлашади, ўз қарашлари ва ғояларини бутун гуруҳ аъзолари билан баҳам кўришади. Бу айниқса машғулот чўзилиб кетганида зерикарли муҳитни бартараф этиш учун қўл келади.

Ялли баҳс-мунозаралар ёки кенгайтирилган таркибдаги гуруҳли баҳс-мунозаралар: Булар шундай ўқув машғулотларики, уни ўтказиш чоғида тренер бутун аудиторияни бирон бир савол юзасидан ақлий ҳужумга ёки кичик гуруҳда бажарилган ишлар ҳақидаги ҳисоботнинг муҳокамасига жалб этади. Кенгайтирилган таркибдаги гуруҳли баҳс-мунозаралар, тингловчилар томонидан машғулот пайтида тақдим этилган ўқув материалнинг ўзлаштирилганлигини баҳолаш учун қўлланилиши мумкин. Бундан ташқари, бундай баҳс-мунозаралар доирасида баҳсли саволларни муҳокама қилиш мумкин.

Муайян вазиятнинг муҳокамаси

Бу усулни қўллашда тингловчиларга ўз тиббий муассасасида ёки маҳаллий аҳоли билан ишлаш жараёнида орттирилган тажрибадан келиб чиқиб ҳаётда кузатилган ҳодисалар ҳақида аудитория иштирокчиларига ҳикоя қилиб бериш имконияти берилади. Агар ҳаётда кузатилган ҳодисалар ҳақида ҳикоя қилиб бериш мақсадга мувофиқ эмас деб ҳисобланса, аудиторияда баҳс-мунозара учун ўйлаб топилган ҳодисалардан/воқеалардан фойдаланилади. Бундай ҳодисани муҳокама этилгач тингловчилар ўз хулосалари ҳақида аудиториядаги бошқа иштирокчилар билан фикр алмашишади. Шундан кейин фасилитатор баҳс-мунозарага яқун ясайди.

Муайян сценарийнинг ва вазиятнинг таҳлили

Бу усулни қўллашда тингловчиларга ҳаётда кузатилган ҳодисаларни, сценарийларни ёки вазиятларни таҳлил этиш таклиф этилади. Тингловчилардан шундай ҳодисани ҳал этишга ёки вужудга келган вазиятнинг ечимига доир ўз фикр-мулоҳазаларини шакллантириш ҳамда таклиф этилаётган қарорни асослашлари сўралади. Бундай топшириқларни бажариш чоғида иштирокчилар якка ҳолда ёки гуруҳларга бирлашиб ишлашлари мумкин, лекин ушбу машқнинг ажралмас бўлаги таҳлил натижаларини бутун аудитория билан ўртоқлашишдан иборатдир.

Саҳнавий ўйинлар ва театрлаштирилган кўринишлар

Бу усулни қўллашда, тингловчиларда эмлаш тадбирлари борасида нуқтаи-назар шаклланиши ва турли ҳаётий вазиятларни интуитив тушуниш пайдо бўлиши учун, уларга миниспектаклда ижро этиладиган турли роллар тақсимланади. Улардан, масалан, хизмат кўрсатувчи, вакцинапрофилактика бўйича хизматлар ҳақида

мижозларга маълумот берувчи, бевосита вакцинация билан шуғулланувчи ва ҳисоб-китоб маълумотларини юритиш учун масъул ролини ижро этиш сўралиши мумкин. Саҳнавий ўйинлар ва театрлаштирилган кўринишлар яхши режалаштирилиши зарур; тингловчилар топширилган вазифани тўлиқ тушунишлари ва ўзлари қандай ҳаракат қилишлари зарурлигини билишлари даркор. Қолган иштирокчиларга нимага эътибор қаратишлари зарурлиги ҳақида аниқ йўл-йўриқлар берилади. Саҳнавий ўйинлар ниҳоясига етгач, айнан мана шу иштирокчиларга биринчи бўлиб — бошқалар ўз эътирозларини билдиришларидан олдин – ўзларининг ҳис-туйғуларини ифода этишлари учун вақт бериш зарур. Бевосита ижро этиладиган ролларни тақсимлашдан ташқари, тренерлар иштирокчилар билан биргаликда, ҳаётий ёки ҳаққоний вазият асосида тайёрланадиган тақдимотлар сценарийлари устида ишлашлари мумкин. Саҳнавий ўйинлар психологик кўрсатмани (қарор топган психологик ҳолатни) англашнинг энг яхши усули ҳисобланади.

Тарихни ҳикоя қилиш

Бу усул психологик кўрсатмани (қарор топган психологик ҳолатни) ва қадриятлар тизимини аниқлаш учун қўлланилади.

Имитацияловчи ўйинлар ва машқлар

Булар ўйлаб топилган вазиятлар бўлиб, тренер бир ёки бир неча иштирокчидан шу вазиятларга боғлаб амалий машқлар бажаришларини сўрайди. Ушбу машқлар кўникмаларни ўзлаштиришда аниқса самаралидир. Тренернинг айнан қандай кўникма ҳосил қилинишини аниқ тушунтириши жуда муҳимдир.

Намойиш этишлар ва жавоб намойишлари

Бу кўникмаларни шакллантиришнинг энг самарали усулидир. Тренер барча зарур асбоб-ускуналарни ва материалларни тўплайди, иштирокчиларга кўникмани ўзи намойиш этади, муолажани бажаришда ҳар бир қадамни диққат билан кузатиб туришларини иштирокчиларга маслаҳат беради. Тренер ўз намойишини кўникманинг ҳар бир қадамини тушунтириб борувчи шарҳ билан қўшиб, ҳамоҳанг тарзда олиб боради. Намойиш якунлангач ва гумонлар ойдинлаштирилгач тренер бирон гуруҳ иштирокчиларини танлаб олади ва улардан нимани илғаб олишган бўлса, шуларни намойиш этиб кўрсатишларини сўрайди (жавоб намойишлари учун). Айни шу ҳолат, тренер томонидан гумонларни ойдинлаштириш ва саволлар берилишини рағбатлантириш йўли билан, иштирокчиларга кўникмаларни ўзлаштиришлари борасида кўмак берилиши учун энг қулай фурсатдир. Жавоб намойишлари кечиктирилмасдан ўтказилиши шарт. Тренер ҳар бир тингловчига кўникмаларни ўзлаштириши учун имконият туғдирилганлигига ишонч ҳосил қилиши даркор. Кейин иштирокчиларга ўзларининг клиник амалиётга доир кўникмаларини намойиш этишлари таклиф этилади.

Йўналишга мос муассасаларга ташриф

Иштирокчиларга турли вазиятларни кузатишлари учун имконият туғдириш мақсадида, тренер ўқув курсига бевосита дахлдор жамоаларга, тиббиёт муассасаларига ташрифни ташкиллаштиради. Тренер йўналишга мос муассасаларга ташриф чоғида нималарга эътибор қаратиш зарурлиги ҳақида иштирокчиларга йўл-йўриқлар кўрсатади ҳамда улардан кузатилган ҳолат ва вазиятлар асосида муайян лойиҳалар тайёрлаб аудиторияда тақдим этишларини сўрайди. Лойиҳалар устидаги иш якка ҳолда ёки жамоавий тарзда амалга оширилиши мумкин. Жойлардаги тиббий муассасаларга ташриф, ушбу машқни муваффақиятли амалга ошириш учун муайян дастлабки тайёргарлик билан курснинг ўқув дастурига киритилиши зарур (тиббиёт ходимини хабардор қилиш, транспорт муаммосини ҳал этиш ва ҳ.).

Ишчи топшириқлар

Топшириқлар уй вазифаси, якка ҳолдаги ёки жамоавий лойиҳалар шаклида бўлиши мумкин. Ишчи

топшириқларни бажариш иштирокчиларга ўрганилаётган назарий ва амалий кўникмаларнинг моҳиятини янада чуқурроқ идрок этишлари учун қўшимча имкониятлар яратади. Обдон яхши ўйлаб тайёрланган топшириқлар тингловчиларнинг ижодий ва янгиликка интилиш қобилиятларини ривожлантиради.

Лойиҳавий ўқитиш усули

Ушбу усул, баҳолаш кўзда тутилган барча модулларда, масалан, режалаштириш, мониторинг, курация қилиш ва баҳолаш бўйича бўлимларда қўлланилиши зарур. Лойиҳавий ўқитиш усули юқорида кўриб чиқилган аксарият услублар билан биргаликда қўлланилади ва фойдаланувчига жараённинг барча босқичлари бўйлаб ҳаракатланиш ва ундан керакли амалий фойда чиқаришда ёрдам беради.

4.3 Модуллардан ва бошқа ўқув материалларидан қандай фойдаланиш зарур

1-босқич: модул билан дастлабки танишув куйидаги йўллар билан содир бўлади

- Кириш матнини ўқиш
- Танишув, хусусан, тренинг вазифалари билан
- Таклиф этилаётган ўқув машғулотларига эътибор қаратиш
- Имкон қадар машғулот машқларини бажариш

2-босқич: модулнинг мазмуни баён этилган қисмини ўрганиш

- Ҳар бир вазифа бўйича модулларнинг тегишли баён этувчи қисмини диққат билан ўқиб чиқиш
- Аудиовизуал тақдимотларни ва фасилитаторларнинг тушунтиришларини диққат билан тинглаш
- Ялпи йиғилиш ва фикрлар алмашинувида фаол иштирок этиш.

3-босқич: таклиф этилаётган ўқув тадбирларини ўтказиш

Айрим модулларда асосий ҳужжатлар рўйхати бўлиб, уларни модуллар билан ишлашга киришишдан олдин ўқиб чиқиш зарур. Бу бошловчига модулнинг умумий йўналиши ҳақида тўлиқ тасаввур олиш имконини беради. Ўқиш учун материалларни, шунингдек, дарс пайтида тавсия этиш мумкин.

- Бошқа маълумот берувчи ахборот манбаларини ҳам қараб чиқиш ва фойдаланиш: босма материалларни, видеофильмларни, слайдларни, CD-ROMларни
- Таклиф этилган барча амалий вазифаларни, амалий машқларни ёки аниқ вазиятларни ечиб чиқиш.

4-босқич: ҳар бир модулни ўрганиш ниҳоясида ўз-ўзини баҳолашни амалга ошириш

- Асосий ғоялар ва кучли жиҳатларнинг шарҳи
- Модулни баҳолаш натижалари бўйича саволларга жавоблар

Бошловчилар ўзлари қараб чиқадиган материаллар рўйхатини фақат ажратиб олинган модуллар билангина чекламасликлари зарур. Улар бошқа ахборот манбалари ва фойдали далиллар билан ҳам танишишлари лозим. Коммуникациянинг лексик воситаларини танлаш муҳим омил эканлигини унутмаслик даркор.

Барча машқларни бажариш чоғида куйидаги ҳатти-ҳаракат тартибини дастуруламал сифатида қараш зарур:

- Тингловчилар қўлланмаларни диққат-эътибор билан ўқиб чиқишлари ва уларга қатъий амал қилишлари шарт
- Улар ўз жавобларини модул матнидаги махсус ажратилган жойга ёки алоҳида саҳифага (вараққа) қайд этиб боришлари лозим

- Машқни бажариш пайтида агар тингловчиларда саволлар туғилса, улар фасилитаторга мурожаат этишлари даркор. Семинар бошланишидан олдин.

4.4 Ўқув дастурлари билан ишлаш тартиби

Бошловчи ўқув машғулотига тайёргарлик учун, жумладан ўқув машғулотининг батафсил режасини ва дарсни олиб бориш тартибини ишлаб чиқиш учун жавоб беради. Бошловчининг тренинг арафасидаги, уни олиб борилаётгандаги ва якунидаги асосий хизмат бурчлари куйида батафсил баён этилган.

4.4.1 Семинар бошланишидан олдин

Семинар бошланишидан олдин бошловчининг вазифалари куйидагилардан иборат:

- Тингловчилар рўйхати ва улар ҳақидаги анкета маълумотлари билан танишишни назоратга олиш.
- Барча тингловчиларга тренинг бошлангунига қадар тегишли ахборот материаллари (ўқув машғулотини ўтказишнинг тартиби, мақсади, вазифалари, иш дастури) тарқатилишини кузатиб бориш.
- Тренинг олиб бориладиган жой куйидаги ускуналар билан таъминланганлигини кузатиб бориш:
  - мультимедиа проектори/компьютер (ёки эпидиаскоп) билан
  - флипчартлар/ планшетлар ва фломастерлар билан
  - етарлича ўриндиқлар тўплами билан (кичик гуруҳларда ишлашни ҳам инobatга олган ҳолда)
  - вакцинапрофилактика бўйича веб-сайтлар ишини намойиш этиш учун Интернетга кириш имкониятлари мавжудлиги мақсадга мувофиқ.
- Ўқув материаллари ва ҳужжатларнинг нусхалари олдиндан ҳозирлаб қўйилганлигини кузатиб бориш.
- Ўқув модулларини ва тренингнинг мазмуни билан таништирувчи тақдимот слайдларини қараб чиқиш.
- Куйидаги мулоҳазаларга кўра, тренинг олиб бориладиган жойда/аудиторияда олдиндан ҳозир бўлиши:
  - тренинг олиб бориладиган жойнинг/аудиториянинг талабга жавоб беришига ишонч ҳосил қилиш учун
  - ўқув машғулотининг ўзига хослигини инobatга олган ҳолда тренинг олиб бориладиган жойни/ аудиторияни тайёрлаш учун
  - барча иштирокчилар ва фасилитаторлар жамоасининг аъзоларига етадиган миқдордаги барча ўқув материалларининг нусхалари ҳозирланганлигини кузатиб бориш учун
  - барча ускуналар тўпланининг бутлиги ва созлигини текшириш учун.

4.4.2 Семинар давомида

Семинар давомида бошловчининг вазифалари куйидагилардан иборат:

1. Иштирокчиларга инструктаж ўтиш ва уларни қўллаб-қувватлаш
  - ҳар бир тақдимотнинг мақсадини ва гуруҳларда ишлаш тартибини (саҳнавий ўйинлар, амалиёт, тартибланган машқ) тушунтириш
  - тингловчилар эътиборига гуруҳдаги ишлар бўйича аниқ йўл-йўриқларни ҳавола этиш
  - тақдимотлар мазмуни, гуруҳларда ишлаш ва тингловчиларнинг хизмат бурчлари ўрталарида ўзаро алоқа муҳити қарор топишида/ўрнатилишида тингловчиларга ёрдам кўрсатиш
  - тингловчиларга услубий ёрдам кўрсатиш ва гуруҳларда ишлаш чоғида, заруриятга қараб тескари алоқани таъминлаш
  - яқин масофада туриш ва ёрдамга шайлигини намойиш этиш
  - саҳнавий ўйинларда ёрдам кўрсатиш
  - таклиф этилган мавзулар, тақдимотлар, гуруҳларда ишлаш ва иш суръати барча иштирокчиларни батамом қаноатлантирадиган шароитни яратиш

2. Иштирокчиларни мотивациялаш

Аксарият тингловчилар кенг билим доирасига ва жойларда иш олиб бориш бобида бой тажрибага эга тиббиёт ходимлари эканлигини бошловчи доимо ёдда тутиши жуда муҳим. Мазкур ўқув курси тингловчилар ўз хос билимларини ва тажрибаларини такомиллаштиришлари учун ҳамда уларни иммунизация хавфсизлиги ва сифатини таъминлаш борасида қўллашларига кўмаклашишга қаратилгандир. Бинобарин, бошловчи барча тингловчилар ўз билимлари, ғоялари ва тажрибаларини гуруҳнинг бошқа аъзолари билан ўртоқлашишларини рағбатлантириш ҳақида ўйлаши лозим. Семинар иши мобайнида эришилган мотивация даражаси, аввало, олинган билимларни ўз амалий фаолиятларида тадбиқ этиш учун тингловчиларнинг қатъият кўрсатиш даражасини олдиндан белгилаб беради. Шунинг учун, бошловчи:

- Ялпи йиғилишлардаги баҳс-мунозараларни қўллаб-қувватлаши
- Кун тартибини келишишда баҳс-мунозараларга бош-қош бўлиши
- Ўзаро таъсирни рағбатлантириши
- Ишонч ва қулайлик муҳитини яратиши
- Семинар мақсадларига хайрихоҳликка кўмаклашиши
- Семинар вазифалари борасида консессусга эришишга ёрдам кўрсатиши
- Ўқув машғулотларида белгиланган йўналиш ва жонли муҳит устуворлигини таъминлаши
- Тингловчиларнинг саъйи-ҳаракатларини мустаҳкамлаши зарур.

3. Семинарни олиб бориш

Ўқув машғулотларини олиб бориш даври баҳс-мунозара, шарҳлар ва тингловчилар томонидан бериладиган саволлар учун ажратилган вақтни ўз ичига олади. Шунинг учун, бошловчи:

- Ҳар бир машғулот ўтказиладиган кун учун керак бўладиган барча материалларнинг етказиб берилишини олдиндан режалаштириши ва мавжудлигини таъминлаши
- Ишчи гуруҳларни ташкиллаштириши ва бу ахборотни олдиндан тингловчилар эътиборига ҳавола қилиши
- Гуруҳ аъзолари асосий мавзудан четга чиқиб кетмаслигини ва регламентни сақлашларини кузатиб бориши
- Исталган бошқа муаммоларни ҳал этиши
- Тренинг якунида барча тингловчиларга тегишли сертификатлар берилиши устида бош қотириши
- Ҳар бир ўқув машғулотининг ниҳоясида машғулотни баҳолаш бўйича саволнома тарқатиши зарур.

4.4.3 Семинар ниҳоясига етгач

Семинар ниҳоясига етгач бошловчининг вазифаси куйидагилардан иборат:

- Бошловчиларнинг, тренерларнинг, тингловчиларнинг ва кузатувчиларнинг рўйхатини ФИО ва контакт маълумотларини кўрсатган ҳолда тарқатиш
- Ўқув курсини соддалаштирилган йўсинда баҳолашни амалга ошириш (тескари алоқа ўрнатиш)
- Хизмат сафари ҳақида Соғлиқни сақлаш вазирлигини, Санитария-эпидемиология Бош бошқармасини ва ЖССТ Европа минтақавий бюросини қизиқтирадиган хулосалар ва тавсияларга урғу берган ҳолда қисқача (бир-икки саҳифадан иборат) ҳисобот тайёрлаш.

4.5 Семинарни олиб борувчилар учун фойдали маслаҳатлар

□ Ёдда тутинг:

- Катта ёшдаги тингловчилар одатда, агар уларнинг ишлаб чиқариш фаолиятлари билан боғлиқ пишиб етилган шахсий саволлар ёки муаммолар ҳал этилса, ўқитишга жонли қизиқишни намоён эта бошлашади.

- Катта ёшдаги тингловчилар олинган билимларни тезгина амалиётда қўллашга ҳаракат қилишади.
- Катта ёшдаги тингловчи ўзининг ўзига нисбатан баҳосини сақлашга, ёки ҳаттоки уни юқорироқ кўтаришга ҳаракат қилади.
- Катта ёшдаги тингловчилар деталларга эътибор қаратишади. Ҳаттоки кам аҳамиятли жиҳатлар ҳам олдин олинган билимларга қарши бўлмаслиги даркор.
- Катта ёшдаги тингловчиларга узоқ муддат фаолиятсиз (пассив) ҳолатда вақт ўтказиш ёқмайди.
- Катта ёшдаги тингловчилар, уларнинг қадриятлари тизими ва эътиқодлари билан чиқишмайдиган ёки қарама-қарши бўлган ахборотни жуда ёмон қабул қилишади.
- Катта ёшдаги тингловчилар ўз ҳаётлари мобайнида тўплаган улкан ахборот заҳирасининг манбаи ҳисобланишади.
- Ҳар бир тингловчининг тайёрланган ахборот материалларини қандай ишлатиш ҳақида ва ҳар бир амалий машқни қандай бажариш ҳақида тасаввурга эга бўлишини кузатиб боринг.
- Тингловчиларнинг саволлар беришини ёки ўз фикр-мулоҳазаларини билдиришини рағбатлантиринг.
- Тингловчилар модул материалларини ўзлаштириш устида ишлаётганларида Сиз уларга яқин масофада бўлинг.
- Саволларга хушфёъллик билан (тавозе билан) жавоб қайтаринг. Масалан, «ҳа, мен Сиз нимани назарда тутаётганингизни тушунаман» ёки «бу жуда ажойиб савол» денг.
- Сизнинг юз ифодангиз ёки шарҳингизда овозингиз оҳанги, берилган саволнинг сийқаси чиққанлигини ёки аҳамияти камлигини акс эттирадигандек (ишорадек) ҳолатда бўлмаслигига эътибор қаратинг.
- Ҳар бир тингловчига етарлича вақт ажратинг ва саволларига батафсил жавоб қайтаринг.
- Тингловчида иккиланиш туйғусини уйғотувчи барча ахборотни батафсил тушунтириб беришга ҳаракат қилинг.
- Агар тингловчи Сизнинг ёрдамингизга муҳтож бўлса, ҳеч қачон кутиб туриш позициясида туриб қолманг. Бунинг ўрнига, тингловчиларни иш жараёнида кузатиб боринг ва ким қийин ҳолатга тушган бўлса, бефарқ/маъносиз нигоҳда бўлса, жавобларни қайд этиб бормаса ёки саҳифадан саҳифага ўтмаса - барчасига ўз кўмагингизни таклиф этинг.
- Ҳар бир тингловчининг ёки гуруҳнинг ишини баҳоланг, тўғри жавоблар қайтаринг ва топшириқ бажариб бўлингач дарҳол мулоҳазангизни билдиринг.
- Гуруҳли тарзда иш олиб борилганида, масалан, саҳнавий кўринишлар ва баҳс-мунозаралар пайтида, тингловчиларда вазифани бажаришга мустаҳкам ишонч бўлиши учун услубий ёрдам кўрсатинг.
- Гуруҳли тарзда иш олиб борилганида, нафақат тингловчилар янгидан олган билим ва кўникмаларини қўллаб амалиётда ўз уқувларини пешлайдилар, балки Сизга ҳам, бирон мавзуни қайтадан тушунтириш зарурияти борми ва тингловчиларга муайян кўникмани амалиётда қайта бажариш имкониятини яратиш шартми эканлиги ҳақида хулоса чиқаришингиз учун асос бўлади.
- Агарда тингловчилар модуллар мазмунини тушунишда лингвистик (тилга доир) қийинчиликларни ҳис этишса, улар баён этилган ғоя ва концепцияларни яхши ўзлаштиришлари учун, маҳаллий атама ва иборалардан фойдаланинг.
- Мотивация қилинг:**
  - Курсда ўрганилаётган предметга ва тингловчилар томонидан бажарилган ишга нисбатан ўз хуш кайфиятингизни ифода этинг.
  - Ҳар бир тингловчининг тўғри жавоби ва самарадорликни оширишдаги муваффақияти учун мақтов ва ташаккур изҳор этинг.
  - Олдиндан «стимулловчи импульслар» мажмуаларини ўйлаб қўйинг ва вазиятга қараб улардан йиғилишлар ўртасидаги танаффусларда фойдаланинг.

- Тингловчиларнинг ушбу модулларни ўзларининг даволаш-профилактика муассасаларида қандай тадбиқ этиш мумкинлиги ҳақида ва улар томонидан эгалланган кўникмалар иммунопрофилактика бўйича кўрсаткичларни яхшилашга қай тарзда ёрдам бериши мумкинлиги борасида фикр юритишларини рағбатлантиринг.
  - **Вазиятни назоратдан чиқарманг — жиловлай билинг:**
    - Моддий ва ахборот берувчи материаллардан барча тингловчилар учун эҳтиёж туғилганида ҳамиша фойдалана олиш имконияти мавжудлигини кузатиб боринг.
    - Ўқитиш жараёнига ҳеч нарса, масалан, шовқин-сурон, хира ёруғлик ёки иш жойининг торлиги халақит қилмаслигини кузатиб боринг.
    - Ҳар бир тингловчининг ўқишдаги муваффақиятини кузатинг.
    - Агарда Сиз қийинчиликларга дуч келсангиз курс координаторига ёки бошқа фасилитаторларга ёрдам сўраб муурожаат қилинг.
  - Ижобий муносабатни намойиш этинг; салбий муносабат яхши фасилитаторнинг иш унумини туширади. Ўзгаларни қўллаб-қувватлашга мойил, бировларга ёрдам беришга доимо шай ва беғаразлик, мулоҳазалилик, ишга нисбатан ўта масъуллик, ўзини аямайдиган, ҳазил-мутойибага (юморга) мойиллик, бохабарлик, талабчанлик каби қатор хислатларни ўзида мужассам эта олган шахсларгина муваффақиятли бошловчилар бўла олиши мумкин.
  - Тингловчилар хулқ-атворининг турли стереотипларини аниқланг: Катта ёшдаги тингловчилар бой тажрибага эга ва ўзига хос хулқ-атвор билан ажралиб туришади, бу ҳолат семинарлардаги баҳс-мунозаралар пайтида яққол намоён бўлади. Хулқ-атворнинг айрим стереотиплари ўқув жараёнига салбий таъсир кўрсатиши мумкин. Қанақадир муаммоларга дуч келмаслик мақсадида, ҳар бир тингловчига бутун гуруҳ билан биргаликда ҳамнафас такомиллашиб боришлари учун ёрдам беришга, ҳурмат қозонишга ва бутун жараёнга ижодий тус беришга ҳаракат қилинг; бошловчи хулқ-атвордаги турли ўзига хосликларга конструктив ёндашувларни топа олиши ва «мунозарали вазиятлардан» чиқа билиши зарур. Қуйида айрим энг типик хулқ-атвор шакллари ва улар билан ишлашнинг тегишли усуллари келтирилган.
  - *Ўта гапдон:* тингловчи бу ҳолатда «энергияли» ёки «мақтанчоқ» бўлиши мумкин. Тегиб кетадиган танбеҳларга ёки аралашувларга йўл қўймасликка ҳаракат қилинг: эҳтимол, Сиз уларнинг иштирок этиш масаласи муҳокамасини кейинроққа суришни маъқул кўрарсиз. Бир нечта мураккаброқ саволларга жавоб беришини сўраб уларни ҳовуридан туширишингиз мумкин ёки гапдоннинг нутқини қуйидаги ибора билан узиб қўйишингиз мумкин: «бу қизиқарли ҳолат, келинг энди кўрайликчи, бу борада гуруҳнинг фикри қанақа экан...».
  - *Аргументацияга тўлиб-тошганлар:* ушбу тингловчининг шахси конфронтацияга мойил жангари кайфиятли ёки «нотиқни тўхтатиб қўйишга» интилувчан бўлиши мумкин. Ўзингизни қўлга ола билинг ва гуруҳнинг бошқа аъзолари ортиқча ғимиллаб қолишига йўл қўйманг. У томонидан билдирилган биронта мулоҳазанинг аҳамиятли эканлигини таъкидлашга ҳаракат қилинг, кейин эса ўзингиз бошлаган мавзунини давом эттиринг. Агар бундай қилишнинг иложи бўлмаса, ушбу киши билан, унинг шубҳа-гумонларига аниқлик киритиш учун, танаффус пайтида гаплашиб олинг.
  - *Сафсатабозлар:* Улар исталган нарса тўғрисида гапиришлари мумкин — фақатгина муҳокама этилаётган мавзу моҳияти юзасидан эмас.
- Қачонки улар нафас ростлаш учун тин олсалар, уларга миннатдорчилик билдириб, тегишли жиҳатларни такроран айтиб диққат-эйтиборни мавзуга бурунг, кейин эса сўхбатни давом эттиринг.

- *Шахсий адоват:* гуруҳнинг икки нафар ёки бир-неча нафар аъзолари ўртасида тўқнашув содир бўлганида кузатилади. Бундай адоват гуруҳнинг фракцияларга бўлиниб кетишига олиб келиши мумкин, чунки ҳар икки тараф бошқа аъзоларнинг қўллаб-қувватлашини ўз томонига оғдиришга ҳаракат қилади. Диққат-эътиборни муштарак нуқталарга қаратинг ва имкон қадар фикрлардаги тафовутни, қарама-қаршилиқни камайтиринг. Яна қайтадан уларнинг диққат-эътиборини қўйилган вазифага буринг. Тўғридан-тўғри мавзу юзасидан савол беринг ва баҳс-мунозарага ижобий кайфиятдаги аъзоларни жалб этишга эришинг.
- *Индамас:* бундай кишига машғулот зерикарли, ўзини бефарқ кайфиятда тутди. Ёки у ҳадиксировчи, ўзига ишонмайдиган ёхуд ўзини гуруҳдагилардан устун қўядиган киши бўлиши мумкин. Бу киши учун мотивация бўла оладиган жиҳатларга эътиборингизни қаратинг ва унинг шахсий фикрларига таяниб қизиқиш уйғотинг. Агар Сиз бу киши бошқалардан ўзини олиб қочади деб ҳисобласангиз, унинг нуқтаи-назарини ойдинлаштиринг. Унинг шахсий тажрибасига ёки донолигига ўзингизнинг ҳурмат билан қарашингизни таъкидланг, лекин ошириб юборманг. Унинг биринчи чиқишидан кейин Сизнинг мақтов фикрингиз янграши керак. Самимий бўлинг.
- *Сизнинг фикрингизни аниқлаш:* тингловчилар қаралаётган масала юзасидан Сизнинг шахсий фикрингизни билишни исташса, бунинг ҳеч ёмон томони йўқ. Агар кимдир Сизни синамоқчи бўлаётганлигини ёки Сизни қийин аҳволда қолдирмоқчи бўлаётганлигини сезсангиз вазият чигаллашаи. Тингловчиларнинг муаммоларини уларнинг ўрнига ҳал этиш керак эмас. Баъзи ҳолатларда Сиздан тўғри жавоб талаб этилади. Бундай ҳолатда айтинг: «Келингизлар, дастлаб кўрайликчи бу хусусда бошқалар қанақа фикрда экан». Кейин бошқа кишига исмини айтиб мурожаат қилинг.
- *У киши эмас:* мазкур шахс нафақат сафсата сотади, балки ўзини нотўғри ҳам тутди. Қуйидаги оҳангда гап бошлаб, ўзингизга айбни олган киши бўлинг: «Мен айтган нимадир бизни асосий мавзудан йироқлаштирди, чоғи». Савол бўйича сўнги айтилган фикрларни бошқача йўсинда ифодаланг. Кишини эса ноқулай аҳволга туширманг.
- *Ўз фикрини баён этиши изчил эмаслар:* ўз фикрини ноаниқ ифода этувчи. Бундай кишилар баҳс-мунозарага аралашади, лекин ўз фикр-мулоҳазаларини тўғри баён этиша олмайди. Бундай дейиш керак эмас: «Сиз нимани назарда тутяпсиз...» ёки «Орамиздан кимдир Давидга ёрдам бера оладими?». Айтинг: «Бу фикрни бошқача тарзда талқин этишимга ижозат беринг» ва кейин Давид айтмоқчи бўлган фикрни баён этинг. Бу ҳақиқий фикр ва барча уни тўғри тушунишади дея тасдиқлаб, у билан келишишга ҳаракат қилинг. Сўзларни алмаштириш шарт эмас — фақатгина жумлани бошқача тарзда ифода этинг.

Адабиётлар рўйхати

1. Expanded Programme on Immunisation (EPI) in the African Region: Strategic Plan of Action 2001-2005. March 2001.
2. Immunisation Policy, Doc. (WHO GPV/GEN/95.03, 1995).
3. Progress Report: Reaching Every District. Building national capacity to reach every district with immunisation services within the context of health sector priorities. (Access WG paper, 30 October 2002 – LV1 GAVI/ITF).
4. Resources for Immunization Managers (CD) version 2 (WHO/HQ, 2002).
5. Sam Kaner with Lenny Lind, Catherine Toldi, Sarah Fisk and Duane Berger (Authors); Facilitator's Guide to Participatory Decision-Making Jossey-Bass; (2007)
6. V&B Catalogue 2000, Department of Vaccines and Biologicals, (WHO/V&B/00.11).

Веб-сайт

<http://www.who.int/vaccines-diseases/epitraining>

1-ИЛОВА: ИММУНИЗАЦИЯ ДАСТУРИНИ АМАЛГА ОШИРУВЧИ ТИББИЁТ ХОДИМЛАРИ ВА ИММУНОПРОФИЛАКТИКА БЎЙИЧА ЎҚУВ ЖАРАЁНИНИ ОЛИБ БОРУВЧИ ПЕДАГОГЛАР УЧУН НАМУНАВИЙ ЎҚУВ ДАСТУРИ

1. ЎҚИТИШНИНГ АСОСИЙ ВАЗИФАЛАРИ

Фаолияти иммунизация Дастури билан боғлиқ тиббиёт ходимларига ва педагогларга режалаштириш, иммунопрофилактикани амалга ошириш, бошқариш, мониторинг ва иммунизация дастурини баҳолаш бўйича билим ва кўникмаларни ўзлаштиришлари учун зарур шароитларни яратиш.

2. ЎҚУВ КУРСИНИНГ КОНКРЕТ ВАЗИФАЛАРИ:

Ўқув курси якунида тингловчилар уддалай оладилар:

- Совуқлик занжирини ва моддий-техник таъминотни бошқаришнинг босқичларини тушунтиришни, ҳамда инъекциялар хавфсизлиги учун ускуналардан фойдаланиб намойиш этишни.
- Жамоаларнинг ўзаро таъсирини кучайтириш учун ҳамкорлар билан мустаҳкам алоқадорликда ишлаш нечоғли зарурлигини тасвирлашни.
- Вакцинанинг ҳар бир дозасини хавфсиз юборишни қандай таъминлашни, чиқиндиларни йиғиш, ташиш ва зарарсизлантиришни қандай ташкиллаштиришни, ҳамда жиддий нохуш кўринишлар мониторингини қандай олиб боришни айтиб бера олишни.
- Маълумот тўплашнинг пасив ва фаол усулларини биргаликда қўллаб иммунизация тизимининг барча компонентлари ишининг самарадорлиги кўрсаткичларини қандай ўлчашни.
- Эпидемиологик назоратнинг асосий тамойиллари ҳақида ва бошқарилувчи инфекциялар устидан эпидемиологик назорат тизими фаолиятини қандай ташкиллаштириш ҳақида айтиб бера олишни.
- Режалар тузишни ва тўлиқ эмланмаганлар ва қамраб олинмаганлар ҳақидаги статистик маълумотларни таҳлил этишни.

3. МАЗМУНИ

- Совуқлик занжирини, эмлаш ишини ва хавфсиз инъекция учун асбоб-ускуналарни бошқариш
- Шериклик
- Иммунизация хавфсизлиги
- Қўллаб-қувватловчи кураторлик
- Иммунизация тизимининг мониторинги
- Касалликлар устидан эпидемиологик назорат
- Йиллик Миллий мажмуавий режани ва иммунизацияни молиялаштиришни ишлаб чиқиш

4. ДАРС БЕРИШ УСЛУБИЯТИ

Куйидаги услублар қўлланилади:

- Тақдимот
- Муаммоларни ҳал этишга асосланган ўқитиш усули
- Ишчи топшириқлар, муайян вазиятнинг муҳокамаси, гуруҳларда ишлаш
- Ялпи йиғилиш
- Саҳнавий ўйинлар
- Ақлий ҳужум

5. ЎҚИТИШ ЖАРАЁНИНИ БАҲОЛАШ

Ўқув курсини баҳолаш асосида куйидагилар ётади:

- Тингловчилар томонидан тескари алоқа
- Тренерлар томонидан тескари алоқа
- Модулларни тартибланган саволномаларни қўллаб баҳолаш
- Тренингни тартибланган саволномаларни қўллаб баҳолаш

6. ТРЕНИНГ ОЛДИДАН БЕРИЛАДИГАН НАЗОРАТ САВОЛЛАРИНИНГ РЎЙХАТИ

- Семинар дастурини, ўтказиш жойи ва муддатини аниқлаш
- Курс директори, асосий фасилитатор ва семинарнинг бошқа бошловчилари номзодларини аниқлаш
- Бошловчилар билан мунтазам учрашувлар ўтказиш (ўқув курсининг мазмунини, ўқув машғулотлари режасини ва бошқа мажбуриятларни муҳокама қилиш)
- Иштирокчиларнинг фаолият бурчларини ишлаб чиқиш ва таклифнома билан хат жўнатиш (агар зарурият бўлса, ўзлари билан қанақа маълумотлар олиш даркорлигини кўрсатиш)
- Агар зарурият бўлса, микрофон мавжудлигини таъминлаш
- Флипчартлар, фломастерлар, мультимедия проектори, компьютер ва ҳ. ташкилий техника воситалари билан таъминлаш
- Исми шарифи битилган белгиларни тайёрлаш (кўкрак ва стол устига)
- Ҳар бир иштирокчига ҳужжатлар учун папка, иммунизация бўйича ўқув модулларининг босма нусхаларини, тарқатма материалларни, ахборот-маълумот ҳужжатларини ва исталган бошқа ўқув материалларини тақдим этиш
- Сертификатларни тайёрлаш/босмадан чиқартириш
- Тингловчиларни жойлаштириш ва келиш-кетиши, пул тўловларини амалга ошириш, семинар пайтида овқатланиш ва танаффусларда кофе-брейкларни ташкиллаштириш билан боғлиқ муаммоларни ҳал этиш
- Муҳим, бооброў шахсларни очилиш маросимига таклиф этиш
- Тингловчиларни таништириш маросими бўйича услуб ишлаб чиқиш
- Томонларни яқинлаштириш бўйича усуллар тўпламини шакллантириш

7. ЎҚУВ ЖАРАЁНИГА ЗАРУР УСКУНАЛАРНИНГ ВА ИШЛАТИЛАДИГАН МАТЕРИАЛЛАРНИНГ НАМУНАВИЙ РЎЙХАТИ

- Қайд этиш шакли
- Исми шарифи битилган белгилар
- Баҳолаш шакллари нусхалари
- Машқларни бажариш учун варақлар
- Совуқлик занжири учун ускуналар
- термоконтейнер

- совутгич-сумка
- совутиш элементлари
- Бошқа ускуналар
- ЎТ-шприцлар (0,1 мл и 0,5 мл)
- вакциналарни эритиш учун бир марталик шприцлар (5 мл)
- Вакциналар
- ОПВ ли флаконлар ва ранги турли даражада ўзгарган ФТИ
- силкитиш тестини намойиш этиш учун АҚДС ли флаконлар
- Ҳисоб ва ҳисобот шакллари ва машқларни бажариш учун варақлар
- Сертификатлар

8. БОШЛОВЧИЛАР УЧУН ТРЕНИНГ ЖАРАЁНИДА БЕРИЛАДИГАН НАЗОРАТ САВОЛЛАРИНИНГ РЎЙХАТИ

- Тингловчилар билан бамаслаҳат ҳал этилган/келишилган ўзини тутиш қоидалари (мобил телефонларни овозсиз ҳолатга ўтказиш).
- Тингловчиларни ҳар бир машғулот олдида ўқитишнинг вазифалари ҳақида хабардор қилиш.
- Ҳар бир машғулотнинг охирида модулнинг ўзлаштирилиши бўйича яқун ясаш.
- Бошқа бошловчилар билан гуруҳ таркибини аниқлаш мезонларини келишиб олиш.
- Тингловчиларнинг фикрини ҳам инobatга олган ҳолда ўриндиқлар жойлаштирилишининг тўғрилигини текшириб чиқиш.
- Тингловчиларнинг семинарда белгиланган регламентга, жумладан тушлик ва кофе-брейк танаффуслари учун берилган вақтга риоя этишлари учун шароит яратиш.

9. БОШЛОВЧИЛАР УЧУН ТРЕНИНГ ТУГАГАНИДА БЕРИЛАДИГАН НАЗОРАТ САВОЛЛАРИНИНГ РЎЙХАТИ

- Семинар иши ҳақида ҳисобот тайёрлаш ва уни тингловчилар ҳамда иммунизация дастури раҳбарлари ўртасида тарқатиш.

10. ТРЕНИНГНИНГ НАМУНАВИЙ ЎҚУВ РЕЖАСИ

Бу бўлимда Сизнинг эътиборингизга турли бошловчилар томонидан режалаштирилган ўқув машғулотларининг баёни таклиф этилади. Агар айрим машғулотлар батафсил ёритилган бўлса, бошқалари камроқ даражада деталлаштирилиб баён этилган. Бу ҳолатда, улардан қай бири тўғри, ёки қай бири нотўғри эканлиги ҳақида гап юритилмайди. Тренерлар/бошловчилар ўз режаларини, тегишли услубларга таяниб, ўзлари ишлаб чиқишлари зарур.

1 МОДУЛЬ: **СОВУҚЛИК ЗАНЖИРИ, ВАКЦИНАЛАР ВА ИНЪЕКЦИЯЛАР ХАВФСИЗЛИГИ**

Мақсад ва вазифалар:

Бу модулнинг мақсади, оператив фаолиятда хатоликларга йўл қўймаслик учун, иммунизация билан шуғулланувчи тиббиёт ходимларига ўз ҳудудида иммунизация дастури эҳтиёжлари учун вакциналарнинг ва инъекциялар хавфсизлиги учун ускуналарнинг керакли миқдорини аниқлашда, шунингдек, омборда сақлаш, тақсимлаш, ушбу материалларни алмаштиришни қандай бошқариш, ва мониторинг тизимини қандай амалга ошириш ва янги вакциналар тадбиқ этилиши билан боғлиқ ўзгаришларга қандай муносабатда бўлиш каби масалаларда ёрдам кўрсатишдан иборатдир.

Ўқитишнинг вазифалари:

Тингловчилар ушбу модулни ўзлаштириш якунида удалай оладилар:

- Иммунизация бўйича тадбирлар доирасида совуқлик занжири ва инъекциялар хавфсизлиги учун зарур ускуналарни бошқаришнинг долзарблигини тушунтиришни.
- Совуқлик занжири ва инъекциялар хавфсизлиги учун зарур ускуналарни бошқариш борасидаги тадбирларни тақсимлаш тартибини баён этишни.
- Совуқлик занжири ва инъекциялар хавфсизлиги учун зарур ускуналарни бошқариш бўйича уринишларни ўзининг бутун иш фаолияти билан уйғунликда қўшиб олиб боришни.
- Иммунизация дастури эҳтиёжлари учун вакциналарнинг ва инъекциялар хавфсизлиги учун зарур ускуналарнинг керакли миқдорини ҳисоблай олишни.
- Вакциналарни ва инъекциялар хавфсизлиги учун зарур ускуналарни сақлаш шароитларини тавсифлашни.
- Вакциналарни ва инъекциялар хавфсизлиги учун зарур ускуналарни тақсимлаш ва ташишни қандай ташкиллаштиришни тушунтиришни.
- Иммунизация дастури эҳтиёжлари учун зарур материаллар таъминотининг курацияси ва мониторинги билан шуғулланишни.

Давомийлиги: 300 мин

Мазмуни:

- Совуқлик занжири, вакциналарни сақлаш, тақсимлаш шароитлари ва инъекциялар хавфсизлиги учун зарур ускуналар мониторинги ва ташкиллаштириш.

Ўқитиш усули:

- Тақдимот.
- Саволлар ва жавоблар.
- Муайян вазиятларнинг муҳокамаси.
- Гуруҳли баҳс-мунозара.

0-МОДУЛЬ

Жиҳозланиши:

- Мультимедия проектори.
- 1-Модуль.
- Флипчарт, қоғоз варақлари ва фломастерлар.
- Тингловчилар учун канцелярия ашёлари ва материаллари.
- Калькулятор.
- Гуруҳли баҳс-мунозарага тўғри келадиган хона.

Ўқув машғулотининг режаси

Вақт	Вазифалар	Ўқитиш усуллари
15 мин	Кириш <ul style="list-style-type: none"> • Ўқитишнинг 1-модули бўйича мақсад ва вазифаларини тингловчилар эътиборига ҳавола этиш • Модул дастурининг ва кўзда тутилган ўқув машғулотларининг мазмунини тушунтириш • Совуқлик занжири ва вакциналарнинг иссиқликка сезгирлиги муаммоси мавзуси бўйича умумий шарҳ	Тақдимот Саволлар ва жавоблар
115 мин	1. Вакциналарнинг ва инъекциялар хавфсизлиги учун зарур ускуналарнинг керакли миқдорини ҳисоблаш Вакциналарга ва инъекциялар хавфсизлиги учун зарур ускуналарга бўлган эҳтиёжни ҳисоблашни амалга оширишни билиш учун	Тақдимот Саволлар ва жавоблар Намойиш Йўл-йўриқ бериш
60 мин	2. Вакциналарни ва инъекциялар хавфсизлиги учун зарур ускуналарни сақлаш Тингловчилар совуқлик занжири учун ускуналарни тўғри танлаб олишни ва уларни ишчи ҳолатида сақлаб туришни билишлари учун	Тақдимот Саволлар ва жавоблар Намойиш Кичик гуруҳларда муҳокама Кичик гуруҳлар таркибида ишлаш
30 мин	3. Вакциналарни ва инъекциялар хавфсизлиги учун зарур ускуналарни тақсимлаш ва элтиш Хос фаолликка эга вакциналарнинг ва вакцинопрофилактика хизматининг самарали иши учун зарур бошқа заҳираларнинг етарли миқдорда доимий мавжудлигини таъминлаш учун	Саҳнавий ўйинлар Тақдимот Саволлар ва жавоблар Кичик гуруҳларда муҳокама
70 мин	4. Мониторинг ва курация Иммунизация эҳтиёжлари учун сарфланадиган материаллар таъминоти мониторинги ва курацияси билан қандай шуғулланишни тушунтириш учун	Тақдимот Саволлар ва жавоблар Гуруҳларда ишлаш Гуруҳли баҳс-мунозара
10 мин	5. Яқун яшаш ва баҳолаш Мазмунни мустаҳкамлаш ва унинг асосий қирраларининг шарҳини баён этиш учун	Саволлар ва жавоблар

Батафсил режа

Вақт	Вазифалар	Ўқитиш усуллари	Ресурслар/жиҳозлар
15 мин	<p>Кириш</p> <p>Вазифалар: Тингловчилар уддалай олишади:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ўқув машғулотининг мақсадини аниқлашни • Комплеклар бўйича тақсимлашнинг моҳиятини тушунишни • Совуқлик занжири тушунчасининг умумий таърифини ёдда сақлашни 	Тақдимот Саволлар ва жавоблар	Мультимедия проектори Слайдлар Флипчарт учун штатив Флипчарт учун қоғоз варақлари 1-модуль
115 мин	<p>1-ўқув машғулоту. Вакциналарнинг ва инъекциялар хавфсизлиги учун зарур ускуналарнинг керакли миқдорини ҳисоблаш</p> <p>Вазифалар: Тингловчилар уддалай оладилар:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Вакциналар ва инъекциялар хавфсизлиги учун зарур ускуналар йўқотилиш (исроф бўлиш) даражасини ва коэффицентини ҳисоблашни амалга оширишни ва тушунтиришни • Аҳолининг мақсадли гуруҳи сонига асосланиб вакциналарга ва инъекциялар хавфсизлиги учун зарур ускуналарга бўлган эҳтиёж миқдорини ҳисоблашни • Ўтган даврдаги сарфланиш/истеъмол даражасига асосланиб вакциналарга ва инъекциялар хавфсизлиги учун зарур ускуналарга бўлган эҳтиёж миқдорини ҳисоблашни • Резерв, минимал ва максимал заҳиралар ҳажмини аниқлашни 	Тақдимот Саволлар ва жавоблар Намойиш Йўл-йўриқ бериш Ақлий ҳужум Гуруҳли баҳс-мунозара	Калькуляторлар Ишчи варақлар Мультимедия проектори Слайдлар Флипчарт учун штатив Флипчарт учун қоғоз варақлари 1-модул
60 мин	<p>2-ўқув машғулоту: Вакциналарни ва инъекциялар хавфсизлиги учун зарур ускуналарни сақлаш</p> <p>Вазифалар: Тингловчилар уддалай оладилар:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Вакциналарни сақлаш шароитларини тавсифлашни • Совуқлик занжири учун тегишли ускуналарни тўғри танлаб олишни • Совуқлик занжири иш қобилиятини таъминлашни ва мониторинг тизимини ишлаб чиқишни (таъмирлаш, алмаштириш) • Омборхоналар сигимига мос келувчи вакциналарни ва инъекциялар хавфсизлиги учун зарур ускуналарни етказиб беришнинг тармоқ жадвалини тузишни 	Тақдимот Саволлар ва жавоблар Намойиш Кичик гуруҳларда муҳокама Кичик гуруҳлар таркибида ишлаш	Мультимедия проектори Канцелярия ашёлари ва материаллари Калькулятор

30 мин	<p>3-ўқув машғулот: Вакциналарни ва инъекциялар хавфсизлиги учун зарур ускуналарни тақсимлаш ва элтиш</p> <p>Вазифалар: Тингловчилар уддалай оладилар:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Тўғри йўлга қўйилган тақсимлаш тизимининг яратилиш сабабини ва аҳамиятини • Тақсимлаш ва элтиш масалаларини ҳал этишда комплеклаш (буглаш) сиёсатини доимо ёдда тутишни • Тақсимлашни ташкиллаштириш режасини қандай тузишни тушунтиришни • Транспорт воситаларига бўлган талаб-эҳтиёжни қандай ҳисоблашни айтиб беришни • комплеклаш (буглаш)ни шакллантириш сиёсатини ўз иш жойида жорий этишни муҳокама қилишни 	Тақдимот Саволлар ва жавоблар Кичик гуруҳларда муҳокама	Мультимедия проектори 1-модуль Канцелярия ашёлари ва материаллари Калькулятор
70 мин	<p>4-ўқув машғулот: Мониторинг ва курация</p> <p>Вазифалар: Тингловчилар уддалай оладилар:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Иммунизация хизмати фаолиятида мониторинг ва курациянинг аҳамияти ҳақида айтиб беришни • Вакциналар ва инъекциялар хавфсизлиги учун зарур ускуналар билан таъминланганликнинг мониторинг кўрсаткичлари номларини айтишни • Иммунизация эҳтиёжлари учун сарфланадиган материаллар етказиб берилиши мониторинги натижалари ҳақидаги ҳисоботни шакллантириш учун маълумотларнинг элементларини аниқлашни • Заҳиралар бошқарилиши қандай ташкиллаштирилишини тушунтиришни • Ҳарорат режими мониторинги ҳақида айтиб беришни • Сифат назорати мақсадларида флакон термоиндикаторидан қандай фойдаланишни тушунтиришни • Вакциналар таъминотини курация қилиш жараёнида муаммоларни ҳал этишни 	Аудиовизуал воситаларни қўллаб тақдимот Саволлар ва жавоблар Гуруҳларда ишлаш Гуруҳли баҳс-мунозара	Мультимедия проектори Эпидиаскоп, елимланган қоғозлар тўплами ва 3 хил рангдаги фломастерлар 1-модуль
10 мин	<p>5-ўқув машғулот: Яқун яшаш ва баҳолаш</p> <p>Мазмунни мустаҳкамлаш ва унинг асосий қирраларининг шарҳини баён этиш</p>	Саволлар ва жавоблар	Флипчарт, қоғоз варақлари, фломастерлар

2 МОДУЛЬ: ЖАМОАЛАР БИЛАН ШЕРИКЛИК МУНОСАБАТЛАРИ

Мақсад ва вазифалар:

Ушбу модуль аҳолининг эҳтиёжларини аниқлаш, аҳоли томонидан тиббиёт ходимларига иммунизация масалаларида қандай ёрдамлар кўрсатилиши мумкинлигини ва ҳамкорликда қайси вазифаларни муваффақиятли ҳал этиш мумкинлигини билиш учун аҳоли/жамоалар билан самарали ҳамкорликни йўлга қўйиш масалаларини ёритиб беради. Бу модулдан нафақат иммунизация хизматига бевосита дахлдор тиббиёт ходимлари, балки жамоалар билан ўз ишини фаоллаштириш истагидаги бошқа тиббиёт ходимлари ҳам ва нодавлат ташкилотларга мансуб шериклар ҳам фойдаланишлари мумкин.

Ўқитишнинг вазифалари:

Тингловчилар ушбу модулни ўзлаштириш якунида уддалай оладилар:

- Кўрсатиладиган хизматлар тўплами ҳақида гап борганида маҳаллий аҳоли хулқ-атворининг стереотипларини ва билим даражасини баҳолашни.
- Ўзаро ҳамкорлик масалалари бўйича аҳоли билан учрашувлар ўтказиш ва жамоа миқёсида ёрдамлар кўрсатиш борасида ахборот-ташвиқот кампанияларини ташкиллаштиришни.
- Вакцинопрофилактика ишига маҳаллий аҳолини жалб этиш устидан мониторинг концепциясини тушунтиришни.
- Вакцинопрофилактика ишига маҳаллий аҳолини жалб этишни таъминлаш учун самарали коммуникация кўникмаларини тавсифлашни.
- Иммунизация билан боғлиқ ахборот материалларини ишлаб чиқишнинг муҳим жиҳатларини тушунтиришни.

Давомийлиги: 215 мин

Мазмуни:

- Жамоалар билан шериклик муносабатларини ривожлантириш ҳақидаги масалаларни тушунтириш.

Ўқитиш усули:

- Тақдимот
- Саволлар ва жавоблар
- Муайян вазиятларнинг муҳокамаси
- Гуруҳли баҳс-мунозара
- Саҳнавий ўйинлар.

Жиҳозланиши:

- Мультимедия проектори
- 2-модуль
- Флипчарт, қоғоз варақлари ва фломастерлар

0-МОДУЛЬ

- Тингловчилар учун канцелярия ашёлари ва материаллари
- Калькулятор
- Саҳнавий ўйинга қулай хона ва 5 та стул.

Ўқув машғулотининг режаси

Вақт	Вазифалар	Ўқитиш усуллари
5 мин	Кириш Мавзунинг долзарблигига эътибор қаратиш ва олдинда турган вазифаларни баён этиш	Тақдимот Саволлар ва жавоблар
80 мин	1. Жамоа билан ҳамкорликда ишлашни режалаштириш Тингловчилар аҳоли билан ҳамкорликда ишлашни қандай режалаштириш кераклигини айтиб беришлари зарур	Тақдимот Саволлар ва жавоблар Гуруҳли баҳс-мунозара Саҳнавий ўйинлар
45 мин	2. Тадбирларни ўтказиш ва мониторингини амалга ошириш Тингловчилар жамоа иштирокида иммунизация бўйича тадбирларни қандай амалга ошириш ва мониторинг қилиш зарурлигини тушунтириб беришлари даркор	Тақдимот Саволлар ва жавоблар Гуруҳли баҳс-мунозара
50 мин	3. Самарали коммуникация Тингловчилар жамоаларни ишга жалб этиш учун самарали коммуникацияга қандай эришиш мумкинлиги ҳақида тушунтириб беришлари даркор	Тақдимот Саволлар ва жавоблар Гуруҳли баҳс-мунозара Саҳнавий ўйинлар Муайян вазиятнинг муҳокамаси
30 мин	4. Ахборотларни тарқатиш воситалари ва каналлари Тингловчилар вакцинопрофилактика бўйича ахборотларни тарқатиш воситалари ва каналларидан қандай фойдаланишни тасвирлаб беришлари шарт	Тақдимот Саволлар ва жавоблар Гуруҳли баҳс-мунозара
5 мин	5. Яқун яшаш ва баҳолаш Мазмунни мустаҳкамлаш ва унинг асосий қирраларининг шарҳини баён этиш учун	Саволлар ва жавоблар

Вақт	Вазифалар	Ўқитиш усуллари	Ресурслар/жиҳозлар
5 мин	Вазифалар: Мавзунинг долзарблигига эътибор қаратиш ва олдинда турган вазифаларни баён этиш	Тақдимот Саволлар ва жавоблар	Мультимедия проектори Слайдлар

80 мин	1-вазифа: Тингловчилар аҳоли билан ҳамкорликда ишлашни қандай режалаштириш кераклигини айтиб беришлари зарур	Тақдимот Саволлар ва жавоблар Кичик гуруҳларда муҳокама 1-ўқув машғулоти: аҳоли гуруҳларини ва уларнинг иммунизация дастурини мустаҳкамлашдаги иштирокининг биринчи даражалигини аниқлаш 2-ўқув машғулоти: жамоа билан йиғилиш ўтказиш 3-ўқув машғулоти: вакцинопрофилактика хизматини тақдим этишда ва режалаштиришда маҳаллий аҳоли томонидан кўрсатиладиган кўмакни ҳисобга олиш	Мультимедия проектори Слайдлар 2-модуль Иш қоғозлари
45 мин	2-вазифа: Тингловчилар жамоа иштирокида иммунизация бўйича тадбирларни қандай амалга ошириш ва мониторинг қилиш зарурлигини тушунтириб беришлари даркор	Тақдимот Кичик гуруҳларда муҳокама 4-ўқув машғулоти: қамраб олинмаганлар ва охиригача эмланмаганлар пайдо бўлишининг сабабларини муҳокама қилиш 5-ўқув машғулоти: жамоани ишга жалб этиш бўйича тадбирлар режасини ишлаб чиқиш	Мультимедия проектори Слайдлар 2-модуль Иш қоғозлари
50 мин	3-вазифа: Тингловчилар жамоа иштирокида иммунизация бўйича тадбирларни қандай амалга ошириш ва мониторинг қилиш зарурлигини тушунтириб беришлари даркор	Тақдимот Муайян вазиятнинг муҳокамаси Саҳнавий ўйинлар 6-ўқув машғулоти: тиббиёт ходимларини ота-оналар билан коммуникацияни яхшилашга қандай эришиш мумкинлиги борасида ўқитиш. 1-муайян вазиятнинг муҳокамаси: (тиббиёт ходими ва она ўртасидаги салбий мулоқотга мисол) 2-муайян вазиятнинг муҳокамаси: (тиббиёт ходими ва она ўртасидаги ижобий мулоқотга мисол) 7-ўқув машғулоти: иммунизациядан кейинги нохуш кўринишлар борасида маҳаллий аҳолининг хавотирланиш ҳолатларининг олдини олиш	Мультимедия проектори Слайдлар Гўдак манекени Иньектор ва игна Флипчарт учун штатив Флипчарт учун қоғоз варақлари 2-модуль Иш қоғозлари
30 мин	4-вазифа: Тингловчилар жамоаларни ишга жалб этиш учун самарали мулоқотга қандай эришиш мумкинлиги ҳақида тушунтириб беришлари даркор	Тақдимот 8-ўқув машғулоти: Маҳаллий аҳоли ўртасида ахборот тарқатиш каналларини аниқлаш Кичик гуруҳларда муҳокама	Мультимедия проектори Слайдлар
5 мин	Вазифа: Мазмунни мустаҳкамлаш ва унинг асосий қирраларининг шарҳини қилиш	Яқун яшаш ва баҳолаш Саволлар ва жавоблар	

3 МОДУЛЬ: ИММУНИЗАЦИЯ ХАВФСИЗЛИГИ

Мақсад ва вазифалар:

Ушбу модуль вакцинанинг ҳар бир дозасининг хавфсиз юборилишини таъминлаш, чиқиндиларни тўплаш ва ташишни ташкиллаштириш, иммунизациядан кейинги жиддий нохуш кўринишлар пайдо бўлишига ўз вақтида ва малакали ёндошувни таъминлаш ва барча жараёндан огоҳ бўлиш учун мониторингни амалга ошириш масалалари борасида зарур билимларни ва кўникмаларни етказиб беришга мўлжалланган.

Ўқитишнинг вазифалари:

- Ҳар бир дозадаги вакцинанинг хавфсиз юборилишини қандай таъминлаш,
- Фойдаланилган материалларга ва чиқиндиларга қандай муносабатда бўлиш,
- Иммунизациядан кейинги жиддий нохуш кўринишлар пайдо бўлишига ўз вақтида малакали ёндошувни таъминлаш ва барча жараёндан огоҳ бўлиш учун мониторингни қай йўсинда амалга ошириш масалалари ёритилган.

Тингловчилар ушбу модулни ўзлаштириш якунида уддалай оладилар:

- Вакциналар сифати ва хавфсизлигига доир масалалар моҳиятини баён этишни
- Иммунизация хавфсизлиги тамойилларига амал қилишнинг афзалликларини санаб чиқишни
- Совуқлик занжирининг хавфсиз амалиётига риоя этишнинг муҳимлигини тушунтиришни
- Эритувчиларни қўллашнинг хавфсиз тамойилларини белгилашни
- Лиофилизацияланган вакциналарни хавфсиз эритишнинг муҳим босқичларини санаб чиқишни
- Кўп дозада вакциналарни сақловчи флаконларга нисбатан сиёсатдан келиб чиқувчи қоидаларни санаб чиқишни
- Флакон термоиндикаторларининг (фти) ҳолатини текширишни ва улар ранги ўзгариши жадаллигининг турли даражасини таҳлил этишни
- Эмлашларга ҳақиқий ва сохта монеликларни фарқлашни
- Хавфсиз инъекция усулларининг, жумладан инъекция учун ускуналарни танлашнинг муҳимлигини тушунтиришни
- Чиқиндиларни хавфсиз тўплаш ва олиб чиқиб кетишнинг аҳамиятини тушунтиришни
- Хавфсиз инъекция ва чиқиндиларни хавфсиз бартараф этиш учун зарур ускуналарга бўлган талабни тўғри ҳисоб-китоб қилишни
- Вакцинани юбориш пайтида бола танасининг тўғри ҳолатини тасвирлашни
- Иммунизация жараёнида ҳосил бўлувчи чиқиндиларни бартараф этишни ташкиллаштиришнинг режасини тузишни
- Иммунизация жараёнида ҳосил бўлувчи чиқиндиларни олиб чиқиб кетиш ва уларга нисбатан муносабатнинг хавфсиз вариантларини танлашни ва номларини айтишни
- Поствакцинал нохуш кўринишларга (ИКНК) таъриф беришни
- ИКНК турларини санаб чиқишни
- ИКНК устидан эпидемиологик назорат тизимининг муҳим компонентлари номларини айтишни
- ИКНК устидан эпидемиологик назорат тизими доирасида вазифаларни ва ҳаракатларнинг кетма-кетлигини тасвирлашни.

Давомийлиги: 180 мин**Мазмуни:**

- Вакциналар сифати ва хавфсизлиги
- Хавфсиз инъекция ва чиқиндиларни хавфсиз бартараф этиш
- Поствакцинал нохуш кўринишлар устидан эпидемиологик назорат тизими.

Ўқитиш усули:

- Тақдимот
- Саволлар ва жавоблар
- Гуруҳли баҳс-мунозара
- Ақлий ҳужум
- Саҳнавий ўйинлар.

Жиҳозланиши:

- Мультимедия проектори
- 3-Модул
- Флипчарт, қоғоз варақлари ва фломастерлар
- Қўрғазмали куроллар
- УТ-шприцлар
- 1 дан 4 гача рақамланган ФТИ кўрсаткичи турлича бўлган вакцина флаконлари.

Ўқув машғулотининг режаси

Вақт	Вазифалар	Ўқитиш усуллари
10 мин	Кириш Иммунизация хавфсизлиги тамойилларига амал қилишнинг муҳимлигига эътибор қаратиш ва ўқув модулининг вазифаларини баён этиш	Тақдимот Саволлар ва жавоблар Ақлий ҳужум
50 мин	1. Вакциналар сифати ва хавфсизлиги Вакциналарни, белгиланган талабларга жавоб бера оладиган хавфсиз юборишни қандай таъминлаш ҳақидаги ахборотни тақдим этиш	Тақдимот Саволлар ва жавоблар
30 мин	2. Хавфсиз инъекция ва чиқиндиларни хавфсиз бартараф этиш Хавфсиз инъекция анжомларини ва тегишли инъекция усуллари қандай танлаш, хавфсизлик контейнерларидан қандай фойдаланиш ва уларнинг олиб кетилишини таъминлаш, шунингдек, чиқиндиларни тўплаш, олиб кетиш ва қайта ишлаш бўйича тадбирларни, жумладан мониторинг ва курация масалаларини қандай режалаштириш ҳақидаги ахборотни баён этиш	Тақдимот Саволлар ва жавоблар Гуруҳларда ишлаш Саҳнавий ўйинлар

0-МОДУЛЬ

85 мин	<p>3. Поствакцинал ноҳуш кўринишлар (ПНК) устидан эпидемиологик назорат тизими</p> <p>Поствакцинал ноҳуш кўринишлар (ПНК) тушунчасининг таърифи ва ПНК турлари ҳақида, эпидемиологик назорат тизими фаолияти ва ҳисоботга нисбатан талаблар ҳақида ахборот бериш</p>	<p>Тақдимот</p> <p>Саволлар ва жавоблар</p> <p>Гуруҳларда ишлаш</p> <p>Саҳнавий ўйинлар</p>
5 мин	<p>Яқун яшаш ва баҳолаш</p> <p>Мазмунни мустаҳкамлаш ва унинг асосий қирраларининг шарҳини қилиш учун</p>	<p>Саволлар ва жавоблар</p>

Вақт	Вазифалар	Ўқитиш усуллари	Ресурслар/жиҳозлар
10 мин	<p>Кириш</p> <p>Вазифа: Иммунизация хавфсизлиги тамойилларига амал қилишнинг муҳимлигига эътибор қаратиш ва ўқув модулининг вазифаларини тушунтириш</p>	<p>Тақдимот</p> <p>Саволлар ва жавоблар</p> <p>Ақлий ҳужум</p>	<p>Мультимедия проектори</p> <p>Слайдлар</p> <p>Флипчарт, қоғоз варақлари, фломастерлар</p>
50 мин	<p>1-ўқув машғулот. Вакциналар сифати ва хавфсизлиги</p> <p>Вазифалар: Тингловчилар уддалай оладилар:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Иммунизация хавфсизлиги тамойилларига амал қилишнинг афзалликларини санаб чиқишни • Эритувчиларни қўллашнинг хавфсиз тамойилларини белгилашни • Лиофилизацияланган вакциналарни хавфсиз эритишнинг муҳим босқичларини санаб чиқишни • Кўп дозада вакциналарни сақловчи флаконларга нисбатан сиёсатдан келиб чиқувчи қоидаларни санаб чиқишни • Флакон термоиндикаторларининг (ФТИ) ҳолатини текширишни ва улар ранги ўзгариши жадаллигининг турли даражасини таҳлил этишни • Эмлашларга ҳақиқий ва сохта монеликларни фарқлашни 	<p>Тақдимот</p> <p>Гуруҳларда ишлаш</p>	<p>Мультимедия проектори</p> <p>Слайдлар</p> <p>ФТИ кўрсаткичлари турлича бўлган, 1 дан 4 гача рақамланган 4 дона флакон</p>

30 мин	<p>2-ўқув машғулоту. Хавфсиз инъекция ва чиқиндиларни хавфсиз бартараф этиш</p> <p>Вазифалар: Тингловчилар уддалай оладилар:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Хавфсиз инъекция усулларининг, жумладан инъекция учун ускуналарни танлашнинг муҳимлигини тушунтиришни • Чиқиндиларни хавфсиз тўплаш ва олиб чиқиб кетишнинг аҳамиятини тушунтиришни • Вакцинани киритиш пайтида бола танасининг тўғри ҳолатини тасвирлашни • Иммунизация жараёнида ҳосил бўлувчи чиқиндиларни бартараф этишни ташкиллаштиришнинг режасини тузишни • Иммунизация жараёнида ҳосил бўлувчи чиқиндиларни олиб чиқиб кетиш ва уларга нисбатан муносабатнинг хавфсиз вариантларини танлашни ва номларини айтишни 	<p>Тақдимот</p> <p>3.1. — <i>ўқув машғулоту</i></p> <p>Саволлар ва жавоблар</p> <p>3.2. — <i>ўқув машғулоту</i></p> <p>Саҳнавий ўйинлар</p> <p>3.3. — <i>ўқув машғулоту</i></p> <p>Гуруҳларда ишлаш</p>	<p>Мультимедия проектори</p> <p>Слайдлар</p> <p>ЎТ-шприцлар</p> <p>Флипчарт, қоғоз варақлари, фломастерлар</p> <p>Гўдак манекени</p>
85 мин	<p>3-ўқув машғулоту. Поствакцинал нохуш кўринишлар (ПНК) устидан эпидемиологик назорат тизими</p> <p>Вазифалар: Тингловчилар уддалай оладилар:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Поствакцинал нохуш кўринишларга (ПНК) таъриф беришни • ПНК турларини санаб чиқишни • Иммунизация дастурининг муваффақиятли ишлашини таъминлаш учун ПНК устидан эпидемиологик назорат тизимининг аҳамиятини тушунтиришни • ПНК устидан эпидемиологик назорат тизимининг муҳим компонентлари номларини айтишни • ПНК устидан эпидемиологик назорат тизими доирасида вазифаларни ва ҳаракатларнинг кетма-кетлигини тасвирлашни 	<p>Тақдимот</p> <p>Гуруҳларда ишлаш</p> <p>3.4. — <i>ўқув машғулоту</i></p> <p>Гуруҳларда ишлаш</p> <p>3.2. — <i>ўқув машғулоту</i></p> <p>Саҳнавий ўйинлар</p> <p>3.5. — <i>ўқув машғулоту</i></p> <p>Саҳнавий ўйинлар</p>	<p>Мультимедия проектори</p> <p>Слайдлар</p> <p>Флипчарт, қоғоз варақлари, фломастерлар</p>
5 мин	<p>Яқун яшаш ва баҳолаш</p> <p>Вазифа: Мазмунни мустаҳкамлаш ва унинг асосий қирраларининг шарҳини қилиш</p>	<p>Саволлар ва жавоблар</p>	

4 МОДУЛЬ: ҚЎЛЛАБ-ҚУВВАТЛОВЧИ КУРАТОРЛИК ЎҚУВ ДАСТУРИ (ЛОЙИҲА)

Мақсад ва вазифалар:

Тиббиёт ходимлари ва педагогларнинг, кураторлик тизимини яратиш бўйича назарий билимларни тақдим этиш йўли билан, амалий кўникмаларини кучайтириш, КИД/ГАВИ доирасидаги тадбирларни амалга оширишда фаолият кўрсаткичларини ошириш мақсадида уларнинг қўл остидаги тиббиёт ходимларига ва талабаларга қандай таълим ҳамда ташкилий-услубий кўмак беришларини тушунтириш.

Ўқитишнинг вазифалари:

Тингловчилар ушбу модулни ўзлаштириш якунида уддалай оладилар:

- қўллаб-қувватловчи кураторликка таъриф бериш
- қўллаб-қувватловчи кураторлик тизимини яратиш йўлидаги зарур қадамларни баён этиш
- мунтазам назорат ташрифларини қандай режалаштиришни тушунтириш
- ташкилий-услубий ёрдам кўрсатиш мақсадида кураторлик ташрифларини қандай амалга оширишни айтиб бериш
- навбатдаги назорат ташрифлари қандай амалга оширилишини тушунтириш.

Ўқув машғулотининг вазифалари:

Қўллаб-қувватловчи кураторликнинг мазмунига ва ўқув дастурига кириш.

Давомийлиги: 165 мин

Мазмуни:

- Модулнинг мақсади ва вазифалари
- Ўқув дастурини тушунтириш ва қўллаб-қувватловчи кураторлик мавзусига кириш.

Ўқитиш усули:

- Тақдимот
- Саволлар ва жавоблар.

Жиҳозланиши:

- Мультимедия проектори
- 4-Модул
- Флипчарт, қоғоз варақлари ва фломастерлар
- Тақдимот.

Тренер учун кўрсатмалар:

1. Аудиторияга кириши билан ўзини таништириш
2. Ўқув модулининг умумий мақсадлари ва вазифаларини тасвирлаш

3. Модулнинг асосий мавзусини тушунтириш
4. Машғулоти ўтказиш режасини баён этиш.

Ўқув машғулотининг режаси

Вақт	Вазифалар	Ўқитиш усуллари
10 мин	<p>Кириш</p> <ul style="list-style-type: none"> • Модулнинг мақсади ва вазифаларини тушунтириш • Ўқув дастурини баён этиш ва қўллаб-қувватловчи кураторлик мавзусига кириш 	Тақдимот Саволлар ва жавоблар
55 мин	<p>1. Қўллаб-қувватловчи кураторлик тизимини яратиш Кураторларнинг асосий таркибини ўқитиш. Назорат рўйхатларини ва ҳисоб шаклларини ишлаб чиқиш. Тегишли ресурслар — автотранспорт, хизмат сафари тўловлари, бошқа дастурлар билан ўзаро алоқа масалаларининг ҳал этилишини таъминлаш</p>	Тақдимот Саволлар ва жавоблар Гуруҳли баҳс-мунозара
20 мин	<p>2. Мунтазам кураторлик ташрифларини режалаштириш Қаерда: мавжуд маълумотлар асосида курация учун устувор муассасаларни аниқлаш. Қачон: кураторлик ташрифлари муддатларини иш режаси асосида тақсимлаш. Ким ўқийди: ўқишга эҳтиёжни, шунингдек, янгиланиши зарур бўлган кўникмаларни аниқлаш</p>	Тақдимот Саволлар ва жавоблар Гуруҳли баҳс-мунозара
30 мин	<p>3. Ташкилий-услубий ёрдам кўрсатиш мақсадида кураторлик ташрифларини амалга ошириш Кузатиш. Маълумотлардан фойдаланиш. Муаммолар ечимини излаш. Иш жойида ўқитиш. Кузатув натижаларини қайд этиш ва тескари алоқа</p>	Тақдимот Саволлар ва жавоблар Гуруҳли баҳс-мунозара
40 мин	<p>4. Кейинги тадбирлар Жойларда кураторлар ва маҳаллий тиббиёт ходимлари томонидан келишилган масалалар юзасидан кейинги ҳаракатлар. Маълумотларнинг мунтазам таҳлили. Барча манфаатдор томонлар билан тескари алоқа</p>	Тақдимот Саволлар ва жавоблар Гуруҳли баҳс-мунозара
10 мин	<p>5. Яқун яшаш ва баҳолаш</p>	Саволлар ва жавоблар
ЖАМИ: 165 мин		

0-МОДУЛЬ

Вақт	Вазифалар	Ўқитиш усуллари	Ресурслар/жиҳозлар
10 мин	Кириш Вазифа: мавзунинг долзарблигига эътибор қаратиш ва қўйилган вазифаларни баён этиш	Тақдимот Саволлар ва жавоблар	Мультимедия проектори Слайдлар
55 мин	1. Қўллаб-қувватловчи кураторлик тизимини яратиш 1-вазифа: Тингловчилар қўллаб-қувватловчи кураторлик тизимини қандай ташкиллаштиришни айтиб беришлари зарур	Тақдимот Саволлар ва жавоблар Кичик гуруҳларда муҳокама Гуруҳли баҳс-мунозара LA 4.1, LA 4.2 (гуруҳларга бўлиниб ишлаш)	Мультимедия проектори Слайдлар Флипчарт, қоғоз варақлари, фломастерлар 4-модуль Елимланган блокнотчалар Иш қоғозлари (LA 4.1, жадвал. 4.2), (LA 4.2) Ходимлар учун намунавий эслатмалар
20 мин	2. Мунтазам кураторлик ташрифларини режалаштириш 2-вазифа: Тингловчилар мунтазам кураторлик ташрифларини қандай режалаштиришни тушунтиришлари зарур	Тақдимот Саволлар ва жавоблар Гуруҳли баҳс-мунозара	Мультимедия проектори Слайдлар Флипчарт, қоғоз варақлари, фломастерлар
30 мин	3. Ташкилий-услубий ёрдам кўрсатиш мақсадида кураторлик ташрифларини амалга ошириш 3-вазифа: Тингловчилар кураторлик назорат ташрифларини қандай ташкиллаштиришни айтиб беришлари зарур	Тақдимот Саволлар ва жавоблар Кичик гуруҳларда муҳокама Гуруҳли баҳс-мунозара	Мультимедия проектори Слайдлар Флипчарт, қоғоз варақлари, фломастерлар
40 мин	4. Кейинги тадбирлар 4-вазифа: Тингловчилар кейинги кураторлик назорат ташрифлари қандай амалга оширилишини тушунтиришлари зарур	Тақдимот Саволлар ва жавоблар Кичик гуруҳларда муҳокама Гуруҳли баҳс-мунозара LA 4.7 (гуруҳларга бўлиниб ишлаш)	Мультимедия проектори Слайдлар Флипчарт, қоғоз варақлари, фломастерлар Ўқув машғулоти учун иш қоғозлари (LA 7)
10 мин	5. Яқун ясаш ва баҳолаш 5-вазифа: Мазмунни мустаҳкамлаш ва унинг асосий қирраларининг шарҳини қилиш	Тренер ўтилган модулни хулосалайди. Саволлар ва жавоблар	

5 МОДУЛЬ: ИММУНИЗАЦИЯ ТИЗИМИНИНГ МОНИТОРИНГИ

Асосий вазифалар:

Тиббиёт ходимлари ва педагогларнинг, муаммоларни аниқлаш орқали коррекцияловчи тадбирларни қўллаш мақсадида иммунизацияга дахлдор маълумотларни пассив ва фаол тўплашга нисбатан, назарий билим ва амалий кўникмаларини такомиллаштириш.

Ўқитишнинг вазифалари:

Тингловчилар ушбу модулни ўзлаштириш якунида удалай оладилар:

- Мониторинг ўтказишнинг аҳамиятини, шунингдек, бу иш нима мақсадда ва қандай тартибда амалга оширилишини тушунтириб бера олишни,
- Маълумотларни йиғиш тамойилларини ва уларни бошқаришни баён этишни,
- Таҳлил усуллари ва маълумотларни акс эттириш ҳақида тасаввурга эга бўлишни,
- Мутасадди ташкилотларни хабардор қилиш ва тескари алоқани таъминлаш усуллари ва аҳамияти ҳақида айтиб бера олишни,
- Иммунизация тизимининг мониторингини амалга оширишни.

Давомийлиги: 160 мин

Мазмуни:

- Иммунизация тизими ва индикаторлари
- Маълумотларни тўплаш ва уларни бошқариш
- Маълумотларни таҳлил этиш ва уларни акс эттириш
- Аниқ тадбирлар белгилаш
- Тескари алоқа ва юқори инстанцияларни хабардор қилиш.

Ўқитиш усули:

- Тақдимот
- Саволлар ва жавоблар
- Муаммоларни ҳал этишга асосланган ўқитиш усули
- Гуруҳли машқлар/гуруҳларда ишлаш.

Жиҳозланиши:

- Мультимедия проектори
- 5-модуль
- Флипчарт, қоғоз варақлари ва фломастерлар
- Тингловчилар учун канцелярия ашёлари ва материаллари
- Тингловчилар учун ручка ва қоғозлар.

Ўқув машғулотининг режаси

Вақт	Вазифалар	Ўқитиш усуллари
5 мин	Кириш: мониторинг ўтказишнинг долзарблигига эътиборни қаратиш ва ҳал этилиши лозим бўлган вазифаларни баён этиш	Тақдимот
20 мин	1. Иммунизация тизими ва индикаторлари: мониторинг ва унинг аҳамияти ҳақида ахборот бериш	Тақдимот <i>Ўқув машғулоти 1 (5.1):</i> Саволлар ва жавоблар Гуруҳларда ишлаш
40 мин	2. Маълумотларни тўплаш ва уларни бошқариш: маълумотларни йиғиш, бошқариш ва таҳлил этиш билан қандай шуғулланиш зарурлиги ҳақида ахборот бериш	Тақдимот <i>Ўқув машғулоти 2 (5.3):</i> Гуруҳларда ишлаш <i>Ўқув машғулоти 3 (5.5):</i> Гуруҳларда ишлаш
40 мин	3. Маълумотларни таҳлил этиш ва уларни акс эттириш: маълумотларни таҳлил этиш, муаммоли жиҳатларни аниқлаш ва маълумотларни акс эттириш ҳақида ахборот бериш	Тақдимот Ўқиш <i>Ўқув машғулоти 5 (5.6):</i> Гуруҳларда ишлаш <i>Ўқув машғулоти 6 (5.8):</i> Гуруҳларда ишлаш
25 мин	4. Аниқ тадбирлар белгилаш: мониторинг натижасида аниқланган муаммоларнинг ечимини қандай ишлаб чиқиш ва аниқ чоралар белгилаш ҳақида ахборот тақдим этиш	Тақдимот <i>Ўқув машғулоти 5.9:</i> Гуруҳларда ишлаш
15 мин	5. Тескари алоқа ва юқори инстанцияларни хабардор қилиш: тингловчиларга тескари алоқа қандай таъминланишини ва юқори инстанцияларни хабардор қилиш қандай амалга оширилишини айтиб бериш	Тақдимот
15 мин	Яқун яшаш ва баҳолаш мазмунни мустаҳкамлаш ва унинг асосий қирраларининг шарҳини баён этиш учун	Саволлар ва жавоблар

Вақт	Вазифалар	Ўқитиш усуллари	Ресурслар/жиҳозлар
5 мин	1-вазифа: мониторинг ўтказишнинг долзарблигига эътиборни қаратиш ва ҳал этилиши лозим бўлган вазифаларни баён этиш	Тақдимот	Мультимедия проектори Слайдлар

20 мин	2-вазифа: мониторинг ва унинг аҳамияти ҳақида ахборот бериш	Тақдимот Саволлар ва жавоблар <i>1-ўқув машғулоти (5.1):</i> Гуруҳларда ишлаш	Мультимедия проектори Слайдлар Флипчарт, қоғоз варақлари, фломастерлар Тингловчилар учун канцелярия ашёлари ва материаллар
40 мин	3-вазифа: маълумотларни йиғиш, бошқариш ва таҳлил этиш билан қандай шуғулланиш зарурлиги ҳақида ахборот бериш	Тақдимот <i>2-ўқув машғулоти (5.3):</i> Гуруҳларда ишлаш <i>3-ўқув машғулоти (5.5):</i> Гуруҳларда ишлаш	Мультимедия проектори Слайдлар Флипчарт, қоғоз варақлари, фломастерлар Тингловчилар учун канцелярия ашёлари ва материаллар
40 мин	4-вазифа: маълумотларни таҳлил этиш, муаммоли жиҳатларни аниқлаш ва маълумотларни акс эттириш ҳақида ахборот бериш	Тақдимот <i>5-ўқув машғулоти (5.6):</i> Гуруҳларда ишлаш <i>Ўқув машғулоти (Матн 5.3-катакда):</i> Ўқиш <i>6-ўқув машғулоти (5.8):</i> Гуруҳларда ишлаш	Мультимедия проектори Слайдлар Тингловчилар учун канцелярия ашёлари ва материаллар
25 мин	5-вазифа: мониторинг натижасида аниқланган муаммолар ечимини қандай ишлаб чиқиш ва аниқ чоралар белгилаш ҳақида ахборот тақдим этиш	Тақдимот <i>Ўқув машғулоти (5.9):</i> Гуруҳларда ишлаш	Мультимедия проектори Слайдлар Флипчарт, қоғоз варақлари, фломастерлар Тингловчилар учун канцелярия ашёлари ва материаллар
15 мин	6-вазифа: тингловчиларга тескари алоқа қандай таъминланишини ва юқори инстанцияларни хабардор қилиш қандай амалга оширилишини айтиб бериш	Тақдимот	Мультимедия проектори Слайдлар
15 мин	7-вазифа: мазмунни мустаҳкамлаш ва унинг асосий қирраларини шарҳлаш	Тренер: – тингловчиларни икки командага бўлади – ҳар бир командага беш минут давомида ўтилган машғулоти ҳақида тўртта ҳақиқий/сохта саволларни тайёрлашни топширади – ҳар бир командадан ўз саволларини беришларини сўрайди ва саволларнинг ўринлилигини баҳолаб, жавобларга аниқлик киритиб, балл тизимидаги баҳолар ҳисобини юрיתיш ҳакам сифатида иш кўради	Флипчарт, қоғоз варақлари, фломастерлар Тингловчилар учун канцелярия ашёлари ва материаллар

6 МОДУЛЬ: АМАЛИЁТДА КАСАЛЛИКЛАР УСТИДАН ЭПИДЕМИОЛОГИК НАЗОРАТ ТИЗИМИНИ ОЛИБ БОРИШ

Мақсад ва вазифалар:

Тингловчилар ушбу модулни ўрганиш якунида эпидемиологик назоратнинг пойдевор концепцияларини ва эмлаш йўли билан бошқариладиган касалликлар устидан эпидемиологик назорат тизимини ташкиллаштиришнинг асосий тамойилларини тушунтириб бера олишади.

Ўқитишнинг вазифалари:

Тингловчилар ушбу модулни ўзлаштириш якунида уддалай оладилар:

- эпидемиологик назоратнинг пойдевор концепцияларини тушунтиришни
- эмлаш йўли билан бошқариладиган касалликлар устидан эпидемиологик назорат (пассив, дозор ва фаол) тизимини қандай яратиш ва мониторинг қилиш ҳақида айтиб бера олишни
- эпидемиологик назорат бўйича ҳисоботни шакллантириш босқичларини, таҳлил ўтказиш ва тескари алоқани таъминлашни тасвирлаб беришни
- муаммоларга ташхис қўйишни, яъни уларни фарқлай олишни ва эмлаш йўли билан бошқариладиган касалликлар устидан эпидемиологик назорат тизимини ташкиллаштириш жараёнида, уларни ҳал этишнинг муқобил йўллари таклиф этишни.

Давомийлиги: 155 мин

Мазмуни:

- Модулнинг мақсади ва вазифалари
- Ўқув дастурини тушунтириш ва қўллаб-қувватловчи кураторлик мавзусига кириш.

Ўқитиш усуллари:

- Кўргазмали маъруза
- Саволлар ва жавоблар
- Ақлий ҳужум
- Гуруҳларда ишлаш
- Муайян вазиятни муҳокама этиш
- Катта ва кичик гуруҳларда баҳс-мунозара
- Саҳнавий ўйинлар.

Ускуналар/материаллар:

- Флипчарт, қоғоз варақлари учун штатив
- А4 форматидаги қоғоз (оқ ва рангли)
- Флипчарт учун фломастерлар (камида тўрт хил рангда: қора, кўк, қизил ва яшил)
- Мультимедия проектори, компьютер ва рангли принтер

- Кичик конвертлар
- Елимланган блокнотчалар (тоза қоғозлар тўплами).

Ўқув машғулотининг режаси

Вақт	Вазифалар ва кўрсатмалар	Ўқитиш усуллари
5 мин	Саломлашиш, кириш, кутиш: <ul style="list-style-type: none"> • Модулнинг шарҳи • Модул материаллари билан танишиш 	Тақдимот Саволлар ва жавоблар
15 мин	1-ўқув машғулоти. 6-модул: Эпидемиологик назорат: Нима ва нега? <ul style="list-style-type: none"> • Эпидемиологик назоратнинг пойдевор тамойилларини тушунтириш 	Ақлий ҳужум Тақдимот Саволлар ва жавоблар Гуруҳларда ишлаш Гуруҳли баҳс-мунозара
30 мин	2-ўқув машғулоти. 6-модул: Эпидемиологик назоратнинг турлари <ul style="list-style-type: none"> • Эпидемиологик назоратнинг ҳар хил турларини аниқлаш 	Тақдимот Саволлар ва жавоблар Гуруҳларда ишлаш Гуруҳли баҳс-мунозара
45 мин	3-ўқув машғулоти. 6-модул: Амалиётда касалликлар устидан эпидемиологик назоратни олиб бориш <ul style="list-style-type: none"> • Эпидемиологик назорат тизимининг компонентларини баён этиш • Эпидемиологик назорат маълумотларини йиғиш ва аниқлик киритиш усуллари аниқлаш 	Тақдимот Мультимедия проектори Ҳодисаларни текшириш учун намунавий шакллар Машқларни бажариш учун ўқув шакллари
5 мин	4-ўқув машғулоти. 6-модул: Ҳисобот <ul style="list-style-type: none"> • Ҳисоботнинг даврийлиги ва тамойилларини тушунтириш 	Тақдимот Слайдлар Мультимедия проектори
35 мин	5-ўқув машғулоти. 6-модул: Таҳлил ва амалий ҳаракат <ul style="list-style-type: none"> • Эмлаш йўли билан бошқариладиган касалликларнинг хос хусусиятларини тушунтириш • Эпидемиологик назорат бўйича ҳисобот асосида муайян чораларни қўллаш ва таҳлил этиш 	Тақдимот Мультимедия проектори Машқларни бажариш учун ўқув шакллари Калькуляторлар
10 мин	6-ўқув машғулоти. 6-модул: Тескари алоқа <ul style="list-style-type: none"> • Эпидемиологик назорат бўйича тескари алоқани таъминлаш йўлларини бу жараёнда иштирок этувчи томонларни кўрсатган ҳолда тушунтириш 	Тақдимот Мультимедия проектори
10 мин	Яқун яшаш ва баҳолаш	Саволлар ва жавоблар, Текширув машқлари

0-МОДУЛЬ

Вақт	Вазифалар	Ўқитиш усуллари	Ресурслар/жиҳозлар
5 мин	Кириш. 6-модул: Мавзунинг долзарблигига эътиборни қаратиш ва ўқув модулининг вазифаларини кўрсатиш	Тақдимот Саволлар ва жавоблар	Мультимедия проектори Слайдлар
15 мин	1-ўқув машғулот. 6-модул: Касалликлар устидан эпидемиологик назорат — нима ва нега? Тингловчилар касалликлар устидан эпидемиологик назоратнинг таърифини беришлари ва касалликлар устидан эпидемиологик назорат маълумотларидан фойдаланиш тартибини ҳамда вазифаларини тушунтириши зарур	Ақлий ҳужум Тақдимот Саволлар ва жавоблар Гуруҳларда ишлаш Гуруҳли баҳс-мунозара	Мультимедия проектори Слайдлар Флипчарт, қоғоз варақлари, фломастерлар Кичик конвертлар Елимланган блокнотчалар (тўпламлар ва ҳ.) Кичик совғалар (ўқув атрибутлари)
30 мин	2-ўқув машғулот. 6-модул: Эпидемиологик назоратнинг турлари Тингловчилар эпидемиологик назоратнинг ҳар хил турларига таъриф беришни, ҳамда эпидемиологик назорат турли вариантларининг афзалликлари ва камчиликларини таққослашни билишлари шарт	Тақдимот Саволлар ва жавоблар Гуруҳларда ишлаш Гуруҳли баҳс-мунозара	Мультимедия проектори Слайдлар Флипчарт, қоғоз варақлари, фломастерлар Кичик конвертлар Елимланган блокнотчалар (тўпламлар ва ҳ.) Кичик совғалар (ўқув атрибутлари)
45 мин	3-ўқув машғулот. 6-модул: Амалиётда касалликлар устидан эпидемиологик назоратни олиб бориш Вазифа: Тингловчилар уддалай оладилар: - эпидемиологик назорат тизими компонентларининг номланишини ва уларни тушунтиришни - эпидемиологик назорат тизими учун маълумотларни йиғиш қандай амалга оширилишини баён этишни - эпидемиологик назорат сифатининг мониторинги усуллари баён этишни - тасдиқловчи ташхисни олиш усуллари баён этишни	Тақдимот Саволлар ва жавоблар Гуруҳларда ишлаш Гуруҳли баҳс-мунозара	Мультимедия проектори Слайдлар Ҳодисаларни текшириш учун намунавий шакллар Машқлар учун иш қоғозлари

5 мин	4-ўқув машғулот. 6-модул: Ҳисобот Тушунтириш - ҳисоботнинг даврийлиги қандай аниқланишини - маълумотларни умумлаштириш ва ҳисоботни шакллантириш усулларини	Тақдимот	Мультимедия проектори Слайдлар
35 мин	5-ўқув машғулот. 6-модул: Таҳлил ва амалий ҳаракат Тушунтириш • эмлаш йўли билан бошқариладиган касалликларнинг хос хусусиятларини аниқлаш йўлларини • эпидемиологик назорат бўйича ҳисобот маълумотларини қандай таҳлил этишни • эпидемиологик назорат бўйича ҳисобот асосида муайян тадбирларни қандай қабул қилишни	Тақдимот Саволлар ва жавоблар Гуруҳларда ишлаш Гуруҳли баҳс-мунозара	Мультимедия проектори Слайдлар Флипчарт, қоғоз варақлари, фломастерлар Калькуляторлар Машқлар учун иш қоғозлари
10 мин	6-ўқув машғулот. 6-модул: Тесқари алоқа Тушунтириш - эпидемиологик назорат бўйича тесқари алоқа таъминланиши зарурлигининг асосий сабабларини - эпидемиологик назорат бўйича тесқари алоқани таъминлашнинг усулларини - қайси даражадаги муассасалар билан эпидемиологик назорат бўйича тесқари алоқа ўрнатилиши зарурлигини	Тақдимот Саволлар ва жавоблар	Мультимедия проектори Слайдлар
10 мин	Яқун яшаш ва баҳолаш	Саволлар ва жавоблар, Текширув машқлари	Мультимедия проектори Слайдлар Назорат текширув машқлари учун иш қоғозлари

7 МОДУЛЬ: «ҲАР БИР ТУМАННИ ҚАМРАБ ОЛИШ» СТРАТЕГИЯСИНИ ҚўЛЛАБ ИММУНИЗАЦИЯ БЎЙИЧА ХИЗМАТНИ ТАҚДИМ ЭТИШНИ РЕЖАЛАШТИРИШ

Мақсад ва вазифалар:

Мазкур ўқув машғулоти тингловчиларни «қуйидан юқорига» ёндошувини қўллаб туман ҳудудидаги даволаш-профилактика муассасалари шароитида самарали иш услублари билан таништиришдан иборат. Туман ва даволаш-профилактика муассасаси миқёсида имкониятларни кучайтириш вазифаси қуйидаги мақсадларда қўйилади:

- юқори сифатли режаларни тайёрлаш
- иммунизация билан қамраб олиш даражасини ошириш ва кўкрак ёшидаги гўдаклар ва ҳомиладор аёллар ўртасидаги эмланмасдан қолиб кетаётганлар сонини камайтириш
- қамраб олинмаганларни аниқлаш ва уларга манзилли хизмат кўрсатиш
- вазиятни мониторинг қилиш ва барча босқичларда кейинги кузатувларни таъминлаш учун мавжуд маълумотлардан мунтазам фойдаланиш.

Ўқитишнинг вазифалари:

Тингловчилар ушбу модулни ўзлаштириш якунида уддалай оладилар:

- «ҳар бир туманни қамраб олиш» стратегиясининг моҳиятини тушунтиришни
- даволаш-профилактика муассасаси миқёсида режалаштириш учун зарур бўладиган 10 та қадамни санаб чиқишни
- «ҳар бир туманни қамраб олиш» стратегиясининг 6 та инструментида (харитадан, ўқув машғулот режасидан, ишчи режадан, заҳиралар ҳисоби журналидан, чала эмланганларни кузатиш тизимидан, мониторинг ўтказиш жадвалидан) қандай фойдаланишни
- барча даволаш-профилактика муассасалари режаларини жамлаб туман бўйича режалаштириш учун зарур бўладиган 6 та қадамни санаб чиқишни
- даволаш-профилактика муассасалари учун ва туман бўйича режаларни ишлаб чиқишни.

Давомийлиги: 360 мин

Мазмуни:

1-қисм: даволаш-профилактика муассасалари миқёсида мўъжаз режалаштириш

даволаш-профилактика муассасалари миқёсида мўъжаз режани тузиш учун зарур бўладиган 10 та қадам:

2-қисм: туман миқёсида режалаштириш

барча даволаш-профилактика муассасалари режаларини жамлаб туман бўйича режалаштириш учун зарур бўладиган 6 та қадам:

бошловчи учун қўлланма

Семинар машғулотида қўшимча материаллар сифатида фойдаланиш учун босма кўринишдаги ва CD-ROM да битилган электрон шаклдаги изоҳлар билан PowerPoint форматидаги слайдлар тўплами.

Ўқитиш усуллари:

- Тақдимот
- Саволлар ва жавоблар
- Гуруҳли баҳс-мунозара
- Кичик гуруҳларда саҳнавий ўйинлар.

Ускуналар/материаллар:

- Мультимедия проектори
- Флипчарт, қоғоз варақлари ва фломастерлар
- Тингловчилар учун канцелярия ашёлари ва материаллари
- Саҳнавий ўйинлар учун қулай хона
- 7-Модул.

Ўқув машғулотининг режаси

Вақт	Вазифалар ва кўрсатмалар	Ўқитиш усуллари
10 мин	1. Кириш. 7-модул: • Ўқув модулининг мақсади ва вазифаларини баён этиш • Ўқув дастурининг моҳиятини тушунтириш ва «ҳар бир туманни қамраб олиш» стратегиясига кириш	Тақдимот Саволлар ва жавоблар
10 мин	2. «Ҳар бир туманни қамраб олиш» стратегиясининг функционал компонентлари	Тақдимот Саволлар ва жавоблар
250 мин	3. Даволаш-профилактика муассасалари миқёсида мўъжаз режалаштириш	Тақдимот Саволлар ва жавоблар Кичик гуруҳларда муҳокама
55 мин	4. Туман миқёсида режалаштириш	Тақдимот Саволлар ва жавоблар Гуруҳли баҳс-мунозара Саҳнавий ўйинлар Муайян вазиятнинг муҳокамаси
20 мин	5. Бошловчи учун қўлланма	Тақдимот Саволлар ва жавоблар Гуруҳли баҳс-мунозара
15 мин	6. Ўқув машғулотини баҳолаш	Саволлар ва жавоблар

0-МОДУЛЬ

Вақт	Вазифалар	Ўқитиш усуллари	Ресурслар/жиҳозлар
10 мин	Вазифа: Мавзунинг долзарблигига эътиборни қаратиш ва ўқув модулининг вазифаларини тушунтириш. Машғулот шакли: Кириш	Тингловчиларнинг нимани кутишгаётганлигини аниқлаш ва уларни флипчартда акс эттириш. Ўқув модулининг вазифаларини ва уларнинг асосий мақсад билан алоқасини тушунтириш. Баён этилган вазифаларни ва тингловчилар томонидан кутилаётган жиҳатларни таққослаш	«Ҳар бир туманни қамраб олиш стратегияси» модули Мультимедия проектори Слайдлар
10 мин	1-вазифа: тингловчилар «ҳар бир туманни қамраб олиш» стратегиясининг моҳиятини тушунтиришни уддалай олишлари зарур	«Ҳар бир туманни қамраб олиш» стратегиясининг 5 та функционал компонентини баён этиш - Жойларга чиқиб ишлашда хизмат кўрсатиш шаклларини тиклаш - Қўллаб-қувватловчи кураторлик - Хизмат кўрсатиш шаклларини муайян жамоаларга йўналтириш - Мониторинг ва маълумотларни амалий ҳатти-ҳаракатлар учун қўллаш - Ресурсларни режалаштириш ва уларни бошқариш Саволлар ва жавоблар	«Ҳар бир туманни қамраб олиш стратегияси» модули Мультимедия проектори Слайдлар

250 мин	<p>2-вазифа: даволаш-профилактика муассасаси миқёсида режалаштириш асосида ётувчи 10 та қадамни санаб чиқиш</p> <p>1-қадам: Миқдорий таҳлил ўтказиш <i>ТАЯНЧ ИБОРА: Ўз маълумотларидан фойдаланиш ва эмланмай қолганларга нисбатан устувор масалаларни аниқлаб олиш.</i></p> <p>2-қадам: Харита-чизмани тайёрлаш/қайта кўриб чиқиш <i>ТАЯНЧ ИБОРА: Харита-чизмада аҳолининг барча гуруҳлари белгиланганлигини кузатиб бориш зарур</i></p> <p>3-қадам: Муаммоли ва қийин етиб бориладиган ҳудудларга нисбатан алоҳида тадбирларни белгилаш <i>ТАЯНЧ ИБОРА: Улар исталган жойда – хоҳ шаҳарда, хоҳ қишлоқда бўлиши мумкин: алоҳида тадбирлар уларнинг қамраб олинишини таъминлаши зарур.</i></p> <p>4-қадам: Даволаш-профилактика муассасаси базасида эмлаш сеансларини ўтказиш режасини ишлаб чиқиш</p> <p>5-қадам: «Ҳар бир туманни қамраб олиш» стратегиясидан фойдаланиш билан боғлиқ муаммоларни ҳал этиш</p> <p>6-қадам: Бир чорак учун тадбирлар режасини тузиш</p> <p>7-қадам: Мониторинг ўтказиш жадвалидан фойдаланиш</p> <p>8-қадам: Маҳаллий аҳоли билан иш олиб бориш</p> <p>9-қадам: Таъминотни ташкиллаштириш</p> <p>10-қадам: Ҳар ойлик ҳисобот тузиш</p>	<p>Слайдлардан фойдаланиб 10 та қадамни қисқача баён этиш</p> <p>Кичик гуруҳларда муҳокама этиш</p> <p>Кичик гуруҳларда муҳокама этиш</p>	<p>«Ҳар бир туманни қамраб олиш стратегияси» модули Мультимедия проектори Слайдлар</p> <p>Иш varaғи (1-жадвал) Иш varaғи (2-жадвал) Калькулятор</p> <p>Иш varaғи (харита)</p> <p>Иш varaғи (3-жадвал)</p> <p>Иш varaғи (4-жадвал) Иш varaғи (5-жадвал) Иш varaғи (6-жадвал)</p>
55 мин	<p>3-вазифа: барча даволаш-профилактика муассасалари режаларини жамлаб туман бўйича режалаштириш учун зарур бўладиган 6 та қадамни санаб чиқиш. «Кўйдан юқорига» таҳлилининг тамойилини тушунтириш</p>	<p>Тақдимот Саволлар ва жавоблар Кичик гуруҳларда муҳокама этиш</p>	<p>«Ҳар бир туманни қамраб олиш стратегияси» модули Мультимедия проектори Слайдлар</p>
20 мин	<p>4-вазифа: бошловчи учун Қўлланманинг мазмунини тушунтириш</p>	<p>Тақдимот Саволлар ва жавоблар</p>	<p>«Ҳар бир туманни қамраб олиш стратегияси» модули Мультимедия проектори Слайдлар</p>
15 мин	<p>5-вазифа: мазмунни мустаҳкамлаш ва унинг асосий қирраларининг шарҳини баён этиш. Машғулот шакли: Яқун яшаш</p>	<p>Тақдимот Саволлар ва жавоблар</p>	<p>«Ҳар бир туманни қамраб олиш стратегияси» модули Мультимедия проектори Слайдлар</p>

2-ИЛОВА: БАҲОЛАШ УЧУН ТАРТИБЛАНГАН САВОЛНОМА

Куйида айрим намунавий тартибланган саволномалар келтирилган

Ўқув модулини баҳолашнинг стандарт шакли

(Мазкур шакл тингловчилар томонидан ҳар бир ўқув машғулоти якунида тўлғазилади)

Ўқув машғулотининг номи:

Бошловчининг фамилияси, исми:

Сизнинг фамилиянгиз, исмингиз (албатта эмас):

Сизнинг лавозимингиз:

Сизнинг фикрингиз биз учун ўқув машғулотларининг сифатини ошириш нуқтаи назаридан ўта муҳим. Илтимос, тўлғазилган шаклни бошловчига қайтаринг. Раҳмат!

Илтимос, ўқув модулига мезонлардан ҳар бирининг мослик даражасини аниқланг ва ҳар бир тасдиқ қаршисига тегишли баҳони доирага олиб белгиланг				
1. Мутлақо қўшилмайман	2. Қўшилмайман	3. Бетарафман	4. Қўшиламан	5. Тўлиқ қўшиламан
Бошловчи ҳақида				Баҳо
1. Модул бошловчиси ўқув машғулоти вазифасини аниқ тушунтирди				1 2 3 4 5
2. Модул бошловчиси самарали коммуникацияга эриша олди				1 2 3 4 5
3. Модул бошловчиси машғулот мавзусини атрофлича ёрита олди				1 2 3 4 5
4. Модул бошловчиси аудиториянинг машғулот мавзуси муҳокамасидаги иштирокини тақдирлади				1 2 3 4 5
5. Модул бошловчиси саволларга батафсил жавоблар қайтарди				1 2 3 4 5
Ўқув машғулоти ҳақида				
1. Ўқув машғулотида тақдим этилган ахборотлар мен учун янгилик бўлди				1 2 3 4 5
2. Турли ўқитиш воситаларидан (кўргазмалари ва ҳ.) ўз ўрнида тўғри фойдаланилди				1 2 3 4 5
3. Мазкур ўқув машғулотининг мазмунини баён этиш усули тўғри танланган				1 2 3 4 5
4. Ўқув машғулоти яхши ташкиллаштирилган				1 2 3 4 5
5. Муҳокама этилган барча саволлар менинг хизмат фаолиятимга/бурчларимга бевосита дахлдор				1 2 3 4 5
6. Ўқув машғулоти менинг ўз хизмат фаолиятимда/бурчларимни адо этишда қўллашим учун фойдали бўлади				1 2 3 4 5

ИЛТИМОС, ЎЗ ИЗОҲЛАРИНГИЗНИ БАЁН ЭТИНГ:

а) Илтимос қисқача баён этинг, айрим мавзулар ноаниқ талқин этилдими ва/ёки ушбу машғулоти доирасида атрофлича кўриб чиқишни тақозо этадимми?

б) Илтимос, ўз мулоҳазаларингизни ва ўтказилган ўқув машғулотини бўйича таклифларингизни қисқача баён этинг.

Ўқув курсини баҳолашнинг стандарт шакли

(Мазкур шакл тингловчилар томонидан ўқув курси якунида тўлғазилади)

Сизнинг фамилиянгиз, исмингиз (албатта эмас):

Сизнинг лавозимингиз:

Сизнинг фикрингиз биз учун ўқув курсининг сифатини ошириш нуқтаи назаридан ўта муҳим. Илтимос, тўлғазилган шаклни бошловчига қайтаринг. Раҳмат!

Илтимос, ўқув курсига мезонлардан ҳар бирининг мослик даражасини аниқланг ва ҳар бир тасдиқ қаршисига тегишли баҳони доирага олиб белгиланг				
1. Мутлақо қўшилмайман	2. Қўшилмайман	3. Бетарафман	4. Қўшиламан	5. Тўлиқ қўшиламан
Ўқитишнинг мазмуни ва усуллари ҳақида				Баҳо
1. Ўқув курси белгиланган барча мақсад ва вазифаларга мос келди				1 2 3 4 5
2. Ўқув курсидаги ўқиш натижасида менинг билим доирам кенгайди				1 2 3 4 5
3. Олинган билимлар менинг хизмат фаолиятимда/бурчларимни адо этишда қўлланилади				1 2 3 4 5
4. Мазкур ўқув курсининг мазмуни муваффақиятли ишлаб чиқилган				1 2 3 4 5
5. Бутун ўқув курси мобайнида менда бошловчи билан мулоқот учун етарлича имкониятлар мавжуд бўлди				1 2 3 4 5
6. Ўқув курсининг давомийлиги танланган мавзуларга мос келади				1 2 3 4 5
7. Умуман ўқув курси менинг кутганларимни оқлади				1 2 3 4 5
Ўқув курсининг ташкиллаштирилиши ҳақида				
8. Ишчи хоналари ўқув жараёни учун қулай бўлди				1 2 3 4 5
9. Мавжуд ускуналар ўқув жараёнига қўмақлашди/рағбатлантирди				1 2 3 4 5
10. Ўқув машғулоти ўз вақтида бошланиб, ўз вақтида якунланди				1 2 3 4 5
11. Тингловчилар учун яшаш шароитлари (меҳмонхона, меҳмонлар учун уй ва ҳ.) қулай бўлди				1 2 3 4 5

0-МОДУЛЬ

ИЛТИМОС, ЎЗ ИЗОҲЛАРИНГИЗНИ БАЁН ЭТИНГ:

а) Сизнинг фикрингизча, ўқитувчилар гуруҳи томонидан ўқитиш самарадорлигини ошириш учун қайсидир мавзулар ўқув курси материалларига қўшилиши лозимми? Илтимос тушунтиринг:

б) Сизнинг фикрингизча, қайси мавзулар янада батафсил ёритилиши лозим, қайси мавзулар камроқ деталлаштиришни талаб этади? Илтимос тушунтиринг:

с) Бошқа изоҳлар ва/ёки таклифлар:

1

Модуль

СОВУҚЛИК ЗАНЖИРИНИ, ВАКЦИНАЛАРНИ ВА ХАВФСИЗ ИНЪЕКЦИЯ УЧУН МАТЕРИАЛЛАРНИ БОШҚАРИШ

1-модулнинг ўқув мақсадлари: — Сизга ёрдам:

- иммунизация дастурини амалга ошириш учун зарур бўладиган хавфсиз инъекцияни таъминловчи материалларга, вакциналарга бўлган талаб ва эҳтиёжни аниқлашда;
- уларнинг тўғри сақланишини, тақсимланишини ва алмаштирилишини бошқаришда;
- иммунизациянинг моддий таъминот тизими бўйича мониторингни амалга оширишда;
- иммунизация амалиётига янги вакциналар киритилиши билан боғлиқ ўзгаришларни/муаммоларни ҳал этиш борасида самарали тадбирларни қўллашда.

1-модулни ўрганиш жараёнида олинган билимлар Сизга ҳар бир босқичда вакциналарнинг ва хавфсиз инъекцияни таъминловчи материалларнинг заҳирасини назорат қилишда ва тугаб қолишини ҳам, ортиқча заҳира тўпланиб қолишини ҳам бартараф этиб, уларга нисбатан талаб/эҳтиёжнинг ўзгаришига вақтида реакция кўрсатишда ёрдам беради.

1-модулда совуқлик занжири тизимини бошқариш ҳамда вакциналар ва хавфсиз инъекция учун материаллар таъминоти бўйича ўқитиш қўшиб олиб борилади. Ушбу модул мазкур йўналишларнинг ҳар бири бўйича ҳар томонлама ёки муфассал тавсиялар беришни ўз олдига вазифа сифатида қўймайди, балки тиббиёт ходимларининг, жумладан соғлиқни сақлаш тизими ўрта бўғини раҳбарларининг кундалик фаолиятлари билан боғлиқ бошқарувнинг муайян жиҳатларини ёритиб беради. 1-илова фойдали ахборот манбаларининг тўлиқ рўйхатидан иборат, бошқа иловаларда эса айрим асосий манбалардан олинган маълумотлар келтирилган.

ЖССТ ва ЮНИСЕФ ҳамшиша вакциналарга хавфсиз инъекция учун материаллар билан биргаликда буюртма берилишини ва уларнинг бирга олиншини тавсия этишади. Ушбу модулда «хавфсиз инъекция учун материаллар» дейилганида эритувчилар, ўзи тўсилувчи шприцлар, вакциналарни эритишга мўлжалланган шприцлар ҳамда фойдаланилган шприц ва игналарни хавфсиз йиғиш учун контейнерлар (хавфсиз контейнерлар - ХК) назарда тутилади. Шунингдек, модулда «мажмуавий таъминот» тамойили ҳам баён этилган бўлиб, унга мувофиқ тизимнинг ҳар бир босқичида вакциналар ва хавфсиз инъекция учун материаллар ҳамшиша бир-бирига мос келадиган миқдорда биргаликда етказиб берилади (8-қўшимчага қаранг).

1-модул қуйидаги 4 та компонентдан иборат:

**Талабни
баҳолаш**

Сақлаш

**Тақсимот
ва элтиш**

**Мониторинг
ва кураторлик**

Талабни
баҳолаш

Сақлаш

Тақсимот
ва элтиш

Мониторинг
ва кураторлик

1. ВАКЦИНАЛАРГА ВА ХАВФСИЗ ИНЪЕКЦИЯ УЧУН МАТЕРИАЛЛАРГА БЎЛГАН ТАЛАБНИ БАҲОЛАШ

Юқори сифатли вакциналар ва хавфсиз инъекция учун материаллар етарли заҳирасининг мавжудлиги иммунизация дастурини бажаришнинг ўта муҳим шартларидан ҳисобланади. Таъминотни ва заҳираларни сақлашни самарали бошқариш дастурнинг молиявий маблағларини тежаши, вакциналар ва материалларнинг ҳаддан зиёд ортиқча исрофгарчилигининг ва улар таъминотидаги узилишларнинг олдини олиши, шунингдек, иммунизация хавфсизлигини такомиллаштириши мумкин.

Ушбу бўлимда одатда вилоят/туман босқичларида вакциналар ва хавфсиз инъекция учун материалларга бўлган эҳтиёжни баҳолаш учун қўлланиладиган икки усул баён этилган:

- 1) Мақсадли гуруҳ сонидан келиб чиқиб вакциналарга ва хавфсиз инъекцияни таъминлаш учун асқотадиган материалларга бўлган эҳтиёжни ҳисоблаш.
- 2) Ўтган даврдаги сарфланишга асосланиб вакциналарга ва хавфсиз инъекцияни таъминлаш учун асқотадиган материалларга бўлган эҳтиёжни ҳисоблаш.

Иккалаусулда ҳам бирламчи бўғиндан (тиббиёт муассасаларидан) олинган маълумотлардан фойдаланилсада, биринчи усул аниқроқ ҳисобланади, шу боис биринчи усулдан фойдаланиш мақсадга мувофиқроқдир.

Қайси усул қўлланилишидан қатъий назар, аниқлик фойдаланилаётган маълумотларнинг сифатиغا, ҳисоблашни амалга ошираётган мутахассиснинг билими ва тажрибасига боғлиқ бўлади.

1.1 Мақсадли гуруҳ сонидан келиб чиқиб вакциналарга ва хавфсиз инъекцияни таъминлаш учун асқотадиган материалларга бўлган эҳтиёжни ҳисоблаш

Вакциналарга ва хавфсиз инъекцияни таъминлаш учун асқотадиган материалларга бўлган эҳтиёжни мақсадли гуруҳ сонидан келиб чиқиб баҳолаш учун бир-неча асосий параметрларни инобатга олиш зарур, жумладан:

- ҳудуддаги мақсадли гуруҳ сонини (масалан, иммунизацияга жалб этиладиган бир ёшгача бўлган болалар ёки бошқа ёш гуруҳидагилар сони);
- миллий эмлаш тақвимида киритилган вакциналарнинг тавсифи, жумладан иммунизация учун зарур доза миқдори ва флакондаги доза миқдори;
- ҳар бир вакцина ва ЎТ-шприцлар учун йўқотиш омили (ЙО) (батафсил маълумот учун 1-қўшимчага қаранг);
- қуйида келтирилган мисолда кўрсатилмаган бошқа муҳим омил – бу таъминотлар орасидаги интервалдир. 1-жадвалда келтирилган мисолда бир йилга режалаштириш учун йиллик эҳтиёжни ҳисоблаш кўрсатилган. Лекин амалиётда бу омил – таъминотлар орасидаги интервал инобатга олинса мақсадга мувофиқ бўлади.

1-жадвал ва қуйида келтирилган қўлланма вакциналар ва хавфсиз инъекция учун материалларга бўлган эҳтиёжни ҳисоблаш учун мазкур ахборотдан қандай фойдаланиш мумкинлигини кўрсатади.

1-жадвал: мақсадли гуруҳ сони 10000 нафар кишидан иборат вилоят учун вакциналар ва хавфсиз инъекция материалларига бўлган йиллик эҳтиёжни ҳисоблаш

Вакциналар	Мақсадли гуруҳ сони	Тақвим бўйича доза миқдори	Флакондаги доза миқдори	Йўқотиш омили (ЙО)	Вакциналарга йиллик эҳтиёж	ЎТ-шприцларга йиллик эҳтиёж +10% йўқотишга	Эритиш учун шприцларга йиллик эҳтиёж +10% йўқотишга	Хавфсизлик контейнерларига йиллик эҳтиёж (1% x 1,11)
A	B	C	D	E	F=BxCxE	G=Fx1,11	H (F/D*1,11)	J ((G+H)/100)*1,11
ОПВ	10 000	4	20	1,33	53 200	0	0	
БЦЖ	10 000	1	20	2	20 000	22 200	1110	259259
КПК	10 000	2	10	1,33	26 600	29 526	2953	361361
АҚДС-геПВ-НіВ, суюқ	10 000	3	1	1,18	35 400	39 294	0	436436
В гепатитига қарши	10 000	1	10	1,25	12 500	13 875	0	154154
Пневмококк, шприцда	10 000	3	1	1,18	35 400	0	0	0
Ротавирус орал вакцинаси	10 000	3	1	1,18	35 400	0	0	0
АДС	10 000	1	10	1,33	13 200	14 763	0	164164
АДС-м	10 000	1	10	1,33	13 200	14 763	0	164164
Жами	БЦЖ учун ЎТ-шприцлар ва эритиш учун шприцлар – 2 мл					22 200	1110	1538
Жами	ЎТ-шприцлар ва эритиш учун шприцлар – 5 мл					112 221	2953	

- Ҳар бир ёш гуруҳи учун мақсадли гуруҳ сони (10000 нафар киши) ҳисобни соддалаштириш учун танланган.
- БЦЖ учун шприцлар (0,1 мл).
- Бу мисолдаги суюқ комбинацияланган АҚДС-геПВ-НіВ вакцинаси эритишни талаб қилмайди (қўйидаги эслатмага қаранг).
- Келтирилган мисол мукамил ҳисобланмайди, хусусан туғруқдан кейинги дастлабки соатларда амалга ошириладиган В гепатитига қарши вакцина дозаси инобатга олинмаган, лекин мисолда АДС ва АДС-М ревакцинациялари ҳисобга олинган.
- Тақвимга туғруқдан кейин амалга ошириладиган ОПВ дозаси киритилган; хавфсиз инъекцияни таъминловчи материаллар учун йўқотиш омили (ЙО) =1,11 (10%); бир дона хавфсизлик контейнери 100 дона фойдаланилган шприцларни сиғдира олади.

1-жадвални қўйида кўрсатилган тартибда тўлғашиш зарур.

А колонка: амалдаги эмлаш тақвимидаги барча вакциналарни киритинг; агар биронта бир турдаги вакцина турли қадоқларда (масалан, В гепатитига қарши вакцина бир дозалик ва кўп дозалик қадоқларда) олиб келинса, турли кўринишда қадоқланган вакциналарни алоҳида қаторларга ёзиш зарур.

В колонка: ҳар бир вакцина учун аҳолининг мақсадли гуруҳи сонини кўрсатинг.

С колонка: йил мобайнида мақсадли гуруҳга мансуб ҳар бир бола олиши зарур бўлган ҳар бир вакцина дозасининг миқдорини кўрсатинг.

Д колонка: ҳар бир вакцина учун флакондаги доза миқдорини кўрсатинг.

Е колонка: ҳар бир вакцина учун йўқотиш омили (ЙО) ни кўрсатинг.

Ғ колонка: аҳолининг мақсадли гуруҳи сонидан келиб чиқиб (100%) керакли доза миқдорини, ҳар бир болага доза миқдорини ва ЙО (ВхСхЕ) ни ҳисобланг.

Г колонка: $ЙО=1,11$ (йўқотиш - 10%) ни инобатга олиб ЎТ-шприцларнинг керакли миқдорини ҳисобланг.

Н колонка: $ЙО=1,11$ (йўқотиш - 10%) ни инобатга олиб вакциналарни эритиш учун шприцларнинг керакли миқдорини ҳисобланг.

Ж колонка: хавфсизлик контейнерларининг (ЙО=10%) керакли миқдорини ҳисобланг.

1-эслатма: Юқорида келтирилган жадвалда, вакциналар ва материалларнинг мавжуд заҳираси, ҳамда резерв заҳира инобатга олинмасдан, йиллик эҳтиёж келтирилган.

2-эслатма: Пентавалент вакцинанинг икки туридан фойдаланилади:

а) АҚДС-геПВ+НіВ икки компонентли шаклда: 2,0 мл ҳажмдаги вакциналарни эритиш учун мўлжалланган шприц ёрдамида бир доза лиофилизацияланган НіВ-вакцина бир доза суюқ АҚДС-геПВ вакцинасида эритилади;

б) суюқ АҚДС-геПВ-НіВ бир дозалик шаклда - вакциналарни эритиш учун мўлжалланган шприцдан фойдаланишни талаб этмайдиган суюқ вакцина.

2-жадвал: Вакциналарга ва хавфсиз инъекция учун материалларга бўлган йиллик эҳтиёжни ҳисоблаш шакли

Вакциналар	Мақсадли гуруҳ сони	Тақвим бўйича доза миқдори	Флакондаги доза миқдори	Йўқотиш омили (ЙО)	Вакциналарга йиллик эҳтиёж	ЎТ–шприцларга йиллик эҳтиёж +10% йўқотишга	Эритиш учун шприцларга йиллик эҳтиёж +10% йўқотишга	Хавфсизлик контейнерларига йиллик эҳтиёж х (1% x 1,11)
A	B	C	D	E	F= B x C x E	G=Fx1,11	H (F/D) x 1,11	J (G+H)/100x 1,11
ОПВ								
ГепВ								
БЦЖ								
КПК								
АҚДС-гепВ-Hib								
Пневмококк, шприцда								
Ротавирус орал вакцинаси								
АДС								
АДС-м								
Жами	БЦЖ учун ЎТ-шприцлар ва эритиш учун шприцлар – 2 мл							
Жами	ЎТ-шприцлар ва эритиш учун шприцлар – 5 мл							

1-қўшимча. Йўқотилиш омили (ЙО) қандай ҳисобланади?

Йўқотилиш омили (ЙО) — иммунизация пайтида барча йўқотиладиган вакцинани инобатга олган ҳолда, муайян шароитларда бир нафар болани эмлаш учун зарур бўладиган вакцинанинг реал дозаси миқдорини акс эттирувчи кўрсаткич. Йўқотиш омили вакциналарга бўлган эҳтиёжни ҳисоблаш учун қўлланилади. Вакциналарнинг йўқотилиш омили дастурнинг қатор жиҳатларига қараб турлича бўлиши мумкин (масалан, эмлаш сессияси пайтидаги вакцинациялар сони, эмлаш сессиясини ташкиллаштириш, бир флакондаги/ампуладаги вакцина дозасининг сони, таъминотни бошқариш).

Ҳар бир даволаш-профилактика муассасаси учун вакциналар захираси ҳисоби тўғрисидаги маълумотларга ва ўтказилган эмлашлар ҳақидаги ҳисоботларга асосланиб ЙО ни осонгина қуйидаги формула ёрдамида ҳисоблаб топиш мумкин:

$$ЙО = \frac{(A + B - C)}{D}, \text{ бунда}$$

A - ҳисобот даври бошидаги вакцинанинг (дозада) қолдиғи,

B - ҳисобот даври мобайнида етказиб берилган вакцинанинг (дозада) миқдори,

C - ҳисобот даври охиридаги вакцинанинг (дозада) қолдиғи,

D - амалга оширилган эмлашлар сони (ҳисобот даври мобайнида киритилган вакцина дозасининг миқдори).

Мисол: 1-мартда ДПМ даги ОПВ қолдиғи 20 дозани ташкил этди. Март ойида ДПМ га ушбу вакцинадан 200 доза кириб қилинди. Март ойи охиридаги ОПВ қолдиғи 60 дозани ташкил этди. Ўтказилган эмлашлар ҳақидаги ойлик ҳисоботга кўра, март ойи мобайнида 125 нафар бола ОПВ билан эмланган. Юқорида келтирилган формуладан фойдаланиб, мазкур ДПМ да ОПВ учун ЙО ни ҳисоблаймиз:

$$ЙО = \frac{(20+200-60)}{125} = 1,28$$

Демак, мазкур ДПМ да ОПВ билан эмлаш режаси бажарилишини таъминлаш учун режадаги эмлаш сонидан 1,28 марта кўп вакцинага буюртма берилиши зарур.

Йўқотилиш даражаси (ЙД) – иммунизация пайтида йўқотилган вакцина дозаси миқдорининг иммунизация учун қўлланилган вакцинанинг умумий дозаси миқдорига нисбати (пропорция) сифатида ҳисобланади. Юқорида келтирилган мисолда 160 доза ОПВ қўлланилган; йўқотилиш: $160 - 125 = 35$ дозадан иборат.

Йўқотилиш даражаси:

$$ЙД = \frac{35}{160} \times 100\% = 21,9\% \text{ дан иборат.}$$

Куйидаги формула вакцинанинг йўқотилиш даражаси ва йўқотиш омили ўртасидаги ўзаро муносабатни кўрсатади.

$$ЙО = \frac{100}{100 - \text{йўқотилиш даражаси}}$$

Мисол: Айтايлик, муайян вакцинанинг йўқотилиш даражаси = 50%. Юқорида кўрсатилган формулани қўллаб:

$$ЙО = \frac{100}{100 - 50} = 2$$

Бу шуни англатадики, тиббиёт ходими ушбу вакцинанинг ҳар бир дозасини қўллашни режалаштиришда 50% йўқотилишнинг ўрнини қоплатиш учун 2 доза вакцина мавжудлигини таъминлаши зарур.

Куйидаги жадвалда одатдаги йўқотилиш даражаси ва уларга мос йўқотилиш омили келтирилган.

Йўқотилиш кўрсаткичи	5%	10%	15%	20%	25%	30%	35%	40%	45%	50%
Йўқотилиш омили	1,05	1,11	1,18	1,25	1,33	1,43	1,54	1,67	1,82	2

2-иловада турли вакциналар учун ЙО келтирилган.

1.2 Ўтган даврлар мобайнидаги сарфланишга асосланиб вакциналарга ва хавфсиз инъекцияни таъминлаш учун асқотадиган материалларга бўлган эҳтиёжни ҳисоблаш

Ўтган даврдаги сарфланишга тааллуқли ҳар бир параметрга, айниқса, дастур агар таъминот кафолатланмаган шароитларда амалга оширилган бўлса, қўллаб омилар таъсир этиши мумкин. Шу боисдан, ўтган даврдаги сарфланишга асосланиб эҳтиёжни ҳисоблаш, аҳолининг мақсадли гуруҳи сонидан келиб чиқиб эҳтиёжни ҳисоблаш усулидек ишончли бўлмаслиги мумкин.

Аксарият ҳолларда вилоятлар вакциналар ва инъекция учун материалларни мунтазам (масалан, ҳар чорақда) олишади.

Ўтган даврдаги сарфланишга асосланиб вакциналар ва хавфсиз инъекция учун материалларга бўлган эҳтиёжни ҳисоблашда куйидаги кўрсаткичлар инобатга олинади:

- муайян бир давр бошидаги бошланғич заҳира (вакциналар ва инъекция учун материаллар);
- шу давр мобайнида олинган вакциналар ва хавфсиз инъекция учун материаллар;
- шу давр охиридаги заҳира.

Шунингдек, шу давр мобайнидаги йўқотишларни (яъни, яроқлилик муддати ўтиб очилмаган, музлатилган, синган ёки йўқолган флаконларни) ҳам ҳисобга олиш зарур. Агар ўтган даврда очилмаган флаконларда катта миқдордаги вакциналарни ҳисобдан чиқариш ҳолатлари кузатилган бўлса, ушбу тасодифий йўқотишларни навбатдаги давр учун эҳтиёжлар ҳисобига киритмаслик зарур. Ҳисоблаш чоғида келгусидаги таъминот даври учун режалаштирилган, иммунизация бўйича қўшимча барча тадбирларни, инобатга олиш лозим.

Мисол: Айтايлик, вилоят вакциналар ва хавфсиз инъекция учун материалларни йилнинг ҳар чорагида (январда, апрелда, июлда ва октябрда) олади. Ҳозир июнь ойининг охири ва вилоят мутасаддиси ўтган даврдаги сарфланишга асосланиб навбатдаги уч ой учун ОПВ га бўлган эҳтиёжни ҳисоблашни амалга оширмақда. Бу даврда иммунопрофилактика бўйича ОПВ ни қўллаб қўшимча тадбирлар (қўшимча иммунизация) ўтказиш режалаштирилмаган.

Ўтган даврдаги сарфланишга асосланиб эҳтиёжни ҳисоблаш учун куйидаги маълумотлар зарур:

Апрель ойи бошидаги ОПВ қолдиғи = 10 000 доза;

Апрель-июнь ойлари давомида олинган ОПВ = 50 000 доза;

Июнь ойи охиридаги ОПВ қолдиғи = 20 000 доза.

Вакцинага эҳтиёж	=	Бошланғич қолдиқ	+	Олинган	+	Режалаштирилаётган қўшимча эмлаш	-	Охирги қолдиқ
	=	10 000		+ 50 000		+ 0		- 20 000
	=	Ўтган чорақдаги сарфланишдан келиб чиқиб 40 000 доза ОПВ						
		Демак, июль, август ва сентябрь ойлари учун 40 000 доза ОПВ буюртма берилиши зарур.						

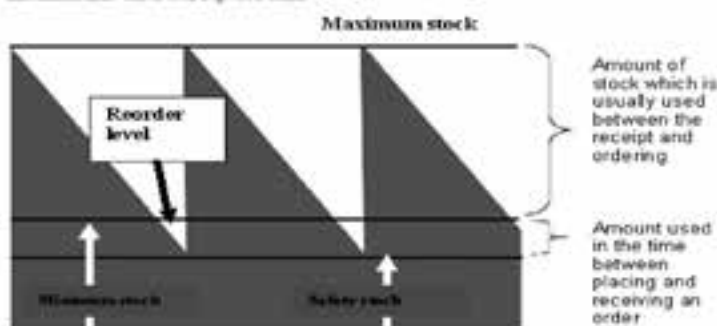
Эслатма: Бундай усул ўтган даврдаги вакциналар йўқотилишини автоматик равишда ҳисобга олиш имконини беради. Шу сабабли ИО дан фойдаланиш зарурияти ўз-ўзидан йўқолади.

2-қўшимча. Чекка ҳудудлар босқичида «буфер заҳира», «хавфсиз заҳира», «резерв заҳира» ва «минимал заҳира» ўртасида фарқ борми?

Аксарият ҳолатларда вилоят, туман босқичларига ва ДПМ га вакциналар йил бошида тузилган режа бўйича олдиндан белгиланган ҳажмда ва белгиланган даврийликда етказиб берилади. Бундай шароитда юқоридаги атамалар – хавфсиз, резерв ва минимал заҳира – битта маънони касб этади: олдиндан кўзда тутилмаган ҳолатлар вужудга келса қўшимча ҳажмдаги вакциналар мавжуд бўлиши зарур.

Минимал заҳира даражаси – бу ҳамيشа мавжуд бўлиши зарур бўлган вакцинанинг минимал миқдори; заҳира шу миқдоргача тушгач янги буюртма берилиши даркор; даража навбатдаги таъминотгача бўлган вақт билан белгиланади (етказилгунгача ойлар, ҳафталар, кунлар) ва, тегишлича, X-ойлик, X-ҳафталик ёки X-кунлик заҳира кўринишида ифодаланади. Бу буюртма берилиши ва олинishi оралиғидаги вақт мобайнида фойдаланиладиган мавжуд вакцина қолдиғи ҳамда резерв заҳирадан иборат миқдордир. Шунингдек, бу даража «янги буюртма даражаси» деб ҳам номланиши мумкин.

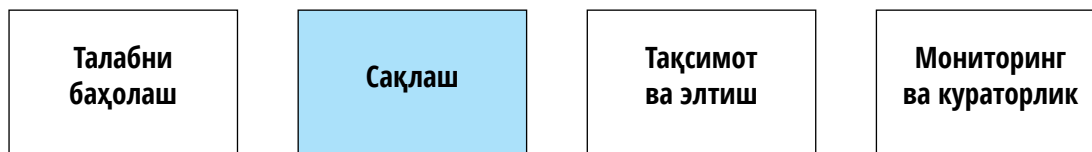
Stock movements and relation between minimum, maximum and safety stocks

Минимал заҳира ҳажмини ҳисоблаш Миллий тажрибага ва Миллий сиёсатга таяниб амалга оширилади.

Минимал заҳирага бўлган эҳтиёж ҳисобланиши ҳар бир босқичда рағбатлантирилиши зарур. Агар аниқ ҳисобни амалга ошириш учун маҳаллий даражада етарли тажриба бўлмаса, ҳисоблаш кўрсаткичи сифатида таъминотлар оралиғи давридаги эҳтиёжнинг 25% идан фойдаланинг. Бундан ташқари, ҳисоблаш кўрсаткичи вақт бирликларида, яъни Миллий сиёсат ёки ушбу босқичда таъминотнинг даврийлигига мувофиқ ҳафталик ёки ойлик заҳира кўринишларида ифодаланиши мумкин. Масалан, вилоят вакцинани йилига икки марта олади ва буюртма берилганидан то вакциналар олингунига қадар бир ҳафта вақт ўтади; бу ҳолатда резерв заҳира 4 ҳафтага тенг, минимал заҳира эса — 5 ҳафта.

Бу, қўшимча 25% буюртма берилиши кераклигини англамайди, чунки режалаштирилган қамраб олиш тўлиқ бажарилмаслиги боис, кейинги даврга ўтадиган заҳира ҳамيشа мавжуд бўлади. Исталган вақтда резервда минимал заҳира бўлиши зарурлиги кўзда тутилади.

2. ВАКЦИНАЛАРНИ ВА ХАВФСИЗ ИНЪЕКЦИЯНИ ТАЪМИНЛАШ УЧУН АСҚОТАДИГАН МАТЕРИАЛЛАРНИ САҚЛАШ

Модулнинг ушбу бўлимида Сиз совуқлик занжири ускуналарини қандай танлаш ва уларга қандай хизмат кўрсатиш, сақланиши лозим бўлган вакциналарнинг ва хавфсиз инъекцияни таъминлаш учун асқотадиган материалларнинг умумий ҳажмини қандай ҳисоблаш, шунингдек, уларни сақлашни қандай бошқариш масалалари билан танишасиз.

2.1 Вакциналарни сақлаш

2.1.1 Вакциналарни сақлаш шароитлари

Вакциналарнинг турли ҳароратларга сезгирлиги

ЖССТ вакциналарни сақлаш ва ташиш учун ҳарорат кўламини (диапазонини), ишлаб чиқарувчилардан олинган маълумотларга асосланиб тавсия этади. Ҳар бир вакцинанинг сақланиш тартибига нисбатан ўзига хос муайян алоҳида талаблар қўйилади. Шу сабабли, ҳар бир вакцинани қандай ҳароратда ва қанча вақт мобайнида сақлаш мумкинлигини билиш ўта муҳимдир.

Барча вакциналарни мусбат ҳароратда (+2°C дан +8°C гача) сақлаш мумкин. Фақат айрим вакциналарни манфий ҳароратда (-15°C дан -25°C гача) сақлаш тавсия этилади.

3-жадвалда КИД/ГАВИ томонидан қўлланиб келинаётган барча вакциналарнинг сақланиши борасида тавсия этилган шароитлари келтирилган.

Қизиқ кетиш натижасида самарадорликнинг йўқотилиши

+8°C дан юқори ҳарорат таъсирига дучор бўлган вакциналар, вақт ўтиши билан ўз самарадорлигини йўқотиши мумкин. Бундай ҳолларда вакцинадан фойдаланиш мумкинлиги масаласи юзасидан қарор қабул қилишда флакондаги термоиндикатор (ФТИ) ҳолатига қараб бир тўхтама келинади.

Музлатиш

АҚДС, АДС, АДС-м, АС, геп В препаратларини, суюқ Нib-вакцинасини, шунингдек, пневмококк вакцинасини ва суюқ пентавалент вакциналарини ҳамиша +2° дан +8°C гача ҳароратда сақлаш зарур, чунки улар музлаганида яроқсиз ҳолга келиб қолади; шунингдек, ушбу препаратлар манфий ҳарорат (0°C дан паст) таъсир этганида ҳам бузилиши мумкин. Айниқса, музлаш ҳарорати таъсирига В гепатитига қарши вакцина ўта сезгирдир. Ташиш жараёнида вакциналар музлашининг олдини олиш учун совутиш элементларига нисбатан жиддий тайёргарлик кўрилиши («кондиционирлаш») талаб қилинади (2-қўшимча).

Агар, юқорида кўрсатилган вакциналар солинган флаконлар музлаш таъсирига дучор бўлган деб шубҳа қилинса, улардан фойдаланиш ҳақида қарор қабул қилинишидан олдин, силкитиш тести ёрдамида текшириб кўриш зарур (3-иловага қаранг). ФТИ вакциналар музлаш таъсирига дучор бўлганлигини кўрсатмайди.

Аҳамиятли ҳолат: Агар вакцина, уни сақлаш қоидаларида кўзда тутилмаган ҳарорат таъсирига дучор этилса, яроқсиз ҳолга келиб қолиши мумкин. Фақатгина ташқи кўринишига қараб, унинг яроқчилиги ҳақида хулоса чиқариш мумкин эмас, чунки вакцина визуал жиҳатдан (ташқи кўринишидан) ўзгаришсиз қолиши мумкин. Агар вакцина шикастланган бўлса, унинг фаоллигини тиклаб бўлмайди.

3-жадвал. ЖССТ томонидан тавсия этилаётган ҳароратлар ва совуқлик занжирининг турли босқичларида сақлаш муддатл

Вакциналар	Марказий (Миллий) омборлар		Оралиқ омборлар		Чекка босқич	
	Вилоят		Туман		ДПМ	Медпункт, ҚВП
	Тавсия этилаётган максимал сақлаш муддати				Тавсия этилаётган максимал сақлаш муддати	
	6–12 ой	Узоғи 3 ой (максимум)	1–3 ой		1 ой ёки камроқ	Эмлаш сессиясини ўтказиш режасига мувофиқ
ОПВ*	–15°C — –25°C ҳароратда сақлаш				+2°C — +8°C ҳароратда сақлаш	
БЦЖ Қизамиқ ҚПҚ ҚҚ Сариқ иситмага қарши НіВ лиофилизацияланган Менингококк Япон энцефалитига қарши Ротавирус	Ушбу лиофилизацияланган вакциналарни +2°C — +8°C ҳароратда сақлаш. ЖССТ лиофилизацияланган вакциналарни –20°C ҳароратда сақлашни тавсия этмайди. Уларни –20°C ҳароратда сақлаш, уларга зарар етказмайди, лекин зарур ҳисобланмайди. Бунинг ўрнига, ушбу вакциналарни +2°C — +8°C ҳароратда совуғичда сақлаш ва ташиш зарур. Айрим ҳоллардагина уларни вақтинча –15°C — –25°C ҳароратда сақлаш мумкин (масалан, олдиндан кўзда тутилмаган ҳолда совуғичларда жой етишмаслиги). Эритувчиларни музлатиш мумкин эмас.				+2°C — +8°C ҳароратда сақлаш	
геРВ АҚДС-геРВ АҚДС-геРВ-НіВ суюқ НіВ суюқ АҚДС АДС/АС/АДС-м Пневмококк Ротавирус	2°C — +8°C ҳароратда сақлаш. Музлатиш мумкин эмас.				+2°C — +8°C ҳароратда сақлаш. Музлатиш мумкин эмас.	

* ОПВ — кўп маротаба музлатиш ва эритиш хавфи бўлмаган ягона вакцинадир (масалан, жойларга чиқиб амалга оширилган эмлаш сессиясидан қайтилганидан кейин ОПВ ни музқонага жойлаштиришга рухсат этилади, кейинги кун эса навбатдаги жойларга чиқиб ўтказиладиган эмлаш сессиясида фойдаланиш учун эритиш мумкин).

Ротавирус вакциналари: Ҳозирги пайтда икки хил вакциналар мавжуд. Иккала вакцина ҳам тирик аттенуацияланган ва перорал қўлланилади. Вакциналар +2°C — +8°C ҳароратда сақланиши лозим. Вакциналардан бири, лиофилизацияланган ва эритилиши зарур (игна қўлلامасдан) бўлсада, музлатилиши мумкин эмас ва ёруғлик нури тушишидан эҳтиёт қилиниши зарур. Иккала вакцинани ҳам, улар совуқлик занжири тизимида бўлмаса, ўз вақтида ишлатиш зарур.

Эритувчилар

Агар эритувчи вакцина билан биргаликда қадоқланган бўлса, уни $+2^{\circ}\text{C}$ – $+8^{\circ}\text{C}$ ҳароратда сақлаш зарур. Лекин агарда эритувчи алоҳида етказиб берилса, уни совуқлик занжири тизимидан ташқарида сақлаш мумкин, шу билан бирга уни қўллашдан олдин бир сутка мобайнида ёки кафолатланган равишда вакцина ҳароратига қадар ($+2^{\circ}$ – $+8^{\circ}\text{C}$) совутилишига кетадиган вақт мобайнида совутигичда сақланади. Эритувчининг музлашига йўл қўйиб бўлмайди, чунки шиша флакон/ампула ёрилиши ёки синиб кетиши мумкин.

Сақлаш давомийлиги ва яроқлилик муддати

Тавсия этилган максимал сақлаш муддати Миллий босқичда — 6–12 ой, вилоят босқичида — 3 ой, туман босқичида — 1–3 ой, ДПМ босқичида — 1 ой. Шунингдек, ФТИ кўрсаткичи ҳам инobatга олиниши ва вакциналарнинг сақланиш муддатларига риоя этилиши зарурдир. Ҳар бир флаконда вакцинанинг яроқлилик муддати кўрсатилган. Яроқлилик муддати ўтган вакциналарни, ҳаттоки ФТИ қизиш аломатларини кўрсатмаса ҳам, қўллаш мумкин эмас. Ҳамиша яроқлилик муддати қисқароқ бўлган вакцинани дастлаб ишлатинг. Яъни, «биринчи бўлиб яроқлилик муддати энг қисқа вакцинадан фойдаланинг» тамойилига амал қилинг («биринчи бўлиб муддати ўтади — биринчи берилади»).

Ёруғликка сезгирлик

Айрим вакциналар ёруғликка ўта сезгирдир; ультрабинафша нурлар таъсири уларнинг самарадорлиги йўқолишига олиб келиши мумкин. БЦЖ, қизамиқ, қизамиқ+қизилча, қизамиқ+эпидемик паротит+қизилча, қизилча каби вакциналар ёруғликка бир хил даражада сезгир; уларни ҳамиша қуёш нуридан ва неон лампаларининг люминесцент ёруғидан ҳимоялаш зарур. Айрим ишлаб чиқарувчилар бундай вакциналарни тўқ рангли шиша флаконларда ишлаб чиқаришади ва етказиб беришади.

3-қўшимча.

Совутиш элементларини кондиционирлаш ҳақида нимани билиш зарур?

Вакциналар фаоллигини сақлаш учун совутиш элементларидан тўғри фойдаланиш жуда муҳимдир. Сиз совутиш элементлари етарли миқдорда эканлигини доимо, айниқса уларга эҳтиёж ошган пайтда (масалан, иммунопрофилактика бўйича қўшимча тадбирлар чоғида), кузатиб боришингиз зарурдир.

Сақлаш ва ташиш пайтида совуққа сезгир вакциналар музлаб қолмаслигининг олдини олиш учун совутиш элементлари «кондиционирланиши» лозим. Совутиш элементларини кондиционирлаш учун уни музхонадан чиқариб олинг ва ичидаги муз эрий бошлаганига қадар хона ҳароратида ушлаб туринг. Агар совутиш элементи силкитилганида сув шарпаси эшитилса, элемент термоконтейнерга ёки совутигич-сумкага жойлаш учун тайёр. Совутиш элементларини кондиционирлаш учун кетадиган вақт атроф-муҳит ҳароратига боғлиқ ва 30 минутдан кўпроқ вақтни ҳам олиши мумкин.

Совутиш элементларини сақлашнинг асосий қоидаларини ёдда тутинг:

- Совутиш элементларининг тўлиқ музлаши учун (қаттиқ ҳолатга келгунича) 24 соатгача вақт талаб этилиши мумкин; музлатгичли газли совутигич ёки қўшимча муз ҳимояси мавжуд совутигичлар (МҲС) бир сутка мобайнида 6 дона катта ёки 12 дона кичик совутиш элементларини музлата олади. Совутиш элементлари қанча кўп бўлса, уларни музлатиш учун шунча кўп вақт талаб этилади.

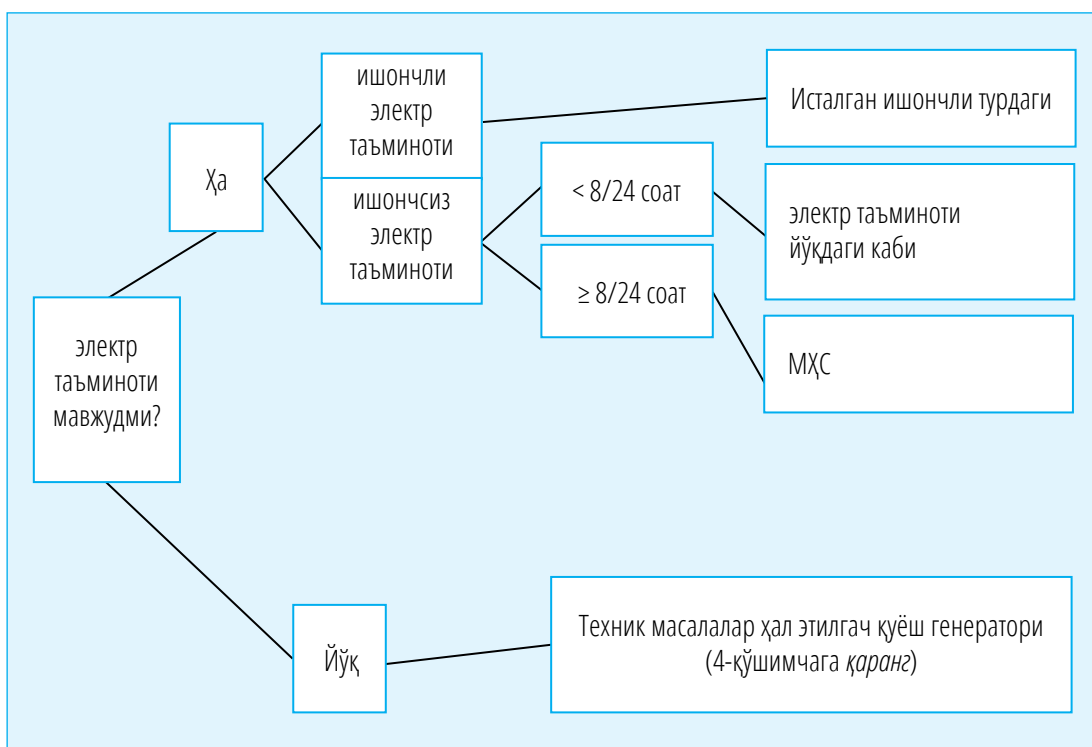
Сизга зарур бўладиган совутиш элементлари сони ва уларни музлатиш учун музлатгичларнинг қуввати кўп омилларга, жумладан фойдаланилаётган совутигич турига, таъминот даврийлигига, ишлаб турган термоконтейнер ва совутигич-сумкалар сонига ҳамда ҳажмига боғлиқ.

2.1.2 Совуқлик занжирига мос келадиган ускуналарни танлаш

Қандай турдаги совуқлик занжири ускуналаридан фойдаланиш ҳақидаги қарор маҳаллий шароитлардан келиб чиқиб қабул қилинади. Биринчи навбатда — ишончли электр таъминоти мавжудми деган саволга жавоб олиниши зарур. Умумий энергия тизимидан ёки генератордан таъминланувчи ишончли электр таъминоти мавжуд бўлса турли электр совутгичлардан фойдаланиш мумкин.

1-расмда совутиш ускунасини танлаш ҳақида қарор қабул қилишнинг содда алгоритми тақдим этилган.

1-расм. Совутиш ускунасини танлаш ҳақида қарор қабул қилишни осонлаштирувчи содда схема

Суткасига 8 соат ёки ундан ошиқ вақт мобайнида электр таъминоти мавжуд туманлар учун қўшимча муз ҳимоясига эга совутгичлар (МҲС) энг мақбул ҳисобланади, чунки у атроф муҳит ҳарорати +42°C бўлганида 24 соат давомида зарур ҳароратни ушлаб тура олади; шунинг учун электр таъминоти тўхтаганида ёки узилишлар бўлганида вакциналар бузилишининг олдини олиш имкониятига эга.

Суткасига 8 соатдан кам вақт мобайнида электрэнергияси билан таъминланадиган ҳудудларда муаммонинг ечими генератор харид қилишдан иборатдир. Кўёш батареяси билан ишловчи совутгичлар яна бир вариант сифатида қаралиши мумкин, лекин уни тадбиқ этишдан олдин қатор техник масалаларни ҳал этиш тақозо қилинади (мазкур мавзунинг кейинги муҳокамаси учун 4-қўшимчага қаранг).

Шунингдек, вакциналарни совутгич-сумкаларда ташишда қўлланиладиган совутиш элементларини музлатиш учун қандай ускуналар зарурлигини ҳал этиш зарур. Айрим совутгичларнинг музхонаси мавжуд, лекин талаб этиладиган қувватга қараб, алоҳида музлатиш мосламаси ёки совутиш элементларини музлатиш учун мўлжалланган махсус музлатгич талаб этилиши мумкин.

4-қўшимча.

Қуёш энергиясида ишловчи совутгичлардан фойдаланишга нисбатан ўзига хос талаблар қанақа?

Қуёш энергиясида ишловчи совутгичлар одатда электр таъминоти, газ ёки бошқа электр энергия манбалари йўқ бўлган узоқ ва чекка ҳудудлар учун тавсия этилади. Бу муаммонинг аъло даражадаги ечими бўлиши мумкин, лекин ривожланаётган мамлакатларнинг кўп йиллик тажрибасида қатор саволлар қузатилдики, танловни қуёш энергияси фойдасига ҳал этишдан олдин, уларни муҳокама қилиш жоиздир, жумладан:

- Юқори бошланғич баҳо: харид нархи ва ўрнатиш баҳоси;
- Батарея ва регуляторни алмаштиришнинг юқори баҳоси: батарея ҳар 2–3 йилда алмаштирилиши зарур;
- Батарея ҳолатини ҳар куни назорат қилиш ва қуёш панелларини тозалаш;
- Хизмат кўрсатиш ва таъмирлашнинг юқори баҳоси: махсус техник кўмак талаб этилади.

Бироқ ушбу технология жадаллик билан такомиллашмоқда, ва келажакда техник хизмат кўрсатилиши соддалаштирилган шу турдаги ускуналарнинг сотувга чиқарилишига умид билан қараш мумкин.

Турли хилдаги совутгичлардан фойдаланиш мумкин бўлганида, тўғри қарор қабул қилиш учун, барча афзаллик ва заиф жиҳатларини батафсил кўриб чиқинг. 4, 5 ва 6-жадвалларда турли хилдаги совутгичларнинг қиёсий тавсифи келтирилган.

Ишлаб чиқарувчилар ахбороти ҳам ускунани танлашда кўмаклашиши мумкин, чунки одатда ишлаб чиқарувчилар ўз маҳсулотларига батафсил тавсифнома тақдим этишади.

Узлуксиз совутишнинг муқобил шакллари муҳокама этиш

Электр таъминоти йўқ, ва/ёки ишончли газ ёки бошқа электр энергия манбалари билан таъминланмаган ҳудудларда узлуксиз совутиш учун вакциналарни қисқа вақт мобайнида термоконтейнерларда мунтазам элтиш ва сақлаш тизими муқобил совутгич ускуналар билан таъминлашга қаратилган уринишлар олдидан ўз афзалликларига эга. Вакциналар мунтазам равишда (масалан, ҳар ойда) совутиш элементи мавжуд бўлган термоконтейнерда ДПМ га олиб келинади ва 4–5 сутка мобайнида ишлатилади; бу ушбу ҳудудда зарур миқдордаги эмлаш сессиясини ўтказиш учун етарли бўлиши мумкин.

4-жадвал. Турли хилдаги совутгичларнинг афзалликлари ва камчилликлари (электр таъминоти бўйича)

Совутгич тури	Афзалликлари	Камчилликлари
Электрик (компрессор типда)	<ul style="list-style-type: none"> • Хизмат кўрсатишдаги соддалик. • Абсорбция типдаги совутгичлардан арзон. • Абсорбция типдаги совутгичлардан тезроқ совутади. • Таъмирловчи мутахассисларнинг амалда барча жойда мавжудлиги. 	<ul style="list-style-type: none"> • Узлуксиз электр энергияси мавжуд бўлишини талаб қилади. Суткасига 8 соат электр энергияси берилишини талаб қилувчи қўшимча муз ҳимоясига эга совутгичлар (МҲС) истисно ҳисобланади.
Қуёш (компрессор ёки абсорбция типда)	<ul style="list-style-type: none"> • Анъанавий энергия манбалари йўқлигида ҳам ишлайди. • Экологик тоза. 	<ul style="list-style-type: none"> • Юқори бошланғич баҳо. • Махсус хизмат кўрсатиш талаб этилади, кўпгина ҳудудларда бунинг эса иложи йўқ. • Тез-тез хизмат кўрсатишни ва батареяларини алмаштириш учун юқори жорий харажатларни талаб этади.

5-жадвал. Турли хилдаги совутгичларнинг афзалликлари ва камчилликлари (конфигурацияси бўйича)

Совутгич тури	Афзалликлари	Камчилликлари
Олдидан очилувчи эшиги билан	Тепадан очилувчи совутгичга нисбатан жойлаш ва бўшатиш осонроқ.	<ul style="list-style-type: none"> • Керакли ҳароратни ушлаб туриш вақтининг давомийлиги тепадан очилувчи совутгичникига нисбатан камроқ. • Вакцинани буглатгич ёнига жойланганида музлаш эҳтимоллиги мавжуд. • Эшиги очилганида камера ичидаги ҳарорат тезроқ кўтарилади
Тепадан очилувчи эшиги билан (совутгич-пештахта)	<ul style="list-style-type: none"> • Керакли ҳароратни ушлаб туриш вақтининг давомийлиги олд томондан очилувчи совутгичникига нисбатан узоқроқ (эшиги тез-тез очилганида). • Камерасидан кўпроқ самарали фойдаланилади. 	<ul style="list-style-type: none"> • Вакцинани камера тубига нотўғри жойланганида музлаш эҳтимоллиги мавжуд. • Жойлаш ва бўшатиш олд томондан очилувчи совутгичга нисбатан камроқ қулайроқ

6-жадвал. Турли хилдаги совутгичларнинг афзалликлари ва камчилликлари (қўшимча ҳимоя мавжудлиги бўйича)

Совутгич тури	Афзалликлари	Камчилликлари
Қўшимча муз ҳимоясига эга совутгичлар (МҲС)	<ul style="list-style-type: none"> • Аксарият давлатларда электр таъминоти 8 соат/сутка бўлганида камера ичидаги керакли ҳарорат сақлаб турилади. 	<ul style="list-style-type: none"> • Вакцинани камера ён томонига ва тубига нотўғри жойланганида музлаш эҳтимоллиги мавжуд.
Қўшимча муз ҳимоясига эга бўлмаган совутгичлар	<ul style="list-style-type: none"> • Баҳоси арзонроқ. 	<ul style="list-style-type: none"> • Керакли ҳароратни ушлаб туриш вақтининг давомийлиги нисбатан камроқ.

2.1.3 Совуқлик занжири ускуналарига хизмат кўрсатиш, таъмирлаш ва уларни алмаштириш

Ускуналарга хизмат кўрсатиш

1-машқ: Совуқлик занжиридан фойдаланишда ва уларга хизмат кўрсатишда вужудга келувчи муаммолар.

1-ВАЗИФА: Шахсий тажрибадан келиб чиқиб: а) қуйида кўрсатилган совутгичлардан фойдаланишда Сиз дуч келган иккита асосий муаммони кўрсатинг, кейин б) ўзингиз қўллаган ёки қўлламоқчи бўлган тадбирларни кўрсатинг.

Совутгич тури	Вужудга келувчи муаммолар	Тадбирлар — амалга оширилган ёки таклиф этилган
Қўшимча муз ҳимоясига эга совутгичлар (МҲС)		
Маиший		
Эшиги олд томондан очилувчи		
Қуёш		

Эслатма: Жадвалга Сиз хизмат кўрсатадиган ҳудудда фойдаланиладиган бошқа совуқлик занжири ускунасини киритинг (масалан, майший, эшиги тепа томонидан очилувчи, эшиги олд томонидан очилувчи, қўшимча муз ҳимоясига эга бўлмаган совутгичлар ва бошқалар – кўрсатинг).

Маҳаллий шароитга энг тўғри келадиган совуқлик занжири ускунасини ўрнатишдан ташқари, тавсия этилаётган ҳароратда вакциналар сақланишини таъминлаш учун, мазкур ускуна даврий равишда таъмирлашга, алмаштиришга ва хизмат кўрсатишга муҳтождир.

Совуқлик занжири ускунаси ўрнатилган ДПМ ходимининг бурчлари қуйидагилардан иборатдир:

- ҳароратни назорат қилиш ва мониторинг;
- вакциналарни, эритувчиларни ва совутиш элементларини жойлаш;
- умумий хизмат кўрсатиш (жумладан ювиш, тозалаш ва эритиш);
- ҳароратни қайд этиш ва ҳисобот тузиш.

Асосий тадбирларга мувофиқ равишда бу фаолиятлар қандай бажарилиши зарурлиги 7-жадвалда кўрсатилган.

7-жадвал. ДПМ ходимининг асосий фаолият турлари ва совуқлик занжирининг етарли даражада тўғри ишлашини таъминлаш учун хизмат кўрсатиш бўйича бурчлари

Асосий тадбирлар	Кундалик фаолиятлар	Ҳафталик фаолиятлар	Ойлик фаолиятлар
Ҳароратни назорат қилиш ва мониторинг	<ul style="list-style-type: none"> • Кунига икки маҳал (эрталаб ва кечкурун) термометрлар кўрсаткичини текшириш ва қайд этиш; • Терморегуляторни коррекциялаш (зарурият туғилганида)*. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ҳарорат кўрсаткичининг тенденциясини таҳлил этиш; • Мутасаддилар билан вужудга келган барча муаммоларни муҳокама этиш. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ҳарорат кўрсаткичининг тенденциясини таҳлил этиш; • Мутасаддилар билан вужудга келган барча муаммоларни муҳокама этиш.
Вакциналарни, эритувчиларни ва совутиш элементларини жойлаш	<ul style="list-style-type: none"> • Стандарт фаолият амалиётларига (Стандарт операцион процедураларга) мувофиқ вакциналарни, эритувчиларни ва совутиш элементларини жойлашни таъминлаш; • «биринчи бўлиб яроқлилик муддати энг яқин вакцинадан фойдаланинг» тамойилига амал қилинг. 	<ul style="list-style-type: none"> • Текшириш ва яроқлилик муддати ўтган, жумладан ФТИ ҳисобдан чиқариб ташлаш зарурлигини кўрсатмаган, вакцина захираларини ҳам белгиланган тартибда йўқотиш; • Ҳисобдан чиқариб ташланган вакциналар ўрни тўлдирилишини таъминлаш. 	<ul style="list-style-type: none"> • Текшириш ва яроқлилик муддати ўтган, жумладан ФТИ ҳисобдан чиқариб ташлаш зарурлигини кўрсатмаган, вакцина захираларини ҳам белгиланган тартибда йўқотиш; • Ҳисобдан чиқариб ташланган вакциналар ўрни тўлдирилишини таъминлаш.
Умумий хизмат кўрсатиш	<ul style="list-style-type: none"> • Кун давомида фойдаланилган термоконтейнерларни ва сумка-совутгичларни ювиш, тозалаш, қуритиш ва сақлаш. 	<ul style="list-style-type: none"> • Совутгични ва/ёки музлатгични эритиш зарурияти мавжудлигига текшириш. 	<ul style="list-style-type: none"> • Совутгични ва/ёки музлатгични ювиш, тозалаш ва қуритиш; • Совутгичнинг ва/ёки музлатгичнинг ташқи юзасини тозалаш ва чангини артиш.
Ҳисобот	<ul style="list-style-type: none"> • Ускуналар билан боғлиқ вужудга келган барча муаммолар ҳақида мутасаддиларга ахборот бериш; • Ускуналар ишдан чиққанида ва/ёки электр таъминотида узилишлар бўлганида шошилиш тадбирлар режасига мувофиқ иш қўриш. 	Йўқ	<ul style="list-style-type: none"> • Қўлланмага мувофиқ ойлик ҳисоботнинг барча шаклларини тўлғизиш ва юқори босқичга тақдим этиш.

* Терморегуляторнинг коррективокиси мутақассис томонидан амалга оширилади ва жиддий мониторинг ўтказилишини талаб қилади.

1-МОДУЛЬ

Ускунани таъмирлаш

Совуқлик занжири ускунаси ўрнатилган ДПМ ходими муассасанинг ўзида оддий таъмирлаш ишларини амалга ошириши мумкин. Мураккаброқ таъмирлаш ишлари мутахассис томонидан бажарилади, у ДПМ нинг ўзида ишлаши мумкин ёки таъмирлаш бўйича хизмат кўрсатувчи ташкилотдан техник чақирилиши талаб қилинади.

Ускунани алмаштириш

Иммунизация хизматини тақдим этувчи тиббиёт ходими сифатида Сиз ўз фаолият кўрсатиш худудингиздаги/ муассасангиздаги совуқлик занжири ускуналарининг ҳолатидан бохабар бўлишингиз зарур. Қандай ускуналар алмаштирилишини аниқлаш учун мунтазам ва тизимли равишда таҳлил ўтказиб боринг.

Алмаштириш режасини тузиш учун мавжуд ускуналарнинг инвентаризациясини ўтказиш, ҳамда муайян турдаги ва қувватдаги ускунанинг зарурлиги борасида бошқарув қарорларини қабул қилиш талаб этилади. Совуқлик занжири ускунаси ўрнатилган ҳар бир ДПМ учун хизмат кўрсатиладиган аҳоли сонини, электр таъминоти ҳолатини, шунингдек, вакциналарнинг олиниш даврийлигини билиш зарур.

8-жадвалда совуқлик занжири ускуналарини инвентаризациядан ўтказиш шакли келтирилган. У Сизга қуйидагиларда ёрдам беради:

- ускуналарнинг ҳолатини баҳолашда
- ускуналарни ўз вақтида алмаштириш режасини тузиш учун; ва
- яроқсиз ҳолга келиб қолганларини алмаштириш учун қандай турдаги ускуналарни харид қилиш ҳақида қарор қабул қилишда.

Олдиндан кўзда тутилмаган ҳолатлар учун шошилинч тадбирлар режаси

Вакциналар сақланадиган ҳар бир омбор совуқлик занжири ускунаси ишдан чиққан ҳолатларда қўлланиладиган ҳатти-ҳаракатни белгилаб берувчи аниқ режага эга бўлиши шарт. Бундай режа турли омборлар учун турлича бўлиши мумкин, чунки режа омборда ёки омбордан ташқарида у ёки бу ускунанинг мавжудлигига ва фойдаланиш имконияти қандайлигига боғлиқ бўлади. (8-иловага қаранг: Олдиндан кўзда тутилмаган ҳолатлар учун шошилинч тадбирлар режасининг элементлари).

8-жадвал. Совуқлик занжири ускуналарининг инвентаризацияси учун шакл намунаси

Жойлашган жойи ҳақида маълумот				Ускуналар ҳақида маълумот								
Номи	ДПМ тури	Аҳоли сони	Электр таъминоти ≥ 8 соат /суткада	Тайёрловчи	Модель	Серия №	Ишчи ҳолати	Энергия манбаи	Совуқликнинг фойдали сизими	Музлатгичнинг фойдали сизими	Эксплуатацияга топширилган йили	Режа бўйича алмаштирилган йил
Янги қўрган	Поликлиника	675	Йўқ	Сибирь	V 240 GE	234-233-123	якши	Г	30	0	1996	2006
Тонг	Туман тиббиёт бирлашмаси	10 000	Ҳа	Вест фрост	МК 214	25632-AA-34	якши	Э	63	0	1998	2007
Тонг	Туман тиббиёт бирлашмаси	10 000	Ҳа	Вест фрост	МК 074	9958-4-TO	ёмон	Э	20	0	2000	2011
Хислат	Поликлиника	700	Йўқ	Электр-люкс	RCW 50 EG	WTB-336	якши	Г	24	0	2002	2008

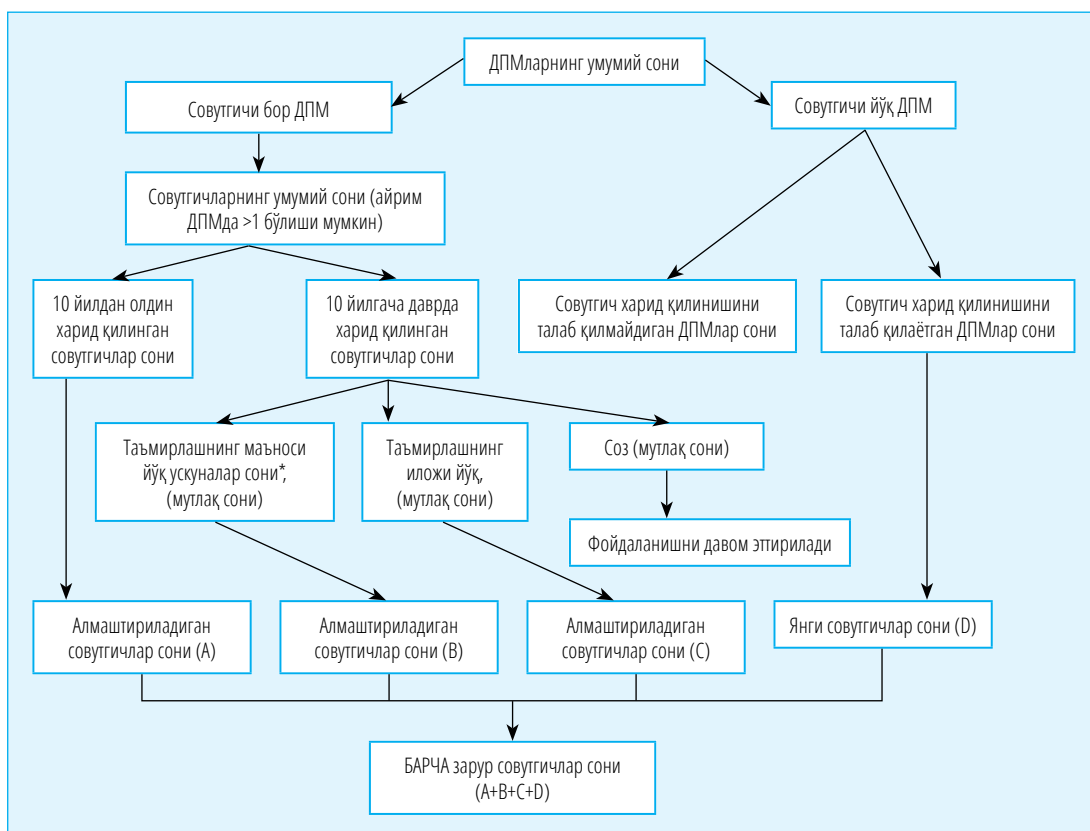
Эслатма:

- Совутгичнинг фойдали сигими – бу вакциналарни сақлаш учун ҳажм (Совутгичнинг умумий сигимидан ҳаво айланиши учун зарур бўладиган ҳажм истисно этилганидан кейин қоладиган ҳажм. Совутгичнинг умумий сигими унинг ички камераси ҳажмига тенг).
- Ушбу жадвал совутгичлар ҳақидаги маълумотлардан иборат бўлсада, зарурият туғилганида жадвалга термоконтейнерлар, совутгич-сумкалар, музлатгичлар ва ҳоказолар ҳақидаги маълумотларни киритиб ишлаш мумкин. Бланк шакли 6-иловада келтирилган.

Аҳамиятли ҳолат. Совуқлик занжири ускуналарини ҳар йили инвентаризациядан ўтказинг.
Совутгичларни ҳар 10 йилда алмаштиришни режалаштиринг

Сифатли режалаштирилганида ва хизмат кўрсатилганида совуқлик занжири ускуналарининг тасодифий бузилишларини бартараф этиш мумкин. Иммунизация хизматини тақдим этувчи тиббиёт ходими сифатида Сиз ҳар йили инвентаризация ўтказишингиз, шунингдек, эскисини алмаштиришни ва қўшимча янги ускуналар ўрнатишни режалаштиришингиз зарур. 2-расмда ҳар йили харид қилинадиган жами ускуналарни ҳисоблаш учун инвентаризация ҳақидаги маълумотларни қандай тартибда тақдим этиш кўрсатилган. Маълумотларни тақдим этишнинг ушбу шакли Миллий босқичдаги раҳбарлар учун Сизнинг вилоятингизга янги ускуналар берилиши зарурлигини кўрсатувчи асос бўлиб хизмат қилади.

2-расм. Совутгичларга талабни баҳолаш бўйича схема

* 5-қўшимчага қаранг.

5-қўшимча. Таъмирлаш ёки алмаштириш?

Агар асбоб барқарор ишламаса ёки ишдан чиққан бўлса, тиббиёт ходимлари, аввало, шу жойдаги соғлиқни сақлаш муассасаси раҳбари уни алмаштириш ёки таъмирлаш борасида қарор қабул қилиши зарур. Қарор чиқариш, айниқса асбоб муддатидан олдин ишдан чиққан бўлса, қийин кечиши мумкин (совуқлик занжири тизимида совутгичдан фойдаланиш муддати 10 йилдан иборат қилиб белгиланган). Ускунани таъмирлаш ёки янгисига алмаштириш ҳақидаги қарорни қабул қилишда ёрдам берадиган, амалиётда қоида сифатида қараладиган навбатдаги ҳолат куйидагидан иборат: «Агар таъмирлашнинг жами (кумулятив) харажати ускунанинг қолдиқ баҳосига тенг ёки ундан ошиқ бўлса, уни таъмирлаш эмас, балки алмаштириш тавсия этилади». 3-расмда ушбу қоидадан амалда қандай фойдаланиш тартиби келтирилган.

3-расм. Ускунани таъмирлаш ёки янгисига алмаштириш мақсадга мувофиқлигини баҳолашга мисол

Ушбу мисолда:

- ускунани 0 йилда \$1800 баҳосига харид қилинган. Ускунадан фойдаланиш муддати 10 йил деб белгиланган, яъни, ҳар йили баҳоси \$180 камаё бориб, 10-йил охирида қолдиқ баҳо \$0 дан иборат бўлади;
- 5-йилга келиб ускунани таъмирлашнинг жами харажати \$950 га тенг бўлди, бу эса ускунанинг қолдиқ баҳосидан ошиқ (\$900);

- Назарий жиҳатдан ускунадан кейинги 5 йил мобайнида ҳам фойдаланилиши зарур бўлсада, энг мақбули уни зудлик билан алмаштиришдир, чунки исталган қимматбаҳо таъмирлаш ушбу чегарадан кейин асоссиздир.

Омборни ташкиллаштириш

Янги совуқлик омборини ташкиллаштириш ҳақида қарор қабул қилиш масаласи кўпгина маҳаллий омилларга (масалан, аҳоли сони ва ўсиш суръатига, бошқа ДПМ лар билан ўртадаги масофага, шунингдек, етиб бориш имкониятининг қай даражада эканлигига ва қулайлигига) боғлиқ бўлади. Бошқа омиллар – сиёсий хайрихоҳлик ва омбор учун ажратиладиган жой борасида жамоатчиликнинг рози-ризолиги ҳам муҳим аҳамият касб этади.

Совутгич жойлаштириладиган жойни танлаб, ҳар бир турдаги ускунанинг афзаллик ва заиф жиҳатларини (4, 5 ва 6-жадваллар) инобатга олган ҳолда қандай турдаги ускуна энг мақбул эканлиги масаласини ҳал этиш учун 1-расмдан фойдаланинг.

Шуни ёдда тутиш лозимки, совутгич мавжуд бўлиши вазиятдан чиқишнинг ягона йўли эмас; маҳаллий шароитга қараб, вакциналарни термоконтейнерларда мунтазам элиш ва сақлаш энг қулай ечим бўлиши ҳам мумкин.

2.2 Хавфсиз инъекцияни таъминлаш учун асқотадиган материалларни сақлаш

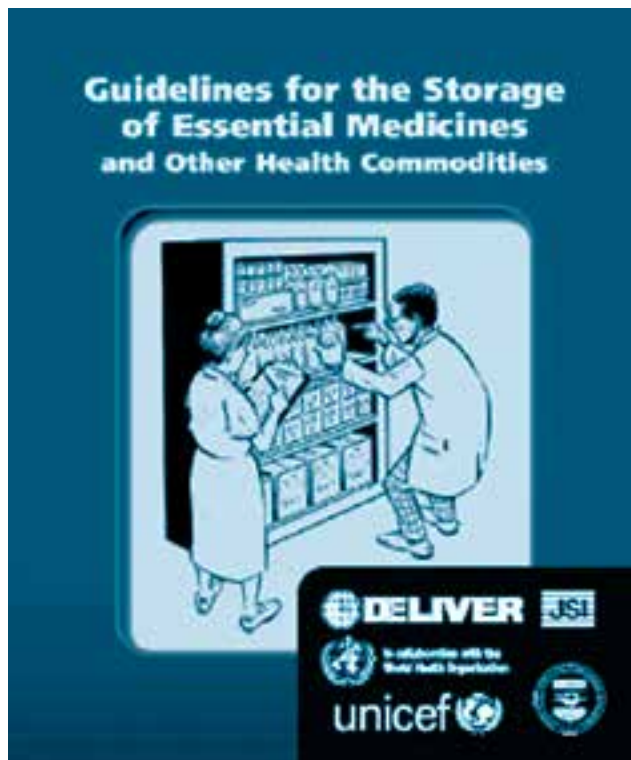
Хавфсиз инъекцияни таъминлаш учун асқотадиган материалларни (ЎТ-шприцлар, эритиш учун шприцлар ва хавфсизлик контейнерларини) сақлаш шароитларига нисбатан талаблар, вакциналарни сақлаш шароитларига қўйиладиган талабларга қараганда анчайин ўнғайроқ ҳисобланади.

2.2.1 Сақлашнинг оптимал шароитлари

Хавфсиз инъекцияни таъминлаш учун асқотадиган материаллар (ЎТ-шприцлар, эритиш учун шприцлар ва хавфсизлик контейнерлари) вакциналардек муайян ҳарорат режимини сақлашни қатъий талаб қилмайди. Шу билан бирга, материаллар стериллиги бузилишининг ва исроф бўлишининг олдини олиш мақсадларида айрим умумий қоидаларга қатъий амал қилиш тақозо этилади. Қуйида (4-расм) сақлашнинг оптимал шароитларини таъминлаш бўйича айрим тавсиялар (масалан, тозалик, заҳира ротацияси ва намликни назорат қилиб бориш) келтирилган. Иммунизация хизматини тақдим этувчи тиббиёт ходими нафақат ушбу тамойилларни билиши ва тушуниши, шу билан бирга муаммоларни аниқлаш ва уларни бартараф этишда ёрдам кўрсатиш юзасидан қуйи босқичдаги тиббиёт муассасаларига ташриф буюришганида ташвиқот-тушунтириш ишларини ҳам олиб боришлари даркор.

4-расм. Тиббиётда қўлланиладиган ускуналарни оптимал сақлаш бўйича тавсиялар

- Омбор биносида, ҳашаротлар ва кемирувчилар киришининг олдини олиш учун, мунтазам тозалаш ва дезинфекция ишларини олиб бориш.
- Инъекция материалларини қуруқ, яхши ёритиладиган ва шамоллатиладиган хонада сақланг.
- Омбор биносини ортиқча намликдан ҳимоя қилинг.
- Омбор биносини ўт ўчириш воситалари билан жиҳозланг.
- Латексдан ишланган буюмларни электр двигателларидан ва люминесцент лампалардан узоқда сақланг.
- Омбордаги совутиш ускуналарини яхши ҳолатда тутинг.
- Омбор ҳудудига фақатгина киришга рухсат этилган тиббиёт ходимларини қўйинг.
- Картон қутиларни полдан 10 см, девордан ва бошқа тўсиқлардан 30 смдан кам бўлмаган масофада, шунингдек, баландлигини 2,5 метрдан оширмасдан тахланг.
- Картон қутиларни стрелкаси тепага қаратилган ҳолатда жойланг, бунда идентификацияловчи этикеткаси, яроқлилик муддати ва тайёрланган вақти яхши кўзга ташланиб туриши зарур.
- Заҳиралар бошқарувини соддалаштириш учун, материаллар сақланиши ва берилишини «биринчи бўлиб яроқлилик муддати энг яқин вакцинадан фойдаланиш» («биринчи бўлиб муддати ўтади – биринчи берилади») тамойилига амал қилиб ташкиллаштиринг.
- Тиббий ашёларни химикатлардан, тез олов олувчи ва хавfli материаллардан узоқда сақланг.
- Шикастланган ва яроқлилик муддати ўтган буюмларни фойдаланиш учун яроқли буюмлардан алоҳида ажратиб қўйинг.
- Тез олов олувчи буюмларни зарур хавфсизлик чораларини кўрган ҳолда алоҳида сақланг.

2.3 Омбор хоналарига бўлган талабни баҳолаш

Заҳираларни самарали бошқариш ва йўқотилиш хавфини камайтириш учун иммунизация хизматини тақдим этувчи тиббиёт ходими сифатида Сиз қуйидагиларни ҳал этишингиз зарур:

- 1) вакциналар ва инъекция учун материаллар эгаллайдиган ҳажмни аниқлаш;
- 2) инъекция учун материалларни сақлаш учун мўлжалланган мавжуд омборхоналар ва совутиш ускуналарининг қувватини баҳолаш;
- 3) совуқлик занжирини ва омборхоналарни қандай самарали бошқаришни билиш.

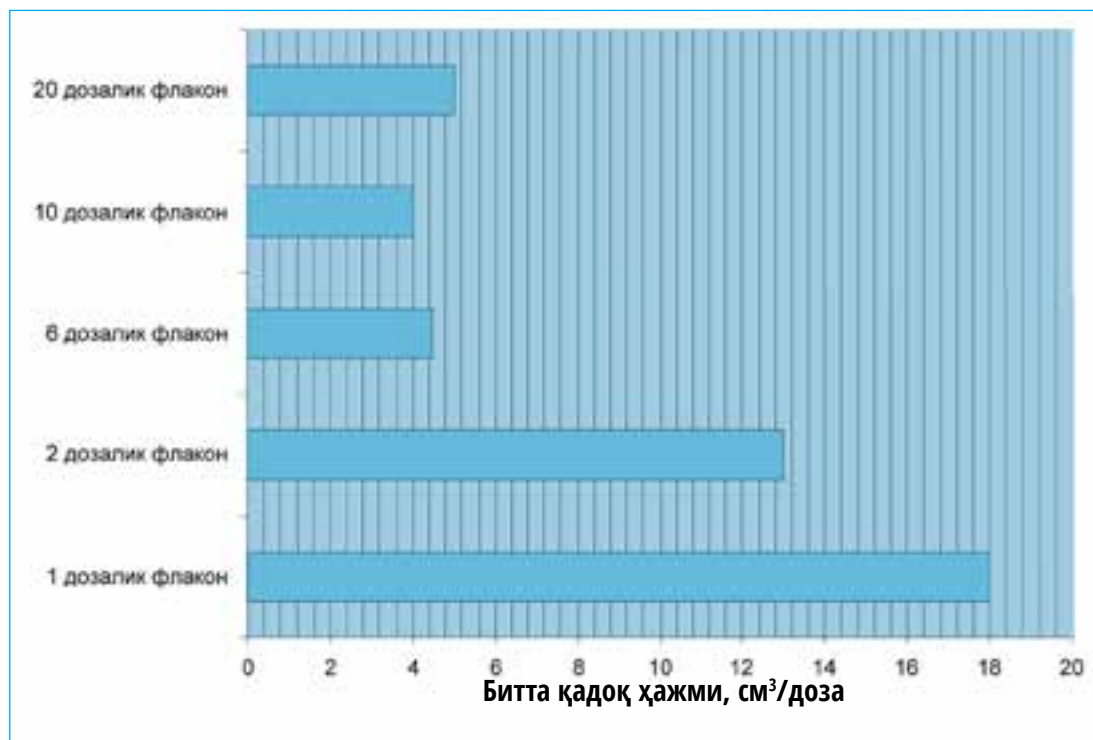
6-қўшимча: «Бир доза ҳисобидан қадоқнинг ҳажми» нимани англатади ва бу қанчалик муҳим?

Вакцина ва шприцларнинг ҳар бир тури турлича қадоққа эга. Омборхоналарга бўлган эҳтиёжни баҳолаш учун Сиз бундай қадоқларнинг ўлчамини билишингиз зарур бўлади.

Бир доза ҳисобидан қадоқнинг ҳажми – вакцинанинг бир дозаси сақланганида унинг иккиламчи қадоғи билан биргаликда эгаллайдиган ҳажм.

5-расмда гепВ-вакциnasi солинган флаконларнинг турли ўлчамлари ва уларнинг ҳар бирини сақлаш учун зарур бўладиган ҳажмлар кўрсатилган. Бир доза ҳисобидан қадоқнинг нотўғри ҳажмидан фойдаланиш Сизнинг омборхоналарга бўлган эҳтиёжингизга жиддий таъсир кўрсатиши мумкин.

5-расм. Қадоқ турига қараб В гепатитига қарши вакцинани омборда сақлаш учун зарур бўладиган ҳажм

1-МОДУЛЬ

2.3.1 Вакциналарни сақлаш учун зарур бўладиган совутиш ускунасининг умумий ҳажмини ҳисоблаш

Мавжуд совутиш омборининг қуввати муайян даврда қўлланиладиган барча зарур вакциналарни жойлаштириш учун етарлими ёки етарли эмаслигини аниқлаш учун, унда сақланиши мўлжалланаётган вакциналарнинг умумий ҳажмини ҳисоблаш жуда муҳим ҳисобланади. 9-жадвалда мақсадли аҳоли сони 10000 нафардан иборат бўлган *Жанубий* туман учун йилнинг 1-чорагида керак бўладиган вакцинанинг ҳажмини ҳисоблаш усули келтирилган.

9 а-жадвал. Сақлаш мўлжалланаётган вакциналарнинг умумий ҳажмини ҳисоблаш учун жадвал намунаси

Вакциналар	1 флакондаги доза миқдори	1 доза ҳисобидан ҳадоқ ҳажми (см ³)	Вакцинага йиллик талаб (доза)	Резерв заҳира (1 ой)	Вакцинага чораклик талаб (доза)	Максимал заҳира (доза)	Сақланадиган вакцинанинг умумий ҳажми (см ³)	Сақланадиган вакцинанинг умумий ҳажми (л)	Қуйидаги ҳароратларда сақланадиган вакцинанинг ҳажми (л)	
									-15°C дан -25°C гача	+2°C дан +8°C гача
A	B	C	D	E=D/12	F=D/4	G=E+F	H=CG	J=H/1000	K	L

9 б-жадвал. Мақсадли аҳоли сони 10000 нафар кишидан иборат туман учун вакциналарнинг ҳажмини ҳисоблаш учун жадвал намунаси

Вакциналар	1 флакондаги доза миқдори	1 доза ҳисобидан ҳадоқ ҳажми (см ³)	Вакцинага йиллик талаб (доза)	Резерв заҳира (1 ой)	Вакцинага чораклик талаб (доза)	Максимал заҳира (доза)	Сақланадиган вакцинанинг умумий ҳажми (см ³)	Сақланадиган вакцинанинг умумий ҳажми (л)	Қуйидаги ҳароратларда сақланадиган вакцинанинг ҳажми (л)	
									-15°C дан -25°C гача	+2°C дан +8°C гача
A	B	C	D	E=D/12	F=D/4	G=E+F	H=CG	J=H/1000	K	L
ОПВ	20	1.5	53,200	4,433	13,300	17,733	26,600	26.6	26.6	—
БЦЖ	20	1.0	20,000	1,667	5,000	6,667	6,667	6.67		7
ҚПҚ	10	3.0	26,600	2,217	6,650	8,867	26,600	26.6		27
АҚДС-геПВ-НіВ	1	19.4	35,400	2,950	8,850	11,800	228,920	228.92		229
Пневмококк	1	55.9	35,400	2,950	8,850	11,800	659,620	659.62		660
Ротавирус орал	1	85.2	35,400	2,950	8,850	11,800	1,005,360	1,005.36		1,005
АДС	10	3.0	13,300	1,108	3,325	4,433	13,300	13.3		13
АДС-м	10	3.0	13,300	1,108	3,325	4,433	13,300	13.3		13
Жами									26.6	1954

Олинган натижалар шуни кўрсатадики, эмлаш тақвимига киритилган барча вакциналарни (резерв заҳира билан бирга) 4 ой мобайнида сақлаб туришга *Жанубий* туман учун камида 26,6 литр фойдали ҳажмдаги

музлатиш камераси ва 1954 литр фойдали ҳажмдаги совутиш камераси зарур бўлади. Ушбу мисолда совутиш мосламаси ичида ҳаво эркин айланиши учун коэффициент инobatга олинмаган.

9-жадвалнинг баёни

А колонка: амалдаги эмлаш тақвимига киритилган барча вакциналарни ва ҳар бир ўрам шаклидаги (қадокдаги) алоҳида вакциналарни кўрсатинг.

В колонка: фойдаланиладиган ўрам шаклига мувофиқ флакондаги ҳар бир вакцинанинг дозасини кўрсатинг.

С колонка: ҳар бир вакцинанинг бир дозаси учун қадок ҳажмини кўрсатинг (*яъни, ҳар бир доза вакцинанинг шприц ва қадок билан эгаллайдиган ҳажми*). Агар бир дозанинг ҳажми номаълум бўлса, қадокнинг узунлигини, энини ва баландлигини ўлчанг, кейин эса битта қадокдаги доза миқдорига тақсимланг (бўлинг).

Д колонка: ҳар бир ўрам шакли (қадок) учун ҳар йили сақлаш режалаштирилаётган вакцина дозаси миқдорини кўрсатинг. 1-жадвалда ушбу кўрсаткичларни ҳисоблашнинг барча тафсилотлари келтирилган.

Е колонка: ойлик резерв заҳирани аниқланг (Миллий сиёсатга мувофиқ).

Ғ колонка: бир чорак учун эҳтиёжни ҳисобланг (агар таъминот чоракда бир маротаба амалга оширилса).

Г колонка: максимал заҳирани ҳисобланг ($G=E+F$).

Н колонка: вакцинанинг бир дозаси учун қадок ҳажмини (С колонка) кутилаётган чораклик вакцина дозасининг максимал миқдорига (G колонка) кўпайтириб сақланадиган вакцинанинг умумий ҳажмини ҳисобланг.

Ј колонка: сақланадиган вакцинанинг умумий ҳажмини сантиметр кублардан, 1000 га бўлиб, литрга айлантинг.

К ва L колонкалар: Ҳар бир вакцина ва эритувчи учун ҳарорат режимига мос равишда сақланадиган ҳажми тақсимланг.

Пастки қатор: кўрсатилган ҳарорат режимларининг ҳар бирида сақлашни талаб этувчи вакциналар ҳажмини кўйиб чиқинг.

1-шарт: *Жанубий* туман қўлланиладиган вакциналарни ва бошқа материалларни йилнинг ҳар чорагида (ҳар уч ойда) олади.

2-шарт: *Жанубий* туман мақсадли аҳоли сони 10000 нафар чақалоқдан иборат; АДС ва АДС-м олиш учун ҳам мақсадли гуруҳ 10000 нафар кишидан иборат.

3-шарт: Эритувчилар туман омборида совутишда сақланмайди; эритувчилар ДПМ да бевосита эмлаш сессияси ўтказилиш арафасида совутилади.

4-шарт: Чорак мобайнида фақат режали эмлаш ўтказилади, яъни *Жанубий* туманда иммунопрофилактика бўйича қўшимча тадбирлар режалаштирилмаган.

5-шарт: Бир доза ҳисобидан қадокнинг ҳажми – вакцинанинг бир дозаси сақланганида унинг иккиламчи қадоғи билан биргаликда эгаллайдиган ҳажми англатади. Иммунизация хизматини тақдим этувчи тиббиёт ходимлари ўз муассасаларида айнан қўлланиладиган вакцина ва материаллар турларидан келиб чиқиб ушбу ҳажмларни аниқлаши зарур.

6-шарт: Иммунизация хизматини тақдим этувчи тиббиёт ходимлари совутиш элементларига ва уларни музлатиш учун музлатгичларга бўлган талабни аниқлаш учун қўшимча (бу ерда келтирилмаган) ҳисобларни ҳам амалга оширишлари зарур.

7-шарт: Бошқа барча материалларга, шу жумладан эритувчиларга, хавфсизлик контейнерлари ва шприцларга, «комплект ҳолда таъминлаш» Миллий сиёсатига мувофиқ буюртма берилган.

2.3.2 Хавфсиз инъекция материалларини сақлаш учун зарур бўладиган хоналарнинг умумий ҳажмини ҳисоблаш

ЖССТ ва ЮНИСЕФнинг «Комплект ҳолда таъминлаш» сиёсатини бажариш (қуйидаги 3.1 бўлимга қаранг) вакциналарни организмга хавфсиз киритиш учун зарур миқдорда материаллар мавжуд бўлишини кўзда тутати. Атроф муҳит ҳароратида қуруқ жойда сақланиши тақозо этиладиган хавфсиз инъекцияни таъминлаш учун

1-МОДУЛЬ

асқотадиган материаллар хонанинг анчагина қисмини эгаллаши мумкин. Шу боис улар учун етарли ҳажмдаги омбор хоналари ҳисоблаб чиқарилиши ва ажратилиши зарур.

Юқорида келтирилган мисолда *Жанубий* туманни ҳар чорақда узлуксиз таъминлашга етадиган миқдордаги вакциналарни сақлаш учун талаб этиладиган омборнинг умумий ҳажмини ҳисоблаб чиқардик. Энди вакциналар билан комплект ҳолда келтириладиган хавфсиз инъекцияни таъминлаш учун асқотадиган материалларни сақлашга зарур хоналарнинг умумий ҳажмини ҳисоблаб топамиз.

10-жадвалда *Жанубий* туманда хавфсиз инъекцияни таъминлаш учун асқотадиган материалларни сақлашга зарур бўладиган омборнинг умумий ҳажмини ҳисоблаш тартиби келтирилган.

10 а-жадвал. Хавфсиз инъекцияни таъминлаш учун асқотадиган материалларга бўлган йиллик талабни баҳолаш

Вакциналар	Мақсадли гуруҳ сони	Тақвим бўйича доза миқдори	Флакondaги доза миқдори	Йўқотилиш омили (ЙО)	Вакциналарга йиллик талаб	ЎТ-шприцларга йиллик талаб +10% йўқотилишга	Эритиш учун шприцларга йиллик талаб +10% йўқотилишга	Хавфсиз контейнерларга йиллик талаб (1% x 1,11)
A	B	C	D	E	F=BxCxE	G=Fx1,11	H (F/D*1,11)	J ((G+H)/100)*1,11
ОПВ	10 000	4	20	1,33	53 200	0	0	
БЦЖ	10 000	1	20	2	20 000	22 200	1110	259
КПК	10 000	2	10	1,33	26 600	29 526	2953	361
АҚДС-геПВ-НіВ,суяқ	10 000	3	1	1,18	35 400	39 294	0	436
В гепатитига қарши	10 000	1	10	1,25	12 500	13 875	0	154
Пневмо, шприцда	10 000	3	1	1,18	35 400	0	0	0
Ротавирус орал	10 000	3	1	1,18	35 400	0	0	0
АДС	10 000	1	10	1,33	13 200	14 763	0	164
АДС-м	10 000	1	10	1,33	13 200	14 763	0	164
Жами	БЦЖ учун ЎТ-шприцлар ва эритиш учун шприцлар – 2 мл					22 200	1110	1538
Жами	ЎТ-шприцлар ва эритиш учун шприцлар – 5 мл					112 221	2953	

10 б-жадвал. Омбор хоналарга бўлган чорақлик талабни ҳисоблаш

	Инъекция учун материаллар, эритувчилар ва бошқа материаллар	Йиллик талаб	3 ойлик максимал заҳира + резерв заҳира (1 ой) (дона)	Битта бирлик учун қadoқ ҳажми (см³)	Сақлаш учун омборнинг умумий ҳажми (м³)	
	A	B	C=B/3	D	E=(C*D)/1,000,000	
Шприцлар	0,05 мл лик ЎТ шприцлар (БЦЖ учун)	22 200	7400	60	0,4440	
	0,5 мл ЎТ шприцлар	112221	37407	60	2,2444	
	Эритиш учун шприц - 2 мл	1110	370	66,3	0,0245	
	Эритиш учун шприц - 5 мл	2953	984	66,3	0,0653	
	Шприц-дозалардаги вакцина	35 400	11 800			
	Хавфсиз контейнерлар	1383	461	880	0,4508	
	Жами шприцлар (оралиқ якун)					3,2291
Эритувчилар	БЦЖ учун	20 000	6667	0,7	0,0047	
	КПК учун	26 600	8867	4	0,0355	
	Эритувчилар — оралиқ якун					0,0401
	Жами					3,2692

Юқорида келтирилган жадваллардагидек ҳисоблар, агар *Жанубий* туманда суюқ АКДС-геРВ+НіВ-вакциналардан фойдаланилса қўлланилиши мумкин; қуйида келтирилган ҳисоблар эса агар туман лиофилизацияланган АКДС-геРВ+НіВ-вакцинасидан фойдаланса қўлланилади.

АКДС-геРВ+НіВ (лиофилизацияланган)

Эритиш учун шприц — 2 мл	66,3	11 800	0,78234
Хавфсиз контейнерлар	880	118	0,10384
Оралиқ якун			0,89
Жами			4,16

Ушбу ҳисоблар кўрсатадики, Жанубий туманда 4 ой мобайнида хавфсиз инъекция учун материалларни сақлашга, агар суюқ АКДС-геРВ+НіВ-вакциналаридан фойдаланилса умумий ҳажми камида 3,3 м³, агар лиофилизацияланган АКДС-геРВ+НіВ-вакцинасидан фойдаланилса ҳажми камида 4,2 м³ бўлган омбор хонаси талаб қилинади. Бу – минимал ҳажм; шуни назарда тутиш керакки, яна минимум 25% қўшимча ҳажм бўлиши тавсия этилади. Шундай қилиб, юқорида келтирилган мисолга кўра, минимум 5 метр куб ҳажмдаги омбор хонаси мавжуд бўлиши тавсия этилади.

10-жадвалнинг баёни

А колонка: қўлланиладиган *инъекция учун ускуналарни, эритувчиларни ва бошқа материалларни* кўрсатинг.

В колонка: 10 а жадвалда ҳисобланган йиллик эҳтиёжларни кўрсатинг.

С колонка: ҳар бир номдаги ашёнинг максимал чораклик заҳирасини кўрсатинг.

Д колонка: ҳар бир номдаги ашё учун ускуна ёки материал бирлигига қадоқ ҳажмини киритинг (5-иловага қаранг).

Е колонка: ашё бирлигига см³ ҳисобидаги қадоқ ҳажмини (D колонка) талаб этиладиган бирликлар сонига (С колонка) кўпайтиринг, кейин эса омбор хонасининг умумий ҳажмини м³ да ифодалаш учун чиққан натижани 1000000 га бўлинг.

Шартлар: худди 9-жадвалдагидек.

2.4 Мавжуд омборларнинг қувватини (ҳажмини) баҳолаш

2.4.1 Вакциналарни сақлаш учун мавжуд умумий қувватларни ҳисоблаш

Вакциналарни жойлаштириш учун етарли сифимга эга совуқлик занжири ускуналари мавжудлигига ишонч ҳосил қилиш учун, *Жанубий* туманда вакциналарни ва хавфсиз инъекцияни таъминлаш учун асқотадиган материалларни сақлайдиган *омборлар қуввати*га бўлган талабни ҳисоблаб, олинган натижани *мавжуд омборлар умумий ҳажмига* солиштиришимиз мумкин.

ЖССТ/ЮНИСЕФ томонидан қайта тавсифланган (тавсия этилган) совуқлик занжири учун ускуналарнинг тури ҳақидаги маълумот ахборот каталогида (PIS) келтирилган бўлиб, унда ҳар бир ускунанинг фойдали ҳажми кўрсатилган. Ушбу каталогнинг қайта кўриб чиқилиши, янгиланиши ва янги «сифат ва стандартлар тавсифномаси» (PQS) номи билан номланиши кутилмоқда. Совутгич ва музлатгич ускуналарнинг/хоналарнинг фойдали ҳажми ҳақидаги маълумотни уларнинг ишлаб чиқарувчилари тақдим этишади. Агар бундай маълумотни олиш имкони бўлмаса «Сифатнинг модел режаси» да («Вакциналар омборини самарали бошқариш бўйича ташаббус (ВОСБ)» ЖССТ/ЮНИСЕФ, 2-Модул) келтирилган қўлланма асосида ҳисоблаб топишга тўғри келади.

Бунинг учун мавжуд токчаларнинг (стеллажларнинг) умумий ҳажмини ҳисоблаш зарур (умумий ҳажм = токча узунлиги x токчалар орасидаги бўшлиқ (жумладан энг юқори токча устидаги бўшлиқ) x токча эни). Фойдали ҳажм умумий ҳажми 67% га кўпайтириб топилади.

Тажрибалар кўрсатишича, бу ҳисоблашнинг энг ҳаққоний усулидир.

Шу тахлитда шприцларни ва эритувчиларни сақлайдиган омборхоналар ҳажмини ҳисоблаш зарур. Резерв ҳажм (режалаштирилгандан/ҳисобланган ҳажмдан 25% атрофида) якуний ҳисобга қўшилиши лозимлигини ёдда тутиш зарур. 11-жадвалда *Жанубий* туманда мавжуд совуқлик занжири ускуналарининг умумий қувватини қандай ҳисоблаб топишга мисол келтирилган.

11 жадвал. Жанубий туманда мавжуд совуқлик занжири қувватларини ҳисоблаб топиш

Ускунанинг тавсифи			PIS/PQS каталоги бўйича ёки ички коди	Вакциналарни сақлаш учун фойдали сигим (л)		Мавжуд ускуналар бирлигининг сони	Вакциналарни сақлаш учун умумий фойдали сигим (л)		
Тури	Маркаси	Моделли		-15°C дан -25°C гача	+2°C дан +8°C гача		-15°C дан -25°C гача	+2°C дан +8°C гача	
A	B	C	D	E	F	G	H=E*G	I=F*G	
ХЛЗ	Electrolux	TCW1152/CF	E3/24-M	264	169	4	528	676	
Вакциналар/совутиш элементлари учун музлатгич	Vestfrost	MF 314	E3/98-M		2				
ХЛЗ	Vestfrost	МК 304	E3/82-M		108	3			324
ХЛЗ	Vestfrost	МК 204	E3/81-M		63	1			63
Жами						10	528	1063	

11-жадвалнинг баёни

A-D колонкалар: совуқлик занжири мавжуд ускуналарининг турини сананг ва уларнинг ихтисослашганлигини кўрсатинг (Ахборот каталогига ёки ишлаб чиқарувчилар ахборотига таянинг).

E ва F колонкалар: икки ҳарорат режимига мувофиқ совуқлик занжири ускуналарининг ҳар бир бирлиги учун фойдали ҳажми кўрсатинг (Ахборот каталогига ёки ишлаб чиқарувчилар ахборотига таянинг).

G колонка: совуқлик занжирини таъминловчи мавжуд ускуналарнинг ҳар бир тури бўйича бирлик миқдорини кўрсатинг.

H колонка: битта музлатгичнинг фойдали ҳажмини (E колонка) шундай турдаги мавжуд ускуналар бирлик миқдорига (G колонка) кўпайтириб вакциналарни сақлаш учун музлатгичларнинг умумий фойдали ҳажмини ҳисобланг.

I колонка: битта совутгичнинг фойдали ҳажмини (F колонка) шундай турдаги мавжуд ускуналар бирлик миқдорига (G колонка) кўпайтириб вакциналарни сақлаш учун совутгичларнинг умумий фойдали ҳажмини ҳисобланг.

G-I колонкалар, сўнги қатор: ҳар бир ҳарорат режими учун вакциналарни сақлашнинг ускуналар ҳажмини жамланг ва вакциналарни сақлаш учун қувватнинг умумий ҳажмини топинг.

1-шарт. Иммунизация хизматини тақдим этувчи тиббиёт ходимлари совутиш элементларига ва уларни музлатиш учун музлатгичларга бўлган талабни аниқлаш учун қўшимча (бу ерда келтирилмаган) ҳисобларни ҳам амалга оширишлари зарур. Ушбу ҳисоблар кўрсатадики, *Жанубий* туман 10 та бирликдаги ускуналар ўртасида тақсимланган 528 л умумий музлатиш қувватига ва 1063 л умумий совутиш қувватига эга. Янги вакциналарни амалиётга тадбиқ этиш учун фойдали ҳажми (тахмонлари) 3,5 м³ бўлган совутиш камераси харид қилинди. Натижада совутиш қувватлари 4,563 м³ гача ошди.

7-қўшимча. Сизда совуқлик занжири қувватлари етишмовчилиги бўладими?

Аниқланг, Сиз совуқлик занжири қувватлари етишмовчилигига дуч келасизми, агар Сиз:

а) вакциналарни *жойлаш учун зарур бўладиган ускуналарнинг умумий фойдали ҳажмини ҳисоблаган бўлсангиз (2.3.1 параграфга қаранг);*

б) *вакциналарни сақлаш учун мавжуд ускуналарнинг умумий фойдали ҳажмини ҳисоблаган бўлсангиз (2.4.1 параграфга қаранг)*

Кейин ўртадаги фарқни топинг: В (мавжуд ҳажм) минус А (зарур ҳажм)

Сақлаш режими	Зарур ҳажм, литрда (А)	Мавжуд ҳажм, литрда (В)	Тақчиллик мавжудлиги	
			Бор	Йўқ
-15°C дан -25°C гача				
+ 2°C дан +8°C гача				

Ўртадаги фарқ, агар Сиз муаммони бартараф этиш учун чора-тадбирлар кўрмаган бўлсангиз, совуқлик занжири қувватлари етишмовчилигига дуч келишингизни кўрсатади.

2-машқ: Совуқлик занжири ҳажми: таҳлил ва муаммони ечиш.

Сиз Шарқий туманда иммунизация хизмати мутасаддисисиз, у ерда мақсадли гуруҳ сони 10000 нафар боладан иборат.

Сизнинг омборингиздаги мавжуд ускуналар ҳажми (АҚДС-геиВ-Hib) вакцинасининг янги партиясини қабул қилиш учун етарликми эканлигини аниқлашингиз зарур, мазкур вакцина АҚДС вакцинасининг ўрнида қўлланилади. Пентавалент вакцина бир дозалик флаконларда ягона компонентли суюқ препарат шаклида етказиб берилади. Қуйидаги ахборот мавжуд:

Вакциналар ҳақида маълумот		Вакцинанинг мавжуд захираси	Қутилаётган янги таъминот
Вакциналар	1 флакондаги доза	Доза	Доза
БЦЖ	20	1500	5000
АҚДС	10	1000 – қолдиқ, кейин пентавалент вакцинаси тadbиқ этилади	—
ОПВ	10	3500	13 000
ОПВ	20	12 000 – ИҚТ учун (полио)	—
КПК	10	1000	2 400
геиВ	1	255	850
АДС	10	353	750
Пентавалент (АҚДС-геиВ-Hib)	1	—	10 000 – тadbиқ этишни бошлаш учун

1-ВАЗИФА: Шарқий туманда барча вакциналарни, яъни ҳозир мавжуд бўлган вакциналарни ва олиниши қутилаётган вакциналарни, жойлаштириш учун зарур бўладиган ускуналарнинг умумий ҳажмини ҳисоблаш учун қуйидаги жадвални тўлғазинг.

Шарқий туман омборида сақланадиган вакциналарнинг умумий ҳажмини ҳисоблаш

Вакциналар	1 флакондаги доза	1 дозага қадоқ ҳажми, см ³	Вакциналарнинг мавжуд захираси, доза	Янгидан олиниши қутилаётган вакциналар, доза	Вакциналарнинг умумий ҳажми, см ³	Вакциналарнинг умумий ҳажми, л	Сақлаш ҳароратига мувофиқ	
							-15°С дан -25°С гача	+2°С дан +8°С гача
А	В	С	Д	Е	F=C*(D+E)	G=F/1000	Н	І
ОПВ	20	1,0						
ОПВ	10	2,0						
БЦЖ	20	1,2						
КПК	10	3,0						
АҚДС	10	3,0						
АҚДС-геиВ-Hib	1	19,4						
геиВ	1	9,7						
АДС	10	3,0						
Вакциналарнинг умумий ҳажми							0,00	0,00

Навбатдаги жадвал Шарқий туманда мавжуд совуқлик занжири ускуналарининг фойдали ҳажмини кўрсатади

Шарқий туманда мавжуд совуқлик занжири ҳажми

Усқунанинг тавсифи			PIS/PQS каталоги бўйича ёки ички коди	Вакциналарни сақлаш учун фойдали сиғим (л)		Мавжуд усқуналар бирлигининг сони	Вакциналарни сақлаш учун умумий фойдали сиғим (л)	
Тури	Маркаси	Модели		-15°C дан -25°C гача	+2°C дан +8°C гача		-15°C дан -25°C гача	+2°C дан +8°C гача
A	B	C	D	E	A	B	C	D
Вакциналар/совутиш элементлари учун музлатгич	Vestfrost	MF 314	E3/98-M	264		1	264	
ХЛЗ		МК 304	E3/82-M		108	1		108
ХЛЗ		МК 204	E3/81-M		63	1		63
Жами						3	264	171

2-ВАЗИФА: Шарқий туманда совуқлик занжири усқуналарининг қувватлари етишмовчилиги бўладими ёки йўқлигини аниқлаш учун қуйидаги жадвални тўлғазинг (мавжуд ҳажмдан зарур бўладиган ҳажмни айиринг ва ўртадаги фарқни топинг).

Совуқлик занжири сиғимининг ҳисоблаб топилган тақчиллиги

Сақлаш шароитлари	Зарур ҳажм, литрда (А)	Мавжуд ҳажм, литрда (В)	Тақчиллик мавжудлиги	
			Бор	Йўқ
-15°C дан -25 °C гача				
+ 2°C дан +8 °C гача				

3-ВАЗИФА: Шарқий туманда иммунизация хизмати мутасаддиси сифатида, омбор хоналари тақчиллигини бартараф этиш учун ўз ҳатти-ҳаракатингизнинг уч хил кўринишини (вариантини) таклиф этинг. Ҳар бир тадбирдан кутилажак натижани кўрсатинг.

Совуқлик занжири ҳажми тақчиллигини баҳоланг

№	Таклиф этилаётган тадбир	Уни амалга ошириш натижаси
1.		
2.		
3.		

2.4.2 Инъекция учун материалларни жойлаш учун хонанинг умумий ҳажмини ҳисоблаш

Хавфсиз инъекцияни таъминлаш учун асқотадиган материалларни жойлашга мўлжалланган мавжуд хоналарнинг умумий ҳажмини ҳисоблаш мақсадида ҳам, совуқлик занжирининг қувватларини ҳисоблаш учун қўлланилган тамойилдан фойдаланиш мумкин.

1) Материалларни жойлаш учун омбор хоналарни аниқланг.

2) Ҳар бир хонанинг умумий фойдали ҳажмини (m^3 да) аниқланг.

3) Материаллар ва ускуналар эгаллайдиган умумий ҳажми аниқланг ва олинган катталики хоналарнинг мавжуд умумий фойдали ҳажмидан ажратинг.

Бундай ахборотга эга бўлиб, Сиз янги олинаётган инъекция учун материалларни жойлай олиш ёки жойлай олмаслигингизни билиб оласиз.

3-машқ: Инъекция учун материалларни сақлашга нисбатан жойни рационал режалаштириш тамойилларини қўллаш.

Сиз Шимолий туманда иммунизация хизмати мутасаддисисиз ва ўз туманингиз учун одатдаги чораклик инъекция материаллари олиб келинишини кутмоқдасиз. Олиб келинадиган ашёлар ЎТ-шприцлар, эритиш учун шприцлар, хавфсизлик контейнерлари ва вакциналарнинг эритувчиларидан (эритувчиларни совутишнинг зарурияти йўқ) иборат. Олиб келинадиган ашёларнинг ҳажми — $17 m^3$. Сизнинг омборингизнинг ўлчамлари қуйидагича: эни 3 м., узунлиги — 4 м., баландлиги 3 м (қуйидаги суратга қаранг). Омборда ҳозирги пайтда мавжуд инъекция учун материалларнинг заҳираси $3m^3$ жойни эгаллайди.

Шимолий туманда инъекция учун материаллар сақланадиган омборнинг параметрлари

1-ВАЗИФА: Қуйидагиларни таъминлаш учун Сиз омбор ичидаги жойни қандай ташкиллаштирасиз: а) омбордаги материалларни олишга қулайликни ва улар биринчи навбатда ишлатилишини ва б) исталган тоифадаги материалларни эркин тўсиқларсиз олиш имкониятини таъминлаш учун янги келтирилган ашёларни тўғри жойлаштириш.

2.5 Совуқлик занжири шароитларида сақлаш учун ускуналар қувватига эҳтиёж ўзгаришига мослашув (адаптация)

2.5.1 Виляят босқичида вакциналарни сақлаш эҳтиёжлари ўзгаришига мослашув (адаптация)

Иммунизация хизматига дахлдор тиббиёт ходимларида омборлар қувватига бўлган талабни вақти-вақти билан қайта кўриб чиқиш зарурияти туғилиши мумкин. Бундай зарурият қуйидаги ҳолларда туғилади, қачонки:

- а) янги вакцина олиб келинади ва қўшимча омбор қувватлари талаб қилинади ва/ёки
- б) эски ускуна алмаштириш тақозо этилади.

Ўтган бўлимда совуқлик занжири ускунасининг зарур ҳажмини ҳисоблаш ҳақида сўз юритилди; бу бўлимда амалиётга янги вакцина тадбиқ этилганида вакциналар сақланадиган ускуналар ҳажмига бўлган талабни қайта ҳисоблашга доир мисолларни келтирамиз.

Айтайлик, виляятда эмлаш тақвими доирасида АҚДС ўрнига АҚДС-геР В-НіВ- вакцинасини қўллашга ўтилади.

12-жадвалда совутиш ускунасига жорий эҳтиёж кўрсатилган. 13-жадвал эса келажақдаги – янги вакцина жорий этилгач совутгичларга нисбатан талабни акс эттиради.

12 жадвал. Мақсадли гуруҳ 10000 нафар кишидан иборат туман учун АҚДС вакцинаси (10 дозалик флаконларда) қўлланилганида совутиш ускуналарига бўлган талабни ҳисоблашга мисол

Вакциналар	Мақсадли гуруҳдаги аҳоли сони	Бир нафар бола учун доза миқдори	Йўқотилиш омили	Йиллик эҳтиёж, доза	Чораклик + резерв захира (1 ой)	Бир доза учун қадоқ ҳажми (см ³)	Вакцинанинг умумий ҳажми (см ³)	Вакцинанинг умумий ҳажми (литрда)	МҲС га талаб (108 л), дона
А	В	С	Е	F=B*С*Е	Г		Н	Ж	К
БЦЖ	10 000	1	2	20 000	6667	1	6667	6,67	
КПК	10 000	2	1,33	26 600	8867	3	26 600	26,60	
АҚДС	10 000	3	1,33	39 900	13 300	3	39 900	39,90	
АДС	10 000	1	1,33	13 300	4433	3	13 300	13,30	
АДС-м	10 000	1	1,33	13 300	4433	3	13 300	13,30	
геРВ	10 000	2	1,25	25 000	8333	2,3	19 167	19,17	
геРВ	10 000	1	1,18	11 800	3933	9,7	38 153	38,15	
Жами				149 900	48 467		157 087	157	2

13 жадвал. Юқоридаги туман учун АКДС-геиВ-НіВ-вакцинаси (1 дозалик флаконларда) қўлланилиши кўзда тутилган янги тақвимга мувофиқ совутиш ускуналарига бўлган талабни ҳисоблашга мисол

Вакциналар	Мақсадли гуруҳдаги аҳоли сони	Бир нафар бола учун доза миқдори	Йўқотилиш омили	Йиллик эҳтиёж, доза	Чораклик + резерв захира (1 ой)	Бир доза учун қадоқ ҳажми (см ³)	Вакцинанинг умумий ҳажми (см ³)	Вакцинанинг умумий ҳажми (литрда)	МҲС га талаб (108 л), дона
A	B	C	E	F=B*C*E	G		H	J	K
БЦЖ	10 000	1	2	20 000	6667	1	6667	6,67	
КПК	10 000	2	1,33	26 600	8867	3	26 600	26,60	
АДС	10 000	1	1,33	13 300	4433	3	13 300	13,30	
АДС-м	10 000	1	1,33	13 300	4433	3	13 300	13,30	
геиВ	10 000	2	1,25	25 000	8333	2,3	19 167	19,17	
геиВ	10 000	1	1,18	11 800	3933	9,7	38 153	38,15	
АКДС-геиВ-НіВ	10 000	3	1,18	35 400	11 800	19,4	228 920	228,92	
Жами				145 400	48 467		346 107	346	4

12-жадвални 13-жадвал билан таққослаб зарур бўладиган қўшимча омбор қувватларини ҳисоблаш мумкин (ҳажми бўйича ҳам, совутишга бўлган талаблар бўйича ҳам).

Келтирилган мисолда ҳар бири 108 литр сиғимли қўшимча музли ҳимояга эга совутишлар мавжуд деб қабул қилдик. Вилоятнинг чораклик вакциналарни жойлаш учун совутиш қувватларига бўлган эҳтиёжи 2 МҲС дан 4 МҲС гача ошганлигига ишонч ҳосил қилишингиз мумкин.

2.5.2 Туман босқичида вакциналарни сақлаш эҳтиёжлари ўзгаришига мослашув (адаптация)

ДПМ даражасида ёки туман босқичларида ҳам омборлар қувватига бўлган талабнинг ўзгаришини аниқлаш учун юқорида қўлланилган усулдан фойдаланиш мумкин. Бундай ҳисоблар муҳим, чунки иммунизацияга дахлдор тиббиёт ходимлари, аввало соғлиқни сақлаш тизимининг барча бўғинлардаги раҳбарлари совутиш ускунасининг қўшимча ҳажми билан таъминот учун масъулдир. Лекин баъзида мавжуд совутиш ускунаси қўшимча ҳажмдаги вакцинани жойлаштириш учун етарли бўлиши мумкин, бу ҳам фақат ҳисоб-китоблар натижасида асосланади.

4-машқ: Янги вакцинани тадбиқ этиш учун совуқлик занжири ускунасига бўлган эҳтиёжни баҳолаш.

Сиз Ғарбий туманда иммунизация хизмати мутасаддисисиз ва янги вакцинани тадбиқ этишга тайёргарлик кўрмоқдасиз.

1-ВАЗИФА: Қуйидаги жадвални тўлғазиб, туман учун совутиш ускунасига бўлган жорий эҳтиёжни ҳисобланг. Эмлаш тақвими аниқ, лекин Сиз мақсадли гуруҳ сони ҳақида қарор қабул қилишингиз зарур.

Вакциналар	Мақсадли гуруҳдаги аҳоли сони	Бир нафар бола учун доза миқдори	Йўқотилиш омили	Йиллик эҳтиёж, доза	Чораклик + резерв захира (1 ой)	Бир доза учун қадоқ ҳажми (см ³)	Вакцинанинг умумий ҳажми (см ³)	Вакцинанинг умумий ҳажми (литрда)	МҲС га талаб (108 л), дона
A	B	C	E	F=B*C*E	G		H	J	K
БЦЖ		1	2						
КПК		2	1,33						
АҚДС		3	1,33						
АДС		1	1,33						
genB		3	1,25						
Жами									

2-ВАЗИФА: Эмлаш тақвимига янги вакцинани киритинг ва янги тақвимга асосан совутиш ускунасига бўлган эҳтиёжни ҳисобланг. Туман даражасида совутиш ускунасига бўлган эҳтиёжга янги вакцина қандай таъсир кўрсатади?

Вакциналар	Мақсадли гуруҳдаги аҳоли сони	Бир нафар бола учун доза миқдори	Йўқотилиш омили	Йиллик эҳтиёж, доза	Чораклик + резерв захира (1 ой)	Бир доза учун қадоқ ҳажми (см ³)	Вакцинанинг умумий ҳажми (см ³)	Вакцинанинг умумий ҳажми (литрда)	МҲС га талаб (108 л), дона
A	B	C	E	F=B*C*E	G		H	J	K
БЦЖ		1	2						
КПК		2	1,33						
АҚДС		3	1,33						
АДС		1	1,33						
genB		3	1,25						
Жами									

Талабни
баҳолаш

Сақлаш

Тақсимот
ва элтиш

Мониторинг
ва кураторлик

3. ТАҚСИМОТ ВА ЭЛТИШ

Тақсимот тизимининг вазифаси етарли миқдордаги самарали вакцина ва унинг заҳираси мавжудлигини узлуксиз (доимий) таъминлаш ҳисобланади. Иммунизация хизматини тақдим этиш бўйича мутасаддилар ишончли фаолият юритувчи тақсимот тизимини яратишлари ва аниқ белгилаб қўйишлари зарур:

а) ҳар бир босқич учун таъминот даврийлигини ва тегишли миқдордаги вакцина ва инъекция учун материаллар етказиб берилишини;

б) вакцина ва инъекция учун материаллар билан таъминлашга қулай бўлган йўналишни ва транспорт воситаларини.

3.1 Вакциналар билан ЎТ-шприцларни биргаликда етказиб бериш

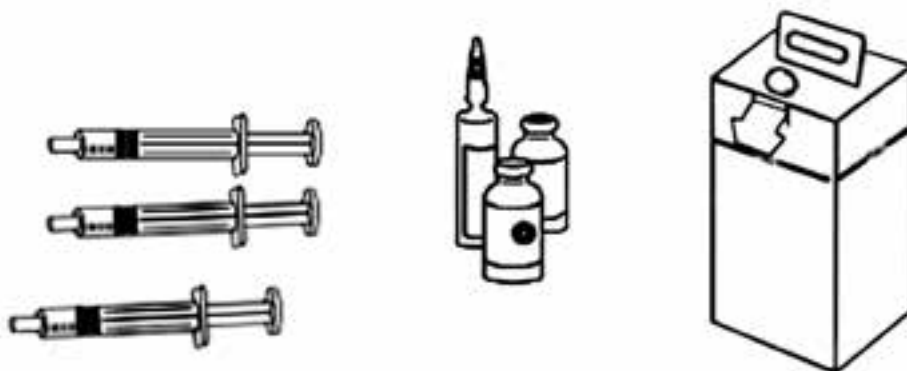
Бугунги кунда инъекцияларни амалга ошириш учун ЎТ-шприцлар энг хавфсиз ускуна ҳисобланади, чунки уларни фақатгина бир маротаба ишлатиш мумкин. 2003 йилда қатор йирик халқаро ташкилотлар, жумладан ЖССТ, иммунизация дастурларида фақатгина ЎТ-шприцлардан фойдаланишга чақирувчи ҳужжатни тайёрлашди. (ЖССТ-ЮНИСЕФ-UNFPA нинг иммунизация амалиётида ЎТ-шприцлардан фойдаланиш ҳақидаги қўшма баёноти, Женева, ЖССТ, 1999 [WHO/V&B/99.25]).

Комплект ҳолида етказиб бериш тамойили (8-қўшимчага қаранг) ЎТ-шприцларнинг ва бошқа материалларнинг улар фойдаланиладиган жойда мавжудлигини кафолатлаш учун ишлаб чиқилган тамойил бўлиб, бу ҳолат инъекциялар ўтказишнинг хавфсиз амалиётига қўмаклашади. Комплект ҳолида етказиб бериш оптимал амалиёт ҳисобланади. Бироқ бу ЎТ-шприцларни, эритиш учун шприцларни ва хавфсизлик контейнерларини тегишли миқдордаги вакциналар билан тақсимлашни кўзда тутиши боис, иммунизация хизматини тақдим этиш бўйича мутасадди комплект ҳолида етказиб бериш сиёсатини тадбиқ этишдан олдин қуйида келтирилган пунктларни инобатга олиши зарур.

- а) Агар вакциналар, ЎТ-шприцлар, эритиш учун шприцлар ва хавфсизлик контейнерлари турли бўлимлар тасарруфида бўлса, етарли миқдордаги ашёлар сотиб олиниши ва тақсимланиши учун, уларнинг мустаҳкам алоқасини ва ўзаро таъсирини таъминлаш зарур.
- б) Вакциналар ва ЎТ-шприцлар учун турли йўқотилиш даражалари белгиланган. ЎТ-шприцлар учун 10% йўқотилиш даражаси қабул қилинган бўлса, вакциналар учун антиген ва флакондаги доза миқдорига қараб бу кўрсаткич 5% дан 50% гача бўлиши мумкин. Шунинг учун таъминот тизимининг ҳар бир звеноси томонидан комплект ҳолида етказиб бериладиган вакциналар миқдори ва ЎТ-шприцлар миқдори, фақатгина комплект бевосита ишлатиладиган жойига етиб боргач бир хил бўлади.
- в) Ишлатиладиган жойда вакциналар, ЎТ-шприцлар, эритувчилар ва эритиш учун шприцлар миқдори ҳар бир сессияда қутилаётган эмлашлар миқдорига мос келиши зарур. Ушбу қоидага риоя этиш, айниқса, жойларга чиқиб ишловчи бригадалар томонидан эмлаш ўтказилишида муҳимдир.

8-қўшимча. «Комплект ҳолида етказиб бериш» нимани англатади?

«Комплект ҳолида етказиб бериш» атамаси назарий «тўплам» концепциясини ойдинлаштириш учун танланган бўлиб, унинг таркибига қуйидагилар киради:

- тегишли эритувчилари билан юқори сифатли вакциналар,
- УТ-шприцлар,
- хавфсизлик контейнерлари,
- эритиш учун шприцлар

Моҳият шундан иборатки, келтирилган компонентлардан ҳеч бири алоҳида қаралмайди; Уларнинг ҳар бири бошқа яна иккита компонентни ўз ичига олувчи тўпламнинг муайян таркибий қисми сифатида қаралади.

«Комплект» физик бирикмани кўзда тутмайди ва ашёлар биргаликда қадоқланиши зарурлигини англатмайди.

3.1.1 Комплект ҳолида етказиб бериш сиёсатини амалиётда амалга ошириш

Ўзингизни *Юқори* вилоятда иммунизация хизматини тақдим этиш бўйича раҳбар сифатида тасаввур этинг. Сиз Миллий босқичга, вилоятингиздаги 100 000 нафар боладан иборат мақсадли гуруҳ учун АҚДС вакцинаси етказиб берилишини сўраб, буюртма тайёрлаяпсиз. 25% йўқотилишни инobatга олиб (ёки ЙО=133), навбатдаги чорак учун 133 000 доза вакцина зарурлигини ҳисоблаб чиқардингиз.

Юқори вилоятда комплект ҳолида етказиб бериш тамойили жорий этилгани боис, Сиз тегишли миқдордаги УТ-шприцларга ҳам буюртма беришингиз зарур; Сизнинг ҳисобингизга кўра, 10% йўқотилиш (ёки ЙО=1,11) билан бирга, 147630 дона УТ-шприцлар зарур бўлади; 14-жадвалга қаранг.

14 жадвал. Комплектада етказиб бериш концепциясига мисол

Таъминот занжири босқичи	Аҳолининг мақсадли гуруҳи – чақалоқлар	Мутлақ сон, доза	ЙО	АҚДС га йиллик талаб, доза	АҚДС га чораклик талаб, доза	ЎТ-шприцларга чораклик талаб, дона
Вилюят	100 000	4	1,33	532 000	133 000	147 630
Туман	30 000	4	1,33	159 600	39 900	44 289
ДПМ	10 000	4	1,33	53 200	13 300	14 763
Сафардаги иммунизация	40	4	1,33	213	53	59

Шприцлар учун ЙО дан фарқли ўлароқ, вакциналар учун ЙО тизимидан таъминот занжирининг барча босқичларида – то бевосита қўлланилгунича фойдаланилади.

1-эслатма: Юқорида келтирилган мисолда бу кўрсатилмаган бўлсада, комплект ҳолида етказиб бериш тамойили вакциналар, эритувчилар, ЎТ-шприцлар, эритиш учун шприцлар ва хавфсизлик контейнерларини тўлиқ қамраб олиши зарур.

2-эслатма: Сафардаги иммунизация якунига етгач фойдаланилмаган шприцлар одатда қайтарилади, АҚДС вакцинасининг очилган флаконлари эса йўқотилади ва ҳисобдан чиқарилади. Бу ҳолат йўқотилиш даражасининг турличалигини яққол намоён этиши ва ҳар бир алоҳида вакцина учун хос бўлган ЙО дан фойдаланиш зарурлигини изоҳлаб беради.

5-машқ: Комплект ҳолида етказиб бериш тамойили амалиётга тадбиқ этилишига доир вазиятга шарҳ.

1-ВАЗИФА: Вилюятингиздаги вакциналар, ЎТ-шприцлар, эритиш учун шприцлар ва хавфсизлик контейнерларига буюртма бериш, етказиб бериш ва тақсимлаш тизимини баён этинг.

2-ВАЗИФА: Юқорида келтирилган материалларнинг таъминоти билан бир неча муассасалар шуғулланишадими? Агар шунақа бўлса, улар тақсимотни қандай мувофиқлаштиришади?

3-ВАЗИФА: Агар ЎТ-шприцлар, эритиш учун шприцлар ва/ёки хавфсизлик контейнерлар етишмовчилиги кузатилган бўлса, уларнинг сабаблари нимада?

3.2 Вакциналарни ва инъекция учун материалларни тақсимлаш режасини тузиш

Вакциналарни ва инъекция учун материалларни чекка ҳудудларга етарли миқдорда, ўз вақтида ва зарур элтиш шароитларида етказиб беришни таъминлаш учун бир неча ҳаракатлар амалга оширилиши зарур.

Биринчидан, таъминот даврийлиги одатда Миллий миқёсда Миллий қоидаларга ва стандарт фаолият амалиётларига (стандарт операцион процедураларга) мувофиқ белгиланади. Аксарият ҳолатларда биринчи ва иккинчи маъмурий босқичлар учун таъминот даврийлиги уч ойда бир маротаба сифатида, чекка ҳудудларни эса бундан кўра тез-тез таъминлаб туриш белгиланган (2-жадвалга қаранг).

Миллий ва вилоят босқичидаги раҳбарлар вилоят ва туманлар учун тақсимотнинг мажмуавий режасини ишлаб чиқишлари зарур. Ҳар бир вилоят туманлар рўйхатида эга бўлиши, ҳамда ойлик ёки чораклик вакциналар ва инъекция учун материаллар билан таъминлаш ҳажмини аниқлашлари зарур.

Вакциналар ва инъекция учун материаллар билан таъминлаш ҳажмини ҳисоблай туриб, мутасадди қар бир туман учун аниқлаши мумкин:

а) тақсимланиши зарур бўлган вакциналарнинг умумий ҳажмини, уларни ташиш учун керак бўладиган термоконтейнерлар сонини;

б) вакциналар билан комплект ҳолида етказиб берилиши зарур бўлган инъекция учун материалларнинг умумий ҳажмини (m^3 да).

7-иловада келтирилган шакл вакциналар ва инъекция учун материалларни ташиш учун ускуналарга бўлган талабни ҳисоблашда ёрдам беради. Келтирилган усул аҳолининг мақсадли гуруҳи сони ва бир ой интервал билан ашёларни келтириш даврийлиги ҳақидаги маълумотларга асосланган.

3.2.1 Ташишда эҳтиёжларни баҳолаш

Ҳар бир туман учун зарур материаллар миқдорини ҳисоблаб, уларнинг ҳажмини аниқлаш мумкин; шундан кейин термоконтейнерларнинг керакли миқдорини ҳисоблаш ва элтишнинг оптимал усулини танлаш мумкин.

Мисол: Сиз вилоятингиздаги *Шодлик* туманига вакциналар ва инъекция учун материалларни элтишга ҳозирлик кўраёпсиз. 7-иловадаги шаклдан фойдаланиб, вакциналарнинг (167л) ва инъекция учун материалларнинг (жумладан эритувчиларнинг) ($1,6 m^3$) умумий ҳажмини ҳисоблаб топдингиз. Одатда вакциналар 20 литрлик термоконтейнерларда ташилади. Шундай қилиб, юкни элтиб бериш учун Сизга 9 дон термоконтейнерлар зарур бўлади. Ушбу маълумотлардан фойдаланиб ва маҳаллий шарт-шароитларни яхши билишингизга таяниб *Шодлик* туманига юкни элтишнинг энг оптимал усулини танлаш борасида қарор қабул қилишингиз мумкин.

3.2.2 Вакциналар ва хавфсиз инъекция учун материалларни элтиш учун транспорт воситасини танлаш

Вакциналар ва хавфсиз инъекция учун материалларни элтиш учун транспорт воситасини танлаш, мазкур юкларнинг ҳажмидан ташқари, яна бошқа қатор омилларга ҳам боғлиқ бўлади. Бунда йўлларнинг ҳолати, юкни элтувчи кишилар сони, масофа, йўналиш бўйича бензин/ёқилғи қуйиш шохобчалари мавжудлиги назарда тутилмоқда.

15-жадвалда одатда вакциналарни элтиш ва тақсимлаш учун фойдаланиладиган транспорт воситаларининг ҳар хил турлари келтирилган.

1-МОДУЛЬ

15 жадвал. Вакциналар ва хавфсиз инъекция учун материалларни элтиш учун транспорт воситаларининг тавсифи

Транспорт воситасининг тури	Юк кўтариш қуввати		Кундузги босиб ўтиш йўли	Изоҳлар
	Одамлар	Юк		
Кичик юк кўтариш қувватига эга юк автомобили	ҳайдовчи + 2 киши	4,5 м ³ (1 м гача баландликда кўп қаватли тарзда устма-уст тахлаш)	200 км	8 дона термokonтейнерларни (20 л) ва 1,9 м ³ хавфсиз инъекция учун материалларни, яъни қарийб 750 000 нафар аҳолиси мавжуд бўлган туманнинг ойлик эҳтиёжини ташиш имкониятига эга
Тезюрар юк автомобили (кичик юк кўтариш қувватига эга)	ҳайдовчи + 4 киши	2,74 м ³ (1 м гача баландликда кўп қаватли тарзда устма-уст тахлаш)	200 км	6 дона термokonтейнерларни (20 л) ва 1,2 м ³ хавфсиз инъекция учун материалларни, яъни қарийб 500 000 нафар аҳолиси мавжуд бўлган туманнинг ойлик эҳтиёжини ташиш имкониятига эга
Тезюрар юк автомобили (одатдаги, кузови ёпилган)	ҳайдовчи + 4 киши	1,8 м ³	200 км	3 дона термokonтейнерларни (20 л) ва 0,6 м ³ хавфсиз инъекция учун материалларни, яъни қарийб 250 000 нафар аҳолиси мавжуд бўлган туманнинг ойлик эҳтиёжини ташиш имкониятига эга
Сафарда ишлаётган вакцинатор	0	бита сумка-совутич ва 1дона ранец (0,02 м ³)	5 км	

6-машқ: Вакциналарни ва хавфсиз инъекция учун материалларни тақсимлаш режаси.

Сиз Шарқий вилоятда иммунизация хизматини тақдим этиш бўйича раҳбарсиз ва вакциналарни ва хавфсиз инъекция учун материалларни вилоят марказидан туманларга элтишни ташкиллаштириш учун масъулсиз; бешта туманнинг ҳар бирида вакциналарни сақлаш учун омборлар мавжуд. Вилоятда вакциналарни ва материалларни элтиш учун ўртача юк кўтариш қувватига эга юк автомобили бор.

Ҳар бир туманнинг ойлик жорий эҳтиёжлари қуйида келтирилган

Туманлар	Мақсадли гуруҳ сони	Тақсимланадиган вакциналарнинг умумий ҳажми (ойига)	Термо-контейнерлар сони (20 л)*	Инъекция учун материалларнинг умумий ҳажми (м ³) (УТ шприцлар 0,5 мл; эритиш учун шприцлар, 2 мл, 5 мл; хавфсиз контейнерлар ва эритувчилар)
А	30 000	160	8	1,9
Б	15 000	80	4	0,9
В	20 000	107	6	1,2
Г	25 000	134	7	1,6
Д	10 000	53	3	0,6

* 20-литрлик термоконтейнернинг ташқи ўлчамлари – 71 x 55 x 50 см ёки 0,2 м³.

1-ВАЗИФА: Вилоятнинг барча бешта тумани бўйича вакциналарни ва хавфсиз инъекция материалларини тақсимлаш режасини тузиш учун қуйидаги жадвални тўлғазинг.

Йўналиш	Элтиш даврийлиги	Бутун вилоятни қамраб олиш учун зарур кунлар сони

Бир дозалик флаконлардаги суяқ пентавалент вакцина АКДС-геР-НіВ амалиётга киритилиши муносабати билан эмлаш тақвимига ўзгартиришлар киритилди. Сиз Шодлик тумани учун янги ойлик эҳтиёжларни ҳисоблаб чиқдингиз (7-иловага қаранг) ва улар ўзгаришини аниқладингиз.

2-ВАЗИФА: Шодлик туманида келиб чиқадиган транспорт, тақсимот ва совуқлик занжирига боғлиқ муаммоларни аниқланг.

3.3 Чиқиндиларни тўплаш

Вакциналарни ва хавфсиз инъекцияни таъминлаш учун асқотадиган материалларни элтишга мўлжалланган транспорт воситаларидан, чиқиндиларни инсинерация йўли билан хавфсиз йўқотиладиган жойларгача ташиш учун ҳам фойдаланиш мумкин. Масалан, 2 м³ сиғимли юк автомобили хавфсиз ёқиш жойигача тахминан 30 та хавфсиз контейнерларни элтиши мумкин. Ушбу мавзу мазкур курснинг бошқа модулида батафсил ёритилган (3-модул: «Иммунизация хавфсизлиги»).

Талабни
баҳолаш

Сақлаш

Тақсимот
ва элтиш

Мониторинг
ва кураторлик

4. МОНИТОРИНГ ВА КУРАТОРЛИК

Иммунизация учун зарур бўладиган материаллар таъминотининг мониторинги КИД/ГАВИ ни бошқариш умумий тизимининг ажралмас қисми ҳисобланади. Иммунопрофилактика бўйича тадбирларнинг, шунингдек, вакциналар ва материаллар таъминотининг одатдаги кундалик мониторинги ҳар ойда ўтказилади. Совуқлик занжири ва вакциналарни бошқариш тизимининг самарали мониторинги учун заҳиралар мавжудлиги ва улардан фойдаланиш ҳақидаги маълумотлар мунтазам йиғилади.

Вакциналар ва хавфсиз инъекция материалларининг мониторинги:

- ҳар бир вакцинанинг ва материалнинг етарли миқдорда ва талаб даражасидаги сифатда мавжудлигини таъминлашга ёрдам беради;
- хизмат кўрсатишда улардан рационал фойдаланишга қўмаклашади;
- иммунопрофилактика бўйича тадбирларни бошқариш тизимидаги муаммоларни ўз вақтида аниқлаш ва уларни бартараф этиш бўйича тадбирлар кўриш имконини беради;
- режалаштириш жараёнини мувофиқлаштиради ва йўналтиради.

4.1 Вакциналар ва хавфсиз инъекция материалларининг мониторинги учун кўрсаткичлар

16-жадвалда вакциналар ва хавфсиз инъекцияни таъминлаш учун асқотадиган материалларнинг мониторинги учун қўлланиладиган асосий кўрсаткичлар келтирилган. Барча ушбу кўрсаткичларни ойлик заҳира даражаси ҳақидаги маълумотлардан фойдаланиб баҳолаш мумкин (масалан, барча туманларнинг ойлик ҳисоботлари вилоят даражасидаги маълумотлар базасида жамланади; бундай маълумотлар базаси туманлар бўйича барча кўрсаткичларни кузатиб бориш имконини беради).

16 жадвал. Вакциналар ва хавфсиз инъекция материалларининг мониторинги учун қўлланиладиган асосий кўрсаткичлар

Кўрсаткичлар	Мақсадлар
Иммунизация учун вакциналар и материалларнинг мавжудлиги	Барча босқичларда заҳираларни бошқариш ва тақсимлаш самарадорлигини оширади.
Вакциналар ва хавфсиз инъекция материалларининг комплект ҳолда тақсимланиши	Вакциналар ва материалларнинг улар қўлланиладиган жойда зарур миқдорда мавжудлигини таъминлайди.

Вакциналарни сақлаш сифати	Вакциналарнинг хавфсизлиги ва самарадорлигини таъминлаш учун, вакциналарни сақлаш шароитларини, ҳарорат режимини ва ФТИ кўрсаткичи ўзгаришларини кузатиб боради.
ДПМга берилган вакциналардан фойдаланиш кўрсаткичи	Вакциналар ва материалларнинг тақчиллиги ёки ортиқчалигини прогнозлаш имконини беради.
Хизмат кўрсатиш даражасида вакциналарнинг киритиш жараёнидаги йўқотилиши	а) Хизмат кўрсатиш сифатини кузатиб боради (очиқ флаконларда йўқотилиш). б) Совуқлик занжири сифатини кузатиб боради (очилмаган флаконларда йўқотилиш).

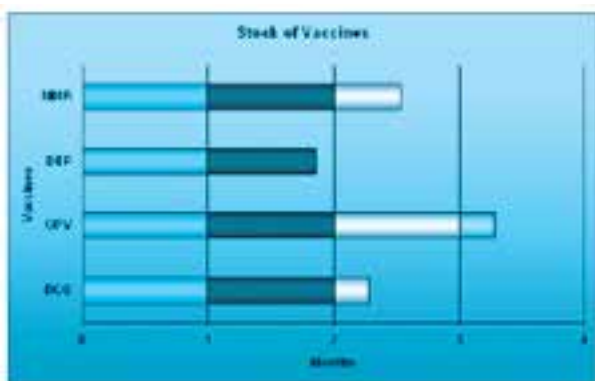
4.2 Ҳисоботга киритиладиган кўрсаткичлар

Иммунизациянинг материал таъминоти мониторинги учун йиғилиши зарур бўлган маълумотлар ҳажми жиҳатидан минимал, лекин изчил бўлиши зарур. КИД/ГАВИ нинг жорий (ойлик) ҳисоботларига 17-жадвалда кўрсатилган асосий маълумотларни киритиш тавсия этилади.

17 жадвал. КИД/ГАВИ нинг жорий (ойлик) ҳисоботларига киритиш учун асосий маълумотлар

Маълумот элементлари	Кўрсаткич	Формула
Фойдаланиш учун очилган флаконлардаги вакцинанинг доза миқдори	Вакцинанинг фойдаланиш кўрсаткичи	Очилган доза миқдори/ўша даврда олинган вакцина дозасининг миқдори x 100
Олинган вакциналар ва хавфсиз инъекция учун материаллар	Таъминотнинг тўлиқлиги	Олинган вакцинанинг ҳажми/ Олиниши зарур бўлган ҳажм
Ҳисобот даври охиридаги захиранинг қолдиғи	Заҳира даражаси	Заҳиранинг якуний қолдиғи/ эҳтиёжлар

Эслатма: Вакцинанинг сарфланиши қўлланилган доза миқдори/муайян давр мобайнида тақсимланган (одатда бир ой мобайнида) доза миқдори сифатида аниқланади. Ўртача ойлик сарфланиш даражаси йиллик сарфланиш даражасига асосан ҳисобланади. Масалан, туманда ўтган йил мобайнида 24330 доза вакцина тақсимланган эди; демак, ўртача ойлик сарфланиш даражаси: $24330:12=2028$ ушбу вакцина дозасига тенг. Сарфланиш ҳақидаги тасаввур омборлар мониторинги учун фойдали. Масалан, туманда омбордаги вакцина заҳирасининг ва ўртача ойлик сарфланиш даражасининг (ЎОС) қуйидаги кўрсаткичлари мавжуд:

	Омбор	ЎОС
БЦЖ	3,800	1,667
ОПВ	14,200	4,333
АҚДС	5,500	2,950
ККР	5,600	2,217

Натижада – вакцинанинг мавжуд заҳираси қанчага етишини осон баҳолаш мумкин.

Вакцинанинг сарфланиш даражаси (юқорида аниқлангандек) вакцина билан таъминлашни ва унга бўлган талабни таъминотдаги узиллишлардан ёки ортиқча заҳира йиғилиб қолишидан холи этувчи мутаносибликка келтириш имконини беради. Сарфланиш даражаси доимий равишда 100% дан кам бўладиган соғлиқни сақлаш муассасасида вакцинанинг ҳаддан зиёд заҳираси тўпланиб қолиш хавфи туғилади. Бошқа томондан, сарфланиш даражаси 100% дан юқори бўлган соғлиқни сақлаш муассасасида, эҳтимол, резерв заҳирадан фойдаланилади ва вакцинанинг тугаб қолиш хавфи туғилади.

4.3 Заҳираларни бошқариш

Заҳиралар даражасини мониторинг қилиш иммунизация хизматини тақдим этиш бўйича раҳбарга ҳар ойда ёки ҳар чорақда вакциналар ва материалларнинг етарли ҳажмига буюртма бериш ва уларни ўз вақтида чекка ҳудудларга - қуйи босқичга тақсимлаш имконини беради.

18-жадвалда вакциналар ва хавфсиз инъекцияни таъминлаш учун асқотадиган материалларнинг заҳирасини ҳисобга олиш шаклидан намуна келтирилган. Ушбу жадвал заҳиранинг минимал ва максимал даражаларини кузатиб боришингизда Сизга ёрдам беради (заҳиранинг минимал даражаси баён этилган 1-қўшимчага қаранг).

Ҳисобга олиш шаклидаги қайдлар мунтазам равишда ашёларни санаб чиқиш йўли билан солиштириб чиқилади ва қайд этиш ёзувларига аниқликлар киритилади.

18 жадвал. Вилоят омборидан туманларга заҳираларни тақсимлашни қайд этиш

Вакциналар и хавфсиз инъекция учун материалларнинг номи				Минимал заҳира	Чораклик таъминот	Максимал заҳира (минимал заҳира + чораклик таъминот)				
Сана	Олинган ...дан / берилган	Ампулалар/флаконлар миқдори		Қадоқ (доза/флакон ёки дона/ўрам)	Жами доза ёки дона	Серия №	Яроқлилик муддати ...гача	ФТИ кўрсаткичи	Қолдиқ, доза/дона	Изоҳлар
		Олинди	Берилди							

4.4 Ҳарорат режимининг мониторинги

4.4.1 Вакциналар сақланадиган совутгичларда ҳарорат режимининг мониторинги

Совутгичларнинг совутиш камерасидаги ҳарорат режимининг мониторинги учун Сиз қуйидагиларга эга бўлишингиз зарур:

- термометр;
- совутгич эшигининг ташқарисига ёпиштирилган ҳароратни қайд этиш журнали/варағи.

Ҳарорат режимининг мониторинги учун қуйидаги тартибда ишланг:

- Куннинг энг салқин вақтида совутгич термостати регуляторини +2°C– +4°C ҳолатига келтиринг.
- Ҳароратни эрталаб ишга келишингиз биланоқ, кечқурун эса ишдан кетишингиз олдида текширинг. Агар ҳарорат +2°C– +8°C кўлам (диапазон) оралиғида бўлса, термостатни регуляция қилиш (созлаш) керак эмас.
- Ҳароратни эрталаб ва кечқурун текширишни давом эттиринг; бу юмушни ҳар куни — иш, дам олиш ва байрам кунлари бажариш зарур.
- Ҳар бир кун учун ҳароратни қайд этиш журналига/варағига вақтни ва ҳароратни қайд этиб боринг (қуйидагиларга қаранг).

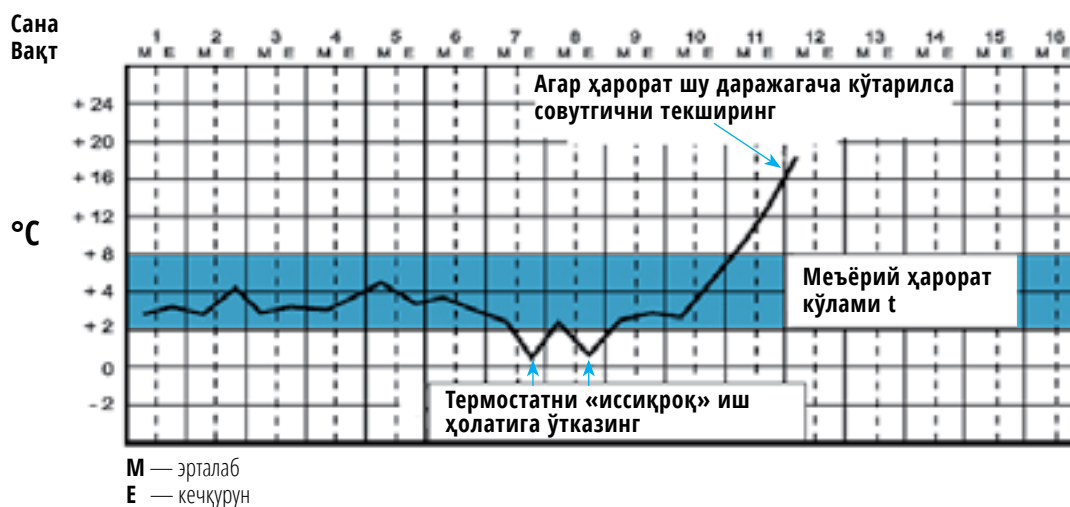
1-МОДУЛЬ

6.а-расм. Совутгичдаги ҳароратни қайд этиш варағи, 1-мисол: ҳафталик қайдлар

Жой:	Оқсув тиббиёт муассасаси							
Ускуна:	No.2 совутгич							
Белгиланган зарур ҳарорат	+2°C – +8°C							
Душанбадан бошлаб, ҳафталар:	5 май 2007							
Кунлар	Бошланиши	°C	Тўғри?	ФИО	Тугаши	°C	Тўғри?	ФИО
душ	07:00	1.0	Йўқ	В.Н.	17:15	0.0	Йўқ	D.K.
сеш	07:30	2.5	Ҳа	В.Н.	17:00	2.5	Ҳа	D.K.
чор	07:45	4.0	Ҳа	В.Н.	16:45	4.5	Ҳа	D.K.
пайш	08:00	4.5	Ҳа	В.Н.	17:20	8.0	Ҳа	D.K.
жума	07:25	9.5	Йўқ	В.Н.	17:25	10.0	Йўқ	D.K.
шанба	07:25	9.5	Йўқ	В.Н.	17:15	4.5	Ҳа	D.K.
якшан	07:35	4.0	Ҳа	В.Н.	17:00	5.0	Ҳа	D.K.
<p>Ушбу шаклни ҳар 24 соатда икки мартаба тўлғазинг, ҳафтада 7 кун _____</p> <p>1) Термометр кўрсаткичини текширинг ва вақтни ва ҳароратни қайд этинг.</p> <p>2) Ҳароратни қайд этишнинг доимийлигини текширинг. «Тўғри» устунига ФАҚАТ, қачонки ўлчаш пайтида термометр белгиланган тўғри ҳароратни кўрсатсагина «Ҳа» деб ёзинг. Акс ҳолда эса «Йўқ» деб ёзинг ва ўз раҳбарингизни хабардор қилинг.</p> <p>3) Изоҳда барча одатдан ташқари ҳодисаларни, механик шовқин ва бошқаларни қайд этинг. Бу ҳақида ўз раҳбарингизни хабардор қилинг.</p> <p>4) Душанба куни эрталаб журнални раҳбарингизга кўрсатинг, раҳбар танишганлиги ҳақида қайд этиши лозим; башарти ҳарорат вараққа қайд этиб борилган бўлса душанба куни эрталабдан янги шаклдан фойдаланишни бошланг; тўлғазилган шаклни раҳбарингизга топширинг.</p>								
<p>Эслатма:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Душанба: эрталаб ва кечқурун паст ҳарорат: термостат регулятори етарлича паст ҳароратни таъминлашга мосланиб ўрнатилган. Кун давомида коррекция қилинган. • Сешанба: эрталаб ҳарорат аста-секин кўтарилиб борди ва эрталаб соат 5 да +2°C га етди. • Пайшанба: кечқурун рефрижератор кучли шовқин чиқарди. • Жума: эрталаб рефрижератор ишдан чиқди. Инженер чақирилди. • Шанба: Эрталаб соат 10 да рефрижератор таъмирлаб бўлинди. 								
<p>ҲАМИША ЁДДА ТУТИНГ: Бу шаклни вакциналар хавфсизлиги учун масъул ходим тўлғазади!</p>								

6.6-расм. Совутгичда ҳароратни қайд этиш журналининг/варағининг шакли, 2-мисол

Жадвал тўлиқ тўлгач, янгиси билан алмаштиринг. Тўлган жадвалларни эҳтиёт юзасидан қайд этиш китобида сақланг. *Ҳарорат тавсия этилган доирадан (диапазондан) ташқарига чиққанида тегишли чораларни кўринг.*

4.4.2 Вакциналар сақланадиган совутгичдаги ҳароратни қандай тўғриланади

Агар ҳарорат ўта ПАСТ бўлса (яъни +2°C дан паст), қуйидагича йўл тутинг:

- Термостат тутқичини шундай бурингки, унинг стрелкаси кичикроқ рақамни кўрсатсин. Бунда совутгич юқорироқ ҳароратни ушлаб туради.
- Музлатгич эшикчаси зич ёпилганлигига ишонч ҳосил қилинг. Зичлагич шикастланган бўлиши мумкин.
- Музлатишга сезгир вакциналарни (АҚДС, АДС, АДС-м, АС, гепВ, АҚДС- гепВ, суяқ Ниб ва АҚДС- гепВ +Ниб) текшириш учун силкитиш синамасидан фойдаланинг ва музлаш оқибатида вакцина яроқсиз ҳолга келиб қолмаганми, шуни аниқланг (3-иловага қаранг).

Ёдда тутинг:

- Арзимас иситиш, музлатишга қараганда вакцинага камроқ шикаст етказди.
- Ҳамиша ҳароратни +2°C дан +8°C гача бўлган доирада ушлаб туриш зарур.

Агар ҳарорат ўта ЮҚОРИ бўлса (яъни +8°C дан юқори), қуйидагича йўл тутинг:

- Совутгич ишлаётганлигига ишонч ҳосил қилинг. Агар ишламаётган бўлса, тармоқда электр токи мавжудлигини текширинг.
- Совутгич ёки музлатгич эшикчаси зич ёпилганлигига ишонч ҳосил қилинг. Зичлагич шикастланган бўлиши мумкин.
- Қиров қоплами музлатиш камерасидан совутиш камерасига ҳаво ўтишининг йўлини тўсиб қўймаганми, шуни текширинг. Зарурият мавжуд бўлса, эритинг.

- Термостат тутқичини шундай буринги, унинг стрелкаси каттароқ рақамни кўрсатсин. Бунда совутгич пастроқ ҳароратни ушлаб туради.
- Агар ҳароратни $+2^{\circ}\text{C}$ дан $+8^{\circ}\text{C}$ гача доирада ушлаб туриш имкони бўлмаса, совутгич таъмирлангунига қадар вакциналарни бошқа жойда сақланг.

Диққат:

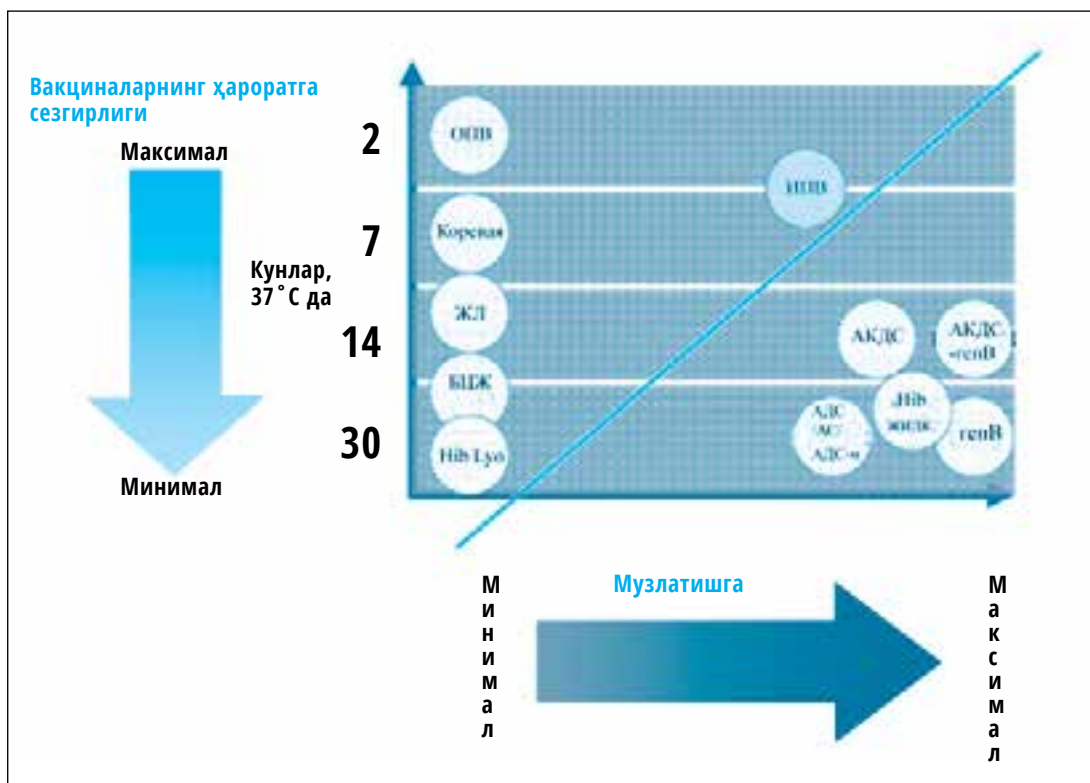
- Электр таъминоти тўхтаганида, термостат тутқичини янада «совуқ» ҳолатга бурманг. Бу вакциналарнинг музлаб қолишига олиб келиши мумкин.
- Вакцина олиниб совутгичга жойланганида, термостат тутқичини янада «совуқ» ҳолатга бурманг. Бу вакциналарнинг музлаб қолишига олиб келиши мумкин.

4.5 Флаконлардаги вакцина сифатининг мониторинги учун ФТИ дан фойдаланиш

- а) Вакциналар ташиш ёки сақлаш жараёнларида иссиқ ҳарорат таъсирига дучор бўлиши мумкин бўлган ҳолатларда, ФТИ ҳамиша вакцина фойдаланиш учун нечоғли хавфсиз эканлигини кўрсатиб туради.
- б) ФТИ фақат ўзи жойлаштирилган флакондаги вакцинага тааллуқли. Уни бошқа вакциналар учун индикатор сифатида фойдаланиш мумкин эмас; мазкур вакциналар турлича шароитларда сақланган бўлиши мумкин.
- в) ФТИ сафарда иммунизацияни ўтказишда жуда фойдали. Ҳаттоки совуқлик занжири беқарор шароитларда ҳам ФТИ ҳолатига қараб вакциналарни ишлатишни давом эттириш мумкин. Лекин ФТИ музлашга сезгир бўлган вакцина музлаганлиги ёки музламаганлигини кўрсатмайди.
- д) Барча тиббиёт ходимлари ФТИ кўрсаткичини изоҳлай олишни (интерпретация қила олишни) билиши зарур (4-иловага қаранг). Бу борада, тиббиёт ходимларининг билимини кураторлик ташрифлари чоғида мутасаддилар мунтазам текшириб ва назорат остига олиши мақсадга мувофиқ.

Ҳозирги пайтда (ушбу модул тайёрланиш пайтида) тўрт турдаги ФТИ — 2, 7, 14 ва 30 қўлланилмоқда. Ҳар бир рақам вакцина $+37^{\circ}\text{C}$ да сақланганида ҳисобдан чиқариш нуқтасига етиши учун ФТИга зарур бўладиган кунлар сонини билдиради. Турли вакциналар билан, вакцинанинг қиздиришга сезгирлигига мувофиқ равишда, ҳар хил турдаги ФТИ дан фойдаланилади, масалан, ОПВ билан, қиздиришга ўта сезгир бўлган 2-турдаги ФТИ, 14-турдаги ФТИ — қиздиришга анчайин кам сезгирликка эга АҚДС-геРВ-НіВвакцина билан қўлланилади.

6.в-расм. Иссиқликка турлича сезгирликка эга КИД/ГАВИ вакциналари учун ФТИ нинг 4 хил тури

4.6 Вакциналардан янада рационал фойдаланиш

Вакциналардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш ва асоссиз йўқотилишининг олдини олиш, барча босқичларда, аксарият ҳолларда, бошқариш сифатига боғлиқдир. Лекин, ҳаттоки, оптимал бошқарув йўлга қўйилганида ҳам, иммунизация амалиётида вакциналарнинг муайян даражада йўқотилишини прогнозлаш зарур. Йўқотилиш барча босқичларда бўлиши мумкин. Улар марказий омборда, турли оралик босқичларда, эмлаш сессияларини ўтказиш чоғида ДПМда, шунингдек, элтиш жараёнида содир бўлиши мумкин. Йўқотилишларни келтириб чиқарувчи омилларига кўра, бартараф этилиши мумкин бўлмаган ва бартараф этиш мумкин бўлган йўқотишлар сифатида таснифлаш мумкин.

4.6.1 Вакциналар йўқотилишининг бартараф этилиши мумкин бўлмаган омиллари

Энг муҳим омиллар орасида таъкидлаш жоиз:

- иммунизация сессияси якунида албатта ҳисобдан чиқарилиши зарур бўлган эритилган вакциналар;
- кўп дозаллик флаконлардан фойдаланиш сиёсатини қўллаш мумкин бўлмаган шароитларда ишлатиладиган бошқа вакциналар.

4.6.2 Вакциналар йўқотилишининг бартараф этилиши мумкин бўлган омиллари

Булар вакциналарни бошқаришни яхшилаш йўли билан назорат қилиниши мумкин бўлган омиллар:

- вакциналарнинг ҳаддан зиёд тўпланиб қолишига ёки яроқлилик муддати тугагунигача фойдаланиш имконияти йўқлигига олиб келувчи заҳираларни рисоладагидек бошқармаслик;
- вакцинанинг ҳаддан зиёд исиб кетиши ёки совуб кетишига олиб келувчи совуқлик занжири ишидаги узилишлар;
- вакцинани дозалашнинг бузилиши (масалан, икки томчи ўрнига уч томчи ОПВ томизиш ёки 0,5 мл ўрнига 0,6 мл вакцинани инъекция қилиш);
- кўп дозалик флаконлардан фойдаланиш сиёсатига амал қилмаслик;
- флаконларнинг контаминацияси, йўқолиши, шикастланиши ёки ўғриланиши.

4.6.3 Аввало қамраб олиш ҳақида, кейин эса йўқотишлар ҳақида ўйланг

Сафарда ишлаш учун жўнай туриб тиббиёт ходими етарлича миқдордаги флаконларни ғамлаб олиши, ҳаттоки бир нафар бола учун ҳам янги флаконни очишга тайёр бўлмоғи зарур.

Ҳеч қачон тиббиёт ходимини вакцинанинг юқори йўқотилиши учун койиманг, чунки бу ҳолат кўп дозалик флаконларнинг очилмаслигига, эмлашни эса камроқ болалар олишига олиб келиши мумкин.

Аҳамиятли ҳолат. *Эмлашни ўтказиш имконияти бир доза вакцина баҳосидан муҳимроқ. Мақсад – имкон қадар кўпроқ болаларни ва эмланиши даркор бўлган катта ёшлиларни эмлашдан иборат. Вакцинали янги флаконни ҳеч иккиланмасдан очинг – вакцинацияга муҳтож ушбу шахсни эмлаш учун қайта имконият бўлмаслиги мумкин*

4.7 Кураторлик

Иммунизация тизимининг барча босқичларида энг кўп кузатиладиган муаммолар орасида совуқлик занжирини ва хавфсиз инъекцияни таъминлаш учун асқотадиган материаллар таъминотини бошқариш эканлигини алоҳида таъкидлаш жоиздир. Бошқарувга доир муаммоларни кураторлик ташрифлари чоғида шу жойнинг ўзида тегишли чоралар кўриш йўли билан бартараф этиш мумкин. Ҳаттоки агар муаммони дарҳол бартараф этиш имкони бўлмаса ҳам, кўпинча кураторга тегишли қарорлар қабул қилишга (масалан, таъмирлаш, алмаштириш ва ҳ.) рухсат этилиши зарур. Барча кураторлик ташрифлари тўлақонли ва мунтазам бўлиши зарур — назорат рўйхати бўлиши жуда муҳим, кураторнинг ўзи эса атрофлича билимга ва амалий тайёргарликка эга бўлиши тақозо этилади. Мазкур модулда, шунингдек 6-модулда катта ҳажмдаги ахборот бўлиб, улар кураторлик ташрифларининг самарали бўлишига хизмат қилади. Навбатдаги тадбирлар кураторлик ташрифларини зарур тарзда амалга оширишга мисол бўла олади.

7-машқ: Кураторлик ташрифлари чоғида муаммоларни бартараф этиш.

Қуйида кураторлик ташрифи учун назорат саволига мисол келтирилган. Айрим изоҳлар шаклга «аниқланган муаммолар» кўринишида киритилган.

1-ВАЗИФА: Куратор жойларда аниқланган муаммоларни кураторлик ташрифлари чоғида ва ундан кейинги узоқроқ муддат мобайнида бартараф этиш учун қанақа чоралар кўриши зарур? Кураторлик ташрифлари чоғида Сиз текширмоқчи бўлган исталган (совуқлик занжири, вакциналарни бошқариш билан боғлиқ) қўшимча пунктларни ёзинг.

	Саволлар	Ҳа / Йўқ	Изоҳ (аниқланган муаммолар)	Тўғрилаш бўйича тадбирлар	
				Жойида	Узоқроқ муддат мобайнида
1	Вакциналар совутгичда тўғри жойланганми?	Йўқ	ГепВ-вакцинаси музлатиш камерасига жуда яқин жойланган		
2	Совутгичда яроқлилик муддати ўтган вакциналар мавжудми?	Йўқ			
3	Совутгичда ФТИ даги ўзгаришлар ҳисобдан чиқариш нуқтасига етган вакциналар мавжудми?	Ҳа			
4	Тиббиёт ходимлари ФТИ кўрсаткичларини ўқишни ва изоҳлашни биладими (улардан ФТИ даги ўзгариш босқичларини тасвирлашни ва ҳар бири нимани англатишини сўранг)	Ҳа			
5	Тиббиёт ходимлари силкитиш тести ҚАЧОН ўтказилишини биладими ва уни тўғри бажара олишадими? (3-илова)	Йўқ			
6	Иммунизация учун ҳамisha ЎТ-шприцлар қўлланиладими?	Ҳа			
7	Инъекциялар тўғри бажарилладими?	Ҳа			
8	ЎТ-шприцларни йиғиш учун хавфсизлик контейнерларидан фойдаланиладими?	Ҳа			
9	Қайд этиш журналидаги маълумотлар бўйича вакциналар ва инъекция учун материаллар етарлими? Заҳира минимал ва максимал даражалар оралиғида жойлашганми?	Йўқ	ЎТ-шприцлар йўқ		
10	Ҳароратни қайд этиш варақлари мунтазам тўлғазилладими?	Йўқ	Фойдаланилмайди		

ГЛОССАРИЙ

Ўзи тўсилувчи шприц: биринчи фойдаланишдан кейин поршени тўсилиши эвазига автоматик тўсиладиган махсус модификацияланган қотирилган игнали бир марталик шприц.

Комплектлаш (мужассамлаш): муайян объектларга биргаликда буюртма берилишини, тақсимланишини ва фойдаланилишини талаб этувчи концепция.

Совуқлик занжири: вакциналар заводдан харид қилинганидан то мақсадли гуруҳ учун қўлланилгунга қадар ташиш, сақлаш, тақсимлаш жараёнларида меъёрий ҳароратда сақланиши ва яроқли ҳолда бўлишини таъминлаш учун ташкиллаштирилган ва ушлаб туриладиган совутиш ускуналари, совутиш хоналари, музлатгич ва термоконтейнерлардан иборат тизимдир

Комбинацияланган (омухталанган) вакцина: бир неча компонентдан ёки антигендан иборат вакцина (масалан, АКДС вакцина ёки АКДС – Hep B).

Эритувчи: кукун ҳолидаги/лиофилизацияланган вакциналарни тиклаш учун қўлланиладиган суюқлик. Ҳар бир бундай вакцина ўз эритувчисига эга бўлиб, уларни бошқа вакциналарни тиклаш учун қўллаш мумкин эмас.

Яроқлилиқ муддати: муайян сана, шундан кейин вакцина, эритувчи ёки бошқа ишлатиладиган материаллар (масалан: шприцлар, игналар) яроқлилигини (вакциналар) ёки ишончилигини (ишлатиладиган бошқа материаллар) йўқотганлиги боис иммунизацияда қўлланилмаслиги керак.

Индикатор: мақсадлар ва вазифаларга эришиш йўлидаги ҳаракатни ўлчаш учун қўлланиладиган катталик. Индикатор бажарилаётган ишни самарадорлик ва натижа нуқтаи назаридан таққослаш учун қўлланилади. Шунингдек, ундан ташқаридан бўладиган аралашувнинг (масалан, қўлланилаётган бирон тадбирнинг) таъсирини ўлчаш учун ҳам фойдаланилади.

Инвентаризация: совуқлик занжирида қўлланиладиган ускуналарнинг ва бошқа материалларнинг сонини санаш, уларнинг ҳолатини ва функционал имкониятларини баҳолаш.

Логистика: вакциналар ва ишлатиладиган материалларни харид қилишни, қўлланиладиган жойгача элтишни, транспорт воситалари ва совуқлик занжирида қўлланиладиган ускуналарни бошқаришни ва уларга хизмат кўрсатишни қамраб олувчи ҳатти-ҳаракатлар мажмуидир (операциялар гуруҳидир).

Техник хизмат кўрсатиш: совуқлик занжири билан боғлиқ ускуналарнинг ва транспорт воситаларининг бир маромда ишлашини кафолатловчи қатор техник ҳаракатлар (профилактика ва таъмирлаш).

Эритувчилар: вакциналарнинг дастлабки (музлатиб қурилгунгача бўлган) ҳолатини тиклаш учун қўлланиладиган суюқликлар.

Курация: хизмат кўрсатувчиларга режалаштирилган мақсадларига эришиш учун ўз бурчлари ва белгиланган вазифаларини бажаришлари борасида муассаса томонидан олиб бориладиган кузатиш, қўллаб-қувватлаш ва қўмаклашиш жараёни. Жараён кузатишга, интервьюга, қараб чиқишга ҳамда кураторларга вазиятни баҳолашда, тиббиёт ходимларига эса ишни яхшилашда ёрдам берадиган ҳужжатлар шарҳига асосланган.

Вакцина: юқумли касалликларга қарши иммунитетни шакллантириш мақсадида кишиларни эмлаш учун фойдаланиладиган, ўлдирилган ёки аттенуация қилинган (заифлаштирилган) вируслар, бактериялар ёки уларнинг токсинларидан тайёрланган биологик маҳсулот.

1-ИЛОВА: АСОСИЙ АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Adopting global vaccine management policies for national use. Geneva, World Health Organization, 2002 (WHO/V&B/02.32).
2. Effective Vaccine Store Management Initiative, Modules 1–4. Geneva, World Health Organization, 2004 (WHO/IVB/04.17; WHO/IVB/04.18; WHO/IVB/04.19;WHO/IVB/04.20).
3. Ensuring the quality of vaccine at the country level. Geneva, World Health Organization, 2002 (WHO/V&B/02.16).
4. Equipment performance specifications and test procedures. E1: Cold rooms and freezer rooms. Geneva, World Health Organization, 2002 (WHO/V&B/02.33).
5. Getting started with vaccine vial monitors. Geneva, World Health Organization, 2002 (WHO/V&B/02.35).
6. Guideline for establishing or improving primary and intermediate vaccine stores. Geneva, World Health Organization, 2002 (WHO/V&B/02.34).
7. Guidelines on the international packaging and shipping of vaccines. Geneva, World Health Organization, 2005 (WHO/IVB/05.23).
8. How to look after a cold room or freezer room: self-assessment tool. Geneva, World Health Organization, 2002 (WHO/V&B/02.30).
9. Immunization in practice: A practical guide for health staff. Geneva, World Health Organization, 2004 (WHO/V&B/04.06).
10. Monitoring vaccine wastage at country level. Guidelines for programme managers. Geneva, World Health Organization, 2003 (WHO/V&B/03.18).
11. WHO/UNICEF Product Information Sheets (2000 edition with Warning). Geneva, World Health Organization, 2000 (WHO/V&B/00.13).
12. Quality of the cold chain: WHO-UNICEF policy statement on the use of vaccine vial monitors in immunization services. Geneva, World Health Organization, 1999 (WHO/V&B/99.18).
13. Reference manual for health workers on injection safety. Ministry of Health, Kenya, 2004. Available at http://www.technet21.org/pdf_file/KM3LogisticsMan.pdf
14. Study protocol for temperature monitoring in the vaccine cold chain. Geneva, World Health Organization, 2005 (WHO/IVB/05.01).
15. Temperature sensitivity of vaccines. Geneva, World Health Organization, 2006 (WHO/IVB/06.10).
16. User's handbook for vaccine cold rooms and freezer rooms. Geneva, World Health Organization, 2002 (WHO/V&B/02.31).
17. WHO policy statement: The use of opened multidose vials of vaccine in subsequent immunization sessions. Geneva, World Health Organization, 2000 (WHO/V&B/00.09).
18. WHO-UNICEF-UNFPA Joint statement on the use of auto-disable syringes in immunization services. Geneva, World Health Organization, 1999 (WHO/V&B/99.25). Available at: <http://www.who.int/vaccinesdocuments/DocsPDF99/www9948.pdf>.

2-ИЛОВА: ВАКЦИНАЛАР ЙЎҚОТИЛИШИНING ИНДИКАТОРЛАРИ

Йўқотилиш омили (ЙО) иммунизация дастури доирасида вакциналар йўқотилишини акс этирувчи кўрсаткич ҳисобланади. У вакциналарга бўлган эҳтиёжни тўғри ҳисоблаш учун қўлланилади. Вакцинанинг йўқотилиш даражаси, дастурнинг қатор тавсифларига кўра турлича бўлиши мумкин (масалан, битта сессиядаги эмлашлар сони, сессия режалари, флакондаги вакцина дозасининг миқдори ва таъминотни бошқариш).

Қуйидаги жадвал ЙО ни ҳисоблашда ёрдам бериши мумкин. Бироқ, ушбу маълумотларни амалиётда вужудга келган муайян вазиятга, шарт-шароитга мослаб ўзгартириш мумкин.

ЭСЛАТМА: ЙО эмлаш ишини ташкиллаштириш тартибига/турига қараб ўзгариши мумкин. Масалан, қўшимча иммунизация тадбирлари бўйича компанияда кундалик одатий вакцинация жараёнидагига нисбатан бошқачароқ ЙО бўлиши мумкин.

Йўқотилиш кўрсаткичлари

Вакциналарга бўлган талабни баҳолаш учун маҳаллий маълумотлар йўқлигида, вакцина тури ва флакондаги доза миқдорини инобатга олувчи қуйидаги кўрсаткичлардан фойдаланиш мумкин.

Вакциналар тури	Бир дозалик флаконлар	2–6- дозалик флаконлар	10–20- дозалик флаконлар
Лиофилизацияланган вакциналар	5%	10%	50%
Суюқ вакциналар	5%	10%	25%

Йўқотилиш кўрсаткичини тегишли йўқотилиш омилига қайта ҳисоблаш жадвали

Йўқотилиш кўрсаткичи (ЙК) қуйидаги қайта ҳисоблаш жадвали ёрдамида тегишли йўқотилиш омилига конвертация қилиниши мумкин:

Йўқотилиш кўрсаткичи	5%	10%	15%	20%	25%	30%	35%	40%	45%	50%
Йўқотилиш омили	1,05	1,11	1,18	1,25	1,33	1,43	1,54	1,67	1,82	2

Мисол: юқорида келтирилган жадвалдан фойдаланиб, 2 дозалик флаконлардаги лиофилизацияланган Hib-вакцинаси учун йўқотилиш кўрсаткичини аниқлаймиз — ЙК = 10% га тенг, бу эса ЙО = 1,11 га мос келади. Бу лиофилизацияланган Hib-вакцинасининг ҳар бир қўлланиладиган дозасига, 10% лик йўқотилишни компенсация қилиш учун, мазкур вакцинанинг 1,11 дозаси мавжудлиги таъминланиши зарурлигини англатади.

3-ИЛОВА: СИЛКИТИШ ТЕСТИ

Силкитиш тести

Мазкур тест адсорбцияланган вакцина (АҚДС, АДС, АДС-м, АС ёки гепВ-вакцина) музлаганми ёки музламаганлигини аниқлаш имконини беради. Музлаганидан кейин бундай вакциналар силкитилганида бир хил лойқа суюқлик эмас, балки флакон тубига чўкувчи ипсимон чўкмалар ҳосил қилишга мойил суюқликдан иборат бўлиб қолади.

Чўкма ҳосил бўлиши музлаган вакцинали флаконларда, мазкур вакцина ишлаб чиқарувчилари томонидан ишлаб чиқарилган айнан шундай, лекин ҳеч қачон музламаган вакцинали флаконларга қараганда тезроқ содир бўлади.

Силкитиш тестини музлатиш индикаторлари фаоллаштирилган ёки терморегистраторлар манфий ҳароратни қайд этган барча термоконтейнерлардаги вакциналар учун ўтказиш зарур.

Тестни ўтказиш тартиби:

1. Вакцинанинг музлатилган назорат намунасини тайёрланг

Сиз текширмоқчи бўлган вакцинанинг ишлаб чиқарувчиси ишлаб чиқарган, ўша турдаги ва ўша партиядаги вакцинали флаконни олинг. Флаконни вакцина қаттиқ ҳолатга келгунига қадар музлатинг (-10°C ҳароратда камида 10 соат), кейин эса эритинг. Бу флакон назорат намунаси сифатида фойдаланилиши мумкин. Мазкур флаконни, янглишдан ишлатиб юборишнинг олдини олиш учун, аниқ белги қўйиб белгиланг.

2. Тест ўтказиш (текшириш) учун флаконни танланг

Музлаганлигига шубҳангиз бўлган партия(лар)дан вакцинали флаконни олинг. Бу тест ўтказиш (текшириш) намунаси бўлади.

3. Назорат ва тест ўтказиш (текшириш) намуналарини силкитинг

Иккала намунани ҳам битта қўлингизга олиб 10–15 секунд мобайнида жадал равишда силкитинг.

4. Флаконлар ичидаги вакцинанинг турғун ҳолатга келишини таъминланг

Флаконларни столга қўйинг.

5. Флаконларни таққосланг

Флаконларни ёруғлик қаршисида тутиб, улардаги чўкиндикининг чўкиш тезлигини таққосланг. Агар тест ўтказиш флаконида чўкма чўкиши, назорат намунасидагига қараганда анчагина секин кечса, текширилаётган вакцина музламаган деб ҳисоблаш учун етарли асос мавжуд ва вакцинани қўллаш мумкин. Агар иккала флаконда ҳам чўкиш тезлиги бир хил бўлса, текширилаётган вакцинали флакон музлаган деб ҳисоблаш учун етарли асос мавжуд ва вакцинани қўллаш мумкин эмас.

Айрим флаконларга флакон ичидаги маҳсулотни кўринмайдиган даражада тўсиб турадиган катта этикеткалар ёпиштирилган. Бу чўкиш жараёнини кузатишга халақит қилади. Бундай ҳолатда назорат ва тест флаконларининг тубини тепага қаратиб тўнкаринг ва чўкиш жараёнини флаконларнинг бўғиз қисмидан кузатинг.

Силкитиш тестидан кейин тест ўтказиш (текшириш) флакони музлаганлиги аниқланса, зудлик билан бу ҳақида тиббиёт муассасаси раҳбарига хабар берилади. Музлаганлик эҳтимоллиги мавжуд деб қаралаётган барча флаконларни қараб чиқилади ҳамда тақсимланмаслиги ва фойдаланилмаслиги учун ажратиб қўйилади.

Эслатма: Силкитиш тести ёрдамида вакцинанинг ҳолатини текширишни фақатгина айнан битта вакцинанинг ишлаб чиқарувчиси томонидан ишлаб чиқарилган, ўша турдаги ва ўша партиядаги вакцинали флаконларда амалга оширилади. Бошқа ишлаб чиқарувчи томонидан ишлаб чиқарилган ва бошқа партиядаги вакциналар учун бошқа ўзига мос келадиган янги назорат намунасидадан фойдаланилади.

7-расм. Силкитиш тестининг натижалари

4-ИЛОВА: ФТИ КЎРСАТГИЧНИ УЎҚИШ

Флакон термоиндикатори (ФТИ) вакцинали флакондаги этикеткадан иборатдир; у флакон муайян вақт мобайнида иссиқлик таъсири остида қолганида ўз рангини ўзгартиради. Флаконни очишдан олдин, вакцинанинг тўғри сақланганлигига ишонч ҳосил қилиш учун, ФТИ ҳолатини текшириш зарур.

Ҳозирги пайтда ЮНИСЕФ томонидан етказиб берилган аксарият вакциналар, флакон этикеткасига ёки қопқоғига ёпиштирилган ФТИ билан жиҳозланган. Индикатор доира ичидаги квадрат шаклига эга. Иссиқлик таъсирида квадрат аста-секин қораяди.

8-расм. Флакон этикеткасидаги ёки қопқоғидаги ФТИ

Агар ФТИ ички квадрати доирага нисбатан очроқ рангда бўлсагина флакондан фойдаланинг. Агар флакон ФТИ си қорая бошласа-ю, лекин ҳозирча ташқи доирага нисбатан ҳали ҳам очроқ бўлса, бундай флаконни биринчи навбатда — ФТИ ички квадрати янада очроқ тусга эга флаконларга қараганда олдинроқ — ишлатинг.

Диққат!

Вакцинали флакондаги индикатор вакцина музлаганлигини назорат қилишга мўлжалланмаган (музлашга сезгир вакциналар учун).

Вакцина қўлланилиши мумкинлигини кўрсатувчи флакондаги индикатор, вакцина музламаганлигини аниқламайди. Шунингдек, флакон индикатори «жойида бўлган» музлашга сезгир вакциналарни қўллашдан олдин, уларнинг музлашга дучор бўлмаганлигига ишонч ҳосил қилинг.

9-расм. Флакон термоиндикатори кўрсаткичини қандай ўқилади

	V	Ички квадрат, ташқи доирага қараганда оч тусда. Яроқлилик муддати ўтган бўлмаса вакцинани ҚўЛЛАНГ
	V	Муайян вақт ўтганидан кейин ҳам ички квадрат, ташқи доирага қараганда очроқ тусда. Яроқлилик муддати ўтган бўлмаса вакцинани ҚўЛЛАНГ
	X	Критик нуқтадан паст Ички квадрат ва ташқи доира бир хил тусда. Вакцинани ҚўЛЛАМАНГ. Ўз раҳбарингизни хабардор қилинг
	X	Критик нуқтадан паст Ички квадрат, ташқи доирага қараганда тўқ тусда. Вакцинани ҚўЛЛАМАНГ. Ўз раҳбарингизни хабардор қилинг

Вакциналар совуқлик занжирисиз ишлатилганида ФТИ қўлланилиши

ФТИ мавжуд бўлган флаконлардаги вакциналар совуқлик занжирисиз, фақатгина тиббиёт ходимлари ва бошқа ходимлар етарлича тайёргарликка эга бўлишса, яъни ФТИ ни қандай тўғри ўқиш ва изоҳлаш, ҳамда агар ФТИ ли флаконлар занжир охирида жойлашса ҳисобдан чиқариб йўқотилиши зарурлиги борасида ўқитилган бўлишса, қўлланилиши мумкин.

Бироқ, вакциналарни тақсимлаш жараёнида совуқлик занжири шароитида имкон қадар узоқроқ муддат сақлаш ташкилий нуқтаи-назардан жуда тўғри бўлади. Бу дала шароитида вакцинанинг максимал даражада ўз фаоллигини йўқотмасдан сақлаб қолишини кафолатлайди.

Вакциналарни совуқлик занжирисиз қўллашга рухсат этувчи Миллий сиёсат бутун кундалик жорий иммунизация дастури учун умумий қарор сифатида ёки чекланган — фақат муайян ҳудудлар ёки махсус шароитлар учун тадбиқ этилиши мумкин; масалан:

- миллий иммунизация кунларида;
- қийин бориладиган географик жойларда иммунизацияни амалга оширишда;
- вакцинацияни «уйма-уй» юриб ўтказилганида;
- йилнинг совуқ даврида;
- музлашга сезгир вакциналарни (АҚДС, АДС-м, АДС, АС, гепВ ва Нiв вакциналарини) сақлаш ва ташиш чоғида, агар музлаш хавфи, юқори ҳарорат таъсир этиш хавфидан юқори бўлса.

Ёдда тутинг, лиофилизацияланган вакциналарни (қизамиқ, BCG, сариқ иситма ва лиофилизацияланган Нiв вакциналарини) вакцинация қилинадиган кишигача, агар муз мавжудлиги кафолатланмаса, элитиш мумкин эмас! Муз вакцина эритилганидан кейин уни совуқ муҳитда сақлаш учун даркор.

5-ИЛОВА: МАҲСУЛОТ КАТАЛОГИ (ВАКЦИНАЛАР ВА СОВУТГИЧЛАР)

Вакциналар ва эритувчилар қадоғининг ҳажми бир дозага ҳисобланган

Вакцина номи	Тайёрланиш шакли	Киритиш усули	Қисқартирилган номи	Флакондаги/ампуладаги доза миқдори	Бир дозага ҳисобланган қадоғининг ҳажми (см ³)	
					Вакциналар	Эритувчилар
БЦЖ	лиофил.	Т/Ор	БЦЖ	20	1,2	0,7
Дифтерия-қоқшол-кўкйўтал	суюқ	М/И	АҚДС	20	2,0	
Дифтерия-қоқшол-кўкйўтал	суюқ	М/И	АҚДС	10	3,0	
Дифтерия-қоқшол	суюқ	М/И	АДС	10	2,0	
Қоқшол-дифтерия	суюқ	М/И	АДС-м	10	3,0	
Қоқшол анатоксини	суюқ	М/И	АС	10	2,0	
Қоқшол анатоксини	суюқ	М/И	АС	20	3,0	
Қоқшол анатоксини Uniject	суюқ	М/И	АС	1	25,0	
Қизамиқ	лиофил.	Т/Ос	Қизамиқ	1	9,3	20,0
Қизамиқ	лиофил.	Т/Ос	Қизамиқ	5	—	—
Қизамиқ	лиофил.	Т/Ос	Қизамиқ	10	3,5	4,0
Қизамиқ-қизилча лиофил.	лиофил.	Т/Ос	КК	10	2,5	4,0
Қизамиқ -паротит-қизилча лиофил.	лиофил.	Т/Ос	КПК	1	16,0	20,0
Қизамиқ -паротит-қизилча лиофил.	лиофил.	Т/Ос	КПК	10	3,0	4,0
Полио	суюқ	Орал	ОПВ	10	2,0	
Полио	суюқ	Орал	ОПВ	20	1,0	
Сариқ иситма	лиофил.	Т/Ос	СИ	5	6,5	7,0
Сариқ иситма	лиофил.	Т/Ос	СИ	10	2,5	6,0
Сариқ иситма	лиофил.	Т/Ос	СИ	20	1,0	3,0
АҚДС-геиВ комбинир.	суюқ	М/И	АҚДС-геиВ	1	9,7	
АҚДС-геиВ комбинир.	суюқ	М/И	АҚДС-геиВ	2	6,0	
АҚДС-геиВ комбинир.	суюқ	М/И	АҚДС-геиВ	10	3,0	
АҚДС-геиВ+НіВ комбинир. учун	суюқ	М/И	АҚДС-геиВ	1	32,0	
АҚДС-геиВ+НіВ комбинир. учун	суюқ	М/И	АҚДС-геиВ	3	24,0	
Гепатит В	суюқ	М/И	ГеиВ	1	18,0	
Гепатит В	суюқ	М/И	ГеиВ	2	13,0	
Гепатит В	суюқ	М/И	ГеиВ	6	4,5	
Гепатит В	суюқ	М/И	ГеиВ	10	4,0	
Гепатит В	суюқ	М/И	ГеиВ	20	3,0	
Гепатит В Uniject	суюқ	М/И	ГеиВ Uniject	1	30,0	
НіВ суюқ	суюқ	М/И	НіВ суюқ	1	15,0	
НіВ суюқ	суюқ	М/И	НіВ суюқ	10	2,5	

1-МОДУЛЬ

Ніб лиофил.	лиофил.	М/И	Ніб_лиоф.	1	13,0	35,0
Ніб лиофил.	лиофил.	М/И	Ніб_лиоф.	2	6,0	
Ніб лиофил.	лиофил.	М/И	Ніб_лиоф.	10	2,5	3,0
АҚДС суюқ+ Ніб лиофил.	суюқ+лиоф.	Т/Ос	АҚДС+Ніб	1	45,0	
АҚДС суюқ.+ Ніб лиофил.	суюқ +лиоф.	Т/Ос	АҚДС+Ніб	10	12,0	
АҚДС-Ніб комбин. суюқ	суюқ	М/И	АҚДС-Ніб	1	32,3	
АҚДС-Ніб комбин. суюқ	суюқ	М/И	АҚДС-Ніб	10	2,5	
АҚДС-гепВ суюқ+ Ніб лиоф.	суюқ +лиоф.	М/И	АҚДС-гепВ+Ніб	1	22,0	
АҚДС-гепВ суюқ+ Ніб лиоф.	суюқ +лиоф.	М/И	АҚДС-гепВ+Ніб	2	11,0	
АҚДС-гепВ суюқ+ Ніб лиоф.	суюқ +лиоф.	М/И	АҚДС-гепВ+Ніб	10	5,3	
АҚДС-гепВ-Ніб суюқ	суюқ	М/И	АҚДС-гепВ-Ніб	1	12,9	
Менингококк А/С	лиофил.	Т/Ос	МВ_А/С	10	2,5	2,5
Менингококк А/С	лиофил.	Т/Ос	МВ_А/С	50	1,5	1,5
Менингококк А/С/W/Y	лиофил.	Т/Ос	МВ_А/С/W/Y	10	2,5	2,5
Менингококк W135	лиофил.	Т/Ос	МВ_W135	—	—	
Менингококк А конъюгир.	лиофил.	Т/Ос	Мен_А	10	3,8	
Ротавирус	суюқ	Орал	Rota	1	111,6	
Пневмококк конъюг. 7-валентн.	суюқ	М/И	ПКВ-7			
Гриппга қарши	суюқ		Грипп	—	—	

Манба: Халқаро ташиш бүйича қўлланма (2005 йилги тахрир ва ЮНИСЕФ нинг 2006 йилга прогнози).

Вакциналарни сақлаш учун совутгич ва музлатгичларнинг ҳажми

Ускунанинг тавсифи					Совуқлик агенти тури	Ҳарорат чегараси	Фойдали ҳажм, литр	
Тавсиф	Марка	Модель	Код PIS	Тури			Совутгичники	Музлатгичники
совутгич ва музлатгич	BP Solar	VR50F	E3/37-M	CO	R134a	ИПХ	17,5	5.0
совутгич ва музлатгич	Bright Light Solar	PS65	E3/106-M	CO	R134a	ИПХ	37.5	16.0
совутгич ва музлатгич	Bright Light Solar	PS40	E3/109-M	CO	R134a	ИПХ	18.0	4.0
ХЛЗ	Dometic	TCW 3000	E3/107-M	CR	R134a	ИПХ	126.5	
совутгич ва музлатгич	Dulas	VC-150 F	E3/79-M	CO	R134a	ИПХ	85.0	24.0
совутгич ва музлатгич	Dulas	VC-65 F	E3/103-M	CO	R134a	ИПХ	37.5	16.0
совутгич	Electrolux	RCW 42 EG/CF	E3/21-M	AX	NH3	МПХ	10.5	39234
совутгич	Electrolux	RCW 42 EK/CF	E3/22-M	AX	NH3	МПХ	18.2	39114
ХЛЗ	Electrolux	TCW 1152/CF	E3/24-M	ILR	R134a	ИПХ	169.0	
совутгич ва музлатгич	Electrolux	RCW 42AC/CF	E3/30-M	CR	R134a	ИПХ	12.0	12.0
совутгич ва музлатгич	Electrolux	RCW 42DC/CF	E3/31-M	CO	R134a	ИПХ	14.0	14.0
ХЛЗ	Electrolux	TCW 1990	E3/62-M	ХЛЗ	R134a	ИПХ	37.5	
совутиш элементлари учун музлатгич	Electrolux	FCW 20 EG/CF	E3/72-M	AM	NH3	МПХ		14.0
совутиш элементлари учун музлатгич	Electrolux	FCW 20 EK/CF	E3/73-M	AM	NH3	МПХ		14.0

СОВУҚЛИК ЗАНЖИРИНИ, ВАКЦИНАЛАРНИ ВА ХАВФСИЗ ИНЪЕКЦИЯ УЧУН МАТЕРИАЛЛАРНИ БОШҚАРИШ

совутиш элементлари учун музлатгич	Electrolux	TFW 800	E3/80-M	KM	R134a	ипху		145.0
совутич ва музлатгич	Electrolux	RCW 50 EG/CF	E3/88-M	AX	NH3	ипху	24.0	
совутич ва музлатгич	Electrolux	RCW 50 EK	E3/91-M	AX	NH3	ипху	24.0	
совутич ва музлатгич	Electrolux	RCW 50DC/CF	E3/93-M	CO	R134a	ипху	24.0	8.0
совутич ва музлатгич	Electrolux	RCW 50 AC	E3/94-M	KX	R134a	ипху	24.0	8.0
совутиш элементлари учун музлатгич	Electrolux	FCW 300	E3/99-M	KM	R134a	ипху		264.0
совутиш элементлари учун музлатгич	Electrolux	FCW 200	E3/100-M	KM	R134a	ипху		144.0
совутич ва музлатгич	Fortum AES	CFS49 ISI	E3/70-M	CO	R134a	ипху	20.0	8.0
совутич ва музлатгич	Kyocera Solar	VaccPack XL 2100	E3/104-M	CO	R134a	ипху	21.0	24.0
совутич ва музлатгич	Kyocera Solar	VaccPack XL 6000	E3/105-M	CO	R134a	ипху	60.0	16.0
ХЛЗ	LEC RefrigerationPLC	VC 139 F	E3/64-M	ХЛЗ	R134a	ипху	107.5	
совутич ва музлатгич	Norcoast	NRC 30-10	E3/65-M	CO	R134a	ипху	15.5	12.2
совутич ва музлатгич	Norcoast	Model 120-30	E3/92-M	CO	R134a	ипху	63.0	30.0
совутич ва музлатгич	PT. Dilihan Glory	DOVLINE	E3/110-M	CR	R134a	мпху	16.0	
совутич ва музлатгич	Sibir	V 170 GE	E3/84-M	AX	NH3	ипху	55.0	36.0
совутич ва музлатгич	Sibir	V 170 EK	E3/85-M	AX	NH3	ипху	55.0	36.0
совутич ва музлатгич	Sibir	V 110 GE	E3/86-M	AX	NH3	ипху	17.0	15.0
совутич	Sibir	V 110 KE	E3/87-M	AX	NH3	мпху	17.0	15.0
совутич ва музлатгич	Solamatic	PVR150	E3/101-M	CO	R134a	ипху	30.0	12.0
совутич ва музлатгич	Sun Frost	RFVB-134a	E3/77-M	CO	R134a	ипху	38.7	32.5
совутич ва музлатгич	TATA BP Solar	TBP VR 50	E3/83	CO	R134a	ипху	18.0	5.0
ХЛЗ	Vestfrost	MK 144	E3/57-M	ХЛЗ	R134a	ипху	45.0	
ХЛЗ	Vestfrost	MK 074	E3/75-M	ХЛЗ	R134a	ипху	20.0	
ХЛЗ	Vestfrost	MK 204	E3/81-M	ХЛЗ	R134a	ипху	63.0	
ХЛЗ	Vestfrost	MK 304	E3/82-M	ХЛЗ	R134a	ипху	108.0	
вакциналар/совутиш элементлари учун музлатгич	Vestfrost	MF 114	E3/96-M	KM	R134a	ипху		72.0
вакциналар/совутиш элементлари учун музлатгич	Vestfrost	MF 214	E3/97-M	KM	R134a	ипху		192.0
вакциналар/совутиш элементлари учун музлатгич	Vestfrost	MF 314	E3/98-M	KM	R134a	ипху		264.0
совутич ва музлатгич	Zero	PR 245 K/E	E3/89-M	AX	NH3	мпху	18.0	20.0
совутич ва музлатгич	Zero	GR 245 G/E	E3/90-M	AX	NH3	мпху	18.0	20.0
совутиш элементлари учун музлатгич	Zero	PF 230 IP KE	E3/95-M	AX	NH3	ипху		144.0
совутич ва музлатгич	Zero	GR 265 K/E	E3/102-M	AX	NH3	ипху	16.0	
совутич ва музлатгич	Zero	PR 265 K/E	E3/108-M	AX	NH3	ипху	37.5	9.6

1-МОДУЛЬ

Манба: WHO/UNICEF Product Information Sheets, WHO/V&B/00.13 Тахрир: февраль 2007 йил.	КМ=компрессион турдаги музлатгич АХ=абсорбцион турдаги совутгич КХ=компрессион турдаги совутгич АМ=абсорбцион турдаги музлатгич СО=қуёш энергияси учун ускуна	МПХУ = мўътадил пояс худудлари учун ускуна ИПХУ = иссиқ пояс худудлари учун ускуна СПХУ = совуқ пояс худудлари учун ускуна
--	---	--

Бир дона ҳисобидан хавфсиз инъекция учун материаллар қадогининг ҳажми

Инъекция учун материаллар	Қутидаги доналар сони	Ҳажми (см ³ /дона)
БЦЖ учунЎТ шприцлар 0,05 мл	100	60
БЦЖ учунЎТ шприцлар 0,1 мл	100	60
ЎТ шприцлар 0,5 мл	100	60
Эритиш учун 2 мл шприцлар, БЦЖ/Ніb	100	66,25
Эритиш учун 5 мл шприцлар, қизамиқ/СИ	100	66,25
Эритиш учун 10 мл шприцлар, СИ/менингококк	100	66,25
Хавфсиз контейнерлар, 5 л.	25	880
Хавфсиз контейнерлар, 10 л.	25	1333,33
Томчи уколлар учун системалар (Капельницалар)		

Манба: PIS/PQS, 2005

6-ИЛОВА: СОВУҚЛИК ЗАНЖИРИ УСКУНАЛАРИНИНГ ИНВЕНТАРИЗАЦИЯСИ ШАКЛИГА МИСОЛ

Совуқлик занжири ускуналарининг рўйхати														туман: Жанубий						йил: 2013	
Жойлашган жойи ҳақида ахборот							Усқуна ҳақида ахборот														
Номи	ДПМ тури	Умумий аҳоли	Электр таъминоти, ≥8 соат/сўтқада	Табирловчи	Модел	Серия №	Техник ҳолати	Энергия манбаи	Совуқликнинг фойдали сифими	Мулатимининг фойдали сифими	Ўрнатилган йили	Режадаги алмаштириш йили									

7-ИЛОВА: ТАШИШ УЧУН ЭҲТИЁЖЛАРНИ ҲИСОБЛАШ ШАКЛИНИНГ НАМУНАСИ

Қуйидаги шаклда вакциналарни ташиш учун зарур термokonтейнерлар сонини ва хавфсиз инъекцияни таъминлаш учун асқотадиган материалларнинг ҳажмини қандай ҳисоблашга мисол келтирилган.

Шаклни қуйида кўрсатилгандек тўлғазинг:

А устун:	Вилоят туманлари номини ва улардаги мақсадли аҳоли сонини ёзинг.
В устун:	Эмлаш тақвимидаги барча вакциналарни ёзинг.
С устун:	Мақсадли аҳоли сонини йўқотилиш омилига ва схемадаги доза миқдорига кўпайтириб, кейин эса 12 га бўлиб ойлик эҳтиёжни ҳисоблаб топинг.
D устун:	Ҳар бир вакцина учун битта флакондаги доза миқдорини кўрсатинг.
Е, F устунлар:	Ҳар бир вакцина ва эритувчи учун см ³ ларда қадоқ ҳажмини кўрсатинг.
G, H устунлар:	Бир доза ҳисобидан қадоқ ҳажмини (Е, F устунлар) дозалардаги ҳар ойлик эҳтиёжга (С устун) кўпайтириб, кейин эса 1000 га бўлиб вакцина ва эритувчининг ҳажмини литрларда кўрсатинг.
I, J устунлар:	Ҳар бир вакцина ва эритувчи учун умумий ҳажмини кўрсатинг; барча вакцина ва эритувчи учун зарур умумий ҳажмини топасиз.
K устун:	Вакцинанинг умумий ҳажмини (I устун) битта термokonтейнер ҳажмига (20 литр) бўлиб, керак бўладиган термokonтейнерларнинг умумий сонини топинг.
L, N, P, Q устунлар:	Ҳар бир турдаги УТ-шприцлар ва эритиш учун шприцларнинг керак бўладиган сонини кўрсатинг.
M, O устунлар:	Ҳар бир турдаги инъекция учун материалларнинг 1 дона ҳисобидан қадоқ ҳажмини ҳар бир материалдан керакли дозалар сонига кўпайтиринг.
R устун:	Ҳар бир турдаги эритиш учун шприцларнинг умумий сонини кўрсатинг, кейин эса йиғиндини 66,25 га (бир дона эритиш учун шприцнинг ҳажми) кўпайтиринг.
S устун:	Хавфсизлик контейнерларининг керак бўладиган сонини аниқланг. Бунинг учун барча шприцларнинг умумий сонини санаб чиқинг, кейин эса ушбу йиғиндини 5 литрлик хавфсизлик контейнерининг (100 дона) сиғимига бўлинг.
T устун:	Хавфсизлик контейнерларининг керак бўладиган умумий сонини 880 га кўпайтириб йиғилган контейнерлар эгаллайдиган ҳажмини аниқланг.

8-ИЛОВА: ОЛДИНДАН КЎЗДА ТУТИЛМАГАН ҲОЛАТЛАР БЎЙИЧА ШОШИЛИНЧ ТАДБИРЛАР РЕЖАСИНИНГ ЭЛЕМЕНТЛАРИ

Авария вазиятларида вакциналарни хавфсиз сақлаш қоидалари барча тиббиёт ходимлари томонидан бажарилишини таъминланг:

- Вакциналар музлатишга сезгир. Уларни +2°C дан +8°C гача ҳароратда сақлаш зарур.
- Эритувчиси билан бир қадоқда етказиб бериладиган лиофилизацияланган вакциналарни +2°C дан +8°C гача ҳароратда сақлаш зарур.
- Эритувчисиз, алоҳида қадоқда етказиб бериладиган лиофилизацияланган вакциналарни +2°C дан +8°C гача ҳароратда сақлаш зарур. Эритувчисини хона ҳароратида сақлаш зарур.

Қуйидаги мисолларни асос қилиб олган ҳолда, олдиндан кўзда тутилмаган ҳолатларда ҳаракат қилишнинг бир неча муқобил вариантларини ишлаб чиқинг:

- Вакцинани жамоат, давлат ёки қўшни тиббий муассасалар тасарруфидаги бошқа совутиш омборига ўтказинг.
- Ижарага авторефрижератор олинган ёки вақтинча фойдаланиш учун бошқалардан сўраб турунг.
- Вакцинани хусусий сектор тасарруфидаги бошқа совутиш омборига ўтказинг.
- Эшикларни очиш частотасини чекланг; бунини фақатгина мутлақ заруриятлар мавжудлигида амалга оширинг.
- Музни sanoat ишлаб чиқарувчиларидан харид қилинг ва уни пластик ёки металл контейнерларга жойлаб, совутиш ёки музлатиш хоналарига қўйинг. Камерадаги ҳароратни диққат билан назорат қилиш ва муз захирасини таъмирлаш ишлари якунланганига қадар ғамлаш зарур. Ҳеч қачон қуруқ муздан фойдаланманг — бу совутиш хонасидаги ҳароратнинг 0°C дан пастга тушиб кетишига олиб келиши мумкин. Бундан ташқари унинг буғланиши оқибатида ис ва газ аэрозол чиқади; совутиш хонасидаги унинг концентрацияси ошириб кетганида, хонага кирган ҳар қандай киши захарланиб ҳалок бўлиши мумкин.

Ушбу вариантлардан келиб чиқиб, кўзда тутилмаган ҳолатларда ҳаракат қилишнинг иккита режасини тузинг ва уларнинг бажарилишини таъминланг.

- Сиз томонингиздан танланган (тузилган) режа дастлаб ходимларнинг ва мазкур масалага дахлдор бошқа барча мутахассислар билан муҳокама қилиниши ва келишилиши лозим.
- Режани ёзма кўринишда шакллантиринг ва тасдиқлатинг. Режанинг бир нусхаси вакциналар сақланадиган омборда бўлади. Барча ходимлар режа турадиган жойни билиши даркор.
- Муқобил омборларни улардаги оптимал шароитни, етарли сиғимни ва вакциналар сақланиши учун зарур ҳароратни ушлаб туриш имкониятларини таъминлаш мақсадида текширинг. Агар бошқа совутиш хонасига олиб ўтиш оқибатида музлатишга сезгир вакциналар музлаб қолса ва ишлатишга яроқсиз ҳолатга келиб қолса, захираларни бошқа жойга ўтказиш мантиқсиз, бемаъни ҳаракатдир.
- Авария содир бўлишини қачон бўларкан деб кутиб туриш керакмас. Режанинг бажарилиши бўйича, уларга эҳтиёж туғилганига қадар, кўникмаларни шакллантира бориш зарур.
- Олдиндан кўзда тутилмаган ҳолатларда боғланиш учун дахлдор ходимларнинг рўйхатини (фамилияси, исми, шарифи; манзили ва телефон рақамлари) тузинг. Рўйхатнинг бир нусхасини вакциналар сақланадиган омборда кўринарли жойга осиб қўйинг. Зарурият туғилганида рўйхатни янгиланг.
- Авария вазиятларида, хоҳ иш вақтида бўлсин, хоҳ ишдан ташқари вақтда бўлсин ходимлар билан алоқа ўрнатиш имкониятини таъминланг.

Эслатма: Амалий машғулотлар чоғида вакциналарнинг бевосита ўзидан фойдаланиш жоиз эмас, лекин муолажада кўзда тутилган асосий ҳатти-ҳаракатлар моделлаштирилиши зарур.

2

Модуль

АҲОЛИ БИЛАН ҲАМКОРЛИК

Модулнинг мақсади:

Иммунизация масалалари билан шуғулланувчи соғлиқни сақлаш тизими ходими сифатида Сиз аҳолининг кўплаб турли қатламларига хизмат кўрсатасиз. Бироқ, бу ишда аҳоли Сизнинг ҳамкорингиз ҳисобланадими? Аҳолининг иммунизация борасидаги эҳтиёжларини қондиришда, аҳоли фикри иммунизация хизматида қандай ёрдам кўрсатади?

Модулда, иммунизация масалалари бўйича аҳолининг эҳтиёжларини, аҳоли вакиллари қанақа функцияни бажариши мумкинлигини, улар қандай ёрдамлар кўрсатиши мумкинлигини тушуниш учун аҳоли билан қай йўсинда қалин алоқада ишлаш зарурлиги ҳақида сўз боради. Ушбу модул педагоглар ва тиббиёт ходимлари томонидан ўз малакаларини ошириш ҳамда аҳоли билан ишлашни такомиллаштириш борасида манфаатдор ташкилотлар, жумладан нодавлат ташкилотлар билан мустақкам ҳамкорликни йўлга қўйиш кўникмаларини шакллантириш мақсадларида қўлланилиши мумкин.

Иммунизация дастурининг муваффақияти вакциналар мавжудлигига ва моддий-техник таъминотга боғлиқ. Иммунизация бўйича хизматларнинг хавфсизлигига ва самарадорлигига аҳолининг ишончи, шунингдек, бундай хизмат кўрсатилишининг аҳоли томонидан қўллаб-қувватланиши ва талаб қилиниши ўта муҳимдир. Иммунизацияни ташкиллаштириш аҳоли эҳтиёжини қондиришга ва бу тадбирга унинг жалб этилишини ҳамда иштирокини рағбатлантиришга қаратилиши зарур. Шу мақсадда тиббиёт ходимларидан мулоқотнинг самарали воситаларини ва кўникмаларини қўллаган ҳолда аҳоли билан ўзаро мустақкам алоқани йўлга қўйишлари талаб этилади. Тўпланган тажрибалар шуни кўрсатадики, аҳолининг иммунизация дастурларида иштироки туфайли қамраб олиш кўпаяди, натижада эса иммунизация орқали бошқарилувчи юқумли касалликларнинг тарқалганлиги камаяди.

Бохабар аҳоли иммунизация бўйича амалга ошириладиган тадбирларда фаол иштирок этишади. Тиббиёт ходимлари тақдим этилаётган хизматлар ҳақида аҳолини огоҳ этиши, иммунизацияни ўтказиш жадвалини тузишда, сайёр бригадалар ёрдамида иммунизацияни ташкиллаштиришда маҳаллий маъмуриятнинг, дин пешволарининг, жамоа раҳбарларининг ҳамда ота-оналарнинг мазкур тадбирларнинг ўтказилишига кўмаклашиб, уларнинг бажарилиши устидан назорат олиб борилишида иштирок этишларини таъминлашлари зарур.

Ушбу модулда келтирилган маълумотлар нафақат аҳолини режали эмлаш учун, шу билан бирга иммунизация бўйича қўшимча тадбирларни (оммавий компаниялар, иммунопрофилактика бўйича қўшимча тадбирларни) ўтказишда ҳам фойдали бўлиши мумкин.

Аҳоли гуруҳи нимадан иборат (жамоа):

Географик нуқтаи назардан бир неча аҳоли гуруҳлари фарқланиши мумкин:

- шаҳар аҳолиси;
- алоҳида қишлоқлар аҳолиси;
- вақтинчалик бошпаналарда (яйловларда, мавсумий дала шийпонларида, сув ҳавзалари, темир йўллар, қурилиш объектлари ёнида яшовчилар ва ҳ.) яшовчи аҳоли гуруҳи.

Географик аломатлардан ташқари диний, маданий ва сиёсий, шунингдек, даромад даражасига кўра ҳам аҳоли гуруҳлари тафовут қилинади. Ҳаттоки мўъжазгина аҳоли гуруҳи орасида (аҳоли пунктида) ҳам, ёки ўзига тўқ оилалар истиқомат қиладиган маҳалла-кўйда ҳам иқтисодий ўта ночор хонадонлар бўлиши мумкин. Тиббиёт ходимлари учун аҳоли гуруҳлари ўртасидаги тафовутни ва мазкур гуруҳлар динамикасини билиш, турли ижтимоий гуруҳ вакиллари билан мунтазам мулоқотда бўлиб туриш муҳимдир.

Хизмат кўрсатишда аҳолининг ўрни

Тиббий хизматни режалаштиришда, тақдим этишда ва баҳолашда аҳоли иштирокининг даражасини аниқлаш жуда муҳимдир. Агар аҳолининг иштироки (аҳоли билан ҳамкорлик) тиббий хизматнинг ҳар бир босқичи билан боғланган бўлса хизматлардан фойдаланиш савияси сезиларли даражада ошади. Тиббий хизмат кўрсатишнинг, жумладан иммунизациянинг жадвалини ўзгартириш борасида тиббиёт ходимининг хоҳиш-иродаси (истаги ва қобилияти) маълум даражада чекланган бўлиши мумкин. Бироқ аҳоли билан учрашувлар, суҳбатлар ва жамоавий муҳокамалар чоғида бамаслаҳат ҳолда, тиббиёт ходимлари кишиларнинг хоҳиш-истакларини билиб олишлари ва тегишли жадвалларни ишлаб чиқишлари мумкин. Куйида тиббий хизмат бўйича тадбирларни режалаштириш, амалга ошириш ва назорат қилишда аҳолининг иштироки қандай ёрдам беришига айрим мисоллар келтирилган.

Режалаштириш: Тиббиёт ходими аҳоли вакиллари билан хизмат кўрсатишнинг энг қулай жойи ва вақти борасида маслаҳатлашиши зарур. Куйидаги вариантлар бўлиши мумкин:

- * Ишлайдиган ота-оналарга фарзандларини эмлашга олиб келиш борасида қулайлик туғдириш мақсадида иммунизацияни ҳафтанинг муайян кунларида (куннинг муайян вақтларида) амалга ошириш.
- * Оналар эрталабдан далада меҳнат қиладиган ёки бозорларда савдо-сотиқ билан шуғулланадиган ҳудудларда вакцинация вақтини эрталабдан пешиндан кейинга қўчириш.

Бажариш: Аҳоли куйидаги масалаларда ёрдам кўрсатиши мумкин:

- 1) сафарда эмлаш ўтказилишида мос келадиган жойни (мактаб, йиғилишлар зали ва ҳ.) ташкиллаштиришда;
- 2) вакцинация жойига тиббиёт ходими келганлиги ҳақида аҳолига хабар беришда;
- 3) пациентларни қайд этишда, тартибни ва навбатда туришни сақлашда, кутиш жойини жиҳозлашда (қуёшдан ҳимоялаш, скамейкалар билан таъминлаш ва ҳ.);
- 4) санитария тарғиботида – тегишли ахборотни тарқатишда;
- 5) қолган аҳолига иммунизация ва бирламчи тиббий ёрдам бўйича хизматлардан фойдаланишни асослашда (мотивациялашда);
- 6) вакциналарни ва тиббиёт ходимларини жойларга элтиб қўйишда;
  - агар болалар вакцинация жадвалидан орқада қолишаётган бўлишса, ота-оналарга (васийларга) иммунизация хизматини тушунтириш ва асослаш учун уйларга ташрифни ташкиллаштиришда.

Баҳолаш: Тиббиёт ходимлари хизмат сифати ҳақидаги саволларга жавоб бера туриб реал ёрдам кўрсатишлари мумкин.

Тиббиёт ходимлари вакцинация билан қамраб олиш ва юқумли касалликларнинг эпидемик чақнашлари ҳақидаги ахборотни аҳолига тақдим этишса, аҳоли билан мустаҳкам тескари алоқа ўрнатишса ёки муаммоларни ҳал этиш юзасидан кўмак сўраб мурожаат этишса, аҳоли вакиллари ушбу муаммоларни бартараф этиш борасида муайян даражада ёрдам кўрсатишлари мумкин. Масалан, иммунизация сессиялари кунини ва вақтини режалаштириш жараёнига аҳолини жалб этмаслик кенг тарқалган муаммолардан ҳисобланади. Соғлиқни сақлаш органлари бу муаммони аҳоли вакиллари билан маслаҳатлашиб мўъжаз режалаштириш йўли билан, шунингдек, иммунизация сессияларини ва у билан боғлиқ тадбирларни ўтказиш чоғида ҳал этишлари мумкин.

Мутасаддининг аҳоли билан ўзаро муносабати

Аҳоли иштироки муҳокама этилаётганида кўпинча «ўсиб борувчи эҳтиёж» деб номланган умумий тавсифдан фойдаланилади. Лекин ушбу таъриф, болаларнинг эмланмасдан қолишига сабаб вакцинацияга мотивация ёки хоҳиш-истак йўқлигидир деган тасаввурни келтириб чиқариши мумкин. Аслида эса, аксарият ҳолларда ота-оналар ўз фарзандлари эмланган бўлишлигидан жуда манфаатдордир. Агар вакцинация қулай пайтда, қулай жойда ва хизмат кўрсатиш сифатли тарзда амалга оширилса, она ўз фарзандини эмлатиш борасида қандай йўл тутиш лозимлигини яхши билиб, тушуниб олади. Бу масала оддий «эҳтиёж» тушунчасига қараганда, анчагина мураккабдир; у ташвиқот ва таъсир кўрсатиш, сафарбар этиш ва коммуникация каби жиҳатларга дахлдор (масалан, хизматлар ҳақида ахборот бериш ва бохабарлик, шунингдек, тиббиёт муассасаси нимани тақдим этиши мумкинлиги ва зарурлиги ҳақида; ресурсларни (имкониятларни) сафарбар этиш; тадбирларни режалаштириш ва ўтказишда аҳоли билан ўзаро хайрихоҳликни қарор топтириш; оналарга эмлаш тақвимини тушунтириш). Шу боис, аҳоли билан қалин алоқани таъминлаш учун тумандаги иммунизация бўйича мутасадди ўз иш дастурига қуйида келтирилган элементлардан айримларини киритиши зарур.

Тиббиёт ходимлари ўз иш фаолиятлари доирасига аҳолини фаолроқ жалб этиш учун яна нималарни амалга оширишлари мумкин?

Дастурнинг устувор жиҳатларида «эҳтиёж» масаласини қарай туриб

- етарлича қамраб олмастик сабабларини аниқлаш учун эмлаш билан қамраб олиш ва мўъжаз режалаштириш бўйича маълумотлардан фойдаланинг – масалан, эмлашга жалб этиш имкони бўла туриб вакцинация билан қамраб олинмаганлар ёки уни якунига етказмаганлар ва/ёки эмлашга жалб этиш имконияти қийин бўлганлар.
- «Ҳар бир туманни қамраб олиш» стратегиясининг бешта компонентининг ҳар бирини қўллаб-қувватлаш учун мулоқот ва тадбирлар сифатини таҳлил этинг: сайёр бригадалар ёрдамида вакцинация ишини қайта тиклаш; қўллаб-қувватловчи кураторликни кучайтириш; аҳоли ва хизматлар ўртасидаги алоқани мустаҳкамлаш; чоралар кўриш учун мониторингни такомиллаштириш, шунингдек, янада самаралироқ режалаштириш ва ресурсларни бошқариш.
- Таҳлил этинг ва мўъжаз режалаштириш масалаларида иш стратегиясига ва аҳоли билан алоқадорликка ўзгартиришлар киритинг.
- Иммунизация бўйича ҳисоб ва ҳисобот тизими кўрсаткичларидан фойдаланиб аҳоли билан алоқадорлик бўйича тадбирлар мониторингини амалга оширинг. Аҳоли билан назорат ва ҳисобот масалаларида мулоқот ўрнатинг.

Туман босқичида аҳоли билан ишлаш

- Ташкилотлараро мувофиқлаштириш комиссияси фаолиятига нодавлат ташкилотларни ва маҳаллий раҳбарларни/туман миқёсидаги гуруҳларни жалб этинг; аҳоли билан йиғилишлар ўтказиш чоғида улар билан иш тажрибасини, услубиятини ўртоқлашинг, дастурни амалга ошириш натижалари ҳақида, дуч келинаётган муаммолар ҳақида ҳикоя қилиб беринг.
- Туман миқёсида иммунизация бўйича хизматни яхшилаш борасида аҳолининг қўшаётган ҳиссасини кузатиб боринг. Бунга ҳамкорлик масалалари бўйича аҳоли ва НТ билан келишувлар, шунингдек, иммунизацияни ўтказишда аҳолининг иштироки ҳақидаги чораклик ёки йиллик ҳисоботлар кириши мумкин.
- Вакцинопрофилактика ёрдамида олди олинадиган касалликларнинг хавфлиги, иммунизация бўйича хизмат мавжудлиги, эмлаш билан қамраб олиш ҳолати ва бошқа кўрсаткичлар ҳақида асосий мутасаддиларни (масалан, диний уламоларни, маҳаллий маъмуриятни, маҳалла раҳбариятини) хабардор қилинг. Бу улардан кўмак олишга ёрдам беради.

2-МОДУЛЬ

- Шахслараро муносабатлар кўникмаларини такомиллаштириш, ишончли маълумот тақдим этиш учун тиббиёт ходимларини ва маҳаллий аҳоли вакилларида иборат инструкторларни ўқитишни амалга ошириш, ҳамда уларни иммунизация бўйича иш сифатини оширганликлари учун рағбатлантириш.

Таянч ҳолат: Соғлиқни сақлаш тизими мутасаддиларида ҳамيشа ҳам иммунизация бўйича тадбирларни ўтказишда ва ташвиқот ишларини режалаштиришда ёрдам бериши мумкин бўлган аҳолининг турли гуруҳлари, етакчилар ва фаоллар билан бевосита мулоқот ўрнатиш учун вақт бўлавермайди. Бироқ раҳбар аҳоли билан мустақкам алоқани йўлга қўйиш юзасидан ўз ходимини қўллаб-қувватлаш ва рағбатлантириш бобида етакчи рол ўйнайди.

Ушбу модул қуйидаги босқичлардан иборат:

**Аҳоли билан
ҳамкорликда
режалаштириш**

**Амалга ошириш
ва мониторинг**

**Самарали
ҳамкорлик**

**Хабардор қилиш
воситалари
ва каналлари**

Аҳоли билан
ҳамкорликда
режалаштириш

Амалга ошириш
ва мониторинг

Самарали
ҳамкорлик

Хабардор қилиш
воситалари
ва каналлари

1. АҲОЛИ БИЛАН ЎЗARO ҲАМКОРЛИҚДА РЕЖАЛАШТИРИШ

1.1 Вазият таҳлили

Аҳоли билан самарали ҳамкорлик йўлидаги дастлабки қадам аҳоли вакилларининг кайфиятини ва бохабарлик даражасини аниқлаш учун вазиятни таҳлил этиб чиқишдан иборатдир. Улар мавжуд хизмат билан танишми? Ҳозирги пайтда уларга иммунизация ва бирламчи тиббий ёрдам иши бўйича нима ёқади ёки нималар ёқмайди? Аҳоли вакилларида олинган бундай ахборот келгусида хизматни яхшилаш учун қўлланилиши мумкин. Ахборотни жамоавий учрашувлар, кичик гуруҳлар билан муҳокамалар, шахсий суҳбатлар, хизмат кўрсатувчи соғлиқни сақлаш муассасасидаги интервью, уйларда ўтказилган сўровлар, махсус тадқиқотлар вақтида йиғиш мумкин.

Аҳолининг асосий гуруҳларини, уларнинг жойлашувини ва манфаатдорлик даражасини (потенциал қўллаб-қувватлашини) аниқланг:

- Маҳаллий раҳбарлар, маҳалла фаоллари, дин пешволари;
- Ота-оналар ва жамоат ташкилотлари;
- НТ;
- Ноанъанавий табобат (Шарқ табобати) вакиллари;
- Тиббиёт ходимлари.

Қуйидаги ахборотни йиғинг:

- аҳоли вакцинацияни амалга ошириш бўйича кўрсатилаётган хизматлардан қай даражада хабардор ва уларни қандай баҳолашади;
- аҳоли кўрсатилаётган хизматлар ва соғлиқни сақлаш тизими билан қай даражада алоқага эга, аҳолидан иммунизация бўйича тадбирларни ўтказишда қай йўсиндаги иштирокни кутиш мумкин;
- иммунизация сессияларига қатнашиш қанақа, қамраб олишнинг маҳаллий кўрсаткичлари қандай;
- иммунизация хизмати учун халақит қилувчи яққол кўзга ташланувчи ҳолатлар (хизмат кўрсатишга, бохабарликка, аҳоли муносабатига доир), жумладан:
  - хизматнинг қулайлигига таъсир этувчи масалалар (жойлашув, даврийлик, жадвал);
  - аҳолининг алоҳида гуруҳлари учун қулайлик (миллий кам сонли кишилар гуруҳи ва ҳ.);
  - хабардорликка, кишилар муносабатига, шунингдек, кишилар мотивациясига таъсир этувчи ҳаракатлар ва уларнинг хизматдан баҳраманд бўлиш имкониятларига дахлдор масалалар.

Ҳамкорликда баҳоланг:

- тиббий ёрдамнинг муаммоли ва ташвиш туғдирувчи масалаларини, шунингдек, уларни бартараф этиш учун энг самарали тадбирларни;
- иммунизация ҳолатини ва хизмат сифатини.

1.2 Иммунизация масалаларини ҳал қилишда аҳолини жалб этишнинг турлари

Аҳоли вакиллари билан гуруҳли муҳокама уларнинг эҳтиёжларини ва тиббий хизматни янада қулай ва оммабоп ҳолатга келтириш учун режалаштириш йўлларини аниқлашда ёрдам беради.

Ўзбекистонда аҳоли билан самарали ҳамкорликнинг оригинал — ўзига хос механизми, яъни *махалла институти* мавжуд. Ушбу воситадан иммунизация дастурини амалга оширишда фойдаланиш ўта ижобий натижаларни бера олади.

Куйидаги рўйхатдан аҳоли билан ўтказиладиган йиғилишларда фойдаланиш мумкин. Унда хизмат сифатини яхшилаш бобида аҳоли фаол иштирокининг бир неча усуллари таклиф этилмоқда.

- Иммунизацияни самарали режалаштиришни таъминлаш. Иммунизацияни ўтказишнинг қулай жадвалларини келишиш — режали, мобил бригадалар ёрдамида (жой, вақт, жойлашув).
- Аҳоли таркибига яқинда қўшилишган чақалоқларни ва/ёки гўдакларни аниқлаш ва ҳисобга олиш.
- Кутилаётган иммунизация сессияси ҳақида хабар бериш.
- Сафарда ишлаётган бригадаларни егулик ва/ёки жой билан таъминлаш, йўл харажатларини тўлаш (зарурият бўлганида).
- Иммунизация сессияси ўтказилишида тиббиёт ходимларига ёрдам кўрсатиш — иммунизация ўтказиш жойига аҳоли ташрифини таъминлаш, тартибни сақлаш, қайд этиш ва тушунтириш ишлари.
- Иммунизацияни яқунламаган ёки иммунизация билан қамраб олинмаган шахсларни аниқлаш, хонадонларга ташриф ва ота-оналарда мотивация уйғотиш (санитария фаоллари, аҳолининг фаол қатламлари, ўқувчилар ва ҳ. ёрдамида тўлиқ иммунизация учун зарур эмлашлар сони ҳақида, шунингдек, навбатдаги эмлашни олиш вақти ҳақида хабардор қилиш).

1-машқ: Аҳоли гуруҳини аниқланг ва уларнинг иммунизация дастурини мустақамлашдаги иштирок этиш даражасини кўрсатинг

Ўзингиз хизмат кўрсатаётган участкада аҳоли асосий гуруҳларининг ва уларнинг вакилларининг рўйхатини тузинг.

Куйидаги ҳар бир пункт қаршисига қайси гуруҳлар/аҳоли вакиллари тадбирлардан ҳар бирини ўтказишда қанақа ёрдам кўрсатишлари мумкинлигини белгиланг.

Ўзингиз хизмат кўрсатаётган ҳудуддаги энг муҳим тадбирларни муҳокама этинг ва белгиланг.

Аҳоли гуруҳлари иштирокидаги тадбирлар	Тадбир учун устуворлик	Гуруҳ /аҳоли вакиллари	Гуруҳ учун устуворлик
1. Ташвиқот, таъсир кўрсатиш ва гуманитар, молиявий ва моддий-техник кўмак кўрсатиш.			
2. Иммунизацияни самарали режалаштиришни таъминлаш (жой, вақт, жойлашув) — режали, сафарда, сайёр бригадалар ёрдамида.			
3. Чақалоқларни аниқлаш ва йўлланма бериш (ҳисобга олиш).			
4. Рад этувчиларни кузатиш ва кейинчалик улар устидан назорат.			
5. Иммунизация ўтказилиши ҳақида хабар юбориш.			
6. Ташвиқот учун материаллар тайёрлаш, аҳоли иштирокига таъсир кўрсатиш ва сафарбар этиш.			

7. Транспорт воситалари ва бошқа ресурслар билан ёрдамлашиш (м-н, совуқлик занжири ускуналари учун ёқилги ёки сайёр бригада аъзолари учун озиқ-овқат).			
8. Иммунизацияни ўтказишда кўнгилли ёрдамчиларни рағбатлантириш ва ўқитиш.			
9. Маҳаллий аҳоли билан мулоқот ва соғлиқни сақлаш органларига бошқариладиган инфекцияларга гумон қилинган ҳолатлар ҳақида ва ИКНК ҳақида хабар бериш.			
10. Қамраб олиш маълумотларини қараб чиқиш йўли билан иммунизация дастури устидан мониторингни амалга ошириш (тиббий бригада билан биргаликда).			

1.3 Аҳоли иштирокини асослаш

Аҳоли иштирокини асослаш бўйича иш — ресурсларни жалб этиш ва/ёки сиёсий ва жамоатчилик раҳбарларидан хайрихоҳликни, кўмакни (қўллаб-қувватлашни) олиш учун ахборотларни тўплаш ва узатиш жараёни бўлиб, ўз навбатида у жамият томонидан дастур қабул қилинишига кўмаклашиши зарур. Бу жараён таклиф этилаётган хизматларнинг афзаллигини ва аҳамиятини, шунингдек, уларда аҳоли иштирокининг асосий моҳиятини тушунтиришдан иборатдир. Аҳоли билан музокаралар чоғида хизматни яхшилаш учун нималар қилиш лозимлигига ҳамда аҳолининг ўзи бунда қандай иштирок этиши ва таъсир кўрсатиши мумкинлигига алоҳида эътибор қаратиш зарур. Шунингдек, мавжуд муаммоларни ҳал этишга аҳолини жалб этиш мақсадида, заиф томонлар ва соғлиқни сақлаш тизимининг эҳтиёжлари ҳақида очиқча ва ошкора сўз юритилиши мумкин. Ташвиқот ва таъсир этиш жараёни куйидаги босқичларни ўз ичига олиши мумкин:

- Иммунизация масалаларини, мавжуд ва зарур бўладиган ресурсларни қараб чиқиш учун гуруҳли муҳокамаларни ва/ёки маҳаллий раҳбарлар ва аҳолининг ташрифни ташкиллаштириш, имкон қадар аҳолини ташвишлантираётган муаммоларни ва уларнинг илтимосларини муҳокама этиш.
- Тиббий хизматга ва тиббиёт ходимларига аҳоли нуқтаи-назаридан разм солиш (яъни, тиббиёт ходимлари ва хизмат кўрсатувчилар ўртасидаги маданий-маърифий тафовутларни камайтириш (текислаш) учун жамоатчилик ташкилотлари вакиллари ва тиббиёт ходимлари иштирокида ўтказиладиган тадбирларда соддароқ жараёндан фойдаланиш). Бу, бохабарлик ва профилактик тадбирларда иштирок этиш даражаси паст ҳудудларда айниқса муҳимдир.
- Иммунизация ўтказишнинг ва бошқа тиббий хизмат турларининг янада оммабоп ва қулайлигини таъминлаш учун, аҳолидан таклифлар ва илтимосномалар қабул қилиш, соғлиқни сақлаш тизими доирасида уларнинг вакили ва адвокати ролини бажариш.
- Соғлиқни сақлаш тизимининг тегишли бўғини раҳбари иммунизацияни мўъжаз режалаштириш ва мониторинг борасидаги ишлар доирасида тиббиёт ходимларига устувор йўналишларни аниқлашда, режалаштиришда ва биринчи даражали тадбирларнинг аҳоли билан ҳамкорликда ўтказилишида ёрдам кўрсатиши мумкин.

1.4 Режалаштириш масалалари бўйича аҳоли билан йиғилиш ўтказиш

Аҳоли билан йиғилишни қулай вақтда ва қулай жойда, масалан дам олиш кунлари, диний маросимлар оммавий тарзда ўтказиладиган жойларда ёки турли йиғилишлар чоғида ташкиллаштириш мумкин. Аслида, аҳоли билан йиғилиш ўтказилиши олдидан йиғилишда барчасини муҳокама этиш, ахборот бериш ва режалаштириш

2-МОДУЛЬ

мақсадларида раҳбар ва тиббиёт ходими қамраб олиш даражаси ва эмланмаганлар сони ҳақидаги маълумотлар, қамраб олиш даражаси паст бўлган туманлар харитаси ҳамда дастурнинг устувор вазифалари рўйхати билан танишиб чиқишлари зарур.

Шунингдек, аҳоли гуруҳларидан, жумладан туманда фаолият юритишаётган жамоат ташкилотларидан қай бирлари шу пайтгача хизмат кўрсатишда иштирок этишиб келишаётганлигини билиш даркор.

Тиббиёт ходими ахборотни оммага етказиш, тескари алоқани амалга ошириш ва хизматни яхшилаш юзасидан кишиларнинг фикр-мулоҳазаларини, таклифларини тўплаш бўйича гуруҳ раҳбарига ёрдам бериши зарур. Шундай йиғилишлар туфайли мавжуд хизматлар ҳақида, тадбирларни амалга оширишнинг бориши, иммунизация бўйича вазифаларни бажаришдаги муаммолар тўғрисида ахборотлар тўпланади, шунингдек,

1. Таянч ҳолат: *Аҳоли билан самарали ҳамкорликка қалит унинг барча вакиллари учун умумий бўлган манфаатларни аниқлаш ва бу манфаатларга эътиборли бўлишдан иборатдир.*

тиббий хизмат кўрсатишни яхшилашда жамоатчилик ёрдами таъминланади. Кейинги бўлимларда ахборотлар алмашинуви ва иммунизация бўйича амалга оширилаётган тадбирларга аҳолини жалб этиш юзасидан кўрилаётган чоралар ҳақида сўз юритилади.

Аҳоли гуруҳлари билан мулоқот бўйича қўшимча маслаҳатлар

- Муҳокамага қулай шароит яратинг.
- Гуруҳ аъзоларига иммунизация ҳақида, бошқариладиган инфекциялар ҳақида уларга нималар маълум бўлса, ҳикоя қилиб беришларини таклиф этинг.
- Гуруҳ аъзоларидан ҳар бирининг хабардорлик даражасини ошириш учун, улардан саволлар беришларини сўранг. Ўз жавобингизда ахборотни тушунтиришга ва муҳокама этилаётган масала юзасидан иштирокчилар билимидаги бўшлиқни бартараф этишга ҳаракат қилинг.
- Йиғилиш мобайнида эркин муҳитни яратиш ва гуруҳ эътиборини жалб этиб туриш учун кўргазмали қўлланмалар, ашулалар, кичик саҳнавий ўйинлар ва ҳикоялардан фойдаланинг.
- Муҳокамага имкон қадар кўпроқ гуруҳ аъзоларини жалб этинг ва иштирокчиларга муҳокамада фаол қатнашганлиги учун ташаккур айтишни унутманг.
- Иштирокчиларни муаммони ҳал этиш йўллари ҳақида таклифлар киритишга даъват этинг ва энг сара таклифларни муҳокама этинг.

Ахборотни олиш ва узатиш усули сифатида гуруҳли муҳокамалар услубияти бўйича тавсиялар 2-иловада келтирилган.

2-машқ (вазиятли масала): Аҳоли билан йиғилиш ўтказинг

Эслатма: Ушбу машқни бажариш вариантларидан бири яқин орада истиқомат қилувчи аҳолининг айрим вакиллари билан йиғилиш уюштириш бўлиши мумкин. Йиғилишда қатнаша олиши мумкин бўлган маҳаллий аҳолининг вакиллари аниқлаш мақсадида тайёргарлик ишларини ўтказиш ва муҳокама жараёнида фойдаланиш учун хизмат кўрсатиладиган туман бўйича иммунизация борасидаги маълумотларни тўплаш зарур бўлади. Аҳоли вакиллари семинар ўтказиладиган жойга ўзлари келиши ҳам мумкин ёки, агар вақт бемалол бўлса, йиғилишда қатнаша олиши мумкин бўлган аҳоли билан учрашиш учун тиббиёт ходими жойларга чиқиши ҳам мумкин.

Мўъжаз гуруҳларга бўлининг (ҳар бир гуруҳда 6 нафар кишигача)

Мўъжаз гуруҳларда танланг:

* бир нафар иштирокчини соғлиқни сақлаш тизими тегишли бўғинидаги иммунизация хизмати мутасаддиси ролига;

* бошқа бир нафар иштирокчини мазкур аҳоли билан нотаниш тиббиёт ходими ролига;

* гуруҳнинг бошқа аъзолари мазкур аҳоли ўртасида иммунизация билан қамраб олишни яхшилаш бўйича ўтказилаётган йиғилишда иштирок этишаётган ота-оналар ва/ёки етакчилар ролини ижро этишади. Ўйин бошланишидан аввал *Ўйин вазияти* (ўйналадиган вазият) билан танишинг.

Ўйиндан кейин гуруҳли муҳокама бўлиб ўтади.

Ўйин вазияти:

Туман бўйича иммунизация хизмати мутасаддиси ва янги тайинланган тиббиёт ходими аҳоли билан ўтказиладиган йиғилишда иштирок этиш учун қишлоққа келишди. Сафар олдида тумандаги иммунизацияга дахлдор ҳужжатлар билан танишишди ва айрим ҳудудларда, хусусан мазкур қишлоқда эмлаш билан қамраб олиш даражаси паст (76-78%) эканлиги аниқланди.

- 2-иловадан фойдаланиб туман бўйича иммунизация хизмати мутасаддиси ва тиббиёт ходими иммунизация дастури ҳақида ва хизмат кўрсатиладиган тумандаги муаммолар ҳақида аҳолига маълумот беради. Соғлиқни сақлаш тизими ўрта бўғини раҳбари тумандаги ва мазкур қишлоқдаги қамраб олиш даражасини тавсифлайди. Шунингдек, раҳбар қишлоққа янги тиббиёт ходими беркитилганлигини айтиб, шу муносабат билан мазкур қишлоқда қамраб олиш даражаси ўсишига ва ниҳоясига етмасдан қолган вакцинациялар миқдори камайишига умид билдиради. Кейин тиббиёт ходими ўзини таништириб, иштирокчиларга ўзи ҳақида қисқача маълумот беради.

- Туман бўйича иммунизация хизмати мутасаддиси ва тиббиёт ходими ота-оналардан ўз болаларини эмлатганликлари тўғрисида, агар эмлатишмаган бўлишса, сабабларини сўраб, шунингдек, яқинда ўтказилиши режалаштирилаётган иммунизация компаниясида иштирок этиш истаги мавжудлиги (ёки бундай хоҳиш йўқлиги) ҳақида саволлар беришиб муҳокамани ўтказишади. Муҳокаманинг мақсади – иммунизация билан қамраб олиш даражаси ўсиши учун тўсқинлик қилаётган омилларни аниқлаш.

Ушбу амалий ўйинни 2.3-машқдаги ўйин билан қўшиб ўтказиш мумкин, чунки сафардаги ишни режалаштиришни бошлашгача жамоат билан учрашув ташкил этиш танланган мақсадли гуруҳ таҳлилининг муҳим бўлимини ташкил этади.

Гуруҳли муҳокама

* Амалий ўйиндан кейин бошловчи сайланг, у қуйидаги саволларга тўхталган ҳолда (шунингдек, кўргазмали материалларни (м-н, маъруза слайдларини), қўллаган ҳолда қўшимчалар қилиб), мўъжаз гуруҳ иштирокчилари томонидан чиқарилган хулосаларни муҳокамага ҳавола этади:

1. Жамоат йиғилишини ўтказиш ҳақида Сиз нимани билиб олдингиз?
2. Йиғилишни ўтказишда қанақа муаммолар пайдо бўлди ва улар қандай бартараф этилди?
3. Нима учун режалаштириш бўйича аҳоли билан йиғилиш ўтказиш ва жамоа аъзоларини тақдим этиладиган хизматлар ҳақида бохабар қилиш ҳамда уларнинг фикр-мулоҳазаларини билиш бу қадар муҳим?

1.5 Иммунизация бўйича тадбирларни аҳоли билан ҳамкорликда режалаштириш

Хизматларни аҳоли билан ҳамкорликда режалаштиришда аҳолига тиббий хизмат кўрсатиш учун барча эҳтиёжларга мос келадиган зарур инсон ва моддий ресурслари мавжудлигига ишонч ҳосил қилиш жуда муҳимдир. Хизматларни барча аҳолини қамраб олиш учун ахборотни тарқатишнинг барча воситаларини ишга солиб (яъни, эълонлар, тиббий муассасалардаги ахборотлар, фаоллар) олдиндан хабардор қилган ҳолда

кулай жойда ва кулай фурсатда кўрсатиш зарур. Эмлаш сессияларини ўтказиш жадвали – хусусан, иммунизация ўтказиш куни ва қабул соати – ота-оналар учун кулай бўлиши лозим. Соғлиқни сақлаш тизимининг тегишли бўғинидаги иммунизация хизмати мутасаддиси ўзи хизмат кўрсатадиган ҳудуддаги ва ДПМдаги эмлаш ўтказиш жадвалини (муқим, сафардаги, сайёр бригадалар) камида бир йилда бир маротаба текшириб туришлари керак; зарурият туғилганида вакцинация қилиниши зарур бўлган барча болаларни қамраб олиш мақсадида тегишли ўзгартиришлар киритилади.

Мутасадди иммунизация борасидаги ишларни яхшилаш мақсадида аҳолини бохабар қилиш тартибини/ йўлларини тиббиёт ходимлари билан муҳокама этиб, уларга тегишли кўрсатмалар бериши зарур ва стратегия бажарилишининг назорати учун кураторлик ташрифларидан фойдаланишлари мумкин. Бундай стратегия иммунизация бўйича амалга оширилиши мўлжалланаётган тадбирлар ва бирламчи тиббий ёрдам ҳақида ўз вақтида хабардор қилишни (м-н, эълонлар, кўнгилчилар орқали хабар, тиббий муассасалардаги ва маҳалла фуқаролар йиғини биносидаги транспарантлардан фойдаланиб) таъминлаши зарур.

Эмлашни ўтказиш жадваллари тузилгач ва аҳоли билан келишиб олингач, уларнинг қатъий бажарилишини таъминлаш лозим. Иммунизация бўйича режалаштирилган тадбирларнинг ўзгартирилиши ва бекор қилиниши унга бўлган ишонч йўқолишига олиб келиши мумкин. Шунинг учун етарли миқдордаги вакциналар, инъекция материаллари, совуқлик занжири ускуналари мавжудлигини таъминлаш, шунингдек, бевосита иммунизация ўтказиш бошланишидан олдин барча моддий-техник таъминот масалаларини ҳал этиш режалаштиришнинг муҳим таркибий қисми ҳисобланади. Баъзида олдиндан кўзда тутилмаган ҳолатлар, масалан, сел оқибатида йўлларнинг, кўприкларнинг ишдан чиқиши ёки транспорт воситасининг йўлда бузилиб қолиши кабилар вужудга келиши мумкин. Иммунизация бўйича хизматни тақдим этишда узилишларнинг олдини олиш учун (м-н, сел мавсумида), тиббиёт ходими аҳолини ўзгартиришлар ҳақида ўз вақтида хабардор қилиш учун имкон қадар ишончли алоқа воситаларига эга бўлиши ва иммунизация жадвали ўзгарганида тезда уни қайта кўриб чиқиши зарурдир.

Аҳолининг комплекс тиббий хизматларга бўлган эҳтиёжини қондириш

Аҳоли билан йиғилишлар ёки муҳокамалар чоғида нафақат иммунизация бўйича хизматлар, балки бошқа хизматлар ҳақида ҳам таклифлар, хоҳиш-истаклар билдирилиши мумкин. Тиббий хизматлар қай даражада интеграциялашганлиги, соғлиқни сақлашнинг маҳаллий эҳтиёжларига, шунингдек, моддий-техник ва тизимли имкониятларга (м-н, тайёргарликдан ўтган ходимларнинг, материалларнинг, ускуналарнинг, транспорт ва ёқилғининг етарли миқдorigа) мос келиши зарур. Буларнинг барчаси уюшқоқлик билан амалга оширилган режалаштиришга, бошқарувга ва назоратга боғлиқ. Турли хизматларни сафарда тақдим этиш, ДПМнинг ўзида тақдим этишдан кўра муҳимроқ бўлиши мумкин. Сафарда комплекс тиббий хизматларни тақдим этиш чоғида моддий-техник таъминот масалаларини ҳал этиш Умуммиллий даражадаги бир неча дастур доирасидаги ҳатти-ҳаракатларни, шунингдек, тумандаги ва аҳоли пунктидаги ҳамкорларнинг, хусусан, нодавлат ташкилотларнинг ёрдам кўрсатишини тақозо этади. Қийин қамраб олинадиган аҳолига хизмат кўрсатишни режалаштира туриб, соғлиқни сақлаш тизими тегишли бўғинидаги иммунизация бўйича раҳбар сафардаги иш жараёнида айнан қандай комплекс хизматлар тақдим этилиши мумкинлигини ҳал этиши зарур. Аҳоли вакиллари сафарда рўйхатга олиш ва мақсадли гуруҳнинг сонини ҳисоблаб чиқиш каби хизматларни таъминлаш, сайёр бригада ишлаши учун жой ҳозирлаш ҳамда бошқа масалалар бўйича ёрдам кўрсатишлари мумкин. Зарурият туғилганида, ушбу тадбирлар бошқа турдаги тиббий хизматларни кўрсатувчи вакиллар билан амалга оширилиши мумкин.

2. Таянч ҳолат: *Тиббий хизматларни режалаштириш чоғида иложи борида барвақтроқ, хизматга бўлган эҳтиёж ҳажмини ва унинг баҳосини аниқлаш, ҳамда бу маълумотларни жамoa аъзолари билан муҳокама этиш зарур. Жамoa аъзолари томонидан билдирилган таклиф ва истаklar, уларнинг иштироки ва қўллаб-қувватлашини тасдиқлаш учун, ҳужжатлаштирилиши ва ҳисоботга киритилиши зарур.*

3-машқ: Иш жадвалини тузишда аҳоли қўллаб-қувватлашига таянинг

Ушбу машқда Сиз ўз тиббий муассасангизнинг иш жадвалини қайта кўриб чиқасиз. Модулда келтирилган ҳафталик жорий иш жадвалини кўриб чиқинг (3-машқ, 1-қисм). Кейин куйида келтирилган саволларга жавоб қайтаринг. Сиз ушбу маълумотлардан тиббиёт муассасасида эмлаш тадбирлари ҳақида қарор қабул қилишда ва кейинги саҳифада келтирилган янги иш жадвалини тузиш учун ўз жавобларингиздан фойдаланасиз (3-машқ, 2-қисм).

1. Мавжуд ахборотни ўқиб чиқинг ва куйидаги саволларга жавоб қайтаринг:

а) Тиббиёт муассасаси раҳбари эмлаш ўтказиш учун ташриф буюриш душанба ва сешанба кунлари эрталаб кўнгилдагидек эмаслигини аниқлади. Қабулда пайшанба кундуз куни ташриф этувчилар жуда кўп ва навбатда турувчилар қатори узундан-узун. У оналар билан суҳбатлашиб, уларга тиббиёт муассасасига ташриф этиш кундуз куни ёки кечкурун қулай эканлигини аниқлади. Чоршанба куни бу жойда — бозор ташкил этиладиган кун ва аксарият оналар бозор-ўчар билан банд бўлишади.

- Сиз эмлаш ўтказиш учун жорий ёндошувлардан қайси бирларини бекор қиласиз?
- Сиз эмлаш ўтказиш учун қайсидир ёндошувларни қўшимча тарзда киритасизми?
- Қайси кунлар ва вақт қулай?
- Қайси кунлар ва вақт ноқулай?

б) 2000 нафар аҳоли истиқомат қиладиган поселка ва тиббиёт муассасаси оралиғидаги масофа 12 км дан иборат. Янги туристик меҳмонхона қурилишида меҳнат қилишаётган вақтинчалик ишчилар, ўз оилалари билан поселкада яшашилади. Сиз ушбу поселкада эмлаш ишларини сайёр бригадалар ёрдамида ўтказишни режалаштирдингиз ва аксарият оналар ва болалар эрталаблари банд эмасликларини аниқладингиз.

- У ерда эмлаш кунларини қандай мунтазамликда ўтказиш зарур?
- Қайси вақт энг қулай бўлади?

в) Иккита қишлоқ тиббиёт муассасасидан жуда йироқда, лекин бир-бирига яқин жойлашган. Шу иккала қишлоққа яқин жойда болалар санаторияси мавжуд. Қишлоқларда сайёр бригадалар ёрдамида илк бора эмлаш ишлари ўтказилади. Сиз санаториянинг бош врачлари ва ҳамширалари билан гаплашдингиз. Улар, агар вакцина олиб келинса, маҳаллий аҳолига санаторияда эмлаш ўтказишга ёрдам беришга розилик билдиришди. А қишлоқнинг аҳолиси 4000 нафар кишидан иборат, Б қишлоқники эса – 3500 нафар киши. Оналар ва аҳолининг тегишли бошқа вакиллари, жамоатчилик фаолияти учун ўзларида душанба ва сешанба кунлари имконият мавжуд эканлигини билдиришди.

*Эмлаш қандай мунтазамликда ўтказилиши зарур?

2. Энди, тиббиёт муассасасига қатнашни яхшилаш ва мавсумий ишчилар посёлкасида ҳамда болалар санаториясида сайёр бригада ишлашни таъминлаш мақсадида жадвалга янги кунларни киритиб эмлаш ишлари жадвалини ўзгартиринг. Юқорида келтирилган барча ахборотларни инобатга олинг ва 3-машқнинг 1-қисмида келтирилган ишнинг жорий жадвалини ўрганинг. Янги жадвал тузинг ва уни 3-машқнинг 2-қисмига ёзинг. Тиббиёт ходимлари айнан бир вақтнинг ўзида фақат битта жойда эмлаш ўтказиш олишлари мумкинлигини инобатга олинг.

3. В қишлоғига, мавсумий тошқинлар ва йўл йўқлиги боис, йилнинг фақатгина 4 охи мобайнида бора олиш мумкин. Қишлоқ аҳолиси — 5000 нафар кишидан иборат. Эмлашни ўтказиш май, июнь, июль ва август ойлари мобайнида ўтказиш мумкин.

*Ушбу қишлоқда иммунизация учун қандай стратегия қўлланилиши мумкин?

*Бу фаолиятнинг конкрет режасини таклиф этинг.

2-МОДУЛЬ

3-машқ, 1-қисм

Тиббиёт муассасаси фаолиятининг ҳафталик жорий жадвали*

Ҳафта кунлари	9.00-12.00	14.00-16.00	18.00-20.00
Душанба	* Амбулатория қабули * Эмлаш	* Амбулатория қабули	
Сешанба	* Амбулатория қабули * Эмлаш	* Амбулатория қабули	
Чоршанба	* Амбулатория қабули * Санитария тарғиботи	Ёпиқ	
Пайшанба	* Амбулатория қабули	* Амбулатория қабули * Эмлаш	
Жума	* Амбулатория қабули * Тугруққача текширув	* Амбулатория қабули * Болалар диспансеризацияси	
Шанба	* Амбулатория қабули	Ёпиқ	

* Жадвалда кўрсатилган барча тадбирлар жараёнида (ўтказилаётган вақтда) эмлашни амалга ошириш мумкин.

3-машқ, 2-қисм

Тиббиёт муассасаси фаолиятининг ҳафталик қайта кўриб чиқилган жадвали**

Ҳафта кунлари	9.00-12.00	14.00-16.00	18.00-20.00
Душанба			
Сешанба			
Чоршанба			
Пайшанба			
Жума			
Шанба			

** Жадвалда кўрсатилган барча тадбирлар жараёнида (ўтказилаётган вақтда) эмлашни амалга ошириш мумкин.

3-машқ, 2-қисм

Ўз тиббий участкангиз ҳақидаги қуйидаги саволларга жавоб ёзинг. Тугатганингиздан кейин ўз жавобларингизни бошловчи билан муҳокама қилинг.

1. Тиббий участкангизда ўзингиз амал қиладиган эмлаш ўтказиш жадвалини баҳоланг. Ҳозирги пайтда эмлаш ўтказиш қандай режалаштирилган?
2. Ўз тиббий участкангизда эмлаш билан қамраб олишни яхшилаш учун эмлаш ўтказиш жадвали қандай ўзгартирилиши мумкин?
3. Агар Сиз ўз тиббий участкангизда иммунизация кунини ўтказишни режалаштирган бўлсангиз, эмлаш ўтказишни қачонга режалаштирасиз? Нега айнан шу пайт Сизнинг участкангиз учун қулай?

2. ИММУНИЗАЦИЯНИ ВА УНИНГ МОНИТОРИНГИНИ АҲОЛИ БИЛАН ҲАМКОРЛИҚДА АМАЛГА ОШИРИШ

Тиббий хизматлар ҳақида бохабар бўлган аҳоли, ушбу хизматларнинг юқори савияда кўрсатилиши таъминланишида ва улардан фойдаланишда сезиларли ёрдам кўрсатишлари мумкин. Иммунизациянинг нечоғли муҳимлигини тушуниб етиш, шунингдек, вакцинация масалалари бўйича қаерга ва қачон мурожаат этишни билиш муҳим аҳамият касб этади. Вакцинация ҳақида хабардор қилишда тиббиёт ходими ва ота-оналар ўртасидаги шахсий муносабатлар муҳим ўрин тутади. Режали иммунизация учун ҳар бир болани туғилганидан то қабул қилинган эмлаш тақвимига мувофиқ эмлашнинг тўлиқ курсини тугатганига қадар кузатиб бориш зарур. Репродуктив ёшдаги аёлларнинг, айниқса ҳомиладорлик давридаги, қоқшолга қарши эмланганлик ҳолатини аниқлаш муҳимдир. Бу ишда аҳоли кўмаги муҳим ўрин тутиши мумкин.

2.1 Фаолларнинг ўрни

Аксарият ҳолатларда аҳолининг айрим вакиллари (фаоллар ёки кўнгилчилар) соғлиқни сақлаш тизими ва аҳоли ўртасидаги алоқани таъминлашда алоҳида ўрин тутишади. Ўқитиб тайёрланган фаоллар иммунизация каби қатор профилактик тадбирлар бўйича кишиларнинг бохабарлик даражасини оширишда иштирок этишлари мумкин. Шунингдек, улар айрим болаларни кузатишда ёрдам беришлари, сафардаги тадбирларда иштирок этишлари, вакцинация олишга хонадонларни жалб этишлари мумкин. Ҳар бир фаол/кўнгилли айланиб чиқиши мумкин бўлган ҳудуд, бир нафар фаол кўриб чиқа оладиган хонадонлар сони ва жойлашуви нуқтаи назаридан ўрганилиши даркор. Қуйида фаоллар бажарадиган типик вазифалар рўйхати келтирилган.

- Хизмат кўрсатиладиган участкадаги мақсадли аҳолини аниқлаш
- Хонадонларни кўнгилчиларга бириктириш
- Бириктирилган хонадонлар аъзоларининг рўйхатини болаларнинг исми шарифи билан тузиш (жумладан чақалоқларнинг)
- Исм-шарифлар битилган рўйхатни вакцинация бўйича ҳужжатларга киритиш учун тиббиёт ходимларига бериш
- Вакцинацияга (режали ёки сафардаги) таклиф этиш учун хонадонларга ташриф буюриш
- Иммунизация картасининг (063-шакл/ҳисоб) моҳиятини оналарга тушунтиришда ёрдамлашиш
- Иммунизация курсини тугатиши зарур бўлган болаларни кузатиб боришда тиббиёт ходимлари билан ўзаро баҳамжиҳат ишлаш
- Иммунизациядан бўйин товлаётганлар устидан келгусидаги назоратни амалга ошириш
- Иммунизацияни ўтказиш вақти ва санаси, ҳамда эмлаш тақвими ҳақидаги ахборотни тақдим этиш.

Раҳбарлар, тиббиёт ходимлари ва фаоллар, ҳатто аксарият ота-оналар иммунизация айрим юқумли касалликларнинг олдини олишини билишсалар ҳам, барибир уларга иммунизация муддатлари ҳақида ахборот бериш ва болаларни вақтида эмлатишга ундаш зарурлигини тушунишлари лозим.

Ота-оналар ҳар бир бола учун иммунизация картасига (ОбЗ-шакл/ҳисоб) ҳамда куйидаги маълумотларга эга бўлишлари лозим:

- навбатдаги эмлаш учун болани қачон ва қаерга олиб боришни;
- бола вакцинациянинг тўлиқ курсини олиши учун неча мартаба ташриф буюриши лозимлигини;
- бўлиши мумкин бўлган ИКНК ҳақида;
- болаларда ИКНК ривожланганида нима қилиш зарурлигини;
- врач қабулига ҳар гал ташриф буюришганида иммунизация картаси мавжуд бўлиши зарурлигини.

Иммунизация бўйича мутасадди ва бошқа тиббиёт ходимлари она билан суҳбат чоғида уни ташвишлантираётган саволларга жавоб бериш ва иммунизация ҳақидаги нотўғри тасаввурларини бартараф этиш учун таъсирчан мулоқот кўникмаларига, шунингдек, зарур ахборотга эга бўлишлари даркор.

Тиббиёт ходимлари ва фаоллар саволларга қандай жавоб қайтаришлари мумкинлигига айрим мисоллар 3-иловада келтирилган. Ота-оналар билан мулоқотга киришиш бўйича зарур кўникмалар ва тавсиялар ҳақида 3-бўлимда сўз юритилади.

4-машқ: Қамраб олиш даражаси пастлигининг ва иммунизация яқунланмаганлигининг сабабларини муҳокама қилинг

Бошловчи 5–10 нафар иштирокчини танлаб олади (гуруҳнинг катта-кичиклигига қараб) ва улардан хонанинг узоқ бурчагига бориб туришларини сўрайди. Улар тиббиёт муассасаси йўқ бўлган чекка қишлоқча аҳолисининг вакиллари ролини бажаришади. Бошловчи уларнинг бир нечтасидан, фарзандлари эмланмасдан қолишининг айрим сабабларини айтишларини сўрайди. Машқ шартига кўра, уларнинг фарзандлари «эмланмаганлар» тоифасининг биронта вакили ҳисобланишади, яъни, уларга етиб бориш географик нуқтаи назардан қийин, қишлоқ аҳолининг эса тиббиёт муассасасига мурожаат қилиши мушкул. Кейин бошловчи улардан муаммони ҳал этиш мумкин бўлган ечимларни айтишларини (м-н, сайёр бригада жўнатиш, йўлни ёки кўприкларни таъмирлаш ва ҳ.) ва мазкур ечимларни флипчартга ёзишларини сўрайди. Бошловчи қолган иштирокчиларга мурожаат этиб, улардан ҳар бирининг биринчи, иккинчи ва учинчи тартиб рақамларидан бири билан белгиланишларини сўрайди. Кейин барча биринчи рақам билан белгиланганлар жойларидан туришади. Шартга кўра улар — транспорт етиб бориши қулай бўлган каттакон бир қишлоқ аҳли, лекин қишлоқда ҳали вакцинация олишмаган болалар кўпчилигини ташкил этади. Шундай қилиб, улар «қамраб олинмаганларнинг» иккинчи тоифасидир. Бошловчи улардан, фарзандлари эмланмасдан қолишининг сабабларини (м-н, аҳоли айрим гуруҳларининг кўчиб юриши, ўзга ҳудуддан кўчиб келганлар, ўз саломатлигига эътиборсизлик, тиббиёт ходимлари томонидан кўпол муомала, улар мурожаат этишган пайтларида вакцина йўқлиги ва ҳ.) айтишларини сўрайди. Гуруҳ аъзоларидан айримлари муаммони ҳал этиш мумкин бўлган ечимларни айтишлари (м-н, аҳоли вакиллари билан маслаҳатлашиш, бундай болаларни янада самаралироқ кузатиб бориш ва ҳ.) ва мазкур ечимларни флипчартга ёзишлари лозим.

Кейин барча иккинчи рақами билан белгиланганлар ўринларидан туришади. Шартга кўра уларнинг фарзандлари вакцинация олишни тақвим бўйича бошлашган, лекин уни якунига етказишмаган ва тиббиёт муассасасига қайта мурожаат этишмаяпти. Уларнинг фарзандлари учинчи тоифани — «эмлаш курсини яқунламаганлар»ни ташкил этишади. Бошловчи уларнинг бир нечтасидан, фарзандлари ушбу тоифага тушиб қолишларининг айрим сабабларини (м-н, вакцинация муддати ҳақидаги ахборотнинг йўқлиги, улар тиббиёт муассасасига мурожаат этишган пайтларида вакцина йўқлиги ва ҳ.) қисқача айтишларини сўрайди. Гуруҳ аъзоларидан айримлари муаммони ҳал этиш мумкин бўлган ечимларни айтишлари (м-н, аҳоли вакиллари билан маслаҳатлашиш, бундай болаларни янада самаралироқ кузатиб бориш ва ҳ.) ва мазкур ечимларни

флипчартга ёзишлари лозим. Ва ниҳоят, қолган иштирокчилар (учинчи рақамдагилар), фарзандлари вақтида эмлашни олишаётган ота-оналар гуруҳидир. Ушбу иштирокчилар, нега уларнинг фарзандлари вакцинация олишни бошлашганлиги ва ҳануз давом эттиришаётганлигининг сабаблари ҳақида (саломатлигини кузатиб боришади, соғлиқни сақлаш тизими хизматидан фойдаланишга ҳеч қанақа монелик йўқ ва аҳоли ўртасида бунга халақит қилувчилар йўқ ва ҳ.) ўйлашлари ҳамда қолган иштирокчилар билан ўртоқлашишлари лозим. Бошловчи барча жавобларни флипчартга ёзиб боради.

2.2 Хизмат кўрсатиш билан аҳоли алоқадорлигининг мониторинги

Аҳоли иштирокини мониторинг қилиш Соғлиқни сақлаш тизими тегишли бўғини раҳбарларининг ҳар бир туманни қамраб олиш стратегияси тадбирлари бутун мажмуасидан тўлиқ фойдаланишни таъминлаш билан боғлиқ назорат қилувчи фаолият турларидан бири ҳисобланади. Раҳбарлар, шунингдек, тиббиёт ходимларига мониторингни ташкил этиш ва кўнгилчилар иш сифатини таъминлашда ёрдам кўрсатишлари зарур. Тиббиёт ходимларига эмлашдан бўйин товлаётганларни кузатиб бориш ва чақалоқларни аниқлаш йўли билан болаларни қамраб олиш даражасини ошириш бўйича тадбирларга аҳоли вакиллари жалб этишларида кўмаклашиш зарур. Фаоллар бир ёшгача болаларни, шунингдек чақалоқларни аниқлашда ва уларнинг рўйхатларини тузишда тиббиёт ходимларига ёрдамлашишлари мумкин. Фаоллар вакцинация қилиниши лозим бўлган айрим болалар устидан кейинги назоратни амалга оширишда ҳам кўмаклашадилар.

Қуйида келтирилган назорат саволномаси кураторлик визитларини ва режали мониторинг тадбирларини, шунингдек, кўнгилчилар ишининг самарадорлигини назорат қилиш учун фойдали бўлиши мумкин.

Аҳоли иштирокини ва фаоллар ишини баҳолаш учун назорат саволномаси (назорат/мониторинг мақсадида)

	Саволлар/танбеҳлар	Ҳа	Йўқ
1	Хизмат кўрсатиш ҳудудидаги аҳоли ўртасида фаол(лар) мавжудлиги Агар ҳа бўлса, қуйидаги а, б, в, г ва д саволларига жавоб қайтаринг:	☐	☐
	а Фаоллар сони етарлими?	☐	☐
	б Барча фаоллар тайёргарликдан ўтишганми?	☐	☐
	в Фаолларда иммунизация бўйича ахборот материаллари мавжудми?	☐	☐
	г Агар ҳа бўлса, уларнинг миқдори етарлими?	☐	☐
	д Фаоллар хизмат кўрсатиш ҳудудидаги мониторинг мақсадидаги ойлик ташрифларда иштирок этишадими?	☐	☐
2	Иммунизация бўйича тиббиёт муассасаси ва аҳоли ўртасида ахборот алмашинуви мавжудми? Агар ҳа бўлса, қандай ахборот, қай йўсинда берилади? Шунингдек, бошқа исталган хос тадбирларни кўрсатинг:	☐	☐
3	Хизмат кўрсатиш ҳудудида вакцинация олмаганларни аниқлаш ва кейин уларга иммунизация ўтказиш механизми мавжудми? Агар ҳа бўлса, реестр/кузатиб бориш рўйхати мавжудлигини ва қўлланилишини текшириб кўринг? Вакцинатор/тиббиёт ходими ва аҳоли вакцинация олмаганларни қамраб олиш бўйича ўз ҳати-ҳаракатларини мувофиқлаштиришадими?	☐ ☐	☐ ☐

2-МОДУЛЬ

4	Тайёрланган фаоллар фаол ишлашадими? Агар ҳа бўлса, улар қуйидаги тадбирлардан қай бирлари билан банд («ҳа»/»йўқ» (квадратчалар)жавобларидан ташқари, қанча кўнгилли жалб этилганлигини кўрсатинг).	☐	☐
а	Саноқ ва хонадонлар рўйхатига киритиш олиб бориладими?	☐	☐
б	Реестр мавжудлигини ва фаол томонидан тўғри юритилишини текшириш?	☐	☐
в	Хонадонларга ташриф (доира ичига олинг: ҳар чорақда/ҳар ойда/ҳар ҳафтада/ҳар куни)?	☐	☐
г	Эмланмасдан қолганларни аниқлаш йўлга қўйилганми ва ота-оналарга иммунизация дастури тушунтириладими?	☐	☐
д	Жамоада ахборот тадбирлари/йигилишлар ўтказиладими? (ойига неча мартаба)	☐	☐
е	Жамоатчилик фикрини ифода этувчи аҳоли вакиллари жалб этиш ва хабардор қилиш бўйича тадбирлар амалга ошириладими? (Ойига неча мартаба)	☐	☐
ж	Хизмат кўрсатиш ҳудудида аҳолини рўйхатга олиш ва маълумотларни оидинлаштириш амалга ошириладими (доира ичига олинг: ҳар йили/ҳар чорақда/ҳар ойда/ҳар ҳафтада/ҳар куни)?	☐	☐
з	Тегишли хизматлар аҳоли ўртасида кузатилаётган мақсадли касалликлар билан касалланиш ва уларнинг эпидемиялари ҳақида хабар беришадими?	☐	☐
5	Фаолга беркитилган ҳудуддаги тасодифий танлаш усули билан танланган 10 та хонадонга ташриф буюринг. («ҳа»/»йўқ» (квадратчалар)жавобларидан ташқари, саволларнинг ҳар бирига хонадонлар томонидан билдирилган жавобларининг сонини кўрсатинг)		
а	Оила ўз фаолини билладими?	☐	☐
б	Фаол ижобий рол ўйнайдими?	☐	☐
в	Фаол Сизнинг хонадонингизга ташриф буюрганми?	☐	☐
г	Фаол фойдали ахборотни тақдим этдими?	☐	☐
6	Вакцинация ўтказиш чоғида вакцинатор ва ота-она ўртасидаги мулоқотни кузатинг (бир неча вакцинация бўлса, уларнинг сонини кўрсатинг)		
а	Вакцинатор юборилаётган вакцина ҳақида ахборот берадими?	☐	☐
б	Вакцинатор, агар нохуш ҳолат кузатилса, нима қилиш зарурлигини тушунтирадими?	☐	☐
в	Вакцинатор навбатдаги вакцинация санасини айтадими?	☐	☐
г	Эмлаш картаси тўғри тўлғазилганми?	☐	☐

5-машқ: Аҳолининг иштирок этиш режасини тузиш

1-машққа ва ўзингиз аниқлаган учта устувор йўналишга мурожаат қилинг. Ушбу биринчи даражали тадбирларга алоқадор бўлган қуйида келтирилган жадвални тўлғазинг. Иммунизация хизматини тақдим этишда аҳоли иштирокини қандай яхшилаш, режалаштиришни ва аҳоли билан ҳамкорликда иммунизация устидан мониторингни қандай такомиллаштириш мумкинлигини ўйлаб кўринг. Эмланмаганлар сонини қисқартириш ва қамраб олишни ошириш бўйича ҳатти-ҳаракатларга аҳолини қандай жалб этиш мумкинлиги тўғрисида ҳам ўйланг. Мазкур режа иммунизация бўйича умумий режа билан, хусусан, ҳар бир туманни қамраб олиш бўйича тадбирлар билан қай даражада ҳамоҳанглигини муҳокама этинг.

(а) устунда 1-машқда ҳисоблаб топилган Сиз хизмат кўрсатаётган туманда бажарилаётган дастурдаги нуқсонларни бартараф этиш ва қамраб олиш даражасини яхшилаш учун Сизнинг назарингизда энг муҳим бўлган аҳолини жалб этиш бўйича тадбирларни кўрсатинг. (б) устунда қайси гуруҳлар/аҳоли вакиллари ушбу тадбирларни амалга оширишда ёрдам бериши мумкинлигини кўрсатинг. (в) устунда тадбирлар

бажарилишини кузатиш ва ижобий ўзгаришларни аниқлаш учун қанақа мониторинг воситалари ва маълумотлар (м-н, иммунизация билан қамраб олиш даражаси, қамраб олинганлар сони) зарурлигини кўрсатинг. (г) устунда режалаштириш ва ўқитиш бўйича тадбирларни, уларни бажариш учун зарур бўлган воситаларни (м-н, тиббиёт ходимларининг малакасини ошириш, кўнгиллиларни аниқлаш ва тайёрлаш, аҳоли билан йиғилиш ўтказиш ва ҳ.) кўрсатинг. (д) устунда эса Сиз (г) устунда кўрсатилган топшириқларни қачон яқунлашингиз мумкинлигини кўрсатинг.

Аҳолини жалб этиш бўйича тадбирлар (а) (1-машқдан)	Гуруҳлар/аҳоли вакиллари (б)	Мониторинг воситалари ва тадбирлар бажарилишининг боришини кузатиш маълумотлари (в)	Режалаштириш ва ўқитишга талаблар (в)	Муддатлар (д)
1.				
2.				
3.				

Жамоат билан
ҳамкорликда
режалаштириш

Амалга ошириш
ва мониторинг

Самарали
ҳамкорлик

Хабардор қилиш
воситалари
ва каналлари

3. АҲОЛИ ИШТИРОКИНИ ТАЪМИНЛАШ УЧУН САМАРАЛИ ҲАМКОРЛИК

Самарали ҳамкорлик иммунизация дастури ва соғлиқни сақлаш учун ресурсларни сафарбар этишни таъминлашда, иммунопрофилактика бўйича тадбирларда тиббиёт ходимларининг, раҳбарларнинг ва аҳолининг иштирокини кучайтиришда (стимуллашда) муҳим рол ўйнайди. У шунингдек, сохта ахборотни рад этишга ва иммунизацияга нисбатан шубҳаю гумонларни бартараф этишга кўмаклашди, ота-оналарга тегишли хизматларни қаерда ва қачон олиш мумкинлигини, улардан фойдаланиш ва эмлаш тақвимига амал қилиш учун нима қилиш кераклигини тушунишларида ёрдам беради.

3.1 Иммунизацияни ўтказишда мулоқот

Кишиларнинг поликлиникага ташриф этишларига ва/ёки қайта келишларига нималар тўсиқ бўлишининг ёки халақит қилишининг сабабини аниқлаш учун муайян таҳлилни амалга ошириш зарур. Мана сабаблардан айримлари:

- вакцина йўқлиги;
- поликлиниканинг анчагина йироқлиги;
- ахборотнинг етарли эмаслиги;
- тиббиёт ходими билан мулоқот натижасида нохуш таассурот қолиши;
- оналарни боланинг вакцинация статуси ҳақида хабардор қилмаслик.

Бундай ҳолларда хизмат кўрсатишни яхшилаш зарур, лекин аксарият вазиятларда, кишилардан баҳраманд бўлиш ва фойдаланиш мумкин бўлган қандай хизматлар мавжудлигини тушуниб етишлари ҳам талаб этилади.

3. Таянч ҳолат: Самарали мулоқот — алоҳида кишилар ва жамоаларнинг саломатлигини ва уларга тиббий хизмат кўрсатилишини яхшилаш учун уларни тинглашни, тушунишни, қўллаб-қувватлашни ва ҳамкорликда ишлашни урдадай олишдир. Ахборотни муҳофаза этмасдан туриб, кишиларни фақат хабардор қилиш етарлик эмас.

3.1.1 Раҳбарнинг мулоқот кўникмалари

Мулоқот тарзи хизматларни қабул қилишга ва кўрсатишга ижобий ёки салбий таъсир этиши мумкин. Баҳамжиҳатлик муҳити ва раҳбар билан ходимларнинг очиқ мулоқоти дастурни муваффақиятли амалга ошириш учун ҳал қилувчи жиҳатлар ҳисобланади. *Кескин танқид қилинаётганлар ёки ўз ишини раҳбар билан муҳофаза этишда ноқулайлик ҳис этишаётган ходимлар такомиллашиш учун кам мотивацияга эга бўладилар.* Қадимий

иборани ёдда тутиш лозим: *сенга қандай муносабатда бўлишларини хоҳласанг, ўзгаларга сен ҳам худди шундай муносабатда бўлгин.*

Ходим билан мулоқот

Соғлиқни сақлаш тизимининг тегишли бўғини раҳбарлари ҳамиша ўз ходимларининг бохабарликлари ҳақида қайғуришлари лозим, жумладан:

- дастурнинг бажарилиш кўрсаткичлари ҳақидаги маълумотларни ўз вақтида тақдим этишлари;
- ходимларга нисбатан қўллаб-қувватловчи кураторликни шундай тарзда амалга ошириш жоизки, токи уларда ўқиш ва малака ошириш учун имконият пайдо бўлсин, диалог ва муҳокамалар рағбатлантирилсин, хусусан, зинҳор ходимларга нисбатан тўраларча муносабатда бўлмасин;
- ходимга жамоа билан алоқа ўрнатишларида, хусусан, етакчилар орқали ва йиғилишлар пайтида ёрдамлашиш.

3.1.2 Жамоа билан алоқа

Иммунизация дастурининг бажарилиши ҳақида жамоа аъзоларини хабардор қилиш уларнинг иштирок этишларини рағбатлантириш ва тегишли тадбирларни қўллаб-қувватлаш учун муҳим аҳамият касб этади. Жамоа аъзоларини хабардор қила туриб, иммунизация тизими раҳбарлари ва тиббиёт ходимлари мулоқотни очик ва юксак савиядаги касбий маҳорат билан, илмий терминларни қўлламаган ҳолда олиб боришга ҳаракат қилишлари лозим. 1-жадвалда ишонч ва дўстона муносабатни қарор топтиришга кўмаклашувчи мулоқот стратегияси келтирилган.

1-жадвал: Жамоалар билан самарали алоқани таъминлаш бўйича тавсиялар

Жамоалар билан мулоқот стратегияси	Тавсиялар
Аҳоли билан самимий муносабатлар ўрнатиш	Самимият, дўстоналик, хуш кайфиятни намоён этинг. Аҳолига ҳурмат кўрсатинг. Иммунизацияга фарзандларини олиб келишгани учун ота-оналарни мақтанг ва руҳлантиринг.
Аҳоли вакилларини тинглай билиш	Иммунизация тўғрисида аҳоли нималарни билишлигини аниқланг; бунда тушунарли атамалардан фойдаланинг. Иммунизация бўйича аҳолини ташвишлантираётган саволларга жавоб қайтаринг. Йиғилишларни ва хонадонлардаги учрашувларни эркин шароитда ўтказинг.
Кўрсатилаётган хизматлар ва иммунизация дастурининг бажарилиши ҳақида маълумот тақдим этиш	Тиббий хизматларни тақдим этишнинг биринчи навбатдалиги, хизматларни тақдим этиш механизми ва афзалликлари ҳақидаги фикр-мулоҳазаларни рағбатлантиринг. Одатий, илмий бўлмаган ибораларни қўллаб қамраб олиш даражаси, касалланиш ҳолатлари ва эришилган муваффақиятлар ҳақида ахборот беринг. Аҳоли аҳволи билан қизиқинг. Ота-оналарга иммунизациянинг фарзандлари ва уларнинг ўзлари учун муҳимлиги ҳақида сўзлаб беринг.

3.1.3 Мулоқот кўникмалари борасида тиббиёт ходимларининг малакасини ошириш

Иммунизация бўйича хизмат кўрсатиш сифатини ошириш учун аксарият раҳбарлар ва тиббиёт ходимлари мулоқот кўникмаларини такомиллаштиришлари ва махсус билимларга эга бўлишлари зарурдир. Тиббиёт ходимларининг мижозларга муносабатини ва кишиларга асосий фикрни аниқ етказиб бериш қобилиятини яхшилаш учун кўшимча ўқишни ёки салоҳиятларини ривожлантириш талаб этилиши мумкин. Шунингдек, тиббиёт ходимининг иммунизация ҳақидаги ҳар қанақа нотўғри тасаввурига (фикрига) эътибор қаратиш зарур. Масалан, эмлашга монелик борасида қабул қилинган нотўғри қарор туфайли ёки бир неча вакциналарни

олиши зарур бўлсада, вакцинация мuddатларига амал қилмаслик оқибатида болага эмлаш ўтказилмасдан қолиш ҳолатлари мавжуд.

Тиббиёт ходимларига махсус ахборот керак бўлиб, яхшиси уни ўзлари ишлайдиган шароитга монанд/ яқин вазиятда олишгани маъқул. Шунингдек, тиббиёт ходими у меҳнат қилаётган жойдаги соғлиқни сақлаш тизими, унинг ўз билимини амалиётда қўллашни қўллаб-қувватлашига ишониши зарур. Модулнинг 3.2-бўлимида иммунизация борасида кишиларда хавотир келтириб чиқараётган масалаларга нисбатан ёндошувларга (муносабатга) доир қўшимча ахборот келтирилган. Мулоқотни яхшилаш масаласи иккала томондан ҳам етарли саъйи-ҳаракат кўрсатилишини тақозо этади. Масала нафақат тиббиёт ходимларининг мулоқот қила олиш маҳоратига, балки тиббиёт ходими ва ота-оналар ўртасидаги ўзаро муносабатга ҳам боғлиқдир. Мазкур ўзаро муносабатни яхшилаш учун, тиббиёт ходими ҳам, ота-оналар ҳам ўз муносабатларини, кўникмаларини, хоҳишларини ўзгартиришларига тўғри келиши мумкин (2-жадвалга қаранг). Тортинчоқ ёки ўз туйғуларини ошкор этишдан, хавотирини айтишдан, саволлар беришдан истиҳола қилувчи ва фақат тиббиёт ходими гапиришини кутадиган ота-оналар ўзаро муносабатни жуда чигаллаштирадилар. Шунинг учун дастурда иккала томонга ҳам эътибор қаратиш зарур. Ота-оналарнинг тиббиёт ходимлари билан очиқроқ мулоқотлари учун тиббиёт ходимларининг, етакчиларнинг саъйи-ҳаракатлари, шунингдек, мулоқотнинг бошқа каналларидан фойдаланиш талаб этилиши мумкин.

2-жадвал: Доимий эмлаш пунктида ёки сафарда иммунизация ўтказиш чоғида ота-оналар билан самарали мулоқотни йўлга қўйиш бўйича тавсиялар

Иммунизация пайтида шахсларо мулоқот	Тавсиялар
Ота-оналарга тақдим этилаётган маълумотлар ишончли бўлиши зарур	<ul style="list-style-type: none"> Юборилган вакцина (вакциналар) ҳақида, кейинги марта қачон келиш зарурлиги ҳақида ва ИКНК пайдо бўлганида нима қилиниши зарурлиги ҳақида (шу билан бирга ИКНК жуда кам – аҳён-аҳёнда кузатилишини таъкидланг) маълумот беринг. Ота-оналарни тўлиқ курс якунига етгунига қадар болада иммунизацияни давом эттириш зарурлигига ишонтиринг. Боланинг ота-онаси тушган вазиятга бефарқ эмаслигини намоён этинг. Агар ота-оналарда иммунизация ҳақида нотўғри тасаввур бўлса, уларнинг фикрини ўзгартиришга ҳаракат қилинг.
Ахборот содда ва аниқ бўлиши даркор	<ul style="list-style-type: none"> Очиқ бўлинг. Пациентга тушунарли содда тилда гапиринг. Таянч ахборотни умумлаштиринг. Ота-онага фарзандини эмлашга олиб келганлиги учун миннатдорчилик билдиринг.
Ота-оналарга барчаси тушунарли эканлигига ишонч ҳосил қилиш учун, улар Сиздан эшитганларини такрорлашлари лозим	<ul style="list-style-type: none"> Ота-оналарнинг тушунганликларига ишонч ҳосил қилиш учун, улардан Сиз нима ҳақида гапирган бўлсангиз, шуни такрорлашларини сўранг. Агар Сиз: «Фарзандингизни кейинги сафар иммунизацияга қачон олиб келасиз?» деб сўрасангиз ва Сизга эмлаш ўтказиладиган санани/кунни тўғри айтишса, кўриниб турибдики Сизни тушунишибди. Тўғри жавоблар учун мақтаб қўйинг.

3.2 Хавотир, нотўғри тасаввурлар ва миш-мишлар пайдо бўлишининг олдини олиш

Кўпгина давлатларда олиб борилган тадқиқотлар кўрсатишича, ота-оналар ва аҳолида иммунизация ҳақида аниқ тасаввурлар бўлмасада, болалар саломатлигини сақлашда вакцинациянинг муҳимлиги ҳақида умумий тушунча мавжуд. Шунга қарамасдан аҳоли вакцинацияга нисбатан хавотир (ташвиш) билан қараши, нотўғри тасаввурга ва фикрга эга бўлиши ва ҳаттоки эмлаш ўтказилишига қаршилик кўрсатиши мумкин. Агар бунга етарлича эътибор

қаратилмаса, зарур ахборотлар берилмаса, нохуш кўринишларни ва касалликларни вакцинация билан боғлай бошласа, миш-мишлар пайдо бўлади ва тарқала бошлайди. Раҳбарлар, нотўғри тасаввурлар ва иммунизация ҳақида миш-мишлар пайдо бўлишининг олдини олиш ҳамда вакцинация масалаларида аҳоли саводхонлигини ошириш учун тиббиёт ходимларини тўғри ахборот тақдим этишга ўргатишлари зарур. 3-иловада иммунизация ҳақидаги жуда кенг тарқалган саволларнинг жавоблари, 4-иловада эса вакцинацияни ўтказиш пайтида тиббиёт ходимлари ота-оналарга етказиши зарур бўлган ахборотлар келтирилган:

6-машқ: Тиббиёт ходимларини ота-оналар билан мулоқотга ўргатиш

Қуйида келтирилган тиббиёт ходимлари ва ота-оналарнинг ўзаро мулоқоти масаласига доир иккита тадқиқотда шу жабҳадаги энг кўп тарқалган муаммолар кўриб чиқилган. Кичик гуруҳларда ёки ҳамкасбингиз билан тадқиқот матнини ўқинг ва иккита ўзаро мулоқот ҳолатини ижро этинг. Иштирокчилардан биронтасидан, вакцинация жараёнини кузатиб турган бошлиқ ролини ижро этишини сўранг.

Ҳар бир тадқиқот учун:

1. Сиз ўзаро мулоқотнинг асосий муаммолари нималардан иборат деб ҳисобласангиз, кўрсатинг.
2. Ҳодисаларнинг ҳар бирида тиббиёт ходими қанақа йўл тутиши лозим эди?
3. Тиббиёт ходими онанинг ҳолатини қай даражада яхши тасаввур этади ва у билан қанчалик яхши мулоқотга кириша олади?
4. Раҳбар сифатида тиббиёт ходимларининг мулоқотга киришиш борасидаги кўникмаларини тақомиллаштириш учун Сиз нима қилган бўлар эдингиз?

[Шунингдек, тиббиёт ходимларига самарали мулоқотга киришишни ўргатиш бўйича тавсиялардан иборат 1-жадвалга эътибор қаратинг. Бу Сизга ушбу машқни бажаришда кўмак бериши мумкин].

1-мисол

Тиббиёт ходими	А бола! (Навбат кутиб турган аёллар томон қичқиради)... А бола!
Она	Нима, ҳамшира? (Дастлаб у тиббиёт ходимини эшитмади ва ўз ўрнидан секин туради)
Тиббиёт ходими	Нима Сиз эшитмайсизми? Тезроқ келинг. Картангизни кўрсатинг!
Она	(Тиббиёт ходимнинг олдида ўзини йўқотиб қўйган ҳолда туради)
Тиббиёт ходими	Ўтиринг! Менинг вақтимни олманг. Бугун вакцинация учун менда бир тўда болалар
Она	(Ўтиради ва фарзандини эмлашга тайёрлайди)
Тиббиёт ходими	(Боланинг картасига қайдларни ёзади ва на онага, на болага эътибор бермасдан эмлашни амалга оширади)
Она	Бу қанақа касалликка қарши эмлаш? Боламга у ёмон таъсир кўрсатмайдими?
Тиббиёт ходими	Ҳаммаси карточкада ёзилган. Карточкада айтилганидек бажаринг – бу Сиз учун Куръон ёки Библия бўлсин. Карточкада болангизга қилинган эмлаш ҳақида ёзиб қўйдим. У ерда, шунингдек, кейинги эмлашнинг санаси ҳам бор
Она	Биз яна келишимиз керакми? Болага бундай кўп эмлаш ўтказиш хавфи эмасми?
Тиббиёт ходими	Ҳой хотин, Сизнинг барча саволларингизга жавоб беришга менинг вақтим йўқ. Нима қилиш кераклигини мен айтдим ва мен жуда бандман. Навбатдаги ким? Б бола!

2-МОДУЛЬ

2-мисол

Тиббиёт ходими	А бола. Бу томонга ўтинг
Она	Ҳа, ҳамшира (<i>ўз ўрнидан туради</i>)
Тиббиёт ходими	Марҳамат, ўтиринг. Ўзингиз қалайсиз, бугун болангиз ўзини қандай ҳис этаёпти?
Она	Раҳмат, яхши. (<i>ўтиради</i>). Менда карточка йўқ. Бугун биз биринчи мартаба келишимиз
Тиббиёт ходими	Безовта бўлманг. Мен Сизга карточка бераман. (<i>Карточкани олади, унга зарур ахборотларни қайд этади ва онадан болани вакцинацияга тайёрлашни сўрайди</i>). Қайтадан тасдиқлаймиз, боланинг исми — А ва у икки ҳафталик. Шунақами?
Она	Ҳа, ҳамшира. Сизга раҳмат
Тиббиёт ходими	Ҳозир мен болангизнинг қўлининг юқори қисмига вакцинани юбораман ва оғзига бир неча томчи томизаман. Қўлга юборилган вакцина, болани сурункали йўталга олиб келувчи силдан ҳимоялайди. Оғизга томизилган томчилар эса болани фалажликка олиб келувчи касаллик - полиомиелитдан ҳимоялайди. Кичкина инъекция, унчалик оғриқли эмас. Дастлаб кичкина қаттиқ тугун пайдо бўлиши мумкин, у бир неча ҳафтадан кейин ўз-ўзидан йўқолади. Эмлаш ўтказилган жойни қуруқ тутиш даркор ва боғлов қўйиш мумкин эмас (<i>болага инъекция қилади</i>). Томчи эса ҳеч қанақа муаммо келтириб чиқармайди
Она	Раҳмат, ҳамшира. Сизнинг менга жаҳл қилмаганингиз учун хурсандман
Тиббиёт ходими	Нега энди мен Сизга жаҳл қилишим керак экан?
Она	Аёлларнинг гапига қараганда, фарзандим туғилганидан кейин мен бирон мартаба ҳам мурожаат қилмаганлигим учун врачлар мени уришар эканлар
Тиббиёт ходими	Юборилган вакциналар номларини ёзади ва навбатдаги эмлаш санасини, вақтини ва жойини онага тушунтиради. Шунингдек, тиббиёт ходими тўлиқ иммунизация курсини таъминлаш учун, бола 1 ёшга егунига қадар уларга бир неча мартаба эмлаш ўтказилиши зарурлигини онага тушунтиради. Кейинги сафар тўрт ҳафтадан кейин, худди бугунгидек душанба куни келинг. Саволларингиз борми?
Она	Ҳа. Агар мен боланинг навбатдаги эмлашини ўз вақтидан ўтказиб юборсам, қандай йўл тутишим зарур?
Тиббиёт ходими	Биламан, ҳамшира ҳам навбатдаги эмлашларга ўз вақтида келишга муваффақ бўлинмайди, лекин ҳаракат қилиш зарур. Вакцинация фарзандингизнинг соғлиғи учун муҳим. Агар белгиланган куни келишга имконият бўлмаса, кейинги душанбада, ҳаттоки бола бетоб бўлса ҳам олиб келинг
Она	Раҳмат, ҳамшира (<i>қулади</i>). Эмлашни белгиланган кундан ўтказиб юбормасликка ҳаракат қиламан
Тиббиёт ходими	Яхши боринг В хоним. Тўрт ҳафтадан кейин кўришамиз

3.3 Аҳолини касалланиш ва иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатларини аниқлашга жалб этиш

Соғлиқни сақлаш тизимининг мутасаддиларига ва тиббиёт ходимларига юқумли касалликларнинг эпидемик чақнашлари (м-н, қизамиқ эпидемияси) билан, шунингдек, аҳолининг ИКНК борасидаги ҳақиқий ёки ўринсиз (сохта) безовталиклар билан иш олиб боришларига тўғри келади. Туман, вилоят ва республика босқичларида иммунизация билан боғлиқ хавотирларга тааллуқли масалаларни ҳал этишда қуйидаги ҳатти-ҳаракатлар, тадбирлар ёрдам бериши мумкин. Маҳаллий даражада ҳам мазкур асосий тадбирларни амалга ошириш талаб этилсада, лекин яхшиси уларни етакчилар ва аҳоли вакиллари билан бевосита шахсий мулоқот орқали бажариш мақсадга мувофиқдир.

Олдиндан режалаштиринг

Ушбу тадбирларнинг амалга оширилиши борасидаги қарорларни қабул қилиш учун масъул етакчи мутахассисни таклиф этинг. У иммунизация бўйича бош мутахассис ва/ёки бошқа тиббиёт ходими бўлиши лозимки, бу вазиятда Сизнинг иммунизация бўйича фаолиятингизда раҳбарият намоёндалари ҳам иштирок этиб туришлари сезилиб турсин.

Олдиндан иммунизациядан кейинги нохуш кўринишлар ҳақидаги маълумотларни тайёрланг.

Оммавий ахборот воситалари билан, айниқса соғлиқни сақлаш масалаларини ёритувчи журналистлар билан мулоқот ўрнатинг. Иммунизациядан кейинги нохуш кўринишлар пайдо бўлиш эҳтимоллигига тааллуқли маълумотларни уларга тақдим этиш фойдадан холи бўлмайди. Ахборот тарқатишининг ишончли каналларини (м-н, саломатлик ҳақидаги мунтазам теле-радиодастур ёки тиббиёт журналидаги ахборот саҳифаси) топинг.

Фавқулодда ҳолатлар пайдо бўлганида ўқитиш, режалаштириш ва тадбирларни бажариш учун алоҳида молиявий қуйилма мавжудлигига ишонч ҳосил қилинг.

Оммавий ахборот воситалари ва аҳоли билан иш олиб боришга ўрганинг

Ёзма материалларни тайёрлаш, шунингдек, интервью олиб бориш ва долзарб масалалар бўйича камера олдида чиқиш тажрибасини (малакасини) ошириш имконини берувчи семинарлар ҳақида сўз юритилмоқда.

Иммунизациядан кейинги нохуш кўринишлар ҳақидаги хабарларнинг манбаларини ва тафсилотларини аниқланг

Фактларни текширинг. Агар имконияти бўлса, аслида нима воқеа содир бўлганлигини билиш учун, иммунизациядан кейинги нохуш кўринишлар пайдо бўлган жойга ташриф буюринг, ёки у ерда турган бирон мутахассисга қўнғироқ қилинг.

Иммунизациядан кейинги нохуш кўринишлар пайдо бўлганида тўғри ҳатти-ҳаракат қилинг, воқеаларни холис баён этинг

Ҳолат юзасидан малакали текширувни бошланг ва унинг бориши ҳақида матбуотни огоҳ этинг. Иммунизациядан кейинги нохуш кўринишлар ҳақидаги маълумот (хабар) Сизга етказилганидан кейин бир неча соат мобайнида дастлабки хулосани эълон қилинг. У иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолати ва унинг сабаби ҳақидаги хабардан; қабул қилинган/режалаштирилаётган тадбирларнинг қисқача баёнидан; зарур барча тадбирлар кўрилиши ҳақида ишонтаришдан иборатдир. Агар иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш жиддий тусга эга бўлса, текширувнинг бошланишидаёқ, ҳаттоки Сиз етарлича маълумотга эга бўлмасангиз ҳам пресс-конференция уюштиринг. Бу миш-мишлар тарқалишининг олдини олади, оммавий ахборот воситалари вакиллари билан ўзаро ишонч муҳитини қарор топтиришга кўмаклашади.

Нима содир бўлаётганлигини ва кейинги марта қай тарзда янада самаралироқ ҳаракат қилиш зарурлигини баҳоланг

Антирекламанинг салбий томонлари ҳам, ижобий томонлари ҳам мавжуд. Агар Сиз яхши тайёргарликка эга бўлсангиз, вазиятни мутахассис сифатида ҳаққоний баҳоласангиз, Сизнинг баёнотларингизга қулоқ тутишди, мазкур масала юзасидан Сизга ишончли ахборот манбаи сифатида қарашди ва Сиз ҳурмат қозонишингиз ҳамда фикрингизни қўллаб-қувватловчи қўшимча тарафдорларга/кучларга эга бўлишингиз мумкин.

7-машқ: Иммунизациядан кейинги нохуш кўринишлар билан боғлиқ аҳоли безовталигининг олдини олиш бўйича тадбирлар

Шартни ўқинг (кейинги хатбоши). Воқеаларни салбий ёритишнинг қандай олдини олиш мумкинлигини ва/ёки ишончни мустаҳкамлаш ва салбий гап-сўзларни камайтириш учун ижобий хабардан қандай фойдаланиш мумкинлигини муҳокама этинг. 5-иловада келтирилган ахборотдан фойдаланиб, ОАВ хабарига жавоб қайтариш режасини, шунингдек, ушбу вазият бўйича саволлар ва жавоблар рўйхатини тузинг.

Шарт: Сиз — иммунизация дастурининг вилоят/туман раҳбарисиз. Сиз хизмат кўрсатаётган ғарбий ҳудудлардан биридаги маҳаллий радиостанция поликлиникада ўтказилган вакцинациядан кейин бир-неча бола касалланиб қолганлиги ҳақидаги хабарни кеча тарқатганлиги Сизга маълум бўлиб қолди. Маҳаллий поликлиниканинг вакцинадор-ҳамшираси интервью пайтида, икки кун илгари қизамиққа қарши эмланган болалардан бир нечтаси юқори ҳарорат билан поликлиникага олиб келинганлигини, бир нафар бола эса вафот этганлигини тасдиқлади.

Жамоат билан
ҳамкорликда
режалаштириш

Амалга ошириш
ва мониторинг

Самарали
ҳамкорлик

Хабардор қилиш
воситалари
ва каналлари

4. **ХАБАРДОР ҚИЛИШ ВОСИТАЛАРИ ВА КАНАЛЛАРИ**

Иммунизация дастурларида ота-оналар ва мақсадли гуруҳлар учун мўлжалланган кўплаб турли-туман ахборот узатиш воситаларидан (м-н, радио, телевидение, ОАВ, аҳоли ўртасида ўтказиладиган тадбирлар, шунингдек, ДПМ лардаги маслаҳатлар) фойдаланилади. Қандай ахборот узатиш воситаларидан фойдаланиш ҳақидаги қарор ишончли маълумотлар асосида (тадқиқот ва баҳолаш) ва мақсадли аудиторияга таъсир этиш имкониятларини инобатга олиб қабул қилиниши зарур.

Тиббиёт ходимлари томонидан ота-оналарнинг кичик гуруҳлари билан суҳбатлар уюштириши вакцинация пайтида, шунингдек, бошқа пайтларда тиббиёт муассасаларида ҳам, ундан ташқарида ҳам куйидаги мақсадларни кўзлаб амалга оширилиши мумкин:

1. иммунизацияга нисбатан кишиларнинг гумонларини муҳокама этиш;
2. ахборотдаги бўшлиқларни аниқлаш ва тўлдириш, ҳамда сохта ахборотларга аниқлик киритиш;
3. саволларга жавоб бериш;
4. ижобий муносабатларни қарор топтириш ва мустаҳкамлаш.

Суҳбатни типик «тиббий чиқиш» (кичик-маъруза) кўринишида эмас, бутун аудитория иштирокида (интерфаол) ўтказиш тавсия этилади.

Иммунизация ҳақидаги ахборотни кишиларга қай тарзда муваффақиятли етказиш мумкин Оилаларнинг ва жамоаларнинг қурби етадиган, мураккаб ва қимматбаҳо ёки кўп вақт талаб этувчи бўлмаган, ихчам, самарали тадбирлар (саломатликни асраш учун ижобий натижа келтирувчи) ўтказилишига кўмаклашинг.

Ушбу тадбирларнинг моҳиятини ифода этувчи ғоялар, материаллар ва воситалар оддий бўлиши ва ким, нима ва қандай амалга оширилишини аниқ белгилаши даркор. Мазкур ғоялар ёки бошқа қўшимча ғоялар барча материалларга киритилиши, хизмат кўрсатиш жараёнидаги мулоқотда ва анъанавий ахборот узатиш каналлари ёрдамида оммага етказилиши зарур.

4.1 **Иммунизация ҳақидаги таянч ахборотларни аҳоли қабул қилиши учун мослаштириш (адаптация қилиш)**

Шахслараро мулоқот, хусусан, шахсий маслаҳатлар навбатдаги эмлаш учун фарзандини қачон ва қаерга олиб бориш ҳақида ота-оналарни бохабар қилишнинг энг маъқул усули ҳисобланади. Бироқ ахборот етказишнинг ўзигина етарлик эмас — ота-оналар уни тушунишлари ва ёдда тутишлари лозим. Куйидаги мисолга қаранг.

2-МОДУЛЬ

Оналарнинг/ота-оналарнинг кейинги марта қачон келишларини ёдда тутиш эҳтимоллигини ошириш учун тиббиёт ходимларини ҳамisha оналардан/ота-оналардан уларга айтилган маълумотни такрорлашларини сўрашга ўргатинг. Тиббиёт ходимлари, ота-оналар ва аҳоли қуйидаги асосий ахборотни тушунишлари лозим:

1. Қайси вакцина (вакциналар) юборилади ва у қайси касалликка нисбатан қўлланилади (м-н, АҚДС болани дифтерия, қоқшол ва кўкйўтал билан касалланишдан сақлайди).
2. Пайдо бўлиши мумкин бўлган ИКНК ни ва уларни қандай даволашни.
3. Навбатдаги вакцинация ўтказиладиган манзилни (жойни) ва вақтни.
4. Ҳаттоки бетоб болалар ҳам вакцинация учун олиб келиниши зарур.
5. Ота-оналар эмлаш карталарини ишончли жойда сақлашлари ва эмлатиш учун келинганида доимо ўзлари билан олиб келишлари зарур.

4.2 Хабардор қилиш каналлари: радио, телевидение, босма материаллар

ОАВ (телевидение, радио, плакатлар, газеталар ва ҳ.), шунингдек, театр тақдимотлари каби ахборот узатишнинг анъанавий каналлари шахсларо мулоқотнинг асосий каналларини тўлғазиши ва кучайтириши мумкин. Яхшиси, ахборот материалларини тайёрлашдан илгарироқ мақсадли аудиторияни бохабар қилиш каналларини аниқлаб қўйган маъқул.

3. Таянч ҳолат: ОАВ самарадорлиги улардан тўғри фойдаланишга боғлиқ. Саводи ҳамин қадар бўлган аҳоли ўртасида босма манбалардан фойдаланиш ёки радио ва телевидениедан бебаҳра аҳоли учун эшиттириш ва кўрсатувлар тайёрлаш, одатда унчалик самарали бўлмайди. Аксарият ҳолларда шахсларо муносабатларни қўллаб-қувватлаш учун энг қулай восита босма материаллар ҳисобланади.

3-жадвалда мисол тариқасида режали иммунизация дастурига В гепатитига қарши вакцинани тадбиқ этиш жараёнида фойдаланиш мумкин бўлган материаллар тақдим этилган.

3-жадвал: Пентавалент вакцинани тадбиқ этиш бўйича материаллар

Материаллар	Қўлланилиши	Таклиф этилаётган материалнинг мазмуни
Тиббиёт ходимлари учун брошюра	Тиббиёт ходимларининг бурчлари баён этилган ва ота-оналар саволларига қандай жавоб бериш зарурлиги ҳақидаги тавсиялар келтирилган ахборот маълумотномаси	Янги вакцинани тадбиқ этиш учун тиббиёт ходимлари нима ишлар қилиши зарур Касаллик ва вакцина ҳақидаги асосий ахборот
Жамоа етакчилари учун брошюра	Қўллаб-қувватлаш тадбирларини қандай режалаштириш ва жамоатчиликнинг саволларига қандай жавоб бериш ҳақидаги жамоавий, диний ва жамоатчилик етакчилари учун ахборот маълумотномаси	Қўллаб-қувватлаш учун етакчилар нима қилиши мумкин Касаллик ва вакцина ҳақидаги асосий ахборот
Плакат	Аҳоли учун мотивация ва иммунизация муддатлари ҳақида хабардор қилиш	Иммунопрофилактиканинг Миллий дастури томонидан таклиф этилаётган вакциналар, жумладан янги вакциналар Вакцинани болалар олиши керак бўлган ёш Болалар саломатлиги учун иммунизациянинг аҳамияти

Радио ва телевидение	Аҳоли, маҳаллий ва Миллий раҳбарлар ҳамда тиббиёт ходимлари учун мотивация	Янги вакциналардан ва ўТ шприцлардан фойдаланиш туфайли аҳолининг ҳимояланиш даражасини ошириш. Янги вакцинани қўллаш қўшимча ташрифларни ва қўшимча инъекцияни талаб қилмайди. Ота-оналарни уларнинг болаларини эмлаш календарига барча вакциналар билан эмлатиш зарурлигига ишонтиринг
<p align="center">Самарали босма ўқув материаллари қандай тайёрланади</p> <ul style="list-style-type: none"> • Юборилган вакцина (вакциналар) ҳақида, кейинги марта қачон келиш зарурлиги ҳақида ва ИКНК пайдо бўлганида нима қилиниши зарурлиги ҳақида (шу билан бирга ИКНК жуда кам – аҳён-аҳёнда кузатилишини таъкидланг) маълумот беринг. • Ота-оналарни тўлиқ курс якунига етунига қадар болада иммунизацияни давом эттириш зарурлигига ишонтиринг. • Боланинг ота-онаси тушган вазиятга бефарқ эмаслигини намоён этинг. • Агар ота-оналарда иммунизация ҳақида нотўғри тасаввур бўлса, уларнинг фикрини ўзгартиришга ҳаракат қилинг. 		

4. Таянч ҳолат: Агар ахборот манбалари (плакатлар ёки брошюралар) ўзига ҳаддан зиёд ортиқча маълумотни жо қилган бўлса, кишилар уни умуман ўқимасликлари мумкин.

4.2.1 Аҳолига тушунтириш ва уларнинг хабардорлик даражасини ошириш учун материаллар

Турли мақсадли аудиторияларни иммунизация ҳақида хабардор қилиш учун одатда бир қанча қўшимча материаллар зарурдир. Тиббиёт ходимларига, хусусан соғлиқни сақлаш тизимининг турли босқичдаги мутасаддиларига хабардор қилиш, тушунтириш, ташвиқот қилиш ва иммунизация хизматига қўмаклашиш учун қуйида келтирилган материаллар комбинациясидан фойдаланишлари ва/ёки уларни тайёрлашлари тавсия этилади. Бундай материаллар бутун жамоа учун эмас, балки аҳолининг ўқимишли қисмига, ҳамда Миллий ва маҳаллий даражада қарорлар қабул қилинишига масъул кишилар учун мўлжаллангандир. Материалларни тайёрлаш жараёнида бошқа кўпгина жиҳатлар билан бирга, уларнинг (жумладан фотосуратларнинг, схемаларнинг, жадвалларнинг ва матннинг) сифатига алоҳида эътибор қаратиш зарурдир. Бундай материалларни нашр этишдан олдин аҳолининг мақсадли гуруҳлари ўртасида синовдан (апробациядан) ўтказиш муҳимдир. Материалларнинг режаси ва сметаси, улардан ким фойдаланишининг, ким ва қандай тарқатишининг таҳлилига асосланиши даркор. Тарқатиш бўйича қўлланмада бундай материалларнинг зарур миқдори ҳам кўрсатилиши даркор.

5-иловада бу ҳақида батафсил ёритилган.

Босмадан чиқаринг ва/ёки тайёрланг:

- Ахборот варақасини (иммунизация дастурининг қисқача шарҳини).
- Савол ва жавоблар варақасини.
- Иммунизация, касалликлар ва касалликларнинг эпидемик чақнашлари ҳақидаги варақаларни.
- Иммунизациянинг муваффақиятларига бағишланган мақолаларни.
- Иммунизация хизмати ва дастури ҳақида ҳикоя қилувчи брошюраларни.
- Тақдимотларни (видео, слайдлар ва ҳ.).
- Журналлар ва газеталардаги мақолаларни, улардан олинган материалларни.
- Қисқа ва аниқ ёзувлар акс этирилган футболкалар, соябонлар, фуражкалар ва коптокларни.

4.2.2 Кўргазмали жадваллар ва маъруза плакатларидан фойдаланиш

Кўргазмали плакатлардан кўпинча вакцинация сессияси олдида, вакцинацияни сафарда ўтказиш вақтида кўнгилларни ёки тиббиёт ходимларини бохабар қилиш ва/ёки тренинг ўтказиш учун қўлланилади.

Бундай жадваллар ва маъруза плакатларидан фойдаланиб, тиббиёт ходимлари ва бошқа йўриқчилар куйидагиларга амал қилишлари зарур:

- ҳамиша аудиторияга юзланиб туриши;
- плакатни бутун гуруҳ кўрадиган тарзда тутиш ёки агар гуруҳнинг ҳар бир аъзосига кўринадиган бўлса хона бўйлаб ҳаракатланиш;
- тушунтириш жараёнида ҳам кўргазмали материалларга мурожаат этиш: кўргазмали материаллар бўйича саволлар бериб гуруҳни иштирок этишга жалб этиш;
- асосий жиҳатларни ёдда тутиш ва улар ҳақида кўргазмали материалларни кўрсатиш жараёнида гуруҳ аъзоларига ҳикоя қилиб бериш.

4.2.3 Оммавий хабарлар ва театр тақдимотлари

Жамоалар аъзоларини ва қишлоқ аҳолисини бохабар қилиш учун анъанавий ахборот узатиш манбаларидан фаол фойдаланиш зарур. Бунга жамоа аъзолари тўпланадиган жойлардаги, тадбирлар ва байрамлар пайтидаги, шунингдек, ҳовлиларга ташрифлар чоғидаги оммавий хабарлар ҳам мансубдир. Маҳаллий етакчилар, жамоаларнинг бообрў аъзолари ёки кўнгилчилар бу борада сезиларли ёрдам кўрсатишлари мумкин.

Тақдимотлар (қисқача саҳнавий кўринишлар, эътирофига сазовор бўлган санъаткорларнинг оммага мурожаати) миш-мишларнинг, нотўғри тасаввурларнинг ва иммунизацияга тўсқинлик қилувчи бошқа ҳолатларнинг олдини олишда муҳим рол ўйнаши, шунингдек, ҳаққоний ахборотнинг тарқатилишига кўмаклашиши мумкин. Ҳеч қачон саҳналаштирилган кўринишлар алоҳида ҳолатда қўлланилмаслиги зарур; улар фаол мунозаралар ва савол-жавобларнинг бошланиши учун стимул бўлиши зарур. Бу тахлитдаги материалларни тайёрлаш учун маҳаллий ўзига хосликдан кенг фойдаланиш ва уларга таяниш зарур. Маҳаллий санъаткорлар чиқишларига киритилган ахборотларнинг ишончилигини текшириб кўриш даркор.

4.2.4 Плакатлар

Аҳолига ахборотни етказиш учун плакатларнинг имконияти чекланган. Лекин улар сайёр эмлаш бригадалари ўтказадиган вакцинация жадвали ҳақида, иммунизация хизмати ва унинг дастури ҳақида фойдали бўлиши мумкин. Плакатлардан, шунингдек, жамоаларга қадар асосий хабарларни (м-н, вакцинация ўтказиш жадвали) етказиш учун фойдаланиш мумкин.

Плакатлардан қандай фойдаланиш зарур

- Плакатларни кўзга яхши ташланадиган жойларга осинг (болалар муассасалари, мактаблар, маҳалла гузари, мачитлар, черковлар, киосклар, бозорлар ва ҳ. ёнларига).
- Иложи борича уларни ёғингарчиликдан, тик кўёш нуридан ва шамолдан муҳофаза қилинг.
- Плакатлардан муҳокамаларни стимуллаш учун фойдаланинг (м-н., жамоа йиғилишини ўтказиш вақтида ва иммунопрофилактика бўйича тадбирларнинг рекламаси учун).

8-машқ: Жамоа билан мулоқотга киришиш каналларини аниқланг

1 ва 5-машқларга мурожаат қилинг: ўзингиз белгилаган тадбирлар орасидан учта устувор тадбирни танланг. Ўзингиз белгилаган ҳар бир биринчи даражали тадбир бўйича, сизга беркитилган туманда жамоани хабардор қилиш ҳамда уни иммунизация хизматини ва қамраб олишни яхшилаш бўйича мулоқот қилишнинг қайси каналларидан энг самарали тарзда фойдаланиш мумкинлигини муҳокама қилинг. Бу ишни амалга ошириш учун зарур бўладиган ресурсларни айтинг. (Бу ресурсларни 5-машқ учун ўзингиз тайёрлаган жадвалнинг «режалаштириш ва ўқитиш учун эҳтиёжлар (г)» устунда кўрсатиш мумкин).

1-ИЛОВА: ИММУНИЗАЦИЯДА НОДАВЛАТ ТАШКИЛОТЛАРНИНГ ИШТИРОКИ ҲАҚИДАГИ АНКЕТА

НТ номи _____ Туман _____

[Ҳар бир ташкилот ҳақидаги маълумотлар учун алоҳида варақдан фойдаланинг]

ДПМда ёки сафарда режали эмлаш учун (полиомиелитга қарши миллий иммунизация кунлари ёки иммунопрофилактика бўйича бошқа қўшимча тадбирлар УЧУН ЭМАС). Сизнинг ташкилотингиз:

Доира ичига олинг	Ҳа ёки Йўқ:	
НТ томонидан ДПМда ёки сафарда амалга ошириладиган вакцинация пайтидаги иммунизацияни ташкиллаштиради ва бевосита ўтказади	Ҳа	Йўқ
Иммунизацияни ўтказиш ҳақидаги таклифлар билан ҳукумат олдига чиқади	Ҳа	Йўқ
Сафарда ўтказиладиган тадбирлар жадвалини Давлат ДПМ лари билан мувофиқлаштиради	Ҳа	Йўқ
Сайёр бригадалар келиши ҳақида эълон қилади (м-н., кўнгилилар орқали, байроқлар осиб)	Ҳа	Йўқ
Чақалоқлар реестрини (рўйхатини) юритади/аниқлик киритади	Ҳа	Йўқ
Ҳар бир боланинг иммунизациясини қайд этиш бўйича эмлаш карталаридан (журналларидан) фойдаланади	Ҳа	Йўқ
Эмланмаганлар улушини камайтириш учун «эмлашдан бўйин товловчилар» рўйхатидан фойдаланади	Ҳа	Йўқ
Аҳолининг айрим гуруҳлари ўртасида уларнинг фарзандларини эмлаш учун тушунтириш ишларини олиб боради	Ҳа	Йўқ
Фарзандлари тўлиқ иммунизация курсини олишган ота-оналарни омма ўртасида рағбатлантиради	Ҳа	Йўқ
Хизмат кўрсатадиган туманларда (аҳоли пунктларида) иммунизация билан қамраб олиш мониторингини юритади	Ҳа	Йўқ
Режали иммунизацияни ўтказишда моддий ва молиявий ёрдам кўрсатади (м-н., транспорт, жой, озиқ-овқат)	Ҳа	Йўқ
Иммунизацияни ўтказишда бошқа техник ёрдам кўрсатишни таъминлайди (совуқлик занжири ускуналари, моддий-техник таъминот)	Ҳа	Йўқ
Маҳалла ва қишлоқ фуқаролик кенгашлари билан ҳамкорликда иммунизация дастурини ва унинг бажарилишини муҳокама этади	Ҳа	Йўқ
Иштирок этишнинг бошқа турларини кўрсатинг: иммунизация компаниясини ўтказишда (оналарни ва чақалоқларни полиомиелитга, қизамиққа, қоқшолга қарши эмлашда ва ҳ.) Сизнинг нодавлат ташкилотингиз:		
Иштирок этади (қандайлигини кўрсатинг)	Ҳа	Йўқ

Манба: Steinglass R. JSI/IMMUNIZATIONbasics, USA, 2004.

2-ИЛОВА: АҲОЛИ ГУРУҲЛАРИ БИЛАН СУҲБАТЛАР ЎТКАЗИШ БЎЙИЧА ТАВСИЯЛАР

Аҳоли билан суҳбатлар ўтказишда гуруҳли муҳокамалар усулидан фойдаланиш мумкин

Муҳокама ахборотлар ва ғоялар алмашишининг самарали усули ҳисобланади. Кўйида муҳокамани стимулловчи айрим усуллар келтирилган.

- Гуруҳдан иммунизация ва вакциналар ёрдамида олди олинувчи касалликлар ҳақида сўранг.
- Бу назорат иши эмаслигини ёдда тутинг.
- Эркин муҳокама қилишлари учун гуруҳ аъзоларига имконият туғдиринг.
- Оналардан уларни нима безовта қилиши ва уларда иммунизация бўйича қанақа саволлар борлиги ҳақида сўранг.
- Муҳокамага имконият қадар кўпроқ иштирокчиларни жалб этинг.
- Нима сабабдан айрим кишилар ўз фарзандларини эмлатишга қарши эканликлари ёки иммунизацияни бошлаб, уни охирига етказмасликларини сўранг.
- Жавоблари учун иштирокчиларга миннатдорчилик билдиринг.
- Иммунизация ўтказилаётган болаларнинг ота-оналари билиши зарур бўлган бешта асосий пунктни муҳокама этинг.
- Иштирокчиларга муаммони ҳал этиш бўйича ўз таклифларини билдиришга имконият беринг. Улар бундай қарорларнинг муҳокамасида иштирок этишсин.

Ўз фикрингизни ифода этиш учун кўргазмани куруллардан фойдаланинг.

1. Кишилардан суратда нима кўришаётганликлари ҳақида сўранг.
2. Суратда акс эттирилган нималар Уларга ёқиши ҳақида сўранг.
3. Бунинг иммунизацияга қандай дахли борлиги ҳақида сўранг.

Гуруҳ аъзоларининг тушунишларини яхшилаш ҳамда ўқитишни янада қизиқарли ва мазмунли ташкиллаштириш учун муҳокамага жалб этишнинг турли усулларидан фойдаланинг.

- Тарихий ҳодисаларни ҳикоя қилиб беринг ва кишилардан нима ва нега содир бўлганлиги ҳақида ҳикоя қилиб беринг.
- Қўшиқ куйланг ёки кишилардан ўз ижодларидан намуналар айтишини сўранг.
- Иммунизацияга бағишланган саҳна кўринишларини ижро этинг ва гуруҳ аъзоларидан шунга ўхшаш ниманидир ўйлаб топишларини сўранг.

3-ИЛОВА: ИММУНИЗАЦИЯ ТУФАЙЛИ БЕЗОВТАЛИК КЕЛТИРИБ ЧИҚАРУВЧИ МАСАЛАЛАРНИ МУҲОКАМА ЭТИШ

1. «Болалар касалликлари бола ривожланиш жараёнининг одатдаги ажралмас қисми эмасми? Болани эмлай туриб нега бу жараёнга халақит қилиш керак?»

Айрим кишилар болалар касалликлари меъёрий ҳолатдир, чунки иммунизация тадбиқ этилгунига қадар мазкур касалликлар анчайин кенг тарқалган эди деб ҳисоблашади. Кўпгина кишилар иммунизация тадбиқ этилгунига қадар вакциналар ёрдамида олди олинадиган касалликлардан кўплаб болалар нобуд бўлганлигини ва бир умрлик ногирон бўлиб қолганликларини тушунишмайди. Ҳаттоки бугунги кунда ҳам тўлиқ эмланмаган айрим болалар мазкур касалликлардан нобуд бўлишади, ногирон, кўр, соқов ёки бир умрга нимжон бўлиб қолишади. Бу кулфатларни иммунизация туфайли бартараф этиш мумкин.

2. «Айрим болалар қизамиққа қарши эмлашдан кейин ҳам қизамиқ билан оғришади. Бундай иммунизация нимага арзийди?»

Аксарият болалар қизамиққа қарши иммунизацияга меъёрий реакция кўрсатиб, ушбу касаллик билан касалланишдан тўлиқ ҳимояланган бўлишсада, эмланган болаларнинг озгина қисми кейинчалик барибир ҳам қизамиқ билан касалланишади.

Шунга қарамасдан қизамиққа қарши эмлаш ушбу касалликка қарши ажойиб ҳимояни таъминлаб беради. Бунда, вакцина таъминлаб берадиган ҳимоя даражаси куйидаги сабабларга кўра, ҳар бир алоҳида болада турлича бўлиши мумкин: нотўғри овқатланиш оқибатида бола организмнинг қаршилиги заифлашади ва у қизамиқ билан касалланиши мумкин; агар болада сил, ОИТС ва қандли диабет касалликлари туфайли инфекцияларга нисбатан қаршилиқ пасайса ҳам, ёинки бола организмда А витамини етишмаса ҳам қизамиқ билан касалланиш эҳтимоллиги мавжуд.

Шуни ёдда тутиш жоизки, эмланган болаларда қизамиқ анчагина енгил кечади ва деярли асоратлар кузатилмайди.

3. «Менинг эрим, фарзандимиз ўтган марта ўтказилган эмлашдан кейин бетоб бўлиб қолганлиги боис, унга навбатдаги эмлашни олишимизни таъқиқлади».

Дарҳақиқат, баъзан вакцина киритилганидан кейин болаларда озгина ҳарорат кўтарилиши кузатилади. Бироқ бу ҳақиқий касаллик эмас, балки фақатгина нохуш таъсир оқибатидир. Нохуш таъсир одатда енгил кечади, улар иммунизация бартараф этадиган касалликларчалик хавфли эмас. Бунинг устига нохуш таъсирлар тезгина ўтиб кетади. Сиз боланинг аҳолини илиқ ванна ёрдамида енгиллатишингиз ёки парацетамол ичириб ҳароратини туширишингиз мумкин.

4. «Дугонамнинг чақалоқ фарзанди бор, биринчи эмлашни чақалоқ кўлининг юқори соҳасига ўтказишгач, уколнинг ўрнида ярача пайдо бўлди. Бундай вазиятда хавотирга ўрин борми?»

Дарҳақиқат, аксарият болаларда тананинг эмдори юборилган соҳасида ўзига хос реакция намоён бўлади. БЦЖ вакцинаси инъекциясидан кейин одатда кичкина шиш ҳосил бўлади. 30 минут вақт ўтгач у йўқолади. Тахминан икки ҳафта ўтгач, учи йўнилмаган қалам ўлчамидаги қизил ярача ривожланади.

Ярача яна икки ҳафта вақт ўтганидан кейин битиб кетади. Шундан кейин эни 5 мм атрофида бўлган кичикроқ чандиқ қолади. Бу иммунизация самарали амалга оширилганлигидан далолат беради.

5. «Фарзандимнинг ошқозони оғриётганлиги сабабли мен уни белгиланган иммунизацияга олиб бормадим».

Енгил бетоб бўлган болага эмлаш ўтказиш зарар етказмайди ва касаллик кечишини оғирлаштирмайди. Аслида эса, нотўғри овқатланадиган, йўталиб, шамоллаб, ичи ўтиб ёки ҳарорати кўтарилиб заифлашган болалар касалликларга ўта берилувчан бўлишади. Шу боисдан енгил бетобланиб турган болага эмлашни ўтказиш муҳим ва зарур.

Эслатма: Болада жиддий, шифохонага ётқизишни тақозо этадиган касаллик кузатилганида тиббиёт ходими эмлашни маълум муддатга орқага суради. Соғлиқни сақлаш вазирлиги ва ЖССТ касалликнинг енгил шаклларида эмлашни кечиктирмасдан ўз муддатида ўтказишни тавсия этишади. Тиббиёт ходимлари ота-оналарни, ҳаттоки фарзандлари бетоб бўлса ҳам, иммунизация жадвалини сақлаш зарурлигига ишониришлари даркор.

6. «Сиз болага иммунизацияни туғилганидан оқиб бошлаш керак деб айтаяпсиз. Мен фарзандимни туғилганидан кейин дарҳол эмлашга олиб бора олмаганлигим боис, энди кечроқ бўлса ҳам эмлатишим мумкинми?»

Ҳа, албатта мазкур она фарзандини эмлатиш учун иложи борида вақтлроқ олиб келиши зарур. Энг маъқули иммунизациянинг белгиланган жадвалини сақлаш бўлса ҳам, тиббиёт ходими бундай ҳолатларни албатта инобатга олиши зарур. Ҳеч қанақа баҳонаю сабаб билан тўлиқ иммунизацияни амалга оширишдан бўйин товлаш мумкин эмас. Бола ўз ёшига мувофиқ ва олдиндан ўтказилган эмлашларга асосан барча зарур вакцинацияларни олиши шарт. Мижозга/ота-онага бола юқумли касалликларга ўта мойил даврда - бир ёшга тўлгунига қадар бўлган даврда тўлиқ иммунизация курсини якунлаши учун барча имкониятларни ишга солиш даркорлигини тушунтиринг.

7. «Боламнинг эмлатиш муддатини ўтказиб юборган бўлсам нима қилишим керак?»

Мазкур онага боласини эмлатиш учун поликлиникага иммунизация ўтказилганидан кейинги куни келиши зарурлигини ўқдириш зарур. Агар она болани эмлатиш муддатини ўтказиб юборсаю, лекин кейинроқ уни эмлатиш учун олиб келса тиббиёт ходими онани койимаслиги ва ортиқча сўроққа тутмаслиги лозим. Аксинча, кеч бўлсада, барибир ҳам келганликлари учун онани мақташи лозим. Тиббиёт ходими онага иммунизация жадвалини эслатиши ва келгусида унга амал қилиш жоизлигини айтиши лозим.

Эслатма: АКДС ва В гепатити вакцинаси каби вакциналар учун, организмнинг тўлиқ ҳимоясини таъминлаш учун кўзда тутилган барча дозалар юборилиши зарур. Мана нима сабабдан ота-оналар фарзандларини эмлатиш учун белгиланган муддатларда олиб келишлари нақадар муҳим. Тиббиёт ходимлари эмлаш муддати етиши биланоқ болага барча эмлашлар ўтказилганлигини кузатиб боришлари даркор. Тўққиз ойликдан ошган болага эмлаш пунктига бир бора ташриф этганида ҳар бир вакцинанинг бир дозасидан организмнинг тегишли соҳасига юбориш мумкин. Қизамиққа қарши эмлашни энг охирида амалга ошириш албатта шарт эмас.

8. «Фарзандимни эмлатиш учун поликлиникага бораман деб ўйламайман; ўтган сафар бунга тўлиқ бир кунни йўқотдим»

Эҳтимол, бу она кўп вақт йўқотгандир, лекин тўлиқ бир кун йўқотиши мумкин эмас. Дарҳақиқат, айрим поликлиникаларда фарзандини эмлатиш учун ота-оналарга узоқ вақт кутиб туришларига тўғри келади.

Тиббиёт ходимлари ишга вақтида келишлари, ўта хушмуомала бўлишлари, самарали меҳнат қилишлари ва ота-оналарни ўтказиладиган вакцинация ҳақида вақтида огоҳ этишлари лозим.

9. «Яқинда поликлиникага ташриф буюрганимда фарзандимнинг иммунизация картасини уйда унутиб қолдирибман ва врач менга жаҳл қилди»

Ушбу тиббиёт ходими, эҳтимол, эмлаш картаси бўлиши муҳимлигини таъкидламоқчи бўлгандир. Шунга қарамасдан, тиббиёт ходими эмлаш картаси бўлиши муҳимлигига эътибор қаратишнинг ширин забон оҳангдаги усулини топиши, ҳамда онада эмлаш картаси борлигига ишонч ҳосил қилиши зарур. Боланинг эмлаш картасида унга шу чоққача қанақа вакциналар юборилганлиги ва навбатдаги эмлаш санаси кўрсатилади. Оналарга фарзандининг туғилганлиги ҳақидаги гувоҳномаси каби, эмлаш картасини ҳам ишончли жойда сақлаш, ҳамда болани эмлатиш учун ёки бошқа мақсадда поликлиникага борилганида ҳаммиша ўзи билан олиб келиш зарурлигини тушунтиринг.

10. «Мен боламни эмлатиш учун уч маротаба ташриф буюрдим. Бу боламни касалликлардан ҳимоялаш учун етарликми?»

Агарда фарзандингиз эмлашни бошлаш тавсия этиладиган ёшдан анчайин катта ёшда бўлиб, вакцинация фақат эндигина бошланаётган бўлмаса, уч маротабалик ташриф етарлик эмас. Туғилганидан бошлабқ эмлаш тақвими асосида иммунизация ўтказиладиган болаларнинг юқумли касалликлардан тўлиқ ҳимоясини таъминлаш учун, беш ёки ундан ҳам кўпроқ ташриф буюришлари талаб этилади.

11. «Менга қоқшолга қарши эмлаш ўтказилди, врачларнинг гапига кўра, бу менинг фарзандимни қоқшолдан ҳимоялаш учун зарур экан, нега фарзандимнинг ўрнига менга эмлаш ўтказилади?»

Ҳомиладорлик пайтида онага таъсир кўрсатадиган кўпгина ҳолатлар унинг бўлажак фарзандига ҳам таъсир кўрсатади. Онанинг ҳомиладорлик даврида қоқшолга қарши эмланиши, нафақат унинг ўзини, балки унинг чақалогини ҳам ушбу даҳшатли касалликдан ҳимоялай олади. Аёллар туғиш ёшига етгунларига қадар, муайян вақт оралиқлари билан, беш маротаба қоқшолга қарши эмланишлари зарур, бу уларнинг ўзларини ва бўлажак фарзандларини қоқшолдан ҳимоялашни тўлиқ таъминлаб беради.

12. «Менинг фарзандим иммунизация компанияси пайтида бир неча маротаба вакцинация олди. Яна нега у билан поликлиникага боришим керак?»

Сизнинг фарзандингиз тўлиқ иммунизация курсини олиши зарур, яъни муайян ёшларга етганида у турли касалликларга қарши тўлиқ эмланиши керак. Поликлиникада Сиз боланинг эмлаш картасини оласиз (ёки ўзингизда сақланса олиб чиқасиз) ва тиббиёт ходимига тақдим этасиз, тиббиёт ходими болага барча эмлашлар ўтказилганми ёки йўқлигини текшириб чиқади.

13. «Айтишларича, вакциналарнинг таркибида айрим таъқиқланган моддалар мавжуд. Бундай вакцинанинг фарзандимга нима кераги бор?»

Вакциналарни тайёрлаш жараёнида таъқиқланган моддалардан фойдаланилмайди. Вакциналарни, асосан касаллик келтириб чиқарувчи микроорганизмлардан тайёрланади, лекин уларга келажақда вакцинани қабул қилувчи шахсга зарар етказа олмайдиган тарзда ишлов берилган.

Вакциналарнинг стериллигини, барқарорлигини ва хавфсизлигини таъминлаш учун болаларга нисбатан хавфсизлиги нуқтаи назаридан текширишлардан ва синовлардан ўтказилган айрим химиявий моддалардан кам миқдорда қўшилади.

4-ИЛОВА: ИММУНИЗАЦИЯ ҲАҚИДА ТИББИЁТ ХОДИМЛАРИ ЕТКАЗАДИГАН АСОСИЙ АХБОРОТ

Мижозлар/ота-оналар, КИД/ГАВИ доирасида уларнинг ёки фарзандларининг касалликлардан тўлиқ ҳимояси ҳақида сўз юритилганида билиши зарур бўлган бешта (5) муҳим жиҳат мавжуд.

1. Қанақа вакцинани қайси касалликка қарши қўлланилаётганлигини тушунтиринг.

Боланинг онасига (отасига) айтинг:

- у фарзандини иммунизацияга олиб келди, демак яхши, фарзандини севадиган она (ота);
- қанақа вакцина қўлланилишини;
- мазкур вакцина қайси касалликдан ҳимоялашга қаратилганлигини.

Навбатдаги ташрифлар чоғида:

- кишиларни бир неча эмлашни олганликлари учун мақтанг;
- ота-оналарга ўзларининг ва фарзандларининг тўлиқ ҳимоясини таъминлашлари учун эмлаш тақвимида амал қилишнинг муҳимлигини таъкидланг (уқдиринг).

2. Қандай нохуш ҳолатлар юзага келиши мумкинлигини ва бу ҳолатда нима иш қилиш даркорлигини тушунтиринг.

Онага (отага) тушунтиринг:

- қандай нохуш ҳолатлар юзага келиши мумкинлигини ва бу одатий ҳодиса эканлигини;
- эмлашдан кейинги нохуш ҳолатлар, эмланмаган бола касалланиши мумкин бўлган касалликка қараганда, одатда, анчагина енгил кечишини;
- нохуш ҳолатлар юзага келганда нима қилиш зарурлигини.

3. Ота-оналарга навбатдаги вакцинация жойи ва вақти ҳақида тушунтириш беринг.

Она (ота) навбатдаги эмлаш қачон ва қаерда амалга оширилишини билиши жуда муҳим. Бу, айниқса, эмлаш ўтказиладиган жойлар ўзгариб турадиган сафардаги иммунизация сессияларида жуда муҳимдир.

Ота-онага (мижозга) тушунтиринг:

- навбатдаги эмлашни ўтказдириш учун қаерга келиш зарурлигини;
- навбатдаги эмлаш ўтказиладиган аниқ кунни ва вақтни. Буни шундай тарзда тушунтирингки, онага (отага) маълумот тушунарлик бўлсин (м-н: «навбатдаги бозор кунини» ёки «тўрт ҳафтадан кейин, душанба кунини»). Барчаси тушунарли бўлганлигига ишонч ҳосил қилиш учун, онадан (отадан) вақт ва санани такрорлашларини сўранг.

4. Онага (отага) навбатдаги эмлаш учун, ҳаттоки бола бетоб бўлса ҳам келиш зарурлигини тушунтиринг.

Иммунизация ҳаттоки бетоб бола учун ҳам муҳимдир.

Ота-онага тушунтиринг:

- бола шамоллаган ёки ўзини нохуш ҳис этаётган бўлса, барибир тиббий ёрдам учун мурожаат этиш зарурлигини;
- иммунизация айниқса нимжон, бетоб ёки яхши овқатланмайдиган болалар учун муҳимлигини тушунтиринг, чунки улар жиддий болалар касалликларига ўта берилувчандирлар.

5. Онага (отага) иммунизация картасини ишончли жойда сақлаш ва навбатдаги эмлашни олиш учун тиббиёт муассасасига ташриф этиш чоғида олиб келиш зарурлигини тушунтиринг. Ушбу картани худди туғилганлик гувоҳномасини сақлагандек, авайлаб-асраб сақлаш лозим.

Ота-онага (мижозга) тушунтиринг:

- иммунизация картасининг/оилавий тиббий китобчанинг муҳимлиги ҳақида;
- иммунизация картаси кўрсатилган хизматлар ва болани тўлиқ эмлаш учун зарур бўладиган хизматлар ҳақидаги маълумотларни сақлашини.

Эслатма: Бешта (5 та) пунктнинг ҳар бири ота-оналар эътиборига, бир эмас, бир неча бор ҳавола этилиши зарур. Бу ҳақида бир-неча тиббиёт ходими тайинлашса, эсда тутиш эҳтимоллиги ошади (м-н: вакцинацияни ўтказган тиббиёт ходими, тиббий муассасадан чиқиб кетиш арафасида эса, қайд этиш журналини тўлғазган тиббиёт ходими). Ота-оналар/мижозлар барчасига тушунганликларига ишонч ҳосил қилиш учун, уларга оддийгина «ҳа» ёки «йўқ» жавобини эмас, балки батафсил жавобни талаб этувчи саволлар бериш зарур.

5-ИЛОВА: ИММУНИЗАЦИЯ БҲЙИЧА АҲБОТ МАТЕРИАЛЛАРИ

Бошланғич маълумотларни сақловчи варақа:

Бундай варақа бошланғич маълумотни сақловчи аъло даражадаги материал ҳисобланади. Уни қанақадир аниқ саволга қизиқиши мавжуд бўлган исталган кишига тақдим этиш (топшириш) мумкин.

Ўз иммунизация дастурингиз ҳақида бир саҳифадан иборат умумий маълумот тайёрланг: мақсадлар, вазифалар, муаммолар, ечимлар.

Матнни иқтибосларга ёки таянч тушунчаларга ажратиш йўли билан ва кўргазмали материаллардан (сурат, чизмалар, диаграммалар ва ҳ.) фойдаланиб қисмларга бўлиб чиқинг.

Савол ва жавоб варақалари:

Савол ва жавоб варақалари ўйлаб топилган турли гап-сўзларга ва миш-мишларга мос равишдаги реакция кўрсатиш, шунингдек, танқидлар жиддий тўсиқ бўлгунига қадар тайёргарлик кўриш имконини беради.

Кишилар сўраши мумкин бўлган (ёки сўрашдан чўчийдиган) мураккаб саволларни олдиндан ҳис этиб, имкон қадар уларга жавоб қайтаринг.

Шунингдек, ОАВ ва ҳокимият намоёндалари, расмий шахслар учун батафсил маълумотлар ҳам тайёрланиши мумкин.

Иммунизация ҳақидаги маълумотлар:

Бу варақалар учун энг ишончли маълумотларни танланг, жумладан:

- иммунизация даражаси ҳақидаги маълумотлар;
- иммунизациянинг иқтисодий таҳлили;
- касалланиш ҳақидаги маълумотлар.

Суратлар:

Суратлар материалга янада мафтункорлик, жозибадор тус бахш этади ва ўқувчи учун дахлдор бўлган ҳолатларни тақдим этиш имконини беради.

Хусусан иммунизация туфайли турмуши яхшиланган кўплаб оилалар ва болалар ҳақидаги маълумотларни кишилар ёдига солувчи суратларни тўпланг.

Сифатли суратлар қиммат ва уларни топиш мушкул бўлсада, оддий суратлар барча муассасаларда мавжуд.

Схемалар ва графиклар:

Кишиларга мураккаб тушунчаларни тушуниб етишларида кўмаклашиш учун схемалар ва графиклардан фойдаланинг: иммунизация билан қамраб олиш, молиявий операциялар бўйича харажатлар, касалликларнинг тарқалганлик кўрсаткичлари ва ҳ.

Предметларнинг намуналари:

Мавриди бўлган ҳар бир ҳолатда аудиторияга муҳокама этилаётган предметни ҳис этиш имконини беринг – вакцинали ампулани, УТ-шприцни ёки вакциналарни ташиш жараёнида қўлланиладиган термоконтейнер намуналарини намойиш этинг.

Иммунизация сессияларига ташриф буюринг ёки иммунизация жараёнини кўрсатиш учун тингловчиларни (талабаларни) поликлиниканинг (касалхонанинг) педиатрия бўлимларига бошлаб келинг.

Иммунизация борасидаги муваффақиятлар:

Муваффақиятли иммунизация дастурлари ва иммунизация билан етарлича қамраб олмаслик келтириб чиқарадиган дахшатли оқибатлар ҳақида ҳикоя қилувчи қисқача, ярим саҳифалик материал тайёрланг.

Ўз ҳикоянгизни суратлар намойиши билан қўшиб олиб боришни унутманг.

2-МОДУЛЬ

Касалликлар ва касалликларнинг эпидемик чақнашлари ҳақидаги маълумот:

Вакциналар ёрдамида олди олинадиган касалликлар ҳақида қисқача баён этинг ва етарлича қамраб олмаслик оқибатида келиб чиққан касалликларнинг эпидемик чақнашларига мисоллар келтиринг.

Аксарият кишилар ушбу касалликларнинг аломатларини ва уларнинг қандай тарқалишини билишмайди.

Брошюралар:

Зарурият туғилганида кишиларнинг тушунишига ёрдам берадиган брошюралар тайёрланг:

- иммунизация компаниясининг ёки хизматининг мақсади
- унинг ортида ким турибди/ким уни қўллаб-қувватлайди
- у қанақа амалга оширилади

Презентациялар:

Сизга ташвиқот ва таъсир кўрсатиш бўйича олиб бориладиган турли йиғилиш, учрашув ва бошқа тадбирларда фаолиятингиз мақсадларини тушунтиришга кўмаклашиши мумкин бўлган презентацияларни (видеотасвирлар, слайдлар, PowerPoint, ёки проектордан фойдаланиб) тайёрланг.

Матбуот саҳифаларидан намуналар:

Иммунизация ёки касалликларнинг эпидемик чақнашлари ҳақида газеталарда, радиода ва телевидениеда эълон қилинаётган маълумотларни тўплаг.

ОАВда қандайдир масалага нисбатан қизиқиш кучаяётганлигини билишгач, кишилар мазкур масаланинг муҳимлиги ҳақида ўйлай бошлашади.

3

МОДУЛЬ

ИММУНИЗАЦИЯ ХАВФСИЗЛИГИ

3-модулнинг мақсади:

Одатда, туман ва вилоятлар миқёсида кунига юзлаб тиббиёт ходимлари томонидан минглаб дозадаги вакциналар қўлланилади. Бунда барча тиббиёт ходимлари иммунизация хавфсизлиги тамойилларига аксарият ҳолатларда тўлиқ амал қилишадими деган савол ва хавотир ўз-ўзидан туғилиши табиий. Иммунизациядан кейин жиддий ноҳўя кўринишлар вужудга келса қандай ҳатти-ҳаракатлар бажарилиши, қандай тактика қўлланилиши зарур? Бундай вазиятларда иммунизация хизматининг фаолиятига жиддий зарар етмаслигини таъминлай оламизми?

Ушбу модулда:

- ҳар бир дозадаги вакцинанинг хавфсиз киритилишини қандай таъминлаш,
- фойдаланилган материалларга ва чиқиндиларга қандай муносабатда бўлиш,
- иммунизациядан кейинги жиддий ноҳуш кўринишлар пайдо бўлишига ўз вақтида малакали ёндошувни таъминлаш ва барча жараёндан огоҳ бўлиш учун мониторингни қандай йўсинда амалга ошириш масалалари ёритилган.

Иммунизация хавфсизлиги — кенг миқёсдаги масалаларни – вакциналарни ишлаб чиқиш ва тегишли меъёрий ҳатти-ҳаракатларни амалга оширишдан тортиб то бевосита вакцинани қўллаш ва фойдаланилган материалларни зарарсизлантиришгача бўлган барча жараёнларни қамраб олувчи тушунчадир. Вакциналар хавфсизлиги тушунчаси мазкур модулга киритилмаган бошқа жиҳатлардан ҳам (масалан, вакцина сифатига доир айрим масалалар) иборатдир. Бундай масалалар тегишли бошқа манбаларда батафсил ёритилган. Иммунизация хавфсизлиги кўп жиҳатдан совуқлик занжирини таъминловчи асбоб-ускуналарнинг бутлигига ва хавфсиз инъекция учун зарур материаллар таъминотининг тўлиқлиги ва мунтазамлигига боғлиқдир.

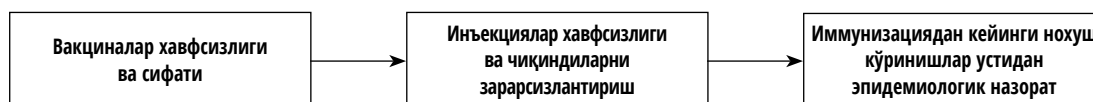
Иммунизация борасидаги хавфсиз хизматлар, шунингдек, аҳоли ишончини ва аҳолининг иммунизация жараёнида фаол иштирок этишини таъминлаб беради.

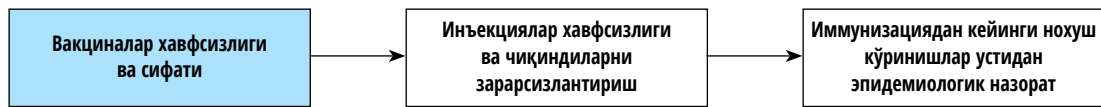
Иммунизация хавфсизлиги тамойилларига қатъий амал қилиш:

- инъекцияларни амалга ошириш вақтида юқумли касаллик қўзғатувчилари юқиб қолиш хавфини, эҳтимоллигини кескин камайтиради;
- иммунизациядан кейинги ноҳуш кўринишлар пайдо бўлиш хавфини камайтиради;
- тегишли тадбирлар қўлланилиши эвазига ҳақиқий поствакцинал реакцияларнинг иммунизация дастурининг амалга оширилишига салбий таъсир кўрсатишини камайтиради;
- вакцинанинг самарадорлигини кафолатлайди.

3-МОДУЛНИНГ МАЗМУНИ

Ушбу модул учта мавзудан иборат:

1. ВАКЦИНАЛАР ХАВФСИЗЛИГИ ВА СИФАТИ

1.1 Вакциналар хавфсизлигини таъминловчи совуқлик занжирига амал қилиш амалиёти

Вакциналар юқори ҳарорат ва музлатишга ўта сезгирдир, шу боис уларнинг сифати ва хавфсизлигини таъминлаш учун, вакциналарни ишлаб чиқарилганидан то ишлатилгунигача қадар муайян ҳароратда сақлаш қатъий талаб этилади.

Вакциналарни тегишли шароитларда — белгиланган ҳарорат доирасида сақлаш ва тақсимлашни таъминловчи тизим «совуқлик занжири» деб юритилади. Совуқлик занжири вакциналарни сақлаш ва ташиш жараёнларида, яъни улар ишлаб чиқарилганидан то фойдаланилгунигача қадар барча босқичларда, мақбул ҳарорат меъёрини таъминловчи омборлар ва транспорт воситаларидан иборат тизимдир.

Совуқлик занжири талабларига риоя этмаслик оқибатида ўз хусусиятларини ўзгартирган вакцина:

- касалликдан ҳимоялаш нуқтаи назаридан ўз самарадорлигини йўқотади;
- маҳаллий реакциялар частотасининг ўсишига олиб келиши мумкин.

Шу боисдан иммунопрофилактика дастурининг барча иштирокчилари ва мутасаддиларидан совуқлик занжирининг ҳолатига, жумладан унинг асосий ускуналарига (совутгичлар, музлатгичлар, термokonтейнерлар, заҳирадаги генераторларга) ва совутиш хоналарига алоҳида эътибор қаратишлари талаб этилади. Омборларда фаолият юритувчилар ва таъмирловчи механиклар ушбу муҳим талабни бажаришлари учун махсус тайёргарликдан ўтказилмоғи даркор. Вакциналар музлашига ва қизиби кетишига йўл қўйилганми ёки йўқлигини аниқлаш учун турли термоиндикаторлардан фойдаланилади. Фақатгина шу йўл билан совуқлик занжирининг талабларига риоя этилишини таъминлаш мумкин.

1.2 Вакциналарни эритиш ва эритувчилардан тўғри фойдаланиш

Иммунизация ўтказиш амалиётида қурилган (лиофилизацияланган) вакциналарни инсулинга, миорелаксантларга ва бошқа дори препаратларига эритиш билан боғлиқ жиддий хатоликлар ва фожиавий ҳолатлар қайд этилган. Бундай дори воситалари вакциналар сақланадиган совутгичларда, термokonтейнерларда сақланмаслиги даркор. Бу каби хатоликларнинг олдини олиш мақсадида, ЖССТ қурилган вакциналарни уларга мос эритувчи билан биргаликда ишлаб чиқишни ва тақсимлашни қатъий тарзда талаб қилади.

Вакцина билан биргаликда тақдим этилаётган эритувчи лицензияланган маҳсулотнинг (яъни вакцинанинг) таркибий қисми ҳисобланади ва фақат муайян вакцина учун мўлжалланади (ҳажмига, рН даражасига ва кимёвий хусусиятларига кўра).

1-қўшимча: Эритувчилардан хавфсиз фойдаланишнинг асосий тамойиллари баён этилган

1-қўшимча: Эритувчилардан хавфсиз фойдаланиш

- Вакцина турига ва сериясига мос келадиган эритувчининг сақланишини ва тақсимланишини таъминлаш учун, улар заҳирасининг ҳисоби ва назоратининг мониторингини олиб бориш ўта муҳим ҳисобланади (1-модулга қаранг).
- Вакциналарни эритиш чоғида хатоликларга йўл қўймаслик учун эритувчиларни тегишли вакцина билан биргаликда етказиб бериш, ташиш ва тақсимлаш зарур.
- Фақатгина вакцинани ишлаб чиқарувчи томонидан қадоқланган ва тақдим этилган эритувчидан фойдаланиш.
- Вакциналар ва эритувчилар аниқ ва тушунарли тарзда битилган ёрликка эга бўлиши зарур.
- Тиббиёт ходимлари мазкур эритувчи ушбу флакондаги муайян вакцинани эритишга мўлжаллаб ишлаб чиқарувчи томонидан етказиб берилганлигига ишонч ҳосил қилиш учун ҳамиша ёрликни батафсил ўқиб чиқиши даркор. Агар ёрлик йўқ бўлса ёки ундаги матнни ўқиб бўлмаса препаратдан фойдаланиш мумкин эмас.
- Эритувчилар вакциналарни эритишдан камида бир кун олдин $+2^{\circ}\text{C}$ – $+8^{\circ}\text{C}$ ҳароратгача совутилиши зарур.
- Флаконда зарур дозадаги вакцина мавжудлигини таъминлаш учун, эритувчининг бутун ҳажмини флаконга киритиб вакцинани эритиш зарур.
- Эритувчи билан ҳам, худди вакцина каби эҳтиёткорона муносабатда бўлиш даркор. Тиббиёт ходимлари қўлланиладиган ҳар бир вакцинани тўғри эритиш тартиби бўйича ўқитилиши зарур.
- Эритилган вакциналар эритиш амалга оширилганидан кейин 6 соат вақт ўтгач йўқотилади.
- Эритувчиларни музлатиш мумкин эмас. Эритувчи солинган шиша флакон ёки ампула, музлаган суюқлик кенгайиши оқибатида синиб кетиши мумкин.
- Бошқа вакциналарнинг эритувчиларидан ёки бошқа ишлаб чиқарувчиларнинг эритувчиларидан **Фойдаланиш мумкин эмас.**
- Инъекция учун мўлжалланган стерил сувдан вакциналарни эритиш мақсадида **Фойдаланиш мумкин эмас.**
- Дори-дармонларни, озиқ-овқатларни ва ичимликларни вакцина ёки эритувчи билан битта совутгичда сақламанг. Вакцинани тасодифан бошқа дори-дармонлар билан эритиш фожиали оқибатларга олиб келиши мумкин.
- Эритишда фойдаланилган игнани флакон қопқоғида қолдирманг. Бу флакон ичидаги маҳсулотнинг ифлосланишига (контаминация) олиб келиши мумкин.
- Вакцинани олдиндан — эмланиши зарур бўлган бола ҳозир бўлгунига қадар эритиш мумкин эмас.

Таркибида НiВ-компонент тулуви омухталанган (комбинацияланган) вакциналар ҳақида алоҳида кўрсатмалар

Агарда ишлаб чиқарувчи томонидан тавсия этилган бўлмаса НiВ-инфекцияга қарши вакцинани бошқа препаратлар билан аралаштирманг. Агар вакциналар омухталанган препарат кўринишида бўлмасдан, бир пайтда бир неча инфекцияга қарши эмлаш ўтказилса, ҳар бир вакцинани организмнинг турли соҳаларига юбориш зарур. АКДС-НiВ ёки АКДС-ГепВ-НiВ каби қатор вакциналарда, тегишлича АКДС ёки АКДС-ГепВ компонентлар НiВ-инфекцияга қарши вакцинани эритиш учун эритувчи сифатида қўлланилади. Агар вакциналар бирга қадоқланмаган бўлса ёки пентавалент вакцина кўринишида бирга юбориш кўзда тутилган бўлмаса, НiВ-вакцинани АКДС ёки АКДС-Геп В компонентларида эритманг.

Тизимли хатоликларнинг олдини олиш учун лиофилизацияланган вакциналарни эритиш бўйича қуйидаги қадамлар тавсия этилади.

2-қўшимча: Вакциналарни хавфсиз эритиш учун ўнта муҳим қадам

1. Ишлаб чиқарувчи томонидан мазкур эритувчи ушбу қадоқда айнан шу вакцинани эритиш учун тақдим этилганлигига ишонч ҳосил қилиш учун ёрликдаги матнни диққат билан ўқинг.
2. Яроқлилик муддати ўтмаганлигига ишонч ҳосил қилиш учун, уни текширинг.
3. Флакон термоиндикаторининг ҳолатини, у «критик нуқта» босқичида турмаганлигига ва ҳали бу нуқтага етмаганлигига ишонч ҳосил қилиш учун текширинг.
4. Эритувчини фойдаланишдан бир кун олдин $+2^{\circ}\text{C}$ - $+8^{\circ}\text{C}$ ҳароратгача совутинг (камида бир кун олдин).
5. Эритиш учун мўлжалланган янги стерил шприцга эритувчининг бутун ҳажмини тортиб олинг ва тўлиқ вакцинали флаконга киритинг.
6. Вакцинани эритиш учун қўлланилган игнани ва шприцни, игнасига қалпоқчасини кийдирмасдан хавфсизлик қутисига жойланг.
7. Эритиш учун фойдаланилган игнани вакцинали флакон қопқоғида қолдирманг.
8. Вакцина эритилгач флаконни совутгич-сумканинг пенопласт ячейкасига қўйинг. Муз эриши натижасида ҳосил бўлувчи сув билан флакон намланишига ҳеч қачон йўл қўйманг.
9. Эмлаш сессияси ниҳоясига етгач ёки вакцина эритилган муддатдан бошлаб 6 соат ўтгач (қайси бири олдин кузатилса) эритилган вакцинанинг қолдиғини йўқотинг.
10. Вакцинанинг ҳар бир дозасини олиш учун янги стерил бир марталик игна ва шприцдан фойдаланинг, ҳамда вакцинани киритиш учун мазкур игна ва шприцни қўлланг. Вакцинани юбориб бўлингач, қўлланилган игнани ва шприцни, игнасига қалпоқчасини кийдирмасдан хавфсизлик қутисига жойланг.

1.3 Очилган кўп дозалик флаконлардаги вакциналардан кейинги иммунизация сессияларида хавфсиз фойдаланиш

ЖССТ вакциналар исроф бўлишини камайтириш сиёсати доирасида флаконлар очилганидан кейин айрим вакциналардан (барча вакциналардан эмас) фойдаланиш бўйича тавсияларни ишлаб чиқди. Европа минтақасининг кўпгина давлатларида очилган флаконлардаги вакциналардан фойдаланиш муддатларини тартибга солувчи Миллий қоидаларга амал қилинади. ЖССТнинг қайта кўриб чиқилган кўп дозалик флаконларга нисбатан сиёсати ОПВ, АҚДС, АС, АДС-М, АДС, Геп В ва суяқ Hib-вакциналарга тааллуқлидир. Ушбу вакциналар:

- самарадорлиги ва ҳароратга барқарорлиги бўйича ЖССТ талабларига мос келади;
- стандартизация бўйича Халқаро ташкилот (ISO) стандартларига мувофиқ қадоқланган;
- таркибида етарли концентрацияда консервант (тиомерсал) мавжуд (фақат инъекция қилинадиган вакциналар учун).

Эслатма: ЮНИСЕФ томонидан етказиб бериладиган барча вакциналар ушбу талабларга жавоб беради. Кўп дозалик флаконларга нисбатан сиёсат тааллуқли бўлган ва кейинги эмлаш сессияларида фойдаланиш учун сақланадиган вакциналарнинг флаконига очилган сана ёзиб қўйилиши шарт.

3-қўшимча: Кўп дозадаги вакцинани сақловчи флаконлардан фойдаланиш бўйича сиёсат (2000-йилги таҳрир)

Дастлабки эмлаш сессиясида бир ёки кўп дозадаги ишлатилган ОПВ, АКДС, АС, АДС-М, АДС, ГепВ ва суюқ Ніб-вакциналарини сақловчи кўп дозалик флаконлардан кейинги эмлаш сессияларида 4 ҳафтадан ошмаган муддат давомида, қуйидаги барча талабларга риоя этилганида, фойдаланиш мумкин:

- Яроқлилиқ муддати ўтмаган.
- Вакциналар тегишли ҳарорат режимига риоя этилган ҳолда сақланган (+2°C – +8°C).
- Флакон қопқоғининг юқори қисмига сув тегмаган (муз эриши оқибатида ҳосил бўлган сув).
- Флакондан вакциналарни тортиб олиш асептикага риоя қилиниб амалга оширилган.
- ФТИ критик нуқтага етмаган.

Эслатма: Кўп дозалик вакцина сақловчи флаконлардан фойдаланиш бўйича сиёсат эритилувчи вакциналарга (масалан, БЦЖ, қизамиқ компонентини тутувчи вакциналар, Ніб-вакцинанинг айрим турлари) нисбатан тавсия этилган талабларни ўзгартирмайди. Ушбу вакциналардан исталган бирини сақловчи флаконлар, эмлаш сессияси ниҳоясида ёки эритиш амалга оширилганидан бошлаб 6 соат вақт ўтгач (қайси бири илгари кузатилишига қараб) йўқотилади.

Аввалги сиёсат: ЖССТ нинг аввалги сиёсатига кўра, очилган вакцина флаконларини эмлаш сессияси ниҳоясида, вакцина турига ва флаконда қанча дозадаги вакцина қолганлигига қарамасдан йўқотиш кўзда тутилган.

ЖССТ нинг қайта кўригидан ўтказилган (11-иловада ЖССТ нинг қайта кўригидан ўтказилган вакциналар рўйхати келтирилган) ва ЮНИСЕФ томонидан етказиб бериладиган вакциналарни қўллаш бўйича қўлланмада кўп дозада вакцина сақловчи флаконлардан фойдаланиш бўйича сиёсат ёки вакцинани 6 соат мобайнида ишлатиш зарурлиги ҳақидаги кўрсатмалар мавжуд. Тиббиёт ходими ушбу қўлланмадаги кўрсатмалар билан батафсил танишиб чиқиши зарур.

1-жадвал: Кўп дозалик флаконларга нисбатан сиёсат тааллуқли бўлган вакциналарнинг айрим намуналари (эслатма: рўйхат тўлиқ эмас)

АДС анатоксини, адсорбцияланган.
Катта ёшлилар учун АДС-М анатоксини, адсорбцияланган.
АС анатоксини, адсорбцияланган.
АКДС вакцинаси, адсорбцияланган.
АКДС-Ніб вакцинаси, суюқ.
АКДС-Геп В вакцинаси.
Геп В вакцинаси.
Ніб вакцинаси, суюқ.
Орал полиомиелит вакцинаси.

2-жадвал: Кўп дозалик флаконларга нисбатан сиёсат тааллуқли бўлмаган вакциналарнинг айрим намуналари (эслатма: рўйхат тўлиқ эмас)

Эмлаш сессияси ниҳоясига етгунича ёки вакцина эритилган муддатдан бошлаб 6 соат мобайнида (қайси бири олдин кузатилса) ишлатинг, кейин эса эритилган вакцинанинг қолдигини йўқотинг.
БЦЖ вакцинаси.
АҚДС+НіВ вакцинаси, лиофилизацияланган.
АҚДС-ГепВ+НіВ вакцинаси, суюқ + лиофилизацияланган.
НіВ вакцинаси, лиофилизацияланган.
Сариқ иситмага қарши вакцина (халқаро сайёҳлар учун).
Конъюгацияланган менингококк А+С вакцинаси.
Қизамиқ вакцинаси.
Қизамиқ ва қизилча вакцинаси.
Қизамиқ, эпидемик паротит ва қизилча вакцинаси.

1.4 Вакцинани қўллашдан олдин текшириш

Исталган вакцинани қўллашдан олдин Сиз қуйидаги қоидаларни бажаришингиз шарт:

1. Вакцина ва эритувчининг флаконларида ёрлиқлар мавжудлигини текширинг. Агарда ёрлиқ йўқ бўлса, вакцина ва эритувчини йўқотинг.
2. Яроқлилик муддатини текширинг. Агарда яроқлилик муддати тугаган бўлса, вакцина ва эритувчини йўқотинг.
3. Флакондаги термоиндикаторни (ФТИ) текширинг. Агарда ФТИ вакцина критик нуқтага етганлигини кўрсатса вакцинани зудлик билан йўқотинг.

1-расм. Турли босқичларни кўрсатувчи флакон термоиндикатори

	V	Ички квадрат, ташқи доирага қараганда оч тусда. Яроқлилик муддати ўтган бўлмаса вакцинани ҚЎЛЛАНГ
	V	Муайян вақт ўтгандан кейин ҳам ички квадрат, ташқи доирага қараганда очроқ тусда. Яроқлилик муддати ўтган бўлмаса вакцинани ҚЎЛЛАНГ
	X	Критик нуқтадан паст Ички квадрат ва ташқи доира бир хил тусда. Вакцинани ҚЎЛЛАМАНГ. Ўз раҳбарингизни хабардор қилинг
	X	Критик нуқтадан паст Ички квадрат, ташқи доирага қараганда тўқ тусда. Вакцинани ҚЎЛЛАМАНГ. Ўз раҳбарингизни хабардор қилинг

4. Агар ҳароратни назорат қилувчи ускуна (термометр ёки музлаш индикатори) вакцинага манфий ҳарорат таъсир этганлигини кўрсатса ёки тиббиёт ходими музлатишга сезгир вакциналар (АҚДС, АДС, АС, АДС-М, Геп В, АҚДС-ГепВ, суюқ Нib вакцинаси и АҚДС-ГепВ+Нib вакцинаси) музлаган деб гумон қилса, силкитиш тести амалга оширилиши шарт (батафсил маълумот 1-модулда келтирилган).
5. Тиббиёт ходими қўлланилаётган ҳар бир вакцина ҳақида қуйидагиларни билиши зарур:
  - i. вакцинанинг ҳар бир дозаси киритиладиган ёшни (эмлаш ўтказилиши белгиланган ёшни);
  - ii. амалга оширилиши зарур бўлган эмлашлар сонини ва эмлашлар орасидаги минимал интервални;
  - iii. тўғри дозалашни;
  - iv. киритиладиган соҳани;
  - v. киритиш усули ва техникасини.

1.5. Монеликлар

Тиббиёт ходими эмланиши зарур бўлган барча шахсларга — болалар ва катталарга, агар уларнинг соғлиғи нуқтаи назаридан иммунизация қилинишига монеликлар бўлмаса, вакцинацияни амалга ошириш учун барча имкониятларни ишга солиши зарур. Баъзан муайян вакцинани **ҲАР ҚАНДАЙ ҲОЛАТДА ҲАМ КИРИТИШ МУМКИН ЭМАСЛИГИНИ** белгилловчи сабаблар мавжуд бўлади (*мутлақ монелик*), баъзида эса тиббиёт ходими вакцинацияни вақтинча орқага суриши мумкин (*вақтинчалик монелик*). Муайян вакцина билан иммунизацияни вақтинча орқага суриш ва батамом таъқиқлаш учун асос бўлувчи сабаблар рўйхати 3-жадвалда келтирилган. Тиббиёт ходими эмлаш ўтказишдан четлатишнинг ҳаққоний — тўғри сабабларини билиши зарур. Эмлаш ўтказишдан четлатишнинг нотўғри сабаблари «*ёгондакам монеликлар*» деб юритилади. Уларнинг рўйхати 4-жадвалда келтирилган.

Аҳамиятли ҳолат. *Эмлаш ўтказишдан четлатишнинг нотўғри сабаблари (ёгондакам монеликлар) тўғридан тўғри иммунизациянинг орқага сурилиши болага ёки катта кишига ўз вақтида тўлақонли эмлаш ўтказиш имкониятининг қўлдан бой берилишига олиб келади.*

3-жадвал: **Муайян вакцинани¹ ҲАР ҚАНДАЙ ҲОЛАТДА ҲАМ КИРИТИШ МУМКИН ЭМАСЛИГИНИ белгилловчи сабаблар ва иммунизацияни вақтинча ОРҚАГА СУРИШ учун асос бўлувчи сабаблар** (10-иловага қаранг)

Мутлақ монеликлар:

Агарда болада ёки катта кишида:

- орттирилган иммун танқислик вируси (ОИВ) келтириб чиқарган манифест (симптомлар мавжуд) касалланиш мавжудлигида — БЦЖ вакцинаси, қизамиқ, эпидемик паротит ва қизилча вакцинаси (ёки қизамиқ вакцинаси), ОПВ, ротавирус вакцинаси, сув чечакка қарши вакцина ва сариқ иситмага қарши вакцина билан эмлаш мумкин эмас;
- ОИВ-инфекциясининг симптомсиз (симптомлар йўқ) шаклида — БЦЖ вакцинаси (туберкулез билан касалланиш паст даражада бўлган минтақаларда*), ОПВ, ротавирус вакцинаси ва сариқ иситмага қарши вакцина билан эмлаш мумкин эмас;
- Анамнезида муайян вакцина қўлланилганидан кейин жиддий нохуш ҳолат мавжудлиги (анафилактик реакция ёки шок) — кейинги эмлашлар учун айнан шу вакцинани қўлланган, лекин болани ёки катта кишини бошқа вакциналар билан эмлашни давом эттиринг.

Вақтинчалик монеликлар:

Қуйидаги ҳолатлар бартараф этилгунига қадар кўрсатилган вакциналарни қўлламанг:

- ҳомиладорлик (тирик вирусли вакциналар — қизамиқ, эпидемик паротит, қизилча ва сариқ иситмага қарши вакциналар);
- туғма ёки ортирилган иммунтанқислик ҳолатлари (ОИВ-инфекцияси эмас) — қизамиққа қарши вакцинани қўллаш мумкин эмас.

*Эслатма: ЖССТ Европа минтақавий бюроси ишчи гуруҳи томонидан туберкулез билан касалланишнинг паст даражаси сифатида нотификация даражасининг ҳар 100000 аҳолига 20 нафардан кам бўлиши белгиланган.

4-жадвал: Иммунизацияга монелик ҲИСОБЛАНМАЙДИГАН сабаблар

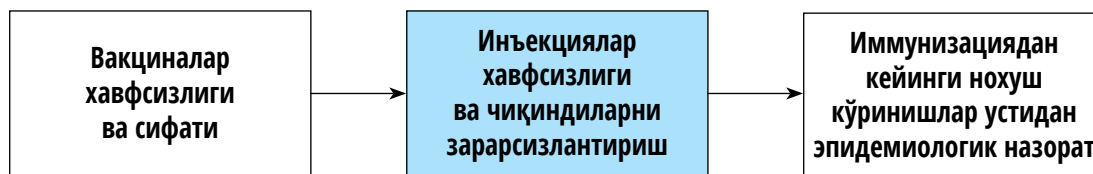
Эмлаш ўтказишдан четлатишнинг нотўғри сабаблари «ёлғондакам монеликлар» деб юритилади. Қуйида «ёлғондакам монеликлар»га мисоллар келтирилган. Агарда болада ёки катта кишида қуйидаги ҳолатлардан биронтаси кузатилса эмлашни ўтказиш зарур:

- Енгил нохушлик сезилиши (масалан, <38°C ҳароратли юқори нафас йўллари инфекцияси ёки диарея).
- Аллергия, астма ёки бошқа атопик кўринишлар (масалан, беда иситмаси ёки бурун битиши).
- Чала туғилиш, чала туғилган чақалоқ.
- Гипотрофия.
- Кўкрак сути билан эмизилаётган гўдак.
- Оилавий анамнезидаги талвасага тушиш.
- Антибиотиклар, кичик дозадаги кортикостероидлар ёки маҳаллий таъсир кўрсатувчи стероидлар (масалан, ташқи қопламлар орқали ёки ингаляция учун қўллаш) билан даволаш.
- Дерматозлар, экзема ёки маҳаллий тери инфекциялари.
- Юракнинг, ўпканинг, буйракнинг ва жигарнинг сурункали касалликлари.
- Барқарор неврологик ҳолатлар (масалан, церебрал фалажлик ёки Даун синдроми).
- Чақалоқлар сариқлиги.
- Юқумли касаллик беморлари билан мулоқот (контакт).

Юқорида келтирилган ҳолатларнинг биронтаси ҳам иммунизацияни тўхтатиш учун ҳақиқий сабаб ҳисобланмайди. Агарда болада ёки катта кишида ушбу ҳолатлардан биронтаси кузатилса эмлашни ўтказиш зарур.

¹Марҳамат қилиб, 10-иловага эътибор беринг, унда иммунизация дастурига тааллуқли бўлмаган вакциналарга монеликлар ҳақида маълумотлар келтирилган.

2. ИНЪЕКЦИЯЛАР ХАВФСИЗЛИГИ ВА ЧИҚИНДИЛАРНИ ЗАРАРСИЗЛАНТИРИШ

Кириш

Инъекциялар хавфсизлиги — бу инъекция учун мўлжалланган барча материаллар билан хавфсиз муносабат, мазкур материалларнинг мавжудлиги ва қўлланилиши устидан режали мониторинг, ҳамда ифлосланган инъекция материалларини белгиланган тартибда зарарсизлантириш ва йўқотишдир.

Маълумки, стериллик сақланмасдан амалга оширилган инъекциялар абсцесс ривожланишига сабаб бўлиши, беморларга, тиббиёт ходимларига ва аҳолига В, С, Д гепатитлари ва ОИВ-инфекцияси каби хавфли инфекцияларнинг юқиб қолишида юқтириш омили сифатида хизмат қилиши мумкин. Иммунизациянинг асосий мақсади аҳолини касалланишлардан ва ўлимдан муҳофазалашдан иборатлигига қарамасдан, барча тиббий ҳатти-ҳаракатларда, муолажаларда бош мезон *primum non nocere* («аввало, зарар етказма») тамойили ҳисобланади.

Аҳамиятли ҳолат. Хавфсиз бўлмаган инъекция:

- *реципиентга зарар етказиши;*
- *тиббиёт ходимини асоссиз хавф-хатар остига қўйиши;*
- *аҳоли саломатлиги учун хавф тўғдирувчи зарарли чиқиндилар ҳосил бўлишига олиб келиши мумкин.*

2.1 Инъекциялар хавфсизлигини таъминлаш учун зарур ускуналарни ва материалларни танлаш

ЖССТ-ЮНИСЕФ-UNFPA-ҚХҚЯ ХФ ҳамкорлиқдаги баёнотида жаҳондаги барча давлатларга мурожаат этилиб, 2003 йил охирига келиб иммунизация учун фақатгина ўзитўсилувчи (ЎТ-) шприцлардан фойдаланишга даъват этилган эди.

ЖССТ иммунизация учун бундан буён стерилланадиган кўп марталик шприц-игналардан ва лиофилизацияланган вакциналарни эритиш учун қўлланиладиган шприц-игналардан ташқари стандарт пластмасса бир марталик инъекция ускуналаридан фойдаланишни тавсия этмайди. Ўзитўсилувчи шприцлар кенг миқёсда амалиётга киргунига қадар, стандарт пластмасса бир марталик инъекция ускуналари вакциналарни эритиш учун қўлланиб турилади.

Стерилланадиган кўп марталик шприц-игналардан фойдаланиш билан боғлиқ юқумли касалликлар

қўзғатувчилари юқшининг юқори хавфи туфайли ушбу тиббий анжомлар аста-секин иммунизация дастуридан истисно этилиши (олиб ташланиши) даркор.

ЖССТ тавсиясига кўра вакциналар инъекцияси учун бир марталик инъекция ускуналаридан фақатгина қуйидагилар хавфсиздир: ўзитўсилувчи (ЎТ-) шприцлар ва вакцина билан тўлдирилиб фойдаланиш учун тайёр ҳолатдаги ўзитўсилувчи (ЎТ-) шприцлар.

ЎТ-шприцларни режали иммунизацияни амалга ошириш учун ҳам ва оммавий иммунизация компаниялари пайтида ҳам қўллаш тавсия этилади. ЎТ-шприцларнинг бир-неча турлари мавжуд ва ўз баҳосига кўра стандарт пластмасса бир марталик инъекция ускуналаридан фарқ қилмайди.

Вакцина организмга юборилганидан кейин ЎТ-шприцларни қайтадан тўлғазишнинг, фойдаланишнинг имконияти йўқ.

Ўзитўсилувчи (ЎТ-) шприцларнинг асосий тавсифлари:

- фақатгина бир мартагина инъекцияни таъминлай олади;
- олдиндан белгилаб қўйилган ва чекланган ҳажмга эга;
- иммунизацияни амалга оширишга мос келадиган ўлчамдаги бириктирилган игнага эга;
- шприцдаги доза (вакцина миқдори) организмга тўлиқ юборилгач, автоматик равишда ишдан ташқари ҳолатга ўтади;
- 0,5 ва 0,05 мл ҳажмга мўлжаллаб ишлаб чиқарилади.

Одатдаги стандарт пластмасса бир марталик инъекция ускуналари ва олдиндан вакцина тўлғазилиб тайёр ҳолга келтирилган ЎТ-шприцлар ҳақида 4-модулда батафсил маълумотлар келтирилган.

3.1-машқ: Сиз фаолият кўрсатаётган вилоятда ўзитўсилувчи шприцлардан фойдаланиш ҳолати

ЎТ-шприцлардан фойдаланишни машқ қилинг.

Сиз фаолият кўрсатаётган вилоятда, туманда, ДПМда ЎТ-шприцлардан фойдаланиш тажрибаси қандай?

Сиз фаолият кўрсатаётган вилоятда, туманда, ДПМда ЎТ-шприцлардан фойдаланиш чоғида қандай муаммоларга дуч келинди? Ушбу муаммоларни ҳал этдингизми? Агар ҳал этилган бўлса, қандай йўл билан?

2.2 Инъекцияларни амалга оширишнинг хавфсиз усуллари

Вакциналарни хавфсиз усуллар ёрдамида ва хавфсиз инъекция материалларини қўллаб организмга юбориш зарур. Пациентга ва тиббиёт ходимига зарар етказмаслик учун, хавфсиз инъекциянинг қуйидаги тартиб-қоидаларига риоя этилиши зарур:

1. Ҳар бир инъекция учун алоҳида янги стерил ЎТ-шприцлардан фойдаланинг.
2. Лиофилланган вакциналарни эритиш учун ҳар сафар янги стерил ЎТ-шприцлардан фойдаланинг.
3. Инъекция амалга оширилгунига қадар стерил бўлмаган юзага (масалан, қўлларга, буюмлар юзасига) теккан игнани яроқсиз деб ҳисобланг ва хавфсизлик қутисига ташланг.
4. Инъекция учун материалларни, қон ва бошқа биологик суюқликлар билан ифлосланиш истисно этиладиган, махсус ажратилган тоза жойда (стол ва ҳоказо) тайёрланг.
5. Шиша ампулани очиш жараёнида бармоқларни доқа салфетка билан ҳимояланг.
6. Кўп дозалик флакон қопқоғини ҳамшиша стерил игна билан тешиш. Игнани ҳеч қачон флакон қопқоғида қолдирманг.

7. ЖССТ терини инъекциядан олдин/кейин дезинфекциялаш зарур деб ҳисобламайди. Агар инъекция қилинадиган соҳа дезинфекция қилинадиган бўлса тоза бир марталик тампондан фойдаланиш ва қўлланилаётган дезинфектант учун мўлжалланган экспозиция муддатига амал қилиш тавсия этилади. Доимий ишлатишга мўлжалланган (кўп марталик) суюқ дезинфектантли идишда сақланаётган тампонлардан фойдаланиш мумкин эмас. Дезинфектант сифатида ўта юқори концентрацияли эмас, суюлтирилган 60°ли спиртдан фойдаланинг.
8. УТ-шприц игнасига ҳеч қачон қалпоқчасини кийдирманг. Инъекциядан кейин дарҳол фойдаланилган шприцни хавфсизлик қутисига ташланг.
9. Препаратни киритиш соҳаси: мушак ораси, тери ости ва тери ораси инъекциялари учун дельтасимон мушак ёки соннинг олдинги ташқи юзаси (барча ёшда) танланиши мумкин.
10. Агарда тиббиёт ходимига вакцинация жараёнида тасодифан фойдаланилган игна санчилса, бу ҳақда дарҳол маъмуриятга (раҳбариятга) хабар берилади, шошилишч муҳофазалаш тадбирлари кўрилади ва жароҳат қайд этилиб баённома тузилади.

Хавфсизлик қутиларидан фойдаланиш

Ўткир предметлар, аввало, игналар аҳоли учун ҳам, тиббиёт ходимлари учун ҳам энг хавfli бўлган тиббий чиқиндилар тоифасига мансубдир. Агар белгиланган тартибда муносабатда бўлинмаса ва йўқотилмаса, игналардан арзимас ҳолатларда жароҳатланиш ҳамда В, С, Д гепатитлари, ОИВ-инфекцияси ва бошқа касалликлар қўзғатувчиларини юқтиришнинг юқори даражадаги хавфи вужудга келиши мумкин. Шу боисдан, фойдаланилган шприц ва игналарни хавфсиз йўқотиш масаласи барча иммунизация дастурларида аҳолининг ва тиббиёт ходимларининг зарарланиш хавфини бартараф этувчи муҳим таркибий қисм (компонент) ҳисобланади. Инъекциядан кейин дарҳол вакцинатор томонидан фойдаланилган игна ва шприц, игнага қалпоқчасини кийдирмасдан хавфсизлик қутисига ташланади.

Турли хавфсизлик қутилари турли усуллар билан йиғилади ва одатда уларнинг ташқи юзасида йиғиш тартиби кўрсатилган тегишли йўриқнома битилган бўлади. Эмлаш пунктида тўғри йиғилган хавфсизлик қутиси мавжуд бўлиши зарур, ҳамда унга фойдаланилган игна ва шприцни ташлаш учун қулайликни таъминлаш мақсадида бевосита иш столи яқинида жойлаштирилиши даркор.

Аксарият ҳолларда игна билан жароҳатланиш инъекциядан кейин, уни хавфсизлик қутисига ташлангунига қадар содир бўлади.

Тиббиёт муассасасидан ташқарида иммунизация ўтказилганида ҳам, вакцинатор ўз ёнида хавфсизлик қутисини (ҳаттоки қутида ишлатилган игна ва шприцлар мавжуд бўлса ҳам) ҳозирлаши зарур.

Тиббиёт муассасасида хавфсизлик қутисининг муайян миқдордаги захираси доимо мавжуд бўлиши шарт.

2.3 Хавфсиз инъекцияни таъминлаш ва чиқиндиларни йўқотиш учун зарур бўладиган материаллар миқдорини ҳисоблаш

Тиббиёт муассасасида хавфсиз инъекцияни таъминлаш ва чиқиндиларни йўқотиш учун зарур материаллар мавжуд бўлишдан ташқари, амалга ошириладиган вакцинация ҳажмига монанд тарзда етарли миқдорда бўлиши ҳам талаб этилади. Иммунизация дастурига дахлдор барча тиббий муассасалар (оилавий поликлиника, ҚВП, тиббий-санитария қисмлари, туғруқхоналар, болалар шифохоналари, ДСЭНМ ва ҳоказолар) раҳбарлари, тегишли мутахассислар хавфсиз инъекцияни таъминлаш ва чиқиндиларни йўқотиш учун зарур материаллар миқдорини ҳисоблашни, буюртма беришни режалаштиришни ва уларни тўғри тақсимлашни билишлари зарур.

Иммунизация дастурига дахлдор барча тиббий муассасаларга хавфсиз инъекция учун зарур материаллар доимо вакциналар билан биргаликда - комплект тарзида етказиб берилиши зарур.

Янги вакциналар иммунизация амалиётига тадбиқ этилаётганида хавфсиз инъекция ва чиқиндиларни йўқотиш учун зарур материалларга бўлган эҳтиёж миқдори қайта кўриб чиқилади. 1-модулда вакциналарга ва хавфсиз инъекция учун зарур материалларга бўлган эҳтиёж миқдорини ҳисоблаб топиш тартиби келтирилган.

Аҳамиятли ҳолат. Барча эмлаш пунктлари ва сайёр бригадалар (мобил бригадалар) ўз вақтида зарур миқдордаги хавфсиз инъекция учун игналар, шприцлар билан ва чиқиндиларни йўқотиш учун хавфсизлик қутилари билан таъминланиши зарур.

2.4 Инъекция ўтказиш пайтида болани тўғри тутиш – фиксациялаш

Инъекция ўтказиш пайтида қутилмаган ҳаракат игнанинг тасодифий санчилиб кетишига олиб келиши мумкин. Бундай ҳол юз бермаслиги учун инъекция ўтказилишидан олдин болани тўғри ва маҳкам тутиш – фиксациялаш зарур. Бунинг учун катта киши стулга ўтиради, боланинг бир қўлини елкасидан ошириб қўйиб, болани тиззасига олади. Катта киши боланинг оёқларини ўз оёқлари орасида сиқиб туриши ёки боланинг оёқларини қўли билан маҳкам тутиб туриши мумкин. Шунингдек, катта киши боланинг бўш қўлини ҳам тутиб туриши зарур. Тиббиёт ходимининг инъекция ўтказиш пайтида иккала қўли ҳам бандлиги сабабли болани тутиб туришга қўмаклаша олмайди.

Бола фиксацияланган бўлишига қарамасдан, инъекция пайтида, уни тутиб турган кишини ҳаммиша огоҳлантиринг.

3.2-машқ: К. хоним 6 ойлик фарзандини эмлатиш учун оилавий поликлиникага олиб келди. Ҳамшира уларни хуш кайфият билан қарши олди ва онага қилинажак вакциналар ҳақида маълумот бериб, эмлаш пайтида болани қандай тутиб туриш зарурлигини тушунтирди. Шундан кейин вакциналар инъекциясини амалга оширди. Рол ижроси якунига етгач гуруҳ билан қуйидаги саволлар жавобини муҳокама қилинг:

1. Ҳамшира кўрсатмалари тўғри ва аниқ бажарилдими?
2. Она гўдакни тўғри тутиб турдими?
3. Агар гўдак тўғри тутиб турилмаса қанақа хавфлар мавжуд бўлиши мумкин?

2.5 Иммунизация пайтида ҳосил бўлувчи чиқиндиларни йўқотиш режасини тузиш

Иммунизация компаниялари ва режали эмлашлар якунида чиқиндиларни тўплаш, олиб кетиш ва қайта ишлашни ташкиллаштириш учун жойларда тегишли қарорлар қабул қилиниши талаб этилади. Аввало, ҳосил бўладиган ва қайта ишланадиган чиқиндиларнинг ҳажмини аниқлаш зарур.

Алоҳида тиббий муассасаларда бир ой мобайнида, йил давомида ҳосил бўладиган ва зарарсизлантирилиши лозим бўлган игна ва шприцлар миқдорини ҳисоблаб топинг.

Туман харитасида ҳар бир тиббий муассасада бир ой мобайнида ҳосил бўладиган чиқиндилар ҳажмини белгиланг.

Қайси тиббий муассасалардан ойига бир мартаба чиқиндиларни марказлаштирилган ҳолда зарарсизлантириш учун олиб кетилиши, қайси тиббий муассасаларда чиқиндиларни жойида зарарсизлантирилиши борасида қарор қабул қилинг.

Чиқиндиларни марказлаштирилган ҳолда тўплаш ва зарарсизлантириш кўзда тутилмаган тиббий муассасаларда зарарсизлантиришнинг муқобил вариантларини кўрсатинг.

Тадбирлар кўриш учун назорат саволлари.

1. Тумандаги барча тиббий муассасаларнинг, жумладан сайёр нуқталарнинг, ҚВП, оилавий поликлиникалар, тиббий-санитария қисмларининг, туман касалхоналарининг рўйхатини тузинг ва уларни харитада белгиланг.
2. Ҳар бир тиббий муассаса учун, мавсумий омилларни инобатга олган ҳолда, йиллик моддий-техник таъминот ва ташриф этишга доир муаммоларни аниқланг.
3. Санчилувчи чиқиндилар тоифасини (шприцлар, игналар, ланцетлар ва ҳоказо) ва ҳажмини аниқланг.
4. Чиқиндиларга нисбатан муносабатни, уларга ишлов бериш ва йўқотиш тартибларини таҳлил этинг. Хавфли усуллар қўлланилаётган, зудлик билан камчилликлар бартараф этилиши тақозо қилинадиган тиббий муассасаларни аниқланг.

Харитадан ва тўпланган маълумотлардан ҳар бир муассасадаги чиқиндилар ҳажмини аниқлашда фойдаланиш мумкин. Бу тахлитдаги хариталар чиқиндилар ҳосил бўладиган муассасаларни, чиқиндиларнинг ойлик ҳажмини, зарарсизлантириш учун мавжуд имкониятларни (инфраструктура, ишловчилар, транспорт) яққол кўрсатиб туради.

5-жадвал: Иммунизация учун фойдаланилган материалларни зарарсизлантириш бўйича режанинг намунаси

Туман:					Сана:	Ижрочининг ФИО:		
Тиббий муассаса					Моддий-техник таъминот			Тавсия этилаётган тадбирлар
Номи	Тип	Мақсадли гуруҳнинг йиллик сони	Мақсадли гуруҳнинг ойлик сони	Якуний зарарсизлантириш жойи	Масофа (км)	Йўл шароити	Ойлик хавфсиз гутиллар сони	
М.	п-ка	1200	100	Жойида		Қишда йўл йўқ	1	Алоҳида ажратилган жойда ёқиш
Ш.	п-ка	8640	720	Туман	20	Яхши	7	Ёқиш учун тўплаш

2.6 Игнаси ажралмайдиган шприцларга муносабат ва уларни зарарсизлантириш усуллари

Игнаси ажралмайдиган шприцларни йиғиш.

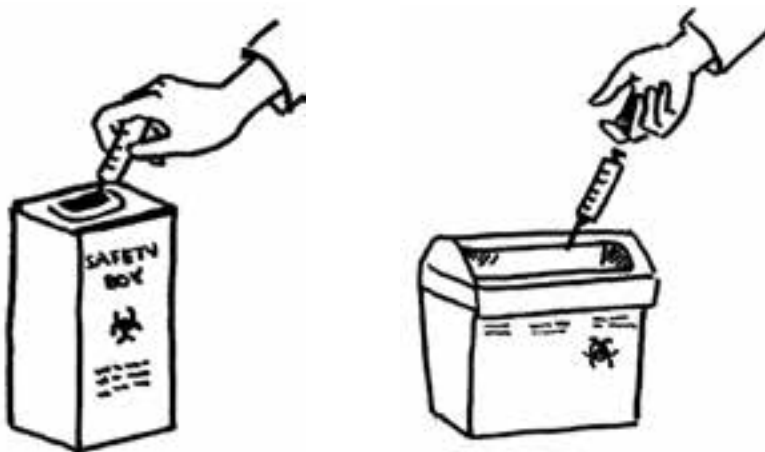
ЖССТ-ЮНИСЕФнинг картон хавфсизлик қутилари

Ушбу тешилмайдиган ва герметик қутилар игнаси кесилмаган шприцларни йиғишга мўлжалланган Минимал сифими — 100 дона шприц. Қайта фойдаланилмайди.

Тешилмайдиган пластмасса хавфсизлик қутилари

Ушбу қутиларнинг баҳоси нисбатан қимматроқ, шу боис барча тиббиёт муассасалари харид қила олмаслиги мумкин.

Минимал сифими — 100 дона шприц. Қайта фойдаланилмайди.

Маҳаллий ишлаб чиқарувчилар томонидан тайёрланган тешилмайдиган картон хавфсизлик қутилари ва пластмасса идишлар

Стандарт **хавфсизлик** қутиларини топиш имконияти чекланган кичик тиббий муассасаларда шприцларни йиғишнинг муқобил шаклларида (масалан, тешилмайдиган ва герметик қутилар ёки пластмасса идишлар) фойдаланиш мумкин. Уларни хавфли санчилувчи предметларни сақловчи идишлар сифатида алоҳида белгилар билан тамғалаш (маркировка) зарур. Бундай мақсадларда усти очиқ қутилардан ва юпқа пластмасса идишлардан фойдаланиш мумкин эмас. Қайта фойдаланилмайди.

Тешилмайдиган қутиларга муносабат

Ўз жойида ёқиш ва кўмиш (чиқиндиларни марказлашган зарарсизлантириш жойларига етказиш имконияти чекланган кичик тиббий муассасалар учун мўлжалланган).

Ҳимояланган жойга ёки бетонланган ўрага кўмиш.

Хавфсизлик қутиларини тиббий муассаса ҳудудида девор билан ўралган, ҳайвонлар кира олмайдиган, махсус ажратилган жойда ёқиш ва кўмиш мумкин. Агар тупроқ уваланиб тўкилиш хусусиятига эга бўлса, ўра деворлари ғишт билан терилади ёки бетон қуйилади. Чиқиндиларнинг ҳар бир қавати устига камида 30 см қалинликдаги тупроқ ташлаб ёпиб борилади, ўра ер сатҳидан 50 см пастликкача тўлгач, уни батамом тупроқ билан кўмилади ёки бетонланади ва устига хавфли чиқинди кўмилганлигини билдирувчи белги қўйилади. Хавфсизлик қутиларини ва тиббий чиқиндилар солинган ҳар қандай идишни очиқ ҳолда ташлаб юбориш қатъиян таъқиқланади.

Махсус корхоналарда чиқиндиларни марказлашган ҳолда зарарсизлантириш

Хавфсизлик қутиларини махсус корхоналарда зарарсизлантириш учун йиғиш.

Фойдаланилган хавфсизлик қутиларини мунтазам йиғилади (автомобилда ёки ҳаттоки велосипедда) ва автоклавлаш ёки тегишли шароитларда ёқиш учун махсус корхонага олиб борилади.

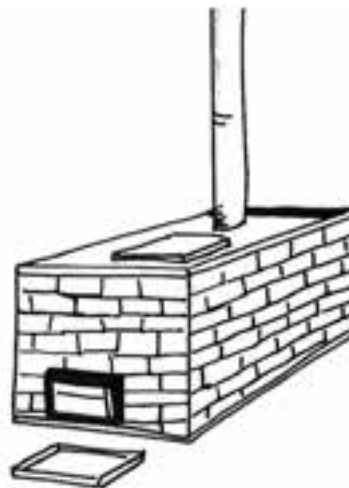

Чиқиндиларни автоклавда ёки СВЧ-ускуналарида зарарсизлантириш

Шприцлар йиғилганидан кейин, фақатгина чиқиндиларни зарарсизлантириш учун ажратилган автоклавда (юқори ҳароратда тўйинтирилган буғ босими остида) стерилизация қилиниши мумкин.

Юқори ҳароратда ёқиш (850°C) (инсинерация)

Ҳозирги вақтда юқори ҳароратда ишловчи инсинераторлар нисбатан арзон баҳоланади. Шу боис, уларни ўртамиёна тиббий муассасалари ҳам харид қила олиши мумкин. Заҳарли газлар ҳосил бўлишини минимал даражагача камайтириш учун ёниш ҳарорати 850°C дан кам бўлмалиги зарур.

Инсинераторлардан фойдаланишда уларнинг конструкциясига, эксплуатация қилиш усулига, аҳоли яшаш жойлари билан орадаги масофага алоҳида эътибор қаратиш талаб этилади. Шунинг учун, инсинераторни яхши тайёргарликдан ўтган, зарур ҳарорат режимини таъминлай оладиган ходим ишлатиши зарур.

Чиқиндиларни тўплаш, ташиш ва қайта ишлашнинг мақбул амалиёти

- Чиқиндилар инфекция тушган ва инфекция тушмаганлигига қараб гуруҳларга ажратилади.
- Ишлатилган барча игна ва шприцларни тешилмайдиган ва герметик қутиларга (рангли код ёки биологик хавф белгиси/ишораси туширилган) йиғиш зарур. Муқобил вариант сифатида фойдаланилган заҳоти игналар игна кескич мосламада кесилиши ва иш жойининг ўзида йўқотилиши мумкин.
- Ўткир бўлмаган инфекция тушган чиқиндилар махсус (рангли код ёки биологик хавф белгиси/ишораси туширилган) халталарга йиғилади.
- Зарарсизлантириш/йўқотиш жойига жўнатилгунга қадар инфекция тушган чиқиндилар солинган халталар ва ўткир предметлар солинган қутилар тиббиёт муассасасидаги махсус ажратилган жойда сақланади.
- Чиқиндилар билан ишловчи барча ходимлар шахсий ҳимоя воситалари (ШХВ) билан таъминланиши ва уларга қўлларини ювиш учун етарли шароит яратилиши шарт.
- Ходимлар В гепатитига қарши эмланишлари зарур.
- Муаммолар устидан мунтазам назорат ва уларни бартараф этиш чоралари кўрилади.
- Чиқиндиларни зарарсизлантириш учун «ўз жойида» ёқиш ва кўмиш усули қўлланилса, ушбу жой рухсатсиз киришдан ҳимояланган бўлиши даркор.

3.3-машқ: Чиқиндиларни тўплаш, ташиш ва қайта ишлашни ташкиллаштириш

3-модулдаги ва 5-жадвалдаги маълумотлардан фойдаланиб куйидаги шартларга кўра чиқиндиларни тўплаш, ташиш ва қайта ишлашнинг қандай усуллари ва тизимини тавсия этасиз.

Тиббий муассаса 5000 нафар аҳолиси мавжуд бўлган ҳудудга хизмат кўрсатади.

Туман соғлиқни сақлаш бирлашмаси 200000 нафар аҳолиси мавжуд ҳудудга хизмат кўрсатади.

Вилоят шифохонаси, бошқа тиббий хизматлардан ташқари, шифохонага ётқизилганларга иммунизация бўйича ҳам хизмат кўрсатади.

Туманда қизамиққа қарши иммунизация компаниясини ўтказишга тайёргарлик кўрилмоқда.

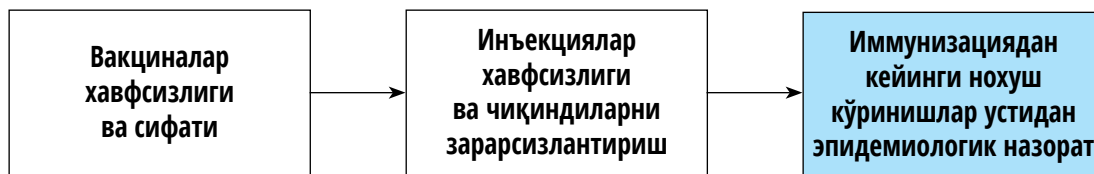
2.7 Кураторлик ва мониторинг

Иммунизация учун масъул мутасаддилар ўзларига бириктирилган ҳудудда инъекция ўтказишнинг хавфсиз усуллари ва чиқиндиларни хавфсиз зарарсизлантириш сиёсатини тадбиқ этиш учун жавобгардирлар. Бу инъекцияни хавфсиз бўлмаган усуллар билан ўтказиш ва инъекция учун қўлланилган анжомларни, чиқиндиларни хавфсиз зарарсизлантиришга амал қилмаслик оқибатида юқиши мумкин бўлган парентерал инфекцияларнинг тиббиёт ходимларига ва аҳолига юқиш хавфини истисно этиш имконини беради. Туман, вилоят миқёсида иммунизация учун масъул мутасаддилар ўзларидан юқори инстанцияда турувчи раҳбарлар талабига биноан иммунопрофилактика борасидаги Миллий сиёсат ва услубий тавсияларда кўзда тутилган хавфсиз иш усуллари амалиётга тадбиқ этиш бўйича ҳисоботлар тайёрлаб тақдим этишади.

Кураторлик ташрифлари чоғида:

- Барча тиббиёт муассасаларида инъекциялар хавфсизлиги, юқумли касалликлар муҳофазаси ва чиқиндиларни хавфсиз зарарсизлантиришга доир миллий тавсиялар ва стандарт иш услублари (ёзма кўринишда) мавжудлигига ишонч ҳосил қилинг.
- Инъекция ўтказишнинг хавфсиз усуллари ва инъекция учун ишлатилган материалларни, чиқиндиларни хавфсиз зарарсизлантириш сиёсатини амалиётга тадбиқ этиш жараёнида иш жойининг ўзида маҳаллий ходимлар иштирокида, улардаги мавжуд тажриба ва кўникмаларни муҳокама этиш учун, йиғилиш ташкиллаштиринг.
- Тиббиёт ходимларининг инъекция учун фойдаланилган игна ёки бошқа анжомлардан жароҳатланиш ҳолатларини қайд этиш ва ҳисобот бериш тизимини йўлга қўйинг ва тиббиёт ходимларига шундай ҳолатлар ҳақида хабар бериш зарурлигини ўқидинг.
- Барча муаммоларни аниқланг, уларни ҳамкорликда бартараф этишга ҳаракат қилинг ва тиббиёт ходимларини муаммони ечиш бўйича кўрилатган чора-тадбирлар ҳақида огоҳ этинг.
- Қўйилган талабларни бажаришнинг имконияти йўқ бўлса, бу ҳақида тиббиёт ходимлари ўз раҳбарларини хабардор қилишлари зарурлигини тушунишлари даркор.

Айрим хорижий давлатларда иммунизация хавфсизлиги учун масъул ходимлар тайинланади. Бундай ёндошув туман, вилоят миқёсида инъекция ўтказишнинг хавфсиз усуллари ҳамда чиқиндиларни тўплаш ва зарарсизлантиришни ташкиллаштиришни тадбиқ этишнинг самарали координациясини, мониторингни ва кураторликни таъминлайди. Ушбу шахсларга хавфсиз инъекция сиёсатини туғри тадбиқ этиш жавобгарлиги юкланади.

3. ИММУНИЗАЦИЯДАН КЕЙИНГИ НОХУШ КЎРИНИШЛАР УСТИДАН ЭПИДЕМИОЛОГИК НАЗОРАТ

Иммунизация юқумли касалликлардан муҳофазалашнинг энг самарали усули сифатида тан олинганлигига қарамасдан, иммунизациядан кейинги нохуш кўринишлар частотаси тўғридан-тўғри ўтказилаётган эмлашлар сонига боғлиқдир. Вакциналар хавфсизлиги бўйича мониторинг ва ҳисобот тизими самарали бўлиши, иммунизациядан кейинги нохуш кўринишларга жавобан қўлланиладиган ҳатти-ҳаракатлар ҳамда аҳолининг уларга муносабати мос тарзда уйғунлаштирилиши (координацияланиши) ўта муҳимдир. Ушбу нуқтаи назардан иммунизация учун мутасаддилар, тегишли қарорлар қабул қилиниши учун зарур бўлган ахборотни тўплаб, вакциналар хавфсизлиги бўйича мониторинг ва ҳисобот тизими тўғри фаолият кўрсатишини таъминлашда ҳал қилувчи рол ўйнашади. Иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатларини текшириш босқичида, эпидемиологик назорат тизими тўғри фаолият кўрсатиши ва вазиятга монанд ҳатти-ҳаракатлар қўлланилиши учун, иммунопрофилактика учун мутасаддиларнинг фикри ва хулосаси ўта муҳим аҳамият касб этади.

3.1 Иммунизациядан кейинги нохуш кўринишлар устидан эпидемиологик назоратнинг таърифи

Иммунизациядан кейинги нохуш кўринишлар (ИКНК) — бу иммунизациядан кейин кузатилувчи, лекин вакцинация келтириб чиқариши албатта шарт бўлмаган тиббий ҳолат, ҳодиса ёки инцидентдир.

Иммунизациядан кейинги нохуш кўринишлар устидан эпидемиологик назорат қуйидагилардан иборат:

1. иммунизациядан кейинги нохуш кўринишларни аниқлаш, қайд этиш, мониторингини амалга ошириш ва улар ҳақидаги маълумотга монанд ҳатти-ҳаракатларни қўллаш;
2. иммунизациядан кейинги нохуш кўринишлар устидан эпидемиологик назорат ёрдамида аниқланган хавфли амалиётни тўғрилаш, кишилар саломатлигига салбий таъсирини камайтириш ва иммунопрофилактика дастурининг репутацияси учун шошилиш зарур тадбирларни кўриш.

3.2 Иммунизациядан кейинги нохуш кўринишларнинг турлари

Хавфсиз иммунизация устидан самарали эпидемиологик назорат тизими иммунизациядан кейинги турли нохуш кўринишлар пайдо бўлишининг олдини олиш ва салбий таъсирини камайтириш мақсадида, уларни ўз вақтида аниқлаш ва хилма-хил кўринишларини (6-жадвал) фарқлай олиш қобилиятига ва салоҳиятига эга бўлиши зарур.

6-жадвал: Иммунизациядан кейинги нохуш кўринишлар сабабларининг асосий беш тури

1. Вакцинага реакция	Вакцина тўғри қўлланилганида, унинг ажралмас хусусиятлари билан белгиланган ёки билвосита келиб чиқувчи ҳодиса
2. Тизимли хатолик	Вакцинани тайёрлашда, унга нисбатан муносабатда ёки уни организмга киритишдаги хатолик билан белгиланган ҳодиса
3. Бир пайтга тўғри келиб қолиш	Иммунизациядан кейин содир бўлувчи, лекин вакцина томонидан келтириб чиқарилмаган — вакцинация билан тасодифан бир пайтга тўғри келган ҳодиса
4. Инъекцияга реакция	Вакцина билан эмас, балки инъекциядан қўрқиб ёки у билан боғлиқ оғриқ билан белгиланувчи ҳодиса
5. Номаълум	Ҳодиса сабабини аниқлашнинг имконияти йўқ

Вакцинага реакция

вакцинага реакциялар қуйидагича таснифланади:

- оддий энгил реакциялар (7-жадвал);
- кам кузатиладиган, лекин жиддий реакциялар (8-жадвал).

Аксарият вакцинага реакциялар арзимас даражада бўлиб, энгил нохуш кўринишлардан иборат (масалан, маҳаллий реакция ва ҳароратнинг ошиши); шунингдек, вакцинага меъёрий иммунологик жавобнинг натижаси бўлиши мумкин. Вакцина таркибидаги айрим компонентлар (масалан, алюминийли адъювант, антибиотиклар ёки консервантлар) баъзи бир реакцияларни келтириб чиқариши мумкин.

7-жадвал: Вакциналарга кўп кузатиладиган энгил реакциялар

Вакцина	Маҳаллий реакция (оғриқ, шиш, қизариш)	Ҳарорат (t >38°C)	Таъсирчанлик, жиззакилик, нохуш ҳис этиш ва хос бўлмаган симптомлар
БЦЖ	Умумий	—	—
Hib	5%-15%	2%-10%	—
Геп В	Катталарда — 15% гача, Болаларда — 5% гача	1%–6%	—
Қизамиқ/КПК	10% гача	5%–15%	5% гача (тошма)
Орал полиомиелит вакцинаси (ОПВ)	—	1% дан кам	1% ^а дан кам
Қоқшол / АДС / АДС-м	10% ^б гача	10% гача	25% гача
Кўкйўтал (АҚДС–бутун ҳужайрали) ^в	50% гача	50% гача	60% гача

Эслатмалар:

а Дiareя, бош ва/ёки мушакларда оғриқ.

б Ревакцинацияда маҳаллий реакциялар ҳиссаси, 50-85% гача ошади.

в Бутун ҳужайрали кўкйўтал вакцинаси учун. Кўрсаткич ҳужайрасиз кўкйўтал вакцинаси учун пост.

8-жадвал: Вакциналарга кам кузатиладиган, лекин жиддий реакциялар

Вакцина	Реакция	Эмлаш ўтказилганидан то нохуш кўриниш пайдо бўлгунча ўтадиган муддат	Вакцинанинг 1 млн дозасига тўғри келадиган ҳолатлар сони
БЦЖ	Йирингли лимфаденитлар;	2–6 ой	100–1000
	БЦЖ келтириб чиқарган остеит;	1–12 ой	—
	Тарқалган БЦЖ-инфекцияси	1–12 ой	—
Hib	Номаълум	—	—
Геп В	Анафилаксия	0–1 соат	1–2
Қизамиқ/КПК ^а	Фебриль тутқаноқ	5–12 сутка	330
	Тромбоцитопения (тромбоцитларнинг паст даражаси)	15–35 сутка	30
	Анафилаксия	0–1 соат	1
Орал полиомиелит вакцинаси (ОПВ)	Вакцина-ассоциацияланган полиомиелит фалажи (ВАПФ)	4–30 сутка	0,4 ^б гача
Қоқшол	Елка нервнинг неврити	2–28 сутка	5–10
	Анафилаксия	0–1 соат	1–6
	Стерил абсцесс	1–6 ҳафта	6–10
АҚДС	Доимий (>3 час) чинқирӣқ	0–24 соат	1000–60 000
	Талваса	0–3 сутка	600 ^в
	Гипотензив-гипореспонсив синдром (ГГС)	0–24 соат	30–990 ^г
Япон энцефалити	Анафилаксия /шок	0–1 соат	1–6
	Жиддий аллергия реакция		10–1000
Сариқ иситма	Неврологик ўзгаришлар		1–2,3
	Аллергия реакция /анафилаксия	0–1 соат	5–20

Эслатмалар:

а Реакция (анафилаксиядан ташқари) олдиндан эмланганлар орасида кузатилмайди (90% атрофида иккинчи дозани олишган), *б* ёшдан юқори ёшдаги болаларда кузатилмайди.

б ВАПФ хавфи биринчи дозадан кейин (12 ҳолат 1,4–3,4 млн дозага), навбатдаги дозаларга нисбатан юқори (1 ҳолат 5,9 млн дозага — иккинчи эмлашдан кейин ва 1 ҳолат 6,7 млн дозага — навбатдаги контактлар учун).

в Талвасага тушишлар, асосан, фебриль табиатдаги, уларнинг частотаси анамнезга, жумладан оилавий анамнезга, ва ёшга боғлиқ; хавф 4 ойликкача гўдакларда анчагина паст.

г Айрим ҳолатлар (асоссиз) нисбатан каттароқ ёшдаги болаларда ва катта ёшлиларда кўрсаткични баҳолаш имкониятини йўққа чиқаради, лекин улар жуда ҳам кам кузатилади (8 млн дозага 1 та ҳолатдан кам).

Тизимли хатоликлар ва иммунизациядан кейинги нохуш кўринишлар

Иммунизациядан кейинги нохуш кўринишларнинг асосий сабаби вакциналардир деган фикр нотўғри ҳисобланади. Аксинча, иммунизациядан кейинги нохуш кўринишларнинг аксарият ҳоллардаги сабаби амалиётда нотўғри иммунизация усулларини қўллаш ҳисобланади (9-жадвалга қаранг). Бундай амалиётнинг сабабларини аниқлаш ва уларни бартараф этиш учун иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатларининг барчасида батафсил эпидемиологик текширув олиб борилиши талаб қилинади.

9-жадвал: Нотўғри иммунизация амалиётига мисоллар ва у билан боғлиқ иммунизациядан кейинги нохуш кўринишлар

Нотўғри иммунизация амалиёти	Иммунизациядан кейин кузатилиши мумкин бўлган жиддий реакциялар
<ul style="list-style-type: none"> • Ностерил инъекция • Бир марталик шприц ва игнадан қайта фойдаланиш • Шприц ва игнанинг контаминацияси • Ифлосланган вакцина ёки эритувчини қўллаш • Эритилган вакцинани кейинги эмлаш сессияларини ўтказишда қайта ишлатиш 	<ul style="list-style-type: none"> • Инфекция тушиши • Инъекция ўрнида абсцесс • Қон орқали касаллик қўзғатувчиларининг юқиши (В, С ва Д гепатитлари, ОИВ-инфекцияси) • Сепсис, токсик шок синдроми, ёки ўлим
Вакцинани эритишдаги хатоликлар	
<ul style="list-style-type: none"> • Вакцинани етарлича силкитиб аралаштирмаслик • Мос келмайдиган эритувчи билан эритиш • Вакцинани ёки эритувчини дори препарати билан адаштириш 	<ul style="list-style-type: none"> • Маҳаллий абсцесс • Самарасиз вакцина • Препаратнинг салбий таъсири (масалан, инсулин, окситоцин, мушак релаксантлари)
Тананинг тўғри келмайдиган соҳасига инъекция	
<ul style="list-style-type: none"> • БЦЖни тери остига юбориш • БЦЖни мушак орасига юбориш • АҚДС/АДС/АС ни етарли чуқур юбормаслик • Думба соҳасига инъекция 	<ul style="list-style-type: none"> • Маҳаллий реакция ёки абсцесс • Йирингли лимфаденит • Маҳаллий реакция ёки абсцесс • Қўймиш нервнинг шикастланиши
Вакцинани нотўғри ташиш/сақлаш	
<ul style="list-style-type: none"> • ФТИ рангининг ўзгариши • Барқарор қаттиқ чўкмали адсорбцияланган вакцина • Эмлашга нисбатан мавжуд бўлган монеликни инобатга олмаслик 	<ul style="list-style-type: none"> • Самарасиз вакцина^а • Музлатилган вакцина келтириб чиқарган маҳаллий реакция • Ассосиз жиддий реакция

^а Самарасиз вакцина — бу «оқибат», аниқ нохуш ҳолат эмас.

Тасодифан бир пайтга тўғри келиб қолган иммунизациядан кейинги нохуш кўринишлар

Одатда аксарият вакциналар, инсон ҳаётининг илк даврида - юқумли ва соматик касалликларга мойиллик юқори бўлган, туғма ёки неврологик нуқсонлар аста-секин сезила бошлайдиган гўдаклик палласида қўлланилади. Шу боис, кўпгина ҳолатларни, жумладан ўлим ҳолатларини, нотўғри равишда вакцинага боғланади (бу ҳолатларнинг тасодифан поствакцинал давр билан бир пайтга тўғри келиб қолишига эмас).

Тасодифий ҳодисалар иммунизация билан алоқадор эмас ва махсус эпидемиологик текширув ўтказилишини талаб этмайди. Шу билан бирга, ота-оналар ёки аҳоли айбни, айниқса бола эмлаш ўтказилгунига қадар соғлом бўлган бўлса, вакцинага қўйишлари мумкин. Бундай ҳолатлар, кишилардаги хавотирни бартараф этиш ва аҳоли ишончини қозониш учун, махсус текширув олиб борилишини тақозо этади. Иммунизация дастурига бўлган юксак ишончни таъминлаш учун, вакцинация ҳақидаги кишиларни хавотирга солувчи ҳар қандай масалага жиддий муносабатда бўлиш зарур.

Агарда шунга ўхшаш ҳодиса гумон қилинаётган вакцина қилинмаган шу ёшдаги болалар орасида сўнги пайтларда кузатилган бўлса, ҳодисанинг тасодифийлигини кўрсатувчи далилдир. Шунингдек, ҳодисанинг иммунизация билан алоқадор эмаслигини кўрсатувчи бошқа қатор далиллар ҳам бўлиши мумкин.

Инъекцияга реакция

Айрим шахсларда, ҳатоки бир гуруҳ шахсларда исталган инъекциядан олдин ва кейин турли реакциялар кузатилиши мумкин. Вакцина таркиби билан боғлиқ бўлмаган бундай реакциялар бош айланишига, қўллар ва

лаблар титрашига, қайт этишга, нафас сиқилишига, хушдан кетишга (нисбатан кўпроқ кузатилади) олиб келувчи гипервентиляция ва талвасага тушишлардан иборатдир.

Айрим шахслар бундай реакцияларни кучайтирувчи қўрқув туйғусини ҳис этишади. Агарда пациент кўпчилликнинг кўз ўнгида хушдан кетса ёки шунга ўхшаш бирон ҳолатга тушса, оммавий ваҳима, истерия кузатилиши мумкин. Иммунизациянинг моҳияти ҳақида тушунарли оҳангда тушунча бериш, инъекцияни бамайлихотир, ишончли тарзда амалга ошириш пациентда инъекция олдида кузатиладиган хавотирни пасайтиради ва реакциялар пайдо бўлиш эҳтимоллигини қисқартиради.

3.3 Иммунизациядан кейинги нохуш кўринишларнинг самарали мониторинг тизимини яратиш ва олиб бориш

Тиббий муассасалар раҳбарлари иммунизация хавфсизлиги устидан эпидемиологик назорат тизими амалга оширилиши учун масъулдирлар. Эпидемиологик назорат тизими амалдаги ҳисобот тизимининг (масалан, иммунизация билан қамраб олиш ҳақидаги, касалланиш ва нохуш реакциялар ҳақидаги ҳисоботларнинг) ажралмас таркибий қисмидир.

Куйидаги сиёсат ва стандарт оператив иш услублари иммунизация хавфсизлиги устидан самарали эпидемиологик назорат амалга оширилишини таъминлайди:

- Ходимлар томонидан ўз хизмат бурчларини қатъий сидқидилдан бажариш.
- Ҳар бир иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатининг миллий стандартларга мувофиқ келадиган таърифнинг мавжудлиги.
- Ҳар бир иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолати ҳақида шошилинч хабарнома юбориш ва бу ҳолатлар юзасидан олиб борилган текширув ҳақида ҳисоботнинг юқори инстанцияларга тақдим этилиши бўйича аниқ қўлланмаларнинг мавжудлиги.
- Иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолати юзасидан олиб борилган текширув ҳақидаги ҳисоботнинг стандарт шакли мавжудлиги.
- Мажмуавий таҳлил (тизимнинг куйи бўғинидан то Миллий даражагача) учун иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатлари ҳақидаги маълумотлар базасининг мавжудлиги.

Иммунизациядан кейинги нохуш кўринишларни аниқлаш, бу ҳолатлар юзасидан текширув олиб бориш ва ҳисоботи

Ҳар бир иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолати ҳақида, унинг сабабларини аниқлаш учун, ўз вақтида шошилинч хабарнома юбориш зарур. Тиббиёт ходимлари аксарият ҳолларда куйидаги сабабларга кўра иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолати ҳақида шошилинч хабарнома юборишмайди:

1. Ҳодиса иммунизацияга алоқадор деб қаралмайди.
2. Ҳисобот тартиби ва тизими ҳақида билишмайди.
3. Ҳисобот натижасида ўзлари жазоланишларидан қўрқишади.
4. Етказилган зарар учун ўзларида айбдорлик ва масъулият туйғусини ҳис этишади.
5. Ташхисга ишонч йўқлиги боис ҳисобот тақдим этилиши зарурлигини етарлича тушунмаслик.

Тиббий муассасалар раҳбарлари ҳисобот билан боғлиқ бу муаммоларни куйидагича бартараф этишлари мумкин:

- ҳисоботнинг муҳимлигини тушунтириш;
- ходимларга ҳар бир иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолати ҳақида ҳисобот тузиш тартибини ўргатиш;

- ҳаттоки ташхисга ишонч йўқ бўлган ҳолатда ҳам ҳисобот тақдим этган ходимларни рағбатлантириш;
- иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатини текширув, ходимни жазолашга эмас, тизимдаги муаммоларни аниқлашга қаратилганлига алоҳида урғу бериш;
- иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолати ҳақида хабар берган тиббиёт ходимларига тескари алоқа тарзида ижобий ахборот йўллаш.

(а) Қандай иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатлари қайд этиб борилиши зарур

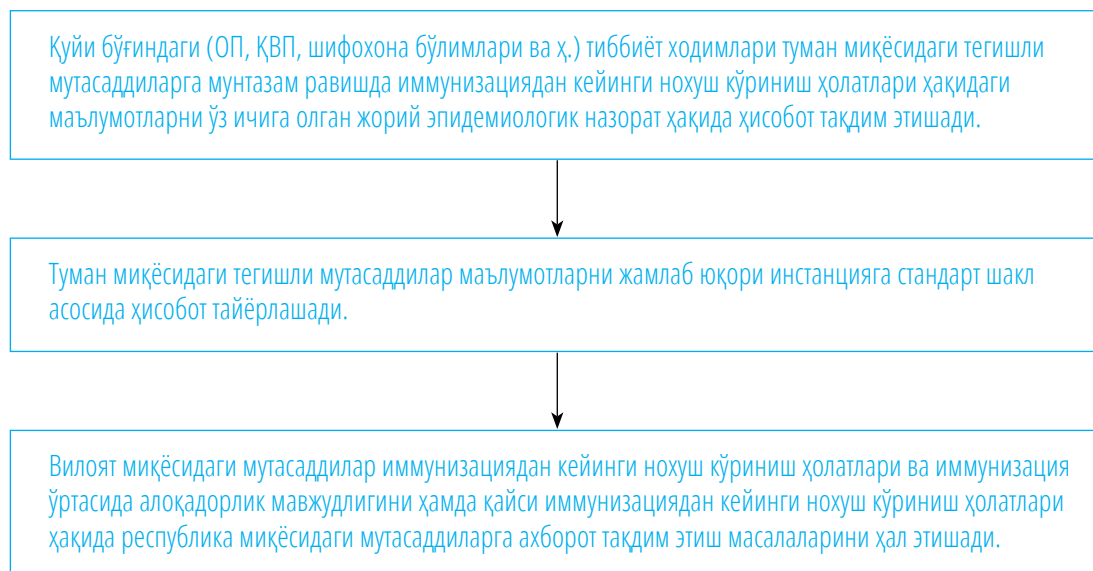
Тиббий муассаса раҳбари, унинг қўл остидаги ходимлар мониторинг олиб боришларини ва келишилган рўйхатга мувофиқ иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолати ҳақида шошилинч хабарнома юборишларини таъминлашлари шарт. Тиббиёт ходимлари куйидаги иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатлари мониторинг қилиниши ва ҳисоботга киритилиши зарурлигини билишлари керак.

1. Инъекция ўрнидаги барча абсцесслар.
2. БЦЖ киритилишидан кейинги барча лимфаденит ҳолатлари.
3. Тиббиёт ходимларининг ёки аҳолининг фикрига кўра иммунизацияга алоқадор бўлган барча ўлим ҳолатлари.
4. Тиббиёт ходимларининг ёки аҳолининг фикрига кўра иммунизацияга алоқадор бўлган ва госпитализация қилинишини тақозо этувчи барча касалланиш ҳолатлари.
5. Тиббиёт ходимларининг ёки аҳолининг фикрига кўра иммунизацияга алоқадор бўлган бошқа барча жиддий ва/ёки одатдан ташқари тиббий ҳолатлар.

Юқорида келтирилган иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатларининг бешта тоифасини «бошланғич» ҳодисалар деб юритилади, ҳамда уларнинг пайдо бўлиши тиббиёт муассасалари раҳбарларини тегишли тадбирлар қўллашга ундаши зарур.

б) Қандай ва нима тўғрисида ҳисобот тузиш зарур

Аксарият иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатлари ҳақида хабар юбориш тизими куйидаги босқичларни ўз ичига олади:

Республикаимизда иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатлари ҳақидаги маълумотномани тақдим этиш тартиби ва ундаги ахборотнинг ҳажмини белгилаб берувчи тегишли қўлланма ишлаб чиқилган бўлиб, иммунизация дастурига дахлдор тиббиёт ходимлари ушбу қўлланма билан танишиши ва шу асосда фаолият юритиши зарур. Иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатлари ҳақидаги маълумотлар стандарт шаклдаги шошилиш хабарнома орқали тақдим этилади.

Иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатлари ҳақидаги ҳисобот ўзида камида қуйидаги маълумотларни акс эттириши шарт:

- ҳодиса баёини, жумладан иммунизация ўтказилган санани, вакцинация усулини, тананинг қайси аъзосига (соҳасига) юборилганлигини ва иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолат бошланган санани ва аниқ вақтни;
- иммунизациядан кейин ўтган вақтни;
- қўлланилган вакцина ишлаб чиқарувчисини, вакцина номини ва серия номерини;
- пациент ҳақидаги маълумотни, жумладан ёши, жинси, этник мансублиги, манзили ва оилавий мулоқотдаги шахслар рўйхатини.

в) Ҳисоботни тақдим этиш муддати

Ўз вақтида текширув бошланиши учун иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатини аниқлаган тиббиёт ходими ўзидан юқорида турувчи мутасаддиларни 24 соат ичида хабардор қилиши зарур. Ўз вақтида хабарнома тақдим этилиши натижасида:

- тизимли хатоликлар тезгина аниқланади;
- бошқа шахслар азият чекишидан олдин хатоларни бартараф этиш бўйича чоралар кўрилади;
- аҳоли уларнинг саломатлигига ва муаммоларига нисбатан жиддий муносабатда бўлинаётганлигига ишонч ҳосил қилади.

3.4-машқ: Иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатларини қайд этиш тартиби

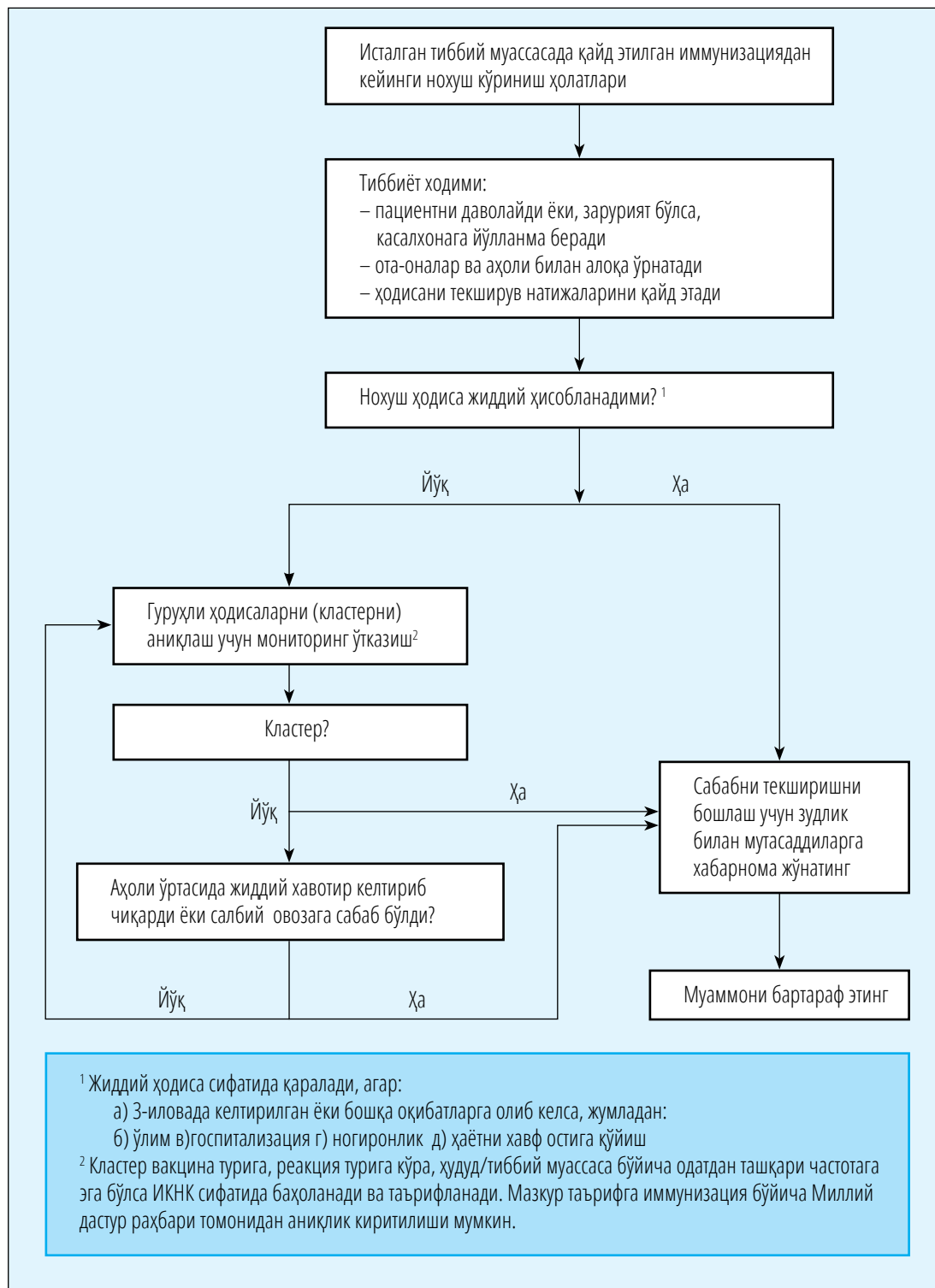
- Эпидемиологик назорат тизимида қайд этилиши кўзда тутилган иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатларини кўрсатинг.
- Ўзингиз тақдим этган рўйхат билан юқорида келтирилган рўйхатни солиштиринг. Рўйхатлар ўртасида тафовут мавжудми? Тафовут мавжуд бўлса сабабини тушунтиринг.
- Сизнинг хизмат фаолиятингиз доирасига иммунизациядан кейинги нохуш кўринишларни қайд этиш кирадимми? Агар кирадиган бўлса кимга, қачон, қаерда ва қандай тартибда иммунизациядан кейинги нохуш кўринишлар ҳақида хабарнома/ҳисобот жўнатасиз?
- Сиз тақдим этган рўйхатдаги ИКНК лар қайд этилганида қандай тадбирлар (ҳар бир кўринишга алоҳида) қўлланилишини айтинг.

Иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатлари қайд этилганида тегишли тадбирларни қўллаш

2-расмда тиббиёт муассасасидан иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатлари қайд этилганлиги ҳақидаги хабарнома олинганида амалга ошириладиган тадбирлар келтирилган.

2-расм: Иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатлари қайд этилганида тегишли тадбирларни қўллаш

Иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатлари қайд этилганида туман миқёсидаги мутасаддилар томонидан олиб бориладиган асосий ҳатти-ҳаракатлар:

- барча иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатлари ҳақида тиббиёт ходимларидан тегишли маълумотлар/ҳисоботлар олинишни таъминлаш;
- ушбу маълумотларни/ҳисоботларни таҳлил этиш ва уларни қайд этилиши зарур бўлган иммунизациядан кейинги нохуш кўринишларнинг Миллий рўйхати билан солиштириш (маълумотларни филтрлаш учун);
- иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатлари ҳақидаги ҳисоботларни кейинги босқичдаги мутасаддиларга жўнатиш.

Иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатларининг сабабларига қараб, уларнинг иммунизация дастурига салбий таъсирини камайтириш мақсадида мутасадди томонидан кўшимча тадбирлар ҳам амалга оширилиши мумкин. Бу тадбирлар қуйидагиларга қаратилади:

- вакциналар таъминотининг хавфсиз ва самарали тизимини, жумладан совуқлик занжири ишлашини, инъекция ва чиқиндилар утилизацияси учун етарли миқдордаги материаллар билан таъминланишини қўллаб-қувватлаш;
- тиббиёт ходимларини иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатларини тўғри аниқлаш, ўз вақтида вазиятга мос муносабатни намоеън этиш ва батафсил ҳисобот тайёрлаш бўйича ўқитиш;
- самарали алоқани ишлаб чиқиш ва қўллаш, иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатлари ҳақида хабар бериш тартиб-қоидаларининг тиббиёт ходимлари ва аҳоли томонидан бажарилишини назоратга олиш.

3.5-машқ: Иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатлари ва аҳоли билан алоқа. Миш-мишлар, овозалар тарқалишига ва аҳоли сўровларига вақтида муносабат билдиришга тайёр бўлинг

Ўшбу ҚВПда АКДС вакцинасини олгандан кейин 5 кун ўтгач нобуд бўлди. ҚВП 5000 нафар аҳолига хизмат кўрсатади. Ушбу гўдакнинг ўлиmidан кейин кўпгина ота-оналар ўз фарзандларини эмлатишдан бош тортди. Батафсил текширувлар натижасида вакцинани юбориш жараёнидаги хатоликлар ва вакцинанинг сифатига оид муаммолар аниқланмади.

Мазкур ҳодиса қандай типдаги иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатига мансуб?

Яқиндагина кузатилган гўдакнинг ўлимига қарамасдан вакцинация хавфсиз ва керакли эканлигига аҳолини ишонтириш учун қандай чораларни қўллаган бўлар эдингиз?

Иложи борица ҳодиса текширувини тезда бошлаш, пайсалга солмасдан ҳудудга ва ушбу хонадонга ташриф буюриш ўта муҳим. Дастлабки палладаёқ тегишли барча чораларни кўриш, маҳаллий коммуникация воситалари орқали аҳолини бохабар қилиш ва тушунтириш ишларини олиб бориш жуда фойдали. Ҳодиса ҳақидаги сўнги маълумотлар оммага тақдим этилиши зарур. Азият чеккан оила ва жамоатчилик ҳодиса малакали тарзда, ҳаққоний текширилаётганлигига ишонч ҳосил қилиши зарур. Ҳодиса текшируви ниҳоясига етгач, якуний натижа билан жамоатчиликни таништириш ҳам жуда фойдали бўлади. Нотиқ сифатида маҳаллий аҳолига яхши таниш, бообрў, халқ ишончига кирган, олдиндан иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатлари бўйича етарлича тайёргарликка эга ва мазкур ҳодисага доир барча маълумотлар билан батафсил таништирилган мутахассислар/экспертлар танланади.

1-ИЛОВА: ИММУНИЗАЦИЯ ХАВФСИЗЛИГИ БЎЙИЧА НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Кўп дозали флаконларга нисбатан сиёсатнинг бешта бандини айтинг.
2. Флакондан вакцинани шприцга олишдан олдин тиббиёт ходими текшириши зарур бўлган тўртта бандни айтинг.
3. Ўзитўсилувчи (ЎТ-) шприцнинг учта афзаллигини айтинг.
4. Ҳисобдан чиқарилган вакцинали флакон нима қилинади?
5. Тўлғазилган хавфсизлик қутисини йўқотишнинг учта тўғри усулини айтинг.
6. Вакциналар ҳисоби журналига қандай маълумотлар қайд этилиши зарур?
7. Силкитиш тестини бажариш тартибини баён этинг.
8. Эмлаш сессияси давомида вакцинали очилган флаконни қандай йўл билан совутилган ҳолда сақлайсиз?
9. Тиббиёт ходимлари томонидан вакциналарни эритиш учун мос келмайдиган эритувчи фойдаланилишига сабаб бўлувчи қайси хатоликлар энг кенг тарқалган?
10. Туман миқёсида иммунизация хавфсизлиги мониторинги учун қўлланиладиган иккита кўрсаткични айтинг.
11. Муайян вакцина билан эмлаш ўтказилишига нисбатан иккита мулақ монеликни кўрсатинг.
12. Ўзингиз яқин орада дуч келган иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатларининг иккита типини айтинг. Қанақа тадбирлар қўлладингиз?

Вазиятли масалалар

1. Тиббиёт ходими эрталаб сайёр эмлаш сессиясини ўтказишга тайёргарлик кўрмоқда: вакцинали барча флаконларда ФТИ биринчи босқични кўрсатмоқда. Совутгичли-сумкада тўртта совутиш элементи мавжуд. Тушдан кейин тиббиёт ходими совутиш элементлари эриб кетганлигини сезди, лекин ҳали бир неча гўдаклар эмланиши зарур. Қандай йўл тутилади?
2. «Биринчи навбатда яроқлилик муддати энг яқин қолган вакцинани қўллаш» қоидага амал қилишда қанақа омиллар инобатга олинади?
3. Сиз сайёр эмлаш сессияси дастурининг ярмини бажариб бўлдингиз. Совутгичли-сумкани очиб бир неча флакон (очилган ва очилмаган) сув тагида қолганлигини аниқладингиз. Сиз қандай йўл тутасиз?
4. Совутгич бутунлай тўлганлигини ва эритувчиларни жойлаш учун жой йўқлигини аниқладингиз. Совутгичда вакциналардан ташқари инсулин ва совутилган ҳолда сақланиши зарур бўлган бошқа дори-дармонлар мавжуд. Сиз қандай йўл тутишингиз зарур?
5. Тиббиёт ходими 2007 йил 22 сентябрда АҚДС флаконини очди, унда ФТИ биринчи босқични кўрсатаётганлигини, ҳамда мазкур партиядаги вакцинанинг яроқлилик муддати 2007 йил 20 сентябрда тугаганлигини пайқайди. Қандай йўл тутиш зарур?

2-ИЛОВА: ИММУНИЗАЦИЯ ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ БОРАСИДА АСОСИЙ ИЖРОЧИЛАРНИНГ ЎРНИ ВА МАЖБУРИЯТЛАРИ

Иммунизация хавфсизлиги устидан эпидемиологик назорат тизими самарали ишлаши учун мазкур тизим фаолиятида иммунизация дастурининг барча босқичларидаги тиббиёт ходимларининг, иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатлари келиб чиқишига дахлдор бўлган соғлиқни сақлаш муассасаларининг барчаси иштирок этиши зарур. Ушбу иловада иммунизация дастурининг турли босқичларида асосий ижрочиларнинг ўрни ва мажбуриятлари тақсимланишига мисоллар келтирилган.

Даволаш-профилактика муассасаси босқичи: Тиббиёт ходими, куратор Тиббиёт ходимининг мажбуриятлари:

- Иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатларини аниқлаш – амалиётда иммунизацияни амалга оширувчи ҳамширалар ва бошқа тиббиёт ходимлари иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатларини аниқлаш мақсадида барча эмланган болалар ва уларнинг оналари устидан навбатдаги эмлаш сессиялари пайтида ёки чақалоқларга патронаж ташрифи чоғида мониторинг олиб боришлари зарур. Тиббиёт ходими ота-оналарга иммунизациядан кейинги нохуш кўринишлар вужудга келганида дарҳол хабар беришлари зарурлигини уқдириши/тайинлаши даркор.
- Иситма, оғриқ каби енгил аломатларни даволаши, айрим ҳолларда мутахассис врачга ёки бошқа тиббиёт муассасасига маслаҳат учун юбориш.
- Иммунизациядан кейинги жиддий нохуш кўриниш ҳолатлари ҳақида зудлик билан врачга хабар бериш.
- Иммунизациядан кейинги гуруҳли нохуш кўриниш ҳолатлари ҳақида зудлик билан врачга хабар бериш.
- Иммунизациядан кейинги енгил нохуш кўринишлар (масалан, АКДС юборилган соҳадаги маҳаллий абсцесс, БЦЖ билан эмлашдан кейин регионар лимфаденит пайдо бўлиши ва ҳ.) ҳақидаги маълумотларни мунтазам равишда ойлик ҳисобот кўринишида тақдим этиш.
- Эмлашни бажарган тиббиёт ходимлари вакцина ва эритувчиларнинг очиб фойдаланилган барча флаконларини, жумладан бўшаган флаконларни ҳам 72 соат мобайнида совутгичда, алоҳида қутига солиб сақлаши лозим. Уларга ишлатилган вақти ва жойини кўрсатиб белги қўйиш зарур.
- Иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатлари бўйича дастлабки текширувни олиб боришда тиббиёт ходимига кўмаклашиш.
- Аҳоли ва ота-оналар билан мунтазам мулоқотда бўлиб, уларда иммунизация хавфсизлиги ва турли миш-мишларнинг асоссизлиги борасида ишонч уйғотиш.
- Зарурият туғилганида вазиятга қараб айрим мустақил қарорларни қабул қилиши мумкин (масалан, абсцесс кузатилганида инъекция услубини ўзгартириш).

Кураторлар:

- Иммунизация ўтказилган ҳудудга кураторлик ташрифлари чоғида эмланган аҳоли ўртасида кузатилаётган иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатларининг мониторингини олиб боришади.
- Иммунизацияни ўтказувчи тиббиёт ходимларига, ишлаб чиқаришдан ажралмаган ҳолда, хавфсиз иммунизация амалиёти бўйича ўқишлар ташкил қилади.
- Иммунизацияни ўтказувчи тиббиёт ходимларига ойлик ҳисобот шаклларини тўлғазиш бўйича йўл-йўриқлар беради.

- Иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатлари бўйича ҳисобот тақдим этган тиббиёт ходимларини рағбатлантиради.
- Тиббиёт ходимларига/эпидемиологга маълумотлар тўплаш ва ҳисоботлар тузишда ёрдам кўрсатади.
- Тиббиёт ходимларига/эпидемиологга текширувлар ўтказишда ёрдам кўрсатади.

Врачнинг/клиницистнинг мажбуриятлари:

- Иммунизациядан кейинги барча жиддий нохуш кўриниш ҳолатларини аниқлаш.
- Иммунизациядан кейинги жиддий нохуш кўриниш ҳолатларини даволайди, агар зарурият бўлса бошқа мутахассисларга маслаҳатга юборади.
- Агар зарурият туғилса текширувлар олиб боради/иштирок этади.
- Ҳисобот шаклларини – бирламчи ахборот бўйича ҳисобот шаклини (шошилинч хабарнома), дастлабки текширувлар бўйича ҳисобот шаклини ва якуний батафсил текширувлар бўйича ҳисобот шаклини тўлғазади.
- Иммунизациядан кейинги жиддий нохуш кўриниш ҳолатлари ва ўлим ҳолатлари ҳақида туман эпидемиологига ахборот беради.
- Иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатлари ҳақида туман эпидемиологига ҳисобот берилишини, жумладан эмлашдан кейинги 2 ҳафта мобайнида пайдо бўлган исталган локализациядаги абсцесслар ва эмлашдан кейин исталган муддатда ривожланган регионар лимфаденитлар ҳақида ҳисобот берилишини таъминлайди.
- Бошқа врачларни/клиницистларни иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатларини аниқлаш, даволаш ва ҳисобот тузиш, шунингдек, енгил ва жиддий нохуш кўринишларнинг дифференциацияси борасида ўқитиш.
- Аҳоли ва ота-оналар билан мунтазам мулоқотда бўлиш. Иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатлари қайд этилганида турли миш-мишлар тарқалишининг олдини олиш учун жамоатчиликка тўғри маълумотлар тақдим этиш. Бундай ахборотлар ўзида текширувнинг бориши, натижалари ҳақидаги маълумотларни ва хулосаларни акс эттириши зарур.

Ўз вақтида қуйидаги зарур ўзгартиришларни амалга ошириш учун вакцинадорлар ва маҳаллий иммунизация дастури иштирокчилари билан ахборот алмашиш:

- Моддий-техник таъминот: агарда иммунизация дастуридаги хато-камчилликлар тегишли материаллар, ускуналар етишмаслиги ёки совуқлик занжиридаги бузилишлар туфайли келиб чиқаётган бўлса моддий-техник таъминотни яхшилаш/ташкиллаштириш.
- Ўқитиш: тиббиёт ходимларининг билим ва кўникмаларини яхшилаш учун, ўқитиш ёрдамида услубий муаммоларни ҳал этиш.
- Кураторлик: тизимли хатоликларни ва ҳисоботдаги муаммоларни аниқлаш учун иммунизация дастурининг мунтазам мониторингини йўлга қўйиш. Тизимли хатоликларни бартараф этиш учун жиддий/гуруҳли иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатлари қайд этилганида кураторлик фаолиятини кучайтириш.

Туман миқёсидаги мутахассис (врач) /клиницист (худди юқорида кўрсатилганидек, фақат туман миқёсида)

- Иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатларини аниқлаш + муаммоларни ҳал этиш (туман марказий шифохонаси).
- Жиддий иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ва ўлим ҳолатлари ҳақида зудлик билан туман эпидемиологига ёзма хабарнома-маълумотнома тақдим этиш.

Туман эпидемиологи

Туман эпидемиологининг мажбуриятлари куйидагилардан иборат:

- иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатлари юзасидан олиб борилган суриштирув расмийлаштирилган далолатномаларни текширади, таҳлил этади ва уларни вилоят босқичига тақдим этади;
- иммунизациядан кейинги жиддий нохуш кўриниш ва ўлим ҳолатлари ҳақида зудлик билан вилоят эпидемиологига хабар беради;
- иммунизациядан кейинги жиддий нохуш кўриниш ва ўлим ҳолатларини текшириш (иммунизациядан кейинги нохуш кўринишларни текшириш бўйича туман ва вилоят комиссиялари билан ҳамкорликда);
- врачлар ва ўрта тиббиёт ходимларига кураторлик ёрдами кўрсатиш;
- клиницист-врачлар билан ҳамкорликда дозор эпидемиологик назорат фаолиятини таъминлаш:
  - туман эпидемиологи бошқарилувчи инфекциялар дозор пунктлари маълумотларига таяниб, барча иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатлари устидан дозор эпидемиологик назоратни таъминлайди. Дозор пунктлари иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатлари кузатилганида болалар мурожаат қиладиган, юбориладиган (педиатрия, оналик ва болаликни ҳимоя қилиш бўлимлари ва ҳ.) шифохоналар бўлиши мумкин. Дозор пунктларида мониторинг олиб бориш ва ҳисоботлар тузиш учун жавобгар шахс тайинланади. Ҳужжатларни тўғри юритиш ва иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатлари йўқлиги ҳақида ҳисобот («ноллик» ҳисобот) тайёрлаш - дозор эпидемиологик назорат фаолиятининг ажралмас таркибий қисмларидир;
  - дозор эпидемиологик назорат ёрдамида иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолати вакцинация оқибатими ёки тизимли хатоликми ёки вакцинация билан бир пайтга тасодифан тўғри келиб қолган, бутунлай бошқа келиб чиқишга эга ҳодисами деган саволларга жавоб олиниши мумкин;
- иммунизациядан кейинги нохуш кўринишнинг енгил ҳолатлари ҳақида вилоят босқичига умумлаштирилган маълумотларни жўнатади.

ИММУНИЗАЦИЯДАН КЕЙИНГИ НОХУШ КЎРИНИШ ҲОЛАТЛАРИ БЎЙИЧА МИЛЛИЙ ЭКСПЕРТИЗА КОМИТЕТИ

- Иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатлари бўйича Миллий экспертиза комитетининг таркиби иммунизация дастурининг Миллий раҳбари, бош педиатр, бош инфекционист, бош невропатолог, бош иммунолог, бош эпидемиолог, назорат органлари вакили ва фармаколог/токсикологдан иборат бўлиши мумкин.
- Комитет аъзолари йилига камида 2 мартаба йиғилиш ўтказишади.
- Комитет текширув натижаларининг баҳсли ҳолларида сабаб-оқибат боғланишларини баҳолашни амалга оширади; тизим сифатининг назоратини таъминлайди.
- Шошилиш тиббий экспертиза ўтказилиши талаб этилаётган ҳолларда иммунизациядан кейинги нохуш кўринишлар юзасидан текширув олиб борилишига қўмаклашади.

Иммунизация дастурининг Миллий раҳбари барча масалаларга масъул ва уларни мувофиқлаштириб туради:

- Барча ҳисобот ва текширув натижаларини умумлаштириш.
- Иммунизациядан кейинги нохуш кўринишлар бўйича тегишли қўлланма/муолажаларнинг стандарт амалиётини (СОПларни) ишлаб чиқиш ва таҳрир этиш.
- Иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатлари назорат тизими фаолияти бўйича вилоят/ туманлар билан тесқари алоқани таъминлаш.

- Республикамиздаги иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатлари бўйича эпидемиологик назорат тизимининг фаолиятини даврий равишда баҳолаб бориш.
- Иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатлари бўйича Миллий маълумотлар базасини шакллантириш ва тўлдириб бориш.
- Иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатлари бўйича Миллий экспертиза комитетига барча зарур маълумотлар тақдим этилишини қўллаб-қувватлаш.

ҚАЙСИ ИММУНИЗАЦИЯДАН КЕЙИНГИ НОХУШ КЎРИНИШ ҲОЛАТЛАРИНИ ҚАЙД ЭТИШ ЗАРУР

10-жадвал: Зудлик билан қайд этилиши зарур бўлган иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатлари

• Тиббиёт ходимларининг ёки аҳрлининг фикрига кўра иммунизацияга алоқадор бўлган барча ўлим, госпитализация, ногиронлик ёки бошқа жиддий ва одатдан ташқари кўринишлар
• Анафилаксия
• Токсик шок синдроми
• Анафилактик реакция (тезкор типдаги ўта сезгирлик)
• Ўткир нимжон фалажлик (ЎНФ)*
• Энцефалопатия
• Сепсис
• Вакцина сифати шубҳали бўлган барча ҳолатлар
• Барча гуруҳли иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатлари

Эслатма: барча ЎНФ ҳолатлари ҳақида ЎНФ устидан амалдаги назорат тизими доирасида хабар берилди.

Доимий (3 соатдан ошқ) тўхтовсиз йиғлаш, гипотоник гипореспонсив эпизод (ГГЭ), ўткир маҳаллий реакция, инъекция соҳасидаги (бактериал) абсцесс, талвасага тушиш, жумладан фебрил талваса, неврит, тромбоцитопения, лимфаденит, тарқалган БЦЖ-инфекция, остит/остеомиелит каби бошқа кўринишлар ҳақида ойлик ҳисоботлар орқали хабар берилди. Енгил умумий реакциялар одатда жиддий асоратларсиз кечади.

Бироқ тиббиёт ходими бундай реакцияларнинг табиатидаги, оғирлигидаги ёки частотасидаги барча ўзгаришлар ҳақида ўз мутасаддисига ва кураторига хабар бериши зарур. Бундан ташқари, исталган бундай нохуш кўриниш гуруҳли равишда кузатилса ёки жамоатчиликнинг хавотирланишига сабаб бўлса, улар ҳақида шошилиш хабарнома жўнатилиши ва иммунизациядан кейинги жиддий нохуш кўриниш ҳолатларидек зудлик билан текширилиши шарт.

ҚАНДАЙ, КИМГА ВА ҚАЧОН ХАБАР БЕРИШ КЕРАК

ЖССТ иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатлари бўйича қуйидаги тартибда хабар берилишини тавсия этади:

Иммунизациядан кейинги енгил нохуш кўриниш ҳолатлари ҳақида тиббиёт ходими туман эпидемиологига ойлик ҳисобот тақдим этади. Ўз навбатида туман эпидемиологи вилоятга, вилоятдан эса ойлик ҳисобот жадвалига мувофиқ иммунизация дастурининг Миллий раҳбарига ҳисобот жўнатилади. Иммунизациядан кейинги

жиддий нохуш кўриниш ҳолатлари ҳақида тиббиёт ходими зудлик билан телефон орқали ёки бошқа исталган усулда туман эпидемиологига ва ўз мутасаддисига хабар беради. Тиббиёт ходими иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатлари ҳақида бирламчи ҳисобот Шаклини тўлғазади ва нусхасини 24 соат ичида туман эпидемиологига жўнатади. Туман эпидемиологи бирламчи ҳисоботдан нусха олиб вилоят эпидемиологига/иммунизация дастурининг Миллий раҳбарига ҳам, навбатдаги 24 соат ичида жўнатади. Туман эпидемиологи ҳодисани текшириш бўйича гуруҳ тузади ва дастлабки текширишни ўтказди, кейин иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатларини дастлабки текшириш ҳақида ҳисобот Шаклини тўлғазади ва нусхасини ҳодиса қайд этилганидан бошлаб 7 кун мобайнида вилоят эпидемиологига/иммунизация дастурининг Миллий раҳбарига жўнатади. Ушбу ҳисоботда ҳодиса билан ва ўлимнинг гумон қилинаётган сабаби билан боғлиқ бутун ахборот акс этирилиши зарур. Шу босқичда, юқоридаги ҳисоботга асосланиб вилоят эпидемиологи/иммунизация дастурининг Миллий раҳбари ҳодисани текшириш бўйича кейинги ҳатти-ҳаракатлар йўналишини белгилашади, мурдани ёриш, вакцинани лаборатория таҳлилидан ўтказиш, вакцинацияни тўхтатиб туриш ва ҳ. масалаларни ҳал этади. Қаерда батафсил текширув ўтказилиши тақозо этилса, район эпидемиологи ва вилоят эпидемиологи/Миллий экспертиза комитетининг аъзолари билан ҳамкорликда амалга оширишади. Ушбу комиссия иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатларини батафсил текшириш ҳақида ҳисобот Шаклини тўлғазади ва нусхасини мурдани ёриш ҳисоботи, вакцинани текшириш натижаси ҳақидаги ҳисобот ва ҳодисага дахлдор барча бошқа қўшимча ҳужжатлар билан биргаликда иммунизация дастурининг Миллий раҳбарига ҳодиса қайд этилганидан бошлаб 90 кун мобайнида жўнатади. Бундай ҳодисалар иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатлари бўйича Миллий экспертиза комитети томонидан ҳар тўрт ойда бир марта кўриб чиқилади.

Иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатлари ҳақида ҳисобот тақдим этган тиббиёт ходимлари, ҳаттоки ҳодисанинг вакцинация билан алоқадорлиги шубҳали бўлса ҳам, ҳисобот кеч жўнатилган бўлса ҳам, рағбатлантирилади.

3-ИЛОВА: ИММУНИЗАЦИЯДАН КЕЙИНГИ НОХУШ КЎРИНИШ ҲОЛАТЛАРИНИНГ ТАЪРИФИ ВА УЛАРНИ ДАВОЛАШ

иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолати	ҳодисанинг таърифи	давosi	вакциналар
Ўткир нимжон фалажлик (Вакцина-ассоциацияланган полиомиелит фалажи)	<p>Вакцина-ассоциацияланган полиомиелит фалажи ташхиси «истисно этиш ташхиси» бўлиши керак; ушбу ташхисни фақатгина полиомиелит бўйича Миллий комитет экспертлари фақат касалликнинг бошқа сабабларини истисно этишгандан кейин, қуйидаги талабларга амал қилишиб қўйишлари мумкин:</p> <p>а) ЖССТ томонидан аккредитациядан ўтказилган полиомиелит лабораториясида фекалий намуналари текширилганида Сэбин вируси аниқланган, лекин ёввойи полиовируслар аниқланмаган;</p> <p>б) Мулоқот натижасидаги ҳодисалар учун – орал полиомиелит вакцинасини (вакцинал штаммини) вакцинация жараёнида эмас, вакцинация ўтказилган боладан ўткир нимжон фалажлик бошланишидан аввал 4 кундан 30 кунгача давр оралиғида юқтириш эҳтимоллиги мавжуд; ва</p> <p>с) Полиомиелитсимон қолдиқ фалажлик беморни қайта текшириш чоғида ўткир нимжон фалажлик бошланганидан кейин 60 кун ўтгач аниқланган</p>	Хос давosi йўқ; кўмаклашувчи терапия	ОПВ
Анафилактик-симон реакция (ўткир ўта сезгирлик)	<p>Иммунизациядан кейин 2 соат мобайнида намоён бўлувчи гиперэргик ўткир аллергик реакция; қуйидаги аломатлар хос (битта ва бир неча):</p> <ul style="list-style-type: none"> • бронхлар спазми эвазига ҳуштаксимон нафас олиш ва ҳансираш • халқум спазми/халқум шиши • терига тошма тошиши, юз шиши ёки тарқалган шиш <p>Енгилроқ аллергик реакциялар ҳақида хабар бериш шарт эмас</p>	Одатда ўзи соғаяди. Антигистамин препаратлар фойдали бўлиши мумкин	Барча

3-МОДУЛЬ

Анафилаксия	Бронхлар спазми билан ёки бронхлар спазмисиз ва/ёки халқум спазми/шиши билан кечувчи қон айланиши етишмовчилигига олиб келувчи ўткир тезкор (1 соат мобайнидаги) аллергия реакция	Адреналин инъекцияси	Барча
Диссеминация-ланган БЦЖ-инфекция	БЦЖ билан эмлашдан кейин 1–12 ой мобайнида ривожланувчи тарқалган инфекция, <i>Mycobacterium bovis</i> БЦЖ вакцина штаммини ажратиш йўли билан тасдиқланади. Одатда иммунитетни заифлашган шахсларда кузатилади	Силга қарши препаратлар, жумладан изониазид и рифампицин билан даволанади	БЦЖ
Энцефалопатия	Куйидаги учта ҳолатдан исталган иккитаси билан характерланувчи касалликнинг ўткир бошланиши:	Хос давоси йўқ; қўмақлашувчи терапия	Қизамиқ, Кўкйўтал
	<ul style="list-style-type: none"> • талвасага тушиш • бир кун мобайнида ёки кўп давом этувчи онгнинг оғир ўзгариши • бир кун мобайнида ёки кўп давом этувчи феъл-атвордаги яққол ўзгаришлар 		
	Агар иммунизация билан алоқадор бўлса АКДС вакцинасидан кейин 48 соат мобайнида ёки қизамиқ вакцинасидан кейин 7–12-кунлар оралиғида вужудга келади		
Иситма	Иситма (ректал ҳарорат даражасига кўра) куйидагича таснифланиши мумкин: Енгил иситма: 38–38,9°C Юқори ҳарорат: 39–40,4°C ва Фавқулодда юқори ҳарорат: ≥ 40,5°C ва юқори	Симптоматик; парацетамол. Кўп суюқлик ичиш	Барча
		Совуқ губка ёки ванна. Юқори ва фавқулодда юқори ҳароратда бошқа аломатларни, симптомларни топишга ҳаракат қилиш, уларни қайд этиш ва даволаш зарур	

Гипотоник, гипореспонсив синдром (ГГС ёки коллапс)	<p>Тўсатдан 10 ёшдан ёшроқ болаларда эмлашдан кейин 48 соат оралиғида (одатда 12 соатдан кам вақт ичида) бошланиб бир минутдан бир неча соатгача давом этади. Қуйидаги барча аломатлар мавжуд бўлиши зарур:</p> <ul style="list-style-type: none"> • нимжонлик (гипотония) • паст реактивлик (гипореспонсивлик) • рангнинг оқариб бўзариши, цианоз ёки кўриш ва эшитиш таъсиротларига реакциянинг йўқлиги 	<p>Ҳолат ўткинчи бўлиб, ўз-ўзидан ўтиб кетади; махсус даво талаб этилмайди. Бу ҳолат келажакда ушбу вакцинани давом эттиришга монелик ҳисобланмайди</p>	<p>Асосан АҚДС, бошқа вакциналар камдан кам ҳолларда</p>
Инъекция ўрнида абсцесс	<p>Инъекция соҳасида суюқлик билан тўлган флюктуация қилувчи ёки ёрилувчи бўшлиқ. Агар инфекция аломатлари мавжуд бўлса (масалан, йиринглаш, яллиғланиш белгилари, иситма, экмада культура ажратилиши) — бактериал абсцесс. Агар ажратма экилганида бактериал культура ажратилмаса — стерил абсцесс. Стерил абсцесслар одатда вакцинага хос хусусиятлар билан белгиланади</p>	<p>Бўшлиқни очиш ва дренаж қўйиш; агар бактериал абсцесс бўлса антибиотиклар</p>	<p>Барча инъекция орқали юборилувчи вакциналар</p>
Лимфаденит (жумладан йирингли лимфаденит)	<p>Камида, ёки битта лимфатик тугуннинг > 1,5 см (катта киши битта бармоғининг эни баробарида) ҳажмда катталашиши билан, ёки лимфатик тугун устида оқма пайдо бўлиши билан намоён бўлади. Деярли ҳамisha фақат БЦЖ вакцинаси келтириб чиқаради, шу боис БЦЖ вакцинаси юборилганидан кейин 2–6 ой мобайнида, эмлаш амалга оширилган томонда (асосан, қўлтиқ ости соҳасида) пайдо бўлиши мумкин</p>	<p>Ўз-ўзидан битиб кетади (бир неча ой ичида), ёрилгунга қадар даволамаган маъқул. Тугун ёрилгач жарроҳлик дренажи қўйилиб, силга қарши воситалар билан маҳаллий инстилляция амалга оширилади. Силга қарши воситалар билан мунтазам даволаш самара бермайди</p>	<p>БЦЖ</p>
Остит / Остеомиелит	<p>БЦЖ нинг <i>Mycobacterium bovis</i> штамми ажралиши билан кечувчи суюқнинг яллиғланиши</p>	<p>Силга қарши воситалар, жумладан изониазид ва рифампицин билан даволаш</p>	<p>БЦЖ</p>

Тўхтовсиз йиғлаш	3 соат ёки ундан узоқ давом этувчи, кучли чинқириқ билан бирга кузатилувчи, тўхтовсиз йиғлаш	Тахминан бир кун мобайнида давом этади; оғриқсизлантирувчи воситалар ёрдам бериши мумкин	АҚДС, Кўкйўтал компоненти
Талвасалар	Марказий неврологик симптомлар билан биргаликда кечмайдиган тарқалган конвульсиялар пайдо бўлади. Фебрил талвасалар: агар ҳарорат 100,4°F ёки 38°C (ректал) юқори бўлса. Афебрил талвасалар: агар ҳарорат меъёردа бўлса	Ўз-ўзидан ўтиб кетади; қўллаб-қувватловчи терапия; агар иситма бўлса парацетамол ва совутиш; баъзи ҳолларда (аҳён-аҳёнда) талвасага қарши воситалар	Барча, айниқса кўкйўтал, қизамиқ
Сепсис	Бактериал инфекция (агар, иложи бўлса қонни бактериологик текширувда мусбат натижа билан тасдиқланувчи) туйфайли касалликнинг ўткир оғир бошланиши. Ҳисоботларда тизимли хатоликларнинг индикатори сифатида қайд этилиши зарур	Имкон қадар эрта ташхис қўйиш ва даволаш муҳим. Инфузион суюқликлар ва вена ичига антибиотиклар юбориб даволаш учун зудлик билан госпитализация қилиш	Барча инъекция орқали юбориладиган вакциналар
Оғир маҳаллий реакция	Инъекция жойида қизариш ва/ёки шиш, қуйидаги симптомлар (битта ёки бир нечаси): <ul style="list-style-type: none"> • яқин жойлашган бўғимнинг шишиши; • 3 кундан охиқ вақт мобайнидаги оғриқ, қизариш ва шиш; • госпитализация қилиш талаб қилинади. Нисбатан енгил маҳаллий реакция кўп учрайди ва одатда қайд талаб қилинмайди	Бир неча кун — бирон ҳафта давомида ўз-ўзидан ўтиб кетади. Оғриқсизлантирувчи воситалар билан симптоматик даво. Антибиотиклар қўлланилмайди	Барча инъекция орқали юбориладиган вакциналар
Токсик шок синдроми	Иммунизациядан кейин бир неча соат мобайнида тўсатдан бошланувчи иситма, қайт қилиш ва кучли диарея. Кўпинча 24-48 соат ичида ўлимга олиб келади. Ҳисоботларда тизимли хатоликларнинг кўрсаткичи сифатида қайд этилиши зарур	Имкон қадар эрта ташхис қўйиш ва даволаш муҳим. Инфузион суюқликлар ва вена ичига антибиотиклар юбориб даволаш учун зудлик билан госпитализация қилиш	Барча инъекция орқали юбориладиган вакциналар (айниқса тирик вакциналар)

4-ИЛОВА: ИММУНИЗАЦИЯДАН КЕЙИНГИ НОХУШ КЎРИНИШ ҲОЛАТЛАРИ ЮЗАСИДАН ТЕКШИРУВ ОЛИБ БОРИШ ТАРТИБИ

1. Текширувларни ўтказиш бўйича эслатмалар

Ушбу эслатмалардан ҳодисалар текшируви ҳақидаги ҳисобот шаклини тўлғашишда фойдаланиш зарур. «*» — белгиси билан кўрсатилган ахборотни йиғиш муҳим, лекин ушбу ахборот иммунизациядан кейинги нохуш ҳодисалар текшируви ҳақидаги ҳисобот шаклига киритилмаган. Муайян бир шаклни усул сифатида қўллаш тадқиқотчига иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатлари пайдо бўлишининг сабабини тушунишда ёрдам беради. Демак, шакл ишчи фаразни шаклантириш имконини беради, бу фараз иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатлари пайдо бўлишининг сабабини тасдиқлаш мақсадида бошқа тадқиқотлар ўтказиш ва клиник материаллар намуналарини йиғиш учун асос бўлиб хизмат қилади.

Даволаш-профилактика муассасаси тиббиёт ходими, ушбу шаклни тўлғазгач навбатдаги босқичга — одатда туман босқичига тақдим этади. Иккинчи — туман босқичидаги мутасадди ушбу иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолати ҳақида навбатдаги - вилоят/марказий босқичларига хабар берилишига арзидиган етарлича жиддий ҳолатми ёки йўқлиги борасида қарор қабул қилади. Кейинги босқичларда қайд этилиши тақозо этиладиган иммунизациядан кейинги жиддий нохуш кўриниш ҳолатларига барча госпитализация қилинган ҳолатлар ва барча ўлим билан тугаган ҳолатлар киритилади. Иммунизациядан кейинги нохуш кўринишларнинг бошқа ҳолатларида вилоят/марказий босқичларига ҳисобот берилиши масаласини дастур мутасаддиси томонидан ҳал этилиши мумкин. Камроқ жиддийроқ кўринишлар ҳақида ахборот тақдим этилиши кураторлар томонидан даволаш-профилактика муассасаси даражасида иммунизация дастури бажарилишининг мониторингини амалга ошириш учун фойдали ҳисобланади.

1.1 Пациентнинг паспорт маълумотлари

Сўранг:

- туғилган санасини (ой, кун, йил)
- жинси
- фамилияси
- исми
- манзили
- қайд этилган санаси, иммунизация санаси, эмлаш ва симптомлар пайдо бўлиши орасидаги интервал.

1.2 Текширув ўтказинг ва маълумотларни тўпланг

Пациент ҳақида суриштиринг

- а) Реакция типини
  - маҳаллий реакция
  - марказий асаб тизими
  - бошқа нохуш кўринишлар
  - иммунизациядан кейин 4 ҳафта мобайнида пайдо бўлган бошқа оғир ёки одатдан ташқари нохуш кўринишлар
- б) тиббий анамнез*

- иммунизация тарихи
- анамнез ва иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатининг клиник кўриниши
- анамнезида шунга ўхшаш реакция ёки бошқа аллергик кўринишлар
- даволаш, госпитализация ва оқибат.

Иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолати ривожланишига олиб келган вакцина ҳақида суриштиринг

- ўша куни юборилган барча вакциналарнинг номи ва тартиб рақами, масалан, АҚДС-2
- серия рақами, ишлаб чиқарувчи номи ва яроқлилик муддати
- эритилган вакциналар учун эритувчи ҳақида ҳам айнан шу маълумотлар тўпланиши зарур
- ушбу сериядаги вакцинанинг қўлланилиш давомийлиги*
- ушбу сериядаги вакцинани олган/қўллаган даволаш-профилактика муассасалар рўйхати*
- ушбу сериядаги вакцинани қўллаган ва иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолати ривожланганлиги ҳақида хабар берган бошқа даволаш-профилактика муассасаларининг ҳисоботлари*
- вакцинани ташиш шароитлари, ҳақиқий (амалдаги) сақлаш шароитлари, флакон индикаторининг ҳолати ва совутгичдаги ҳароратни қайд этиш варақасидаги ҳолат*
- совуқлик занжирининг юқори босқичидан даволаш-профилактика муассасасига тушгунга қадар вакцинанинг сақланиши, назорат карточка-индикаторнинг ҳолати*

Маҳаллий иммунизация хизмати ҳақида суриштиринг

- вакциналарнинг сақланиши ва тақсимооти
- эритувчиларнинг сақланиши ва тақсимооти
- эритиш (эритишдан кейин вакцинани қўллаш учун рухсат этилган максимал давр)
- очилган флаконларнинг сақланиши
- фойдаланилган флаконларнинг утилизацияси
- шприц ва игналардан фойдаланиш ва уларнинг стерилизацияси
- вакцинатор(лар)нинг исми, шарифи, фамилияси
- иммунизация усуллари ўқитишнинг деталлари
- кураторлик амалга оширилганми
- одатдагидан кўп миқдорда эмлаш ўтказилиши кузатилганми?

Эмлаш ўтказилишини кузатиш*

- совутгичда яна нималар сақланади
- қайси вакциналар бошқа препаратлар билан биргаликда сақланади
- ёрлиқсиз вакцина флаконлари борми
- адаштирилиши мумкин бўлган ўхшаш флаконлар вакцинали флаконлар билан ёнма-ён сақланадими
- вакциналарни эритиш қандай амалга оширилади
- эритувчилар қандай ва қаерда сақланади
- инъекция қандай қилинади
- шприц ва игналарни қандай стерилизация ёки утилизация қилинади
- очилган флаконлар нима қилинади
- очилган флаконлардан биронтаси ифлослангандек кўринадими

Ушбу жойдаги бошқа кишилар ҳақида суриштиринг*

- улар айнан шу вакцинани олишганми

- улар касалланишдими
- иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолати ривожланишига олиб келган эмлашни амалга оширган вакцинатор(лар)нинг исми, шарифи, фамилияси

Иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатининг тахминий сабаби ҳақидаги ишчи фаразни* шакллантиринг. Масалан:

- Қуйидагилар билан боғлиқ тизимли хатоликлар:
  - вакцинани нотўғри ташиш ва сақлаш
  - вакцинани эритишдаги хатолик
  - жараённинг ностериллиги
  - вакцинани юборишнинг нотўғри техникаси
- Вакцинанинг хусусиятлари
  - вакцинани ишлаб чиқарувчининг хатолари
  - вакцина билан боғлиқ (бирок ишлаб чиқарувчининг хатоси эмас)
- Тасодифан бир пайтга тўғри келиб қолиш
- Бошқа сабаблар
- Номаълум

1.3 Клиник материал намуналарини йиғинг ва жўнатинг

Ишчи фараз шакллантирилиши билан, аёнки, гумон қилинаётган сабабни тасдиқлаш ёки рад этиш учун клиник материал намуналарини текшириш талаб этилади. Фақатгина керакли намуналарни йиғиш зарур. Уларни лабораторияга жўнатишда, нима сабабдан намуналар олинганлиги, қандай маълумотлар зарурлигини аниқ кўрсатиш зарур.

Қуйидагиларни ёзинг:

- қандай намуналар олинди
- намуна олинган сана
- намуна юборилган сана *
- қандай лаборатория таҳлиллари ўтказилиши зарур

1.4 Натижалар ва хулосалар*

- Лаборатория таҳлиллари натижалари
- Клиник хулосалар
- «Воқеа жойидаги» текширув хулосаси
- Қисқа хулосалар

2. Намунани йиғиш бўйича тавсиялар

Фақатгина иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолат текшируви учун зарур бўладиган намуналар йиғилиши ва лабораторияга жўнатилиши зарур. Уларни танлаш иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолати ривожланишига олиб келган сабаблар ҳақидаги ишчи фаразга боғлиқ;

Пациентдан (одатда врач белгилайди):

- қон, сийдик, орқа мия суюқлиги, яра ажратмасидан суртма ёки абсцесс ичидан намуна
- секцион намуналар (ўлим қайд этилганида), қўшимча равишда гистологик текширув учун тўқима намуналари.

Даволаш-профилактика муассасасида қўлланиладиган вакцина:

- Иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолати кузатилган болага қўлланилган вакцина ва эритувчиларнинг очилган флаконларини йиғинг. Агар тизим тўғри фаолият юритса, текширувчининг очилган флаконларни излаши, аниқлаши учун зарурият қолмайди. Шунга қарамасдан, қўлланилган вакцина ва эритувчиларнинг очилган флаконларини излаш амалга оширилиши зарур.
- Иккита даволаш-профилактика муассасасидан ва бешта марказий омбордан худди совутгичдан олинганидек вакцина ва эритувчи сақловчи бир неча флаконни йиғинг. Вакцинанинг стериллиги ва адъюванти (масалан, алюминий сақлаши), эритманинг эса стериллиги ва кимёвий таркиби текширилиши мумкин. Вакциналарни бундай текширув кундалик одатдаги тадбирлардан бири сифатида эмас, балки қатъий кўрсатмалар мавжудлигида, муайян шубҳалар туғилганида амалга оширилади.

Шприцлар ва игналар

Худди вакциналар каби, инъекция учун фойдаланилган шприц ва игналарнинг қаердалиги номаълум бўлиши мумкин ва уларни топиш учун жиддий ҳаракат – қидирув амалга оширилиши зарур. Агарда иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолати зудлик билан ривожланган бўлмаса, одатда фойдаланилган шприц ва игналар олиб чиқиб кетилган ёки стерилизация қилинган бўлади.

- Агарда ишлатилган анжомлар топиладиган бўлса, аввало, жуда эҳтиётлик билан барча игналарнинг қалпоғи кийдирилади (игна тасодифан қадалиб кетишидан эҳтиёт бўлинг).
- Агарда бир марталик ёки ўзитўсилувчи шприцлар қўлланилса, қадоғи очилмаган шприц ва игналардан ҳам намуналар олинг. Улар одатда бактериал ифлосланишга текшириб кўрилади.

5-ИЛОВА: ИММУНИЗАЦИЯДАН КЕЙИНГИ НОХУШ КЎРИНИШ ҲОЛАТЛАРИ ҲАҚИДАГИ БИРЛАМЧИ ҲИСОБОТНИНГ ШАКЛИ

Иммунизациядан кейинги нохуш кўринишлар (48 соат мобайнида хабар берилиши зарур)

Вилоят	
Туман	
Тиббий муассаса	Ҳисобот санаси
Исми шарифи	
Ёши (туғилган санаси)	Жинси: эр/аёл
Онасининг/отасининг ФИО	
Тўлиқ манзилгоҳи	
Вакцинация санаси ва вақти	Аломатларнинг пайдо бўлиш санаси ва вақти
Эмлаш ўтказилган жойнинг тўлиқ манзилгоҳи	
Эмлаш учун қўлланилган вакциналар	
Ҳар бир юборилган вакцинанинг серия рақами ва яроқлилик муддати	
Реакция тури	
Ўлим санаси	
Бошқа қўшимча изоҳлар	

Шаклни тўлғазган шахсининг ФИО ва лавозими

Имзо

Шаклни тўлғашиш якунлангач иммунизациядан кейинги нохуш кўринишлар устидан эпидемиологик назорат бўйича ойлик ҳисобот билан қўшиб жўнатилади:

ФИО _____ факс № _____ e-mail: _____

ЖССТ тавсиясига кўра текширув ҳақидаги дастлабки ҳисобот бир ҳафта мобайнида, батафсил якуний ҳисобот эса 3 ой мобайнида тақдим этилади

6-ИЛОВА: ИММУНИЗАЦИЯДАН КЕЙИНГИ НОХУШ КЎРИНИШ ҲОЛАТЛАРИ БЎЙИЧА ДАСТЛАБКИ ТЕКШИРУВ НАТИЖАЛАРИ ҲАҚИДАГИ ҲИСОБОТНИНГ ШАКЛИ

Иммунизациядан кейинги нохуш кўринишлар (7 кун мобайнида хабар берилиши зарур)

Вилоят	
Туман	
Тиббий муассаса	Ҳисобот санаси
Исми шарифи	
Ёши (туғилган санаси)	Жинси: эр/аёл
Онасининг/отасининг ФИО	
Тўлиқ манзилгоҳи	
Вакцинация санаси ва вақти	Аломатларнинг пайдо бўлиш санаси ва вақти
Эмлаш ўтказилган жойнинг тўлиқ манзилгоҳи	
Эмлаш учун қўлланилган вакциналар	
Ҳар бир юборилган вакцинанинг серия рақами ва яроқлилик муддати	
Реакция тури	
Ўлим санаси	
Ўлимнинг тахминий сабаби:	
Иммунизациядан кейинги нохуш кўринишнинг тахминий сабаби: Тизимли хатолик/ вакцинага реакция/тасодифан бир пайтда содир бўлиш/номаълум	
Кейинги ҳатти-ҳаракатлар режалаштирилганми: Ҳа / Йўқ (режалаштирилган бўлса, батафсил баён этинг)	
Реакция тури	
Реакция тури	
Бошқа қўшимча изоҳлар	

Шакли тўлғазган шахснинг ФИО ва лавозими

Имзо

7-ИЛОВА: ИММУНИЗАЦИЯДАН КЕЙИНГИ НОХУШ КЎРИНИШ ҲОЛАТЛАРИНИНГ РЎЙХАТИ

Иммунизациядан кейинги нохуш кўринишлар рўйхати

Ушбу шакл туман ва периферик босқичларда иммунизациядан кейинги нохуш кўринишлар рўйхатини тузиш учун, бундай ҳолатларнинг тенденцияси ва кластерларини аниқлаш мақсадида фойдаланилади. Шунингдек, шакл марказий босқичда маълумотларни таққослаш учун ҳам фойдали бўлиши мумкин.

Эмлаш				Ҳисобот даври: _____ дан _____ гача								
				Сана (кун, ой, йил)								
№	Исми шарифи	манзили	Тиббий муассаса	Туғилиш	Охириги эмлаш	Бошланиши	Хабар	Текширув	Вакцина	Реакция тип	Госпитализация	Ўлим

1 — инъекция ўрнида абсцесс; 2 — БЦЖ лимфоденпатия; 3 — ўткир маҳаллий реакция; 4 — ўткир нимжон фалажлик; 5 — энцефалопатия/энцефалит/менингит; 6 — эпилептик тутқаноқ; 7 — ўткир анафилаксия; 9 — токсик шок; 10 — бошқа (қанча талаб қилинса, шунча рақам кўйинг)

1 — ҳа; 2 — йўқ; 10 — номаълум.

8-ИЛОВА: ИММУНИЗАЦИЯДАН КЕЙИНГИ НОХУШ КЎРИНИШ ҲОЛАТЛАРИ БЎЙИЧА АТРОФЛИЧА (ЯКУНИЙ) ТЕКШИРУВ НАТИЖАЛАРИ ҲАҚИДАГИ ҲИСОБОТНИНГ ШАКЛИ

Иммунизациядан кейинги нохуш кўринишлар (3 ой мобайнида тақдим этилиши зарур)

Иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ёки иммунизациядан кейинги ўлим

Ходисанинг идентификация рақами — № .:
IND (ИКНК)

/ ____ / ____ / ____ / ____ ўтқир нимжон фалажлик
ҳолатларидаги каби кодлашдан фойдаланиш зарур.

Текширув санаси:

1	Беморнинг ФИО (босма ҳарфлар билан)	
2	Ота-оналарнинг ФИО	Отасининг ФИО Онасининг ФИО
3	Ёши ва жинси	--/--/-- туғилган санаси эр/аёл йил ой кун
4	Тўлиқ манзилгоҳи	
5	Эмлаш ўтказилган жой	Тиббий муассаса / Сайёр эмлаш ўтказилган жой / Касалхона / Туғруқхона / Хусусий клиника / Бошқа жой (кўрсатиш)
6	а. Эмлаш санаси ва вақти	
	б. Эмлаш сессияси ўтказилган жой (Тўлиқ манзилгоҳи)	
7	Иммунизациядан кейинги нохуш кўринишни келтириб чиқарган вакцинанинг номи	
8	Иммунизациядан кейинги нохуш кўринишни келтириб чиқарган вакцина(лар) билан эмланганлар сони	Ўша вакцина (агар бошқа серия қўлланилган бўлса): Ўша серия:
9	Иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш пайдо бўлган сана ва вақт Бирламчи ҳисобот санаси	
10	Иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш тури	Реакция/ўлим
11	Пациент госпитализация қилинганми	Ҳа/ Йўқ/ Номаялум

12	Агар госпитализация қилинган бўлса, касалхонага тушган санаси ва вақти	
	Касалхона номи	
	Палата №	
	Госпитализациянинг марказлашган тартиб рақами	
	Натижа	Соғайди / ҳали касалхонада / асорат / ўлим / номаълум
13	Симптомлар ва аломатлар	
	1. Бошланиш вақти	
	2. Шок аломатлари мавжудми	Ҳа/Йўқ
	3. Ҳарорат (Цельсий бўйича даражаларда)	
	4. Пульс (тўлиқлиги / бир минутда уриши)	
	5. Нафас (чуқурлиги / бир минутдаги сони)	
	6. Талваса (қисқача тасвирлаш)	Ҳа / Йўқ
	7. Қайт қилиш (қисқача тасвирлаш)	Ҳа / Йўқ
	8. Диарея (қисқача тасвирлаш)	Ҳа / Йўқ
	9. Оннинг ўзгариши	Ҳа / Йўқ
	10. Тошма (қисқача тасвирлаш)	Ҳа / Йўқ
	11. Бошқа симптомлар ва аломатлар (қисқача тасвирлаш)	
	12. Воқеалар ривож (тарихи) ва кетма-кетлигини тасвирлаб симптомлар ва аломатлар ривожланишини акс эттиринг (марҳамат қилиб, агар зарурият бўлса, воқеаларни тасвирлаб қўшимча варақ ёки, иложи бўлса, касаллик тарихини илова қилинг)	
	13. Юқорида келтирилган симптомлар текширувни ўтказган тиббиёт ходими томонидан аниқланганми ёки касаллик тарихидан олинганми	
14	Ўтказилган даво (иложи бўлса, касаллик тарихини илова қилинг)	

15	ЎСИШ ВА РИВОЖЛАНИШ/АНАМНЕЗ/ ОИЛАВИЙ АНАМНЕЗ (1–7 ёшдаги болалар учун)	
	1. Туғруқ тури	Меъёрдаги туғруқ / кесарево кесилиши/туғруқ пайтида ёрдам
	2. Ҳомиладорлик	Муддатидан олдинги туғруқ / муддатидаги туғруқ / туғруқнинг кечикиши
	3. Туғруқдаги асоратлар (қисқача тасвирлаш)	
	4. Туғилганидаги оғирлиги (агар иложи бўлса)	
	5. Ҳозирги пайтдаги оғирлиги (агар иложи бўлса)	
	6. Ҳозирги пайтдаги бўйи (агар иложи бўлса)	
	7. Ҳозирги пайтдаги бошининг айланаси (агар иложи бўлса)	
	8. Ривожланиш босқичлари	Кичик (ингичка-нафис) моторика
		Умумий моторика
		Нутқ
		Мослашув ва ижтимоий анамнез
	9. Ўтмишдаги касалликлари: аллергия, астма, талваса ва ҳ.	
10. Илгари кузатилган иммунизациядан кейинги ўхшаш нохуш кўринишлар	Ҳа/ Йўқ/ Номаълум	
11. Оилавий анамнез — эпилепсия, аллергия, астма ва ҳ.		
12. Анамнезда ўхшаш кўринишлар ака-ука ва опа-сингилларда мавжудлиги	Ҳа/ Йўқ/ Номаълум	
13. Киши эмлаш билан бир пайтда бирон бир касаллик бўйича даволаниш курсини олганми	Ҳа/ Йўқ/ Номаълум Агар олган бўлса, қанақа ва дозаси	
16	ИММУНИЗАЦИЯ БЎЙИЧА АХБОРОТ (Дастурий хатолик гумон қилинган ҳолатда)	
	1. Вакцинацияни амалга оширган тиббиёт ходимининг ФИО	
	2. Касб-кори, манзилгоҳи	
	3. Иш стажи	
	4. Иммунизация соҳаси бўйича иш тажрибаси (йилларда)	
	5. Тиббиёт ходими иммунизация соҳаси бўйича охириги маротаба қачон малака оширган	
	6. Кураторнинг ФИО	

	7. Касб-кори, манзилгоҳи	
	8. Иш стажи	
	9. Иммунизация соҳаси бўйича иш тажрибаси (йилларда)	
	10. Куратор иммунизация соҳаси бўйича охириги маротаба қачон малака оширган	
17	1. Эмланган шахсларнинг умумий сони. ФИО/ ёш/жинс/вакцина номини кўрсатиб батафсил рўйхат илова қилиш	
	2. Илгари кузатилган иммунизациядан кейинги ўхшаш нохуш кўринишлар ҳақидаги хабарлар	а. Ҳозирги ҳолат кузатилаётган тиббий муассасада: Ҳа/Йўқ/ Номаълум б. Эмлашнинг олдинги сессиялари вақтида ҳам ҳозиргидек типдаги вакциналарни қўллаш: Ҳа/Йўқ/ Номаълум
	Агар кузатилган бўлса	Нохуш кўриниш турини кўрсатинг Сони Жойи
	3. Ўхшаш нохуш кўринишлар/ҳодисалар қайд этилган (эмланмаганлар орасида)	а. Айнан шу тиббиёт муассасасида: Ҳа/ Йўқ/ Номаълум б. Айнан шу жойда сайёр эмлаш сессияси пайтида: Ҳа/ Йўқ/ Номаълум
	Агар кузатилган бўлса	Нохуш кўриниш турини кўрсатинг Сони Жойи
	4.1 Ушбу эмланганлар орасида қуйидаги шахслар бўлишганми:	а. Эмлаш сессияси бошида эмланганлар б. Ушбу эмлаш сессияси яқунланиш арафасида эмланганлар в. Номаълум
	4.2 Агар кўп дозалик флаконлар қўлланилган бўлса қуйидаги шахслар бўлишганми:	а. Флакондан биринчи дозани олганлар б. Флакондан сўнгги дозани олганлар
	5. Вакцинация техникаси	Эритиш: қониқарли / қониқарсиз/ кузатилмади Вакцинани шприцга торттириб олиш: қониқарли / қониқарсиз/ кузатилмади Инъекция техникаси: қониқарли / қониқарсиз/ кузатилмади Инъекция жойини кўрсатинг

18	ИММУНИЗАЦИЯДАН КЕЙИНГИ НОХУШ КЎРИНИШ БИЛАН АЛОҚАДОР БЎЛГАН ВАКЦИНА ҲАҚИДА БАТАФСИЛ АХБОРОТ	
	Номи:	
	Савдо номи (марка номи):	
	Ишлаб чиқарувчи:	
	Серия рақами:	
	Яроқлилик муддати:	
	Ушбу вакцина республикамызда қайд этилганми:	Ҳа/Йўқ
	Ушбу серияни қўллашга Миллий назорат органининг рухсати борми:	Ҳа/Йўқ
	1. Ушбу сериядаги вакцина олинган (кирим қилинган) сана	Миллий омборда: Вилоят омборида: Туман омборида: Тиббий муассасада: Сайёр эмлаш ўтказиладиган жойда:
	2. Совуқлик занжири шароитларини сақлаш:	Миллий омборда Вилоят омборида Туман омборида Тиббий муассасада Тиббий пунктда Сайёр сессияда
	3. Ҳужжатлардаги қайдларга кўра совуқлик занжири шароитлари бузилганлиги ҳақида шубҳа мавжудми? (агар бўлса, қаерда ва қачон?)	
	4. Музлатишга сезгир вакцинанинг музлатилганлиги ҳақида шубҳа мавжудми? (агар бўлса, қаерда ва қачон?)	
	5. Вакцина ва эритувчи қаерда сақланади?:	Тиббий муассасада: музхона/ совутгич/ термоконтейнер Тиббий пунктда: музхона/ совутгич/ термоконтейнер Сайёр сессияда: музхона/ совутгич/ термоконтейнер Бошқа (кўрсатиш)
	6. Вакцина қандай ташилади?	Авторефрижераторда /совутгич-сумкада/ термоконтейнерда /бошқа (кўрсатиш)
	7. Вакцинанинг қадоқланиши	Қониқарли / қониқарсиз/ кузатилмаган
	8.1. Совуқлик занжирида ҳарорат режимининг сақланиши (ҳароратни қайд этиш варақасини текширинг)	Қониқарли / қониқарсиз/ кузатилмаган

8.2. Эмлаш сессиялари пайтида очилган флаконларнинг совутилган ҳолда сақланиши	Қониқарли / қониқарсиз/ кузатилмаган	
9. Вакциналарни совутгичда сақлаш шароитлари	Музлатиш камераси: қониқарли / қониқарсиз/ кузатилмаган	
	ФТИ ҳолати: қониқарли / қониқарсиз/ кузатилмаган	
	Совутгичнинг совутиш камераси: қониқарли / қониқарсиз/ кузатилмаган	
10. Вакциналар сақланадиган совутгичда доридармон ёки озик-овқатлар сақланадими?	Ҳа/ Йўқ/ Номълум Агар сақланса, аниқ кўрсатинг:	
Эмлаш сессияси пайтида вакцина		
11. Агар эритилган бўлса, қанақа эритувчи қўлланилган?		
12. Вакцинани эритиш учун қанақа шприцдан фойдаланилди?	Кўпмарталик/бирмарталик / ЎТ–	
13. Эритиш усули (агар зарур бўлса): * эритиш учун стерил шприц ва игнадан фойдаланиш; * флакондаги барча эритувчини ишлатиш	Ҳа/Йўқ Ҳа/Йўқ	
14. Вакцинани эритилганидан кейин флаконда игна қоладими	Ҳа/Йўқ/ кузатилмаган	
15. Флакон очилган сана ва вақт		
16. Текширтириш учун вакцина олинди		
i) Мансабдор шахснинг ФИО		
ii) Текширтириш учун вакцина юборилган сана		
iii) Текширтириш учун вакцина юборилган жой		
iv) Вакцинани текширтириш натижаси		
19	Лаборатория текширувлари	
	а. қон таҳлили амалга оширилганми	
	б. қон таҳлили амалга оширилган бўлса, натижаси қандай	
	в. орқа мия суюқлиги таҳлили амалга оширилганми	
	г. орқа мия суюқлиги таҳлили амалга оширилган бўлса, натижаси қандай	
	д. амалга оширилган бошқа текширувлар	
	е. бу текширувларнинг натижаси қандай	

20	Ўлим кузатилганда	
	а. Мурдани ёриб текширилганми	
	б. Мурдани ёриб текширилган бўлса, қаерда амалга оширилган	
	в. Мурдани ёриб текширишнинг қисқача натижалари (марҳамат қилиб, ёриш ҳақидаги ҳисоботни илова қилинг)	
21	Тахминий ўлим сабаби/ резидуал асоратлар	
22	Иммунизациядан кейинги нохуш кўринишнинг тахминий сабаблари	Тизимли хатолик: инъекция стериллиги/ вакцинани эритиш/организмга юбориш услуги/вакцинани сақлаш/ вакцинани ташиш/ номаълум/ бошқа (кўрсатинг)
Вакцинага реакция: вакцина сериясидаги муаммо/ вакцинага йўл қўйиладиган доирадаги муайян реакция / бошқа		
Тасодифан бир пайтда содир бўлиш: ўхшаш кўринишларнинг вакцина олмаганларда ҳам кузатилиши/ бошқа		
Инъекциядан қўрқиш		
Номаълум		
23	Изоҳлар ва тавсиялар (ёки исталган бошқа қўшимча ахборот/амалга оширилган ҳатти-ҳаракатлар ёки амалга оширилиши зарур бўлган ҳатти-ҳаракатлар)	

Текширувни амалга оширган шахснинг ФИО, касби ва манзилгоҳи.

Имзо

Марҳамат қилиб, амбулатория беморининг касаллик тарихини, стационар беморининг касаллик тарихини, лаборатория таҳлиллари натижаларини ва бошқа шу каби тегишли ҳужжатларнинг фотонусхаларини илова қилинг.

Агар айрим маълумотлар ҳисобот тақдим этилаётган пайтда тайёр бўлмаса, уларни кечиктирмасдан, 90 кун мобайнида жўнатиш. Қўшимча ахборотларни, улардан Сиз қачон хабар топган бўлсангиз, ўшанда жўнатиш.

9-ИЛОВА: ИММУНИЗАЦИЯДАН КЕЙИНГИ НОХУШ КЎРИНИШ ҲОЛАТЛАРИ БЎЙИЧА АТРОФЛИЧА (ЯКУНИЙ) ТЕКШИРУВ НАТИЖАЛАРИ ҲАҚИДАГИ ҲИСОБОТНИНГ ШАКЛИ

Ушбу шаклни иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатлари бўйича ўтказилган текширув ниҳоясига етгач ва натижалар олингач тўлғазилади. Мазкур шакл туман миқёсидаги мутасадди томонидан тўлғазилади ва вилоят/республика бошқичларига юборилади.

Ҳодисани тасвирланг

Клиник текширув яқунланган	Ҳа	Йўқ	Номаълум
Реакцияни иммунизация келтириб чиқарганлик эҳтимоллиги мавжуд	Ҳа	Йўқ	Номаълум
Агарда реакцияни иммунизация келтириб чиқарганлик эҳтимоллиги мавжуд бўлса сабабини аниқланг			
Вакцинани сақлаш ёки ташиш	Ҳа	Йўқ	Номаълум
Вакцинани организмга нотўғри юбориш	Ҳа	Йўқ	Номаълум
Эритишдаги хатолик	Ҳа	Йўқ	Номаълум
Вакцинани ишлаб чиқаришдаги хатолик	Ҳа	Йўқ	Номаълум
Анжомларнинг стерил эмаслиги	Ҳа	Йўқ	Номаълум
Вакцина билан боғлиқ, лекин уни ишлаб чиқаришдаги хатолик эмас	Ҳа	Йўқ	Номаълум
Бошқа хатоликлар	Ҳа	Йўқ	Номаълум
Кўрсатинг, қандай			
Вазиятни ўнглашга қаратилган тадбирлар амалга оширилган			
Кўрсатинг, қандай			
Текширувни ўтказган шахс			

Имзо

ФИО

Эслатма:

*Вужудга келган вазият ягона жиддий иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳодисаси сифатида (яъни, госпитализация ёки ўлим) ёки нисбатан енгилроқ иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатлари гуруҳи сифатида баҳоланиши мумкин.

** ушбу вакцина тури, реакция тури ёки ушбу ҳудуд учун ёки муассаса учун одатдан ташқари частотада кузатиладиган иммунизациядан кейинги нохуш кўриниш ҳолатларини кластер ёки ҳодисалар гуруҳи сифатида баҳолаш мумкин. Янада аниқ таъриф Миллий дастур раҳбари томонидан берилиши мумкин.

10-ИЛОВА: ОИВ-ИНФЕКЦИЯСИ ОҚИБАТИДА ИММУНИТЕТИ ЗАИФЛАШГАН ШАХСЛАРНИ ЭМЛАШ БЎЙИЧА АСОСИЙ ТАВСИЯЛАР

10-жадвал: ОИВ-инфекцияси оқибатида иммунитетни заифлашган шахсларни эмлаш бўйича асосий тавсиялар

Вакцина (изоҳ)	Ўдаклар ва болалар	Катталар	Режадан ташқари иммунизация
Куйдирги	—	—	Кўрсатма асосида ўтказиш
БЦЖ	Мумкин эмас/ мунозаралиа	—	Мумкин эмас
Вабо (CVD 103-HgR)	—	—	Мумкин эмас
Вабо (WC/rBs)	—	—	Кўрсатма асосида ўтказиш
АҚДС/АаҚДС/АДС	Тавсия этилади	—	—
А гепатити	—	—	Кўрсатма асосида ўтказиш
В гепатити	Тавсия этилади	Кўрсатма асосида қўллаш	—
НІВ	Тавсия этилади	мунозарали ^а	—
Грипп ^б	—	—	Кўрсатма асосида ўтказиш
Япон энцефалити	—	—	Кўрсатма асосида ўтказиш
Менингококк	—	—	Кўрсатма асосида ўтказиш
ҚПҚ/ҚҚ/Қ/Қ	Тавсия этилади / мунозарали ^а	мунозарали ^а	—
ОПВ	Мумкин эмас	—	Мумкин эмас
Ўлат	—	—	Кўрсатма асосида ўтказиш
Пневмококк	—	—	Кўрсатма асосида ўтказиш
Кутуриш	—	—	Кўрсатма асосида ўтказиш
Ротавирусли инфекция	—	—	Мумкин эмас
Канали энцефалит	—	—	Кўрсатма асосида ўтказиш
АС/АДС-М	Тавсия этилади	Тавсия этилади	—
Ич терлама (Ty21a)	—	—	Мумкин эмас
Ич терлама инактивация қилинган	—	—	Кўрсатма асосида ўтказиш
Сув чечак	—	—	Мумкин эмас / мунозарали ^а
Сариқ иситма	—	—	Мумкин эмас

Тавсия этилади: вакцина режали иммунизациянинг таркибий қисми сифатида тавсия этилади, ёки ОИВ иммуносупрессияси уни қўллашни тақозо этади.

Эмлашни ўтказиш/Кўрсатма асосида қўллаш: иммуносупрессия, агар бошқа ҳолатлар бўлмаса, монелик ҳисобланмайди.

Эмлаш мумкин эмас: ОИВ иммуносупрессияси — вакцинани қўллаш учун мутлақ ёки нисбий монелик ҳисобланади.

Мунозарали: вакцинани қўллаш борасидаги қарор, вакцинани қўллашдаги индивидуал хавф-хатарни ва вакцинанинг кўзда тутилатган самарадорлигини таққослаб кўриб чиқишга асосланиб қабул қилинади.

-: қатор учун тадбиқ этилмайди.

³Вакцинани қўллашга доир алоҳида масалалар бўйича қуйидаги манбаларга мурожаат қилинг:

- Ўзбекистон Республикасининг 06.11.2007 йилдаги 0239–07 СанҚваМ.

- «ЖССТ Европа минтақаси Клиник протоколи: ОИВ/ОИТС инфекцияли шахсларни ва ОИВ-инфекциясига нисбатан хавфли гуруҳга мансуб шахсларни эмлаш». Протоколнинг тўлиқ матни:

http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0005/78503/Chap_12_HIV_rus.pdf.

сайтида мавжуд.

⁴Эслатма: «тирик» компонент сақловчи вакцинани қўллаш мумкин эмас. Агарда гриппга қарши вакцинани қўллаш буюрилган бўлса, инактивация қилинган вакцинани қўлланг.

11-ИЛОВА: **ЖССТ ҚАЙТА ТЕКШИРУВИДАН ҲТКАЗИЛГАН ВАКЦИНАЛАР**

ЖССТ нинг вакциналар рўйхати бўйича янгиланган ахборотини БМТ ташкилотлари харид қилишлари учун қуйидаги электрон манзилдан олиниши мумкин.

http://www.who.int/immunization_standards/vaccine_quality/PQ_vaccine_list_en/en/index.html.

12-ИЛОВА: БИБЛИОГРАФИЯ

Инъекциялар хавфсизлиги ва тиббий чиқиндилар билан ишлаш

1. *WHO website of the Safety Injection Global Network alliance:*
http://www.who.int/injection_safety/sign/en/
2. *Who policy statement: The use of opened multi-dose vials of vaccine in subsequent sessions.* Geneva, World Health Organization, 2000 (WHO/V&B/00.09).
3. *Temperature sensitivity of vaccines.* Geneva, World Health Organization, 2006 (WHO/IVB/06.10).
4. *Managing an injection safety policy.* Geneva, World Health Organization, 2003 (WHO/BCT/03.01).
5. *Guiding principles to ensure injection devices security.* Geneva, World Health Organization, 2003 (WHO/BCT/03.12).
6. *Injections practices: Rapid assessment and response guide.* Geneva, World Health Organization, 2003 (WHO/BCT/03.11).
7. *Tool for the assessment of injection safety.* Geneva, World Health Organization, 2001 (WHO/V&B/01.30).
8. *Procuring single-use injection equipment and safety boxes.* Geneva, World Health Organization, 2003 (WHO/BCT/03.04).
9. *A guide for supervising injections.* Geneva, World Health Organization, 2003 (WHO/EHT/04.03).
10. *Aide-mémoire for the safety of mass immunization campaigns.* Geneva, World Health Organization, 2002 (WHO/V&B/02.10).
11. *SIGN, Injection Safety Aide-Mémoire:*
http://www.who.int/injection_safety/about/country/en/AMENG.pdf
12. *SIGN, Leaflet on best injection practices:*
http://www.who.int/injection_safety/toolbox/en/LeafletBestPracticesPrinter.pdf
13. *SIGN, A behaviour change strategy to promote the safe and appropriate use of injections:*
http://www.who.int/injection_safety/toolbox/en/BehaviourChangeStrategy.pdf
14. *Aide-mémoire for infection prevention and control in a health care facility.* Geneva, World Health Organization, 2004 (WHO/BCT/04.01).
15. *Aide-mémoire for health care worker safety:*
http://www.who.int/injection_safety/toolbox/docs/AM_HCW_Safety.pdf
16. *WHO website on Health Care Waste management:*
<http://www.healthcarewaste.org/en/>
17. *Aide-mémoire for the safe health care waste management:*
http://www.who.int/injection_safety/toolbox/en/AM_HCWaste.pdf
18. *Teacher's guide for the management of wastes from health-care activities.* Geneva, World Health Organization, 1998 (WHO/EOS/98.06).

Иммунизациядан кейинги нохуш кўринишлар (ИКНК)

1. *Surveillance of adverse events following immunization; Field guide for managers of immunization programmes.* Geneva, World Health Organization, 1997 (WHO/V&B/02.32).
2. *Workshop on establishing/strengthening a national immunization safety surveillance programme (Facilitators workbook and Participant's workbook).* Geneva, World Health Organization, 2003 (WHO/IVB/03.08; WHO/IVB/03.09)

3. *Supplementary information on vaccine safety*. Part 1: Field issues. Geneva, World Health Organization, 2000 (WHO/V&B/00.24)
4. *Supplementary information on vaccine safety*. Part 2: Background rates of adverse events following immunization. Geneva, World Health Organization, 2000 (WHO/V&B/00.36)
5. Mehta U, Duclos P, Milstien JB, Folb PI, *Developing a National System for dealing with adverse events following immunization*. *Bulletin of the World Health Organisation*, 2000, 78: 170-177.
6. *Aide-mémoire: AEFI investigation*. Geneva, World Health Organization, 2000
7. *Aide-mémoire: AEFI causality assessment*. Geneva, World Health Organization, 2000
8. WHO website on immunization safety:
http://www.who.int/immunization_safety/safety_quality/vaccine_safety_websites/en/index.html

4

МОДУЛЬ

Қўллаб-қувватловчи КУРАТОРЛИК

Иммунизация хизматини қўллаб-қувватлаш учун кураторлик (қўллаб-қувватловчи кураторлик) — бу тиббиёт ходимига ўз иш сифатини доимий такомиллаштириб боришда соғлиқни сақлаш тизимининг юқори босқичларидаги иммунизация учун масъул мутасаддиларнинг ёрдам кўрсатиш жараёнидир. Қўллаб-қувватловчи кураторлик ўзаро ҳурмат асосида, авторитар бўлмаган оҳангда, кураторлик ташрифларининг йўлга қўйилишига тиббиёт ходимларининг малакасини ошириш имкониятларидан бири сифатида урғу берган ҳолда амалга оширилади.

Қўллаб-қувватловчи кураторлик очиқ-ошкоровий, икки томонлама мулоқотни рағбатлантиради, муаммоларни ҳал этишни енгиллатувчи жамоавий ёндошувларни ишлаб чиқишга кўмаклашади. Унинг диққат марказида — қўйилган мақсадларга эришиш учун ишни мониторинг қилиб бориш, қарорлар қабул қилиш чоғида маълумотлардан фойдаланиш, ходимлар томонидан вазифалар тўғри бажарилишини таъминлаш мақсадида мунтазам назорат олиб бориш туради.

Қўллаб-қувватловчи кураторликнинг назорат текширувларидан фарқи

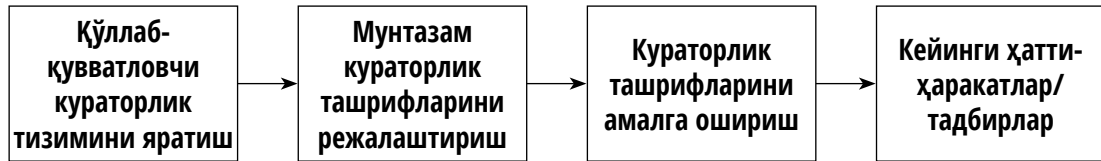
Қўллаб-қувватловчи кураторлик хато-камчиликларни аниқлашга эмас, ишни бажаришга кўмаклашади

Аксарият ҳолатларда анъанавий тарзда кузатиб боришнинг авторитар, инспекторлик ёки назорат ёндошувлари қўлланилади. Бундай ёндошув тиббиёт ходимларида мотивация йўқ ва улар ишни тўғри бажаришлари учун ташқаридан қаттиқ назорат олиб борилиши зарур деган фикрга асосланган. Лекин, раҳбарлар ва тиббиёт ходимлари ҳамкорликда иш сифатини яхшилашса ва муаммоларни ҳал этишса қўллаб-қувватловчи кураторлик иммунизация дастурини бажаришга яхшироқ кўмаклашиши исботланган. 1-жадвалда қўллаб-қувватловчи кураторликнинг ва назорат ёндошувининг қиёсий тавсифлари келтирилган.

1-жадвал: Назоратга нисбатан ёндошувларни таққослаш

Назорат ёндошуви	Қўллаб-қувватловчи ёндошув
<ul style="list-style-type: none"> • Кишиларнинг ишидаги хато-камчиликларни аниқлашга урғу	<ul style="list-style-type: none"> • Иш сифатини яхшилашга ва ўзаро муносабатларни мустаҳкамлашга урғу
<ul style="list-style-type: none"> • Раҳбар ўзини кўпроқ полициячидек тутди	<ul style="list-style-type: none"> • Раҳбар ўқитувчини, устозни, тарбиячини эслатади
<ul style="list-style-type: none"> • Муаммонинг эпизодик тарзда ҳал этилиши	<ul style="list-style-type: none"> • Иш сифати мониторинги ва муаммони ҳал этиш учун маҳаллий маълумотлардан фойдаланиш
<ul style="list-style-type: none"> • Арзимас даражадаги кейинги назорат ёки унинг бутунлай йўқлиги	<ul style="list-style-type: none"> • Мунтазам равишдаги кейинги назорат
<ul style="list-style-type: none"> • Жазо қўллаш кўзда тутилади	<ul style="list-style-type: none"> • Фақат қўллаб-қувватловчи ёрдам кўрсатиш

4-модуль қуйидаги босқичларни ўз ичига олади:

Қўллаб-қувватловчи кураторлик тизимини яратиш

- Кураторларнинг доимий гуруҳини тайёрлаш.
- Назорат саволларининг жадвалларини ва ҳисобот шаклларини тайёрлаш.
- Зарур ресурслар мавжудлигини таъминлаш — автотранспорт, сафар харажатлари, бошқа дастурлар билан ҳамкорлик.

Мунтазам кураторлик ташрифларини режалаштириш

- Қаерда — мавжуд маълумотлар асосида кураторликнинг биринчи навбатдаги объектларини аниқлаш.
- Қачон — ишчи режа асосида кураторлик ташрифларининг жадвалини тузиш.
- Қайси мавзуларни ўргатиш — ўқитиш эҳтиёжларини ва такомиллаштирилиши талаб этилаётган кўникмаларни аниқлаш.

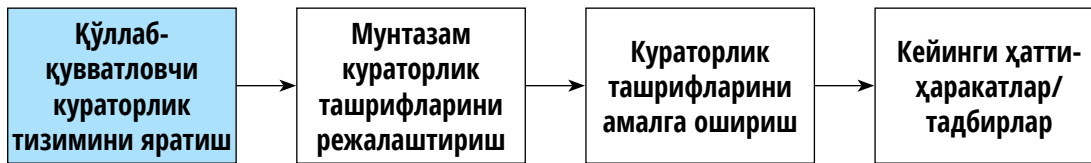
Кураторлик ташрифларини амалга ошириш

- Кузатув.
- Маълумотлардан фойдаланиш.
- Муаммоларни ҳал этиш.
- Иш жойида ўқитиш.
- Кузатувларни қайд этиш ва тескари алоқа.

Кейинги ҳатти-ҳаракатлар/тадбирлар

- Кураторлар ва оталиқ ёрдами кўрсатиладиган шахс ўртасида келишилган ҳатти-ҳаракатларнинг (тадбирларнинг) бажарилишини назоратга олиш.
- Маълумотларни мунтазам таҳлил этиш.
- Барча манфаатдор томонлар билан тескари алоқа ўрнатиш.

1. ҚўЛЛАБ-ҚУВВАТЛОВЧИ КУРАТОРЛИК ТИЗИМИНИ ЯРАТИШ

Қўллаб-қувватловчи кураторликнинг самарали тизими учта асосий тамойилга асосланади:

1. Малакали кураторлар – қўллаб-қувватловчи кураторлик усулларини яхши ўзлаштирган, иммунизация масалалари бўйича сўнги маълумотларни ва кўникмаларни эгаллаган мутахассисларнинг доимий гуруҳи.
2. Тўғри усуллар – кураторлик ташрифлари чоғида тиббиёт ходимларининг малакасини ошириш учун ўқув материаллари ва қўлланмаларининг, шунингдек, назорат саволмаларининг ва тавсияларнинг, ҳамда улар бажарилишининг назоратини ҳисобга олиш шакллари мавжудлиги.
3. Етарли ресурслар — кураторлик ва кейинги назорат учун ажратилган етарли миқдордаги автотранспорт, сафар харажатлари учун маблағ ва вақт.

1.1 Қўллаб-қувватловчи кураторлик учун мутахассисларнинг доимий гуруҳини тайёрлаш

Кураторлар тиббиёт ходимларининг иш жойларида ўқитилишини амалга оширар эканлар, ушбу кураторларнинг ўзлари вазиятдан яхши воқиф эканликлари ва махсус тайёргарлик кўрганликлари муҳимдир. Биринчи қадам доимий гуруҳдаги кураторларнинг малака оширишларини таъминлаш ҳисобланади.

Кураторларни ўқитишга бўлган эҳтиёжларни аниқлаш учун, қуйидаги саволларни беринг:

- Иммунизация тизимида қайта тайёрлашни талаб этувчи қандайдир йирик ўзгаришлар (м-н, янги вакциналарнинг амалиётга тадбиқ этилиши, янги усуллар пайдо бўлиши ёки ҳисобот тартибининг ўзгариши) содир бўлдимми?
- Кураторларни қўллаб-қувватловчи кураторлик ва биргаликдаги ёндошув усуллари бўйича ўқитиш (м-н, муаммоларни аниқлаш, муаммоларни ҳал этиш, катталарни ўқитиш, вақтни тежаш, иккиёқлама алоқа, устоз-мураббийлик, иш жойида ўқитиш ва ҳ.) талаб этиладими?
- Қўллаб-қувватловчи кураторлик ёрдамида кучайтирилиши мумкин бўлган участкалар мавжудми, ва бунинг учун кураторларни ўқитиш талаб этиладими? М-н, Миллий эпидемиологик назорат тизими такомиллаштиришни тақозо этади ва шу боис кураторларнинг малакасини ошириш зарурлиги ҳақида қарор қабул қилишингиз мумкин.

1-машқ: Кураторларни ўқитиш мавзулари

2-жадвалда иммунизация дастуридаги ўзгаришларга мисоллар келтирилган.

1. Кураторларни ўқитиш дастурига киритиш учун асосий мавзуларни аниқлаб олиш, токи улар ҳам кураторлик ташрифлари чоғида тиббиёт ходимларини ўқита олишсин.

4-МОДУЛЬ

2-жадвал: Кураторларни ўқитиш мавзулари

Иммунизация тизимидаги ўзгаришлар	Кураторларни ўқитиш учун таклиф этилаётган мавзулар
1. Янги вакциналарнинг яқинда тадбиқ этилиши	Тақвим ва вакциналарни ишлаб чиқариш шакли; сақлаш; тайёрлаш; инъекция; нохуш ҳолатлар; ота-оналар ва жамоалар билан мулоқот; ҳисобот
2. Янги вакциналар комбинацияси (м-н, АКДС ва моновалент геп В ўрнига АКДС-геп В)	Совуқлик занжири ва янги вакциналар тадбиқ этилиши муносабати билан моддий-техник таъминот масалалари
3. Эмлаш тақвимидаги ўзгаришлар (м-н, қизамиққа қарши вакцинанинг иккинчи дозасини киритиш)	Иккинчи доза ҳисоби ва мониторингини қандай юритилади
4. Шприцларнинг янги туркумини тадбиқ этиш (ЎТ-шприцлар)	ЎТ-шприцларни амалиётда қўллаш
5. Очилган кўп дозалик флаконлардан фойдаланиш ва ФТИдан фойдаланиш бўйича янги инструкциялар	Ҳар бир эмлаш пункти учун оддий ўқув материалларидан фойдаланиш
6. Янги маълумотлар киритилиши кўзда тутилган ойлик ҳисоботнинг янги шакли (м-н., иммунизациядан кейинги нохуш кўринишлар ҳақидаги ҳисобот)	ИКНК ни қандай текширилади
7. Ҳар бир ДПМ да йилига камида икки маротаба қўллаб-қувватловчи кураторликни амалга ошириш	Тегишли режа тузиш ва унинг бажарилишини назоратга олиш
8. Аксарият ДПМ да маиший совутгичлар ҳозирги вақтда ЖССТ/ЮНИСЕФ томонидан тавсия этилган совутгичлар билан алмаштирилган	ЎТ-шприцларни амалиётда қўллаш
9. Ҳар бир ДПМ да иммунизация билан қамраб олиш жадвалидан фойдаланиш	ЎТ-шприцларни амалиётда қўллаш
10. Ҳар бир ДПМ да яқунланмаган иммунизацияни кузатиш тизимидан фойдаланиш	ЎТ-шприцларни амалиётда қўллаш
11. Вакциналар ёрдамида бошқариладиган инфекциялар ва бошқа касалликлар кўрсатилган ҳисоботнинг янги шакллари	ЎТ-шприцларни амалиётда қўллаш
12. Вакциналар музлашининг олдини олиш усуллари	ЎТ-шприцларни амалиётда қўллаш

2. Ўқитишни амалга ошириш зарур бўлган участкалар мавжудми (м-н, мавжуд иммунизация усуллари, иммунизация бўйича маълумотларни изоҳлаш, сафарда хизмат кўрсатиш учун ва кураторликнинг ўзи учун зарур бўладиган ресурсларни олиш имконияти мавжудми)? Уларни рўйхатга киритинг.

Ўқув материалларини ишлаб чиқиш ва адаптация қилиш

Ўқитишнинг асосий саволлари аниқлангач, фойдаланиш ёки адаптация қилиш мумкин бўлган ўқув материаллари мавжудлигини текшириб чиқишингиз, шунингдек, янги материаллар тайёрлашга бўлган талабни аниқлашингиз зарур.

1.2 Тўғри усуллар

Кураторларни ўқитишдан ташқари, кураторларнинг иш фаолиятида нафи тегадиган, шунингдек, кураторлик тизимини стандартизациялаш учун қўлланиладиган тўғри усуллар мавжуд бўлиши зарур. Бу усуллар қуйидагилардан иборат:

1. Назорат саволлари
2. Кураторлик ташрифлари чоғида фойдаланиш учун ўқув материаллари ва ишчи қўлланмалар.

1.2.1 Кураторлик ташрифлари учун назорат саволномасини тайёрлаш

Назорат саволномаси — бу кураторнинг диққат-этибори қаратилиши керак бўлган ва ёзма тарзда қайд этилган асосий хизмат бурчларининг ҳамда биринчи даражали саволларнинг рўйхатидир. Мазкур саволнома кураторга асосий хизмат мажбуриятларига диққат-этиборини жамлашда, уларнинг назоратини ва ҳисобини олиб боришда ёрдам беради.

Тўпланган маълумотлар кураторга жорий ташриф чоғида қайси тўғри ҳатти-ҳаракатларни амалга ошириш мумкинлигини, қайси тадбирлар юзасидан эса кейинги ташрифлар чоғида назорат олиб борилиши зарурлигини ҳал этишда ёрдамлашади.

Назорат саволномаси ҲАР БИР объектга ташриф буюрилганида текширилиши зарур бўлган масалалардан (пунктлардан) иборат бўлади. Таъкидлаш жоизки, бу кураторнинг диққатини тортган, лекин назорат саволномасига кирмаган бошқа муҳим масалаларга этибор бермаслиги мумкин қабилидаги маънони англатмайди.

Сифатли назорат саволномасининг асосида учта тамойил ётади:

1. **Қисқалик:** саволнома куратор ташрифи чоғида этибор қаратиши ва ёзма тарзда қайд этиши керак бўлган асосий хизмат мажбуриятларини акс эттириши зарур. Агар саволнома ҳаддан зиёд узундан-узун бўлса, уни тўлғазиш механик машғулот тусини олади. Бундан ташқари иммунизация бўйича кураторлик кўп ҳолларда бошқа тиббий хизматлар билан биргаликда амалга оширилади. Бу ҳолат вақтнинг янада тифизлигига олиб келади ва кураторлик ташрифлари чоғида иммунизацияга доир энг муҳим жиҳатларни текшириш зарурлигини тақозо этади.
2. **Аниқлик:** қўйилаётган саволлар аниқ, айнан нима текширилиши зарур бўлса ўша жиҳатнинг тафсилотларига қаратилган бўлиши зарур. М-н, «тиббиёт ходими фойдаланилган шприцлардан тўғри халос бўладими?» қабилидаги савол аниқ ҳисобланмайди; «тиббиёт ходими фойдаланилган шприцларни хавфсизлик кутисига жойлайдими?» кўринишида қўйилган савол аниқроқ оҳанг касб этади. Раҳбарият томонидан тегишли қарорлар қабул қилиниши учун тўпланган маълумотлар долзарб ва фойдали бўлиши зарур.
3. **Оддийлик:** қўшимча кузатувлар ва эътирозлар (фикр-мулоҳазалар) содда, тўлғазиш учун қулай ва ҳисобга олиш учун ихчам бўлиши талаб қилинади.

2-машқ: Куратор томонидан назорат саволномасини тайёрлаш

Сиз — тиббиёт муассасасига ташриф буюришга ҳозирлик кўраётган туман кураторисиз. Вақтингиз жуда тигиз, чунки ушбу объект Сиз ташриф этишингиз зарур бўлган кўплаб объектлардан бири, холос. Сиз дастлаб ҳажми бир саҳифадан ошмайдиган (максимум 15 та савол) текширув варақасини тайёрлашингиз зарур. Аввало, иш жойида ўзингиз кўллаб-қувватлашингиз, ёрдам бера олишингиз мумкин бўлган саволларга эътибор қаратинг.

Текширув варақаси иммунизация тизимининг бешта асосий элементини қамраб олади ва ҳар бир элемент бўйича варақага киритиш учун Сиз бештадан савол тузишингиз зарур. 1-иловада саволларнинг тўлиқроқ рўйхати келтирилган. Сиз ўз саволномангиз учун мос келадиган саволларни танлаб олиш мақсадида ундан фойдаланишингиз мумкин. Лекин ўз ҳудудингиздаги конкрет шарт-шароитга уларни мослаштиришни унутманг.

Мана айрим мисоллар:

Вакциналар ва совуқлик занжирини бошқариш

Заҳираларни ўз вақтида ҳисобга олиш тизими мавжудми?

Мониторинг ва маълумотларни қўллаш

Иш бажарилишининг боришини кузатиб бориш учун назорат диаграммасидан мунтазам фойдаланиладими?

У Сизга эмлатиш учун барчада баравар имконият мавжудлиги, иммунизация якунига етмаганлиги ва тақвим бўйича эмлашнинг ниҳоясига етганлиги ҳақида нималарни аёнлаштириш мумкин?

Ота-оналар билан мулоқот ва жамоалар билан алоқа

Навбатдаги ташрифлар ҳақида, ноҳуш кўринишлар ҳақида ота-оналарни қандай хабардор қилинади? Бир

йил мобайнида жамоалар билан муҳокама қилиш/хизматларни режалаштириш учун неча мартаба йиғилишлар ўтказилади?

Иммунизация хавфсизлиги

Барча фойдаланилган шприцлар хавфсизлик контейнерига жойланадими?

Режалаштириш

Иммунизацияни ўтказиш борасида режалаштирилган хизмат сафарларидан амалда қанчасини амалга оширишга муваффақ бўлинди?

Ҳар бир қаторга куратор назорат саволномасини тузишда фойдаланиши мумкин бўлган саволларни ёзинг

Вакциналарни, совуқлик занжирини бошқариш (ФТИ дан фойдаланишни киритинг)
Мониторинг ва маълумотлардан фойдаланиш (назорат диаграммаси таҳлилини киритинг)
Режалаштириш (иммунизация сессиясини ўтказиш режасининг ва ишчи режанинг таҳлилини киритинг)
Иммунизация хавфсизлиги (инъекциялар устидан кузатувни ва чиқиндилар утилизациясини киритинг)

Ота-оналар ва жамоалар билан мулоқот (ота-оналар фарзандларини навбатдаги эмлаш учун қачон олиб келиш ҳақида бохабар эканликларини киритинг)

Ўз назорат саволларингизни курс куратори билан муҳокама қилинг

1.2.2 Ўқув материалларини ва кўргазмали қуролларни тайёрлаш

Кураторлик ташрифлари алоҳида тиббиёт ходимларини ёки тиббий муассасанинг бутун жамоасини иш жойида ўқитиш учун ажойиб имконият ҳисобланади. Кураторлар томонидан бундай ўқитишни ўтказишда қуйидаги мазмундаги намунавий материаллар мавжуд бўлиши муҳимдир:

- такомиллаштирилиши тақозо этилаётган кўникмаларга дахлдор;
- ўқитишга тайёрлаш учун фойдаланилиши мумкин бўлган;
- ўқитиш жараёнида иқтибос сифатида хизмат қилиши мумкин бўлган;
- тиббиёт ходимлари томонидан амалий машғулотлар учун ва маълумотномалар тайёрлаш учун фойдаланилиши мумкин бўлган.

Тиббиёт ходимларига мураккаб маълумотлар тўплами (справочник) ёки қўлланмалар эмас, балки содда тилда битилган, ўзлаштирилиши қулай бўлган материаллар зарур. ДПМ тиббиёт ходимлари учун муайян хизмат вазибалари қандай бажарилиши баён этилган, суратлар, мисоллар ва амалий машқлар билан бойитилган материаллар энг фойдали ҳисобланади. Куратор яхши тайёргарлик кўрган, мавзунини ва материалларни мукамал ўзлаштирган бўлиши даркор.

Жойларда машғулотлар ўтказиш учун куратор қуйидаги усулларга мурожаат этиши мумкин:

- гуруҳли машқлар;
- гуруҳли муҳокамалар;
- мўъжаз гуруҳларда машғулот олиб бориш;
- муайян ҳодисаларни муҳокама этиш;
- амалий машқлар;
- намойишлар/презентациялар;
- иш жараёни акс эттирилган ўйинлар;
- саволлар ва жавоблар.

«Ишчи қўлланма» нима?

Ишчи қўлланма — бу иш жойида ўқитиш учун қўлланиладиган ва ижрочининг ёдда тутиш ва маълумотлардан тўғри фойдаланиш қобилиятларини ривожлантириш йўли билан хизмат бурчларини бажаришини енгиллатишга қаратилган ўқитиш воситасидир. Ишчи қўлланма тезкор ёки енгил таянч маълумот деб ҳам юритилади. Бундай қўлланмалар одатда варақа шаклида босма нусхада тайёрланиб, кўзга ташланадиган жойга осилади ёки мўъжаз брошюралар кўринишида тайёрланади. Шунингдек, улар плакатлар, карточкалар, қўлланмалар ва ҳ. кўринишларда тайёрланиши мумкин. Кураторда бундай ишчи қўлланмалар билан бирга, текширувдан ўтказилган аниқ ишловчи термометр мавжуд бўлиши яна ҳам маъқул ҳисобланади.

Ишчи қўлланмалар шуниси билан фойдалики, улар муайян хизмат бурчлари ёки кўникмаларига мақсадли қаратилади ва тиббиёт ходимига қалин китоблар ичига шўнғимасдан тезгина зарур маълумотни олиш имконини беради.

Ишчи қўлланмаларга айрим мисоллар:

1. Миллий эмлаш тақвими.
2. Сафарда ишлаш учун зарур бўладиган предметларнинг намунавий рўйхати.
3. Турли вакциналарни организмга юбориш қоидалари акс эттирилган варақ.

4. Турли вакциналарни сақлаш қоидалари акс этирилиб совутгичга ёпиштирилган плакат.
5. Вакциналар музлашининг олдини олишга қаратилган усуллар акс этирилган плакат.
6. Касаллик ҳолатларининг стандарт таърифи ва касалликнинг клиник аломатлари намойиш этилган плакат.
7. Муҳим телефон рақамлари: қизамиқ, полиомиелит лаборатория ташхисоти бўйича лабораториялар, марказий шифохона ва ҳ.

3-машқ: Ишчи қўлланмаларни/ўқув материалларини тайёрлаш
Қисқа муддатда қўлаб болалар эмланганида тиббиёт ходимлари
қўпинча оналарга навбатдаги иммунизация учун ташриф этиш
санасини айтишни ёддан чиқаришади

1. Тиббиёт муассасасига ҳар бир ташриф чоғида ота-оналарга етказилиши зарур бўлган ахборотни тезгина Сизнинг ёдингизга солиб турувчи назорат саволномасини тайёрланг.
2. Нафи тегиши мумкин бўлган бошқа ишчи қўлланмаларни муҳокама этинг.

1.3 Ташриф учун зарур бўладиган етарли ресурслар билан таъминлаш

Қўлаб-қувватловчи кураторлик тизимини яратишда зарур бўладиган барча ресурслар мавжудлигини таъминлаш зарур. Қуйидаги ресурслар учун маблағ ажратилиши кўзда тутилиши даркор:

- транспорт;
- сафар харажатлари;
- ҳайдовчилар;
- ёқилғи.

Куратор тиббиёт ходимлари билан режадаги ташрифлардан ташқари бошқа тадбирлар (м-н, йиғилишлар) чоғида ҳам мулоқотга киришиши лозим.

Кураторлик объектларига ташриф учун транспорт воситалари

Кураторлар ишчан, ҳаракатчан, эпчил бўлиши тақозо этилади. Транспорт воситасига нисбатан зарурият кураторлик объектларининг жойлашуви билан белгиланади. Қийин етиб бориладиган туманларга (м-н, тоғли туманлар, қийин етиб бориладиган ҳудудлар ва ҳ.) ташриф этиш учун транспорт воситаларини олдиндан режалаштириш зарур. Бунда, қуйидагиларга эътибор қаратиш жоиз:

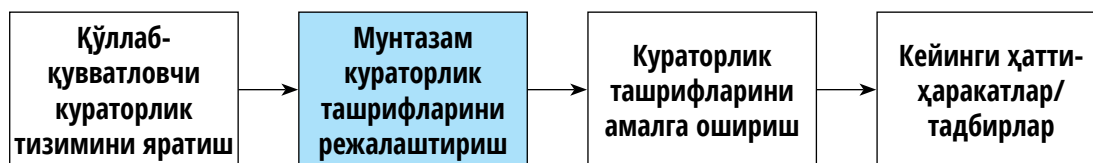
- транспорт учун тўсиқлар;
- юқори ташкилотлардан транспорт олиш имконияти;
- умумий транспорт воситасидан фойдаланиш учун, бошқа дастурлар билан биргаликда ташриф буюришни режалаштириш имконияти;
- жамоат/маҳаллий транспорт воситасидан фойдаланиш имконияти;
- кураторлик объектига турли юкларни элтувчи транспорт воситасидан (м-н, озиқ-овқатларни ташийдиган автомобил) фойдаланиш имконияти.

Инобатга олиниши зарур бўлган бошқа ресурслар

Қўлаб-қувватловчи кураторлик бўйича тадбирларга етарли вақт ажратилганими? Агар йўқ бўлса, бу нима билан боғлиқ ва уни бартараф этиш учун қандай чоралар кўриш зарур?

Кураторлар кураторлик объектларига ташриф этиш учун сафар харажатларини/суткалик маблағларни олишадими?

2. МУНТАЗАМ КУРАТОРЛИК ТАШРИФЛАРИНИ РЕЖАЛАШТИРИШ

Кураторлик ташрифларини режалаштириш йиллик/чорақлик режалаштиришнинг ажралмас қисми бўлиши зарур. Кураторлик ташрифларини режалаштиришда мавжуд маълумотлардан фойдаланиш муҳим ҳисобланади.

Режада қуйидагилар акс эттирилиши зарур:

- ташриф *қаерларга* режалаштирилмоқда;
- ташриф *қачон* амалга оширилади;
- ташрифдан кўзланган *мақсад*.

2.1 Кураторлик ташрифлари қаерларга режалаштирилади

Сиз биринчи навбатда ташриф этилиши зарур бўлган жойларни (м-н, қўшимча кураторлик ташрифлар зарурияти мавжуд бўлган туманларни/ДПМ ларни) аниқлашингиз зарур. Биринчи навбатда ташриф этилиши зарур бўлган жойларни танлаб олиш учун иммунизация бўйича маълумотлардан, шунингдек, ўтган кураторлик ташрифлари чоғида тўпланган ахборотлардан фойдаланиш мумкин. Ташрифлар кетма-кетлиги бўйича ўз режангизни раҳбарият (КИД/ГАВИ раҳбари) билан таҳлил этиб чиқинг. Биринчи навбатда ташриф этиладиган жойларни танлаб олишда қуйидаги кенг қўлланиладиган мезонлардан фойдаланилади:

- ҳисобот тақдим этмайдиган ёки чала ҳисобот тақдим этадиган ҳудудлар;
  - эмланмаганлар сони жуда кўплиги;
  - «яқунланмаган» иммунизация кўрсаткичи юқорилиги;
  - паст қамраб олиш кўрсаткичи;
  - ўтган кураторлик ташрифларининг натижалари бўйича қониқарсиз ҳисоботлар.
- Бошқа мезонлар:
- илгари кам ташриф этилган ёки умуман ташриф этилмаган жойлар;
  - яқинда қизамиқ эпидемик чақнаши/ИКНК ҳолатлари қайд этилган жойлар;
  - вакциналар мавжудлиги билан боғлиқ муаммолар (ортиқчалик ёки тақчиллик);
  - доимий назоратга/иммунизация бўйича ўқитишга эҳтиёжи мавжуд бўлган янги ходимнинг ишга олиниши;
  - тиббиёт ходими ёки жамоа томонидан аниқланган муаммолар;
  - ўтмишдаги яхши қамраб олиш ва ҳозирги пайтда қамраб олишнинг камайиши/паст қамраб олиш;
  - қизамиқ билан касалланиш хавфи юқори бўлган туманлар, шунингдек, полиомиелит вирусининг «ёввойи» штамми келтириб чиқарган полиомиелитнинг ташқаридан кириб келиш хавфининг юқорилиги;
  - 100% дан юқори қамраб олиш даражаси ёки манфий қийматга эга «яқунланмаганлик» кўрсаткичи;
  - янги вакцинани тадбиқ этиш нуқтаи назаридан долзарб бўлган туманлар.

2.2 Кураторлик ташрифнинг вақти

Кейинги чоракка/йилга ташрифлар кетма-кетлиги аниқлангач Сиз кураторлик ташрифлари жадвалини тузиб чиқишингиз зарур. Бундай жадвал чораклик/йиллик иш режасига мослаштирилиши даркор. Қуйидагиларни инобатга олиш тавсия этилади:

- Имкон қадар, ташрифларни иммунизация сессиялари ўтказиладиган кунларга (доимий эмлаш пунктларида ёки сафарда) режалаштириш маъқул ҳисобланади.
- Одатдаги, сафардаги иммунизация сессиялари ва сайёр бригадалар иши назоратга олиниши тақозо этилади.
- Курация қилинадиган тиббиёт ходими ташриф жадвалидан огоҳ этилади.
- Жадвал реал, қулай бўлиши, масофани, таъминотдаги муаммоларни, об-ҳаво шароитлари билан боғлиқ қийинчиликларни инобатга олиши зарур.
- Куратор объектга тўлақонли ташриф этиш, агар имконияти бўлса, иш жойининг ўзида ўқитиш учун жадвалда етарли вақт ажратиши зарур.

Ташриф режа асосида амалга оширилиши муҳимдир. Агар режалаштирилган ташриф вақтида амалга оширилмаса, бу ҳақида тегишли тиббиёт ходими олдиндан огоҳлантирилиши зарур. Режалаштирилган ва амалга оширилган ташрифлар устидан назорат ўрнатиш, режада белгиланган вақтда бажарилмасдан қолган ташрифларнинг сабабини (м-н, транспорт йўқлиги, янада муҳимроқ юмушлар ва ҳ.) аниқлаш муҳим.

Кураторлик ташрифлари даврийлиги вазиятга қараб белгиланади.

- Агар иш кўрсаткичларини яхшилаш мақсад қилиб қўйилган бўлса, муаммоларни ҳал этиш ва ходимлар мотивацияси кураторлик ташрифларини тез-тез амалга ошириб туришни тақозо этади.
- Янги тиббий муассасалар ёки мавжуд тиббий муассасалардаги сезиларли ўзгаришлар (м-н, янги ходим, янги мажбуриятлар) тез-тез кураторлик ташрифлари ўтказилишини талаб қилади. Тиббий муассаса барқарор фаолият юрита бошлаши билан, ходимларда эса таҳриба ва ўзига ишонч кучая боргач, кураторлик ташрифларини қисқартириш ёки уларнинг кетма-кетлигини қайта кўриб чиқиш мумкин бўлади.

2.3 Ташрифдан кўзланган мақсадлар

Ташрифнинг асосий мақсадларини аниқ тасаввур этиш жуда муҳимдир. Мақсадлар тиббиёт ходимлари томонидан асосий хизмат бурчларининг бажарилиши устидан кузатувга қаратилиши, ўқитилиши мўлжалланаётган асосий мавзуларга тааллуқли бўлиши мумкин.

Ўтган ташрифлар ҳақидаги ҳисоботларни, назорат саволномаларини қараб чиқиш ва тўпланган маълумотларнинг таҳлили кураторлик ташрифи чоғида эътибор қаратилиши зарур бўлган масалаларни аниқлашда ёрдам беради.

- Маълумотлардан фойдаланишга ҳаммиша шай туринг:
  - ташриф чоғида маҳаллий маълумотлар билан танишинг;
  - ахборот берувчи материаллар сифатида доимо умумлаштирилган маълумотларга, ойлик ҳисоботларга ва ҳ. эга бўлинг.
- Ташриф дастурини олдиндан тайёрлаб қўйинг. Дастур мазкур объект учун биринчи даражали сифатида қаралаётган битта ёки иккита саволдан иборат бўлиши зарур.

Ўқитилиши мўлжалланаётган айрим мавзулар олдиндан аниқлаб олинган бўлсада, ўқитишга бўлган айрим эҳтиёжлар ташриф чоғида ёки тиббиёт ходимлари билан муҳокама вақтида ойдинлашиши мумкин.

2.1-бўлимда ҳам ўқитиш учун мавзуларни аниқлашнинг айрим мезонлари келтирилган.

4-машқ: Қўллаб-қувватловчи кураторликни режалаштириш

Ушбу машқда Сиз биринчи чорак учун кураторлик ташрифларини режалаштиришингиз зарур.

Шарт: Сизнинг туманингизда А, В, С, D ва E тиббий муассасалари жойлашган.

Таҳлил маълумотлари ва қўшимча ахборотлар билан танишиб қуйидаги топшириқларни бажаринг:

1. Биринчи навбатда қўллаб-қувватловчи кураторлик амалга оширилиши талаб этиладиган учта тиббий муассасани аниқланг.
2. Қуйидагини инобатга олган ҳолда жадвал тузинг:
  - а) Сиз 1 январдан 15 январгача бошқа юмушлар билан банд бўласиз;
  - б) С қишлоғи Сизнинг иш жойингиз жойлашган манзилдан узоқда жойлашган, у жойга март ойида кучли ёмғирлар туфайли етиб бориб бўлмайди;
  - в) маблағ тақчиллиги боис Сиз ойига фақат бир мартаба кураторлик ташрифини режалаштиришингиз мумкин.
3. Кураторлик ташрифи режасини тайёрланг ва уни асосланг (20-бет).
4. Тузилган режани муҳокама қилинг.

3-жадвал: Маълумотлар таҳлили

Туман номи	Аҳоли ва сўнги 12 ой мобайнида иммунизация билан қамраб олиш ҳақидаги маълумотлар							Муаммоларнинг таҳлили					Туманларни устуворлик тартиби бўйича жойлаштиринг		
Қишлоқ номи	Мақсадли аҳоли			Юборилган вакцина дозаси				Иммунизация билан қамраб олиш (%)			Эмланмаганлар сони		Яқунланмаганлик кўрсаткичи (%)		Муаммони аниқлаш (4-жадвалга қаранг)
		АҚДС1	АҚДС2	Қизамиқ	АҚДС1	АҚДС2	Қизамиқ	АҚДС3	Қизамиқ	АҚДС 1-3	АҚДС1-Қизамиқ	Эмлатиш имкони мавжудлиги	Утилизация	Устуворлик 1,2,3 ...	
a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m	n	o	
A	580	615	352	272	106	61	47	228	308	43%	56%	яқши	яқши		
B	387	365	232	332	94	60	86	155	55	36%	9%	яқши	яқши		
C	362	164	75	25	45	21	7	287	337	54%	85%	ёмон	ёмон		
E	399	447	256	190	112	64	48	143	209	43%	57%	яқши	ёмон		
M	134	105	75	41	78	56	31	59	93	29%	61%	ёмон	ёмон		

Ҳар бир тиббиёт муассасаси бўйича қўшимча маълумот

Тиббий муассаса номи	Қўшимча маълумот
A	Ҳисоботлар чала ва ноаниқ
B	Янги тиббиёт ходими
C	Яқинда вакцина тақчиллиги пайдо бўлди, ўтган йили ИКНК дан ўлим ҳолати кузатилган
E	Ўтган икки йил мобайнида бирон мартаба ҳам кураторлик ташрифи амалга оширилмаган
M	Аҳолининг хабар беришича, тиббиёт ходими кўпинча иш жойида бўлмайди

4-жадвал: Туманда иммунизация ўтказишининг иш режаси

2 янв.	3 янв.	4 янв.	5 янв.	6 янв.	7 янв.	8 янв.	9 янв.	10 янв.	11 янв.	12 янв.	13 янв.	14 янв.	15 янв.	16 янв.	17 янв.	18 янв.	19 янв.
пайшанба	жума	шанба	якшанба	душанба	сешанба	чоршанба	пайшанба	жума	шанба	якшанба	душанба	сешанба	чоршанба	пайшанба	жума	шанба	якшанба
	Д га сафар												К га сафар				
	Ж га сафар												Доимий С				
				Р га сафар									Доимий В				
						Доимий А	Моб. S&W	Моб. T&X					Доимий А				

2 Февр. 2007	3 Февр. 2007	4 Февр. 2007	5 Февр.	6 Февр.	7 Февр.	8 Февр.	9 Февр.	10 Февр.	11 Февр.	12 Февр.	13 Февр.	14 Февр.	15 Февр.	16 Февр.	17 Февр.	18 Февр.	19 Февр.
якшанба	душанба	сешанба	чоршанба	пайшанба	жума	шанба	якшанба	душанба	сешанба	чоршанба	пайшанба	жума	шанба	якшанба	душанба	сешанба	чоршанба
			Доимий М							К, S ларга сафар							Л га сафар
			Доимий Е		Д га сафар												
			Доимий С		Ж га сафар												Доимий С
	Р га сафар		Доимий В														Доимий В
			Доимий А							Доимий А							Доимий А

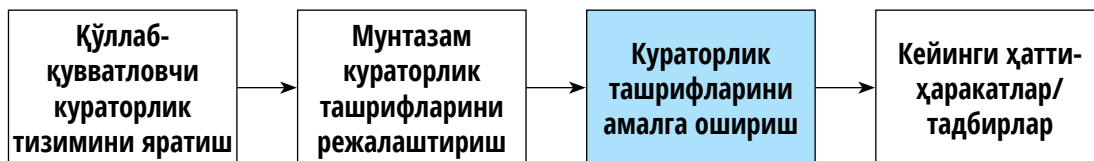
2 Мар.	3 Мар.	4 Мар.	5 Мар.	6 Мар.	7 Мар.	8 Мар.	9 Мар.	10 Мар.	11 Мар.	12 Мар.	13 Мар.	14 Мар.	15 Мар.	16 Мар.	17 Мар.	18 Мар.	19 Мар.
якшанба	душанба	сешанба	чоршанба	пайшанба	жума	шанба	якшанба	душанба	сешанба	чоршанба	пайшанба	жума	шанба	якшанба	душанба	сешанба	чоршанба
										К га сафар							Л га сафар
					Д га сафар												
					Ж га сафар												Доимий С
	Р га сафар																Доимий В
										Доимий А							Доимий А

Ишчи режадан тиббиёт муассасасига кураторлик ташрифлари жадвалини тузишда фойдаланинг

Кураторлик ташрифлари режаси

Тиббий муассаса номи	Қачон	Ким	Қандай	Қаерда (стационардаги жой/ сафарда)	Қуйидаги асосий саволларни қараб чиқиш
A					
B					
C					
E					
M					

АГАРДА БИТТАДАН ОШИҚ КУРАТОР ИШТИРОК ЭТСА — КИМ ВА ҚАНДАЙЛИГИНИ *кўрсатинг*.

3. КУРАТОРЛИК ТАШРИФЛАРИНИ АМАЛГА ОШИРИШ

Тиббиёт муассасасига ташриф чоғида куратор қуйидагиларни амалга ошириши зарур.

1. Маълумот тўплаши.
2. Муаммони ҳал этиши ва тескари алоқани йўлга қўйиши.
3. Иш жойида ўқитиши.
4. Кураторлик ташрифлари натижаларини ҳужжатлаштириши.

3.1 Маълумот тўплаш

Кураторлар кўплаб турли усуллар/воситаларни кўлаб ахборот йиғишлари мумкин, жумладан:

- тиббиёт муассасасида иш шароитлари билан танишиш ва тиббиёт ходими томонидан иммунизация ўтказиш тартибини кузатиш;
- тиббиёт ходимлари билан суҳбатлар;
- ҳужжатлар таҳлили;
- назорат саволномасидан фойдаланиш;
- ота-оналар ва жамоа аъзолари билан суҳбатлар;
- ўтган кураторлик ташрифлари бўйича тавсияларни таҳлил этиш;
- жамоани тезкор текширувдан ўтказиш.

3.1.1 Тиббиёт муассасасида иш шароитлари билан танишиш ва тиббиёт ходими томонидан иммунизация ўтказиш тартибини кузатиш

Кураторлар тиббиёт муассасасидаги шарт-шароитни оддийгина кузатиш йўли билан кенг миқёсдаги маълумотга эга бўлишлари мумкин. М-н, улар қуйидагиларга эътибор қаратишлари мумкин:

- инъекциялар тўғри бажарилаяптими;
- тиббиёт муассасасида озодалик сақланадими;
- атрофда жамоа учун хавф туғдирувчи шприцлар ва очиқ хавфсизлик қутилари кўзга ташланадими;
- совутичда музлаган ёки яроқлилик муддати ўтган вакциналар мавжудми;
- тиббиёт ходимининг жамоа билан муносабати илиқми ва тиббиёт ходими аҳолини тиббий хизматлар ҳақида хабардор қилиб турадими;
- санитария ташвиқот материаллари, назорат диаграммалари ва ҳоказолар тайёрланганми.

Тиббиёт ходими қандай ишлаётганлигини ҳамкасбларингизнинг ҳикоясидан билиб олишингиз керак эмас, балки куратор сифатида Сиз ўзингиз бевосита иш жараёнини кузатишингиз даркор. Тиббиёт ходимини кузата туриб, қуйидагиларга эътибор қаратинг, қандай У:

- совутгичга жойлайди;
- чақалоқларни кўриқдан ўтказди;
- вакцинацияга тайёргарлик кўради;
- чақалоққа иммунизация ўтказди;
- ҳисоб жадваллари ва иммунизация журналларини тўлғазади;
- фойдаланилган игналар ва шприцлар билан муносабатда бўлади;
- ота-оналар билан мулоқотда бўлади.

Диққат: Иш пайтида тиббиёт ходимининг ҳатти-ҳаракатларига аралашманг ва уни тўғриламаңг (Сизнинг назарингизда болага ёки онага зарар етказиши мумкин бўлган ҳолатлардан ташқари).

3.1.2 Тиббиёт ходимлари билан суҳбатлар

Тиббиёт ходимларини ташвишлантираётган муаммоларни тинглаш, талаб этилаётган кўмакни кўрсатиш учун зарур бўлган, ўта муҳим юмуш ҳисобланади. Куратор тиббиёт ходимлари билан суҳбат чоғида ўз ташрифининг мақсадини тушунтириши ва уларни безовта қилаётган муаммолар билан ўртоқлашишларини таклиф этиши зарур. Агар иложи бўлса, ҳар бир тиббиёт ходими билан алоҳида суҳбат ўтказинг, уларга ўзингизнинг келиш сабабингизни тушунтиринг.

Мана айрим тиббиёт ходимларига берилиши мумкин бўлган саволларга мисоллар:

- Улар ишни уддалай олишаяптими? Агар йўқ бўлса, нега?
- Уларнинг иш фаолиятида улар учун ўта қизиқарли бўлган жиҳатлар мавжудми?
- Аҳоли иммунизацияси борасидаги хизматни яхшилашга қаратилган ишни ташкиллаштиришга доир ғоялар мавжудми?

«Ҳа/йўқ» қабилидаги қисқа/бир маъноли жавобларни эмас, кенгайтирилган, батафсил жавобни талаб қилувчи саволларни беришга ҳаракат қилинг.

Бир маъноли жавобларни талаб қилувчи ёпиқ саволларга мисоллар:

«ФТИ дан қандай фойдаланишни биласизми?»

Кенгайтирилган, батафсил жавобни талаб қилувчи очиқ саволларга мисол:

«Флакони йўқотиш даркорлигини Сиз қандай аниқлайсиз?».

3.1.3 Маълумотлар таҳлили ва назорат саволномасидан фойдаланиш

Маълумотларни таҳлил этиш жараёнида тиббиёт ходими меҳнатининг жадаллиги ҳақида, унинг билими ва кўникмаларида нуқсонлар мавжудлиги ҳақида ёки усқуналар таъминотидаги камчилликлар ҳақида қимматли ахборотларга эга бўлиш мумкин. 5-жадвалда кураторлик ташрифи чоғида таҳлил этилиши зарур бўлган айрим маълумотлар келтирилган.

5-жадвал: Кураторлик ташрифи чоғида таҳлил этилиши зарур бўлган маълумотлар

Асосий компонентлар	Ўрганиш учун асосий маълумотлар
Иммунизация билан қамраб олиш ҳолати	Иммунизация билан қамраб олиш мониторингининг диаграммалари. Яқуний маълумот жадваллари, ҳисоб журналлари. Иммунизациядан бўйин товловчиларни/эмланмаганларни кузатиб бориш тизими. Бажарилган иммунизация ҳақидаги ойлик ҳисоботлар. Иммунопрофилактика бўйича иш режаси.
Вакциналар ёрдамида олди олинадиган касалликлар ва ИКНК бўйича эпидемиологик назорат тадбирлари	Беморларни ҳисобга олиш журнали. Эпидемиологик назорат ҳақидаги ойлик ҳисоботлар. Касалланиш тенденциялари ҳақидаги турли диаграммалар, карталар. ИКНК устидан эпидемиологик назорат қайдлари ва ҳисоботлари.

Совуқлик занжирини, вакциналар хавфсизлигини ва вакциналарни бошқариш.	Совуғичдаги ҳароратни қайд этиш varaғи. Вакциналар ва бошқа материаллар захирасининг ҳисоби ҳақидаги маълумотлар.
Коммуникация ва аҳоли билан алоқа.	Санитария ташвиқот материалларини тайёрлаш. Аҳоли билан ўтказилган йиғилишларнинг баённомалари.

Ташриф чоғида куратор, шунингдек, назорат саволномасига киритилган, олдиндан ажратиб олинган кўрсаткичлар тўпламидан ҳам фойдаланиши мумкин (2.2-бўлимга қаранг).

3.1.4 Ота-оналар ва аҳоли вакиллари билан суҳбатлар

Кураторларнинг ота-оналар ва жамоа аъзолари билан суҳбатлари тақдим этилаётган тиббий хизматлар ҳақида жамоа аъзоларининг фикрини билиш учун ягона имконият ҳисобланади. Тиббий муассасадан чиқиш чоғида аёллар билан суҳбатлашиш (чиқишдаги суҳбат), шунингдек, маҳалла фаоллари билан учрашиш айниқса фойдали бўлади. 2-модулда: «Аҳоли билан ҳамкорлик» — аҳоли вакиллари билан суҳбатлар ўтказиш бўйича тавсиялар келтирилган.

3.2 Муаммоларни ҳал этиш ва тескари алоқани йўлга қўйиш

3.2.1 Ходим билан муаммоларни ҳал этиш

1-қадам: Муаммони ва унинг оқибатларини тавсифланг

- Эътиборни алоҳида шахсларга эмас, муаммоларга қаратинг. Муаммолар ходимда кўникмалар етарли эмаслиги билан ёки ходимнинг ўз фаолиятини бажаришига халал берувчи ташқи омиллар билан боғлиқми эканлигини албатта аниқланг.
- Муаммо келтириб чиқарадиган оқибатларни ойдинлаштиринг (узоқ муддатли ва қисқа муддатли).
- Ҳар бир муаммони алоҳида муҳокама этинг.
- Муаммо ҳақида аниқ гапиринг. Нафақат ўз фикрингизни баён этинг, балки имкон қадар аниқ далиллар ҳам келтиринг.

2-қадам: Ходим билан муаммо сабабларини муҳокама этинг

- Муаммо сабабларини ойдинлаштиришда доимо «нега» саволини қўйинг.
- Бу имкониятдан бошқаларни ва тизимни айблаш учун фойдаланмаслик керак.
- Баъзида сабабларни бошқа манбалардан излаш даркор (м-н, жамоа аъзоларидан, маълумотлардан ва ҳ.).
- Сабаблар кетма-кетлигини, тагига етилиши ўнғай бўлганидан бошлаб, аниқланг.

3-қадам: Қарорлар ижросини таъминланг ва уларнинг бажарилиши қандай бораётганлигини мунтазам назорат қилинг

- Бажарилиши талаб этиладиган қарорлар оммавий равишда тушунилиши ва эътироф этилиши зарур; ходимлар ким нимани бажариши зарурлигини билишлари керак.
- Зудлик билан бажарилиши лозим бўлган қарорлар, биринчи бўлиб бажарилади (м-н, хавфсиз контейнерни йиғиш тартибини ўргатиш).
- Вазифаларни персонал равишда аниқ тақсимлаб ва ижро муддатларини кўрсатиб ишнинг бажарилиш режасини тузинг.
- Кейинги назоратни амалга оширинг.

3.2.2 Тескари алоқа: натижаларни тиббиёт ходими билан муҳокама этиш

Аввало, тескари алоқа (кураторлик ташрифлари натижаларини муҳокама этиш) маълумотни тақдим этган шахс (м-н, курация қилинаётган тиббиёт ходими) билан амалга оширилиши лозим. Маълумотларни тўплаш якунига етгач, куратор тиббий муассаса жамоаси билан ягона команда сифатида, ҳар бир муаммога батафсил тавсиф бериб ва конструктив фикр-мулоҳазаларни билдириб иш олиб бориши лозим. Агар сўз қандайдир нотўғри ҳолат ҳақида борса, гапни ижобий жиҳатлардан бошланг, заиф томонлар ҳақида умумий тарзда эмас (м-н, «бу нотўғри амалга оширилган»), балки конкрет сўз юритинг. Муваффақиятлар ва муваффақиятсизликлар ҳақида гапира туриб, уларнинг тегишли сабабларини кўрсатинг. Фақат «Баракалла!» дейиш билан кифояланмасдан, «Баракалла! Сиз ФТИ маълумотларини тўғри ўқидингиз ва тегишли зарур чораларни кўрдингиз» дея сабабини кўрсатинг. «Сиз ноҳақсиз» демасдан, «бу ўринда, эҳтимол, муаммо мавжуд» дея гапни бошлаб, нима ҳақида эканлигини ойдинлаштиринг (м-н, «Сизнинг бажарилган эмлашлар ҳисоби жадвалидаги маълумотларингиз ҳисобот шаклидаги маълумотларга мос келмайди. Буни қандай тўғрилаш мумкин?»).

5-машқ: Муаммоларни ҳал этиш

Куйида, кураторлик ташрифлари вақтида фойдаланиладиган, назорат рўйхати мисол сифатида келтирилган. Унга аниқланган муаммолар кўринишида алоҳида эътирозлар киритилган.

Куратор аниқланган муаммоларни бартараф этиш учун ташриф чоғида ва келажакда қанақа тадбирлар қўллаши мумкин?

	Савол	Ҳа/Йўқ	Изоҳлар (аниқланган муаммолар)	Шу заҳоти жойида қўлланилган тадбирлар	Узоқ вақт талаб қилувчи тадбирлар
1	Иммунизация картаси ҳар бир бола учун мавжудми?	Ҳа			
2	Ҳар бир бола бўйича маълумот қайд этиш журналига тушириладими?	Ҳа	Нотўғри тўлғазилади		
3	Ота-оналарга навбатдаги эмлаш санаси ва вақти ҳақида ҳамиша хабар бериладими?	Йўқ			
4	Мониторинг диаграммаси тиббиёт муассасасининг кўринарли жойига осилганми?	Ҳа			
5	Хизмат кўрсатиладиган туман харитаси тиббиёт муассасасининг кўринарли жойига осилганми?	Йўқ			
6	Тиббиёт муассасасида чораклик режа мавжудми?	Ҳа	Мавжуд, лекин ундан фойдаланилмайди		
7	Эмлаш сессиялари тўлиқлиги/ўз вақтидалиги устидан назорат олиб бориладими?	Йўқ			
8	Эмлатишдан бўйин товловчилар устидан кузатиб бориш тизими мавжудми?	Ҳа			
9	Қайд этилган қизамиқ касаллиги ҳолатларининг ҳудудий тақсимланиши акс эттирилган харита тиббиёт муассасасида осилганми?	Ҳа			
10	Ҳароратни қайд этиш варағидан фойдаланиладими?	Ҳа			

11	Вакцина флаконлари совутгич ичига тўғри жойланганми?	Йўқ	ГепВ вакцинаси совутгичнинг буглатиш мосламасига жуда яқин сақланмоқда		
12	Совутгичда яроқлилик муддати ўтган вакцина мавжудми?	Йўқ			
13	ФТИ кўрсаткичи яроқсизлиги ҳақида далолат берувчи вакциналар мавжудми?	Ҳа			
14	Тиббиёт ходимлари ФТИ ни ўқишни ва изоҳлашни билишадими? (Улардан ФТИ кўрсаткичини ва унинг моҳиятини тавсифлашни сўранг).	Ҳа			
15	Ходим ҚАЧОН силкитиш тести бажарилиши лозимлигини биладими? У ушбу тестни тўғри бажара оладими (қандай амалга оширилишини кўрсатиб беришини сўранг)?	Ҳа			
16	Режалаштирилган эмлаш сессияси учун етарли миқдордаги ЎТ-шприцлар мавжудми?	Ҳа			
17	ЎТ-шприцлар ҳар бир эмлаш учун қўлланиладими?	Ҳа			
18	Инъекциялар тўғри бажариладими (хавфсиз)?	Ҳа			
19	Фойдаланилган шприцлар ва игналарни йиғиш учун хавфсизлик контейнерлари қўлланиладими?	Ҳа			
20	Тиббиёт муассасасида иммунопрофилактика мавзусига доир плакатлар мавжудми?	Ҳа			
21	Аҳоли билан йиғилишлар ўтказиш жадвали мавжудми?	Йўқ			
22	Иммунопрофилактикани ўтказишда аҳоли орасидан кўнгилчилар иштирок этишадими?	Йўқ			
23	Заҳираларни ҳисобга олиш журнали мавжудми?	Ҳа			
24	Журналдаги маълумотларга кўра, етарли миқдордаги вакциналар ва материаллар мавжудми?	Йўқ	ЎТ-шприцлар тақчил		

3.3 Иш жойида ўқитиш

Муайян кўникмаларга ўқитишда асосий олтита босқичдан фойдаланилади.

1. Ўзлаштирилиши зарур бўлган кўникмаларни (усулларни) ёки жараёнларни тушунтириш.
2. Кўникмани/жараённи анатомик моделлардан фойдаланиб/роллер ижро этиб намойиш қилиш.
3. Иштирокчилар намойиш этилган кўникмани/жараённи қўллаш бўйича машқ бажаришади.
4. Машқларни таҳлил этиш ва улар бўйича конструктив фикр-мулоҳазалар.
5. Инструктор раҳбарлигида кўникмани/жараённи мижозларда амалиётда қўллаш.
6. Иштирокчининг кўникмани/жараённи стандарт услуга мувофиқ қўллаш қобилиятини, имкон қадар малака даражасини текшириш бўйича назорат варағида кўрсатилганидек, баҳолаш.

6-машқ: Иш жойида ўқитиш

Тиббиёт ходими учун ўқитишнинг кенг тарқалган қуйидаги жиҳатларини инобатга олган ҳолда қисқача машғулот тайёрланг.

1. ФТИ кўрсаткичларини ўқиш.

2. Вакциналарни совутгичга жойлаш тартиби.
3. Очиқ кўп дозали флаконлардан фойдаланиш сиёсатини тушуниш.
4. Ота-оналар билан мулоқот кўникмаларини такомиллаштириш.
Келажакда тиббиёт ходимларига қанақа ишчи қўлланмалар/материаллар зарур бўлишини ўйлаб кўринг.
Эгалланган билим ва кўникмаларни қўллаш бўйича амалий машқлар учун тингловчиларга қандай имкониятлар тақдим этишингизни ўйлаб кўринг.

3.4 Кураторлик ташрифи натижаларини қайд этиш

3.4.1 Объектдаги кураторлик ташрифи журнали

Кураторлик ташрифи амалга ошириладиган ҳар бир объектда журнал юритилиши зарур. Журналга ташриф санаси, асосий фикр-мулоҳазалар, ўтказилган ўқиш ҳақидаги маълумотлар, ўзаро бамаслаҳат келишиб олинган кейинги ҳатти-ҳаракатлар ҳақидаги маълумотлар қайд этилади.

6-жадвал: Қўллаб-қувватловчи кураторлик журналининг намунаси Тиббиёт муассасаси:

ташриф санаси	Асосий усуллар (агар мавжуд бўлса ва талабга мос келса белги қўйинг)						Қуйидаги мавзу бўйича ўқиш / инструктаж ўтказилган:	Келажак учун келишилган тадбирлар	Кураторнинг ФИО
	Харита	Сессиялар режаси	Ишчи режа	Диаграмма	Яқунланмаганликни кузатиб бориш	Заҳираларни ҳисобга олиш тизими			

3.4.2 Кураторлик ташрифи ҳақида ҳисобот тайёрлаш

Ҳар бир ташрифдан кейин куратор ҳисобот тайёрлаши зарур. Ҳисобот тегишли тадбирларни режалаштириш, шунингдек, навбатдаги кураторлик ташрифлари учун муҳим. Ҳисобот дастур раҳбарлари ва бошқа шахслар (м-н, соғлиқни сақлаш тизими раҳбарлари, бошқарма бошлиқлари, жамоалар раҳбарлари, ҳамкорлар ва тиббиёт ходимлари) учун ДПМ даги аҳвол ва ташриф натижасида олинган маълумотлар ҳақидаги маълумотларни ўзида акс эттириши лозим.

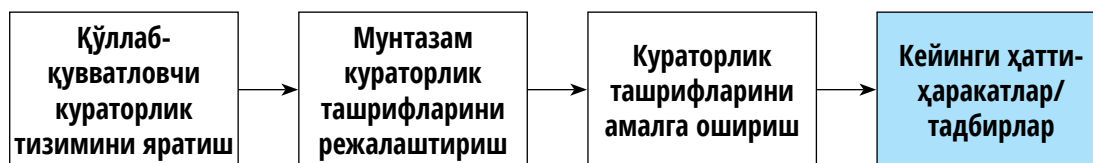
Ҳисоботда:

- кураторлик ташрифини ким бажарганлигини кўрсатиш;
- курация қилинаётган шахсларнинг вазифа ва бурч-мажбуриятларини қайд этиши, шунингдек, улар бажарган ишнинг сифатига изоҳ бериш;
- тиббиёт ходими фаолиятининг умумий кўрсаткичларини (ташриф, пунктуаллик, ташаббускорлик, ижодий ёндошув, мустақил ишлай олиш салоҳияти) баҳолаш;
- назорат саволномасининг ҳар бир пунктини муҳокама этиш;

- муаммоларни бартараф этиш учун бевосита ташриф чоғида кўрилган чора-тадбирларни кўрсатиш;
- тегишли тиббиёт ходимлари билан келишиб олинган кейинги ҳатти-ҳаракатларни баён этиш;
- курация қилинаётган шахсларга ҳисобот нусхасини ёки ёзма/оғзаки кўринишда ҳисоботнинг қисқача мазмунини тақдим этиши зарур.

Кураторлик ташрифлари натижаларини тиббиёт ходимларига етказишнинг бошқа усуллари:

- Ахборот бюллетенини чоп этириш. У мураккаб ва қimmat бўлмаслиги даркор. Бюллетень ўқувчи эътиборини кўпроқ жалб этиши учун мавзуга дахлдор турли безаклар, суратлар билан таъминланган икки саҳифалик матндан иборат бўлиши мумкин. Шахсий тажриба ёки ютуқларга таяниш (материал ижобий тусда тақдим этилган тақдирда) ходимга ўз фаолиятини чуқурроқ билиб олиш имконини беради. Бюллетень мутахассислар оммасига имкон қадар кенг миқёсда тарқатилиши зарур.
- Бюллетенни тайёрлаш ва уни тегишли турли манзилларга жўнатиш.
- Кураторлик ташрифлари натижаларини муҳокама этиш учун семинарлар ташкил этиш. Бунақа муҳокамалар ахборот алмашинуви ва айрим муаммоларни тезкор (оператив) ҳал этиш бўйича таклифлар билдириш нуқтаи назаридан фойдали бўлиши мумкин.
- Ойлик йиғилишларни ўтказиш чоғида хабардор қилиш.

4. КЕЙИНГИ ҲАТТИ-ҲАРАКАТЛАР/ТАДБИРЛАР

4.1 Кураторлик ташрифларидан кейин амалга ошириладиган ҳатти-ҳаракатлар

Қўллаб-қувватловчи кураторлик ташриф билан ўз ниҳоясига етмайди. Куратор ўзининг асосий иш жойига қайтгач, амалга ошириладиган кейинги ҳатти-ҳаракатларни режалаштириши зарур. Режада қуйидагилар кўзда тутилиши мумкин:

- Сиз ҳал этишга розилик билдирган масалалар юзасидан иш;
- Тиббиёт ходимларини режалаштириш жараёнига жалб этиш, назорат саволномасини, ишчи қўлланмаларни, мониторинг усулларини ва бошқа материалларни тайёрлаш бўйича улар билан ҳамкорликда ишлаш;
- Моддий-техник таъминот масалаларини соғлиқни сақлаш тизимининг юқори босқичларида муҳокама этиш;
- Ойлик ҳисоботларни текшириш ва тавсиялар бажарилишини кузатиб бориш учун курация қилинаётган ходим билан мунтазам алоқани йўлга қўйиш;
- Курация қилинаётган тиббиёт муассасаси ходимларининг хизмат поғоналари бўйлаб ўсишини, мавқеи мустаҳкамланишини ёки малака оширишини белгилаш.

4.2 Кейинги ташрифларни амалга ошириш

Навбатдаги ташрифлар қуйидаги ҳолатлар туфайли тиббиёт ходими учун ўтган ва келажақдаги кураторлик ташрифлари ўртасидаги узвийликни таъминлайди:

- ўтган ташриф чоғида аниқланган муаммоларнинг яна давом этишига тўсқинлик қилади;
- ўтган ташриф чоғида кўтарилган масалалар ўз муҳимлигини йўқотмаганлигига тиббиёт ходимининг ишончини мустаҳкамлайди;
- тиббиёт ходимига кўмак беради. Агар муаммо бартараф этилмаган бўлса, сабаби нимада?
- иш жойида олиб борилган ўқитиш нечоғли самарали бўлганлигини аниқлаш имконини беради;
- тиббиёт ходими ишининг кўрсаткичлари назорат остида турганлигини ва у ижобий томонга ўзгарганлигини тасдиқлаш имконини беради.

Шунингдек, навбатдаги ташрифнинг куратор сифатида Сизга ҳам нафи тегади, чунки:

- ўзининг асосий фикрларининг тиббиёт ходимларига изчил етказилиши учун имконият яратади;

- ўтган ташрифларнинг ҳисоби ва ҳулосаларининг мавжудлиги, ҳаттоки агар Сиз илгари мазкур тиббий муассасага ташриф буюрмаган бўлсангиз ҳам, Сизда ўз ташрифингизнинг аҳамиятини намойиш этишингиз учун ишонч уйғотади;
- ҳаттоки агар тиббий муассасага турли кураторлар ташриф буюришса ҳам, барибир самарали кураторлик таъминланишига ишонч уйғотади.

Навбатдаги ташриф босқичлари қуйидагилардан иборат:

- ўтган ташрифларнинг натижалари бўйича ҳисоботни ўрганиш ва унда кўтарилган масалалар бўйича ишни давом эттириш;
- битта ахборотнинг ўзини қайта такрорлашнинг олдини олиш учун, ўтган ташрифдан Сиз нималарни билиб олганлигингиз тўғрисида тиббиёт ходимини хабардор қилиш;
- ўзини тутишида ва ўз мажбуриятларига муносабатида ижобий томонга ўзгариш мавжудлигини аниқлаш учун тиббиёт ходимини кузатиш ва агар бундай ўзгаришлар содир бўлган бўлса, уларни мақташ;
- ўтган ташриф чоғида билдирилган ва ҳанузгача тегишли чоралар кўрилмаган эътирозларга эътибор қаратиш. Шундай эътирозлар устида ишни давом эттириш зарурлигини таъкидлаш;
- ижобий ўзгаришлар йўқлиги, ўз ечимини кутаётган яширин муаммолар билан боғлиқ эмасми эканлигини текшириш;
- ўтган ташриф чоғида берилган ваъдани (м-н, моддий-техник таъминотга ёки ахборот/ҳужжатлар тақдим этишга доир) бажариш.

7-машқ: Навбатдаги ташрифларни амалга оширишнинг муҳимлиги

Гуруҳ учун кўрсатма

Қуйида келтирилган конкрет мисолни ўқинг ва қўйилган саволларни муҳокама этинг.

Конкрет мисол: Сиз кенгайтирилган иммунизация дастури раҳбарисиз. Тиббиёт ходимлари ҳал эта олмаётган муаммолар мавжуд бўлган туманлардан Сизга мунтазам равишда илтимослар тушиб турибди. Ҳар сафар, қачонки Сиз хизмат сафари харажатлари, транспорт, ёқилғи ва бошқа ашёлар ҳақидаги масалани кўтарсангиз, Сизга кураторлик ташрифи – бекорга ресурсларни исроф қилишдан ўзга нарса эмас қабалида жавоб қайтаришади.

Муаммо шундаки, сўнги бир йил мобайнида туман куратори барча тиббий муассасалардан бор-йўғи тахминан ярмига бир маротабадан ташриф буюришга муваффақ бўлди. Ваҳоланки, ташрифлар чоғида аксарият тиббий муассасаларда чоралар кўрилишини ва кейинги назорат олиб борилишини тақозо этувчи муаммолар аниқланган эди.

1. Нима сабабдан кураторлик ташрифини (марказдан туманларга ва туманлардан тиббиёт муассасаларига) амалга ошириш мушкул?
2. Кураторлик ташрифларига «бекорга ресурсларни исроф қилиш» қабалидаги қарашлар мавжуд бўлса, бундай муносабатнинг сабаби нимада?
3. Барча босқичларда кураторликнинг самарадорлигини ошириш учун нима қилиш зарур?
4. Жойларда, тиббиёт муассасасига албатта бевосита ташриф буюрмасдан туриб, назоратни амалга оширишнинг бошқа усуллари мавжудми? Бундай усуллар қай йўсинда кураторликнинг самарадорлигини, ишончлилигини ва сифатини таъминлайди?
5. ГУРУҲЛИ БАҲС-МУНОЗАРА.

1-ИЛОВА: КУРАТОР НАЗОРАТ ВАРАҚАСИНИНГ НАМУНАСИ

	САВОЛ	Ҳа	Йўқ
1.	Сессия самарали ташкил этилганми?		
2.	Иммунизация картаси ҳар бир бола ва ҳомиладор аёл учун қўлланиладими?		
3.	Ҳар бир бола/ҳомиладор аёл бўйича маълумот қайд этиш журналига тушириладими?		
4.	Навбатдаги вакцинация вақти ҳақида ҳамиша ота-оналарга хабар етказиладими?		
5.	Тиббиёт муассасасида мониторинг диаграммаси осиглиқми?		
6.	Тиббиёт муассасасида хизмат кўрсатиладиган туман харитаси осиглиқми?		
7.	Тиббиёт муассасасида чораклик иш режаси мавжудми?		
8.	Эмлаш сессияларининг ўз вақтидалиги/тўлиқлиги устидан назорат олиб бориладими?		
9.	Эмлашдан бўйин товловчилар устидан кузатув олиб бориш тизими мавжудми?		
10.	Тиббиёт муассасасида қайд этилган қизамиқ касаллиги ҳолатларининг ҳудудий тақсимланиши акс этирилган харита осиглиқми?		
11.	Ҳароратни қайд этиш варағидан фойдаланиладими?		
12.	Совутгич ичида вакцинали флаконлар тўғри жойланганми?		
13.	Совутгичда яроқлилик муддати ўтган вакциналар мавжудми?		
14.	ФТИ кўрсаткичи вакцинанинг яроқсизлиги ҳақида гувоҳлик берувчи вакциналар мавжудми?		
15.	Тиббиёт ходимлари ФТИ кўрсаткичини қандай ўқишни ва талқин этишни билишадими? Улардан ФТИ кўрсаткичларини ва уларнинг моҳиятини тавсифлашни сўранг.		
16.	Тиббиёт ходимлари силкитиш тести қачон амалга оширилиши зарурлигини билишадими? У мазкур тестни тўғри бажара оладими (Қандай бажарилишини кўрсатиб беришларини сўранг)?		
17.	Режалаштирилган сессия учун етарли миқдордаги ЎТ-шприцлар мавжудми?		
18.	Ҳар бир эмлаш учун ЎТ-шприцлар қўлланиладими?		
19.	Инъекциялар тўғри (хавфсиз) амалга ошириладими?		
20.	Фойдаланилган шприцлар ва игналарни йиғиш учун хавфсизлик қутиларидан фойдаланиладими?		
21.	Тиббиёт муассасасида иммунопрофилактика мавзусига оид плакатлар осиглиқми?		
22.	Аҳоли билан йиғилиш ўтказиш жадвали мавжудми?		
23.	Имунопрофилактикани амалга ошириш жараёнида аҳоли орасидан кўнгиллилар иштирок этишадими?		
24.	Заҳираларни ҳисобга олиш журнали мавжудми?		
25.	Журналдаги маълумотларга кўра, етарли миқдордаги вакциналар ва материаллар мавжудми?		

2-ИЛОВА: ҲАР БИР ТУМАННИ ҚАМРАБ ОЛИШ: ДАСТУР ЮТУҚЛАРИНИ МОНИТОРИНГ ҚИЛИШ УСУЛЛАРИ

Ҳар бир туманни қамраб олиш (ҲБТҚО/RED) — қуйида келтирилган бешта босқични амалга ошириш йўли билан иммунизация қамровини яхшилашга қаратилган стратегияга берилган ном. Ҳар бир туманни қамраб олиш стратегиясини амалга оширишга қўмаклашувчи қатор содда усуллар ишлаб чиқилган бўлиб, улар қуйида келтирилмоқда.

Жойларга чиқиб хизмат кўрсатиш: Айрим ҳолатларда аҳолининг аксарият қисми иммунизация хизматини фақат сафарда кўрсатиладиган хизматлар тўғрисида олишга муваффақ бўлишади. Баъзида аҳолининг иммунизация хизматига мушарраф бўлиши фақатгина сайёр бригадалар орқали амалга оширилиши мумкин, ва бу ҳолат қўшимча ресурслардан фойдаланишни кўзда тутаяди. Сафарда олиб бориладиган мунтазам хизматлар барча эмлаш сессиялари режасига киритилиши мумкин. Сафардаги сессиялар, айниқса сайёр бригадалар томонидан амалга ошириладиган сессиялар, иммунизация орқали бошқа тиббий хизматларни кўрсатиш имконини ҳам беради.

Қўллаб-қувватловчи кураторлик: Қўллаб-қувватловчи кураторлик тиббиёт ходимларини ўқитишни иш жойининг ўзида кураторлик ташрифлари чоғида ёки туманда мунтазам ўтказиб туриладиган йиғилишларда олиб боришни кўзда тутаяди. Кураторлик фаолиятининг фойдали ва самарали бўлишини таъминлаш учун, куратор ташрифни мунтазам равишда амалга ошириб туриши, муаммони маҳаллий даражанинг ўзида ҳал этишга қўмаклашиши, таъминот ва ресурсларга доир масалаларни мунтазам текшириб бориши зарур. Куратор ўз ёндошувларини кураторликка мослаштириш учун мунтазам ўқиб-ўрганиши, ўз устида ишлаши лозим.

Аҳоли билан ҳамкорлик: Иммунизация хизмати ва аҳоли ўртасидаги мустақкам алоқага аҳолини режалаштириш ва хизмат кўрсатиш жараёнларига фаол жалб этиш орқали эришилиши мумкин. Бундай тадбирларга мисол сифатида аҳоли иштирокида сафарда эмлаш ўтказиладиган жойни ва вақтни танлаш, кўнгилиларга янги туғилган чақалоқларни аниқлаш, эмлашдан бўйин товловчиларни кузатиб бориш вазифаларини юклаш, шунингдек, аҳоли билан мунтазам учрашувлар ўтказилишини келтириш мумкин.

Мониторинг ва маълумотлардан тадбирлар ўтказиш учун фойдаланиш: Мониторинг ва маълумотлардан тадбирлар ўтказиш учун фойдаланиш, нафақат маълумотларни турли босқичларда ўз вақтида йиғишни, балки ушбу маълумотлардан муаммоларни ҳал этиш учун фойдаланишни ҳам кўзда тутаяди. Тиббиёт ходими ихтиёрида мониторингнинг бир-неча содда усуллари, жумладан ойлик прогрессни кузатиб бориш учун, кўринарли жойга осиглиқ жадваллар мавжуд. Қўшимча равишда моддий-техник таъминот ҳамда эпидемиологик назорат бўйича бошқа ахборотлар мунтазам йиғилиши ва иммунизация хизматини яхшилаш учун, қамраб олиш бўйича маълумотлар билан бирга таҳлил этиб борилиши лозим.

Режалаштириш ва ресурсларни бошқариш: Туман мўъжаз режаси ҳар бир туманни қамраб олиш стратегияси учун калит вазифасини ўтайди. Мўъжаз режа ҳар бир тиббий муассасани ва улар орқали хизмат кўрсатиладиган аҳолини кўзда тутувчи маҳаллий вазиятни таҳлил этишга асосланади. Миллий босқич туман босқичида талаб қилинадиган молиявий ва инсон ресурслари мавжудлигини ҳамда уларни тўғри бошқаришни таъминлаш учун масъул бўлса, туманлар мазкур ресурслардан самарали фойдаланишни назорат қилишлари лозим.

5 модуль

ИММУНИЗАЦИЯ ТИЗИМИНИНГ МОНИТОРИНГИ

5- модулниң мақсади:

Ҳар бир тиббиёт муассасаси ва ҳар бир туман катта ҳажмдаги маълумотлардан иборат ҳисоботларни ҳар ойда тақдим этишади. Соғлиқни сақлаш тизимидаги жорий юмушлар билан ўта банд иммунизация масалалари бўйича мутасаддининг (масъул ходимнинг) ҳар бир ҳисобот билан танишиб чиқиши мушкул, лекин, шубҳасиз, у бартараф этилиши зарур бўлган, қандайдир жиддий муаммолар мавжудлиги ҳақида билиши шарт. Агар бундай муаммолар пайдо бўлса, Сиз қандай билиб оласиз?

5-модулнинг мақсади соғлиқни сақлаш тизимидаги иммунизация масалалари бўйича мутасаддига қуйидаги масалалар борасида ёрдам кўрсатишдан иборат: маълумотларни пасив (ойлик ҳисоботлар) ва фаол (кураторлик ташрифлари) йиғиш йўли билан иммунизация тизимининг барча компонентлари бажарилишини баҳолаш.

5-модулни билиш Сизга иммунизация дастурининг сифатини ва самарадорлигини ошириш учун олинган маълумотлардан муаммоларни аниқлаш ва уларни бартараф этишда фойдаланиш имконини беради.

Мониторинг ва эпидемиологик назорат ўзаро мустаҳкам боғланган ва кўпгина умумий жиҳатларга эга. Бироқ, амалий вазифалардан келиб чиқиб ва турли техник масалаларга етарлича эътиборни қаратиш учун, 5-модул: Иммунизация тизимининг мониторинги ва 6-модул: Эпидемиологик назоратни қўллаш ушбу ўқув курсида алоҳида-алоҳида ҳолда қараб чиқилиши мақсадга мувофиқдир. Шунга қарамасдан, 5-модул ва 6-модул материаллари билан таниша туриб, уларнинг ўзаро мустаҳкам алоқадор эканлигини ёдда тутиш зарур.

Ушбу модул қуйидаги бешта компонентни қамраб олади:

Иммунизация тизими ва кўрсаткичлар	Маълумотларни тўплаш ва ишлов бериш	Маълумотларни таҳлил этиш ва акс эттириш	Чоралар кўриш	Тескари алоқа ва ҳисобот
------------------------------------	-------------------------------------	--	---------------	--------------------------

Иммунизация тизими ва кўрсаткичлар	Маълумотларни тўплаш ва ишлов бериш	Маълумотларни таҳлил этиш ва акс эттириш	Чоралар кўриш	Тескари алоқа ва ҳисобот
------------------------------------	-------------------------------------	--	---------------	--------------------------

1. ИММУНИЗАЦИЯ ТИЗИМИ ВА КЎРСАТКИЧЛАР

1.1 Мониторинг нима ва нега у муҳим

Мониторинг – бу маълумотларни тизимли ва узлуксиз текшириш, муайян хизмат бурчларини ва амалий ҳатти-ҳаракатларни бажариш жараёни. У муаммоларни аниқлаш ва қарорлар қабул қилиш, шунингдек, стратегик ҳужжатларни ва тадбирлар режасини ишлаб чиқиш мақсадларида қўйилган вазифалар бажарилишини баҳолаш учун қўлланилади.

Мониторинг соғлиқни сақлаш тизимидаги иммунизация масалалари бўйича мутасадди учун муҳим инструмент ҳисобланади. У қуйидаги йўсинда иммунизация дастури сифатини ошириш борасида кўмаклашади:

1. иммунизация бўйича хизмат кўрсатиш – чақалоқларга ва иммунизация амалга оширилиши лозим бўлган бошқа ёш гуруҳларидаги шахсларга вакцинация ўтказиш;
2. ўз вақтида етарли миқдордаги вакциналар ва хавфсиз инъекцияни таъминлаш учун зарур бўладиган материалларни етказиб бериш;
3. касалланишлар ва иммунизациядан кейинги нохуш кўринишлар ҳақида маълумотлар тўплашни ва таҳлил этишни кўзда тутувчи эпидемиологик назорат ва мониторинг;
4. қўлланилаётган вакциналарга, шунингдек, иммунизация борасида кўрсатилаётган хизматларга аҳоли ишончини таъминлаш учун олиб бориладиган ташвиқот ва коммуникация;
5. тиббиёт ходимларини сифатли тайёрлаш ва уларнинг фаолияти устидан тегишли назоратни кўзда тутувчи иммунизация дастурини бошқариш.

1.2 Иммунизация тизимининг қайси компонентлари мониторинг қилинади?

Иммунизация дастурининг мониторингини олиб бориш учун иммунизация тизимини бешта асосий компонентга ажратиш мақсадга мувофиқдир (1-расмга қarang). Ҳар бир компонент, баҳолаш ўнғай бўлган, янада мўъжаз (кичик) қисмларга (бўлимларга ёки параметрларга) ажратилиши мумкин.

Масалан: 2-компонент «Вакциналар сифати ва етказиб берилиши, моддий-техник таъминот» қуйидаги бўлимларга (параметрларга) ажратилиши мумкин: вакциналарни сақлаш, тақсимлаш, фойдаланилган инъекцион материалларнинг сифати ва уларни хавфсиз тўплаш/йўқотиш, шунингдек, бошқа қатор янада кичикроқ қисмларга. 2-компонентнинг барча параметрларининг мониторингини самарали тарзда амалга ошириш учун, Сиз ушбу қисмларнинг барчасини атрофлича қараб чиқишингиз зарурдир.

1-расм. Иммунизация тизимининг мониторинги олиб бориладиган бешта компоненти

2-иловада иммунизация ҳар бир компонентининг, мониторинг пайтида инobatга олиниши зарур бўлган, янада кичикроқ параметрларининг рўйхати келтирилган. Иммунизация масалалари билан шуғулланувчи аксарият тиббиёт ходимлари, албатта, уларнинг айримлари билан таниш, лекин, ушбу параметрлар иммунизация дастури мониторинги бўйича умумий тизимли режанинг таркибий қисмлари бўлиши мумкинлиги, мутахассислар томонидан, эҳтимол, ҳеч қачон ўйлаб кўрилмагандир.

Аҳамиятли ҳолат. *Иммунизация тизимининг бешта компоненти устидан мониторинг олиб борилади. Ҳар бир компонентни, мониторинг олиб бориш ўнғай бўлиши учун, янада мўъжаз қисмларга (параметрларга) ажратиш мумкин.*

1.3 Иммунизация тизимининг мониторинги қандай амалга оширилади

Иммунизация тизимининг бешта компоненти билан танишгач ва мониторингни содалаштириш учун янада мўъжаз қисмларга ажратиш зарурлигини билгач, Сиз дастур бажарилишининг қандай сифат даражасига ёки кўрсаткичига эришиш зарурлигини ҳал этишингиз лозим.

Масалан: Иммунизация яқунланмаганлигининг кўрсаткичи 1-компонент устидан мониторингни амалга оширишда («хизмат кўрсатиш») ўта муҳим омил ҳисобланади. Бироқ иммунизация яқунланмаганлигининг қандай кўрсаткичини Сиз йўл қўйилиши мумкин деб ҳисоблайсиз?

Ушбу модулда Сиз эришишни истаётган сифатни тавсифловчи ибора сифатида, биз «кўрсаткич» сўзини қўллаймиз.

Виолятлар ва туманларнинг иммунизация бўйича дастурларининг мақсади ва стратегияси

иммунопрофилактика борасидаги Миллий сиёсатга, унинг меъёрлари ва стандартларига асосланиши даркор. Шунга қарамасдан, мақсад ва вазифалар ҳар бир вилоят ва туман учун турлича – ўзига хос бўлиши мумкин. Демак, иммунизация бўйича дастурнинг раҳбари, вилоят ва туман миқёсидаги тегишли мутасадди шахслар маҳаллий шароитда дастур бажарилишини баҳолаш учун кўрсаткичларни аниқлаб олиши зарур.

Дастурнинг бажарилишини баҳолаш имконини берадиган ишончли сифат кўрсаткичларини ишлаб чиқиш иммунизация дастури мониторингида дастлабки ва энг муҳим қадамлардан бири ҳисобланади.

Аҳамиятли ҳолат. *Кўрсаткичлар иммунизация дастурини амалга оширишда Сиз эришишни истаётган стандарт мақсадни аниқлаб беради. Ушбу кўрсаткичлар тўғрисида мониторинг иммунизация дастури бажарилишининг боришини доимий ва узлуксиз баҳолаш воситаси бўлиб хизмат қилади.*

Табиийки, Сизнинг дастурингизда мавжуд бўлган кўрсаткичлар қай даражада иммунизация тизимининг ҳар бир компонентини баҳолаш имконини беради ва улар зарур чоралар кўриш учун етарлича барча ахборотни тақдим эта оладими деган савол туғилади. Айрим ҳолларда иммунизация тизимининг муайян компонентларини кузатиш ва баҳолаш учун, илгари тизимли мониторинг олиб борилмаган янги кўрсаткичларни ишлаб чиқиш, киритиш зарурияти туғилади.

1.3.1 Ишончли сифат кўрсаткичларини ишлаб чиқиш

Кўрсаткич, айнан нима мониторинг қилинишини аниқ тушуниш учун танланиши ва ифодаланиши зарур. Бу ўз навбатида Сизга энг мақбули мониторингни қандай тарзда олиб бориш масаласини, демак, қандай маълумотлар тўпланиши зарурлигини ҳал этишда ёрдам беради.

Ишончли сифат кўрсаткичи қуйидаги хусусиятларга эга:

- тўплаш ўнғай бўлган маълумотлар асос бўлиб хизмат қилади;
- тушуниб етиш енгил;
- вазиятни яхшилашга қаратилган тадбирларни (яъни, иммунизация дастури бажарилишининг кўрсаткичларини яхшилаш учун қўлланилиши мумкин бўлган конкрет ҳатти-ҳаракатлар) амалга ошириш имкониятини кўзда тутди.

Масалан: Сиз туман миқёсида хавфсиз инъекция сиёсатини жорий этдингиз ва ЎТ-шприцларни қўллаш бўйича мақсадни аниқладингиз:

- 2015-йилга келиб иммунизация дастури доирасида 90% инъекцияларни ЎТ-шприцлар билан амалга оширишни таъминлаш.

Кўрсаткич ЎТ-шприцлар ёрдамида амалга оширилиши зарур бўлган инъекцияларнинг улушини (нима баҳоланишини) белгилаб беради. Баҳолашнинг энг маъқул усули ЎТ-шприцлар ёрдамида амалга оширилган барча инъекцияларнинг фоизини аниқлашдан (қандай тарзда баҳоланади) иборат. Агар, фақат 80% инъекциялар ЎТ-шприцлар ёрдамида амалга оширилган бўлса, ЎТ-шприцларга қўшимча буюртма бериш ёки тиббиёт ходимларини инъекцияларни бажариш қоидалари бўйича қўшимча ўқитиш (яъни, баҳолаш натижаларига кўра, зарур тадбирлар кўрилиши) тақозо этилади.

Бошқа мисол: Вилоят босқичида иммунизация дастурини бошқариш сифатини баҳолаш учун, ҳар чорақда камида бир маротаба кураторлик ташрифини амалга ошириш заруриятини белгиловчи кўрсаткич (нима баҳоланиши) танланган. Баҳолашнинг энг маъқул усули, чорак давомида амалга оширилган шундай ташрифларнинг миқдорини аниқлашдан (қандай тарзда баҳолаш) иборат. Агар, бир йил мобайнида туманга, атиги бир маротаба кураторлик ташрифи амалга оширилган бўлса, эҳтимол, транспорт воситаларини таъмирлаш

ва ёқилғи харид қилиш учун қўшимча маблағ ажратиш (яъни, баҳолаш натижаларига кўра, зарур тадбирлар кўрилиши) зарур бўлади.

Худди автомобилнинг мой манометри, ҳайдовчини нафақат двигателдаги мойнинг босими ҳақида, балки бошқа ҳолатлар ҳақида ҳам огоҳ этганидек, кўрсаткич ҳам, баъзида бизнинг диққатимизни қатор масалаларга қаратиш учун ёрдам беради. Агар босим меъёрдагидан паст бўлса, демак, қандайдир муаммо мавжуд ва ҳайдовчи уни аниқлаши учун қатор параметрларни (мойнинг даражасини, мой насосининг ишини ёки ҳимоя ёпқичининг ҳолатини) текшириб чиқиши зарур. Худди шунингдек, тўғри танланган иммунизация дастурининг кўрсаткичи кўпгина жиҳатларни акс эттиради ва раҳбарга қайси муаммоларга эътибор қаратиш зарурлигини кўрсатиб беради.

Масалан:

Кўрсаткич	Бевосита қиймат	Қўшимча қиймат
1 ёшгача болаларни АҚДС1 билан қамраб олиш 95% ни ташкил этади	Эмлашни олиш учун биринчи маротаба олиб келинган гўдаклар	Иммунизация бўйича хизматнинг қулайлик даражаси ва аҳолини сафарбар этишнинг самарадорлиги
АҚДС1-АҚДС3 иммунизациясининг яқунланмаганлик кўрсаткичи 8 % дан иборат	Бирламчи иммунизация курсини яқунламаган гўдаклар	Хизмат кўрсатиш сифати ва эмланмаганларни кузатиб бориш механизми
95% тиббий муассасалар соз совутгичга эга	Жиҳоз ҳолати	Техник хизмат кўрсатиш ва таъмирлаш тизимининг самарадорлиги
75% тиббий муассасалар қамраб олиш мониторингининг/иммунизация яқунланмаганлигининг янгиланган жадвалига эга	Қамраб олишнинг/ иммунизация яқунланмаганлигининг мониторинги	Кураторлик самарадорлиги

1.4 Иммунизация дастурининг қайси босқичлари мониторинг қилинади?

Иммунизация дастурининг тизимли мониторингини таъминлаш учун, соғлиқни сақлаш тизимининг ҳар бир босқичини қамраб олиш зарур. Соддалаштириш мақсадида ушбу ҳужжатда учта босқичдан фойдаланилади: тиббий муассаса, туман ва миллий (ва/ёки вилоят) босқичлари.

Баъзида, айнан битта кўрсаткичнинг ўзини барча босқичлар учун қўллашнинг, зарур маълумотлар йўқлиги боис ёки уни қўллаш мақсадга мувофиқ эмаслиги туфайли, имконияти йўқ. Бундай ҳолатларда соғлиқни сақлаш тизимининг турли босқичлари учун у ёки бу кўрсаткични мослаштириш тақозо этилади.

Аҳамиятли ҳолат. Обдон ўйланган мониторинг дастури соғлиқни сақлаш тизимининг исталган босқичида иммунизация хизматининг сифатини баҳолашга қодир.

5.1-машқ: Кўп қўлланиладиган кўрсаткичларнинг сифатини баҳолаш

Сиз — Шарқий вилоят соғлиқни сақлаш тизимида иммунизация масалалари бўйича мутасаддисиз, ва Сиздан кенг қўлланиладиган айрим кўрсаткичларни, уларнинг етарлича сифатли ва соғлиқни сақлаш тизимининг барча босқичларида қўллашга яроқли эканлигига ишонч ҳосил қилиш учун, таҳлил этиб беришингизни сўрашди.

ВАЗИФА: Ҳар бир кўрсаткич билан танишинг, уларни маълумотларни тўплаш ўнғайми, ушбу маълумотларни қабул қилиш осонми ва соғлиқни сақлаш тизимининг учта босқичи учун ҳам чоралар кўришни кўзда тутадими каби жиҳатлари бўйича баҳоланг. Агар «ҳа» бўлса, «тасдиқ», агар «йўқ» бўлса, «хоч» белгиларини қўйинг. Мисолдан кўриниб турибдики, кўрсаткични баҳолаш учун маълумотларни Миллий/вилоят босқичларида тўплаш ўнғай, лекин туман ёки ДПМ босқичларида кўрсаткичларнинг йириклаштирилган ушбу турини йиғишининг ва ундан фойдаланишининг имконияти йўқ

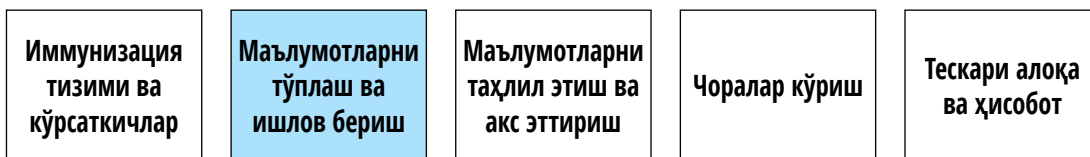
Иммунизация тизимининг компонентлари	Кўрсаткич	Соғлиқни сақлаш тизимининг турли босқичларида кўрсаткичларнинг сифати			
		Кўрсаткичнинг тавсифи:	Миллий/вилоят босқичи	Туман босқичи	Тиббий муассаса босқичи
1. Хизмат кўрсатиш	АҚДСЗ билан қамраб олиш 90% дан юқори бўлган туманлар ҳиссаси	Йиғиш ўнғай (мисол)	✓	✗	✗
		Тушуниш осон			
		Чоралар кўришни кўзда тутди			
2. Вакциналар сифати ва етказиб берилиши, материал-техник таъминот	Ўтган чорақда қизамиқ вакцинаси тақчиллиги кузатилган туманлар ҳиссаси	Йиғиш ўнғай			
		Тушуниш осон			
		Чоралар кўришни кўзда тутди			
3. Эпидемиологик назорат ва мониторинг	Қайд этилган қизамиқ ҳолатлари сони бир ойда 10 тадан кам	Йиғиш ўнғай			
		Тушуниш осон			
		Чоралар кўришни кўзда тутди			
4. Ташвиқот ва коммуникация	Режалаштирилган аҳоли билан учрашув ўтказилган	Йиғиш ўнғай			
		Тушуниш осон			
		Чоралар кўришни кўзда тутди			
5. Дастурни бошқариш	Расмий қайд этилган бўш иш ўринлари ҳиссаси	Йиғиш ўнғай			
		Тушуниш осон			
		Чоралар кўришни кўзда тутди			

5.2-машқ: Иммунизация тизимининг турли компонентлари учун кўрсаткичларни ишлаб чиқиш

1-машқда Сиз Шарқий вилоят кўрсаткичларини баҳоладингиз. Улардан айримларининг сифати етарли эмас, айримлари эса соғлиқни сақлаш тизими босқичларига мос келмади. Энди Сиз ўз кўрсаткичларингизни таклиф этишингиз зарур.

ВАЗИФА: Иммунизация тизимининг ҳар бир компоненти учун фақат битта кўрсаткич танланган ва уни соғлиқни сақлаш тизимининг ҳар бир босқичи учун мослаштириб қўллашга ҳаракат қилинг. Ёдда тутинг, маълумотлар қулай (осон йиғиладиган) бўлиши зарур, кўрсаткичлар ўнғай қабул қилиниши ва чоралар қўллашни кўзда тутиши даркор. Мисоллар келтирилади. 2-иловада Сизга мос келадиган кўрсаткични танлашда ёрдам бераоладиган бешта компонентнинг параметрлари батафсил келтирилган, ёки бошқа қулайроқ кўрсаткичларни танлаш учун 4-модул — «Қўллаб-қувватловчи кураторлик» ва 2-модул — «Аҳоли билан ҳамкорлик»ка мурожаат қилинг

Иммунизация тизимининг компонентлари	Соғлиқни сақлаш тизимининг ҳар бир босқичи учун кўрсаткичлар		
	Миллий/вилоят босқичи	Туман босқичи	Тиббий муассаса босқичи
1. Хизмат кўрсатиш	2010 йилда АҚДСЗ билан қамраб олиш барча туманларда 95% ва ундан юқори	2010 йилда АҚДСЗ билан қамраб олиш барча тиббиёт муассасаларида 90% ва ундан юқори	2010 йилда АҚДСЗ билан қамраб олиш барча қишлоқларда 90% ва ундан юқори
2. Вакциналар сифати ва етказиб берилиши, материал-техник таъминот			
3. Эпидемиологик назорат ва мониторинг			
4. Ташвиқот ва коммуникация			
5. Дастурни бошқариш			

2. МАЪЛУМОТЛАРНИ ТЎПЛАШ ВА ИШЛОВ БЕРИШ

Ушбу модулнинг 1-бўлимида Биз иммунизация дастури бажарилишининг боришини баҳолаш учун қўлланиладиган кўрсаткичларни ишлаб чиқиш жараёнини баён этдик.

Иммунизация тизими устидан самарали мониторинг олиб бориш учун Сиз қуйдагиларни амалга оширишингиз зарур:

- Иммунизация тизимининг бешта компонентини янада кичик қисмларга (параметрларга) ажратиш.
- Ҳар бир кичик қисм учун тегишли сифат кўрсаткичларини ишлаб чиқиш.
- Кўрсаткичларни даволаш-профилактика муассасасидан тортиб то Миллий даражагача бўлган соғлиқни сақлаш тизимининг ҳар бир босқичида қўллаш.
- Дастур бажарилишининг боришини белгиланган кўрсаткичларга эришиш нуқтаи назаридан мунтазам баҳолаб бориш.

Тегшли сифат кўрсаткичларини аниқлаб олиб, баҳолаш учун зарур маълумотларни йиғиш ўнғай. Бу мақсад учун соғлиқни сақлаш тизимининг иммунизация масалалари бўйича мутасаддиси ва бошқа тиббиёт ходимлари кўплаб ахборот манбаларидан фойдаланиш имкониятига эга; аксарият маълумотлар тиббий муассасалар босқичида тўпланади ва улар умумлаштирилиб ёки ҳисобот кўринишида бирлаштирилиб дастлаб туман, кейин эса вилоят босқичларига жўнатилади. Айрим маълумотларни умумий қабул қилинган ҳисобот шаклларида фойдаланиб (маълумотларни пассив йиғиш), бошқаларини эса – кураторлик ташрифлари чоғида, жойларнинг ўзида ишлаб (маълумотларни фаол йиғиш) тўплаш лозим (иккала усул ҳам 1-қўшимчада ёритилган).

Ушбу бўлимда, соғлиқни сақлаш тизими ўрта бўғини раҳбари иммунизация дастури мониторинги учун фойдаланиши мумкин бўлган айрим маълумотлар манбаи ҳақида умумий тарзда ахборот берилган, ҳамда йиғиладиган маълумотларнинг ишончилигини оширишнинг қатор усуллари келтирилган.

Аҳамиятли ҳолат. Соғлиқни сақлаш тизимининг иммунизация масалалари бўйича мутасаддиси мониторинг учун фойдаланиладиган маълумотларнинг баъзида нотўғри ёки етарлича бўлмаслигини инобатга олиши зарур. Қўллаб-қувватловчи кураторлик тиббиёт ходимларини ҳужжатлар билан ишлаш (расмийлаштириш) ва маълумотлар тўплаш борасидаги керакли билим ва кўникмалар билан таъминлашда муҳим ўрин тутади.

2.1 Тиббий муассасалар босқичида маълумотларни тўплаш

Тиббий муассасалар босқичида иммунизация билан боғлиқ ишларнинг ҳисобини юритиш учун қуйдаги қайд этиш шаклларида фойдаланилади:

1. Эмлашни қайд этиш журнали
2. Эмлаш карталари
3. Эмлаш картотекаси
4. Вакциналар ва хавфсиз эмлаш учун материаллар мавжудлигининг ҳисобини юритиш журнали
5. Ҳароратни қайд этиш варағи (совутгичда)
6. Беморларни қайд этиш журнали

2.1.1 Эмлашни қайд этиш журнали

Эмлашни қайд этиш журналида ҳар бир кишига юборилган вакцина дозасининг ҳисоби олиб борилади; бу соғлиқни сақлаш тизими ходимларига ҳар бир боланинг иммунизациясини кузатиб боришларида ёрдам беради. Хизмат кўрсатилган туманда иммунизация ўтказилиши лозим бўлган болага ёки конкрет ёш гуруҳидаги бошқа шахсга юборилган ҳар бир доза эмлашни қайд этиш журналидаги ҳар бир исм, шариф тўғрисида тегишли маълумотлар билан биргаликда ёзиб борилиши зарур.

Бу маънода эмлашни қайд этиш журнали шахсий эмлаш мақомини (статусини) ва эмланмаганларни кузатиб бориш учун асосий ҳужжат ҳисобланади.

Аҳамиятли ҳолат. *Соғлиқни сақлаш тизими ходимлари эмлашни қайд этиш журналига алоҳида эътибор билан муносабатда бўлишлари лозим: ушбу журнал вакцинация ўтказилганлик фактини тасдиқловчи ягона ҳужжат бўлиши мумкин.*

Эмлашни қайд этиш журналига қайд этилиши зарур бўлган муҳим маълумотлар

Журналга қуйида келтирилган, шунингдек, Сизнинг тиббиёт муассасангизда ҳисобга олиниши зарур бўлган бошқа маълумотлар киритилиши лозим:

- шахсий (персонал) код
- қайд этиш санаси, одатда биринчи ташриф этиш санаси
- гўдакнинг исми, шарифи
- гўдакнинг туғилган санаси
- гўдакнинг жинси
- онанинг/ота-онанинг исми, шарифи, манзили
- юборилган вакциналар (вакциналар номи, серияси, дозаси) ва бошқа муолажалар
- эслатма, м-н, вакцинация ўтказилмаганлигининг сабаби

5.3-машқ: Эмлашни қайд этиш журналидан фойдаланишнинг мақбул амалиёти

Сиз — Марказий вилоятда соғлиқни сақлаш тизимининг иммунизация масалалари бўйича мутасаддисиз, ва кураторлик ташрифи чоғида эмлашни қайд этиш журналини юритиш билан боғлиқ қуйидаги муаммоларга дуч келдингиз.

ВАЗИФА: Мақбул амалиётга амал қилмаслик олиб келиши мумкин бўлган оқибатларни, ҳамда кўрсатилган муаммолар пайдо бўлишининг олдини олишга қаратилган тадбирларни жадвалга туширинг

Аниқланган муаммолар	Келиб чиқиши мумкин бўлган натижа
Журналлар барча иммунизация сессияларида, айниқса сайёр иммунизация сессияларида юритилмайди	
Маълумотлар тўлиқ эмас	
Айнан бир хил маълумотларнинг ўзи икки мартаба қайд этилган	
Журналдан эмланмаганларни кузатиб бориш учун фойдаланилмайди	
Аниқланган муаммоларни бартараф этишга қаратилган тадбирлар: 1. .... 2. .... 3. .... 4.	

2.1.2 Эмлаш карталари/эмлаш паспортлари

Эмлаш ўтказилмасдан қолган болаларни кузатиб бориш, ҳамда тиббиёт ходимларини навбатдаги эмлаш муддатлари ҳақида хабардор қилиш учун эмлаш карталарини тўғри тўлғазиш муҳимдир. Карталарда ҳар бир киритилган вакцинанинг серия рақамини қайд этиш ва/ёки иммунизациядан кейинги нохуш ҳолатни ҳужжатлаштириш учун махсус ўрин мавжуд.

Эмлаш карталари боланинг эмланганлик мақоми ҳақида узоқ муддат — кўп йиллар мобайнида маълумот манбаи бўлиб хизмат қилишга ярайдиган, пухта ва юқори сифатли тарзда тайёрланиши лозим. Аксарият ҳолларда ушбу карталар мўъжаз ён дафтарча ёки ҳамён ҳажмидаги буклет шаклига эга.

2.1.3 Эмлаш картотекаси

Иммунизация ўтказилиши лозим бўлган, лекин вакцинацияни олишга келмаган болани ёки бошқа ёш гуруҳидаги шахсни кузатиб бориш муҳимдир. Агар тиббий муассаса хизмат кўрсатадиган ҳудудда эмланмаганлар сони жуда кўпчилликни ташкил этса, бу аҳолининг вакциналарга ишончи паст даражада эканлигини, сафарда ёмон хизмат кўрсатилишини ёки вакциналар тақчиллигини кўрсатиши мумкин. Иммунизация яқунланмаганлиги кўрсаткичларини аниқлаш тизими «Ҳар бир туманни қамраб олиш» стратегиясининг таркибий қисми ҳисобланади (4-иловага қаранг).

2.1.4 Вакциналар ва хавфсиз эмлаш учун материаллар мавжудлигининг ҳисобини юритиш журнали

Вакциналар қаерда сақланмасин, биринчи навбатда омборда вакциналар ва хавфсиз эмлаш учун материалларнинг киримини ва чиқимини, жумладан олинганлигини, жўнатилганлигини ва/ёки

фойдаланилганлигини ҳисобга олиш учун заҳираларни бошқариш тизими мавжуд бўлиши лозим.

Бу қуйидагиларни таъминлаш имконини беради:

- вакциналарни, эритувчиларни ва хавфсиз инъекция учун материалларни яроқлилик муддати ўтгунига қадар ишлатиш;
- вакциналарни олиш ва тарқатиш жараёнида флакон термоиндикатори (ФТИ) ҳолатини ва ҳароратнинг бошқа кўрсаткичларини қайд этиш;
- мақбул заҳира (тақчилликсиз ва туриб қолишсиз).

Вакциналарнинг турли серияларини фарқлаш муҳим, чунки улар турли яроқлилик муддатларига эга бўлиши мумкин ва, демак, тегишли кетма-кетликда қўлланилиши даркор ёки муайян сериядаги вакцинани қайтариб олиш зарурияти туғилса, ушбу сериядаги вакцинанинг қаерда турганлигини тезгина аниқлаш лозим бўлади.

Вакциналар ва хавфсиз инъекция учун материаллар мавжудлигининг ҳисобини оддий иш дафтарыда ёки алоҳида карточкада юритиш мумкин.

Аҳамиятли ҳолат. *Ҳамиша ҳар бир вакцинанинг серия рақамини қайд этинг.*

1-жадвал: Вакциналар ва хавфсиз инъекция учун материаллар ҳисобини юритишда кенг тарқалган муаммолар

Кенг тарқалган муаммолар	Келиб чиқиши мумкин бўлган натижа	Мақбул амалиёт
Ҳисоб юритилмайди	Вакциналарнинг туриб қолиши, омбор биносининг етишмаслиги, тақчиллик	Ҳисобга олиш журналини юритиш
Маълумотлар янгиланмайди	Вакциналарнинг туриб қолиши, омбор биносининг етишмаслиги, тақчиллик	Ҳисобга олиш журналидаги маълумотларни материаллар олинган ва тарқатилган ҳар бир ҳолатда янгилаш
Маълумотлар тўлиқ эмас (яроқлилик муддати, ФТИ кўрсаткичининг ҳолати ёки серия рақами йўқ)	Омборда яроқлилик муддати ўтган вакцина ёки ФТИ кўрсаткичи бўйича вакцинанинг яроқсизлиги ҳақида далолат берувчи вакциналар мавжуд бўлиши мумкин	Вакциналарни ҳисобга олиш журналидаги барча қаторларни тўлғазиш ва яроқлилик муддати ўтган вакциналарни олиб қўйиш

2.1.5 Совутгичдаги ҳароратни қайд этиш варағи

Кунига икки маротаба (жумладан дам олиш ва байрам кунларида) вакциналар сақланаётган совутгич ва музлатгичнинг ҳарорати қайд этиш варағига тушириб борилади. Бундай маълумотни тўплаш мураккаб эмас, лекин у вакцина сифатини аниқлаш, тиббиёт ходимларини ўқитиш жараёнларида бебаҳо манба бўлиб хизмат қилади, ҳамда тиббиёт муассасасида ускуналар (жумладан термометрлар) мавжудлиги ҳақида далолат бериши мумкин.

2-расм. Ҳарорат назоратини қайд этиш варағи, Марказий вилоят, 1–16 август 2005

Манзилгоҳи:			Бирламчи омбор					
Ускуна:			№1 Совутиш хонаси					
Тўғри ҳарорат режими:			+2°C дан +8°C гача					
Душанбадан бошлаб ҳафта кунлари:			5 август 2005					
ҳафта кунлари	Эрталаб	°C	Меъёрда-ми?	Инициаллар	Тушдан кейин	°C	Меъёрда-ми?	Инициаллар
душ.								
сеш.								
чор.								
пайш.								
жума								
шанба								
якшанба								

Ушбу шаклни ҳафтанинг барча 7 кунни мобайнида кунига икки маротабадан тўлғазиб боринг

- 1) Текширинг ҳамда текшириш вақти ва ҳароратни қайд этинг.
- 2) Қайд жадвалининг давомийлигини текширинг. «Меъёрдами?» қаторига ФАҚАТ, агар ҳарорат сўнги текшириш пайтидан буён тўғри ҳарорат режими доирасида турган бўлсагина, «Ҳа» ишорасини қўйинг. Бошқа барча ҳолатларда «Йўқ» ишорасини қўйинг ва носозлик ҳақида ўз раҳбарингизни огоҳ этинг.
- 3) «Эслатма» бўлимида барча одатдан ташқари ҳодисаларни, механик шовқинни, ва шу кабиларни қайд этинг, ҳамда ўз раҳбарингизни хабардор қилинг.
- 4) Ҳар душанба кунини янги варақ юритишни бошлаш лозим, ўтган ҳафтада тўлган варақни эса ўз раҳбарингизга топширинг.

Эслатма:

- Чоршанба кунини тушдан кейин — совутгич агрегатида шовқин.
- Пайшанба кунини эрталаб — совутгич агрегати ишламаяпти.
- Пайшанба кунини соат 19.00. агрегат таъмирлаб бўлинди.

ҲАМИША ЁДДА ТУТИНГ: Ушбу шаклни тўлғазган ходим вакцинанинг сақланиши учун масъулдир!

2.1.6 Беморларни қайд этиш журнали

Ҳар бир тиббиёт муассасасида стационар ва амбулатория қабулига келган беморларни қайд этиш журнали бўлиши зарур. Журналга одатда беморнинг исми, шарифи, фамилияси, манзилгоҳи, ёши ташхиси ва тавсия этилган ҳамда қўлланилган даволаш муолажалари қайд этилади.

Тиббиёт муассасасидаги амбулатория беморларини қайд этиш журнали бошқариладиган инфекциялар ва эмлашдан кейинги нохуш ҳолатлар ҳақидаги муҳим ахборот манбаи ҳисобланади. Албатта мазкур маълумотлар ойлик ҳисоботга киритилади (2.2.1-бўлим) ва кураторлик ташрифлари чоғида текшириб борилади (2.2.2-бўлим).

Миллий сиёсатга мувофиқ, аниқланган бошқариладиган инфекциялар ва эмлашдан кейинги нохуш ҳолатлар ҳақида юқори муассасаларга «шошилиш хабарнома» юборилиши лозим.

2.1.7 Ташвиқотни ва коммуникацияни, ҳамда тиббий муассаса даражасида дастурни бошқариш кўрсаткичларини мониторинг қилиб бориш усуллари

Жорий ойда ўтказилиши мўлжалланган чора-тадбирларнинг умумий ойлик иш режаси ҳам иммунизация тизимининг 4 ва 5-компонентлари мониторинги учун ўзига хос инструмент вазифасини ўташи мумкин. Иммунизация сессияларидан ташқари куйидаги тадбирлар устидан мониторинг олиб бориш мумкин:

- аҳолини сафарбар этиш;
- маҳаллий аҳоли йиғилишини;
- кураторлик ташрифиди;
- тиббиёт ходимларининг йиғилишлари;
- ўқув курслари;
- тиббиёт ходимларининг бошқа лавозимга ва иш жойларига ўтиши;
- материалларни етказиб бериш жадвали.

2.2 Туман ёки вилоят босқичида маълумотларни тўплаш

2.2.1 Ойлик ҳисобот

Соғлиқни сақлаш тизимининг ҳар бир босқичида иммунизация бўйича маълумотлар ойлик ҳисобот кўринишида йиғилиши ўта муҳимдир.

Ойлик ҳисоботлар иммунизация тизимининг аксарият компонентлари бўйича асосий маълумотларни ўзида жамлаши зарур; шу билан бирга ойлик ҳисобот ўта муфассал ва тиббиёт ходимини уринтириб қўядиган даражада бўлмастаси лозим. Тиббиёт муассасалари томонидан тақдим этиладиган аксарият маълумотлар (2.1-бўлимга қаранг) туман босқичидаги эпидемиологик назорат муассасасига юбориладиган ойлик ҳисоботга киритилади. У ерда барча тиббиёт муассасаларининг маълумотлари ойлик ҳисобот кўринишида жамланади ва вилоят босқичига тақдим этилади. Ва, ниҳоят вилоят босқичидаги эпидемиологик назорат муассасаси туманлар бўйича барча маълумотларни жамлаб вилоят бўйича умумий ҳисоботни шакллантиради ва Миллий босқичга жўнатади:

- ой давомида юборилган вакциналар дозасининг миқдори,
- тиббий монелик (қисқа вақтга, узоқ муддатли ва доимий) туфайли АКДС вакцинасини олмаганлар сони,
- **Украинадан мисол:** ой давомида эмланганлар сони + олинган ва фойдаланилган заҳиралар, шу жумладан вакциналар ва инъекция учун материаллар.

Шуни эътиборга олинганки, бу иммунизация бўйича «йиғма» ойлик ҳисобот. Касалланиш ҳақидаги маълумотлар алоҳида ҳисобот кўринишида тайёрланади. Соғлиқни сақлаш тизимининг иммунизация масалалари

5-МОДУЛЬ

бўйича мутасаддиси сифатида Сизнинг иммунизация ва касалланиш ҳақидаги маълумотларни билишингиз ўта муҳимдир; бу Сизга ўз участкангизда иммунизация бўйича мониторинг олиб боришингизда, ҳамда муаммолар пайдо бўлганида тегишли чоралар қўллашингизда ёрдам беради.

3-расм. Тиббиёт муассасаси ойлик ҳисоботининг намунаси

Форм 2.9: 2017 й. эркинлик қўриғи										
№/ф-ра		Маҳалла		Йил						
Сўрашув объектлари		Тиббиёт муассасаси ва бўлими								
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Вакцина	Экспорт ёриштирилган	Тиббиёт муассасаси	Экспорт қилинган	Экспорт қилинган	Экспорт қилинган	Экспорт қилинган	Экспорт қилинган	Экспорт қилинган	Экспорт қилинган	Экспорт қилинган
ACQ-1	17 000									
ACQ-1	17 000									
ACQ-2	17 000									
ACQ-3	17 000									
ACQ-4	17 000									
ACQ-5	17 000									
ACQ-6	17 000									
ACQ-7	17 000									
ACQ-8	17 000									
ACQ-9	17 000									
ACQ-10	17 000									
ACQ-11	17 000									
ACQ-12	17 000									
ACQ-13	17 000									
ACQ-14	17 000									
ACQ-15	17 000									
ACQ-16	17 000									
ACQ-17	17 000									
ACQ-18	17 000									
ACQ-19	17 000									
ACQ-20	17 000									
ACQ-21	17 000									
ACQ-22	17 000									
ACQ-23	17 000									
ACQ-24	17 000									
ACQ-25	17 000									
ACQ-26	17 000									
ACQ-27	17 000									
ACQ-28	17 000									
ACQ-29	17 000									
ACQ-30	17 000									
ACQ-31	17 000									
ACQ-32	17 000									
ACQ-33	17 000									
ACQ-34	17 000									
ACQ-35	17 000									
ACQ-36	17 000									
ACQ-37	17 000									
ACQ-38	17 000									
ACQ-39	17 000									
ACQ-40	17 000									
ACQ-41	17 000									
ACQ-42	17 000									
ACQ-43	17 000									
ACQ-44	17 000									
ACQ-45	17 000									
ACQ-46	17 000									
ACQ-47	17 000									
ACQ-48	17 000									
ACQ-49	17 000									
ACQ-50	17 000									
ACQ-51	17 000									
ACQ-52	17 000									
ACQ-53	17 000									
ACQ-54	17 000									
ACQ-55	17 000									
ACQ-56	17 000									
ACQ-57	17 000									
ACQ-58	17 000									
ACQ-59	17 000									
ACQ-60	17 000									
ACQ-61	17 000									
ACQ-62	17 000									
ACQ-63	17 000									
ACQ-64	17 000									
ACQ-65	17 000									
ACQ-66	17 000									
ACQ-67	17 000									
ACQ-68	17 000									
ACQ-69	17 000									
ACQ-70	17 000									
ACQ-71	17 000									
ACQ-72	17 000									
ACQ-73	17 000									
ACQ-74	17 000									
ACQ-75	17 000									
ACQ-76	17 000									
ACQ-77	17 000									
ACQ-78	17 000									
ACQ-79	17 000									
ACQ-80	17 000									
ACQ-81	17 000									
ACQ-82	17 000									
ACQ-83	17 000									
ACQ-84	17 000									
ACQ-85	17 000									
ACQ-86	17 000									
ACQ-87	17 000									
ACQ-88	17 000									
ACQ-89	17 000									
ACQ-90	17 000									
ACQ-91	17 000									
ACQ-92	17 000									
ACQ-93	17 000									
ACQ-94	17 000									
ACQ-95	17 000									
ACQ-96	17 000									
ACQ-97	17 000									
ACQ-98	17 000									
ACQ-99	17 000									
ACQ-100	17 000									
ACQ-101	17 000									
ACQ-102	17 000									
ACQ-103	17 000									
ACQ-104	17 000									
ACQ-105	17 000									
ACQ-106	17 000									
ACQ-107	17 000									
ACQ-108	17 000									
ACQ-109	17 000									
ACQ-110	17 000									
ACQ-111	17 000									
ACQ-112	17 000									
ACQ-113	17 000									
ACQ-114	17 000									
ACQ-115	17 000									
ACQ-116	17 000									
ACQ-117	17 000									
ACQ-118	17 000									
ACQ-119	17 000									
ACQ-120	17 000									
ACQ-121	17 000									
ACQ-122	17 000									
ACQ-123	17 000									
ACQ-124	17 000									
ACQ-125	17 000									
ACQ-126	17 000									
ACQ-127	17 000									
ACQ-128	17 000									
ACQ-129	17 000									
ACQ-130	17 000									
ACQ-131	17 000									
ACQ-132	17 000									
ACQ-133	17 000									
ACQ-134	17 000									
ACQ-135	17 000									
ACQ-136	17 000									
ACQ-137	17 000									
ACQ-138	17 000									
ACQ-139	17 000									
ACQ-140	17 000									
ACQ-141	17 000									
ACQ-142	17 000									
ACQ-143	17 000									
ACQ-144	17 000									
ACQ-145	17 000									
ACQ-146	17 000									
ACQ-147	17 000									
ACQ-148	17 000									
ACQ-149	17 000									
ACQ-150	17 000									

2.2.2 Кураторлик ташрифлари

Сиз ойлик ҳисобот шаклига иммунизация тизимининг ташвиқот ва коммуникация, ҳамда дастурни бошқариш каби компонентлари ҳақидаги ахборотлар киритилиши кўзда тутилмаганлигини сезган бўлишингиз мумкин.

Кураторнинг жойларда олиб борадиган фаолияти пассив ҳисоботга киритилмайдиган маълумотларни тўплаш имкониятини беради (м-н, ҳисобга олиш варақлари ёки ойлик ҳисоботлар (маълумотларни пассив ва фаол тўплаш ўртасидаги тафовутлар келтирилган) 5.1 қўшимчага қаранг).

Аҳамиятли ҳолат. *Иммунизация тизимининг самарали мониторинги маълумотларни пассив ва фаол тўплашни биргаликда олиб боришни талаб қилади.*

Кураторлик иммунизация тизими фаолиятининг устидан фаол кузатув олиб боришни, тиббиёт ходимлари ва аҳоли билан суҳбатлар уюштиришни кўзда тутаяди. *Кураторликнинг вазифаси – муаммоларни аниқлаш ва қарорлар қабул қилишдир.* Тиббиёт ходимлари билан учрашиб, мулоқотга киришиб ютуқларни баҳолаш, ҳамда уларнинг эътироз ва танқидларини инобатга олиш зарур. Агар кураторлик жуда қисқа муддатлик ва режалаштирилмасдан амалга оширилса, улардан наф жуда кам, чунки бу ҳолатда тизимли мониторингнинг имконияти йўқ.

5.1-қўшимча. Маълумотларни пассив ва фаол тўплаш ўртасидаги тафовутлар нимадан иборат?

Маълумотларни пассив тўплаш

Маълумотларни пассив тўплаш, куйи босқичдаги тиббиёт муассасаларидан соғлиқни сақлаш тизими ўрта бўғини ёки навбатдаги бўғини раҳбарига мунтазам (м-н, ойлик) ҳисоботлар жўнатилишини кўзда тутаяди. Бундай жараён «режали» ҳисобот сифатида маълум ва одатда Миллий тиббий ахборотни бошқариш тизимининг таркибий қисми ҳисобланади (соғлиқни сақлашни бошқариш бўйича ахборот тизими). Маълумотларни пассив тўплаш иммунизация сессиялари чоғида тўлғазиладиган ҳисобга олиш варақларидан бошланади. Ҳисобга олиш варақлари кейин ойлик ҳисобот кўринишида жамланади. Ойлик ҳисоботлар эса ҳар бир маъмурий ҳудудда умумлаштирилади. Ойлик ҳисоботлар ўзида иммунизация тизимининг барча бешта компоненти бўйича максимал ҳажмдаги маълумотларни мужассам этиши зарур. Лекин амалиётда ойлик ҳисоботларда ҳамиша ҳам, иммунизация дастурининг бажарилишининг бориши ҳақида батафсил маълумот олиш учун зарур бўладиган барча деталлар (икир-чикирлар) кўзда тутилмайди.

Маълумотларни фаол тўплаш

Кураторлик ташрифи иммунизация тизимининг барча компонентлари устидан мониторинг ҳамда ойлик ҳисоботни (маълумотларни пассив тўплаш) етишмаётган маълумотлар билан тўлғозиш учун аъло даражадаги имконият яратиб беради. М-н, иммунизация бўйича фаолият устидан фаол кузатув, ҳамда соғлиқни сақлаш тизими ходимлари ва аҳоли билан мулоқот ойлик ҳисоботда йўқ маълумотларни йиғиш имконини беради.

5.4-машқ: «Ҳар бир туманни қамраб олиш» (ҲБТҚО) стратегияси тадбиқ этилиши устидан мониторинг учун маълумотларни пассив ва фаол тўплашдан фойдаланиш.

Сиз — Ғарбий вилоятда соғлиқни сақлаш тизимининг иммунизация масалалари бўйича мутасаддисиз ва ўзингизга беркитилган туманлардан бирида «Ҳар бир туманни қамраб олиш» (ҲБТҚО) стратегияси бажарилишининг бориши устидан мониторинг ўтказишни мўлжаллаясиз. Айрим маълумотларни ойлик ҳисоботлардан олиш мумкин, айрим маълумотлар эса йўқ. Шу боисдан, ҳақиқий аҳволни гавдалантиришингиз учун бошқа усуллардан фойдаланишингизга тўғри келади.

ВАЗИФА: Қуйидаги жадвалда қайси маълумотларни ойлик ҳисоботдан олиш мумкинлигини ва қайси маълумотларни кураторлик ташрифлари, кузатувлар ва муҳокамалар чоғида тўплаш зарурлигини ҳал этинг. 4-иловада ҲБТҚО стратегияси билан боғлиқ ишларнинг тафсилотлари келтирилган.

ҲБТҚО стратегиясининг ишчи компонентлари	Маълумотларни пассив тўплаш (ойлик ҳисоботлар)	Маълумотларни фаол тўплаш (ташрифлар, кузатувлар ва муҳокамалар)
Сафарда эмлаш ўтказишни қайтадан тикланг		
Қўллаб-қувватловчи кураторлик		
Хизматларнинг аҳоли учун қулайлиги		
Тегишли чоралар кўриш учун маълумотлардан фойдаланишининг мониторинги		
Режалаштириш ва ресурсларни бошқариш		

2.2.3 Бошқа ҳисоботлар

Бошқариладиган инфекциялар устидан назорат бўйича Миллий вазифаларга ва вакциналар хавфсизлиги борасидаги сиёсатга кўра, туман ва вилоят босқичларида қўшимча ҳисоботлар ҳам тайёрланиши мумкин; улар иммунизация тизимининг мониторинги учун қўшимча маълумотларни беради. Буларга ИКНК ҳақидаги ҳисоботлар ва уларни текшириш, ҳамда ўткир нимжон фалажлик ҳолатлари устидан текширувлар олиб бориш киради.

2.2.4 Ҳисоботларнинг ўз вақтидалиги ва тўлиқлиги устидан мониторинг

Агар ҳисоботлар ўз вақтида жўнатилса ва олинса, зарур тадбирларни тез ва самарали ўтказиш эҳтимоллиги ошади. Идеал ҳолатда – ҳисобот тўлиқ ва барча маълумотларнинг таҳлили ўз вақтида амалга оширилади, бу ҳол тезгина ахборот олиш ва вазиятни назоратда тутиб туриш имконини беради. Бироқ, тиббий муассасанинг ва/ёки туманнинг муайян давр мобайнидаги маълумотларини кечикиб тақдим этиш ҳоллари ҳам учраб туради. Ўз вақтидан кечикиб олинган маълумотларни бошқаришнинг энг маъқул усули — жорий ойлик ҳисоботга илова сифатида киритишдир. Ўз вақтидан кейин келиб тушган маълумотларга бефарқлик билан қарамаслик зарур. Улардан барча босқичлардаги маълумотларни коррекция қилишда фойдаланиш лозим.

Аҳамиятли ҳолат. Туманлар тиббиёт муассасаларидан кечикиб топшириладиган ҳисоботлар олиншини кутиб ҳисоботни топшириш муддатини бузмасликлари даркор.

Муайян давр учун ҳисоботларнинг тўлиқлиги топширилиши кутилаётган ҳисоботларнинг умумий сони (асос — маҳраж) ва амалда олинган ҳисоботларнинг сони (сурат) асосида баҳоланади; натижа фоизларда ифодланади. Агар тумандан барча ҳисоботлар олинмаган бўлса, эмлаш билан қамраб олишнинг умумий кўрсаткичи пасаяди, лекин у ҳақиқий вазиятни акс этирмайди. Тиббий муассасалардан туман босқичига жўнатиладиган ойлик ҳисоботларнинг ўз вақтидалиги ва тўлиқлиги қайд этиладиган шаклнинг намунаси 3-иловада келтирилган.

5.5-машқ: Ҳисоботлар тақдим этилишининг ўз вақтидалиги ва тўлиқлиги устидан мониторинг.

Сиз — Ғарбий вилоятда соғлиқни сақлаш бошқармасида иммунизация масалалари бўйича раҳбарсиз ва 12 та туманда дастлабки 6 ойда ҳисоботлар тақдим этилишининг ўз вақтидалигини ва тўлиқлигини баҳолайсиз.

1-ВАЗИФА: Ҳар бир ой учун ҳисоботлар тақдим этилишининг ўз вақтидалигини ва тўлиқлигини ҳисоблаб охирги икки қаторни тўлғазинг (3-иловадаги мисол шаклига қаранг).

Ғарбий вилоятда ҳар ойнинг 15-санаси ҳолатига кўра ҳисоботлар тақдим этилишининг ўз вақтидалиги ва тўлиқлиги устидан мониторинг шакли

Туманлар	тақдим этилган ҳисоботлар:					
	январда	февралда	мартда	апрелда	майда	июнда
Туман 1	12	23	12	24	22	22
Туман 2	23	15	12	25	20	22
Туман 3	24	13	13	25	20	22
Туман 4	14	14	13	25	20	24
Туман 5	14	20	13	22	13	25
Туман 6	12	23	13	22	13	24
Туман 7	23	23	13	22	12	23
Туман 8	12	23	13	22	-	-
Туман 9	13	25	12	22	22	22
Туман 10	23	25	-	-	-	22
Туман 11	23	24	12	12	22	10
Туман 12	24	25	12	22	22	23

тўлиқлиги	$\frac{\# \text{ тақдим этилган} \times 100}{\# \text{ туманлар}}$						
ўз вақтидалиги	$\frac{\# \text{ ўз вақтида тақдим этилган} \times 100}{\# \text{ туманлар}}$						

2-ВАЗИФА: Ғарбий вилоятда ҳисоботлар тақдим этилишининг ўз вақтидалиги ва тўлиқлигини яхшилаш учун қанақа чоралар кўрасиз?

5.2-қўшимча. Маълумотлар етишмовчилиги ва ортиқчалиги ўртасидаги энг мақбул мувозанатни қандай топиш мумкин?

Вилоят эпидемиологик назорат муассасасига катта ҳажмдаги ахборотлар оқими келиб тушади; соғлиқни сақлаш тизими ўрта бўғини раҳбари ҳар бир тумандан ҳисобот қабул қилиб олади. Буларга туман тиббиёт муассасаларига кураторлик ташрифлари ҳақидаги ҳисоботлар, вилоят, маъмурий ва молиявий муассасаларнинг ҳамда совуқлик занжирининг тўғри ҳолати ва моддий-техник таъминот учун масъул бўлинмаларнинг ҳисоботлари киради. Бундан ташқари, соғлиқни сақлаш тизими ўрта бўғини раҳбари ўз кураторлик ташрифлари ҳақида ҳам ҳисобот тайёрлайди. Бундай катта ҳажмдаги ахборотни ўзлаштириш учун соғлиқни сақлаш тизими ўрта бўғини раҳбари, иммунизация дастури мониторинги кўрсаткичларига асосланиб, қайси маълумотларни у мунтазам равишда таҳлил этиб бориши зарурлигини аниқ тасаввур этиши лозим. Бу кўрсаткичларни, Сизда иммунизация дастури бажарилишининг бориши ҳақида етарлича ахборот бўлиши шартлиги, лекин шу билан бирга Сиз йиғилиши зарур бўлган ўта катта ҳажмдаги маълумотларга кўмилиб ҳам қолмаслигингиз лозимлиги нуқтаи назаридан келиб чиқиб танланади. Ёдда тутингки, муаммолар аниқланган тақдирда самарали тадбирларни кўриш учун Сизда етарли ҳажмдаги маълумот бўлиши лозим.

2.3 Маълумотларга ишлов бериш

Тиббиёт ходими, хусусан соғлиқни сақлаш тизими ўрта бўғини раҳбари маълумотларни пасив ва фаол йиғиш натижасида тўпланган барча ахборотни ҳар ойнинг охирида таҳлил этиб чиқиши лозим. Қуйида келтирилган амалларни кетма-кет бажариш соғлиқни сақлаш тизими ўрта бўғини раҳбари ҳисоботни олганида зарур тадбирларни кўришини кафолатлаш имконини беради. Бунинг учун:

- 1. Келиб тушаётган барча ҳисоботларни қараб чиқиш:** келиб тушаётган барча ҳисоботларни тушириб қолдирилган ҳолатлар, ноаниқликлар (м-н, ҳисоблашдаги ёки рақамларни киритишдаги хатоликлар), номувофиқликлар мавжудлигига нисбатан қараб чиқилиши зарур. Ушбу нуқсонларнинг сабабини аниқлаш, агар имкони бўлса, тўғрилаш лозим.
- 2. Устувор кўрсаткичларга ва ҳудудларга алоҳида эътибор қаратиш:** иммунизация дастури кўрсаткичларининг ютуқлари ҳақидаги маълумотларни умумлаштириш, ҳамда илгари самарасиз фаолият юритган тиббий муассасалардан ёки ҳудудлардан олинган маълумотларни, ёхуд тўсатдан ўзгаришлар содир бўлган фаолият турларини ўрганиб чиқинг.

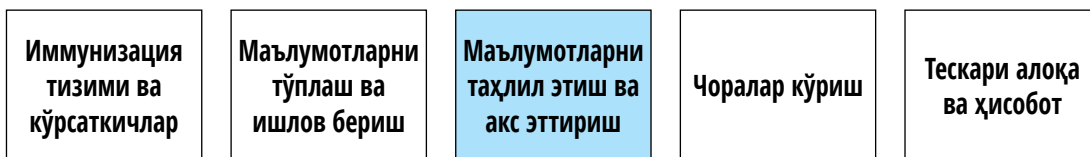
3. **Маълумотларни бирлаштириш/қўшиб чиқиш:** ўзингиздан юқорида турувчи маъмурий босқичга жўнатиш учун ҳисобот тайёрланг. Ойлик ҳисобот кўрсаткичларни баҳолаш ва барча босқичларда фойдаланиш учун зарур бўладиган қатор маълумотлардан иборат бўлиши кўзда тутилади.
4. **Маълумотларни таҳлил этиш:** навбатдаги бўлимда иммунизация дастурининг режада кўзда тутилган кўрсаткичларига эришиш борасидаги тараққиётни (прогрессни) баҳолаш учун маълумотларни қандай таҳлил этиш зарурлиги баён этилган.

2.3.1 Маълумотларнинг компьютер базасидан фойдаланиш

Аслида ойлик ҳисоботдаги ва бошқа манбалардаги ахборотлар маълумотларнинг компьютер базасига жойлаштирилиши, ҳамда ушбу маълумотлар асосида кўргазмали жадваллар ва графиклар тайёрланиши лозим.

Маълумотлар базаси етарлича тўлиқ ва ойлик ҳисоботларнинг барча миқдорий маълумотларини (м-н, вакциналар дозасининг миқдори, касалланиш, ИКНК, заҳира миқдори, келтирилаётган вакциналар ҳажми ва бошқаларни) қамраб олади.

Турли мамлакатларда маълумотларнинг турлича компьютер базасидан фойдаланилади. Улардан бири ойлик ҳисоботлар учун йиғиладиган миқдорий маълумотларни киритиш мақсадида ЖССТ штаб-квартираси томонидан (Excel форматида) ишлаб чиқилган.

3. МАЪЛУМОТЛАРНИ ТАҲЛИЛ ЭТИШ ВА АКС ЭТТИРИШ

Иммунизация дастури раҳбарлари ҳар бир босқичда, хизмат кўрсатилаётган ҳудуддаги кўрсаткичлар натижаларининг (аҳолининг мақсадли гуруҳларида) мониторинги учун йиғиладиган маълумотлардан фойдаланишлари зарур. Бу ўтмишда фаолияти самарасиз бўлган туманларни ёки иш фаолиятида қутилмаган сифат ўзгаришлари содир бўлган туманларни текшириш имконини беради.

Ушбу бўлимда соғлиқни сақлаш тизими ўрта бўғини раҳбарига маълумотларни таҳлил этиш, акс эттириш ҳамда муаммоли туманларни аниқлаш имконини берувчи одатда қўлланиладиган воситалар кўриб чиқилган. Қатор усуллар, жумладан маълумотларни график тусда акс эттириш: иммунизация билан қамраб олиш мониторингининг /иммунизация тугалланмаганлигининг графиги, гистограммалар, карталар ва жадваллар баён этилган.

3.1 Мониторинг маълумотларини графикда акс эттириш усуллари

3.1.1 Иммунизация билан қамраб олиш мониторингининг /иммунизация тугалланмаганлигининг графиги

Иммунизация билан қамраб олиш мониторингининг/иммунизация тугалланмаганлигининг графиги – бу минтақалардаги ёки туманлардаги мақсадли гуруҳларнинг иммунизация билан қамраб олиниши визуал мониторингининг энг оддий ва самарали усулидир. Графикда қуйидаги маълумотлар тақдим этилган:

- Ҳар ойда болаларга юборилган вакциналар дозаси миқдорининг уни олиши лозим бўлган болалар (мақсадли аҳоли) сонига нисбати;
- Агар иккита вакцина билан қамраб олиш кўрсаткичларини битта графикка туширилса, ушбу вакциналар билан иммунизация тугалланмаганлиги кўрсаткичларининг мониторингини ҳам амалга ошириш мумкин, яъни графикда эмлашни энди бошлаган чақалоқларнинг эмлаш билан қамраб олинишини вакцинанинг барча дозаларини олиб улгурган чақалоқларнинг эмлаш билан қамраб олинишига таққослаш мумкин.

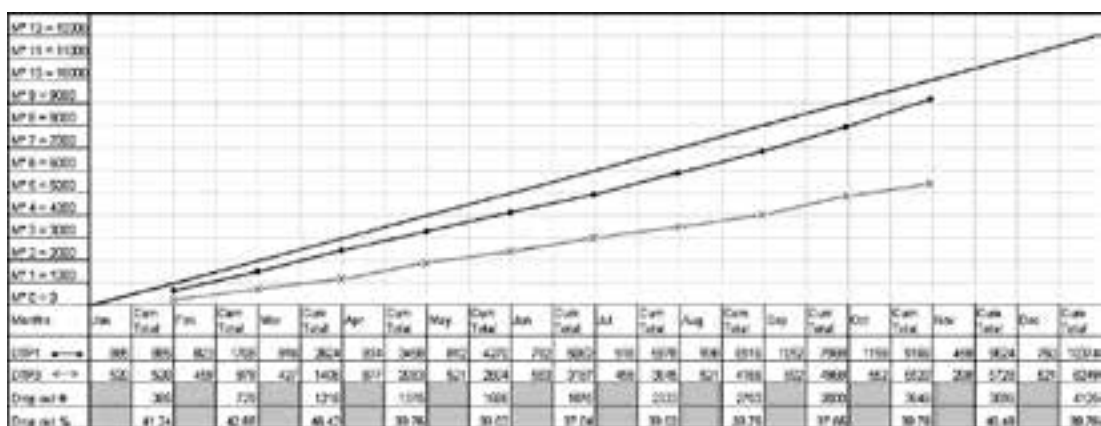
Иммунизация билан қамраб олиш мониторингининг/иммунизация тугалланмаганлигининг графигини барча босқичлардаги – даволаш-профилактика муассасасидан то Миллий эпидемиологик назорат марказигача бўлган тиббий муассасаларда кўзга яхши ташланадиган жойга қўйиш зарур. Тиббиёт ходимининг ўзи бундай графикларни тайёрлай олиши жуда муҳимдир (4-иловада келтирилган қўлланма ва амалиётда қўллаш учун график шаклига қаранг).

5.6-машқ: Иммунизация билан қамраб олиш мониторингининг/иммунизация тугалланмаганлигининг графигини тузиш ва талқин этиш.

Сиз Шимолий вилоятда соғлиқни сақлаш тизими ўрта бўғинининг раҳбари сифатида мазкур вилоятда иммунизация билан қамраб олиш мониторинги/иммунизация тугалланмаганлиги учун жавоб берасиз.

1-ВАЗИФА: Адсорбцияланган кўкйўтал-дифтерия-қоқшол вакцинаси (АҚДС) АҚДС1 ва АҚДС3 билан қамраб олиш графигини тўлғазинг (4-иловага қаранг).

2-ВАЗИФА: Графикнинг асосий учта талқинини айтинг.

5.7-машқ: Иммунизация билан қамраб олиш мониторингининг/иммунизация тугалланмаганлигининг қандай графиклари фойдали бўлиши мумкинлиги ҳақида қарор қабул қилиш.

Сиз — соғлиқни сақлаш тизими ўрта бўғинининг раҳбари сифатида иммунизация билан қамраб олиш мониторинги/иммунизация тугалланмаганлигининг қандай графиклари назоратингиз остида бўлган вилоятдаги кўрсаткичлар бажарилишининг бориши ҳақидаги қанақа фойдали ахборотни бериши мумкинлиги борасидаги масалани ҳал этасиз.

1-ВАЗИФА: Иммунизация билан қамраб олиш мониторингининг/иммунизация тугалланмаганлигининг графигини кўздан кечиринг. Ҳар бир графикдан ўз рўйхатингизга иммунизация дастури кўрсаткичларининг мониторинги учун фойдали бўлган ахборотни кўчириб олинг.

Иммунизация билан қамраб олиш мониторингининг /иммунизация тугалланмаганлигининг графиги	Графикдаги иммунизация дастури кўрсаткичларини мониторинг қилишда фойдали бўлиши мумкин бўлган ахборот
АҚДС1 ва АҚДС3	
АҚДС1 ва ВСКК	
ГепВ3 ва АҚДС3	
ОПВ3 ва АҚДС3	
ОПВ1 ва ОПВ3	
АҚДС3 ва ВСК	
ВСК1 ва ВСК	

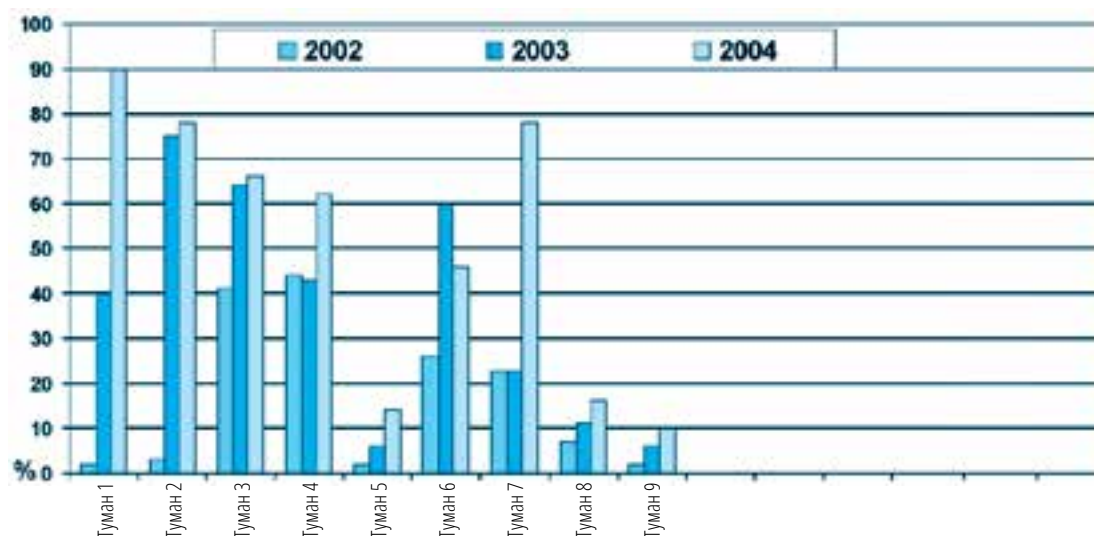
3.1.2 Гистограммалар (Устунли диаграмма)

Одатда иммунизация билан қамраб олиш мониторингининг/иммунизация тугалланмаганлигининг графиги бирон ҳудуддан (м-н, тиббий муассаса хизмат кўрсатадиган ҳудуд ёки вилоят) олинган ахборотни акс этиради. Соғлиқни сақлаш тизими ўрта бўғинининг раҳбари бир неча ҳудудлардан олинган маълумотларни таққослаши зарур; буни фақатгина мониторинг графикларидан фойдаланиб амалга ошириш мумкин эмас.

Гистограммани тайёрлаш ва талқин этиш ўнғай. У бир неча тумандаги оддий сонларни, кўрсаткичларни ёки фоизларни акс этириш учун, ёки қатор турли кўрсаткичлардан иборат бўлган мажмуавий (комплекс) таҳлилни амалга ошириш учун қўлланилиши мумкин. Иложи борича гистограммада таҳлил этилаётган давр (шу жумладан йил) ҳақидаги маълумотни киритиш зарур.

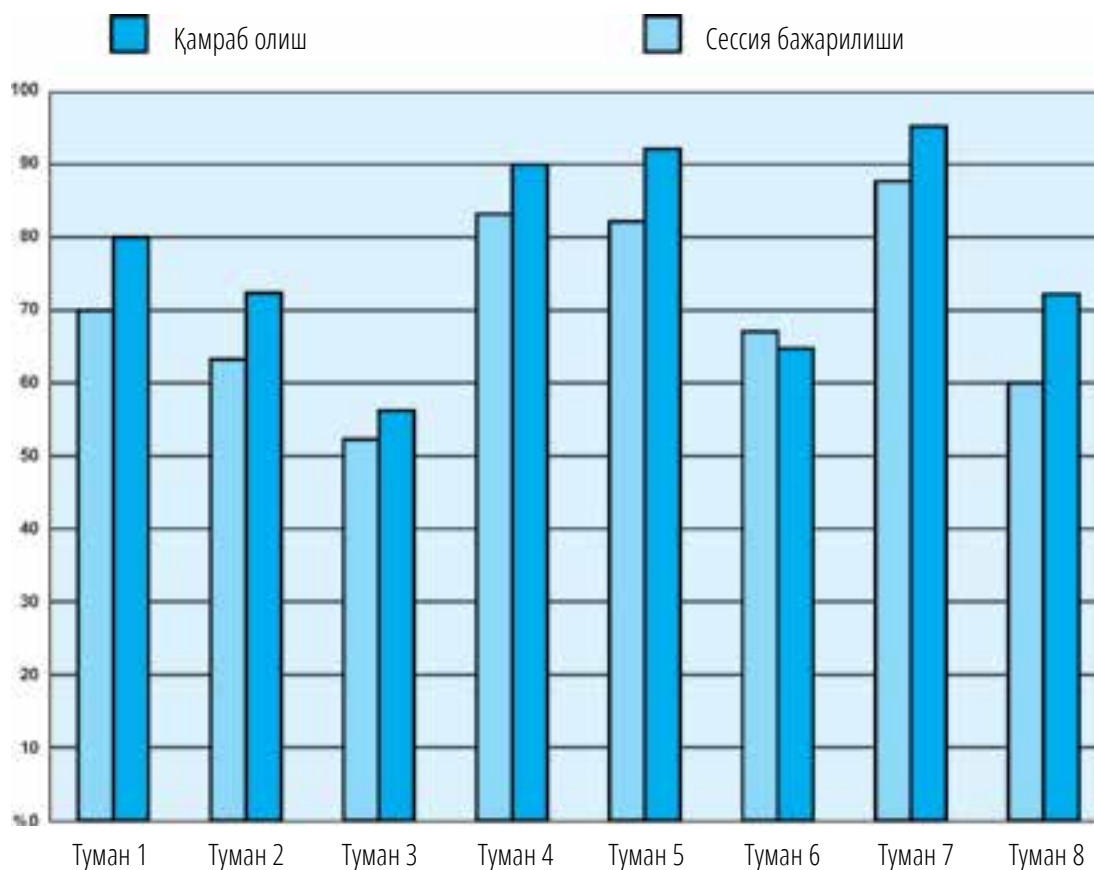
Аҳамиятли ҳолат. Гистограмма, агар устунлар номланиши бўйича эмас, балки кўрсаткичларнинг бажарилиш тартибида жойлаштирилса енгил қабул қилинади. Маълумотларни бундай жойлаштириш уларнинг мавқеини белгилаш/«рангларга ажратиш» деб юритилади.

4-расм. Бошланғич йилга (2002) нисбатан АҚДС3 билан қамраб олиш

Юқорида келтирилган мисолда, гистограмма фақат битта кўрсаткич билан (яъни, АҚДС3) қамраб олиш ҳақидаги маълумотларни акс эттиради. Гистограммани, шунингдек, мажмуавий (комплекс) маълумотни, жумладан вақт бўйича ўзгаришни акс эттириш учун ҳам қўллаш мумкин; бунда маълумотларни қабул қилиш ўнғай бўлишига эътиборни қаратиш лозим.

5-расм. Иммунизация сессияси бажарилишига нисбатан АҚДС1 билан қамраб олиш гистограммаси

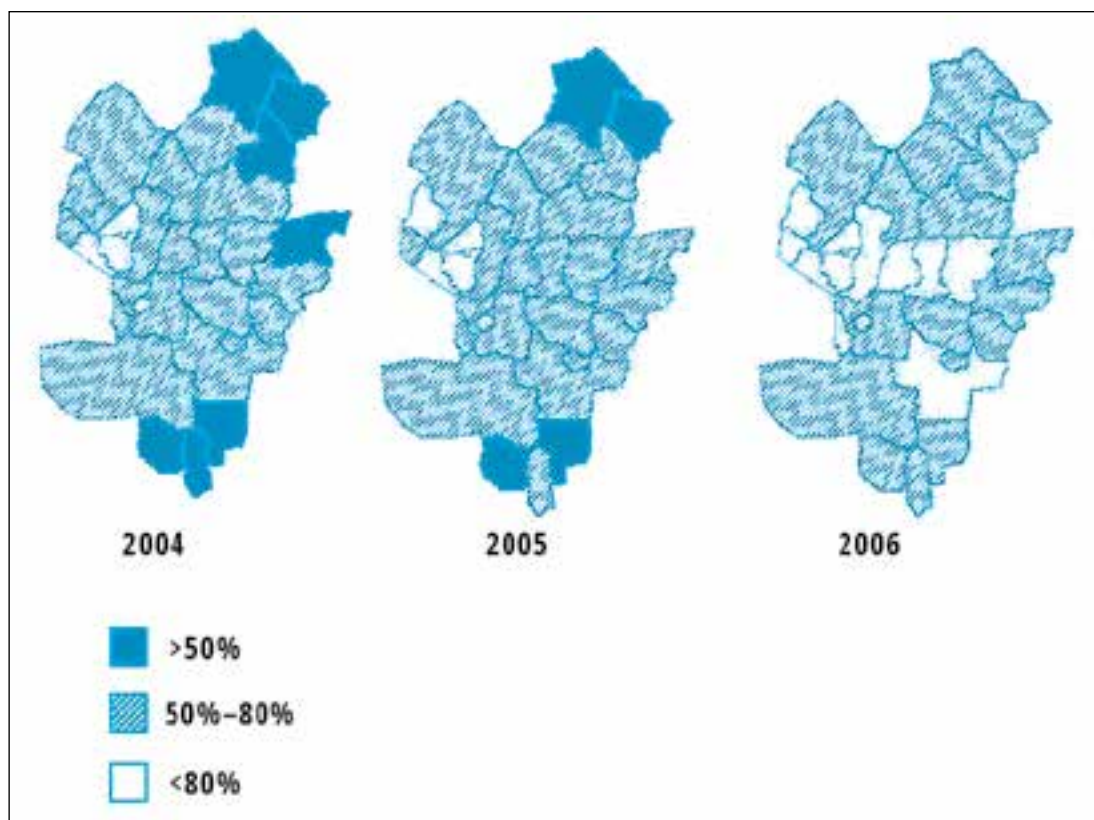
Аҳамиятли ҳолат. Графикда ёки харитада кўрсатилган айни даврни инобатга олишни унутманг, чунки бу ҳолат ахборотларнинг талқин этилишига таъсир кўрсатиши мумкин. М-н, бирорта йил учун келтирилган маълумотлар тагида ҳар йили бирон бир пайтда пайдо бўладиган муаммолар (м-н, ёмғирлар мавсумида аҳолини сафарбар этиш бўйича тадбирларнинг тўхтатилиши) яширинган бўлиши мумкин; алоҳида биронта ой учун келтирилган маълумотлар эса ушбу муаммонинг аҳамиятини умуман бўрттириб кўрсатиши мумкин.

3.1.3 Нуқтали ва бўялган хариталар

Маълумотларни хариталарга тушуриш иммунизация дастури бажарилиши кўрсаткичларини акс эттириш учун жуда фойдали усул ҳисобланади. Нуқтали ва бўялган хариталарда юқумли касаллик ҳолатларининг тақсимланишини кўрсатиш, ёки иммунизация билан қамраб олиш ҳақидаги маълумотларни акс эттириш мумкин.

Хариталарга акс эттирилаётган кўрсаткичларнинг баёнини илова сифатида келтириш (тиркаб қўйиш), ҳамда қаралаётган даврни (жумладан йилни) кўрсатиш жоиздир.

6-расм. АКДС3 билан қамраб олиш кўрсаткичи паст, ўртача ва юқори ҳолатда бўлган туманларнинг бўялган хариталари; Жанубий вилоят, 2004-2006 йй

3.2 Чораклик иш кўрсаткичларини таққослаш

Чораклик иш кўрсаткичларини таққослаш учун чорак мобайнида киритилган вакцина дозасининг миқдорини шу чоракдаги мақсадли аҳоли сонига тақсимлаш зарур. Бу ҳар бир туманда иммунизация дастурининг бажарилишини чораклар бўйича таққослашнинг, ҳамда бир неча туманларнинг иш кўрсаткичларини ўзаро қиёслашнинг энг оддий усулидир.

3-жадвал турли туманларнинг маълумотларини кейинчалик акс эттириш ва таҳлил этиш учун битта жадвалга қандай тушириш мумкинлигини кўрсатади.

1-туманда бир йил мобайнида 2400 нафар киши иммунизация қилиниши лозим. АҚДС3 вакцинаси билан ҳар бир чоракда қамраб олиш қуйидаги сурат қийматларидан (АҚДС3 нинг кирим қилинган дозаси миқдори) фойдаланиш йўли билан ҳисобланади:

	I чорак (январь, февраль, март)	II чорак (апрель, май, июнь)	III чорак (июль, август, сентябрь)	IV чорак (октябрь, ноябрь, декабрь)
Вакцинация қилинган болалар сони	500	450	380	550
Чораклик қамраб олиш	83%	75%	63%	91%
Жамланиб ўсиб борувчи қамраб олиш	83%	79%	74%	78%

Йиллик қамраб олиш 4 чорак мобайнида киритилган барча дозанинг умумий миқдорини йил давомида иммунизация олиши лозим бўлган аҳоли сонига тақсимлашда олинган қийматга тенг эканлигига эътибор қаратинг.

$$\text{Яъни: } 500 + 450 + 380 + 550 / 2400 \times 100 = 78\%$$

3-жадвал: Иммунизация билан қамраб олишни чораклар бўйича таҳлил этиш учун маълумотлар

Ҳар бир туман учун: ҳар бир чорак якунида тегишли устунга ҳар бир турдаги вакцина учун қамраб олиш маълумотларини киритинг

	БЦЖ				АҚДС1				АҚДС3				ОПВ3				Қизамиқ				Геп В3				АС 2+			
	ч. 1	ч. 2	ч. 3	ч. 4	ч. 1	ч. 2	ч. 3	ч. 4	ч. 1	ч. 2	ч. 3	ч. 4	ч. 1	ч. 2	ч. 3	ч. 4	ч. 1	ч. 2	ч. 3	ч. 4	ч. 1	ч. 2	ч. 3	ч. 4	ч. 1	ч. 2	ч. 3	ч. 4
Туман 1																												
Туман 2																												
Туман 3																												
Туман 4																												
Туман 5																												
Туман 6																												
Туман 7																												
Туман 8																												
Туман 9																												
Туман 10																												

5.3-қўшимча. Асос қай даражада аниқ бўлиши зарур?

Соғлиқни сақлаш тизими ўрта бўғини раҳбарининг иммунизация юзасидан белгиланган вазифалар бажарилишининг бориши бўйича мониторингни амалга ошириш борасидаги фаолияти бошланғич маълумотларнинг аниқлигига жуда боғлиқ бўлади. Натижалар кўрсаткичи аксарият ҳолларда фоизларда ифодаланади, шу боисдан ҳисоб-китобларни амалга ошириш чоғида ишончли асосдан фойдаланиш ўта муҳимдир.

Асосга бир ёшгача болаларми, туғруқ ёшидаги аёлларми ёки етиб бориш мураккаб бўлган ҳудудларда яшовчи кишилар бўладими, умуман олганда, иммунизация ўтказилиши лозим бўлган аҳоли дея таъриф бериш мумкин.

Асос учун маълумотларнинг қўллаб турли манбалари мавжуд ва айрим давлатларда улардан бир нечасини бирваракайига эгаллаш имконияти мавжуд. Таассуфки, баъзан айрим мавжуд манбаларнинг маълумотлари эскирган ҳисобланади ва аҳоли ўсишининг ҳақиқий динамикасини акс эттирмайди. Баъзида миграция ҳақида маълумотлар ва туғилишнинг ҳақиқий кўрсаткичи мавжуд бўлмайди. Булар ва бошқа омиллар бошланғич рақамларнинг ноаниқлигига олиб келиши мумкин, натижада қуйидаги салбий оқибатлар кузатилади:

Асос сифатида ноаниқ маълумотлардан фойдаланишнинг оқибатлари	
Агар асос мақсадли аҳолининг ҳақиқий ҳажмидан ПАСТ бўлса	Агар асос мақсадли аҳолининг ҳақиқий ҳажмидан ЮҚОРИ бўлса
М-н, Сиз иммунизация ўтказилиши зарур бўлган болалар сони 100 000 нафардан иборат деб ҳисоблайсиз, аслида эса уларнинг сони 150 000 нафардан иборат	М-н, Сиз иммунизация ўтказилиши зарур бўлган болалар сони 200 000 нафардан иборат деб ҳисоблайсиз, аслида эса уларнинг сони 100 000 нафардан иборат
Қамраб олиш юқори даражада (баъзан 100% дан юқори)	Иммунизация билан қамраб олиш паст даражада
Вакциналар ва инъекция учун материалларнинг етарли миқдорда етказиб берилмаслиги	Вакциналар ва инъекция учун материалларнинг керагидан ортиқча миқдорда етказиб берилиши
Иммунопрофилактика дастуридаги муаммоли участкаларни аниқлашнинг мураккаблиги	Юқори сифатли хизмат кўрсатилишига қарамадан иммунизация билан қамраб олиш мақсадига эришилмайди, мотивациянинг сўниши (йўқлиги)

Қуйида ҳақиқий асосни ҳисоблашда Сизга ёрдам берадиган қатор тадбирлар келтирилган:

1. Ўз минтақангизда илгари олиб борилган иммунизация бўйича тадбирлар чоғида асосни ҳисоблаш билан шуғулланишган маҳаллий ва бошқа мутахассислар билан маслаҳатлашнинг (м-н, полиомиелит ликвидацияси ва қизамиқ элиминацияси бўйича).
2. Турли расмий ва норасмий манбалардаги демографик маълумотларни қараб чиқинг (м-н, чақалоқларни қайд этиш журналлари, давлат томонидан аҳолини рўйхатдан ўтказишнинг шарҳлари ва ҳоказо).
3. Асоснинг ишончилигини баҳолаш учун иммунизация бўйича илгари ўтказилган компаниялар пайтида тўпланган маълумотлардан фойдаланиш имкониятларини ўйлаб кўринг (м-н, полиомиелитга қарши вакцинация билан 50 000 нафар болани қамраб олиш, 90% ни ташкил этди. Демак, шунга кўра асосни ҳисоблаб топиш мумкин: $50\ 000/0,9$ ёки 5 ёшгача болалар сони 55 556 нафардан иборат).
4. Тиббиёт ходимларини ва аҳоли ўртасидан фаолларни жалб этиб маҳаллий аҳолини рўйхатдан ўтказишни ташкиллаштиринг (шунингдек, узоқда ва етиб бориш мураккаб бўлган ҳудудларда яшовчи аҳолини ҳам инobatга олиш зарур).
5. Аҳоли сонининг ўсиш ва пасайиш омиллини ҳам мунтазам равишда инobatга олинг (м-н, аҳоли сони ўзгаришининг кейинги тенденцияларига мувофиқ шаҳар ҳудудидаги аҳолининг 10% га ўсиши).
6. Асос қиймати ҳақида қарор қабул қилинган, уни барча ҳисоб-китобларда қўлланг.
7. Агар рақам расмий статистик маълумотлардан фарқ қилса, ҳамини бу ҳолатни ҳисоботларда, жадвалларда ёки графикларда эслатиб (кўрсатиб) ўтинг.
8. ХЕЧ ҚАЧОН иммунизация билан қамраб олиш кўрсаткичларини ошириш учун асос сифатида атайлаб ноаниқ рақамдан фойдаланманг. Бу болаларни касалланиш хавфи остига қўйиши мумкин.

5.8-машқ: Ҳисобот маълумотларини ошириб кўрсатиш билан боғлиқ муаммоларнинг таҳлили.

Сиз — Жанубий вилоятда соғлиқни сақлаш тизими ўрта бўғинининг раҳбарисиз ва туманлардан олинган маълумотлар асосида иммунизация билан қамраб олиш бўйича йиллик ҳисобот тайёрлаяпсиз. Сиз айрим туманларда АКДС3 билан йил мобайнида қамраб олиш кўрсаткичи 100% дан 130% гачани ташкил этишини пайқадингиз.

1-ВАЗИФА: Ушбу ҳолатга сабаб бўлиши мумкин бўлган, суратга доир учта муаммони кўрсатинг.

1

2

3

2-ВАЗИФА: Ушбу ҳолатга сабаб бўлиши мумкин бўлган, асосга доир учта муаммони кўрсатинг.

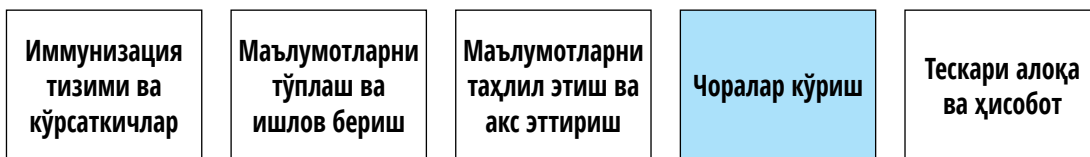
1

2

3

3-ВАЗИФА: Соғлиқни сақлаш тизими ўрта бўғинининг раҳбари сифатида Сиз сабабларни аниқлаш ва аҳволни ўнглаш учун қандай ҳатти-ҳаракатларни амалга оширасиз?

Аҳамиятли ҳолат. Иммунизация билан 120% қамраб олиш, 100% қамраб олишдан афзал эмас. Бундай кўрсаткич фақат, Сиз иммунизация дастури бажарилишининг бориши устидан ҳақиқий мониторингни амалга оширишнинг уддасидан чиқа олмаётганлигингизни, асос кўрсаткичининг мослиги ва аниқлиги эса текшириб чиқишга муҳтож эканлигини аниқлади.

4. ЧОРАЛАР КЎРИШ

Мониторинг тизимини амалиётга тадбиқ этишнинг асосий сабабларидан бири – бу муаммоларни аниқлаш ва иммунизация тизими сифатини ошириш учун қарорлар қабул қилиш заруриятидир. Самарали мониторинг тизимини таъминлаб, муаммолар аниқланган тақдирда соғлиқни сақлаш тизими ўрта бўғини раҳбари тўғри ҳатти-ҳаракатни амалга оширишга тайёр бўлиши лозим.

Ушбу бўлимда «чоралар кўриш»ни биз муаммоларни бартараф этиш ёки уларнинг олдини олиш нуқтаи назаридан қараб чиқамиз. Чоралар кўришнинг бошқа икки шакли — тескари алоқа ва юқори босқич учун ҳисобот (тўғри алоқа) — мониторинг тизимини бошқаришнинг ва режали ҳисоботнинг таркибий қисмлари ҳисобланади; улар тўғрисида кейинги бўлимда сўз юритилади.

4.1 Чоралар кўрилгунига қадар муаммоларни ўрганиш

Ҳар сафар, муаммоларни ўргана туриб, «муз тоғи эффекти» деб номланган ибора ҳақида эслаш фойдали бўлади. 7-расмдан кўриниб турганидек, муз тоғи эффекти одатда биринчи навбатда энг очиқ-ойдин кўриниб турган муаммоларни (муз тоғининг сув усти қисми) аниқлаш мумкинлигини англатади, лекин аксарият ҳолларда кўриш мушкул бўлган, яширин муаммолар (муз тоғининг сув ости қисми) мавжуд бўлади.

7-расм. «Муз тоғи эффекти»нинг манзараси, асосий муаммони кўриш мумкин, лекин уни бошқа, яширин муаммолар кучайтириб юборади

5.4-қўшимча. Муаммога мен ўз муносабатимни қанчалик тез суратда билдиришим шарт?

Муаммо аниқланган тақдирда қанчалик тез суратда чоралар (ҳатти-ҳаракатлар) қўлланилиши лозимлиги, ушбу муаммонинг иммунизация дастурига кўрсатиши мумкин бўлган таъсирига боғлиқдир. Умуман олганда, юзага келган вазиятни учта устуворлик даражасига ажратиш мумкин:

1. Иммунизация хизмати фаолиятидаги узилишларга олиб келиши мумкин бўлган ва (ёки) саломатликка/кишилар ҳаётига хавф туғдирувчи кечиктириб бўлмайдиган муаммолар.
2. Иммунизация дастури кўнгилдагидек бажарилишига хавф туғдирувчи тенденциялар.
3. Ишнинг ва умуман иммунизация бўйича хизматнинг сифатини ошириш зарурияти.

Қуйидаги жадвал, ушбу даражаларнинг ҳар бири муаммолар ечилиши лозим бўлган тезлик сурати билан қандай боғланганлигини кўрсатади.

	Зудлик билан кўриладиган чоралар	Ўртача суратда кўриладиган тадбирлар	Узоқ муддатда кўриладиган тадбирлар
Мақсад	Иммунизация хизмати фаолиятидаги узилишларга олиб келиши мумкин бўлган ва саломатликка/кишилар ҳаётига хавф туғдирувчи кечиктириб бўлмайдиган муаммоларни ҳал этиш.	Иммунизация дастури кўнгилдагидек бажарилишига хавф туғдирувчи тенденцияларни ўзгартириш.	Ишнинг ва умуман иммунизация бўйича хизматнинг сифатини ошириш
Мобайнида ҳал этиш зарур	Бир неча кун/ҳафта	Бир неча ой	Режалаштиришнинг навбатдаги цикли: одатда чорак ёки йил
Мисоллар	Омборда вакцина йўқлиги ёки полиомиелит касаллигининг қайд этилиш ҳолати	Қамраб олишнинг пастлиги ёки яқунланмаган иммунизациянинг юқори кўрсаткичлари	ИКНК ҳақидаги ҳисоботлар сонини ошириш

Баъзида кечиктириб бўлмайдиган муаммолар ҳам ўртача суратдаги ва узоқ муддатли тадбирлар кўрилишини тақозо этади.

Масалан: Агар омборда вакцина тақчиллиги аниқланган бўлса, зудлик билан кўриладиган тадбирлар, иммунизацияни ўтказиш муддатлари бузилишини бартараф этиш учун, тезгина таъминотга қаратилиши зарур. Ўртача суратдаги тадбирлар вакциналар заҳираси бўйича ўқитишга ва кураторликка, узоқ муддатдаги тадбирлар эса — вакцина омбори учун хазинабон ишчини ишга олишга қаратилиши лозим.

Аҳамиятли ҳолат. Аниқланган исталган муаммо иммунизация тизимидаги қўллаб-қўлловчи муаммоларнинг аломатлари бўлиши мумкин: ҳаммаша пинҳоний муаммоларни (уларнинг сабабларини) аниқлашга шай туринг.

5.9-машқ: Чоралар кўриш ва муаммоларни бартараф этиш.

Сиз — 20 та тумандан иборат бўлган Жанубий вилоятда соғлиқни сақлаш тизими ўрта бўғинининг раҳбарисиз; унинг ҳудудида 200 та тиббий муассаса мавжуд.

Мониторинг натижасида бир қанча муаммолар мавжудлиги аниқланди (қуйидаги жадвалга қаранг).

1-ВАЗИФА: Ҳар бир устунга муаммони бартараф этиш учун Сиз қўллашингиз мумкин бўлган биттадан тадбирни ёзинг.

Ёдда тутинг, битта муаммо тизимдаги кўплаб бошқа муаммолар ҳақида гувоҳлик бериши мумкин, ва кечиктириб бўлмайдиган муаммолар ҳам ўртача суратда ҳамда узоқ муддатда чоралар кўрилишини тақозо этиши мумкин.

Иммунизация тизимининг компонентлари	Муаммо	Зудлик билан кўриладиган чоралар	Ўртача суратда кўриладиган тадбирлар	Узоқ муддатда кўриладиган тадбирлар
1. Иммунизация бўйича хизмат кўрсатиш	Ўтган чорақда етиб бориш мураккаб бўлган туманларда сайёр иммунизация сессиялари ўтказилмасдан қолди			
	Вилоятда ўтган чорақда қизамиқ вакцинацияси билан қамраб олиш кўрсаткичи ўтган йил шу даврига нисбатан тушиб кетди			
2. Вакциналар сифати ва элтиб берилиши, моддий-техник таъминот	Ўтган ойда учта туманда ЎТ-шприцлар бўлмасдан қолди			
	Ўтган йили пентавалент вакцинаси йўқотилишининг Миллий кўрсаткичи кутилаётган кўрсаткичдан юқори бўлди			
3. Эпидемиологик назорат ва мониторинг	Ўтган ойда иккита туманда қизамиқнинг эпидемик чақнаши қайд этилди. Ўтган чорақда бешта туман ўз ҳисоботларини тақдим этишмади			
4. Ташвиқот ва ахборотнинг тарқатилиши	Қайд этилган ИКНК ҳодисалари битта туманда иммунизация бўйича хизмат кўрсатишнинг тўхтатилишига олиб келди Аҳоли ўртасидаги фаоллар иммунизация бўйича тадбирларда иштирок этишмади			
5. Дастурни бошқариш	20 та тиббиёт муассасасида бўш иш ўринлари мавжуд Ўтган йили 25% дан ошиқ тиббиёт муассасалари кураторлик ташрифлари билан қамраб олинмади			

4.2 Ҳатти-ҳаракатлар режасини тузиш

Ушбу бўлимда, мониторинг давомида аниқланган муаммоларни бартараф этиш борасида соғлиқни сақлаш тизими ўрта бўғинининг раҳбари қўлаши зарур бўлган муҳим қадамлар келтирилган:

- 1) мавжудлик эҳтимоллиги гумон қилинаётган пинҳона сабабларни аниқлаш ва текширув ўтказиш;
- 2) қандай чоралар кўрилишини ҳал этиш;
- 3) дастлабки икки босқич асосида — чоралар кўрилишини таъминловчи режа тузиш. Тадбирлар

режаси – бу қабул қилинган қарорлар бажарилиши боришини назорат қилишнинг, ҳамда тадбирлар амалга оширилиши учун масъул ходимларга раҳбарликнинг оддий усулидир.

Тадбирлар режаси тузилгач, ушбу режа (8-расмга қаранг) мониторинг жараёнининг таркибий қисми бўлиб қолади; босқичма-босқич бажарилишини таъминлаш учун режани мунтазам кўздан кечириб туриш зарур.

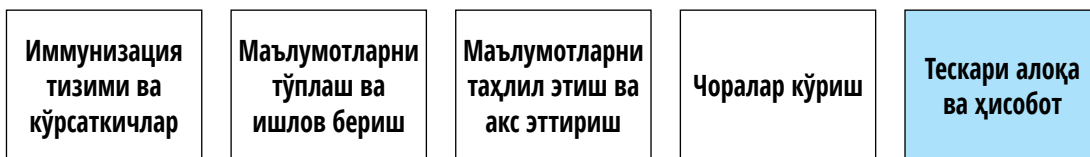
8-расм. Тадбирлар режасига мисол

АНИҚЛАНГАН МУАММО:
 Туман: _____ Йил: _____

Тадбирлар	Масъул шахс	Бошланиш санаси	Яқунланиш санаси	Бажарилиши ҳақида белги
1.				
2.				
3.				
4.				
5.				
6.				

Маслаштирилган вариант: ДПМ босқичида иммунизация билан қамраб олишнинг кенгайиши (WHO/V&B/02.27)

Аҳамиятли ҳолат. Маълумотларни мунтазам кўздан кечириб ва таҳлил этиб бориш кўйидагиларни таъминловчи муҳим омил ҳисобланади: муаммоларни эрта аниқлашни, ўз вақтида тадбирлар қўллашни, қўйилган вазифаларни бажаришни, муаммоларни ҳал этишни.

5. ТЕСКАРИ АЛОҚА ВА ЮҚОРИ БОСҚИЧЛАР УЧУН ҲИСОБОТ

«Тескари» алоқа ва юқори босқичлар учун ҳисобот атамалари маълумотларнинг таҳлили натижаларини мониторинг тизимининг турли босқичларига мунтазам жўнатиш жараёнига тааллуқлидир.

Тескари алоқа (ахборотни қуйи босқичдаги тиббиёт муассасасига жўнатиш), айниқса, маълумотларни дастлаб тақдим этадиган тиббиёт ходимлари учун, улар ахборотни тўплаш ва узатиш бўйича ўз ишларининг нечоғли бебаҳо ва аҳамиятли эканлигини яққол ҳис этишлари, шунингдек, улар ўз фаолиятларини ўзлари билан бир хил босқичдаги бошқа мутахассисларнинг ишлари билан таққослаш имкониятига эга бўлишлари нуқтаи назаридан муҳимдир.

Ҳисобот (маълумотларнинг таҳлили натижаларини ўзидан юқорида турувчи босқичга жўнатиш) муаммони ҳал этишга, ҳамда раҳбарлар эътиборини муаммоли масалаларга қаратишга ва ушбу муаммоларни ҳал этиш учун улардан ёрдам олишга кўмаклашади.

5.1 Қуйи босқичдаги тиббиёт ходими билан тескари алоқа

Ҳисоботни тақдим этувчи томон билан (м-н, туман тиббиёт ходими ва қуйи босқичдаги тиббиёт муассасаси билан) тескари алоқанинг асосий мақсадлари қуйидагилардир:

- Маълумотларни тўловчиларнинг машаққатли меҳнاتини эътироф этиш ва улар тақдим этган маълумотлар таҳлил этилишининг тасдиғини кўрсатиш йўли билан ўзаро ишонч муҳитини шакллантириш;
- Ҳисоботларнинг аниқлигини ошириш ва уларни тақдим этишнинг ўз вақтидалигини таъминлаш;
- Ҳисоботни тақдим этувчи тиббиёт муассасаси билан ҳамкорликда ва вилоят босқичида янада юқори босқичдан олинаётган маълумотларнинг тўғрилигини текшириб кўриш;
- Миллий босқичда муайян вазифаларнинг бажарилиши ҳақидаги ахборотни тақдим этиш асосида, ҳамда турли ҳудудлар фаолиятининг кўрсаткичларини таққослаш йўли билан иш самарадорлигини яхшилаш;
- Маълумотларни вилоят босқичидагига нисбатан чуқурроқ таҳлил этиш эвазига улардан (маълумотлардан) фойдаланишни яхшилаш. М-н, эпидемиологик назорат бўйича марказий муассаса жойларда маълумотларни таҳлил этишнинг имкониятларини кенгайтириш учун жадваллар, графиклар ва карталарнинг компьютерда тайёрланган нусхаларини қуйи босқичларга тақдим этиши;
- Хизмат кўрсатиш сифатини янада яхшилашда ва режалаштиришда иштирок этиш учун жалб этиш мақсадида аҳолига иммунизация билан қамраб олиш, иммунизация якунланмаганлигининг кўрсаткичи, ҳамда бошқа кўрсаткичлар ҳақида ахборот тақдим этиш;
- Минтақавий ҳолат асносида маҳаллий маълумотларни таҳлил этиш; бу маълумотларни ва фаолият кўрсаткичларини таққослаш, ҳамда қамраб олиш ва иммунизация якунланмаганлигининг кўрсаткичларини визуал кузатиш имконини беради.

Аҳамиятли ҳолат. Тескари алоқанинг муҳимлигини англаб етиш зарур. Тиббиёт ходимлари, соғлиқни сақлаш тизими ўрта бўғинининг раҳбари тескари алоқа иммунизация билан қамраб олишни оширишнинг, ҳамда бошқа кўрсаткичларни яхшилашнинг муҳим воситаси бўлиши мумкинлигини ёдда тутиши керак.

Ҳисоботни тақдим этувчи муассасалар билан режали тескари алоқа иммунизация тизимининг бешта компоненти бўйича туман ва вилоятнинг устувор кўрсаткичлари ҳақидаги умумлаштирилган ҳисоботни ўзида акс эттириши зарур. Биринчидан, охириги чорак бўйича умумий эришилган натижаларни, ва, иккинчидан, муаммоли туманлардаги вазиятнинг батафсил таҳлилини келтириш жуда муҳимдир.

Режали тескари алоқанинг ҳисоботларига, камида, қуйидаги ахборотни киритиш зарур:

- Иммунизация билан қамраб олиш ва яқунланмаганлик кўрсаткичлари
- Ҳисоботларнинг ўз вақтидалиги/ тўлиқлиги
- Бошқариладиган инфекциялар билан касалланиш ҳолатлари
- Омборда вакцина йўқлиги
- ИКНК ҳолатларини текшириш натижалари
- Аниқланган муаммоларни, жумладан пинҳона муаммоларни ёки омилларни қисқача тасвирлаш
- Қўрилган тадбирлар ҳақидаги ахборот ва зарур бўлса, кейинги ҳапти-ҳаракатлар учун кўрсатмалар
- Яхши ишлаганлик учун миннатдорчилик ёки ишни яхши бажаришга рағбатлантириш

5.1.1 Тескари алоқанинг усуллари ва даврийлиги

Соғлиқни сақлаш тизими ўрта бўғинининг раҳбари тескари алоқа натижаларини мониторинг қилиб бориши учун кўплаб турли усуллар мавжуд. Буларнинг барчаси ҳисоботга киритиладиган маълумотларга, ахборот соғлиқни сақлаш тизимининг қайси босқичига мўлжалланганлигига ҳамда муайян (конкрет) муаммони бартараф этиш заруриятига боғлиқдир.

Соғлиқни сақлаш тизими ўрта бўғинининг ҳар бир раҳбари мунтазам тескари алоқани таъминлаш бўйича режага эга бўлиши зарур, лекин олдиндан кўзда тутилмаган ҳолатлар учун исталган бошқа имкониятлар кўзда тутилиши ва зарурат туғилса фойдаланилиши лозим.

Ойлик ҳисоботлар ва бюллетенлар ҳисоботни тақдим этувчи муассасаларни ахборот ва янгиланган маълумотлар билан таъминласада, ҳар чоракдаги кенгашлар соғлиқни сақлаш тизими ўрта бўғинининг раҳбарига муаммоларни тиббиёт ходими ва бошқа манфаатдор мансабдор шахслар билан шахсан муҳокама этиш имконини беради.

Кенгаш — агар, муҳим кўрсаткичлар таҳлил этилса ва олдиндан визуал тақдимот шаклида тайёрлаб қўйилган бўлса энг самарали усул ҳисобланади (3-бўлимдаги мисолларга қаранг). Ҳар чоракда ўтказиладиган кенгашлар учун тумандаги қатор вазиятларни тавсифловчи мажмуавий маълумотларни тайёрлаш талаб этилиши мумкин; ҳар бир туманда ҳар бир вакцина билан қамраб олиш ҳақида чораклик маълумотларни тайёрлашда қўлланиладиган жадвалнинг шакли 3-жадвал шаклига мос келади.

Аҳамиятли ҳолат. Тескари алоқа тамойилига риоя эта туриб, иложи бўлса, ойлик ахборот бюллетенларидан фойдаланиб ёки, ҳеч бўлмаса, чораклик кенгашларни уюштириб ҳисоботни тақдим этувчи муассасаларни мунтазам ва ўз вақтида хабардор қилиб туриш лозим.

5.2 Аҳоли билан тескари алоқа

Соғлиқни сақлаш тизими ўрта бўғинининг раҳбари сифатида Сиз иммунизация дастури бўйича ўз ходимларининг иммунизация масалалари борасида аҳоли билан тескари алоқани таъминлашларини ва ҳамisha маҳаллий фаолларни, дин пешволарини, жамоалар раҳбарларини, ҳамда ота-оналарни иммунизация дастурини режалаштиришга, бажаришга ва такомиллаштиришга жалб этишларини рағбатлантириб туришингиз зарур. Афсуски, соғлиқни сақлаш тизими ўрта бўғинининг раҳбарлари, кўпинча аҳоли билан тескари алоқани йўлга қўйишнинг муҳимлигини, хоҳ у умуман иммунизация дастури мисолида бўлсин, ёки бартараф этилиши зарур бўлган муайян муаммо борасида бўлсин, етарлича баҳолашмайди.

Тескари алоқа ва аҳолини жалб этиш ҳақидаги қўшимча ахборот 2-модулда — «Аҳоли билан ҳамкорлик» да келтирилган.

5.3 Юқори босқич учун ҳисобот

Тўғри алоқа — бу ўзидан юқори босқичдаги маъмурий муассасаларга мониторинг натижаларини тақдим этиш жараёнидир. Соғлиқни сақлаш тизими ўрта бўғинининг раҳбари ҳисоботни, жумладан 6-модулда — «Эпидемиологик назорат» да баён этилган эпидемиологик назорат бўйича ҳисоботни таъминлаши учун ҳам қатор расмий талабларни бажариши зарур. Таассуфки, расмий ҳисоботлар ҳамisha ҳам вазият ҳақида тўлиқ тасаввурни беравермайди.

Шунинг учун, юқори босқичдаги муассасаларга тақдим этилаётган ҳисобот (тўғри алоқа), агар иммунизация дастури бажарилишига таъсир кўрсатувчи вазият/қийинчиликлар ҳақида, эришилган муваффақиятлар ёки бошқалар учун фойдали бўлган «жойлардаги иш жараёнида чиқарилган сабоқлар» ҳақида ахборот беришни кўзда тутса жуда фойдали механизм ҳисобланади.

Юқори босқичдаги муассасаларга тақдим этилаётган ҳисобот одатда қарорлар қабул қилувчи ёки ушбу жараёнга юқорироқ маъмурий даражада таъсир кўрсатувчи шахслар учун мўлжалланар экан, соғлиқни сақлаш тизими ўрта бўғинининг раҳбари ўз минтақасидаги ишнинг ҳолати ҳақидаги ахборотнинг аниқлигини таъминлаши зарур. Ёдда тутинг, юқори босқичдаги муассасаларга тақдим этилаётган ҳисобот ҳамisha ҳам ойлик ҳисоботлар каби кўринишдаги расмий каналлар орқали тақдим этилмайди. Ахборот бюллетенлари ва кенгашлар бебаҳо восита бўлишлари мумкин.

Мунтазам ҳисобот (тўғри алоқа) (ойлик ёки, ҳеч бўлмаса, чораклик) иммунизация тизимининг бешта компоненти бўйича тумандаги ва вилоятдаги етакчи (долзарб/устувор) кўрсаткичлар ҳақидаги умумлашган ҳисоботни тақдим этиши зарур.

Соғлиқни сақлаш тизими ўрта бўғинининг раҳбари бундай ҳисоботга қуйидаги ахборотларни киритиши зарур:

- Устувор кўрсаткичлар учун натижаларнинг қисқача баёнини.
- Аниқланган энг жиддий, жумладан пинҳона муаммоларни, ҳамда уларга олиб келувчи омилларни.
- Яхши натижаларга эришган ёки кўрсаткичларни сезиларли даражада яхшилаб (ўнглаб) олган туманларни.
- Қўлланилган ёки тавсия этилган тадбирларни, ва, агар зарурият бўлса, қўшимча кўмак сўралган мурожаатни.
- Кураторлик ҳақидаги ҳисоботлар нусхасини.

Аҳамиятли ҳолат. Мунтазам ҳисоботга қўшимча тарзда, соғлиқни сақлаш тизими ўрта бўғинининг раҳбари маъсул шахсларга бошқа махсус хабарлар, маълумотларни ҳам жўнатиши мумкин; бунда сўз мониторинг натижасида содир бўлган муҳим ўзгаришлар (ижобий томонга ҳам, ёки салбий томонга ҳам) ҳақида бориши мумкин.

1-ИЛОВА: АСОСИЙ АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

Immunization in Practice: A practical guide for health staff, 2004 edition (WHO/V&B/04.06)

Global Immunization Vision and Strategy (GIVS) 2006-2015 (WHO/V&B/05.05)

Excel based database that has been developed by WHO-HQ to include the quantitative data likely to be collected in a monthly report (this tool is available separately)

Increasing immunization coverage at the health facility level (WHO/V&B/02.27).

2-ИЛОВА: ИММУНИЗАЦИЯ ТИЗИМИНИНГ ПАРАМЕТРЛАРИ

Иммунизация тизимининг компоненти	Параметрлар
1. Иммунизация бўйича хизмат кўрсатиш	<ul style="list-style-type: none"> • БЦЖ, АКДС1, АКДС3, ОПВ3, ГепВ3, ГепВ, Hib3, ҚКСВ1 вакциналари билан қамраб олиш (м-н, <50%, 50-79%, >80%) • БЦЖ- ГепВ1 (чақалоқларда); АКДС1-АКДС3; АКДС1- ҚКСВ1 учун иммунизация яқунланмаганлигининг кўрсаткичлари • Вакцинациянинг ўз вақтидалиги • Иммунизацияни ўтказиш стратегияси • Иммунизация бўйича хизматнинг қулайлиги • Монеликлар туфайли эмланмаганлар • Қўлдан бой берилган имкониятлар ёки бошқа сабабларга кўра эмланмаганлар
2. Вакциналар сифати ва элиб берилиши, моддий-техник таъминот	<ul style="list-style-type: none"> • Хизмат кўрсатишнинг мавжудлиги ва узлуксизлиги (етарли таъминот, ускуналар, ишлатиладиган материаллар, ҳамда тарқатиш, кураторлик ва сафардаги ишлар учун транспорт) • Вакциналарни, транспортни, совуқлик занжирини, чиқиндиларни тўплаш ва йўқотишни бошқариш бўйича тавсиялар мавжудлиги • Соз ва ишончли таъмирланган совуқлик занжири ускунасининг мавжудлиги. • Совуқлик занжири мониторинги картасини тўлғазиш ва намойиш этиш • Иммунизация бўйича хизматда қўл остидаги ускуналарнинг харид қилинган санаси, ҳолати, техник хизмат кўрсатиш жадвали ва техник хизмат кўрсатилганлиги тўғрисидаги тегишли белгилар кўрсатилган рўйхати мавжудлиги • Бошқа турдаги ускуналарнинг мавжудлиги ва қулайлиги (лабораториялар, транспорт воситалари, компьютерлар, алоқа воситалари, намуналарни йиғиш ва элиш учун ускуналар, ишлатиладиган материаллар) • Вакциналарга бўлган талабнинг прогнози. Вакциналардан фойдаланиш ва уларнинг йўқотилиши мониторинги (минимал, максимал, критик заҳиралар ва йўқотилиш кўрсаткичлари) • Вакциналар сифати: Самарали ишловчи Миллий назорат органи (МНО) ёки сифатни баҳолашни мустақил амалга оширишнинг бошқа тури. ЖССТ қайта тавсифидан ўтказилган манбалардан вакциналарни харид қилиш • Кўп дозали флаконларни қўллашга нисбатан амалдаги мавжуд сиёсатнинг бажарилиши • Иммунизация доирасидаги инъекциялар хавфсизлигини стандартлаштирилган баҳолаш натижалари • Инъекциялар хавфсизлигини баҳолашнинг сиёсати, режаси ва маблағи мавжудлиги ва бажарилиши • Фойдаланиладиган инъекция инвентарининг типи • Инъекция инвентарини йиғиш ва йўқотиш усули
3. Эпидемиологик назорат ва мониторинг	<ul style="list-style-type: none"> • Режали ҳисоботнинг тўлиқлиги ва ўз вақтидалиги • Қамраб олиш/иммунизация яқунланмаганлигининг мониторинги жадвалини тўлғазиш ва намойиш этиш • Полиомиелит этиологияли бўлмаган ЎНФ ва қизамиқнинг қайд этилган ҳолатлари • Бошқариладиган инфекциялар билан касалланиш даражаси • Лабораторияда тасдиқланган ҳодисалар ҳиссаси • Улим кўрсатгичи • Леталлик • ИКНК ни аниқлаш, текширув ўтказиш ва зудлик билан у ҳақида хабар бериш тизими. • Қайд этилган ва текширув ўтказилган ИКНК ҳолатлари • Полиомиелит этиологияли бўлмаган ЎНФ кўрсатгичи ва икки маротаба мос тарзда (адекват/белгиланган тартибда) фекалий намунаси олинган ЎНФ ҳолатлари фоизи

3. Эпидемиологик назорат ва мониторинг	<ul style="list-style-type: none"> • Шошилиш хабарнома олинганидан кейин 48 соат ўтгач бошланган ҳодиса/эпидемик чақнаш текширувлари • Касалланганларнинг эмланганлик мақоми ва ёши ҳақидаги маълумот тақдим этилиб, қайд этилган бошқариладиган инфекция ҳолатларининг фоизи • Куйида турувчи маъмурий босқич билан тескари алоқани таъминлаш • Мониторинг кўрсаткичларини ишлаб чиқиш • Куйи босқичда турувчи тиббий муассасаларга ташриф чоғида тиббиёт ходимлари билан биргаликда материаллар, ускуналар ва бошқа ишлатиладиган материаллар заҳирасининг ва ҳолатининг мониторингини амалга ошириш
4. Ташвиқот ва коммуникация	<ul style="list-style-type: none"> • Ижтимоий сафарбарлик, ташвиқот ва ахборот улашининг умумий режаси мавжудлиги • Иммунизация сиёсатида етиб бориш мураккаб бўлган ҳудудлар аҳолисини қамраб олишнинг конкрет стратегияси мавжудлиги • Клиницистлар ўртасида ташвиқот ўтказиш ва аҳолини сафарбар этиш • Соғлиқни сақлаш масалалари бўйича аҳоли иштирокида фаол кўмиталар фаолият кўрсатиши • Аҳоли билан йиғилишлар ўтказилишини режалаштириш • Аҳоли орасидан фаолларни иммунизация сессияларида ва сафардаги ишларда иштирок этишга жалб қилиш • Бошқа вазирликлар тасарруфидаги муассасаларни жалб этиш (м-н, ахборот улашишга, таълимга, молиялаштиришга, тараққиёт ва режалаштиришга дахлдор муассасаларни) • Қарорлар қабул қилиниши учун масъул шахсларнинг ҳамкорликдаги мажбуриятлари (жамоатчиликнинг фаол кўмаги ва қўллаб-қувватлашининг намойиш этилиши) • Тадбирларни ўтказиш, жалб этилган ходимларнинг иш ҳақини тўлаш ва материалларни чоп этириш учун маблағ мавжудлиги • Ахборот улашиш, таълим ва коммуникация масалалари бўйича зарур ва тегишли материаллар мавжудлиги • Иммунизация ўтказилишига нодавлат ташкилотларни жалб этиш
5. Дастурни бошқариш	<ul style="list-style-type: none"> • Режали иммунизация учун вакциналар харид қилинишини ва иммунизация дастурининг жорий харажатларини давлат томонидан молиялаштириш • Молиялаштириш бўйича кўп йилларга мўлжалланган мажбурият (ҳукумат ва ҳамкорлар томонидан) • Режадагига нисбатан амалга оширилган кураторлик ташрифларининг ҳиссаси • Ходимларнинг вазифаларни бажара олиш салоҳияти • Ходимларни тайёрлашнинг етарли сифати • Ҳар бир туман учун мўъжаз режалар мавжудлиги • Режалар бажарилиши ҳақида ҳисобот • Кўрсатилган хизматларни баҳолаш • Қўллаб-қувватловчи кураторлик чоғида тўлғазилган назорат саволномалари • Миллий иммунизация режасининг мавжудлиги

3-ИЛОВА: ҲИСОБОТНИНГ ТЎЛИҚЛИГИ ВА ЎЗ ВАҚТИДАЛИГИНИ ҲИСОБГА ОЛИШ ШАКЛИНИНГ НАМУНАСИ

Туман тиббий муассасалари ойлик ҳисоботларининг ўз вақтидалигини ва тўлиқлигини ҳисобга олиш шаклининг намунаси

Шартли белгилар:													
В=вақтида олинган		К=кечкиб олинган						Т=топширилмаган					
Мамлакат:	Туман:							Йил: 2013					
		Ойлар											
ДПМ номи		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
кутилаётган ҳисоботларнинг умумий сони (N)													
вақтида олинган ҳисоботларнинг умумий сони (В)													
кечкиб олинган ҳисоботларнинг умумий сони (К)													
умуман топширилмаган ҳисоботларнинг умумий сони (Т)													
ҳисоботларнинг ўз вақтидалиги= $100 \cdot В / N$													
ҳисоботларнинг тўлиқлиги= $100 \cdot N - К / N$													

Эслатма: Ҳисоботларнинг ўз вақтидалиги ва тўлиқлиги % ларда ифодаланади. Самарали эпидемиологик назорат тизими йўлга қўйилганида ҳисоботларнинг ўз вақтидалиги ва тўлиқлиги 100% га яқинлашади. Мазкур жадвал тумандаги ҳар бир ДПМ да ҳисоботларнинг ўз вақтидалиги ва тўлиқлигини яхшилаш борасида тадбирлар қўллаш учун туманда ушбу икки кўрсаткич устидан мониторинг олиб бориш имконини беради.

4-ИЛОВА: ҚАМРАБ ОЛИШ/ИММУНИЗАЦИЯ ЯКУНЛАНМАГАНЛИГИ МОНИТОРИНГИНИНГ ГРАФИГИ ҚАНДАЙ ТАЙЁРЛАНАДИ

Қуйидаги қадамлар Сизга бола ҳаётининг биринчи йилида киритилган вакциналар дозасининг миқдори ва иммунизация якунланмаганлигининг мониторинги учун график тузишда ёрдам беради.

1. Йил мобайнида иммунизация ўтказилиши зарур бўлган бир ёшгача бўлган чақалоқлар сонини ҳисобланг (мақсадли гуруҳ).

Ҳар бир тиббиёт муассасаси ўз хизмат кўрсатиш ҳудудидаги, тутиш/етиб бориш мушкул бўлган болаларга алоҳида эътибор қаратган ҳолда, барча гўдакларнинг эмланиши учун интилиши зарур. Имкон қадар бир ёшгача бўлган болалар сони ҳақидаги энг аниқ маълумотлардан фойдаланинг. Уларни аҳолини расмий рўйхатдан ўтказиш бўйича ёки жойларда ўтказилган аҳолини рўйхатга олиш бўйича материаллардан олиш мумкин. Агар аниқ маълумотлар бўлмаса, аҳолининг умумий сонини 1% га кўпайтириб ҳисоблаб топинг. Ушбу ҳужжат 1% дан бир ёшгача чақалоқлар ва аҳоли ўртасидаги ҳомиладор аёллар ҳиссасини ҳисоблаш кўрсаткичи сифатида фойдаланади.

Масалан: Агар барча аҳоли 3900 нафардан иборат бўлса, бир ёшгача чақалоқлардан иборат йиллик мақсадли гуруҳнинг сони $3900 \times 1/100 = 39$ нафардан иборат бўлар эди.

2. Иммунизация ўтказилиши лозим бўлган бир ёшгача ёшдаги чақалоқлардан иборат ойлик мақсадли гуруҳнинг сонини ҳисоблаб топинг.

Ҳар ойда эмланиши зарур бўлган чақалоқлар сонини (яъни, ойлик мақсадли гуруҳни) ҳисоблаб топинг учун, йиллик мақсадли гуруҳни 12 га тақсимланг.

Масалан: Агар бир ёшгача чақалоқлардан иборат йиллик мақсадли гуруҳнинг сони 39 нафардан иборат бўлса, ойлик мақсадли гуруҳнинг сони $39/12 = 3$ нафардан иборат бўлади. Бу ҳар бир ойда 3 нафардан болани эмлаш лозим: январда 3 нафар бола, февралда 3 нафар бола, яна мартда 3 нафар бола ва ҳоказо.

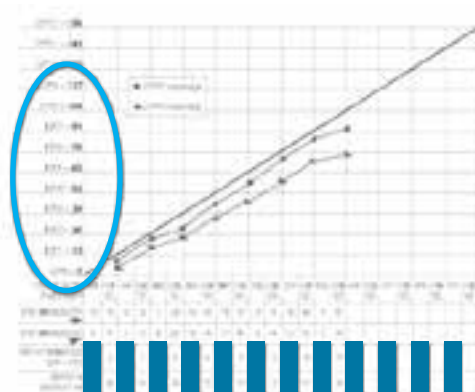
3. Графикка сарлавҳа қўйинг.

Ҳамиша графикнинг сарлавҳаси қўйилганлигини кузатиб бординг; одатда у юқори томондан қўйилади.

Масалан: АҚДС1 ва АҚДС3 нинг киритилган дозалари ва иммунизацияни якунламаган бир ёшгача чақалоқлар (Шимолий вилоят, 2008 йил).

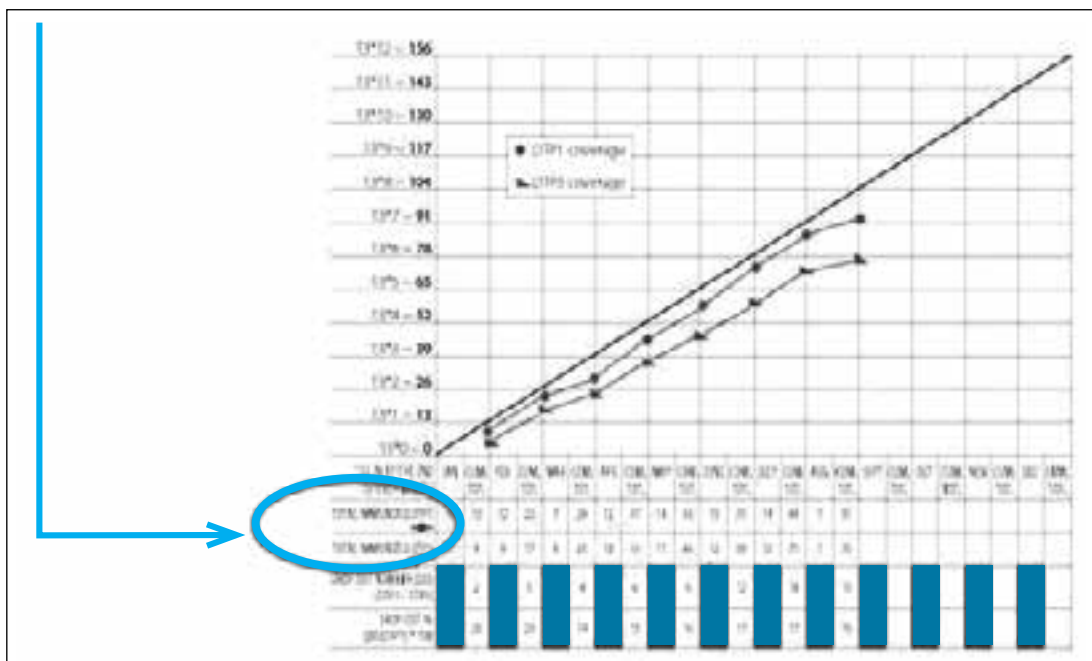
Графикнинг чап томонида мақсадли гуруҳнинг «ўсиб борувчи якунини», яъни ҳар ойда мақсадли гуруҳга қўшиладиган болалар сони миқдорида кўпайишини кўрсатинг.

Масалан: Агар ойлик мақсадли гуруҳнинг сони 3 нафардан иборатлиги ҳисоблаб топилган бўлса, умумий мақсадли гуруҳ январда 3 нафар бола, февралда – 6 (3+3), мартда – 9 (3+3+3), апрелда – 12 (3+3+3+3) ва ҳоказо бўлади.

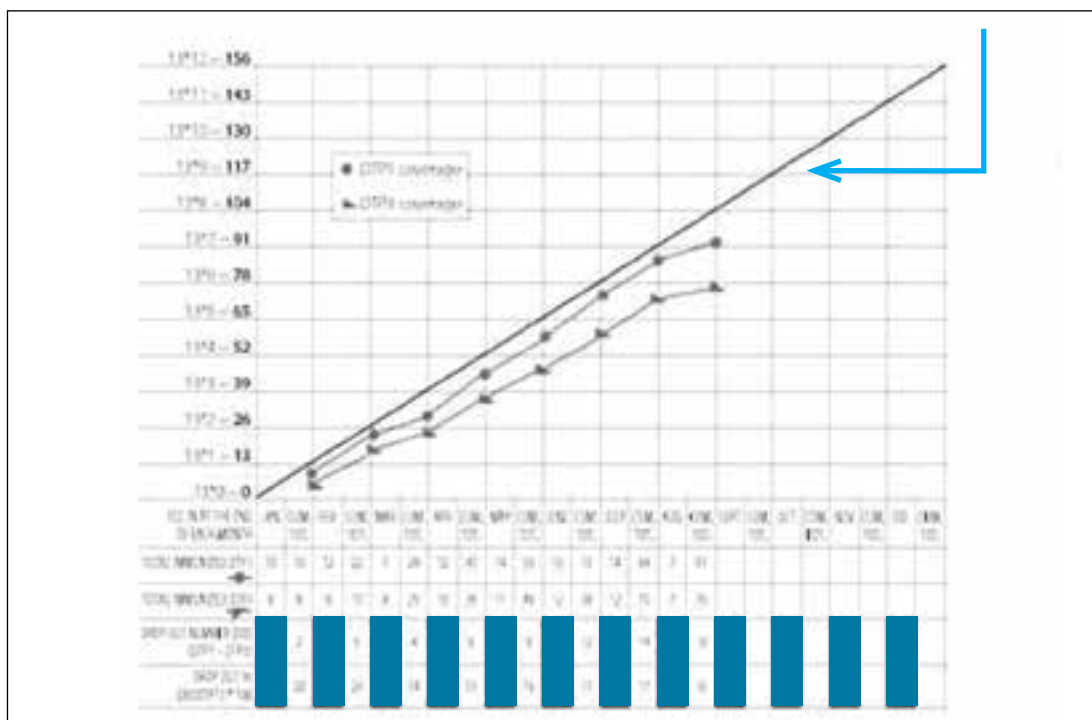

5-МОДУЛЬ

4. Графикнинг пастки қисмига ўзингиз кузатиб бораётган вакцинанинг номи ва дозасини ёзинг (м-н, АКДС1 ва қизамиқ ёки АКДС1 ва АКДС3)

5. Идеал қамраб олишни (бунда ҳар бир вакцинация ўтказилиши лозим бўлган чақалоқ ўз вақтида эмланган) кўрсатиш учун диагональ ўтказинг (0 дан ўнг тепа бурчагигача)

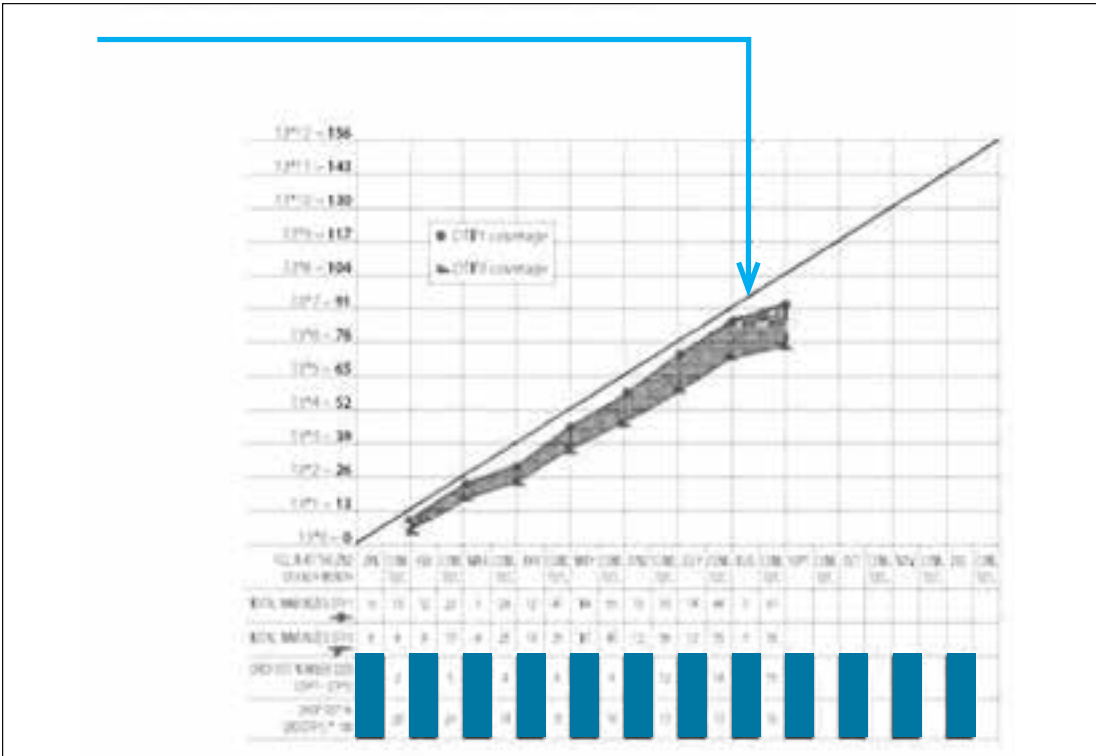

6. Иммунизация маълумотларини графика туширинг.
Графикнинг пастки қисмига катакчалар жойлаштиринг: кўрилаётган ҳар бир ой учун катакчалар. Ой мобайнида юборилган (киритилган) умумий доза миқдорини кўрсатинг.
  - а) Жорий жами йиғиндини ўсиб борувчи яқун тарзида ҳисоблаш учун жорий ой мобайнида юборилган (киритилган) дозанинг умумий миқдорини олдинги ой охиридаги жами йиғиндига қўшиб чиқинг ва кўрилаётган ой устунининг ўнг томонида олинган рақамни киритинг.
  - б) Кўрилаётган ой устунининг ўнг томонида келтирилган умумий жами* йиғинди учун графикда нуқта белгиланг.
  - в) Янги нуқтани тўғри чизиқ орқали ўтган ойдаги нуқта билан туташтиринг.
  - г) Йил охирига қадар ҳар бир ой учун а-в пунктларни такроран бажаринг.
  - д) АКДС3 нинг юборилган дозаларини ҳам АКДС1 дек қўйиб чиқинг (а-г пунктлар).
7. АКДС1 нинг умумий миқдоридан АКДС3 нинг умумий миқдорини ажратиш йўли билан иммунизация (АКДС1-АКДС3) якунига етмаган (ЯЕ-№) болаларнинг умумий сонини ҳисоблаб топинг.
8. Иммунизациянинг яқунланмаганлик кўрсаткичини (ЯЕ-%) қуйидаги формула ёрдамида ҳисоблаб топинг:

$$\text{ЯЕ-}\% = \frac{(\text{АКДС1 жами} - \text{АКДС3 жами}) \times 100}{\text{АКДС1 жами}}$$

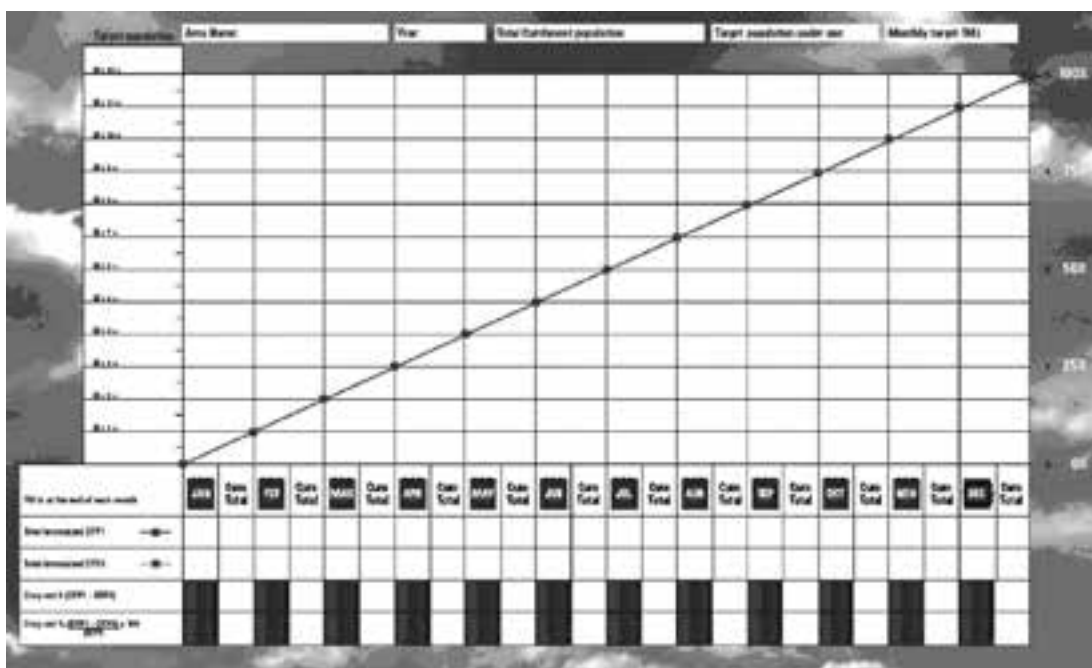
Иммунизациянинг яқунланмаганлик кўрсаткичини баҳолашни визуал тарзда амалга ошириш жуда ўнғай: бу АКДС1 ва АКДС3 чизиқлари ўртасидаги узилишдир.

* Жами — бутун ўтган ойлор мобайнида киритилган умумий ойлик вакцина дозаси миқдорига жорий ой мобайнида киритилган доза миқдорини қўшиб топилган вакцинанинг умумий киритилган дозаси миқдорини, яъни ўсиб борувчи яқунни аниқлади. Ҳар бир доза ва вакцина учун вақтнинг айнан бир хил давридан фойдаланинг. М-н, март ойи охиридаги АКДС1 дозасининг жами миқдори: январда киритилган умумий доза миқдори + февралда киритилган умумий доза миқдори + мартда киритилган умумий доза миқдори ҳисобланади.

5-МОДУЛЬ

АКДС1 ва АКДС3 иммунизациялари мониторингинг жадвали

6 модуль

ЭПИДЕМИОЛОГИК НАЗОРАТНИ ҚЎЛЛАШ

Ушбу модулнинг мақсади — эпидемиологик назоратнинг асосий тамойилларини амалиётда қандай қўллашни, ҳамда эмлаш йўли билан бошқариладиган касалликлар устидан эпидемиологик назорат тизимини қандай бошқаришни тушунтиришдан иборатдир. Умид қиламизки, модул мазмуни билан танишганидан ва машғулотнинг ташкилотчиси билан уни муҳокама қилинганидан кейин тингловчи эпидемиологик назорат тизимининг ташкиллаштирилиши, фаолият юритиши ва мониторинги ҳақида аниқ тасаввурга эга бўлади.

Модулда эмлаш йўли билан бошқариладиган касалликлар устидан эпидемиологик назоратни олиб боришнинг турли синалган усуллари, кўпгина касалликлар учун умумий босқичлар, ҳамда муайян касалликка доир тафсилотлар баён этилган. Модулнинг махсус бўлими юқумли касалликлар эпидемик чақнашини локализациялаш ва ликвидация қилиш учун амалга ошириладиган асосий тадбирларга бағишланган.

Модул куйидаги бўлимлардан иборат:

Эпидназорат: Бу нима ва нима учун?	Эпидназорат типлари	Эпидназоратни ташкиллаш- тириш ва мониторинги	Ҳисобот	Таҳлил ва тадбирлар	Тесқари алоқа
---	--------------------------------	--	----------------	--------------------------------	--------------------------

Эпидемиологик назорат бўйича, турли касалликларнинг клиник кечиш хусусиятлари ва лаборатория текширув усуллари ҳақида кўплаб аъло даражадаги дарсликлар, тавсияномалар ва амалий қўлланмалар ёзилган. 1-иловада фойдали нашрлар рўйхати келтирилган, кейинги иловаларда эса айрим асосий манбалар берилган.

Эпидназорат: Бу нима ва нима учун?	Эпидназорат типлари	Эпидназоратни ташкиллаш- тириш ва мониторинги	Ҳисобот	Таҳлил ва тадбирлар	Тескари алоқа
---	--------------------------------	--	----------------	--------------------------------	--------------------------

1. ЭПИДНАЗОРАТ: БУ НИМА ВА НИМА УЧУН?

1.1 Эпидемиологик назорат нима?

Эпидемиологик назорат — бу тадбирлар қўллаш учун маълумот тўплашдир. Таҳлил этмасдан ва тегишли тадбирлар қўллагандан фақат касалликларга доир маълумотларни тўплаш ва ишлов бериш эпидемиологик назорат ҳисобланмайди.

Эпидемиологик назорат — бу юқумли касалликларнинг профилактикаси ва янада тарқалишини тўхтатиш борасидаги бошқарув қарорларини қабул қилиш учун, ушбу касалликларга дахлдор маълумотларни узлуксиз, мунтазам тўплаш, таҳлил этиш ва узатиш тизимидир. Эпидемиологик назорат тадбирларни касалликлар устидан назоратга йўналтиради ва иммунизация хизматининг уларга таъсирини ўлчайди.

1.2 Эпидемиологик назорат нима учун зарур?

Эпидемиологик назорат қуйидагилар учун қўлланилади:

1. касалланиш сабабларини, шарт-шароитларини текшириш ва қўламини локализациялаш мақсадларида касаллик эпидемик чақнашларини аниқлаш ва прогнозлаш;
2. касалланиш хавфи юқори аҳоли гуруҳларини, ҳамда алоҳида эътибор қаратилишини талаб этувчи туманларни аниқлаш;
3. ликвидация, элиминация ва назорат бўйича тадбирлар бажарилишининг боришини ва таъсирини мониторинг қилиш;
4. иммунизация тизими фаолияти кўрсаткичлари паст туманларни аниқлаш – вазиятни ўнглаш бўйича мақсадга мувофиқ тадбирлар қўллаш учун;
5. жамоадаги (яъни, муайян ҳудуддаги аҳоли ўртасидаги) касалланиш даражасини, кейин эса касалликнинг юкини аниқлаш;
6. иммунизациянинг касаллик юки ва эпидемиологиясига қисқа ва узоқ муддатли таъсирини ҳужжатлаштириш йўли билан дастур самарадорлигининг мониторинги.

Муайян бошқариладиган инфекция устидан эпидемиологик назорат типини танлаш қуйидагиларга боғлиқ:

- касаллик аломатларига;
- муайян касалликни назорат қилиш дастурига (м-н, назорат, элиминация ва ликвидация) (ушбу атамаларнинг изоҳи 1.3 пунктда келтирилган).

Ушбу омиллар эпидемиологик назорат бўйича тадбирларни амалга оширишда инобатга олинади.

1-жадвалда вакцинопрофилактика воситалари билан олди олинadиган касалликларнинг рўйхати, ҳамда улاردан ҳар бирининг эпидемиологик назорати бўйича муайян (конкрет) тадбирлар келтирилган. Гувоҳи

бўлганингиздек, миллий ва минтақавий мақсадлардан келиб чиқиб, айрим касалликларнинг назорати учун бир неча вазифалар белгиланган.

1-жадвал: Айрим бошқариладиган инфекциялар устидан эпидемиологик назоратнинг мақсади

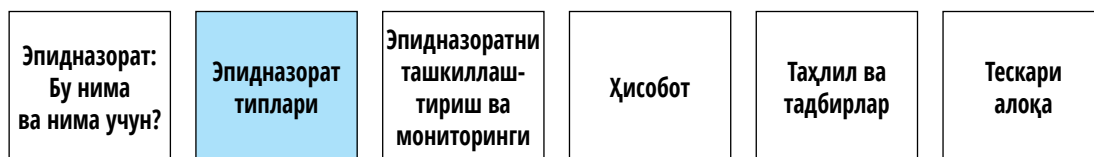
Касаллик номи*	Назорат бўйича вазифа	Эпидемиологик назорат бўйича тадбирлар		
		Барча ҳодисаларни ёки юқиш йўллари топиш	Тенденция мониторингини амалга ошириш, эпидемик чақнашни прогноزلаш ва хавfli гуруҳни аниқлаш	Касаллик юки ва эпидемиологияси ҳақида ва иммунизациянинг таъсири ҳақида маълумот тақдим этиш
Дифтерия	Назорат		x	
Haemophilus influenzae типa b	Назорат			x
A гепатити	Назорат		x	x
Грипп	Назорат			x
Қизамиқ	Элиминация	x	x	
Қизилча	Элиминация	x	x	
ТҚС	Назорат			x
Менингококк инфекцияси	Назорат		x	x
Кўкйўтал	Назорат		x	
Пневмококк инфекцияси	Назорат			x
Полиомиелит	Ликвидация	x		
Ротавирусли инфекция	Назорат			x
Сув чечак	Назорат		x	x

1.3 Назорат, элиминация ва ликвидация нима?

- Назорат: амалга оширилган ҳатти-ҳаракатлар натижасида мазкур жой учун йўл қўйиладиган даражада частотани, касалланишни ва ўлим кўрсаткичини пасайтириш. Бундай даражани ушлаб туриш учун жорий тадбирларни амалга ошириш зарур. Мисол: дифтерия, кўкйўтал.
- Элиминация: амалга оширилган ҳатти-ҳаракатлар натижасида маълум географик ҳудудда муайян касалликнинг частотасини нолга қадар тушириш. Бундай даражани ушлаб туриш учун жорий тадбирларни амалга ошириш зарур. Мисол: полиомиелит (эслатма: чақалоқлар қоқшоли элиминациясига бошқача таъриф берилади).
- Ликвидация: Кокбурн таърифи** — «Ликвидация — муайян касалликни келтириб чиқарувчи патогенни йўқотиш; қўзғатувчининг ҳаттоки атиги битта вакили тирик экан, ликвидация тўлиқ амалга олмаган ҳисобланади». Бошқача айтганда, муайян қўзғатувчи келтириб чиқарадиган юқумли касалликнинг жаҳондаги частотасини нолга қадар тушириш, қўзғатувчини йўқотиш ва унинг юқиши тўлиқ барҳам топиши ва қўзғатувчининг ташқи муҳитда йўқлиги. Натижада жорий тадбирларни ўтказиш учун зарурият қолмайди. Мисол: чин чечак.

* Касалликлар назорати бўйича вазифалар, касалланиш ҳолатларини аниқлаш ва ҳар бир юқумли касаллик учун ахборот ҳажмига қўйиладиган талаблар 2-шовада батафсил ёритилган.

** Cockburn T.A. Eradication of infectious diseases. Science, 1996, 133:1050-1058.

2. ЭПИДЕМИОЛОГИК НАЗОРАТ ТУРЛАРИ

Муайян бошқариладиган инфекция учун эпидемиологик назорат турини танлаш касаллик аломатларига ва иммунопрофилактика дастурининг вазифаларига боғлиқ. М-н, дастурнинг вазифаси қизамиқни назорат қилишдан иборат бўлса ва эпидемиологик назоратни амалга ошириш бошланса, қизамиқ билан касалланиш ҳолатлари аксарият қаерда ва қайси гуруҳлар ўртасида тўпланганлигини билиш муҳимдир. Шунинг учун, ҳар бир алоҳида ҳолатни эмас, бутун мамлакатни қамраб олишни уddалай оладиган тизимга эга бўлиш зарур. Қачонки қизамиқ билан касалланиш ҳолатлари сони камайса, дастурнинг вазифаларини элиминацияга қарата ўзгартириш, ҳар бир алоҳида ҳолатга ва вируснинг юқиш занжирига нисбатан текширув олиб бориш зарурияти пайдо бўлади.

2.1 Режали (ёки пассив) эпидемиологик назорат

Режали эпидемиологик назорат — бу беморлар билан (ёки текшириш учун намуналар билан) иш кўрадиган ва ҳисобот тизимининг бир бўлаги ҳисобланган барча ДПМ томонидан касалликлар ҳақида мунтазам ҳисоботлар тузишдир. Ҳисоботлар автоматик тарзда шакллантирилиши ва ҳар бир ҳисобот даври охирида тақдим этилиши боис, *уларни пассив эпидемиологик назорат ҳам деб юритилади.*

Пассив эпидемиологик назорат тизими ДПМ ва тиббиёт ходимларининг, жумладан лабораториялар, касалхоналар, поликлиникалар, ҚВП ва хусусий тартибда фаолият юритувчи тиббий муассасаларнинг исталган юқумли касаллик ҳолати пайдо бўлганлиги ҳақида юқори босқичдаги муассасага хабарнома ва/ёки ҳисобот тақдим этиш борасидаги ўзаро муносабатига таянади. Бундай маълумотлар олинганида, уларни гуруҳларга ажратиш, кейин эса касаллик таркибини кузатиб бориш ва эпидемик чақнаш эҳтимоллигини аниқлаш учун таҳлил этиш зарур.

Пассив эпидемиологик назорат *мунтазам равишда* эпидемиологик назорат маълумотларини тўплашдан ва тегишли ҳисоботларни тузишдан иборатдир; бу бошқариладиган инфекцияларни аниқлаш учун қўлланиладиган энг кенг тарқалган усул ҳисобланади. Пассив эпидемиологик назорат тизимидан фойдаланилганида, барча ДПМ лар юқумли касалликларнинг ҳамма ҳолатлари (баъзида эса бошқа конкрет касалликлар) ҳақида, стандарт шаклга тушириб, ойлик ҳисобот тақдим этишга мажбурдирлар.

Эпидемиологик назоратнинг бошқа стратегияларига қараганда пассив эпидемиологик назорат тизими ҳаддан зиёд харажатларни талаб қилмайди ва катта ҳудудларни (бутун мамлакатни ёки вилоятларни) қамраб олади. Бироқ, иммунизация дастури доирасида фаолият юритувчи тиббиёт муассасалари ва ходимларининг кенг тармоғи ва миқёси боис, тизимга маълумотларнинг ўз вақтидалигини ва тўлиқлигини таъминлаш мураккабдир.

Баъзан муайян касалликнинг ҳар бир ҳолатини аниқлаш учун ҳамиша ҳам имкониятлар ва ресурслар

етарли бўлмаслиги мумкин; бу ҳол касаллик ташхисини қўйиш махсус клиник кўникмаларни талаб этиши ёки лаборатория базаларининг мамлакатнинг барча ҳудудларида мавжуд бўлмасдан, кўпинча айрим минтақаларида тўпланиши билан боғлиқ бўлиши мумкин. Шу муносабат билан, талаб этилаётган маълумотлар тўлиқлигига ва сифатига, молиявий салоҳиятга ёки мутахассислар мавжудлигига қараб, пассив эпидемиологик назоратни мослаштиришнинг қатор имкониятлари мавжуд.

2.2 Дозор эпидемиологик назорат

Дозор эпидемиологик назорат тизими муайян касаллик ҳақида, пассив эпидемиологик назорат ҳисобот тизими ёрдамида олиш имкони бўлмаган, сифатли маълумотларни тўплаш зарурияти туғилганида қўлланилади. Муайян касаллик ҳақидаги мунтазам ҳисоботни махсус танлаб олинган (ушбу касалликка чалинган беморларга хизмат кўрсатиш эҳтимоллиги юқори, замонавий лаборатория базасига эга, ҳамда тажрибали ва юқори малакали мутахассислар мавжуд бўлган) тиббиёт муассасалари тақдим этишади.

Аксарият пассив эпидемиологик назорат тизимларининг вазифаси маълумотларни иложи борида кўпроқ тиббиёт ходимларидан ёки ДПМ ларидан йиғиш ҳисобланади, дозор эпидемиологик назорат тизими эса фақатгина ҳисобот тақдим этиши учун астойдил танлаб олинган ДПМ ларнинг чекланган тармоғидан фойдаланади.

Масалан: Турли касалликлар ва уларнинг қўзғатувчилари (м-н, *b* типдаги *Haemophilus influenzae* (Hib), менингококк ёки пневмококк келтириб чиқарган бактериал менингит) ҳақида сифатли маълумот олиш учун йирик шифохоналар тармоғидан фойдаланиш мумкин.

Аниқ фаолият юритувчи дозор эпидемиологик назорат тизими ёрдамида олинган маълумотлар тенденцияларни кўрсатиши, эпидемик чақнашларни аниқлаши ва жамоадаги касаллик юқини кузатиш имконини бериши мумкин; моҳиятан — бу бошқа эпидемиологик назорат усуллариغا муқобил тежамкор ва тезкор (оператив) усулдир. Бироқ, танлаб олинган ҳудудларда фаолият юрита туриб, дозор эпидемиологик назорат кам учрайдиган касалликларни ёки дозор эпидемиологик назоратда иштирок этишлари учун танланган ДПМ ларнинг хизмат кўрсатиш доирасидан ташқарида пайдо бўлувчи касалликларни аниқлашда етарлича самарали бўлмаслиги мумкин.

ДПМларни дозор эпидемиологик назорат тизимига жалб этиш учун танлашда қуйидаги мезонларни инобатга олиш зарур:

- ДПМ (одатда умумий йўналишдаги шифохона ёки юқумли касалликлар шифохонаси) дозор эпидемиологик назорат тизимида иштирок этиш истагини намоён этиши зарур;
- ДПМ нисбатан катта миқдордаги (ДПМ га мурожаат этиш нуқтаи назаридан қулайликка/афзалликка эга бўлган) шахсларга хизмат кўрсатади;
- Ташхис қўйиш, даволаш ва эпидемиологик назорат олиб борилаётган касаллик ҳолатлари ҳақида хабар бериш салоҳиятига эга бўлган тиббиёт ходимларининг мавжудлиги;
- Касалхонада сифатли диагностик лаборатория мавжудлиги.

Дозор эпидемиологик назорат усулини баҳолаш

Тизимнинг таърифи	Асосий афзалликлари	Асосий камчиликлари
<p>Хизмат кўрсатиш ҳудудининг чекланганлиги</p> <p>Касалхоналар орасидан алоҳида танлаб олинган касалхоналардан ва лабораториялардан иборат эпидемиологик назорат тармоғи/ҳудуднинг эпидемиологик назорат лабораторияси</p> <p>Анъанавий тарзда алоҳида ҳудуддаги энг йирик касалхоналарни ўз ичига олади</p> <p>Таянч базаларини танлаш учун дастлабки баҳолаш амалга оширилади</p>	<p>Бемор ҳақидаги шахсий маълумотларни тўплаш имконини беради</p> <p>Ресурслар нуқтаи назаридан камроқ харажатли ва камроқ оғирлиги тушади</p> <p>Тизимнинг мослашувчан модели</p> <p>Тенденцияни ҳужжатлаштириш учун фойдали</p> <p>Антибиотикларга сезгирликнинг режали мониторингини олиб бориш имконини беради</p>	<p>Популяция даражасидаги эпидемиологик назоратга қараганда кам харажатлироқ бўлишига қарамасдан, дозор эпидемиологик назорат, барибир ҳам, ходимлар ва ресурслар учун анчагина молиявий маблағ тикилишини талаб қилади.</p> <p>Маълумотлар чалкаш ёки номуносиб/мувозанатлашмаган бўлиши мумкин</p> <p>Маълумотларни ҳудуддаги барча аҳоли учун экстраполяция қилишнинг имкони йўқлиги</p> <p>Ушбу усул касалланиш ҳақида маълумот тўплаш имконини бермайди</p>

2.3 Фаол эпидемиологик назорат

Фаол эпидемиологик назорат ДПМ га ташрифни ва тиббиёт ходимлари билан суҳбатларни кўзда тутати. Беркитилган тиббиёт ходимлари фаол эпидемиологик назоратни олиб боришда, тиббий муассасага мурожаат этишган ўрганилаётган касалликка гумон қилинган беморларни аниқлаш мақсадида, мунтазам равишда ДПМ га шахсан ташриф буюриб туришлари шарт. Бундай ташрифлар ҳисоб-ҳисобот ҳужжатларини қараб чиқишни, поликлиникадаги ва касалхонанинг тегишли бўлимларидаги тиббиёт ходимларидан сўраб суриштиришни кўзда тутати.

Касаллик ҳолатлари аниқланганида фаол эпидемиологик назорат олиб бориш учун бириктирилган тиббиёт ходимлари ушбу ҳолат текширувини амалга оширишади, клиник ва эпидемиологик маълумотларни қайд этишади, лаборатория таҳлили учун тегишли намуналарни жўнатишни ташкиллаштирадilar, ҳамда амалдаги қўлланмаларга мувофиқ тезкор равишда (оператив) хабарнома жўнатишади.

Бундай усул одатда касалликнинг элиминацияси ёки ликвидацияси кўзда тутилаётган бўлса қўлланилади; бу каби ҳолатларда ҳар бир эҳтимоллиги кўзда тутилаётган касаллик ҳолати аниқланиши ва текширилиши лозим. Шунингдек, бу усул касаллик эпидемик чақнашлари бўйича текширувларни олиб боришда қўлланилади.

Фаол эпидемиологик назоратни ташкиллаштириш энг мураккаб, уни амалга ошириш учун анчагина маблағ зарур, ва у пассив эпидемиологик назорат олиб боришнинг ўрнини босмайди, фақат уни тўлдиради. Фаол эпидемиологик назорат мунтазам олиб борилганида қуйидаги афзалликларга эга:

- ҳодисани аниқлашнинг ўз вақтидалигини ва аниқлигини, ҳамда у ҳақида хабар беришни тезда яхшилашга қўмаклашади;
- ҳодисани тезкор текшириш, жумладан лаборатория текширувлари учун намуналарни ўз вақтида олиш имконини беради;
- алоҳида ҳолатларни аниқлаши боис лаборатория тармоғи билан мустаҳкам алоқага эга.

Фаол излаш

«Фаол излаш» атамаси жамоадаги касаллик ҳолатларини излашни баён этиш учун қўлланилади*. Одатда тиббиёт ходимлари аҳолидан муайян касаллик ҳолатлари мавжудлиги ҳақида сўраб, хонадонма-хон айланиб

* Шунингдек, «маълумотларни ретроспектив излаш» атамаси ҳам мавжуд, у оналар ва чақалоқлар қоқшолини элиминация қилиш жараёнида поликлиникалар ва касалхоналарнинг ҳисобга олиш-ҳисобот ҳужжатларини қараб чиқиш учун қўлланилади. Баъзан уни нотўғри равишда «фаол излаш» деб аташади.

чиқишади. Бундай усул анчагина ҳатти-ҳаракат ва сарф-харажатни (ишчи кучи ва молиявий) талаб қилади; ундан фақатгина муайян шароитлардагина фойдаланилади (м-н, эпидемик чақнашлар пайтида қайд этилмаган касаллик ҳолатларини, полиомиелитга қарши хонадонма-хонадон юриб эмлаш компаниялари чоғида ўткир нимжон фалажлик ҳолатларини аниқлаш учун ва ҳоказо).

2-жадвал: Эпидемиологик назоратнинг турли усулларини таққослаш

	Эпидемиологик назорат тип		
	Миллий босқичдаги режали эпидемиологик назорат	Дозор эпидемиологик назорат	Фаол эпидемиологик назорат
Мақсадли аҳоли	Мақсадли аҳоли	Танлаб олинган ДПМ ларда қайд этилган ҳолатлар	Танлаб олинган ДПМ ларга мурожаат этишган барча беморлар
Таъсир этишнинг ўлчовлари	Касаллик ва ўлим ҳолатлари. Касалланиш кўрсаткичи Эпидемиологиядаги тенденция	Танлаб олинган ДПМ лардаги касаллик ва ўлим ҳолатлари	Танлаб олинган ДПМ лардаги касаллик ва ўлим ҳолатлари Ҳар бир ҳодиса бўйича тўлиқ икир-чикиригача текширув олиб бориш
Афзаллиги	Ҳисобот тўлиқлигида ва ишончли лаборатория базаси мавжудлигида касалликнинг аниқ кўрсаткичини ва тарқалганлиги ҳақидаги маълумотни бериши мумкин	Минимал ресурслар талаб этилади Бошқаришнинг соддалиги Касалликнинг тарқалганлигини тушуниб етишни енгиллатиши мумкин	Булун мамлакатни акс этириши мумкин Касалликни ликвидация ва элиминация қилиш дастурларини йўналтиради Зарурият туғилганида қўшимча касалликларни қамраб олиши мумкин Эпидемик чақнашларни тезкор (оператив) аниқлаш
Нуқсонлари	Кенг клиник ва лаборатория тармоқлари ва ресурслари мавжуд бўлишини талаб қилади Кўпинча ҳисобот тўлиқ эмас ва кечикади Маълумотларни бошқариш учун катта эҳтиёж	Касалланиш кўрсаткичларини ҳисоблашнинг имконияти йўқлиги Булун мамлакат репрезентатив бўлмадлиги мумкин	Анчагина ресурслар талаб этилади Малакали мутахассис, транспорт ва бошқарув талаб этилади Маълумотларни бошқариш учун катта эҳтиёж

Эпидназорат: Бу нима ва нима учун?	Эпидназорат типлари	Эпидназоратни ташкिला- штириш ва мониторинги	Ҳисобот	Таҳлил ва тадбирлар	Тескари алоқа
--	------------------------	---	---------	------------------------	------------------

3. ЭПИДЕМИОЛОГИК НАЗОРАТНИ ТАШКИЛЛАШТИРИШ ВА МОНИТОРИНГИ

3.1 Пассив эпидемиологик назоратни ташкिलाштириш

Миллий дастур раҳбари билан маслаҳатлашилганида ўрганилаётган касалликка чалинган беморлар билан мулоқотда бўлиши мумкин бўлган ДПМ лар (давлат тасарруфидаги ва хусусий) ва врачлар (мутахассисликлар) рўйхатини тузиш зарур. Аксарият давлатларда (у ёки бу кўринишда) пассив эпидемиологик назорат тизими шакллантириб бўлинган. Шу билан бирга, уларнинг фаолиятини янада яхшилаш зарурияти мавжуд бўлиши мумкин, ва уларни мунтазам назорат қилиб туриш лозим. Мазкур муассасаларга ташриф буюриш ва ходимлар билан суҳбат уюштириб ҳодисанинг таърифини, ҳисоботларни тақдим этиш частотасини, ҳисобот форматини, ҳар бир ҳисоботни жўнатиш муддатларини, ҳамда ҳисобот жўнатиладиган манзилни тушунтириш зарур. Ходимлар, хусусан, мунтазам ҳисоботлар (одатда ойлик) касаллик ҳолатлари ҳисобот даврида қайд этилмаган бўлсада, тақдим этилиши даркорлигини билишлари шарт.

Ҳисобот даврида касаллик ҳолатлари қайд этилмаган бўлса, «ноллик ҳисобот»^{*}дан фойдаланилиб, ҳисобот шаклига «0» қўйилади. Бу ҳисобот тўлиқлигини кафолатлаш, назорат тизими сифатини кузатиб бориш ҳамда чеккадаги ва марказдаги мутахассисларда, ҳаттоки ҳеч қанақа касаллик қайд этилмаган бўлсада, назорат тизими фаолият кўрсатаётганлигига ишончини мустаҳкамлаш нуктаи назаридан жуда муҳимдир. Оддий жадвал ҳисобот тўлиқлигини кузатиб бориш имконини беради. Қуйидаги мисолда август ойи учун маълумотлар келтирилган.

3-жадвал: Ҳисобот тўлиқлигини кузатиб бориш учун жадвал

Ҳисобот топширувчи муассаса	Янв.	Фев.	Март	Апр.	Май	Июнь	Июль	Авг.	Сент.	Окт.	Нояб.	Дек.
«А» касалхона	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓					
«Б» қишлоқ врачлик пункти	✓	✓		✓			✓					
«Х» оилавий поликлиника	✓		✓		✓	✓						

^{*} «Ноллик ҳисобот» — ҳисобот тўлиқлигини таъминловчи усул; бу эпидемиологик назорат тизими сифати устидан мониторингнинг муҳим компоненти. ДПМ ҳар бир касаллик бўйича ойлик ҳисоботни, ҳаттоки ҳисобот даврида касаллик ҳолатлари қайд этилмаган бўлса тақдим этишлари шарт. Ушбу ҳолатда ойлик ҳисобот шаклига «0» қўйилиши лозим. Ноллик ҳисоботни барча бошқичларда тадбиқ этиш мумкин. Бу вилоят ва миллий бошқичдаги раҳбарларнинг, ҳаттоки ҳисобот даврида ҳеч қанақа касаллик қайд этилмаган бўлсада, назорат тизими фаолият кўрсатаётганлигига ишончини мустаҳкамлайди.

Жадвалдан кўришиб турибдики, «Б» қишлоқ врачлик пункти март, май ва июнь ойларида, оилавий поликлиника «Х» эса февраль, апрель ва июль ойларида ҳисобот тақдим этилмаган. Бундай ҳисоботларни «тақдим этмаслик» ҳолатларини, муассасаларга ҳисоботнинг муҳимлиги ва моҳиятини қайтадан эслатган, ҳамда ходимларга ўзларини назорат қилиб туришганини аниқлаган ҳолда, кузатиб бориш лозим. Саналар қўйилган бундай жадваллардан ҳисоботлар тақдим этилишининг ўз вақтидалигини кузатиб бориш учун ҳам фойдаланиш мумкин. Иккита алоҳида жадвал юритиш лозим, чунки баъзида ҳисоботлар жуда ҳам кеч — топширилиш муддатини анчагина ўтказиб тақдим этилади (м-н, «Б» қишлоқ врачлик пункти февраль, апрель ва июль ойлари учун ҳисоботни августда, «Х» оилавий поликлиника эса шу пайтда май ва июнь ойлари учун ҳисоботни тақдим этишди). Бу даражада кеч олинган ҳисоботлардан фойда йўқ. Ҳисоботни тақдим этишнинг энг кейинги муҳлати олдиндан белгиланиши зарур (м-н, кейинги ойнинг 15-санаси); бундан кечиктириб тақдим этилган ҳисоботлар «ўз вақтида эмас» деб ҳисобланиши, бундан кейинги ўрнатилган муҳлатдан (м-н, кейинги ойнинг 25-санаси) ҳам кечиктириб тақдим этилган ҳисоботлар эса, «*ҳисобот топширилмади*» деб тавсифланиши лозим.

4-жадвал: Ҳисобот тўлиқлигини кузатиб бориш учун жадвал

Ҳисобот топширувчи муассаса	Янв.	Фев.	Март	Апр.	Май	Июнь	Июль	Авг.	Сент.	Окт.	Нояб.	Дек.
«А» касалхона	02 фев.	03 март	06 апр.	07 май	04 июнь	07 июль	09 авг.					
«Б» қишлоқ врачлик пункти	15 фев.	08 авг.		08 авг.			08 авг.					
«Х» оилавий поликлиника	05 фев.		05 март		10 авг.	10 авг.						

3.2 Дозор эпидемиологик назоратни ташкиллаштириш

Дозор эпидемиологик назорат — бу ўз географик ҳудудига, тиббий хизмат кўрсатиш йўналишига, ҳамда аниқ ташхис қўйиш ва вақтида ҳисоботни тақдим этиш салоҳиятига қараб танлаб олинган алоҳида ДПМ ларнинг маълумотларини тўплаш ва таҳлил этишдир. Одатда дозор эпидемиологик назорат эпидемиологларнинг конкрет саволларига жавоб топиш учун фойдали, лекин, таянч базалари умумий аҳоли сонини ёки касалликнинг умумий тарқалганлигини тақдим эта олмасликлари боис, касалланишнинг таркибини (структурасини) ва тенденциясини таҳлил этишда уларнинг нафи чегараланган бўлиши мумкин.

Таянч базалари тармоғини барпо этиш имконияти бўлмаганида ёки муайян касаллик ҳақида батафсил маълумот олиш зарур бўлган ҳолатларда, ўрганилаётган касалликка чалинган беморлар билан мулоқотда бўлиши мумкин бўлган йирик касалхоналар (давлат тасарруфидаги ва хусусий) рўйхатини (Миллий дастур раҳбари билан маслаҳатлашган ҳолда) тузиш зарур. Ушбу касалхоналар зарур ахборотни тақдим эта олишлари учун, керакли клиник ва лаборатория базасига эга бўлиши лозим. Мисол тариқасида Нib-менингит (лаборатория хизмати мавжуд бўлиши шарт) ёки туғма қизилча синдроми (керакли клиник база мавжуд бўлиши шарт) устидан олиб бориладиган эпидемиологик назоратни келтириш мумкин. Дозор эпидемиологик назорат *касалланиш тенденцияси, леталлик* (м-н, қизамиқдан) ҳақида фойдали кўрсаткичларни, эпидемик чақнашлар ҳақида барвақт ахборотни ва ҳ. тақдим этади, лекин касалликнинг географик тақсимланиш қўлами ва ҳодисаларнинг умумий сони бўйича тўлиқ маълумотни бера олмайди.

Дозор эпидемиологик назоратни ташкиллаштиришнинг кетма-кетлиги:

1. Дозор эпидемиологик назорат тизими ташкиллаштирилиши кўзда тутилаётган касалликни танланг. Унинг компонентлари нимадан иборат (касаллик билан зарарланган аҳолининг ёш гуруҳи, географик тақсимланиш, мавсумийлик, қўзғатувчи ва ҳ.).
2. Дозор эпидемиологик назорат тизими жорий этиладиган ҳудуд чегарасини белгиланг.
3. Ушбу ҳудуддаги барча йирик, ўртача ва кичик касалхоналарни, ҳамда хусусий тартибда фаолият юритувчи врачлар сонини аниқланг.
4. Ҳар бир тиббий муассасасининг (касалхонанинг) ёки хусусий тартибда фаолият юритувчи врачнинг ўрганилаётган касалликка чалинган беморлар билан мулоқотда бўлиш эҳтимоллигини аниқланг. Мулоқотда бўлиш эҳтимоллиги энг юқори бўлган тиббиёт муассасасини тизимга биринчи навбатда киритилади. Анъанавий тарзда барча йирик касалхоналарни тизимга жалб этилади. Ресурслар мавжудлигига қараб, бошқа тиббий муассасаларни ва хусусий тартибда фаолият юритувчи врачларни киритиш ҳисобига тармоқни кенгайтиринг.
5. Ҳар бир тиббий муассасадаги масъул ходим ва тизимга киритиш учун таклиф этилган врач билан учрашинг. Уларнинг иштироки ҳеч қандай молиявий рағбатлантиришсиз ва кўнгилли равишда бўлиши лозим. Молиявий бўлмаган мотивациялар (м-н, ушбу касалхонанинг (клиниканинг) тармоққа кирганлигини тасдиқловчи сифатли қоғозга бежирим ишланган сертификат) аксарият ҳолларда яхши иш беради ва ижобий қабул қилинади.
6. Касалхона ходими ёки врач билан маслаҳатлашганингизда ҳодисанинг стандарт таърифи, лаборатория базасига талаб, ҳисобот шакли ва унинг даврийлиги борасида бир тўхтамга келиб, қарор қабул қилинг. Шунингдек, ҳодисани аниқлаш, лаборатория тестлари ва ҳисобот даврийлиги борасидаги стандарт қўлланмаларни иштирок этувчи бўлинмалар билан келишиш ва уларга тарқатиш зарур. Олдиндан ҳисоботни тақдим этиш усули — почта орқали, факс билан, электрон почта орқали ва ҳ. ҳақида қарор қабул қилиш даркор.
7. Исталган муаммони ҳал этиш ва мулоқотни янгилаш учун касаллик ҳақида олинган маълумотларни ва ҳодисалар таснифини жадвал кўринишида умумлаштириб тескари алоқани амалга ошириш жуда муҳим.
8. Ҳисобот тўлиқлигини ва ўз вақтидалигини кузатиб бориш жадвалини тизимга киритилган таянч базалари учун ҳам қўллаш зарур (3.1-бўлимга қаранг).

3.3 Фаол эпидемиологик назорат тизимини ташкиллаштириш

Навбатдаги қадамлар фаол эпидемиологик назорат тизимини ташкиллаштириш тартибини кўрсатиб беради. Бундай тизим унда тадбирлар ўтказилишига, турли босқичдаги ходимларни ўқитишга раҳбарлик қилувчи, шунингдек, ҳисобот тизимига киритиладиган таянч базаларни танлашда ёрдамлашувчи масъул ходимларнинг иштирокини кўзда тутди.

Эпидемиологик назорат учун масъул ходимларни аниқланг.

Эпидемиологик назорат учун масъул ходимларнинг бурч-мажбуриятларига фаол эпидемиологик назорат учун танланган таянч пунктларга ташриф буюриш, асосий текширувни ва қайта ташрифларни амалга ошириш киради. Эпидемиологик назорат учун масъул ходимлар сифатида шу тахлит тадбирларни бажариб келаётган мутахассисларнинг (м-н, туман босқичида иммунизация ўтказувчи тиббиёт ходимлари) жалб этилиши мақсадга мувофиқ.

Тиббиёт ходимлари ўртасида ҳамкорликни таъминланг.

Фаол эпидемиологик назорат учун таянч пунктларини танлаш қатор омилларга, жумладан, назорат олиб бориладиган касалликка, ҳамда ушбу касалликнинг жамоада кечишига боғлиқ. Танлашни юқори

босқичдаги раҳбарлар билан бамаслаҳат ҳал этиш лозим; таянч пунктлари сифатида касалхоналар, клиникалар, хусусий фаолият юритувчи врачлар ва ҳ. танланиши мумкин.

Эпидемиологик назорат учун масъул шахс тиббиёт ходимларининг фаол эпидемиологик назоратни амалга оширишда иштирок этиш ва ҳамкорликдаги мажбуриятлари борасидаги розилигини олиш учун улар билан шахсан мулоқотга киришишлари лозим. Дастлабки учрашувда касалхона ходимларининг, клиницистларнинг ва бошқа тиббиёт ходимларининг эпидемиологик назорат амалга ошириладиган касаллик ҳақидаги билим доирасини кенгайтириш учун, уларга ахборот тақдим этиш (м-н, буклетлар ёки плакатлар), ҳамда назоратни ташкиллаштиришнинг сабабларини тушунтириб бериш фойдали бўлади.

Ушрашув давомида ҳодисанинг (касалликнинг) стандарт таърифини келтириш ва ушбу таърифга мос келадиган барча ҳолатларда, ҳаттоки ҳали ташхис қўйилмаган бўлса ҳам, хабарнома жўнатиш зарурлиги тушунтирилади. Лаборатория текшируви натижалари маълум бўлиши биланоқ, хабар берилиши ҳақида клиницистларни ишонтириш лозим.

Ҳар бир ДПМ да касаллик ҳолатларини фаол аниқлайдиган ва улар ҳақида хабар юборадиган биттадан ходимни беркитишга ҳаракат қилинг.

Фаол эпидемиологик назорат доирасида ташриф этиш мунтазамлиги қандай?

ДПМ ходимлари томонидан касаллик ҳолатларини фаол аниқлашдан ташқари, эпидемиологик назорат учун масъул шахс мунтазам равишда таянч базаларига ташриф буюриши зарур. Ўз вақтида эпидемиологик текширув ўтказилишини таъминлаш учун, исталган базага ташрифларнинг мунтазамлиги тегишли касалликка гумон қилинган беморнинг госпитализация қилиниш эҳтимоллигига боғлиқ. 4-иловада фаол эпидемиологик

Касалликка гумон қилинган беморнинг ДПМ га мурожаат этиш эҳтимоллиги	Эпидемиологик назорат учун масъул шахснинг ДПМ га ташриф этиш мунтазамлиги
Юқори	Ҳар ҳафтада
Ўртача	Ҳар ойда

назорат учун олиб бориладиган мониторинг шакллари мисоллар келтирилган.

Фаол эпидемиологик назорат мақсадида ташриф этилганида нима қилмоқ керак?

Бундай ташрифлар бешта асосий қисмдан иборат бўлиши мумкин; улар 3-иловада батафсил ёритилган.

Касалхонанинг касаллик ҳолатлари аниқланиши мумкин бўлган барча бўлинмаларига ташриф буюринг.

Сизни қизиқтираётган беморлар поликлиникада ҳам, касалхона палаталарида ҳам бўлиши мумкин. Шунинг учун ушбу беморларни учратиш мумкин бўлган барча жойларга ташриф буюриш мақсадга мувофиқдир. Асоратланмаган қизамиқ ҳолатлари поликлиника шароитида аниқланади ва даволанади, асоратли беморлар эса болалар шифохонасига госпитализация қилинишга муҳтож бўлиши мумкин. Неврологик симптомлар мавжуд қизамиқ беморлари эса неврология бўлимларига ётқизилиши мумкин.

Ахборот бериши мумкин бўлган барча ҳисоб-ҳисобот ҳужжатларини ўрганнг.

Сизни қизиқтирадиган ахборотни поликлиникаларга ташрифни ва ётқизилган беморларни ҳисобга олиш журналларидан, беморни касалхонадан чиқаришда бериладиган маълумотномалардан, лаборатория текширувлари йўланмаларидан, ҳамда ДПМ статистика бўлимлари ҳужжатларидан олиш мумкин.

Касаллик ҳақида билиши мумкин бўлган барча кишилардан сориштиринг.

ДПМ га ҳар бир ташрифни мазкур муассасадаги фаол эпидемиологик назорат учун масъул киши билан суҳбатлашишдан бошлаш мақсадга мувофиқдир; унда барча беморларнинг ёки кимдан сўраш зарур бўлса, ўшаларнинг рўйхати бўлиши мумкин. Шундан кейин бўлимларнинг ва бошқа бўлинмаларнинг мудирлари, даволовчи врачлар, палата ҳамширалари ва шошилинч ёрдам пунктлари шифокорлари билан суҳбатлашиш лозим.

Гумон қилинган ҳолат ҳақида муайян (конкрет) касаллик учун стандарт анкетадан фойдаланиб ахборот йиғинг. Бемор аниқланганида зарур чораларни қўлланг.

Гумон қилинаётган бемор аниқланганлиги ҳақида катта ҳамширага ёки навбатчи врачга хабар бериш зарур. Беморни стандарт анкетадан фойдаланиб сўраб-суриштиринг. Шунингдек, керакли намуналарни йиғиш ва уни текширишга мўлжалланган лабораторияга жўнатиш лозим. Бундан ташқари, навбатдаги текширувларни ва касаллик аниқланган ДПМ ни лаборатория тестларининг натижалари ҳақида хабардор қилишни кўзда тутиш зарур.

Фаол эпидемиологик назорат учун ташрифларнинг мониторингини олиб боринг. Кўпинча бундай ташрифларнинг мониторинги режали эпидемиологик назорат учун тақдоран амалга оширилади. Ташриф санасини ва бунда аниқланган беморларни ёзиб бориш қулай. 4-иловада фаол эпидемиологик назорат мониторингининг тартиби ва кейин ҳисоботини шакллантириш баён этилган.

3.4 Эпидемиологик назорат тизими учун ахборот тўплаш

Эпидемиологик назорат тизимидан батафсил ахборотнинг турли ҳажмлари талаб қилиниши мумкин. Эпидемиологик назоратнинг қандай тури танланмасин, барча ҳолатларда бошланғич нуқта ҳодисанинг стандарт таърифи ҳисобланади.

Ҳодисанинг стандарт таърифидан фойдаланинг

Ҳодисанинг стандарт таърифи — бу кишида муайян касаллик мавжудлиги ҳақида қарор қабул қилиш учун фойдаланиладиган мезонларнинг мутаносиб-мувофиқлашган (бир-бирига монанд) тўпламидир. Ҳодисанинг стандарт таърифини қўллаш ҳар бир касаллик ҳолатини, унинг вужудга келиш жойи ва вақтидан ёки уни аниқлаган шахсдан қатъий назар, ягона механизмини қўлаб аниқлашни ва қайд этишни таъминлайди. Бошқариладиган инфекциялар учун энг тарқалган таърифлар 2-иловада келтирилган.

Синдромлар бўйича ҳисобот

2-иловадаги ҳодисанинг айрим таърифлари конкрет ташхисга эмас, балки синдромларга ёки симптомлар ва белгилар тўпламига таянади. Бу, мазкур ҳолатда бошқа ўхшаш касалликлар аниқланишига ҳам олиб келсада, қидиралаётган касалликни аниқлаш эҳтимоллигини оширади.

Мисол: Тошма тошиш ва иситма чиқиш синдроми қизамиқни, қизилчани ёки денге геморрагик иситмасини тасвирлаш учун тўғри келиши мумкин. Қидирилаётган ҳодисани тасдиқлаш учун текширувни яна ҳам давом эттириш ва намуналарни лаборатория текширувидан ўтказиш зарур.

Соғлиқни сақлаш тизими ўрта бўғини раҳбари сифатида Сиз ҳамиша тиббиёт ходимлари касалликнинг клиник аломатлари асосида ҳодисалар ҳақида хабар беришларини, ҳамда ўз тажрибаларидан ва клиник тафаккурларидан унумли фойдаланишларини рағбатлантиришингиз лозим. Бу маънода юқумли касалликларни ўз вақтида қайд этишга қодир бўлмаган тизимдан кўра, гумон қилинаётган ҳолатлар ҳақида ҳаддан зиёд ҳисобот топширилишини кўзда тутувчи тизимга эга бўлиш афзалдир. Қўшимча текширувлар ўтказиб бўлингач, гумон қилинаётган ҳодисаларни тасдиқлаш ёки истисно этиш мумкин. Истисно этилган ҳолат эмас, ўтказиб юборилган ҳолат эпидемиологик назорат тизимининг хатоси ҳисобланади.

Барча ҳолатларни текшириш керакми ёки айрим ҳолатларни?

Муайян касалликни назорат қилиш дастурининг мақсадлари, текширилиши зарур бўлган ҳолатлар сони ҳақидаги қарорни қабул қилиш чоғида қўйилади. Бироқ умумий қоидалар қуйидагилар ҳисобланади:

1. Агарда касаллик *ликвидация ёки элиминация* қилиниши зарур бўлса, ҳар бир ҳолатни текшириш зарур.
2. Агарда касаллик *назорат* қилиниши зарур бўлса, ҳар бир ҳолатни текшириш мақсадга мувофиқ

бўлмаслиги мумкин; ташхисни тасдиқлаш учун дастлабки биринчи ҳолатни (ҳолатларни) текшириш ва муаммонинг кўламини аниқлаш учун фаол қидирувни амалга ошириш етарли бўлади.

3. Ҳолатни текшириш учун *ҳолатни текшириш шаклидан* фойдаланинг. Улар ҳар бир муайян касаллик учун тузилган. Одатда ахборотни шахсий сўров пайтида тўпланади; баъзан бунинг учун беморнинг хонадонига, касалхонага ёки жамоа ҳузурига ташриф этиш талаб этилади. Шаклга туширилган маълумотларнинг сифати ўта муҳим, чунки улардан кенг миқёсли тадбирлар ўтказилиши зарурлиги ҳақидаги қарор қабул қилинишида фойдаланилади.

3.5 Эпидемиологик назорат сифатининг мониторинги

Мониторинг — бу иш бажарилиши боришини билиш, муаммоларни аниқлаш, уларни бартараф этиш юзасидан тадбирлар ишлаб чиқиш ва ҳатти-ҳаракатларни мувофиқлаштириш учун маълумотларни, муолажаларни ва амалиётни тизимли ва узлуксиз ўрганиш жараёнидир. Уни мунтазам равишда амалга ошириш зарур; зарурият туғилганида у муаммони бартараф этиш билан якун топмоғи лозим. Эпидемиологик назорат сифатининг мониторинги амалга оширилишини энгиллатиш учун қатор стратегиялардан фойдаланиш мумкин. Улардан айримлари қуйида келтирилган. Иммунопрофилактика дастури мониторингининг тафсилотлари 5-модулда келтирилган.

Иш бажарилиши боришининг кўрсаткичлари

Эпидемиологик назорат сифатининг мониторинги амалга оширилишидан, жумладан ҳисоботга киритилаётган маълумотлардан максимал натижа олиш учун, иш бажарилишининг бориши ва сифати ҳақида мулоҳаза юритишга кўмак бериши мумкин бўлган кўрсаткичлар тўпламига эга бўлиш зарур. Мана улардан айримлари:

1. Ҳафталик, ойлик ҳисоботларнинг тўлиқлиги (жумладан «0» лик ҳисоботларнинг).
2. Ҳафталик, ойлик ҳисоботларнинг ўз вақтидалиги (жумладан «0» лик ҳисоботларнинг).
3. Хабарнома олинганидан кейин дастлабки 48 соат мобайнида текширилган ҳолатлар сони (мақсад >80%).
4. Намуналар олинган ва лабораторияга жўнатилган ҳолатларнинг ҳиссаси.
5. Таянч базалари тақсимланишининг картаси (барча ҳудудлар бир текис қамраб олинганми?).

Яхши танланган кўрсаткич мустақил ўлчов бирлиги бўлиб, уни турли ДПМ ларда қўллаш мумкин; бу таққослаш имконини беради. Ушбу курснинг 5-модулида (иммунизация тизими мониторинги) кўрсаткичларни ишлаб чиқиш ва улардан фойдаланиш бўйича икки-чикирларигача маълумотлар келтирилган.

Ҳозирги вақтда муайян касаллик учун кўрсаткичларнинг, иммунизация билан қамраб олиш учун мезонларнинг ва касалликлар назоратининг кўплаб ҳужжатлари мавжуд.

Қуйида бошқариладиган инфекциялар устидан эпидемиологик назорат учун ЖССТ тавсия этган стандартлардан олинган бактериал менингитда қўллаш учун кўрсаткичлар келтирилган.

1-расм. Бактериал менингит устидан олиб бориладиган эпидемиологик назорат сифатининг тавсия этилган кўрсаткичлари

- эпидемиологик назорат сифатининг кўрсаткичлари
- Текшириш учун ОМС/қон олинган барча эҳтимоллиги мавжуд ҳолатлар ҳиссаси $\geq 90\%$
- ОМС/қондан бактериал патоген қўзғатувчи ажратилган барча эҳтимоллиги мавжуд
- ҳолатлар ҳиссаси:
> ОМСда 10 ёки ундан кўп лейкоцитлар/мм ³	$\geq 15\%$
> ОМСда 100 ёки ундан кўп лейкоцитлар /мм ³	$\geq 40\%$
- ОМСдан ажратилган изолятлардаги H. Influenza ҳиссаси $\geq 20\%$

Эслатма: бактериал менингит беморларининг ОМС да лейкоцитлар миқдори турлича бўлсада, ушбу касалликнинг бактериал сабаблар аниқланадиган эҳтимоллиги мавжуд ҳолатлар ҳиссаси ОМС да лейкоцитлар миқдори ошиши билан ошиб боради. Эпидемиологик назорат самарадорлигини баҳолаш учун эпидемиологлар, юқорида келтирилган тоифаларнинг биттасида ёки иккаласида ҳам бактериал сабаб аниқланган БМ потенциал ҳолатларини аниқлашни мақсад қилиб қўйиши мумкин. Қутилаётган мақсадли даражадан паст натижа эҳтимоллиги мавжуд ҳолатлар орасидан айрим касаллик ҳолатлари аниқланмасдан қолганлигини, ва бу эса ўз навбатида лаборатория ва клиник амалиёт қайта кўриб чиқишга муҳтож эканлигини англалади.

Манба: Бошқариладиган инфекциялар устидан эпидемиологик назорат учун ЖССТ тавсия этган стандартлар. WHO/V&B/03.01

Такрорлашни истисно этиш.

Ҳисоботларни юқори босқичга тақдим этишда, ҳисобот даври мобайнида (ҳар ҳафтада ёки ҳар ойда) аниқланган ҳолатлар ҳисобга олинишининг такрорланишига йўл қўймаслик учун кузатиб бориш зарур. Такрорлаш – битта ҳолатга доир маълумотларни тасодифан бир неча мартаба киритишдир. Биринчи навбатда, бу зудлик билан хабар жўнатиш кўзда тутилган ҳолатлар учун тааллуқдир; бундай вазиятлар айнан битта касаллик учун пассив ва фаол ҳисобот тизими йўлга қўйилганида кузатилиши мумкин. Такрорлашни истисно этиш усулларида бири – ҳолатларнинг қаторлар бўйлаб рўйхатини тузиш, бир хил фамилия, исми шарифлар, манзилгоҳлар ва ҳоказолар мавжудлигига текширишдан иборатдир.

1-машқ: Ҳолатни текширувдан ўтказиш шаклини тўлғазиш.

Сиз — Шарқий вилоятда соғлиқни сақлаш тизими ўрта бўғини раҳбарисиз ва қизамиққа нисбатан хавфлилик даражаси паст ҳисобланган Г. туманидаги поликлиника ҳамширасидан ҳозиргина ҳолатни текширувдан ўтказиш шаклини олдингиз.

1-ВАЗИФА: Қизамиқ учун ҳодиса таърифи қанақа (2-иловага қаранг).

2-ВАЗИФА: Ушбу шакл бу ҳолат қизамиқ эканлигини аниқлаш учун етарли даражадаги ахборотни сақлайдими? Агар йўқ бўлса, яна қандай қўшимча маълумотлар зарур бўлади?

3-ВАЗИФА: Ҳамширага қизамиқ ҳолатини текширувдан ўтказиш шаклини келажакда тўлғазиш борасида қандай тавсиялар/маслаҳатлар беришингиз мумкин?

Эпидемиологик текширувдан ўтказиш учун шакл

Қизамиқ ва қизилча ҳолатларини эпидемиологик текширув учун интеграцияланган шакл

Эпид. № ҳодиса: _____	Вилоят: _____	Туман: _____
Хабар берилган сана: ___/___/___	текширув ўтказилган сана: ___/___/___	Ҳисобот санаси: ___/___/___
Бирламчи клиник ташхис: 1. Клиник қизамиқ ☐ 2. Клиник қизилча ☐ 3. Бошқа ☐ 9. Д/Й* ☐		
Ҳодиса эпидемик чақнаш билан боғлиқ: 1. Ҳа ☐ 2. Йўқ ☐ 3. Д/Й ☐ Эпид. чақнаш қайд. №: _____		

А. Беморнинг идентификацион маълумотлари

Фамилияси, исми, шарифи : _____	
Жинси: 1. Эр ☐ 2. Аёл ☐ 3. Д/Й ☐	
Туғилган санаси: ___/___/___, агар аниқ бўлмаса, ёши: _____ йил ёки, агар 1 ёшгача гўдак бўлса _____ ой	
Манзили _____	
Аёллар учун:	
Ҳозирги пайтдаги ҳомиладорлик: 1. Ҳа ☐ 2. Йўқ ☐ Ҳа бўлса, ҳомиладорлик муддати: _____ ҳафта	
Эмланганлик мақоми	Охирги вакцинация санаси:
Қизамиқ: 1. Ҳа ☐ 2. Йўқ ☐ 3. Д/Й ☐ Агар ҳа бўлса, доза миқдори _____ /___/___	
Эмлаш мақоми ҳақидаги маълумот манбаи: 1. Пациентнинг картаси ☐ 2. Ота-оналар ёки васийлар сўзи ☐	
Қизилча: 1. Ҳа ☐ 2. Йўқ ☐ 3. Д/Й ☐ Агар ҳа бўлса, доза миқдори _____ /___/___	
Эмлаш мақоми ҳақидаги маълумот манбаи: 1. Пациентнинг картаси ☐ 2. Ота-оналар ёки васийлар сўзи ☐	

* Д/Й* — далил йўқ.

6-МОДУЛЬ

Б. Клиник маълумотлар

Доғлипапулали тошма: 1. Эр ☐ 2. Аёл ☐ 3. Д/Й ☐	
Тошма пайдо бўлиш санаси: ___/___/___ Тошма давомийлиги (кунлар сони): _____	
Бошқа симптомлар	Асорат мавдждудлиги Ҳа ☐ Йўқ ☐
Иситма: Ҳа ☐ Йўқ ☐ Д/Й ☐	Зотилжам: Ҳа ☐ Йўқ ☐ Д/Й ☐
Ўткир ринит: Ҳа ☐ Йўқ ☐ Д/Й ☐	Овқатланишнинг бузилиши: Ҳа ☐ Йўқ ☐ Н/Д ☐
Йўтал: Ҳа ☐ Йўқ ☐ Д/Й ☐	Диарея: Ҳа ☐ Йўқ ☐ Д/Й ☐
Конъюнктивит: Ҳа ☐ Йўқ ☐ Д/Й ☐	Энцефалит: Ҳа ☐ Йўқ ☐ Д/Й ☐
Аденопатия, артралгия ёки артрит: Ҳа ☐ Йўқ ☐ Д/Й ☐	Бошқа: Ҳа ☐ Йўқ ☐ Д/Й ☐
Қанақа, кўрсатинг _____	
Госпитализация: _____	Ҳа ☐ Йўқ ☐ Д/Й ☐ Касалхона номи: _____
Касалликнинг оқибати: 1. Леталлик: ☐ Ўлим санаси: ___/___/___ 2. Пациент тирик қолди: ☐	
3. Кузатувдан чиқиб кетди: ☐ 4. Д/Й ☐	
Ўлим сабаби: _____	

В. Инфекция манбаи эҳтимоллиги гумон қилинаётганлар

Ушбу бемор ташхиси тасдиғини топган қизамиқ ҳолати билан тошма тошишидан олдин мулоқотда бўлганми (7-18 кун мобайнида) ёки қизилча (12–23 кун мобайнида)? 1. Ҳа ☐ 2. Йўқ ☐ 3. Д/Й ☐
Агар ҳа: Ким билан (Эпид. № ҳолат/ФИО) _____
Қаерда (давлат/манзил): _____
Қачон (саналар): _____
Ушбу бемор қайд этилгунига қадар мазкур ҳудудда қизамиқ ёки қизилча ҳолатлари бўлганми? 1. Қизамиқ ☐
2. Қизилча ☐ 3. Иккала инфекции ☐ 4. Йўқ ☐ 5. Д/Й ☐
Бемор тошма тошишидан олдин 7-23 кун мобайнида бирон жойга бориб келганми?
1. Ҳа ☐ 2. Йўқ ☐ 3. Д/Й ☐
Агар ҳа: Қаерга (давлат/манзил): _____
Қачон (саналар): _____
Сафар ҳақида маълумотлар: _____
Ушбу ҳолатлар ташқаридан олиб келинган ташхиси тасдиқланган ҳолат билан эпидемиологик боғланганми?
1. Ҳа ☐ 2. Йўқ ☐ 3. Д/Й ☐
Агар ҳа: Айнан қанақа билан (Эпид. № ҳолат/ФИО): _____
Қаерда (давлат/манзил): _____
Қачон (саналар): _____
Ушбу бемор симптомлар пайдо бўлганидан кейин ҳомиладор аёл билан мулоқотда бўлганми?
1. Ҳа ☐ 2. Йўқ ☐ 3. Д/Й ☐
Агар ҳа, ФИО ва манзилини кўрсатинг _____

Г. Лаборатория маълумотлари

Клиник намуна олинган: Ҳа ☐ Йўқ ☐ Д/Й ☐
Агар ҳа, намуна типини кўрсатинг: Зардоб ☐ Сўлак/транссудат оғиз шиллиғи ☐ Халқумдан суртма ☐ Қоннинг қуруқ томчиси ☐ Сийдик ☐ ЭДТА билан бутун қон ☐ Бошқа _____
Қизамиқ вирусига IgM антитела: Тест қўйилмаган ☐ Ижобий ☐ Салбий ☐ Текширув тугамаган ☐ Шубҳали натижа ☐
Қизилча вирусига IgM антитела: Тест қўйилмаган ☐ Ижобий ☐ Салбий ☐ Текширув тугамаган ☐ Шубҳали натижа ☐
Лаборатория текшируви натижалари олинган сана (биринчи тасдиқланган натижа): ___/___/___
Қизамиқ вируси аниқланиши: Текширилмади ☐ Ижобий ☐ Салбий ☐ Текширув тугамаган ☐ Генотип _____

Д. Ҳолатнинг якуний таснифи

0 Ҳолат рад этилган ☐
1. Қизамиқ, лабораторияда тасдиқланган ☐ 2. Қизамиқ, эпидемиологик боғланган ☐ 3. Қизамиқ, клиник ☐ 4. Қизилча, лабораторияда тасдиқланган ☐ 5. Қизилча, эпидемиологик боғланган ☐
6. Қизилча, клиник ☐
Инфекция манбаи: 1. Четдан келтирилган ☐ 2. Келтирилган эмас, келтирилган билан боғланмаган ☐ 3. Келтирилган билан боғланган ☐ 4. Д/Й ☐
Якуний тасниф санаси: ___/___/___

Эпидемиологик текширувни ўтказди:

ФИО: _____ Лавозими: _____
Текширув санаси: ___/___/___ Кузатув: _____ _____ _____

3.6 Ташхисни тасдиқлаш**Тасдиқлаш усуллари**

Республикамизнинг чекка ҳудудларида қайд этилган, лекин ҳали тасдиқланмаган ҳолат «гумон қилинган» деб юритилади. Баъзан бунинг учун «эҳтимоллик» ҳолати атамаси ҳам қўлланилади. Чалкашликка йўл қўймаслик учун уларнинг ҳар иккаласидан эмас, фақат биттасидан фойдаланиш лозим.

Касалликка гумон қилинган беморда фақат касалликнинг белгилари ва симптомлари мавжуд, тасдиқланган беморда эса касалликнинг белгилари ва симптомлари мавжуд бўлиши билан бирга, ҳодисанинг

стандарт таърифига мос келиши ва лабораторияда тасдиқланган бўлиши лозим. Шунга эътибор қаратиш лозимки, лабораторияда тасдиқланган ҳолатлар бошқа ҳолат билан эпидемиологик боғлашга муҳтож эмас, чунки лаборатория тасдиғининг ўзи ҳодисани ҳисобга олиш (инобатга олиш) учун етарли ҳисобланади.

2-иловада бошқа бошқариладиган инфекцияларни тасдиқлаш учун зарур бўладиган лаборатория тестлари, ҳамда клиник манзаралари ва ҳолатларнинг таърифлари баён этилган.

Куйидаги таърифларда бошқариладиган инфекцияларни тасдиқлаш учун қўлланиладиган ташхисот усуллари баён этилган.

Ҳодисанинг стандарт таърифи

Ҳодисанинг стандарт таърифига мос келиш учун беморларда Миллий босқичда қабул қилинган ушбу касаллик учун ҳодисанинг стандарт таърифида келтирилган касалликнинг белгиларига ва симптомларига эга бўлиши лозим. Масалан, қизамиқ ҳолати учун стандарт таъриф куйидагича бўлиши мумкин:

- Иситма ВА доғли папулалари тошма ВА йўтал ёки бурундан сув оқиши ёки конъюнктивит.

Эпидемиологик алоқадорлик

Эпидемиологик алоқадорликни ҳодисалар лабораторияда тасдиқланган ҳодиса билан яширин давр пайтида мулоқотда бўлишган бўлса исботлаш мумкин. Масалан, қизамиқ ҳолати учун эпидемиологик алоқадорлик куйидагича бўлиши мумкин:

- қон текширувида қизамиқ ташхиси тасдиқланган бола бундан ўн беш кун олдин ҳозир тошма пайдо бўлаётган бола билан мулоқотда бўлган. (Қизамиқнинг яширин даври — 7 дан 18 кунгача, аҳён-аҳёнда — 21 кунгача. Одатда мулоқот ва тошма тошиши ўртасида 14 кун атрофидаги вақт ўтади).

Лаборатория тасдиғи

Тегишли усуллар билан олинган намуналарда патоген мавжудлигини кўрсатувчи текширув натижалари лаборатория тасдиғи ҳисобланади. Масалан, қизамиқ учун лаборатория тасдиғи куйидагилар бўлиши мумкин:

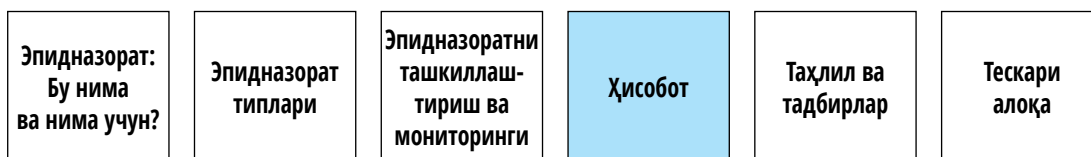
- тошма тошганидан кейин 4–28 кун мобайнида олинган қон зардобиди IgM синфига мансуб антителолар мавжудлиги.

2-иловада ҳодисаларни тасдиқлаш учун зарур бўладиган лаборатория тестлари баён этилган. Бунинг учун қанақа касаллик эканлигига қараб қон, орқа мия суюқлиги, фекалий ёки халқум ажратмалари талаб этилиши мумкин. Намуналарни олиш ва элитиш тартиблари махсус қўлланмаларда ёритилган. Намунани олишдан олдин лаборатория билан боғланиб, талабларни аниқлаб олиш лозим, чунки намуналарни олиш, улар билан муомалада бўлиш ёки элитиш тартиблари бузилган ҳолатларда, ёки бўлмаса йўланма ҳужжатлари етарлича бўлмаса улар текширувга яроқсиз бўлиб чиқиши мумкин.

Ҳар бир ҳолат учун намуна олиш зарурми?

Лаборатория текширувлари учун намуналарни ликвидация ёки элиминация дастурига киритилган бошқарилувчи инфекциялар билан касалланишга гумон қилинган ҳар бир бемордан олиш зарур. Масалан, фекалий намунаси барча ЎНФ ҳолатларидан, қон намунаси эса — қизамиққа гумон қилинган беморлардан, ушбу касалликларнинг ликвидация фазасида турган ҳудудларда олиниши зарур.

Бошқа бошқарилувчи инфекциялар учун, жумладан назорат қилиниши лозим бўлган касалликларда ҳар бир бемордан намуналарни олиш зарурияти йўқ. Миллий сиёсатга қараб, эпидемик чақнашларни тасдиқлаш учун намуналар олиш етарли бўлиши мумкин. Таъкидлаш жоизки, чақалоқлар қоқшоли учун намуналарни лабораторияда текширтириш шарт эмас; клиник ташхис етарли бўлади

4. ҲИСОБОТ

4.1 Ҳисоботларни тақдим этиш даврийлиги

Юқорида таъкидланганидек, касалликлар назорати бўйича тавсиялар ҳар бир касалликка нисбатан назорат мақсадларини белгилаб беради. Ўз навбатида бу мақсадлар, эпидемиологик назорат доирасидаги ишлар ҳақидаги ҳисобот даврийлигини, ҳамда зарур ҳисобот турларини белгилайди.

Ҳисоботлар ўз бошланишини касаллик қайси босқичда аниқланган бўлса, ўша босқичдан бошлашади (эҳтимол, ҚВП тиббиёт ходими ёки туман мутахассиси), кейин ҳар бир маъмурий босқич орқали вилоят ва Миллий босқичлардаги раҳбарларга келиб тушади. Тезкор хабар бериш зарур бўлганида, содир бўлган ҳолат ҳақида имкон қадар эртароқ ўзидан кейинги босқични бохабар қилиш, ҳисобот нусхасини эса ахборот учун ва такрорлашни истисно этиш мақсадида бошқа босқичларга жўнатиш лозим.

Шошилинч ҳисобот

Шошилинч ҳисоботни тақдим этиш, одатда эпидемик чақнаш вужудга келиш эҳтимоллиги мавжуд бўлса, ёхуд касалликка нисбатан ликвидация ёки элиминация дастурлари қўлланилаётган бўлса кўзда тутилади. Бундай касалликлар Миллий сиёсат билан белгиланади; булар қизамиқ, полиомиелит ва вабо каби касалликлар бўлиши мумкин. Шошилинч ҳисоботни тақдим этиш электрон почта, факс, телефон ёки мавжуд бўлган бошқа тезкор хабар бериш воситалари орқали амалга оширилиши мумкин. Бундай ҳисоботлар энг муҳим, жумладан ташхис, беморнинг турар жойи ва ёши каби ахборотларни акс эттириши зарур. Тезкор ҳисобот тезкор текширув ўтказиш билан ҳамроҳанг тарзда (биргалиқда) олиб борилиши лозим.

Ҳафталик ҳисоботлар

Ҳафталик ҳисоботлар одатда фаол эпидемиологик назорат тизими олиб бориладиган ёки назорат мақсади ликвидациядан ёки элиминациядан (м-н, полиомиелит) иборат бўлган касалликлар билан чекланади. Бундай ҳисоботлар кўпинча ҳодисанинг индивидуал текшируви ҳақидаги ҳисобот кўринишида тақдим этилади.

Ойлик ҳисоботлар

Бу энг кўп тарқалган ҳисобот даврийлиги бўлиб, унда асосий маълумотлар пасив эпидемиологик назорат тизими орқали тўпланади. Шу тахлитда дозор эпидемиологик назоратнинг таянч базалари ҳам ҳисобот беришади. Ойлик ҳисоботлар йирик маълумотларни (яъни, муайян касаллик ҳолатларининг умумий сони) ўзида мужассам этади; улар ҳар бир ҳолат ҳақидаги батафсил маълумотни акс эттирмайди (айрим инфекцияларга нисбатан дозор эпидемиологик назорат бундан истисно).

4.2 Маълумотларни умумлаштириш ва тақдим этиш усуллари

Умумлаштирилган ҳисоботлар

Турли бошқариладиган инфекциялар ҳолатлари сонини ягона ҳисоботга - эпидемиологик назорат натижалари ҳақидаги ойлик (ёки бошқача даврийлик билан) ҳисобот деб юритилувчи ҳисоботга киритиш мумкин. Умумлаштирилган маълумотлар бир неча касалликдан иборат муаммонинг миқёси ҳақида яхлит, лекин, ҳар бир касаллик юзасидан алоҳида кузатиш олиб бориш учун етарлича муфассал бўлмаган, тасаввур уйғотади. Умумлаштирилган маълумотлар барча тафсилотлар талаб этилмайдиган вазиятларда таҳлил ва тақдимот учун фойдали имконият яратиши мумкин; одатда бундай маълумотлар пассив эпидемиологик тизим орқали ойлик ҳисобот учун қўлланилади.

Ҳодисаларнинг номма-ном рўйхати

Ҳодисаларнинг номма-ном рўйхати, бирон касалликнинг бир нечаси ҳақидаги маълумотни бирлаштиришнинг қулай усули ҳисобланади; у ўзида, умумлаштирилган ҳисоботларга қараганда, батафсилроқ маълумотларни жамлайди. Ҳодисаларни текширув шаклидаги маълумотларни, имкон қадар барвақтроқ мазкур рўйхатга киритиш зарур; бу тезкор таҳлил ўтказиш ва маълумотларни визуал баҳолаш, ҳамда кластерларни аниқлаш имконини беради. Бундай рўйхатга мисол қизамиқ учун 4-иловада келтирилган.

Индивидуал ҳисоботлар

Эпидемиологик назоратнинг индивидуал маълумотлари бошқарилувчи инфекцияларнинг алоҳида ҳолатлари ҳақидаги батафсил маълумотни сақлайди. Индивидуал эпидемиологик назорат ҳодисанинг стандарт таърифидан ва ҳодисани текширув шаклидан батафсил маълумотни (м-н, беморнинг ФИО, ёши, вакцинал мақоми, гумон қилинаётган касалликка қарши охириги маротаба эмланган санаси, манзили, касалликнинг бошланиш санаси, гумон этилаётган ташхис, ҳамда лаборатория тестларининг натижалари (қачон натижа олинса)) қайд этиш учун фойдаланишни кўзда тутди. Индивидуал маълумотлар кўпинча зудлик билан тадбирлар кўрилиши тақозо этиладиган касалликлар учун ёки тез тарқалиш хусусиятига эга бўлган касалликларнинг эпидемик чақнашига (м-н, дифтерия, менингит ёки сариқ иситма) гумон этилаётган вақтда қўлланилади. Қизамиқ ҳолатини текширув шаклининг намунаси 1-машқда келтирилган.

2-машқ: Касаллик ҳолатларининг номма-ном рўйхатини тўлғазиш.

1-машқда Сиз доктор томонидан тақдим этилган ҳодисани текширув шакли билан танишдингиз. Марказий вилоят соғлиқни сақлаш тизими ўрта бўғини раҳбари сифатида Сиз, ҳодисалар ҳақидаги ҳафталик маълумотни Миллий босқичга юборишингиз зарур.

1-ВАЗИФА: Ҳодисани текширув шакли маълумотларидан ушбу ҳодисаларнинг номма-ном рўйхатини тўлғазиш учун фойдаланинг.

Чақалоқлар қоқшолига гумон қилинган ҳодисаларнинг номма-ном рўйхатига мисол

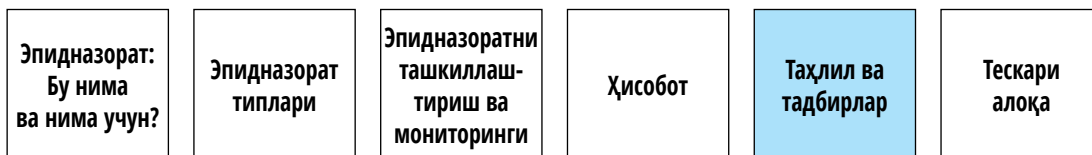
Давлат: _____ Вилоят: _____ Туман: _____

Ушбу рўйхат ўз ичига оладиган давр:

Давлат:			Вилоят:				Туман:			
Ҳисобот даври:										
Пациентнинг эпид.№	ФИО	Вилоят/туман	Ёши	Қабул қилинган вакцинанинг дозаси	Охирги вакцинация санаси	Хабар берилган сана	Тасдиқланган ҳодиса билан мулоқот (ҳа/йўқ)	Иситма (ҳа/йўқ)	Тошма пайдо бўлиш санаси	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	

Таърифлар:

1. Ҳодисанинг уникал идентификацион рақами (м-н, ўткир нимжон фалажлик ҳодисасининг эпид. №)
2. Боланинг ёки ота-онанинг ФИО
3. Вилоят ва туман
4. Пациентнинг ёши
5. Қизамиқ ёки КПК вакцинасининг қабул қилинган дозаси сони
6. Охирги вакцинация санаси
7. Ҳодиса ҳақида соғлиқни сақлаш тизими органларига хабар юборилган сана
8. Пациент инфекциянинг тасдиқланган ҳолати билан мулоқотда бўлган-бўлмаганлигини текширинг
9. Пациентда иситма мавжудми/бўлганми эканлигини текширинг
10. Тошманинг пайдо бўлиш санасини кўрсатинг.

5. ТАҲЛИЛ ВА ТАДБИРЛАР

Бўлимда соғлиқни сақлаш тизими ўрта бўғини раҳбари бажариши мумкин бўлган маълумотларни таҳлил этишга доир турли мисоллар баён этилган. Таҳлил иммунопрофилактика дастурини бажаришнинг самарасини тушуниш ва ундаги заиф нуқталарни аниқлаш учун муҳимдир. Бундан ташқари, таҳлилдан олинган маълумотлар тадбирлар қўллаш учун – бу янги вакциналарни тадбиқ этишга, жамоалардаги хатарли гуруҳларга алоҳида эътибор қаратишга ёки дастур форматини ўзгартиришга тааллуқли бўладими, барчаси учун асос яратади.

Аксарият ҳолларда маълумотларнинг таҳлили қуйидаги учта саволни инobatга олган ҳолда амалга оширилади.

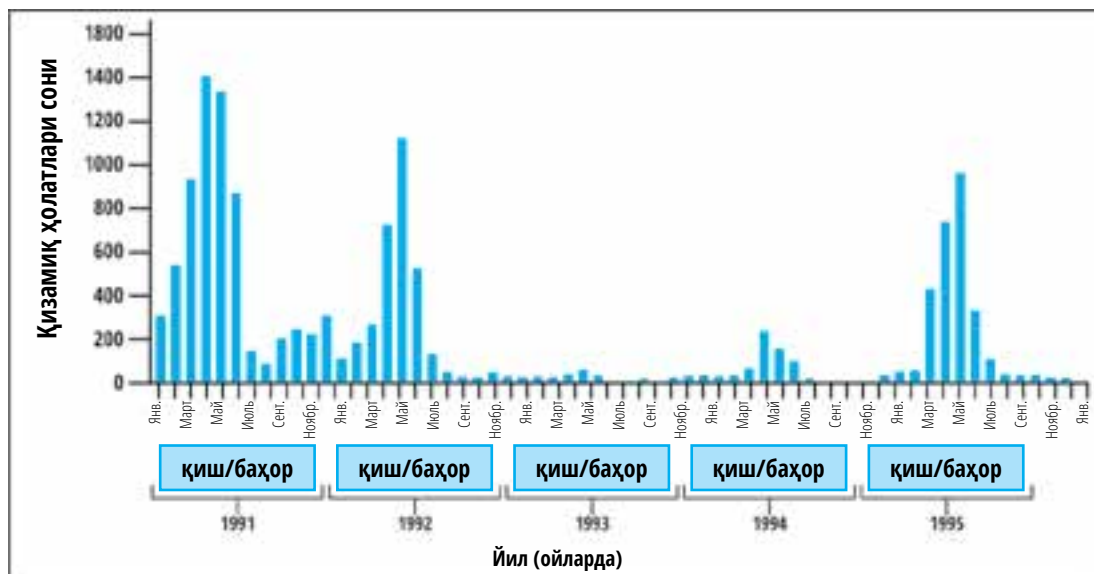
5.1 Муайян қонуниятлар мавжудми?

Маълумотларнинг таҳлилини амалга оширишда одатда қуйидаги учта савол қараб чиқилади.

ВАҚТ БЎЙИЧА қонуниятлар мавжудми?

Айрим касалликларга хос бўлган мавсумий тафовутлар, баъзи инфекцияларда (м-н, грипп, қизамиқ), бошқаларига қараганда (м-н, сил) яққол намоён бўлади. Иммунизация билан қамраб олиш кенгайиши/ўсиши билан мавсумий тафовутлар камроқ сезила бошлаши мумкин.

2-расм. Қизамиқ мавсумийлигига мисол

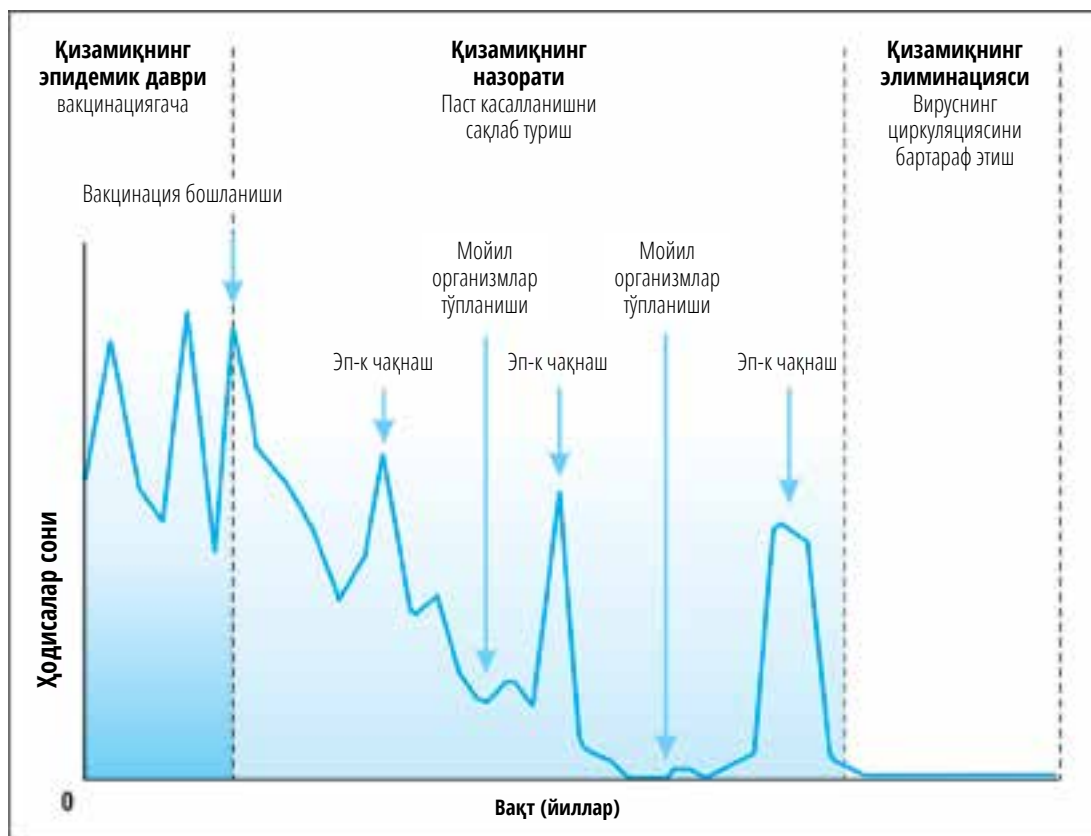

Айрим касалликларга табиий даврийлик хос; бунда катта эпидемиялар кузатилган йиллардан кейин, нозэпидемик даврлар келади. Одатда, эпидемик йилдан кейин бир ёки бир неча йил мобайнида касаллик ҳолатларининг насбатан паст даражаси кузатилгач, яна навбатдаги эпидемик йил такрорланади. Иммунизация билан қамраб олишнинг ошиши эпидемик кўринишни (структура) ҳам ўзгартиради; бунда эпидемиялараро давр кенгайди.

Иммунизация бўйича тадбирлар туфайли касалланиш жуда паст даражагача камайгач, эпидемик кўриниш (структура) билинар-билимас тус олиши мумкин. Эпидемиологик назорат бўйича маълумотларни таҳлил эта туриб, эпидемик кўринишга (структурага) эътиборингизни қаратинг ва ўзингиздан сўранг:

- Жорий йилдаги эпидемик кўриниш (структура) ўтган йиллардагидан қай даражада фарқ қилади?
- Касаллик ўсишини (ёки пасайишини) изоҳлаш мумкинми? Турли омилларнинг таъсирини (м-н, иммунизация билан қамраб олишнинг ошиши ёки иммунизациянинг оммавий компаниялари) қараб чиқинг (3-расм).

3-расм. Қизамиқ мавсумийлигига мисол

Катта давр оралиғидаги касалланиш ҳақидаги маълумотларнинг таҳлили, қизамиқ билан касалланишни камайтириш дастурининг бажарилиши боришини мониторинг қилиш учун ўта муҳим бўлган тенденция ўзгариб боришини очиб бериши мумкин. Вақт бўйича тенденциянинг таҳлили, самарали назорат тадбирларини танлашга ёки келажакдаги касалланиш даражасини прогноزلашга кўмаклашувчи моделларни аниқлаши мумкин.

ЖОЙ БЎЙИЧА ўзига хос тенденциялар мавжудми?

Вақт ва жой бўйича ҳодисалар гуруҳи шакллантирилганми ёки йўқлигини аниқлаш муҳим аҳамият касб этади. Кўпинча бу, касаллик ҳолатлари жойлашган жойни ҳар бир ҳодисанинг бошланиш санасини кўрсатиб

шу жойнинг харитасига туширилганида, кўзга жуда яхши ташланади. Ушбу маълумотлардан кейинчалик жавоб тадбирларини (м-н, қўшимча иммунизация) қўллаш учун ҳам фойдаланиш мумкин.

4-расм. «Оловли» ЎНФ ҳолатларини харитага тушириш бўйича мисол (ҳолатлар ишлов бериш ва текширув ўтказиш учун устуворлик даражасига кўра белгиланган)

КАСАЛЛАНГАНЛАР ЎРТАСИДА муайян қонуниятлар мавжудми?

Касалланган шахсни тасвирловчи индивидуум ҳақидаги минимал маълумотлар ҳажми (м-н, ёши, эмланганлик мақоми ва жойлашган жойи каби маълумотлар қўлланилиши зарур бўлган керакли тадбирлар ҳақида йўл-йўриқ бериши мумкин).

5.2 Эпидемиологик назорат ҳисоботлари таҳлилининг натижалари асосида чоралар қўллаш

Ишни ҳисоботга киритилган ҳолатларнинг кўпайиши касалланиш ўсишининг оқибатими ёки ҳисобот тизимининг яхшиланиши натижасими эканлигини аниқлашдан бошланг. Агар, ҳолатларнинг кўпайиши ҳисобот тизимининг яхшиланиши натижаси бўлса ҳеч қандай тадбир қўллашга зарурият йўқ.

Бошқариладиган инфекциялар билан касалланиш ҳолатларининг ҳаддан зиёд кўп миқдорда қайд этилиши кузатилганида, эпидемиологик назорат ёки қўшимча иммунизация кўринишидаги қўшимча тадбирлар қўлланилиши талаб этилиши мумкин. Аксарият ҳолларда бундай тадбирларнинг ҳажми ушбу касалликнинг ўзига хослиги ва Миллий сиёсат билан белгиланади. Бу борадаги асосий йўл-йўриқлар 1-иловада келтирилган.

Бироқ, бошқариладиган инфекциялар билан касалланиш ҳолатларининг кўпайиши, иммунопрофилактика тизимидаги ўзгариш кутаётган муаммоларнинг (м-н, совуқлик занжири учун ускуналар ёки вакциналар таъминоти) оқибати бўлиши мумкин. 5-модул - «Иммунизация тизими мониторинги» да иммунопрофилактика тизимидаги муаммоларни бартараф этиш бўйича тадбирлар келтирилган. Бундай

тадбирларнинг бажарилишини тезкор равишда, ўрта муддатда ёки узоқ муддатлик тарзда мўлжаллаш мумкин.

Бошқариладиган инфекциялар билан касалланиш ҳолатлари кўпайганида ҳамиша бундай ўсиш сабабларига эътиборни қаратинг. Кўпинча, тизимдаги муаммони бартараф этиш, иммунизация компаниясини ўтказиш орқали унга реакция кўрсатишдан/таъсир этишдан кўра, муҳимроқдир.

Эпидемиологик назорат доирасида қуйидаги *реакция кўрсатиш/таъсир этиш тадбирлари* амалга оширилиши мумкин:

- қўшимча қайд этилмаган ҳолатларни излаш (фаол излашга қаранг)
- ҳолатларни жиддий текшириш (ҳолатларни текшириш шаклига қаранг)
- гумон қилинаётган ҳолатни тасдиқлаш (лаборатория тасдиғига қаранг)
- вақт, жой ва бемор бўйича шарт-шароитни тасвирлаш учун маълумотларни таҳлил этиш
- хулосалар ва натижаларни тегишли босқичларга тақдим этиш.

Реакция кўрсатиш/таъсир этиш тадбирлари вақт, жой ва бемор бўйича шарт-шароитни тасвирловчи маълумотларнинг сифати ва тўлиқлигига (м-н, ҳолатларни тўлиқ текширишнинг мавжудлиги ёки касаллик ҳолатларини оддийгина санаб ўтиш) боғлиқ.

Иммунизация воситалари орқали реакция/таъсир кўрсатиш

Бошқариладиган инфекциялар қайд этилиш ҳолатлари сонининг кўпайишига бундай реакция кўрсатиш касалликка ва жорий сиёсатга қараб турлича бўлиши мумкин.

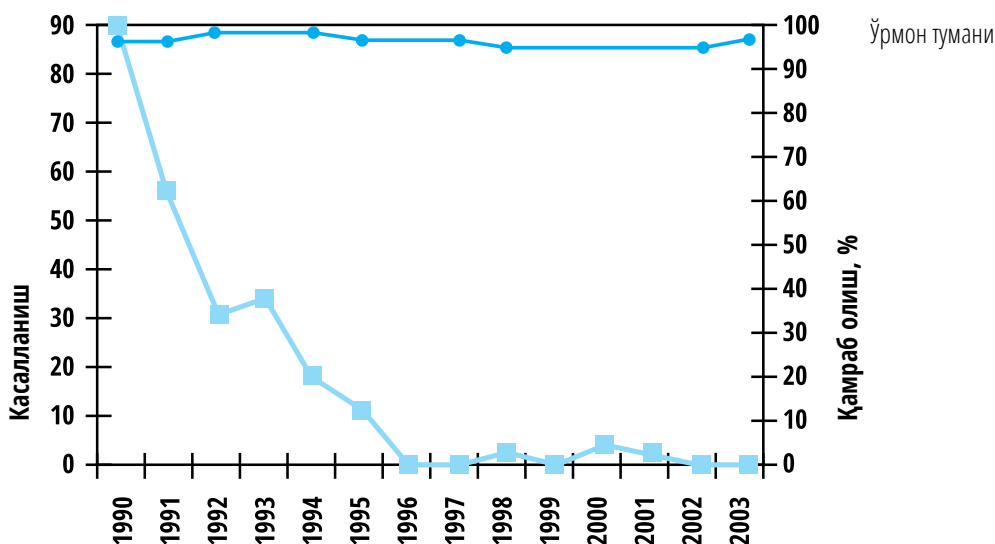
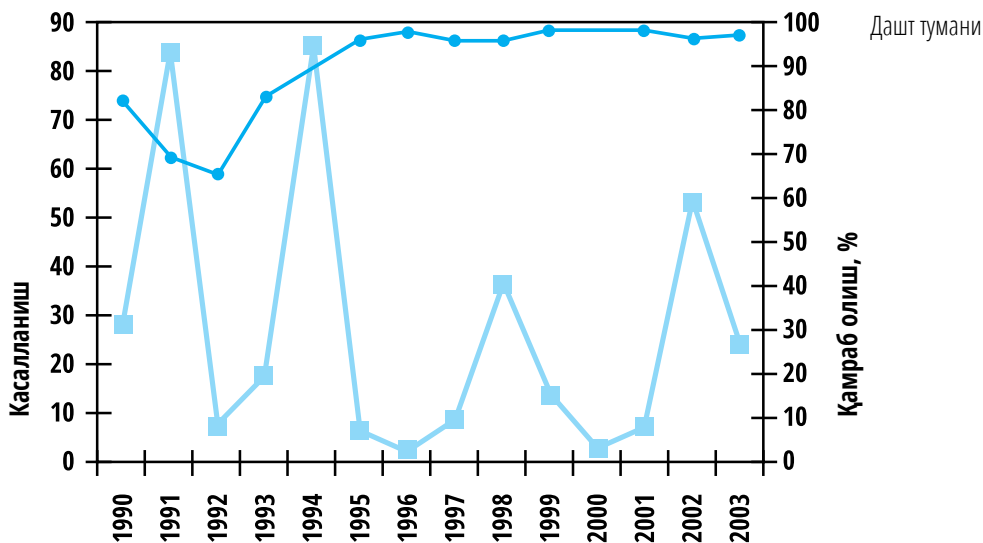
Полиомиелит каби касалликлар зудлик билан кенг миқёсдаги қўшимча иммунизация ўтказилишини тақозо этади; бу, хусусан, Жаҳон соғлиқни сақлаш ассамблеяси томонидан қабул қилинган глобал сиёсатда ҳам кўзда тутилган. Бошқа касалликлар учун (м-н, қизамиқ ва чақалоқлар қоқшоли) иммунизация воситалари орқали реакция кўрсатишнинг қўламли Миллий ва маҳаллий сиёсатга боғлиқдир (1-иловага ва бошқа бошқариладиган инфекциялар бўйича қўлланмага қаранг).

Касалликнинг эпидемик чақнашига реакция/таъсир кўрсатиш чоралари

Бошқариладиган инфекциялар билан касалланиш ҳолатлари кўпайганида қуйидаги саволга жавоб топиш зарур: ушбу ўсишни «эпидемик чақнаш» сифатида ёки бўлмаса, навбатдаги кутилаётган тенденция (м-н, даврий, мавсумий) сифатида аниқлаш мумкинми. Эпидемик чақнаш олдиндан белгиланган тадбирлар тўпламини «ҳаракатга келтириб юбориши» мумкин; шу боисдан эпидемик чақнаш текширувини амалга ошириш ва унга реакция/таъсир кўрсатиш алоҳида иловада батафсил ёритилган (7-илова).

3-машқ: Маълумотларнинг таҳлили ва тадбирлар.

Шимолий вилоят соғлиқни сақлаш тизими ўрта бўғини раҳбари сифатида Сиз, иммунопрофилактика дастурининг бажарилиши боришининг мониторинги учун мунтазам равишда маълумотларни таҳлил этиб борасиз. Ҳодисалар ҳақидаги ҳафталик маълумотни Миллий босқичга юборишингиз зарур. Қуйидаги графикларда иккита тумандаги қизамиқ вакцинаси билан қамраб олиш ва тегишлича касалланиш кўрсаткичлари тақдим этилган:

— Kasallaniш кўрсаткичи (100 000 га) — Qamrab oliш (%) бир ёшгача болаларда

- 1-ВАЗИФА: Бу икки туман ҳақида нима дейиш мумкин (маслаҳат: дастлаб ҳар бир туман билан алоҳида танишинг, кейин уларни таққосланг)?
- 2-ВАЗИФА: Графикни яхшироқ тушунишингизга ёрдам берадиган жавобни олиш учун, ушбу иккала тумандаги ишга масъул ходимларга қандай савол билан мурожаат этишингиз зарур?
- 3-ВАЗИФА: Маълумотларнинг бошқа қандай таҳлили фойдали бўлиши мумкин ва уни бажариш учун қандай маълумотлар даркор бўлади?
- 4-ВАЗИФА: Сиз қандай тавсиялар берган бўлардингиз 1) туман бўйича маълумотлар билан ишлашга масъул ходимга; 2) вилоят босқичида эпидемиологик назоратни амалга оширувчи мутахассисга

Вакцинанинг самарадорлиги:

Вакцинанинг самарадорлигини ҳисоблаш дастур учун фойдали ҳатти-ҳаракат ҳисобланади.

Бундай ҳисоблаш – муайян вакцинанинг амалиётда нечоғли яхши ишлаётганлигини аниқлаш учун муҳим инструментдир. Бу айниқса соғлиқни сақлаш тизими ўрта бўғини раҳбарлари учун фойдалидир, чунки у вакцинани нотўғри сақлаш каби дастур сифатига доир муаммоларни идентификация қилишда уларга яқиндан ёрдам бериши мумкин.

3-машқда келтирилган Дашт тумани мисолини кўриб чиқамиз, унда иммунизация билан қамраб олиш даражасининг юқориликка қарамасдан қизамиқнинг назорат этиб бўлмайдиган эпидемик чақнаши кузатилаётгандек туюлади. Сиз ўз жавобингизда бу ҳолатнинг бўлиши мумкин деб қараладиган қуйидаги сабабларини идентификация қилишингиз лозим:

- қамраб олиш даражаси бўйича нотўғри маълумотлар
- касаллиниш бўйича нотўғри маълумотлар
- қизамиқнинг нотўғри ташхис этилиши (яъни бу қизамиқнинг эпидемик чақнаши эмас, клиник ўхшаш бошқа касалликнинг).

Бироқ, Сиз маълумотлар тўғри бўлиши мумкинлигини ва иммунизация билан қамраб олиш даражасининг юқориликка қарамасдан, аслида бу қизамиқнинг назорат этиб бўлмайдиган эпидемик чақнаши эканлигини тахмин қилиб кўрдингизми? Бунақа ҳам бўлиши мумкин.

Изоҳлардан бири шундан иборатки, қизамиқ вакцинаси тиббиёт муассасаларига тақсимлаб тарқатилишидан олдин Дашт тумани омбухонасида нотўғри сақланиш оқибатида яроқсиз ҳолга келган.

Вакцинанинг самарадорлигини ҳисоблаш, Дашт туманидаги вазият маълумотларга, ташхисотга ёки вакцинани сақлашга хос муаммонинг натижаси ҳисобланадими деган саволга тушунтириш бериши мумкин (камдан-кам ҳолларда бундай ҳолат барча учта муаммо туфайли содир бўлиши мумкин). Вакцинанинг самарадорлигини ҳисоблаш учун, Сиз қуйидаги формуладан фойдаланишингиз лозим:

5-расм. Вакцинанинг самарадорлигини ҳисоблаш учун формула

$$\text{Вакцинанинг самарадорлиги} = \frac{1 - [\text{ПИС} (1 - \text{ПИН})]}{[(1 - \text{ПИС}) \text{ПИН}]}$$

Бунда:

ПИС — бу иммунизация ўтказилиб касалланган ҳолатлар пропорцияси (касалланганлар)

ПИН — бу иммунизацияланган аҳоли пропорцияси (яъни, иммунизация билан қамраб олиш)

Диққат: соғлиқни сақлаш тизими ўрта бўғини раҳбарлари, агар вакцинанинг самарадорлиги борасида хавотирда бўлишса, маълумотларни визуал баҳолашга таяниш ўрнига, маълумотларини формулага қўйиб ҳисоблашлари лозим, чунки визуал баҳо нотўғри тасаввур уйғотиши мумкин.

Мисол: Жанубий вилоятда, қизамиқ вакцинаси билан қамраб олиш 95% (ПИН) ва 60% ҳолатда қизамиқ билан оғриганлар иммунизация олишган (ПИС). Бу, эҳтимол вакцинанинг самарадорлиги билан боғлиқ муаммони англатувчи катта пропорциядек туюлиши мумкин, лекин

$$\text{вакцинанинг самарадорлиги} = 1 - \frac{[0,6(1 - 0,95)]}{[(1 - 0,6)0,95]} = 1 - \frac{0,03}{0,38} = 1 - 0,08 = 0,92$$

Демак, Жанубий вилоятда қизамиқ вакцинанинг самарадорлиги 92% га тенг, бу қониқарли кўрсаткич ҳисобланади ва, бу ҳолатда вакцинани айблаш нотўғридир. Бундай вазиятлар жойларда иммунизация билан қамраб олишга нисбатан тез-тез содир бўлиб туради.

4-машқ: Вакцинанинг самарадорлигини ҳисоблаш.

Сиз — Ғарбий вилоятда соғлиқни сақлаш тизими ўрта бўғини раҳбарисиз ва тўртта туманда иммунопрофилактика дастури бажарилишининг сифатини баҳолашни амалга оширасиз.

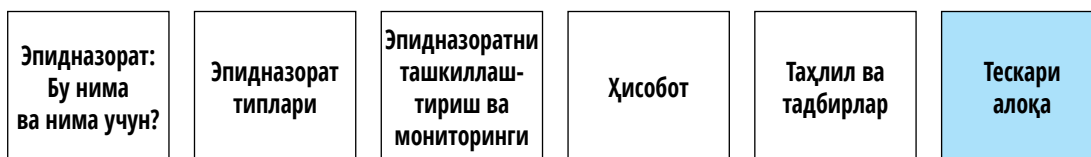
Кўллар туманида Сиз эмланганлар орасида қизамиқ билан касалланиш ҳолатларининг ҳиссаси жуда юқори эканлигини қайд этдингиз ва текширув ўтказишга қарор қилдингиз. Ҳар бир туманда сифатнинг бошқа жиҳатларини (м-н, маълумотларнинг сифати) шарҳлаш билан бирга, вакцинанинг самарадорлигини аниқлашга қарор қилдингиз.

1-ВАЗИФА: Биринчидан, ҳеч қандай ҳисоб-китобни амалга оширмасдан, қуйидаги графикка разм солинг ва ўйлаб кўринг, Сиз вакцинанинг самарадорлиги энг юқори бўлан туманни баҳолай оласизми.

2-ВАЗИФА: 6-иловадаги формуладан фойдаланиб, Ғарбий вилоятдаги тўртта тумандан ҳар бири учун вакцинанинг самарадорлигини ҳисобланг.

3-ВАЗИФА: Сизнинг дастлабки баҳоингиз тўғри бўлиб чиқдимми? Агар йўқ бўлса, тушунтиринг, нима сабабдан хатолик юз берди. Агар ҳа бўлса, ҳар бир тумандаги вакцинанинг самарадорлиги қандай бир-биридан фарқ қилишини тасвирланг ва тафовутнинг мумкин бўлган сабабларини кўрсатинг.

6. ТЕСКАРИ АЛОҚА

6.1 Жойга тескари алоқа

Жойга тескари алоқа уларнинг дастурда узлуксиз фаол иштирок этишига қўмаклашади. Тескари алоқа бўлиши мумкин: (а) тезкор-эпидемик чақнашлар ёки алоҳида ҳолатлар вужудга келганида; (б) конкрет (м-н, полиомиелитнинг ликвидация дастури доирасида ҳар бир УНФ ҳолатининг лаборатория текшируви натижалари); (в) режали (м-н, бюллетенлардан фойдаланиб).

Тескари алоқа нега керак?

Тескари алоқа керак, чунки у:

- қуйи босқичда бажариш имкони бўлмаган чуқур таҳлил натижаларини тақдим этиб, маълумотлардан фойдаланишга қўмаклашади. Масалан, агар чекка ДПМ лар компьютерлар билан жиҳозланмаган бўлса, марказий босқич маълумотларни таҳлил этиш имкониятларини кенгайтириш учун электрон жадвалларни, графиклар ва карталарни жўната олиши мумкин.
- касалланишни ва дастур бажарилишининг боришини таққослаш, эпидемик чақнаш қўламини (чекланган ёки кенг қўламли) визуал кузатиш, қўшни минтақаларда касаллик ҳолатлари қайд этилиб, лекин ушбу ҳудудда ҳали кузатилмаган пайтда амалга оширилиши лозим бўлган эпидемиологик назорат ва профилактика бўйича тадбирларни кучайтириш, ҳамда мамлакат миқёсида соғлиқни сақлаш бўйича қўзланган мақсадга эришиш борасидаги муваффақиятларни намойиш этиб ва туманлар иш кўрсаткичларини таққослаб иш самарадорлигини ошириш имконини берувчи маҳаллий маълумотларни минтақавий маълумотлар билан биргаликда келтирилади.
- маълумотларни тақдим этувчи ходимларнинг машаққатли меҳнатини эътироф этиб, тақдим этган маълумотларидан фойдаланилишини уларга англашиб, мотивацияни оширади.
- ҳисоботларнинг аниқлиги ва ўз вақтидалигини оширади.
- марказий босқич олинган маълумотларнинг тўғрилигини текширади.

Тескари алоқани амалга ошириш усуллари

- Даврий равишдаги учрашувлар ва дискуссиялар
- Қуйи ва туман босқичидаги ДПМ ларга кураторлик ташрифлари
- Муҳим муваффақиятларни ва жиддий муаммоларни акс эттирувчи чораклик бюллетенларни юбориш
- Соғлиқни сақлаш тизими ўрта бўғини раҳбарининг ташриф чоғида қуйи бўғиндаги раҳбарлар билан суҳбат уюштиришлари
- Соғлиқни сақлаш тизими ўрта бўғини раҳбари қуйи босқичдаги ДПМ ходимлари билан ҳар галги учрашувлар чоғида суҳбатлар уюштириши.

6.2 Жамоа билан тескари алоқа

Соғлиқни сақлаш тизими ўрта бўғини раҳбари сифатида Сиз ўз ходимларингизни жамоаларни хизматлар ҳақида хабардор қилишганлиги учун рағбатлантиришингиз, ҳамда ҳамиша маҳаллий фаолларни, дин пешволарини, жамоа раҳбарларини, ота-оналарни режалаштириш жараёнига ва касалликлар назорати бўйича тадбирларнинг, жумладан иммунопрофилактика дастурининг бажарилишига жалб этишингиз зарур.

Фаол излашда хонадонма-хонадон айланиб текшириш чоғидаги жамоалар билан ҳамкорлик муҳим аҳамиятга эга, чунки бундай ҳамкорлик кишиларнинг жамоалараро ҳаракати (силжиши, миграцияси) ҳақида жуда аниқ ва тўлиқ ахборот бериши мумкин; бу ахборот касаллик ҳолатларини харитага тушуриш учун ўта фойдали бўлиши мумкин. Жамоалар билан тескари алоқанинг ва уни ҳамкорликка жалб этишнинг бошқа усуллари ҳам мавжуд. Бу ҳақида 2-модул — «Аҳоли билан ҳамкорлик» да батафсил маълумот берилган.

6.3 Тўғри алоқа нима?

Тўғри алоқа — ҳисоботда қўлланиладиган бошқа бир атама. Бу эпидемиологик назорат маълумотларини юқори, марказий босқичлар томон йўналиш бўйлаб узатиш жараёнидир. Тўғри алоқага нисбатан соғлиқни сақлаш тизими ўрта бўғини раҳбари бажариши шарт бўлган қатор расмий талаблар мавжуд; бунга ушбу модулнинг 4-бўлимида келтирилган бир неча ҳисоботлар ҳам киради.

1-ИЛОВА: АСОСИЙ АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Fifty-eighth World Health Assembly Resolution WHA58.3: Revision of the International Health Regulations.
2. Guidelines on the transport of infectious substances (WHO/CDS/CSR/LYO/2005.22). Geneva, World Health Organization, 2005.
3. Immunization in practice: A practical guide for health staff — 2004 Update (ISBN 9241546514). Geneva, World Health Organization, 2004.
4. Making surveillance work. Module 1: Rapid assessment of surveillance for vaccine-preventable diseases (WHO/V&B/01.08). Geneva, World Health Organization.
5. Making surveillance work. Module 4: Data management (WHO/V&B/01.11). Geneva, World Health Organization.
6. Measles/rubella: manual for the laboratory diagnosis of measles and rubella virus infection (WHO/V&B/00.16). Geneva, World Health Organization.
7. Updated guidelines for evaluating public health surveillance systems. Morbidity and Mortality Weekly Report, 2001, 50:1–35.
8. Module on best practices for measles surveillance (WHO/V&B/01.43). Geneva, World Health Organization.
9. Polio laboratory manual, 4th ed. (WHO/IVB/04.10). Geneva, World Health Organization, 2004.
10. WHO-recommended standards for surveillance of selected vaccine-preventable diseases (WHO/V&B/03.01). Geneva, World Health Organization.
11. Surveillance guidelines for measles, rubella and congenital rubella infection in the WHO European Region.
12. Diphtheria surveillance guidelines
13. Epidemiology and Prevention of Vaccine Preventable Diseases, 10th Edition, (The Pink Book) published by the National Immunization Program, Centers for Disease Control and Prevention.

2-ИЛОВА: НАЗОРAT, ЭЛИМИНАЦИЯ ВА ЛИКВИДАЦИЯГА ЙЎНАЛТИРИЛГАН ВАКЦИНАЛАР ЁРДАМИДА БОШҚАРИЛУВЧИ ТАНЛАНГАН ИНФЕКЦИЯЛАР УЧУН ҲОДИСАНИНГ СТАНДАРТ ТАЪРИФИ

Қизамиқ ҳолати:

Бир ёки бир неча хос (типик) клиник аломатлари мавжуд ўткир касаллик ҳолатига (қизамиқ, қизилча ёки эпидемик паротит) «гумон қилинган» ҳолат деб қаралади, мавжуд клиник аломатлари қизамиқ, қизилча ёки эпидемик паротитнинг «стандарт таърифига» тўғри келадиган ва ушбу касалликнинг бошқа гумон қилинган ёки тасдиқланган ҳолатлари билан эпидемиологик алоқага эга ўткир касаллик ҳолати «эҳтимоллиги мавжуд» ҳолат деб ҳисобланади.

«Гумон қилинган» ёки «эҳтимоллиги мавжуд» ҳолат сифатида таснифланган қизамиқ, қизилча ёки эпидемик паротитнинг ташхиси лабораторияда ўз тасдиғини топиши «тасдиқланган» ҳолат деб юритилади.

Лабораторияда тасдиқланган ҳолат албатта ҳолатнинг клиник таърифига мос тушиши лозим (атипик, енгил шакллар).

Ҳолатнинг стандарт таърифи:

Куйидаги белги ва симптомларга эга шахслар:

- иситма ва
- доғлипапулез тошма (везикуляр эмас), ва
- йўтал, ринит (бурун оқиши) ёки конъюнктивит (кўз пардасининг яллиғланиши)

Қизамиқнинг лабораторияда тасдиқланган ҳолати: Тошма тошганидан кейин 4-28 кун мобайнида олинган қон зардобини намунасида қизамиққа хос IgM-антителоларнинг аниқланиши.

Полиомиелит ҳолати:

Ҳолатнинг стандарт таърифи:

Гумон қилинган ҳолатдан ёки ушбу гумон қилинган ҳолат билан мулоқотда бўлган шахслардан олинган фекалий намуналари таҳлилидан ёввойи полиомиелит вирусининг изоляция қилиниши ёввойи полиомиелит вируси келтириб чиқарган полиомиелит деб таърифланади.

* УНФ симптомлари мавжуд бўлган 15 ёшдан кичик болалар ёки исталган ёшдаги шахсда фалажлик касаллигида агар полиомиелитга нисбатан шубҳа уйғонса гумон қилинган ҳолат деб таърифланади.

Лабораторияда тасдиқланган ҳолат: гумон қилинган ҳолатдан ёки ушбу гумон қилинган ҳолат билан мулоқотда бўлган шахслардан олинган фекалий намуналари таҳлилидан ёввойи полиомиелит вирусининг изоляция қилинган ҳолати.

Дифтерия ҳолати:

Гумон қилинган ҳолат:

- ларингит ёки назофарингит ёки тонзиллит
- сохтамебрана

Эҳтимоллиги мавжуд ҳолат:

- гумон қилинган ҳолат
- куйидагилардан биронтасининг мавжудлиги

- тасдиқланган ҳодиса билан яқинда (2 ҳафтадан кам) содир бўлган мулоқот
- ҳудуддаги дифтерия эпидемияси
- стридор
- бўйиннинг шишиб кетиши/шиш
- петехиялар, тери ва шиллиқ остига қон қуйилиши
- токсик циркулятор шок
- ўткир буйрак етишмовчилиги
- миокардит ва/ёки симптомлар пайдо бўлгач бир ёки олти ҳафтадан кейинги ҳаракат фалажлиги
- ўлим

Тасдиқланган ҳолат:

- эҳтимоллиги мавжуд ҳолат
- типик локализация жойларидан (бурун, томоқ, теридаги яра-чақалар, яралардан, конъюктива, қулоқ, қин) *C. diphtheriae* токсиген штамларининг изоляцияси ёки зардобдаги антитоксин миқдорининг тўрт карра ошиши, бироқ шу шарт биланки, зардоб намуналари дифтерия анатоксини ёки антитоксини буюрилишидан олдин олинган бўлиши зарур.

Лаборатория текшируви: танглайдан ва халқумдан экиш учун суртмалар антибиотиклар билан даво бошланишидан олдиниши лозим. Агар парда билан қопланган бўлса, суртма пардадан ёки парда қирғоғининг тагидан олдиниши лозим.

Суртмалар исталган теридаги яра ва жароҳатлардан олдиниши зарур. Янада батафсил маълумот лаборатория текширувлари учун қўлланмаларда келтирилган.

Зардоб намуналари дифтерия токсинига антителоларни аниқлаш мақсадида антитоксин киритилгунига қадар олдиниши шарт. Агар экмадаги таҳлилларда салбий натижа олинган бўлса, ҳимоя титридан паст кўрсаткич (< 0.01 IV/ml) ташхисни тасдиқлаши мумкин.

3-ИЛОВА: **ФАОЛ ЭПИДЕМИОЛОГИК НАЗОРАТ ДОИРАСИДА ТАШРИФ ЭТИШГА БЕШТА ҚАДАМ**

1. ҚАЕРДА — касаллик ҳолатлари қайд этилиши мумкин бўлган ДПМ даги жойларнинг (бўлимлар, бўлинмалар ва ҳ.) рўйхатини тузинг

- тез тиббий ёрдам/травматология бўлимлари
- терапевтик, педиатрик, ортопедик палаталар
- поликлиникалар
- реабилитация марказлари (хусусан ЎНФ беморлари учун)
- лабораториялар ва бошқалар

2. НИМА — қандай ҳисоб-ҳисобот ҳужжатлари қараб чиқилиши зарурлигини аниқланг

- госпитализия қилинган беморларнинг тиббий карточкалари/карталари
- поликлиникага мурожаат қилишган беморларнинг тиббий карточкалари/карталари
- қабул бўлимининг қайд этиш журналлари
- касаллик тарихидан кўчирмалар
- беморнинг ўлими ҳақидаги қайдлар

3. КИМ — ким билан суҳбат олиб бориш зарурлигини ҳал этинг

- педиатрик бўлимларнинг врачлари ва ҳамширалари
- поликлиникалар ходимлари

4. ҚАНДАЙ — ахборотни йиғиш тартибини аниқланг

- ҳисоб-ҳисобот ҳужжатларидан маълумотларни тўплаш учун шакл
- ҳолатни текширув шакли
- ҳодисалар стандарт таърифларининг рўйхати

5. ҚАЧОН — касаллик ҳолати аниқланганида ҳатти-ҳаракат режасини тайёрланг

Агар бемор ҳали шифохонада бўлса

- ҳолат текширувини ўтказинг ва шаклни тўлғаинг
  - лаборатория текшируви учун намуна олинг (агар зарур бўлса)
  - Миллий сиёсатга мувофиқ касаллик ҳолати ҳақида хабарнома жўнатинг
  - Маълумотларни номма-ном рўйхатга киритинг.
- Бемор ДПМ дан чиққан бўлса
- ҳолат текширувини ўтказиш шаклидан фойдаланиб, бемор тўғрисида имкон қадар кўп маълумот тўпланг
  - агар имкони бўлса, ҳолат текширувини ўтказиш ва шаклини тўлғаиш учун бемор ҳузурига ташриф буюришни режалаштиринг
  - лаборатория текшируви учун намуна олинг (агар бу ҳали зарур бўлса)

ҮНФ учун номма-ном рўйхатта мисол

Туман: _____
 Ҳисобот тайёрланган сана: _____
 Тузувчининг ФИО _____
 Ҳафталик ҳисобот
 Ҳафта №: _____
 ҮНФ беморларининг номма-ном рўйхати
 Бошланиши: ____/____/____
 Яқунланиши: ____/____/____

Case ID NUMBER State (EPID NUMBER) Code	District Name	Block Number	Дини (1)	Жинси (2)	Туғилган санаси (3)	Фалажланмиш санаси (4)	Ҳолат аниқланган санаси (5)	Текширув санаси (6)	Умумий сонни (7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)

(1) Дини: Х – хинду; М – муслмон; Д – бошқа
 (2) Боланинг жинси: Э, А
 (3) Туғилган санаси:
 (4) Фалажлик бошланган сана
 (5) Ҳодиса аниқланган сана
 (6) Ҳодиса текширилган сана
 (7) ОПВ дозасининг умумий миқдори; 99 = номмаълум
 (8) Охири ОПВ дозасини олган санаси
 (9) Фалажлик бошланишида иситмалаш 1 = Ҳа; 2 = Йўқ 9 = Номмаълум
 (10) Асимметрик фалажлик: 1 = Ҳа; 2 = Йўқ 9 = Номмаълум
 (11) ҮНФ янги ҳолати 1 = Ҳа; 2 = Йўқ
 (12) Фекалийнинг 1-намунаси олинган сана
 (13) Фекалийнинг 2-намунаси олинган сана
 (14) Кейинги клиник текширувлар санаси
 (15) Кейинги кузатувлар санаси
 (16) Яқуний ташхис
 1 = Гийена-Барре синдроми;
 2 = қўндаланг миелит;
 3 = бошқа;
 4 = номмаълум;
 1 = қолдиқ кучсизлик;
 2 = қолдиқ кучсизлик йўқ;
 3 = текширув ўтказилмади;
 4 = бемор вафот этди

Айрим таянч базалари учун фаол эпидемиологик назорат маълумотларининг тўлиқлиги мониторинги графигининг намунаси (ЎНФ, қизамиқ ва чақалоқлар қоқшоли беморлари учун)

Ҳафталар		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Ҳисобот тақдим этувчи ДПМ															
	Сана														
	ЎНФ														
	Қизамиқ														
	ЧҚ														
	Сана														
	ЎНФ														
	Қизамиқ														
	ЧҚ														
	Сана														
	ЎНФ														
	Қизамиқ														
	ЧҚ														

Қўлланма: фаол назорат учун ташриф санасини, аниқланган беморлар сонини киритинг. Агар беморлар аниқланмаган бўлса «0» (ноль) аломатини қўйинг

Барча таянч базалардан фаол эпидемиологик назорат маълумотларининг тўлиқлиги мониторинги учун ҳафталик йириклаштирилган графикнинг намунаси (ЎНФ, қизамиқ ва чақалоқлар қоқшоли беморлари учун)

Ҳафталар		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Касаллик															
ЎНФ															
Қизамиқ															
Чақалоқлар қоқшоли															

Қўлланма: ҳар бир ҳафта мобайнида аниқланган ҳар бир касаллик ҳолати сонини кўрсатиш учун фаол эпидемиологик назорат маълумотларини бирлаштинг

5-ИЛОВА: ХАЛҚАРО ТИББИЙ-САНИТАРИЯ ҚОИДАЛАРИНИНГ БОШҚАРИЛУВЧИ ИНФЕКЦИЯЛАР УСТИДАН ЭПИДЕМИОЛОГИК НАЗОРАТГА ТАЪСИРИ

www.who.int

Янги таҳрирдаги Халқаро тиббий-санитария қоидалари қанақа – ХТСҚ(2005)?

Янги қоидалар «касалликларнинг халқаро тарқалишининг профилактикаси ва назоратига, ҳамда улардан ҳимоялашга ва халқаро транспорт алоқаларини ва савдо-сотиқни бузмаган ҳолда реакция кўрсатиш/таъсир этиш чораларини қўллаш» учун мўлжалланган.

Янги қоидалар давлатлар 24 соат ичида ЖССТ ни қуйидагилар ҳақида хабардор қилишларини кўзда тутди:

- ўз ҳудудидаги халқаро миқёсда ижтимоий хавф туғдириши мумкин бўлган барча касаллик ҳолатлари ҳақида, ва
- бу ҳолатларга нисбатан барча қўлланилган реакция кўрсатиш/таъсир этиш чоралари ҳақида.

Янги қоидаларда қандайдир муайян (конкрет) касалликлар тилга олинadими?

Янги қоидалар ҳар бир чин чечак, ёввойи полимиелит, оғир ўткир респиратор синдром (SARS) ва янги кенжа тип томонидан келтириб чиқарилган инсон гриппи ҳақида хабар юборишни кўзда тутди. Сарик иситма ва бошқа қатор касалликларга ҳам алоҳида эътибор қаратилган, лекин уларнинг ҳар бир ҳолати ҳақида хабар бериш кўзда тутилмаган.

6-ИЛОВА: КАСАЛЛИКНИНГ ЭПИДЕМИК ЧАҚНАШЛАРИНИ ТЕКШИРИШ

1. Кириш — қамраб олиш/иммунизация якунланмаганлиги мониторингининг графиги қандай тайёрланади

Исталган касалликнинг қайд этилган эпидемик чақнашларини текшириш ушбу модулда баён этилган эпидемиологик назорат тамойилларини, жумладан аниқлаш, текширув, тасдиқлаш, хабар бериш, таҳлил этиш, тескари ва тўғри алоқани амалиётда қўллаш имконини беради. Бундан ташқари, Соғлиқни сақлаш тизими ўрта бўғини раҳбари эпидемик чақнашлар янада тарқалиб кетмаслиги юзасидан профилактик тадбирлар қўлланилиши учун масъул бўлиши мумкин.

«Эпидемик чақнаш» атамаси одатда касалликнинг кузатилаётган ҳолатлари сони муайян ҳудудда ва вақтнинг муайян даврида кутилаётган ҳолатлар сонидан юқори бўлганида қўлланилади. Лекин «эпидемик чақнашнинг» таърифи муайян (конкрет) касалликка ва уни назорат қилиш мақсадларига қараб ўзгариши мумкин.

Масалан: Қизамиқнинг ликвидация дастурини амалга оширилаётган ҳолатда, ҳаттоки қизамиқ билан касалланишнинг битта ҳолати ҳам эпидемик чақнаш сифатида қаралади ва тегишли тадбирлар кўрилишини кўзда тутаяди, яъни касалликнинг кузатилаётган ҳолатлари сони (1) кутилаётган ҳолатлар сонидан (0) юқори.

Эпидемик чақнаш текширувини унга гумон уйғонган заҳотиёқ бошлаш зарур – тасдиқланишини кутманг, чунки тадбирларни қўллаш кечикиши мумкин.

2. Эпидемик чақнашларни текшириш босқичлари

1-босқич: Зарарланган ҳудудга ташриф буюринг

Ўз раҳбарингизга эпидемик чақнаш ҳақида гумон уйғонган заҳотиёқ билдиринг ва уларни текширув ўтказиш ва унинг назорати учун Сизга керак бўладиган ресурслар ҳақида бохабар қилинг. Ҳодиса жойига жўнай туриб, барча зарур ашёлар тўлиқ ҳажмда тайёрланганлигига ишонч ҳосил қилинг (яъни, транспорт, ёнилғи, молиялаш, тегишли барча шакллар таъминланган ва хизмат сафарига рухсат олинган).

2-босқич: Ташхисга аниқлик киритинг ва эпидемик чақнаш мавжудлигини тасдиқланг

Гумон қилинаётган касаллик ҳолатининг клиник текширувини ва тегишли лаборатория текширувларини амалга оширинг.

Муайян (конкрет) касаллик учун ҳолатни текшириш шаклидан фойдаланинг ва гумон қилинаётган ҳар бир беморга алоҳида шакл тўлғазинг. Шакл, камида, персонал маълумотлар, ёш, жинс, эмланганлик мақоми, манзил, намуна олинганлиги ҳақидаги тафсилотлар ва лаборатория текшируви учун йўланма, текширув натижалари (олинганидан кейин қайд этилади), оқибат (соғайиш, асорат, ўлим ва ҳ.) ва якуний ташхис каби маълумотларни ўзида батафсил акс эттириши лозим.

Муайян касаллик бўйича маълумот тўплашнинг ва лаборатория текшируви учун намуна олишнинг батафсил тартиби 2-иловада баён этилган.

Ҳодисанинг аниқ таърифини ишлаб чиқиш учун дастлабки маълумотлардан фойдаланинг.

3-босқич: Касалликнинг қўшимча ҳолатларини излаш

Баъзан касалликнинг эпидемик чақнашига реакция кўрсатиш/таъсир кўрсатиш тизими битта-иккита шубҳали ҳолат қайд этилганидан кейин ҳаракатга тушади, бундай вазиятда аниқланмаган касаллар албатта мавжуд бўлиши мумкин. Қайд этилмаган касалларни излаш ва аниқлаш, ҳали улар тасдиқлангунига қадар қўлланилиши лозим бўлган кейинги ҳатти-ҳаракатларни белгилаб бериши мумкин. Касалликнинг қўшимча ҳолатларини излашда ДПМ лар ва жамоалар иштирок этишлари лозим:

- **ДПМ:** тегишли ҳудудга хизмат кўрсатувчи ДПМ га ташриф буюринг. Врачлар ва ҳамширалар билан суҳбатлар уюштиринг; улар Сизни қизиқтираётган гумондор беморлар ҳақида ахборотга эга бўлишлари мумкин. Шифохона бўлимлари ва поликлиникаларга ташриф буюринг, ҳамда барча қайд этиш

журналларини, Сизни қизиқтираётган ёки ҳолат таърифига мос келадиган ташхис билан мурожаат этувчиларга алоҳида эътибор қаратган ҳолда, қараб чиқинг.

- **Жамоа:** ДПМ га мурожаат этишган шахслар истиқомат қиладиган жамоага ташриф буюринг. Жамоа етакчилари ва бошқа бообруъ аъзолари билан суҳбатлашинг. Зарурият бўлса, ўхшаш касаллик ҳолатларини топиш учун тезкор хонадонма-хонадон айланиб суриштиришни ташкиллаштиринг.

Сиз хизмат кўрсатаётган ҳудуддаги барча ДПМ ларни хабардор қилинг ва шубҳали барча ҳолатлар ҳақида қўшма ҳисобот тақдим этишларини сўранг. Қўшни туманларга бориб ёки телефон орқали боғланиб эпидемик чақнаш қўламини аниқланг.

Касалликка қараб, бемор билан мулоқотда бўлишган шахсларни кузатув остига олиш зарурияти туғилиши мумкин.

4-босқич: Касаллик эпидемик чақнашини тасвирланг

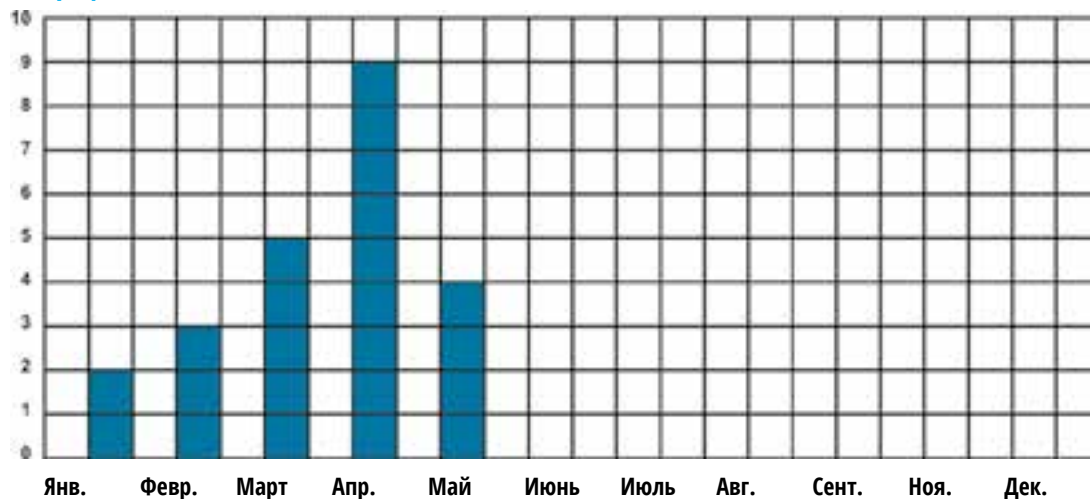
Ҳолатни текширув шаклидаги маълумотлар асосида номма-ном рўйхат тузинг (ФИО, ёши, манзили, жинси ва эмланганлик мақоми). Унга лаборатория текшируви натижалари олиниши биланоқ киритинг. Сизга олинган лаборатория текшируви натижалари етарлики ёки қўшимча намуналар олиб текширувлар ўтказилишига зарурият мавжудлиги/мавжудмаслигини (м-н, агар гумон этилаётган эпидемик чақнашда клиник ташхис лабораторияда тасдиқланса, барча беморлардан намуна йиғишга зарурият йўқ) ҳал этинг.

Иккинчи томондан, агар олинган намуналарнинг лаборатория текшируви натижалари бемор(лар)да қизилча эканлигини кўрсатса, мазкур ҳолатда Сиз қизилчанинг ёки бирваракайига қизилча ва қизамиқнинг эпидемик чақнашига дуч келганлигини оидинлаштириш учун қўшимча намуналар олиш талаб этилиши мумкин.

Ҳолатни текширув шаклидаги маълумотларни таҳлил этинг. Эпидемик чақнаш кўринишини тасвирланг ва маълумотларни харитага тушинг. Бундан ташқари, беморларнинг ёши ва эмланганлик мақоми таҳлил этинг. Астойдил амалга оширилган таҳлил эпидемик чақнаш вужудга келишига олиб келган воқеалар кетма-кетлигини гавдалантириш, ҳамда унинг назорати бўйича тадбирларни белгилаш имконини беради.

Эпидемик манзара ёки гистограмма намунаси

6-расм. Бир ой мобайнида қайд этилган қизамиқ ҳолатлари сонини кўрсатувчи график (■ = 1 ҳодиса)

Манба: Амалиётдаги иммунизация: тиббиёт ходимлари учун амалий қўлланма, 2004 йилги нашри. (WHO/V&B/04.06)

5-босқич: Эпидемик чақнашга реакция/таъсир кўрсатиш тадбирларига мисоллар

Одатда, касалликнинг эпидемик чақнашига жавобан қатор тадбирлар, жумладан янги ҳолатларни тезкор аниқлаш, беморларни даволаш ва баъзан янада тарқалиб кетишининг олдини олиш учун ажратиб қўйиш (изоляция) амалга оширилади. Хусусан, эътиборни қуйидагиларга қаратиш жоиздир:

- беморларни даволашга (м-н, дифтерия беморларига антибиотикларни ва қизамиқ беморларига А витаминини буюриш; кўкйўтал беморларининг мактабга қатнашини таъқиқлаш);
- эпидемиологик назоратни амалга ошириш ва эпидемиологик назорат тизими механизмлари орқали муаммоларни бартараф этиш (м-н, қўшимча ҳолатларни топиш учун фаол назоратни амалга ошириш, нолик ҳисобот тўлиқлигини ва ҳисоботларнинг ўз вақтида тақдим этилишини баҳолаш);
- иммунизация тизимидаги бошқа муаммоларни аниқлаш (м-н, иммунизация тизими компонентларини, жумладан қамраб олиш маълумотларини, совуқлик занжири ускуналари ҳолатини, турли босқичларда мутахассислар мавжудлигини ва уларни ўқитишни баҳолаш).

Айрим касалликларнинг эпидемик чақнашларини шошилиш, мақсадга мувофиқ иммунизацияни амалга ошириш йўли билан жиловлаш ёки тўхтатиш мумкин. Эпидемик чақнашга қўшимча иммунизация орқали таъсир кўрсатиш қарори ҳамиша бу борадаги Миллий сиёсат билан белгиланади/ҳал этилади; одатда, у 2-иловада келтирилган халқаро тавсияларга, ҳамда айрим бошқариладиган инфекциялар устидан олиб бориладиган эпидемиологик назорат бўйича ЖССТ тавсия этган стандартларга асосланади.

Эпидемик чақнашга жавобан қўшимча иммунизация орқали таъсир кўрсатишга тайёргарлик жараёнида қуйидагиларни инобатга олиш лозим:

- эпидемик чақнаш кўламини, жумладан ҳудудий тақсимланишини;
- иммунизация компаниясининг бошланиш санасини ва уни амалга ошириш учун зарур вақтни;
- зарур ресурслар, транспорт, материаллар, мутахассислар ва маблағлар мавжудлигини;
- моддий-техник таъминотнинг батафсил режаси, мақсадли аҳолини тавсифлаш, вакциналар билан таъминлаш жадвали ва бурч-вазифаларнинг аниқ белгилаб қўйилиши.

6-босқич: Эпидемик чақнашнинг текшируви ва унга жавобан таъсир кўрсатиш натижасида чиқарилган сабоқларни ўрганиш, ҳамда ҳисобот тузинг

Чиқарилган сабоқлар ва кўрилган тадбирлар ҳақидаги ахборотни тарқатиш касаллик эпидемик чақнашини текширувнинг энг муҳим жиҳатларидан бири ҳисобланади. Бунга қуйидагилар кириши мумкин:

- эпидемиологик назорат сифати (м-н, ҳар бир ДПМ да нолик ҳисоботни тайёрлаш/бажариш);
- иммунизация тизими ишининг кўрсаткичлари (м-н, туман босқичидаги мутахассислар вакциналарни ва материалларни ҳамда уларнинг сақланишини бошқариш бўйича тайёргарликдан ўтишлари лозим);
- касаллик эпидемик чақнашига жавобан реакция/таъсир кўрсатишга ҳозирлик (м-н, эпидемик чақнаш текширувини олиб бориш ва тегишли реакция/таъсир кўрсатиш тадбирларини қўллаш бўйича қўлланма ишлаб чиқиш);
- касаллик эпидемик чақнашидаги ҳатти-ҳаракатлар, жумладан текширув, таъсир кўрсатиш тадбирлари, иммунизация тизимидаги бартараф этилиши талаб қилинадиган муаммолар (м-н, қизамиқ эпидемик чақнашига таъсир этиш тадбири сифатида қўшимча иммунизация бўйича қўлланма ишлаб чиқишнинг мақсадга мувофиқлиги, вакциналарни хавфсиз инъекция материаллари билан биргаликда/комплект ҳолида етказиб бериш сиёсатининг бажарилиши, совуқлик занжири ускуналарига бўлган эҳтиёжни баҳолаш).

Ҳисобот эпидемик чақнаш, уни текшириш, ҳозирги вақтда қўлланилган тадбирлар, иммунизация тизимида аниқланган ва ушбу эпидемик чақнашга боғлиқ муаммолар ҳақидаги тафсилотларни, ҳамда чиқарилган сабоқлар инобатга олинган ҳолда келажақда эпидемик чақнашлар вужудга келишининг профилактикаси борасидаги тавсияларни ўз ичига олиши лозим.

5-машқ: Эпидемиологик назорат тизимини мустаҳкамлаш.

Сиз аҳолиси 2 млн. нафардан иборат вилоятда иммунизация дастурининг раҳбарисиз. Ҳар йили қиш фаслида (йилнинг биринчи чораги) озроқ миқдорда дифтерия касаллиги ҳолатлари қайд этилади. Жорий йилнинг дастлабки икки ойида касалланиш ўсиб, қайд этилган дифтерия ҳолатларининг сони 60 тагача етганлигини ва шулардан 6 нафари леталлик билан туганлигини пайқадингиз.

Йилнинг биринчи чорагидаги 60 нафар дифтерия беморлари ҳақидаги тафсилотлар

Ёши	Ҳолатлар сони	Барча ҳолатларнинг %	Ўлим ҳолатлари сони
0-4	3	5%	0
5-9	9	15%	2
10-14	15	25%	1
15-40	33	55%	3
Жами	60	100%	6

1-ВАЗИФА: Сизга қандай қўшимча маълумотлар зарур бўлади?

2-ВАЗИФА: Сиз қандай таҳлилни амалга оширишингиз зарур бўлади?

3-ВАЗИФА: Эпидемик чақнашнинг қанақа сабаблари бўлиши мумкин?

4-ВАЗИФА: Сиз қандай тадбирларни қўллаган бўлар эдингиз?

Текширув машқлари

Сиз Шарқий вилоятда Соғлиқни сақлаш тизими ўрта бўғини раҳбарисиз ва Сизга бошқариладиган инфекциялар устидан етарлича самарали фаолият кўрсатмаётган мавжуд эпидемиологик назорат тизимини яхшилаш бўйича таклиф билдирилди.

Тизим ҳисобот тақдим этишлари лозим бўлган давлат тасарруфидаги ДПМ лар тиббиёт ходимларига таянади; тақдим этилаётган ҳисоботлар тўлиқ эмас ва кўпинча катта кечикиш билан тушади. Сиз эпидемик чақнашлар ҳақида эшитиб қоласиз, лекин ҳеч қачон расмий ҳисобот олмагансиз.

1-ВАЗИФА — ушбу модулнинг етита босқичидан ҳар бири учун, Сизнинг вилоятингизда бошқариладиган инфекциялар устидан эпидемиологик назорат сифатини оширишга кўмаклашадиган биттадан стратегияни тасвирланг ва тавсия этинг.

Еттита босқичдан ҳар бири учун эпидемиологик назорат сифатини оширишга кўмаклашадиган биттадан стратегияни тасвирланг ва тавсия этинг		
1.	Аниқлаш	
2.	Ҳолатни текшириш	
3.	Ташхисни тасдиқлаш	
4.	Ҳисобот	
5.	Таҳлил ва тадбирлар	
6.	Тесқари алоқа ва мониторинг сифати	
7.	Эпидемик чақнашларни текшириш	

1975-йилдан бошлаб, ЖССТ аъзо-давлатлар билан ҳамкорлик қилади ва уларга вакциналар билан бошқариладиган инфекциялар юзасидан техник ёрдам кўрсатади. В 2003 йилда ушбу функцияни бажариб келган бўлинма қайта номланиб иммунизация, вакциналар ва биопрепаратлар бўйича ЖССТ Департаменти номини олди.

Департаментнинг мақсади Жаҳонда кишиларга вакцинопрофилактика ёрдамида бартараф этиладиган касалликларни юқтириш хавфи таҳдид солинганида, улардан ҳимояланган бўлишларини таъминлашдан иборат. Бу йўналишдаги ишлар узлуксиз амалга оширилмоқда. Бу ишнинг кўлами етарли даражада кенг-вакциналарни тадқиқ этиш, яратиш ва баҳолашдан тортиб то турли давлатларда иммунизация дастурининг самарадорлигини баҳолашгача.

ЖССТ вирусли, бактериал ва паразитар касалликларга қарши иммунизация билан боғлиқ янги вакциналарни ва технологияларни тадқиқ этишни ва яратишни мувофиқлаштиради ва ёрдам кўрсатади. Мавжуд ҳаётий муҳим вакциналар такомиллаштирилмоқда, ОИВ-инфекцияси ва оғир ўткир респиратор синдром каби соғлиқни сақлаш учун таназзул бўлмиш инфекциялар билан боғлиқ янги вакциналар яратилмоқда ва синовдан ўтказилмоқда. (Вакциналар тадқиқоти бўйича ташаббус).

Вакциналарнинг ва бошқа биологик препаратларнинг сифати ва хавфсизлиги глобал меъёрлар, стандартларни ишлаб чиқиш ва тадбиқ этиш йўли билан таъминланади. (Биологик препаратларнинг сифати ва хавфсизлигини таъминлаш).

Вакциналар ёрдамида бошқариладиган инфекцияларнинг тарқалганлигини баҳолаш маълумотларидан янги вакциналарни амалиётга тадбиқ этиш ҳақидаги қарорларни қабул қилиш учун фойдаланилади. Вакциналардан фойдаланиш асосида касалланиш ва леталлик даражасини камайтириш бўйича энг мақбул (оптимал) стратегия ва тадбирлар амалга оширилади. (Вакциналар мониторинги ва баҳолаш).

Иммунизация билан боғлиқ янги ва анъанавий вакциналарни, технологияларни жорий этиш йўлидаги молиявий ва техник тўсиқларни камайтириш бўйича чоралар кўрилади (Технологияларга эришиш қулайлиги).

Аъзо-давлатлар раҳбарлигида ва бошқа давлатларнинг мутахассислари иштирокида ЖССТ соғлиқни сақлаш тизими учун устувор бўлган вакциналар билан максимал даражада таъминлашга ва фойдаланишга қаратилган сиёсатни юритади ва стратегияни амалга оширади. Юқумли касалликларнинг элиминациясини ва/ёки ликвидациясини таъминлаш мақсадида уларнинг тарқалганлик даражасини самарали назорат қилиб бориш учун зарур техник ва ташкилий кўникмаларни, билим ва инфраструктурани эгаллашларида барча аъзо-давлатлар кўллаб қувватланади (Иммунизациянинг кенгайтирилган дастури).

Department of Immunization, Vaccines and Biologicals

Family and Community Health

World Health Organization

CH-1211 Geneva 27

Switzerland

Fax: +41 22 791 4222

Email: vaccines@who.int

or visit our web site at:

<http://www.who.int/vaccines-documents>

World Health
Organization

7

МОДУЛЬ

«ҲАР БИР ҲУДУДНИ ҚАМРАБ ОЛИШ» СТРАТЕГИЯСИ АСОСИДА ИММУНИЗАЦИЯ ХИЗМАТИНИ ТАДБИҚ ЭТИШНИНГ МЎЪЖАЗ РЕЖАСИНИ ТУЗИШ

Модулнинг мақсади:

Ушбу қўлланманинг мақсади куйидаги вазифалар борасида туман соғлиқни сақлаш бирлашмасининг ва тиббиёт муассасасининг салоҳиятини мустаҳкамлаш:

- Юқори сифатли мўъжаз режаларни тайёрлаш
- Иммунизация билан қамраб олиш даражасини ошириш, эмлаш якунига етмаган болалар сонини қисқартириш
- Иммунизация билан қамраб олинмаганларни аниқлаш ва уларга нисбатан мақсадга мувофиқ тарзда иш олиб бориш
- Барча босқичларда мониторингни олиб бориш ва кейинги фаолият учун маълумотлардан мунтазам фойдаланиш

Қўлланма «Ҳар бир туманни қамраб олиш» стратегиясидан (RED)* фойдаланиб мўъжаз эмлаш режасини тайёрлаш борасида айрим давлатларда тўпланган муваффақиятли иш тажрибасига асосланиб тайёрланган. Қўлланмада «тескари» ёндошув қўлланилган: қўлланма тиббиёт муассасасининг (хизматни тақдим этиш пунктининг) ишини режалаштиришдан бошланади, кейин ушбу режалар туман режасини тайёрлаш учун бирлаштирилади/умумлаштирилади.

Қўлланма уч қисмдан иборат:

1-ҚИСМ: тиббиёт муассасаси учун мўъжаз режа тузиш

2-ҚИСМ: туман босқичида мўъжаз режа тузиш

3-ҚИСМ: тренерлар учун қўлланма

Қисқача мазмуни

I-қисм: тиббиёт муассасаси учун мўъжаз режа тузиш

тиббиёт муассасасининг иш режаси 10 та қадамдан иборат:

1-қадам Миқдорий таҳлил

2-қадам Сиз хизмат кўрсатаётган ҳудуддаги қамраб олишнинг ишчи хариталарини тайёрлаш (Хариталарни тайёрлаш/тафтиш қилиш)

3-қадам Етиб бориш мураккаб ва муаммоли ҳудудлар учун ўзига хос/махсус тадбирларни белгилаш

4-қадам Эмлаш серияларини ўтказиш режасини тузиш

5-қадам «Ҳар бир туманни қамраб олиш» Стратегияси ёрдамида муаммоларни ҳал этиш

6-қадам Чорак учун ишчи режа тузиш

7-қадам Мониторинг учун жадвалдан фойдаланиш

8-қадам Жамоа билан ишлаш ва вакцинация олмаган шахсларни аниқлаш

9-қадам Ресурсларни бошқариш

10-қадам Самарали ойлик ҳисобот қандай тайёрланади

2002 йилда ЖССТ ва ЮНИСЕФ ташаббуси бўйича бошланган «Ҳар бир туманни қамраб олиш» Стратегияси — полиомиелитни ликвидация қилиш тажрибасидан олинган сабоқлардан фойдаланиб туман

* Reach Every District (RED) / «Ҳар бир туманни қамраб олиш» Стратегияси (ҲБТҚО)

босқичида иммунизацияни бошқариш тузилмасини кучайтириш ва туманнинг намунавий режаларини ишлаб чиқиш йўли билан иммунизация хизматининг режалаштирилишини, фаолият юритишини ва мониторингини такомиллаштиришда аъзо-давлатларга ёрдам кўрсатиш борасидаги янгича ёндошувдир.

II-қисм: туман босқичида мўъжаз режа тузиш

Тумандаги иш режаси 6 қадамдан иборат бўлиб, улар тиббий муассасалар ишчи режаларини умумлаштириб жамлаш эвазига шакллантирилади:

1-қадам Ишнинг устувор жиҳатларини аниқлаш учун туман миқёсидаги маълумотларни таҳлил этиш

2-қадам Барча ДПМ ларни ва сафардаги эмлаш билан қамраб олиш нуқталарини (аутрич-сайтларни) акс этириш учун хариталар тайёрлаш

3-қадам Туманнинг ишчи режасини тайёрлаш

4-қадам Ресурсларга бўлган талабни баҳолаш

5-қадам Мунтазам мониторингни ва муваффақиятлар изоҳланишини амалга ошириш

6-қадам Келгусидаги тадбирларни эришилган муваффақиятлар талқини асосида ўтказиш

III-қисм: дастурни ташкиллаштиришга жавобгар ходим учун қўлланма

Ушбу қўлланмадан қандай фойдаланилади

Аввало, тиббиёт муассасалари ходимлари ушбу қўлланмадан ўзларининг иш режаларини тайёрлашда фойдаланишлари лозим. Буни туман босқичи кўмагида ташкиллаштирилган семинар доирасида амалга ошириш мумкин. Иккинчидан, туман босқичидаги ходимлар тиббиёт муассасаларининг режаларини яхлит ҳолга келтириб жамлашлари ва бошқа жиҳатларни ҳам қўшиб туман мўъжаз режасини тайёрлашни яқунлашлари зарур.

I-қисм: тиббиёт муассасаси учун мўъжаз режа тузиш

I-қисм тиббиёт муассасаси даражасида мўъжаз режа тайёрлаш жараёнини очиб беради. Қўлланма интерфаол ҳужжат бўлиб, ходимларнинг ўз маълумотларини таҳлил этиш учун имкониятларини, муаммоларни аниқлаш ва ишчи қолип сифатида «Ҳар бир туманни қамраб олиш» Стратегияси ёрдамида уларнинг ечимларини излашни баён этади. Биз қўлланмадан туман ёки бошқа миқёсдаги ходимлар кўмагида олиб бориладиган семинарларда фойдаланишни тавсия этамиз. Тингловчиларга кўмаклашиш мақсадида матнда турли жадваллар ва ишчи мисоллар келтирилган. Семинар якунида тиббиёт муассасаларининг ходимлари уч ойлик режа тузадилар ва RED стратегиясининг 6 та инструментида (харита, эмлаш серияларини амалга ошириш, ишчи режа, заҳираларни ҳисобга олиш тизими, эмлаш якунига етмаганларни аниқлаш тизими ва мониторинг жадвалидан) фойдаланишни тушуниб етадилар.

II-қисм: туман босқичида мўъжаз режа тузиш

II-қисмда туманнинг мўъжаз режасини тайёрлаш учун барча тиббиёт муассасаларининг режалари қандай тартибда жамланиб яхлит ҳолга келтирилиши баён этилиб, режалаштиришга ёндошувнинг тескари тартибидан фойдаланилади. Унда, шунингдек, аҳолига хизмат кўрсатишдаги, бюджетни ва мониторинг тизимини шакллантиришдаги ва эришилган ютуқларнинг таянч асослари борасидаги муаммоларни ҳал этишда туман босқичи қай йўсинда ёрдам кўрсатиши мумкинлиги баён этилган. Қўлланма интерфаол ҳужжат бўлиб, туман босқичидаги тиббиёт ходимидан устувор вазифаларни аниқлаш учун иммунизация ҳақидаги ўз жорий маълумотларидан фойдаланишни ва таҳлил ўтказишни талаб қилади.

2-қисмнинг якуни туманнинг тайёрланган мўъжаз режаси бўлиб, унинг таркибига харита, тадбирлар ва эмлаш серияларини ўтказишнинг тақвими, тадбирлар режаси ва бюджет киради.

III-қисм: Дастурни ташкиллаштиришга жавобгар ходим учун қўлланма

Дастурни ташкиллаштиришга жавобгар ходим учун қўлланма 1-қисм бўйича барча 10 та қадамни ва 2-қисм бўйича 6 та қадамни тушунтириб берувчи Powerpoint форматидаги слайдлар тўпламидан иборат. Семинар асносида слайдлардан ҳар бир қадамни изоҳлаш учун проектор ёрдамида намоиш этиб фойдаланиш мумкин (CD ROM илова қилинган).

«ҲАР БИР ТУМАННИ ҚАМРАБ ОЛИШ» СТРАТЕГИЯСИГА КИРИШ

«Ҳар бир туманни қамраб олиш» Стратегияси нима?

«Ҳар бир туманни қамраб олиш» Стратегиясини амалга ошириш учун зарур бўладиган бешта ишчи компонент

- Сафарда хизмат кўрсатишни тиклаш
Етиб бориш мураккаб бўлган жамоаларга мунтазам равишда сафарда хизмат кўрсатиш
- Раҳбарият томонидан қўллаб-қувватлаш
Ишдан ажралмаган ҳолда ўқитишни амалга ошириш
- Жамоанинг хизмат кўрсатувчи тиббиёт муассасаси билан алоқаси
Жамоа вакилларининг тиббиёт ходимлари билан мунтазам учрашувлари
- Мониторинг ва маълумотлардан иш жараёнида фойдаланиш
Эмлаш дозалари схемаси, ҳар бир ДПМ даги аҳоли карталари
- Режалаштириш ва ресурсларни бошқариш
Инсон ва молиявий ресурсларини оқилона бошқариш

«Ҳар бир туманни қамраб олиш» Стратегияси тарихидан

«Ҳар бир туманни қамраб олиш» Стратегияси 2002 йилда ЖССТ ва ЮНИСЕФ ҳамда бошқа ҳамкорлар томонидан иммунизация тизимини такомиллаштиришда кўмаклашиш учун ишлаб чиқилган ва тадбиқ этилган.

«Ҳар бир туманни қамраб олиш» Стратегияси ҳар бир туманнинг ва барча тиббиёт муассасаларининг маҳаллий муаммоларни аниқлашларига ва ўзларига тегишли маълумотлар ёрдамида ушбу муаммоларни бартараф этиш йўллари излашларига кўмаклашади. 2002 йилдан буён, жаҳондаги 56 мамлакат турли даражада RED стратегиясини қўллаб бошлашди, 2005 ва 2007 йиллардаги давлат миқёсидаги баҳолашлар «Ҳар бир туманни қамраб олиш» Стратегиясини амалиётда қўллаш болаларни иммунизация билан қамраб олиш имконини анчагина кенгайтиришини кўрсатиб берди. Ушбу баҳолашларнинг яна бир муҳим хулосаси шу бўлдики, тиббиёт муассасаларининг мўъжаз иш режалари мавжуд бўлса, улар анчагина самарали ва сифатли ишлаш бошлашар экан. Қатор мамлакатларда «Ҳар бир туманни қамраб олиш» Стратегияси соғлиқни сақлаш тизимини мустаҳкамлаш учун иммунизациядан ташқари, бошқа тадбирлар ўтказилишига асос сифатида ҳам фойдаланилади.

«Ҳар бир туманни қамраб олиш» Стратегиясининг (RED) бешта ишчи компоненти баёни

1. Сафарда хизмат кўрсатишни тиклаш

Айрим ҳолатларда аҳолининг муайян қисми иммунизация хизматидан фақатгина, агар уни сайёр бригадалар тақдим этишса фойдалана олишлари мумкин, демак мунтазам сафарга чиқишлар эмлаш серияларини ўтказишнинг режаларига киритилиши лозим. Айрим жамоалар учун эмлаш билан қамраб олишни фақат сайёр бригадалар кучи ёрдамидагина аҳён-аҳёнда таъминлаш мумкин, бунинг учун эса кўшимча ресурслар талаб этилади. Сафарда хизмат кўрсатиш ва сайёр бригадаларнинг фаолияти йирикроқ тиббий марказларга боришлари қийин бўлган кишилар учун иммунизацияга доир бошқа тадбирларни ҳам амалга ошириш имконини беради.

2. Раҳбарият томонидан қўллаб-қувватлаш

Раҳбарият томонидан қўллаб-қувватлаш – бу мунтазам ўтказиладиган йиғилишлар ёки навбатдаги тафтишни ўтказиш чоғида тиббиёт ходимларини ўқитишдир. Қўллаб-қувватлашни амалга ошириш учун раҳбарлар мунтазам равишда ўзлари бириктирилган туманга ташриф буюриб, жойлардаги муаммоларнинг ҳал этилишига қўмаклашишлари, ресурслар билан таъминланганлик масалалари ҳал этилишини кузатиб боришлари лозим. Раҳбарлар ҳам вақти-вақти билан қайта малака оширишлари ва раҳбарликка нисбатан ўз ёндошувларини пешлаб туришлари шарт.

3. Жамоанинг хизмат кўрсатувчи тиббиёт муассасаси билан алоқаси

Хизмат кўрсатишнинг энг яхши тури жамоа иштирокида режалаштирилиб ўтказилганидир. Мунтазам алоқани йўлга қўйиш ёки жамоа аъзолари билан мунтазам учрашувлар ўтказиб туриш эмлаш серияларини ўтказиш вақти ва жойини, жамоа орасидаги, масалан, эмланадиган болалар ва ҳомиладорлар билан қўшни турувчи кўнгиллиларнинг ролини белгилашда, ҳамда эмланмасдан қолганларни аниқлашда ёрдам кўрсатиши мумкин.

4. Мониторинг ва маълумотлардан иш жараёнида фойдаланиш

Мониторинг ва маълумотлардан иш жараёнида фойдаланиш нафақат турли босқичларда ўз вақтида маълумотлар тўплашни, балки шу билан бирга ушбу маълумотлардан муаммоларни ҳал этиш учун ўз вақтида фойдаланишни ҳам кўзда тутаяди. Мониторингнинг айрим оддий инструментлари, жумладан деворга осилган турган жадваллар ва графиклар ҳам, ой мобайнида амалга оширилган ишларни кузатиб бориш учун зарурдир. Булардан ташқари одатда ҳар ойда логистика, таъминот ва эпидемиологик назоратга тааллуқли бошқа фойдали ахборотлар ҳам тўплаб борилади. Ушбу барча маълумотларнинг мунтазам таҳлили муаммоларни аниқлаш ва иммунизация тизимининг такомиллашувига ёрдам бера оладиган ечим топиш имконини беради.

5. Режалаштириш ва ресурсларни бошқариш

Барча зарур ресурслар бўйича талабларни ўз ичига олган самарали режа, ҳар бир эҳтиёжманд кишининг хизматдан баҳраманд бўлишини таъминлаш учун асос бўлиб хизмат қилади. Мўъжаз режа маҳаллий вазиятни, жумладан тиббий муассасалар ва аҳолининг ҳудуд бўйича тақсимланиши акс этирилган жойнинг харитасини батафсил билиш асосида, ҳамда барчани қамраб олиш учун зарур бўладиган эмлаш серияларини ташкиллаштириш типларини кўрсатиб тузилиши зарур. Миллий босқичда минтақалар томонидан талаб этиладиган инсон ва молиявий ресурслар мавжудлигини ва ушбу ресурслар самарали бошқарилишини таъминлаш зарур, туман босқичида эса аҳолига хизмат кўрсатиш учун тиббий муассасалар тасарруфига зарур ресурслар вақтида етиб боришини таъминлаш зарур.

1 ТИББИЁТ МУАССАСАСИ УЧУН МЎЪЖАЗ РЕЖА ТУЗИШ

- 1-қадам. Миқдорий таҳлил
- 2-қадам. Сиз хизмат кўрсатаётган ҳудуддаги қамраб олишнинг ишчи хариталарини тайёрлаш (Хариталарни тайёрлаш/тафтиш қилиш)
- 3-қадам. Етиб бориш мураккаб ва муаммоли туманлар учун ўзига хос/махсус тадбирларни белгилаш
- 4-қадам. Эмлаш серияларини ўтказиш (тиббий муассасага қабул) режасини тузиш
- 5-қадам. Муаммоларни ҳал этиш учун «Ҳар бир туманни қамраб олиш» Стратегиясидан фойдаланиш
- 6-қадам. Битта чорак учун ишчи режа тузиш
- 7-қадам. Мониторинг учун жадвалдан фойдаланиш
- 8-қадам. Жамоа билан ишлаш ва вакцинация олмаган шахсларни аниқлаш
- 9-қадам. Ресурсларни бошқариш
- 10-қадам. Самарали ойлик ҳисобот қандай тайёрланади.

Аҳамиятли ҳолат. *Ўз маҳаллий маълумотларингиздан фойдаланиб устувор вазифа сифатида иммунизация олмаганларни аниқланг.*

1.1 Миқдорий таҳлил

Барча тиббиёт муассасалари учун биринчи қадам ўз маълумотларини таҳлил этишдан иборат бўлиши зарур. 1-жадвални куйида келтирилган тартибга мувофиқ тўлғазиш зарур. Ҳар бир устунни тўлғазишда қўлланмага амал қилинг. Утилизация ва қулайлик нуқтаи назаридан муаммоларнинг тоифаларини аниқлаш учун 2-жадвалдан фойдаланинг. Тўлиқ календар йили ёки тўлиқ 12 ойлик маълумотлардан фойдаланиш зарур.

Биз ушбу қўлланмани тайёрлаш масаласига ўз ҳудудингиздаги вазиятга мувофиқ равишда айрим жиҳатларни ўзгартиришингиз учун Сизга қулайлик яратиш нуқтаи назаридан келиб чиққан ҳолда ёндошдик. Масалан, Пента 1 дан Пента 3 гача ва қизамиққа қарши вакцина билан эмлашларни якунига етказмаган болаларни ҳисоблаш учун пентавалент вакцина (пента – АКДС+гепатит В+Ніb) қўлланилишини қараб чиқдик. Биз 80% қамраб олишни ва 10% эмлашларнинг якунига етказилмаганлигини ушбу мисолда чегаравий кўрсаткичлар сифатида фойдаландик, бу ҳаддан зиёд кўп ёки кам бўлиши мумкин. Барча ушбу тахминий маълумотларни заруриятга қараб ўзгартириш мумкин.

1-жадвал 20 та устунга ажратилган (а дан t гача)

- Устун a: Туман номи
- Сиз хизмат кўрсатадиган эмлаш билан қамраб олинмаган ҳудуддаги барча қишлоқ, посёлкалар номларини келтиринг.
- Устун b: аҳолининг мақсадли гуруҳи <1 ёш
- а устунда келтирилган ҳар бир тумандаги бир ёшгача бўлган болалар сонини ёзинг. Ушбу қўлланмада ҳомиладор аёллар сони чақалоқлар сонига тенг сифатида қабул қилинганлигини қайд этинг.

- Устун с: Пента1 билан эмланиш дозасининг миқдори
- Ҳар бир туманда болаларга юборилган Пента1 дозасининг миқдорини ёзинг.
- Устун d: Пента3 билан эмланиш дозасининг миқдори
- Ҳар бир туманда болаларга юборилган Пента3 дозасининг миқдорини ёзинг.
- Устун e: Болаларни эмлаш учун қўлланилган қизамиққа қарши вакцина дозаси
- Ҳар бир туманда болаларга юборилган қизамиққа қарши эмлаш дозасининг миқдорини ёзинг.
- Устун f: СА2+/АДС-м дозаси
- Ҳар бир туманда ҳомиладор аёлларга юборилган СА2+/АДС-м эмлаш дозасининг миқдорини ёзинг.
- Устун g: Пента1 иммунизацияси билан қамраб олиниш, % ларда
- Пента1 билан эмланган дозаларни 1 ёшдан кичик (<1 ёш) мақсадли гуруҳ сонига тақсимланг ва 100 га кўпайтиринг
- Устун h: Пента3 иммунизацияси билан қамраб олиниш, % ларда
- Пента3 билан эмланган дозаларни 1 ёшдан кичик (<1 ёш) мақсадли гуруҳ сонига тақсимланг ва 100 га кўпайтиринг
- Устун i: Қизамиққа қарши вакцина иммунизацияси билан қамраб олиниш, % ларда
- Қизамиққа қарши вакцина билан эмланган дозаларни 1 ёшдан кичик (<1 ёш) мақсадли гуруҳ сонига тақсимланг ва 100 га кўпайтиринг
- Устун j: СА2+ /АДС-м иммунизацияси билан қамраб олиниш, % ларда
- СА2+ /АДС-м билан эмланган дозаларни 1 ёшдан кичик (<1 ёш) мақсадли гуруҳ сонига тақсимланг ва 100 га кўпайтиринг 100
- Устун k: Пента3 вакцинаси билан иммунизация ўтказилмаганлар
- Пента3 (d) вакцинаси билан иммунизация ўтказилганлар сонини 1 ёшдан кичик (<1 ёш) мақсадли гуруҳ сонидан айиринг (b). $[m = b - d]$
- Устун l: Қизамиққа қарши вакцина билан иммунизация ўтказилмаганлар
- .....вакцинаси билан иммунизация ўтказилганлар сонини 1 ёшдан кичик (<1 ёш) мақсадли гуруҳ сонидан айиринг (e) вакцина билан иммунизация ўтказилганлар сонини 1 ёшдан кичик (<1 ёш) мақсадли гуруҳ сонидан айиринг (b). $[n = b - e]$
- Устун m: Пентавалент вакцина билан Пента1 дан Пента3 гача иммунизацияни олишмаганлар фоизи (%)
- Пента3 вакцинаси билан эмланганлар сонини Пента1 вакцинасининг дозаси миқдори сонидан айиринг, чиққан айирмани Пента1 вакцинасининг дозаси миқдори сонига тақсимланг ва 100 га кўпайтиринг. $[o = c-d/c \times 100]$
- Устун n: Пента1пентавалент вакцина билан иммунизация ўтказилмаганларнинг қизамиққа қарши вакцина ўтказилганлар билан таққосланган фоизи (%)
- қизамиққа қарши вакцина ўтказилганлар сонини Пента1 вакцинасининг дозаси миқдори сонидан айиринг, чиққан айирмани Пента1 вакцинасининг дозаси миқдори сонига тақсимланг ва 100 га кўпайтиринг. $[p = c-e/c \times 100]$
- Устун o: Қулайликка доир муаммоларни аниқланг
- 2-жадвалга эътибор беринг (қулайлик ва утилизация муаммоларининг таҳлили). Пента1 вакцинаси билан эмланганлик қанақа фоизни ташкил этишига қараб «яхши» ва «ёмон» лигини кўрсатинг – у камида 80% ни ёки 80% дан паст даражани ташкил этадими.
- Устун p: Утилизация муаммоларини аниқланг
- 2-жадвалга эътибор беринг (қулайлик ва утилизация муаммоларининг таҳлили). Иммунизация ўтказилмаганлар қанақа фоизни ташкил этишига қараб «яхши» ва «ёмон» лигини кўрсатинг: 10% ёки паст, ёки 10% дан юқори.
- Устун q: Муаммонинг тоифаси

- 2-жадвалга эътибор беринг (қулайлик ва утилизация муаммоларининг таҳлили). Ушбу жадвалда қулайлик ёки утилизация муаммоларининг даражасига мувофиқ 1,2,3,4 муаммолар тоифалари келтирилган. (q) ва (r) устунлардаги ахборотдан (s) устундаги 1,2,3 ёки 4 тартиб рақамларини кўрсатиш учун фойдаланинг.
- Устун r: Устувор туманлар.
- Пента3 вакцинаси ёки қизамиққа қарши вакцина билан иммунизация ўтказилмаган аҳоли сони акс этирилган (m) ва (n) устунларига эътибор беринг. Кейин ҳар бир вакцина бўйича иммунизация ўтказилмаган аҳоли сони энг юқори бўлган туманга 1 тартиб рақамини ва яна иммунизация ўтказилмаган аҳоли сонига мувофиқ келадиган навбатдаги тартиб рақамини кўрсатиб туманларни устуворлиги бўйича тақсимланг. Ҳар бир туман ўз устуворлик тартиб рақамига эга бўлиши керак, иккита туманда бир хил тартиб рақами бўлиши мумкин эмас.

Машқ: Тумандаги қишлоқларнинг аҳоли сони қуйидагича:
А қишлоғи: 2146, Б қишлоғи: 1845, С қишлоғи: 3433, Д қишлоғи: 13391.
Гўдаклар (0-11 ойлик) аҳолининг 2,33 % ини ташкил этишади.
1-жадвал ҳар бир қишлоқдаги мақсадли аҳоли сонини ва қўлланилган вакцина миқдорини кўрсатади. Юқорида келтирилган маълумотлардан фойдаланиб, эмлаш билан қамраб олинганликни, эмланмаган болалар миқдорини, эмлаш сериясини яқунламаганлар миқдорини ҳисоблаб топинг. Муаммоларни идентификация қилиб, таснифлаб ва уларнинг устуворлигини аниқлаб жадвални тўлғазинг.

2-жадвал: Қулайлик ва утилизация муаммоларининг таҳлили

Иммунизация хизматидан баҳраманд бўлишга неча фоиз болаларда қулайлик мавжуд? (АҚДС1 вакцинаси билан иммунизациянинг қамраб олиш даражаси қандай?)			
АҚДС 1 билан иммунизациянинг қамраб олиш даражаси ЮҚОРИ (> 80%)		АҚДС 1 билан иммунизациянинг қамраб олиш даражаси ПАСТ(< 80%)	
Эмлаш тақвимига мувофиқ неча фоиз болалар иммунизацияни тўлиқ ЯКУНЛАДИ? (Эмлаш якунига етмасдан қолиш фоизи қандай?)			
якунига етмасдан қолиш фоизи < 10%	якунига етмасдан қолиш фоизи > 10%	якунига етмасдан қолиш фоизи < 10%	якунига етмасдан қолиш фоизи > 10%
Муаммолар тоифаси			
<ul style="list-style-type: none"> • Якунига етмасдан қолиш фоизи паст = яхши иммунизация • Қамраб олиш юқори = баҳрамандлик яхши • 1-тоифа (муаммолар йўқ) 	<ul style="list-style-type: none"> • Якунига етмасдан қолиш фоизи юқори = ёмон иммунизация • Қамраб олиш юқори = баҳрамандлик яхши • 2-тоифадаги муаммолар 	<ul style="list-style-type: none"> • Якунига етмасдан қолиш фоизи паст = яхши утилизация • Қамраб олиш паст = баҳрамандлик ёмон • 3-тоифадаги муаммолар 	<ul style="list-style-type: none"> • Якунига етмасдан қолиш фоизи юқори = ёмон утилизация • Қамраб олиш паст = баҳрамандлик ёмон • 4-тоифадаги муаммолар

1.2 Хариталарни тайёрлаш/тафтиш қилиш

Аҳамиятли ҳолат. *Ҳеч кимни қолдириб юборманг! Харитада аҳолининг барча гуруҳлари акс эттирилганлигига ишонч ҳосил қилинг.*

Сиз хизмат кўрсатадиган ҳудуднинг ишчи харитасини тайёрлаш

Сиз ишлаётган тиббиёт муассасаси хизмат кўрсатадиган туманнинг харитасини тайёрлаш. Харита қўлда чизилган одми кўринишда бўлиши мумкин ва у албатта компьютерда тайёрланиши шарт эмас.

Олдиндан полиомиелит ликвидацияси муносабати билан тайёрланган харитадан ҳам фойдаланиш мумкин. Харитада аҳолининг жойлашуви акс эттирилади. Ва шу тариқа Сиз аҳолининг қайси гуруҳлари иммунизация хизматини ДПМда олишини, қайси гуруҳлар учун эса жойларга сафар уюштирилиши ва/ёки туман босқичидан сайёр бригада чиқишини ташкиллаштириш каби бошқа стратегиялар талаб этилишини ҳал этишингиз мумкин.

1: Сиз ишлаётган тиббиёт муассасаси хизмат кўрсатадиган туманнинг харитасини тайёрлаш. Харитани тайёрлашда унинг кўламини (масштабини) сақлашга нисбатан қатъий талаб қўйилмайди, лекин ҳудуднинг барча ўзига хос жиҳатларини акс эттириш жоиздир. Харитада қуйидаги ахборотларни белгиланг:

- ҳар бир қишлоқни/ҳудудни ва бошқа аҳоли яшаш жойларини;
- умумий аҳоли сонини ва ҳар бир қишлоқ/маъмурий бирлик бўйича мақсадли гуруҳга мансуб аҳоли сонини;
- етиб бориш ноқулай бўлган туманларни;
- йўллар ва географик мўлжалларни (дарёларни, ирмоқларни, тоғларни);
- қишлоқ/аҳоли пункти билан тиббиёт муассасаси орасидаги масофани (агар маълум бўлса);
- тиббиёт муассасаси ходимлари қишлоққа/аҳоли пунктига ташриф этиш учун аксарият ҳолларда фойдаланадиган транспорт воситасини ва йўлга кетадиган вақтни (агар маълум бўлса);
- кўчиб юривчи шахсларнинг манзилгоҳларини ва уларнинг ҳаракат йўналишларини (агар Сиз хизмат кўрсатадиган ҳудудга мансуб бўлса);
- йилнинг маълум фасларида етиб бориш ноқулай бўлган туманларни (агар Сиз хизмат кўрсатадиган ҳудудга мансуб бўлса).

2: Тиббиёт муассасасининг харитасидан фойдаланиб Сиз хизмат кўрсатадиган тумандаги ҳар бир қишлоқ/маъмурий бирлик учун энг маъқул қабул типи ҳақида қарор қабул қилинг (белгиланган вақтда ДПМ да қабул, сафарда қабул, сайёр бригада).

Харитада ҳар бир қишлоққа/аҳоли пунктига хизмат кўрсатиш учун қандай қабул типи қўлланилишини харитага ҳарфли аломатлардан фойдаланиб белгиланг: F (муқим қабул), O (сафардаги қабул), M (сайёр бригада). Сафардаги қабул ва сайёр бригадаларнинг ишлаш чоғидаги йўналишни кўрсатиш учун стрелкадан фойдаланинг. Имконияти бўлса ҳар бир сафар чоғидаги эмлаш сессияси ўтказиладиган жойни белгиланг.

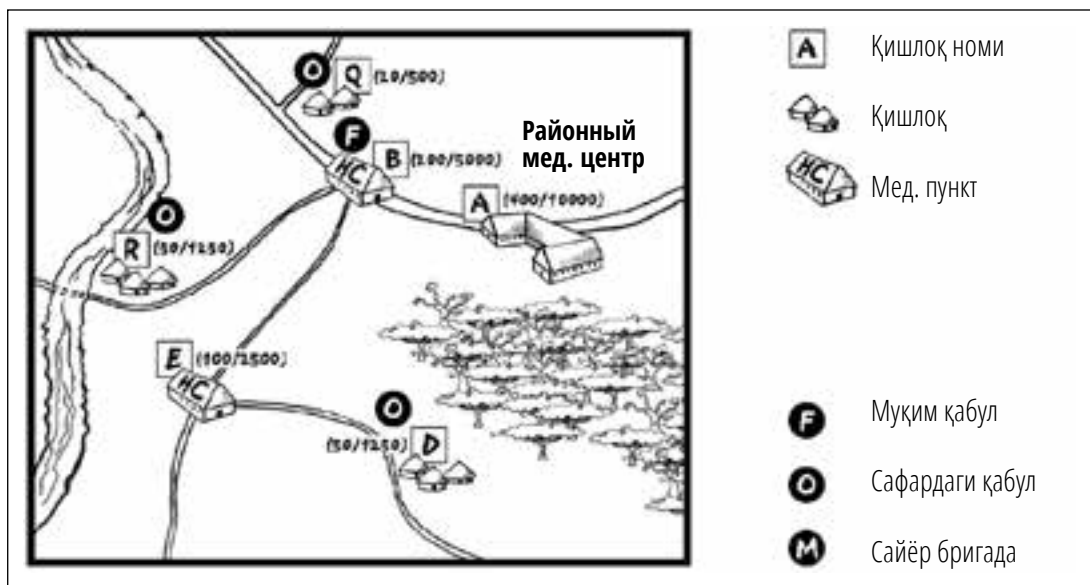
Агар Сиз қабулнинг қайси типини қўллаш борасида якуний тўхтамга келган бўлмасангиз, қуйида келтирилган жадвал Сизга ёрдам бериши мумкин.

Муқим қабул	ДПМ да хизмат кўрсатиш	Жамоада ДПМ дан бевосита баҳраманд бўлиш имконияти мавжудлигида хизмат кўрсатилади
Сафардаги қабул	Хизматни жойларга чиқиб тақдим этиш	Тиббиёт ходими кун мобайнида ташриф этиши мумкин бўлган тиббиёт муассасаси атрофидаги ҳудуд
Сайёр бригада	Хизматни жуда чекка ҳудудларда тақдим этиш	Бир иш куни мобайнида етиб бориб ишни якунига етказишнинг имкони йўқ ва тунаб қолишга тўғри келадиган ҳудудлар

Машқ: D қишлоғида поликлиника мавжуд. Иммунизация поликлиникада ўтказилади. Ушбу Марказдаги тиббиёт ходимлари А, В ва С қишлоқларига ҳам чиқиб иммунизацияни ўтказишлари мумкин. Бироқ, А ва В қишлоқларига ёмғирли мавсумда тахминан 4 ой мобайнида (декабрь, январь, февраль ва март) етиб боришнинг имконияти йўқ. С қишлоғи эса поликлиника мавжуд бўлган D қишлоғига яқин жойда жойлашган.

Figure 1. Sample health facility map

Юқорида келтирилган ахборотлардан фойдаланиб харита чизинг.

1.3 Етиб бориш мураккаб ва муаммоли ҳудудлар учун ўзига хос/махсус тадбирларни белгилаш

Аҳамиятли ҳолат. *Етиб бориш мураккаб ва муаммоли ҳудудлар исталган жойда - шаҳарда ҳам ва қишлоқда ҳам топиллиши мумкин: уларни қамраб олиш учун ўзига хос/махсус тадбирларни амалга ошириш талаб этилади.*

3-қadamда Сиз 1-жадвалда қараб ўтилган маълумотларга қайтинг ва эмлаш билан мунтазам қамраб олишни таъминлаш учун ўзига хос/махсус тадбирлар қўлланилишини талаб қилувчи етиб бориш мураккаб ёки бошқа шунга ўхшаш муаммоли ҳудудлар мавжуд ёки йўқлиги ҳақида қарор қабул қилинг. Бу мақсадни ҳал этиш учун Сиз 3-жадвалдан фойдаланинг. Ишни эмлаш билан қамраб олинмаганлар сонининг камайиб бориш тартибига мувофиқ 1-жадвалда келтирилган ҳудудларнинг рўйхатини тузишдан бошланг. 3-жадвални тўлғазиш учун, аввало, ўзингизни қизиқтирадиган ҳудудларни аниқлаб олишингиз зарур, чунки Сиз уларни вакцинация билан қамраб олиш мақсадида қандай ўзига хос/махсус тадбирлар қўлланилиши ҳақида қарор қабул қилишингиз зарур. Бундай таҳлилни амалга оширишда ҳудудларни «етиб бориш мураккаб» ва «муаммоли ҳудудлар» сифатида таснифлаш мумкин. Бироқ, иккала типдаги ҳудудларни ҳам эмлаш билан қамраб олишни таъминлаш учун бир хил тадбирлар ўтказилиши мумкин. Ўтказиладиган тадбирлар борасида бир тўхтамга келганингиздан кейин, уларни Сиз 6-қadamдаги иш режасига киритишингиз мумкин.

Етиб бориш мураккаблар тоифасига ким мансуб?

1. Қишлоқдаги етиб бориш мураккаблар:

Булар иммунизация хизмати билан мунтазам алоқаси жуда кам бўлган аҳолининг муайян қисмлари (асосан қишлоқ аҳолиси) бўлиши мумкин. Буларга қуйидагилар кирилади:

- i. Тиббиёт муассасасидан жуда узоқда2 жойлашган ҳудудларда яшовчи кишилар.
- ii. Аҳолининг мавсумий равишда ҳаракатга тушиб қоладиган гуруҳлари, масалан, кўчманчилар.
- iii. Мавсумий қийинчиликлар тўғрисида тиббий хизматга етиб боришга иложсиз аҳоли.

2. Шаҳардаги етиб бориш мураккаблар:

Булар тиббиёт муассасасидан унчалик узоқ бўлмаган жойда жойлашган манзилгоҳда яшовчи, лекин қатор сабабларга кўра мазкур муассасалар билан мулоқотга киришмайдиган шаҳарлик аҳоли. Буларга ташландиқ жойларда яшовчилар ва уй-жойи йўқлар мансубдир.

3. Ижтимоий-иқтисодий қийинчиликлар:

Жамиятда турли сабабларга кўра давлат соғлиқни сақлаш тизими хизматларидан етарлича фойдаланишмайдиган гуруҳлар ҳам мавжуд бўлиши мумкин. Масалан:

- i. Ижтимоий сабаблар: Соғлиқни сақлаш тизими хизматларидан диний ёки анъанавий қарашлар тўғрисида фойдаланишни хоҳламаслик.
- ii. Иқтисодий сабаблар: Кунбай иш ҳақи олувчи кишилар, агарда ДПМ да навбатда кун бўйи туриб қолишса, кунлик иш ҳақини йўқотишади

Муаммоли ҳудудлар нима?

Ушбу модулда Сиз, 1-жадвалнинг 3 ёки 4-тоифага мансуб исталган ҳудуд «s» устунда муаммоли ҳудуд сифатида қаралиши мумкинлигини айтишингиз мумкин. Лекин, ушбу тоифаларга тўғри келмайдиган бошқа муаммоли ҳудудлар ҳам бўлиши мумкин. 3-жадвал ёрдамида Сиз ушбу ҳудудларнинг хос/махсус тадбирлар ўтказилишига эҳтиёжи бор ёки йўқлигини ҳал этишингиз мумкин.

ҲУДУД

3-жадвал қандай тўлғазилади: Етиб бориш мураккаб ва муаммоли ҳудудлар учун ўзига хос/махсус тадбирлар.

- (а) устун: Устуворлиги бўйича барча ҳудудларнинг рўйхатини тузинг.
- 1-жадвалдаги (t) устунига эътиборингизни қаратинг. Эмланмаган болалар сони энг кўп бўлган ва устуворлиги бўйича 1-ўриндаги ҳудуддан бошлаб устуворлигининг пасайиш тартибида барча ҳудудларнинг номини кўрсатинг.
- (b) устун: Ҳар бир ҳудуд учун муаммолар тоифасини кўрсатинг (1 дан 4 гача).
- (c) устун: Агар ушбу ҳудудга етиб бориш мураккаб бўлса ёки унда қамраб олиш мураккаб бўлган аҳоли гуруҳлари истиқомат қилинса «ҳа» деб белгиланг.
- (d) устун: Охирги календар йили мобайнида (ёки 12 ой давомида) ушбу ҳудудга неча маротаба ташриф буюрилганлигини кўрсатинг.
- (e) устун: Сиз кўрсатган 3 ва 4-тоифадаги муаммоли ҳудудларда ва етиб бориш мураккаб бўлган ҳудудларда аҳолининг иммунизациядан баҳраманд бўлишини ёки утилизацияни яхшилашда ёрдам бераоладиган қандай тадбирларни ўз тиббий муассасангизда ташкиллаштиришингиз мумкин (маълумот учун 3-илованинг 1-қисмига қаранг).
- (f) устун: Муаммоли ҳудудларда ва етиб бориш мураккаб бўлган ҳудудларда аҳолининг иммунизациядан баҳраманд бўлишини ёки утилизацияни яхшилаш бўйича туман ёки унданда юқорироқ босқич томонидан қандай тадбирлар амалга оширилиши зарур бўлишини ҳал этинг.
- (g) устун: Муаммоли ва етиб бориш мураккаб бўлган ҳудудларда иммунизация ўтказилаётган пайтда қанақа бошқа тадбирлар амалга оширилиши мумкинлигини ҳал этинг.

Машқ: С қишлоғи поликлиника мавжуд бўлган Д аҳоли пунктига яқин жойда жойлашган. Поликлиникада хизмат қилишаётган тиббиёт ходимлари бутун йил мобайнида иммунизацияни ўтказиш имкониятига эга. Бироқ ўтган йили С қишлоғига эмлаш ўтказиш мақсадида 9 маротаба ташриф буюрилган. А ва В қишлоқларига эса ёмғирли мавсумда тахминан 4 ой мобайнида етиб боришнинг имконияти йўқ. Ушбу қишлоқларга йилнинг 8 оyi мобайнида етиб бориш имконияти бўлсада, ўтган йили А қишлоғига эмлаш ўтказиш мақсадида 6 маротаба, Б қишлоғига эса 5 маротаба ташриф буюрилган.

3-жадвал: Етиб бориш мураккаб ва муаммоли ҳудудлар учун ўзига хос/махсус тадбирларни режалаштириш

Худудлар рўйхати (устуворлиги бўйича)	Муаммоларнинг тоифалари: 1, 2, 3, 4 (1-жадвалга мувожаат қилинг)	Етиб бориш мураккаб (Ҳа/Йўқ)	Охириги йил мобайнида неча мартаба ташриф буюриш ташкиллаштирилган эди?	Тиббиёт муассасаси босқичида аҳолининг иммунизациядан баҳраманд бўлишини ёки утилизацияни яхшилашда ёрдам бераоладиган қандай тадбирларни ташкиллаштириш мумкин	Аҳолининг иммунизациядан баҳраманд бўлишини ёки утилизацияни яхшилаш бўйича қандай тадбирлар амалга оширилишида туман ва/ёки унда юқорироқ босқичнинг ёрдами зарур	Иммунизация ўтказиш билан бир пайтда яна қанақа бошқа тадбирларни амалга ошириш мумкин?
a	b	c	d	e	f	g

(e) устунда ёзилиши мумкин бўлган фаолликлар:

- Иммунизация режасини тайёрлаш.
- Иммунизацияни режага мувофиқ бажариш.
- Етиб бориш имконияти мавжуд бўлган пайтларда қишлоққа ташриф буюришга соғлиқни сақлаш ходимларида рағбат уйғотиш.
- Нодавлат ташкилот/гуруҳларни, жамоат арбобларини ва кўнгилчиларни жалб этиш.
- Эмлаш билан қамраб олиш кўрсаткичи паст даражада бўлган аҳоли гуруҳларини жалб этиш.
- ДПМ га етарли миқдордаги вакциналар, шприцлар ва совуқлик занжири учун материалларни етказиб бериш.
- Транспорт воситалари ва ходимлар тақчиллигини бартараф этиш.
- Ишлаб чиқаришда ўқитишни таъминлаш.
- Қўллаб-қувватловчи курацияни амалга ошириш.

(f) устунда ёзилиши мумкин бўлган фаолликлар:

- Инсон ресурсларини ташкиллаштириш.
- Вакциналар, шприцлар ва совуқлик занжири учун материаллари билан таъминлаш.
- Логистик қўллаб-қувватлов (транспорт воситалари, ёқилғи, сафар харажатлари ва бошқалар).
- Жамоаларни ўқитиш учун мавжуд материаллардан фойдаланиш, агар бундай материаллар бўлмаса, уларни тайёрлаш.

(g) устунда ёзилиши мумкин бўлган фаолликлар:

- Оилани режалаштириш
- Ҳомиладор аёллар патронажи
- Экотиббиёт хизматлари ва бошқалар.

1.4 Эмлаш серияларини ўтказиш (тиббий муассасага қабул) режасини тузиш

Аҳамиятли ҳолат. *Харитадаги ҳар бир жамоа эмлаш серияларини ўтказиш режасига киритилиб уларга қайси турдаги эмлашлар амалга оширилиши кўрсатилиши зарур.*

Ушбу қўлланмада биз тиббиёт муассасаси доирасида ҳақиқатда амалга оширилиши мумкин бўлган эмлаш серияларини ўтказиш режасига таянамиз. Тиббиёт муассасасига қабулни амалга ошириш режаси эмлаш турини ва бундай эмлаш сериялари қанчалик кўп/тез-тез ўтказилиб турилишини кўрсатиб беради.

Биз бир марталик қабул чоғида ўтказилиши зарур бўлган ҳисоблаб топилган эмлашлар сонидан ишчи юкломани ҳисоблаш учун асос сифатида фойдаланамиз. Масалан, ДПМ даги қабул чоғида Сизнинг ишлаб чиқариш кўрсаткичингиз юқори ва 80 та инъекциядан иборат, сафардаги эмлаш чоғида эса - 40 та инъекция. Биз ҳисоблаб топилган юклама тушунчасидан фойдаланамиз, чунки қабулга келиши мумкин бўлган болаларнинг ҳисоблаб топилган сонини олдиндан айтиш мумкин эмас. Қабулни ҳаққоний (реалистик) юклама асосида режалаштира туриб, Сиз ҳамиша қабулни ташкиллаштириш учун қанча вакцина, хавфсиз эмлашни таъминлаш учун сарфланадиган материаллар, ходимлар ва транспорт воситалари талаб этилишини олдиндан кўзда тута оласиз. Шундай қилиб, тиббиёт муассасасида қабулни амалга ошириш режаси ишчи режани тузиш учун салмоқли асос бўлиб хизмат қилади. Сиз ҳамиша қабул типини ва частотасини зарур бўладиган материаллар миқдори билан мувофиқлаштира оласиз.

1: 4-жадвалдан фойдаланиб I, II, III, IV-устунларни тўлғазинг

1-жадвални, харитани ва 3-жадвални олинг. Ҳар бир ҳудудни, аҳоли сонини ва аҳолининг мақсадли гуруҳи сонини (I, II, III-устунлар) ёзиб чиқинг. Жадвалдаги ҳар бир қишлоқ ёки маъмурий бирлик рўпарасига ўзингиз 2-қадамда (IV-устун) тайёрлаган харитага мувофиқ келувчи зарур қабул типини белгиланг.

2: Йиллик ишчи юкломани (амалга оширилиши зарур бўлган инъекциялар сонини) ҳисобланг (V-устун)

Ушбу қўлланмада биз эмлаш серияларини амалга ошириш чоғида ишчи юклама ўлчови сифатида инъекциялар сонидан фойдаланамиз. Биринчидан, Сиз хизмат кўрсатадиган ҳудуддаги чақалоқларга тўлиқ иммунизацияни амалга ошириш учун қанча инъекция ўтказиш зарурлигини белгиланг. Камида ҳар бир болага бешта инъекция талаб этилади (БЦЖ x1, АКДС-ГепатитВ^{*} x 3, корь x1) (плюс тўрт доза ОПВ оғизга).

Бироқ, айрим давлатларда 10 тагача инъекция ўтказилиши мумкин (масалан, В гепатитига қарши 3 дозадаги бир дозалик вакцина қўшилиши). Таъкидлаш жоизки, бу ҳисобга каттароқ ёшдаги болалар учун мўлжалланган бустер доза киритилмаган. Йиллик ишчи юкломани ҳисоблаш учун бир нафар боланинг тўлиқ иммунизациясига керак бўладиган инъекциялар сонини болаларнинг умумий сонига кўпайтиринг.

3: Ишчи юкломани ҳисобланг (бир ойда зарур бўладиган инъекциялар сони, VI-устун)

Бир ойлик ишчи юкломани ҳисоблаш учун йиллик юкломани (VI-устун) 12 га тақсимланг.

4: ДПМ да ва жойларга чиқиб ўтказиладиган ойлик² қабулнинг миқдорини ҳисоблаб топинг (VII-устун)

Ҳозир Сиз тиббиёт ходимига тиббий муассасада битта қабул чоғида ва жойларга чиқилгандаги битта

* Агар Сиз пентавалент вакцинани қўласангиз, чақалоқларни тўлиқ эмлаш учун инъекциялар сони (5) олдингида ҳақолади.

қабул чоғида нечта инъекция ўтказилишини топшириқ қилиш (ўртача ишчи юклама) мумкинлигини ҳал этишингиз зарур. Ушбу модулда биз ДПМ даги режали қабул чоғида меъёрий ишчи юклама 80 та инъекциядан, жойларга чиқилиб ўтказиладиган эмлаш чоғидаги битта қабул давомида эса тахминан 40 та инъекциядан иборат дея қабул қилдик. Бироқ бу кўрсаткич маҳаллий шарт-шароитга қараб, яъни вакцина ва сарфланадиган материаллар мавжудлиги ва миқдорига, тиббиёт муассасаси билан ташриф буюриладиган жой оралигидаги масофага, иммунизация чоғида бошқа хизматлар ҳам кўрсатилиши кўзда тутилганлиги ёки йўқлигига қараб ўзгариб туриши мумкин.

Ой мобайнидаги қабул миқдорини ҳисоблаш учун қуйидагилар зарур:

ДПМ даги доимий қабул учун бир ой мобайнида зарур бўладиган инъекциялар сонини 80 га тақсимлаш.

Жойларга чиқиб ўтказиладиган қабул учун бир ой мобайнида зарур бўладиган инъекциялар сонини 40 га тақсимлаш.

5: Объектив қаранг ва ҳар бир тиббиёт муассасаси ва жойларга чиқиб ўтказиладиган эмлаш сессиялари бўйича ойлик қабулнинг ҳаққоний (реал) миқдорини кўрсатинг (VIII-устун)

Ушбу қадам қуйидагиларга: вакцинация ўтказиш учун тиббиёт ходими мавжудлиги, жамоада кўнгилчилар мавжудлиги ва чиқиладиган жойгача бўлган масофага асосланиб ҳаққоний (реал) фикрлаш ва тўғри мулоҳаза юритиш кўникмасини шакллантиришни кўзда тутати.

Сиз 4-қадамда амалга оширган ҳисоблаш қабуллар сонини, масалан, ойига битта қабулдан кам ёки ойига учта қабул каби, ҳаққоний акс этирмаслиги мумкин. Ҳозир Сиз маҳаллий шароитни инобатга олган ҳолда ҳар бир тиббиёт муассасасида ва чиқиладиган жойда бир ой мобайнида кўзда тутиладиган қабуллар сони ҳақидаги ҳаққоний (реал) фикрлашни ва мулоҳаза юритишни қарор топтиришингиз зарур. Туманда частотасига кўра камроқ, лекин иш ҳажмига кўра каттақон қабуллар, ёки частотасига кўра тез-тез амалга оширилувчи, лекин иш ҳажми камроқ бўлган қабуллар зарурми ёки йўқлигини ҳал этинг.

6: Иммунизация билан биргаликда ўтказиладиган болалар саломатлигини таъминлашга қаратилган бошқа тадбирларни ҳам киритинг.

Болаларнинг саломатлигини таъминлашга қаратилган иммунизация билан биргаликда ўтказилиши мумкин бўлган бошқа тадбирларни ҳам санаб ўтинг (м-н, кроват устига чивинга қарши пашшахона ўрнатириш, бошқариладиган столлар ва бошқалар). 3-жадвалнинг (g) устунига қаранг.

7: Ҳудудга етиб бориш мураккаб ҳисобланади, шуни аниқланг.

(3-жадвалга мурожаат қилинг).

Аҳамиятли ҳолат. *Ўз қабул қилиш режангизни самарали тайёрланг!*

- Куйидагиларга асосан зарур миқдордаги қабул қилиш сонини режалаштириш учун ўз фикр-мулоҳазаларингиздан ва туманни билишингиздан фойдаланинг:
  - Мавжуд бўлган тиббиёт ходимлари сони,
  - Чиқиладиган жойгача бўлган масофа,
  - Жамоада кўнгилчилар хизматидан фойдаланиш имконияти.
- Ҳаддан зиёд кичик ёки катта қабуллардан қочинг (эҳтиёт бўлинг)
- Мавжуд ресурслардан самарали фойдаланиш учун қабулларни амалга оширишнинг мақсадга энг мувофиқ даврийлиги ҳақида қарор қабул қилинг

Қабулларни амалга оширишнинг, айниқса жойларга чиқишнинг, даврийлиги ҳақидаги масалани ҳал этишда, имкон қадар вақтдан унумли фойдаланишга ҳаракат қилинг. Частотасига кўра камроқ, лекин ташриф этувчилар сони кўп бўлган қабуллар ресурслардан самаралироқ тарзда фойдаланишга ёрдам беради.

Исталган ҳудуд/туман учун режалаштирилаётган қабулнинг ҳаққоний (реал) миқдори кўплаб омилларга боғлиқ бўлади.

Бу Сизнинг фикр-мулоҳазаларингизга, мушоҳада салоҳиятингизга ва ҳудуддаги маҳаллий шарт-шароитни нечоғли яхши билишингизга боғлиқ бўлади.

4-жадвал: Қабул режасининг намунаси

Хизмат кўрсатиладиган ҳудуддаги тиббий муассаса номи _____ Сана _____

Қишлоқ/ шаҳар	Жами аҳоли	Аҳолининг мақсадли гуруҳи	Қабул типи (ДПМ да, жойларга чиқиб, сайёр бригада)	Йиллик инъекциялар (аҳолининг мақсадли гуруҳи X 7*)	Ойлик инъекциялар (Йиллик инъекциялар/12)	Ойлик инъекциялар- нинг ҳисоблаб топилган сони (ДПМ даги қабул учун 80 га тақсимланг ва жойларга чиқиб бajarиладиган қабул учун 40 га тақсимланг)	Режали қабулларнинг реал/ҳаққоний сони (Тиббиёт ходимларининг сони, амалиётга қаратилганлик, иш тажрибаси, масофа, жамоа билан мулоқот)	Болаларни соғломлаш- тириш бўйича бошқа тадбирлар режалаш- тирилган- ми?	Етиб бориш мураккаб бўлган ҳудуд/аҳоли (3-жадвалга мувожаат қилинг)
I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X

* Аҳолининг мақсадли гурӯҳи сонини миллий эмлаш тақвимида мувофиқ чақалоқларга тўлиқ иммунизация ўтказиш учун керакли бўладиган инъекциялар миқдорига ва оналарга ҳомиладорлик даврида тавсия этиладиган инъекциялар миқдорига кўпайтириш зарур. Стандарт/ минимал эмлаш тақвимида асосан чақалоқларга ва уларнинг оналарига тўлиқ иммунизация ўтказиш учун керакли бўладиган инъекциялар миқдори 7 тани ташкил этади (СА ҳомиладор аёллар учун — 2 доза, болалар вакцинацияси = БЦЖ — 1 доза, АҚДС — 3 доза, қизамиқ — 1 доза). Бироқ ушбу миқдор Миллий эмлаш тақвимида мувофиқ ва бошқа вакциналар киритилиши муносабати билан (ротавирус инфекциясига қарши вакцина қабилар), ҳамда қўлланиладиган вакцина тилига қараб (тетра ёки пентавалент вакциналар ва бошқа) турлича бўлиши мумкин.

1.5 «Ҳар бир туманни қамраб олиш» Стратегияси ёрдамида муаммоларни ҳал этиш

Аҳамиятли ҳолат. Ўз минтақангизнинг муҳим муаммоларини кўрсата оласизми? Ушбу муаммоларнинг ечимини таклиф эта оласизми? «Ҳар бир туманни қамраб олиш» Стратегияси муаммоларни аниқлаш ва уларнинг ечимини топишда ёрдам беради.

1 ва 3-қадамларда Сиз муайян туманлардаги баҳраманд бўлишга ва утилизацияга доир муаммоларни аниқладингиз.

5-қадамда Сизда умуман бутун минтақага ёки унинг айрим қисмларига таъсир кўрсата олиши мумкин бўлган умумий ёки сифат муаммоларини ва уларнинг ечимларини кўриб чиқиш имконияти пайдо бўлади. «Ҳар бир туманни қамраб олиш» Стратегиясининг бешта ишчи компонентидан муаммоларни ва уларнинг ечимларини тартиблашда фойдаланиш мумкин. 5-жадвал «Ҳар бир туманни қамраб олиш» Стратегиясининг барча бешта ишчи компонентини ўз ичига олади. Куйида қатор саволлар келтирилган бўлиб, ушбу саволлардан

фойдаланинг ва улар Сизга ўз минтақангиздаги ҳақиқий муаммолар ва уларнинг ечимлари ҳақида фикр юритишингиз учун ёрдам беради.

5-жадвалдан қандай фойдаланилади

- Стратегиянинг ҳар бир элементи бўйича муаммоларнинг иложи борича тўлиқ рўйхатини тайёрланг
- Ушбу муаммоларни ҳал этишга қаратилган тадбирларнинг рўйхатини ёзинг:
- Биринчи навбатда, ўз ДПМ да (чекланган ресурслар билан) мустақил равишда амалга оширишингиз мумкин бўлган тадбирларнинг, масалан, қабул режасини қайта кўриб чиқиш, жамоадаги кўнгиллилар билан ишни ташкиллаштириш ва бошқа шунга ўхшаш.
- Иккинчидан, амалга оширилиши учун ресурслар ва юқори босқичдаги (туман ёки янада юқорироқ босқичлар) ташкилотлар иштироки талаб этиладиган тадбирларни белгиланг, масалан:
- ДПМ амалга ошира олмайдиган қабулларни ўтказиш
- Материаллар, ускуналар, жойлардаги қабулни амалга ошириш учун зарур бўладиган транспорт воситалари билан таъминлаш
- Техник ёрдам ва дастурнинг янги жиҳатлари бўйича ахборот
- Агар фаолият юритишнинг ушбу шакли Сиз ишлаётган ДПМ хизмат кўрсатадиган ҳудуднинг фақат биронтасига хос бўлса, ўша ҳудуд номини кўрсатинг, ёки ушбу муаммо Сиз ишлаётган ДПМ хизмат кўрсатадиган бутун ҳудудга тааллуқли бўлса, у ҳолда бу ҳолатни кўрсатинг.
- Имкон қадар ҳар бир муаммони ҳал этишга масъул шахсни ва уни ижро этиш санасини кўрсатинг.
Ойлик ҳисоботларни тақдим этишда, ўзингиз томонингиздан амалга оширилган тадбирлар ҳақида ҳисоботни тайёрлаш учун, ҳамда эътибор қаратилиши талаб этиладиган янги муаммоларни аниқлаш учун ушбу рўйхатга қайтинг.

Қуйида Сизга ўз минтақангиздаги муаммолар ва уларнинг ечимлари ҳақида фикр юритишингиз учун ёрдам бераоладиган қатор саволлар келтирилган

Жойларга чиқиб хизмат кўрсатишни қайта ташкиллаштириш

Ишчи режангизда Сиз режалаштирган жойларга чиқиб қабул қилишни амалга оширишда, уларнинг ҳар бири учун тааллуқли жой ва вақт кўрсатиладими?

Сиз режалаштирилган ва амалга оширилган жойларга чиқиш сессияларининг мониторингини олиб борасизми?

Жойларга чиқиб эмлаш сессияларини амалга ошириш учун Сиз бир йилда тўрт маротабадан кам борадиган жамоалар мавжудми?

Сиз режалаштирилган ва амалга оширилган жойларга чиқиб қабул қилишнинг мониторингини олиб борасизми?

Раҳбариятнинг қўллаб-қувватлаши

Сиз ишлаётган ДПМ га раҳбарлар мунтазам ташриф буюришадими, масалан, сўнги 6 ой мобайнида неча маротаба ташрифлар амалга оширилди?

Назорат қилувчи раҳбарлар Сизга қандайдир керакли ахборотни тақдим этишга ёки муаммони ҳал этиш борасида қўмаклашишга вақт ажратишадими?

Олдинги ташрифлар чоғида аниқланган муаммоларни бартараф этиш бўйича ишлар олиб бориладими?

Жамоанинг иммунизация хизматини кўрсатиш билан алоқаси

Сиз томонингиздан хизмат кўрсатиладиган жамоалар эмлашни ўтказиш учун қабул қилиш жойи ва

вақтини режалаштиришда иштирок этишадими?

Жамоалар одатда эмлашни ўтказиш учун қабул қилиш жойи ва вақти ҳақидаги ахборотни олдиндан олишадими?

Жамоа вакиллари орасидан қабул қилишда иштирок этувчи кўнгиллилар борми?

Жамоа вакилларида Сиз янги туғилган чақалоқлар ҳақидаги маълумотни оласизми?

Вакциналар хавфсизлигига нисбатан эҳтиёткорлик ва ғамхўрлик мавжудми?

Мониторинг ва иш учун маълумотлардан фойдаланиш

Сиз иммунизациядан қолиб кетган болаларни кузатиб бориш тизимига эгамисиз?

Туманда иш сифатининг шарҳи бўйича чораклик йиғилишлар ва муҳокамалар ўтказиб туриладими?

Сиз тўлиқ ва ўз вақтида ойлик ҳисоботларни тайёрлай оласизми?

Сиз ойлик ҳисоботларга жавобан тескари алоқа асосида маълумотлар қабул қиласизми?

Расмий маълумотлар ва иммунизация кўрсаткичлари ўртасидаги тафовут каттами?

Режалаштириш ва ресурсларни бошқариш

Сиз қабулни амалга ошириш режасига ва иш режасига эгамисиз?

Сиз жойларда қабулни амалга ошириш учун зарур бўладиган ресурсларга эгамисиз?

Сиз хизмат кўрсатаётган ДПМ да бўш иш ўринлари мавжудми?

Яқин орада Сизда вакцина, хавфсиз инъекция учун ускуналар, ёқилғи ёки бошқа материаллар етишмовчилиги кузатилдими?

5-жадвал: Муаммоларни ҳал этиш учун «Ҳар бир туманни қамраб олиш» Стратегиясини қўллаш

(3-жадвалдан ва юқорида келтирилган саволлардан фойдаланиб жадвални тўлғазинг)

RED стратегиясининг компонентлари	Муаммолар	Чекланган ресурслар билан тадбирлар	Қўллаб-қувватлаш ва тумандан тақдим этилган ресурслар билан тадбирлар	Амалга ошириш жойи ва вақти	Масъул
Жойларда қабул қилишни тиклаш					
Раҳбариятнинг қўллаб-қувватлаши					
Жамоанинг иммунизация хизмати билан алоқаси					
Мониторинг ва иш учун маълумотлардан фойдаланиш					
Режалаштириш ва ресурсларни бошқариш					

1.6 Чораклик иш режасини тузиш

Аҳамиятли ҳолат. *Динамик ишчи режа тузинг! Барча қабулларни ва бошқа тадбирларни кўрсатинг, мониторингни мунтазам амалга оширинг ва режага қўшимча ўзгартиришлар киритинг*

6-жадвал бир чоракка (3 ойга) мўлжалланган ишчи режани кўрсатади. Ишчи режани тузиш учун Сизга қуйидагилар зарур бўлади:

4-жадвал: қабулни амалга ошириш режаси, барча қабулларнинг ўтказилиш жойи ва санаси бўйича рўйхати

3-жадвал: етиб бориш мураккаб бўлган ҳудудларда амалга оширилган барча тадбирларнинг рўйхати

5-жадвал: ДПМ да Сиз ўтказадиган бошқа барча тадбирларнинг рўйхати

Режа устидаги ишни якунига етказиш учун, Сиз:

- Қабулни амалга ошириш режасини тузинг.

Режалаштиришга ҳаракат қилинг

- ДПМ да олиб бориш мўлжалланган қабулларни қатъий белгиланган бир кунда/ҳафта кунда ўтказинг
- Жамoa аъзолари ёдда тутишларига ўнғай бўлиши учун жойларда амалга ошириладиган қабулларни ҳам қатъий бир кунга ва ҳар ойнинг бирон санасига режалаштириш зарур.
- Туманда ўтказилиши зарур бўлган қабулларни аниқланг
- Ўз ишчи режангизнинг пастки қисмида 3 ва 5-қадамларнинг бошқа тадбирларини кўрсатинг.

Саналарни қуйидагилар бўйича кўрсатинг:

- Муаммолар аниқланган вақтда амалга оширилган тадбирлар бўйича
  - Ўқитиш, мониторинг ва шу каби бошқа тадбирлар бўйича
  - Саналар бир-бирининг устига тушиб қолмаслигига эътибор қаратинг.
- 1: ДПМ хизмат кўрсатадиган минтақадаги барча қишлоқларни/туманларни/ҳудудларни қабулни амалга ошириш режасидаги каби тартибда кўрсатинг.
  - 2: Навбатдаги устунда бир ойдаги қабуллар сонини, масалан, «А қишлоғи: 4 маротаба жойларга чиқиб қабул қилиш» қабул режасида кўрсатилганидек қайд этинг.
  - 3: Ҳар бир устунга ойма-ой (январь, февраль, март) қуйидагиларни ёзинг:
    - ҳар бир қабулнинг белгиланган санаси,
    - қабул амалга оширилган сана,
    - жойларга чиқиб қабул қилишни ёки сайёр бригадалар ишини ташкиллаштириш учун керак бўладиган транспорт турини,
    - қабулни амалга ошириш учун масъул шахсни,
    - юқори босқичда турувчи ДПМ ёрдам кўрсатиши учун зарурият борми, айниқса қабул етиб бориш мураккаб ҳудудда амалга оширилса (3-жадвалга эътибор қаратинг), туманга қарашли транспорт воситаси керакми?, қабулни ўтказишда туман мутахассисларининг иштирок этиши лозимми?
  - 4: Ҳар бир ойнинг тагига қўшимча тадбирларни ва бошқа мунтазам амалга ошириладиган тадбирларни белгиланг.
    - Етиб бориш мураккаб ва муаммоли ҳудудлар учун тадбирларни қўшинг (3-жадвалга қаранг)
    - Туман миқёсидаги ҳар ойлик йиғилишлар, махсус компаниялар ва бошқа шу каби мунтазам равишда амалга оширилиши зарур бўлган барча тадбирларни қўшинг.
    - Иммунизация ўтказиш билан бир пайтда амалга ошириладиган даврий тадбирларни (масалан, чивинларга қарши кроватга ёпишга мўлжалланган пашшахоналарни тақсимлаш) қўшинг.

5: Қабул ўтказилишининг мониторингини амалга ошириш

Ҳар бир ойнинг тагига режалаштирилган қабуллар сонини ва амалга оширилган қабуллар сонини кўрсатинг. Агар барча режалаштирилган қабулларни амалга оширишнинг имконияти бўлмаса, туманнинг ойлик ҳисоботида қандай сабабга кўра уни бажаришнинг имконияти йўқлигини кўрсатинг (10-қadam).

Вазиятнинг кечишини — муваффақиятларни ва қўшимча эҳтиёжларни — баҳолаш учун ҳар чоракда тадбирлар ўтказилишини тафтиш қилиб боринг.

Ишчи режанинг бир нусхасини ДПМ даги кўзга ташлаиб турадиган жойга осиб қўйинг.

6-жадвал: ДПМ нинг бир чорак (яъни 3-ой) учун ишчи режасининг намунаси

Қишлоқ	Бир ойдаги қабуллар сони	январь	февраль	март
А				
В				
С				
Д				
Етиб бориш мураккаб ва муаммоли ҳудудлар учун тадбирлар				
Мунтазам тадбирлар				
Қабулни амалга ошириш мониторинги		Январда амалга оширилган қабуллар сони:	Февралда амалга оширилган қабуллар сони:	Мартда амалга оширилган қабуллар сони:
		Январда режалаштирилган қабуллар сони:	Февралда режалаштирилган қабуллар сони:	Мартда режалаштирилган қабуллар сони:

6-жадвал: ДПМ нинг бир чорак (яъни 3-ой) учун ишчи режасининг намунаси

Қишлоқ	Бир ойдаги қабуллар сони	январь	февраль	март
А				
В				
С		Режалаштирилган сана (лар) Ўтказилган сана (лар) Транспорт Масъул шахс Туманнинг қўллаб-қувватлаши (Ҳ/Н)	Режалаштирилган сана (лар) Ўтказилган сана (лар) Транспорт Масъул шахс Туманнинг қўллаб-қувватлаши (Ҳ/Н)	Режалаштирилган сана (лар) Ўтказилган сана (лар) Транспорт Масъул шахс Туманнинг қўллаб-қувватлаши (Ҳ/Н)
Д		Режалаштирилган сана (лар) Ўтказилган сана (лар) Транспорт Масъул шахс Туманнинг қўллаб-қувватлаши (Ҳ/Н)	Режалаштирилган сана (лар) Ўтказилган сана (лар) Транспорт Масъул шахс Туманнинг қўллаб-қувватлаши (Ҳ/Н)	Режалаштирилган сана (лар) Ўтказилган сана (лар) Транспорт Масъул шахс Туманнинг қўллаб-қувватлаши (Ҳ/Н)
Етиб бориш мураккаб ва муаммоли ҳудудлар учун тадбирлар		Тадбир Масъул шахс	Тадбир Масъул шахс	Тадбир Масъул шахс
Мунтазам тадбирлар		Тадбир Масъул шахс	Тадбир Масъул шахс	Тадбир Масъул шахс
Қабулни амалга ошириш мониторинги		Январда амалга оширилган қабуллар сони:	Февралда амалга оширилган қабуллар сони:	Мартда амалга оширилган қабуллар сони:
		Январда режалаштирилган қабуллар сони:	Февралда режалаштирилган қабуллар сони:	Мартда режалаштирилган қабуллар сони:

1.7 Мониторинг учун графикдан фойдаланиш

Аҳамиятли ҳолат. *Мониторинг графиги муваффақиятли ишни намойиш этиш учун энг яхши восита ҳисобланади. Уни ҳамиша ДПМ нинг кўзга яхши ташланадиган жойига ишчи режа билан ёнма-ён осиб қўйиш лозим.*

Сиз мониторинг графигини тақдим этмоқчи бўлган вакцинанинг, масалан, АҚДС-гепатит В1-АҚДС-гепатит В3, БЦЖ-қизамиқ ва бошқаларнинг дозасини кўрсатиш учун мослаштиришингиз мумкин.

Мониторинг графигини қўллаш

Мониторинг графиги бир ой давомида, бир йил мобайнида бажарилган ишни кузатиб бориш ва бир ёшгача болаларнинг иммунизация даражасини аниқлаш учун ишлаб чиқилган. Унинг ёрдамида Сиз аҳолининг мақсадли гуруҳи тўлиқ иммунизация билан қамраб олинмоқдами (масалан, АҚДС-гепатит В бўйича), ёки эмланмасдан қолаётган болалар мавжудлигини аниқлашингиз мумкин.

Аҳолининг қайси мақсадли гуруҳи ҳар ойда ва йил мобайнида эмланиши зарурлигини ҳисобланг

- Аҳолининг йиллик мақсадли гуруҳи. Сиз ўз хизмат кўрсатиш ҳудудингиздаги, айниқса етиб бориш мураккаб минтақалардаги ҳар бир болани эмлаш билан қамраб олишга ҳаракат қилишингиз лозим. Аҳолини расмий рўйхатдан ўтказиш ва жамоа аҳлини рўйхатдан ўтказишда аниқланган бир ёшгача бўлган болалар сони бўйича мавжуд маълумотлардан фойдаланинг.
- Ҳар ойлик мақсадлар. Аҳолининг ойлик мақсадли гуруҳи сонини ҳисоблаш учун бир ёшгача бўлган болалар сонини 12 га бўлинг. (Агар, масалан, бир ёшгача бўлган болаларнинг йиллик мақсадли гуруҳи сони 156 нафардан иборат бўлса, ойлик мақсадли гуруҳи сони $156/12 = 13$ дан иборат бўлади).

Графикни белгиланг

- Графикнинг юқори қисмини маълумотлар билан тўлғазинг, яъни ҳудуд ва йилни кўрсатинг. Графикнинг ўнг ва сўл қисмларига ойлик мақсадли гуруҳ ҳақидаги маълумотларни белгиланг. Графикнинг пастки қисмига вакцина номлари ва дозасини, масалан, АҚДС-гепатитВ1 ва қизамиқ, ёки АҚДС-гепатитВ1 ва АҚДС-гепатит В3 кўринишида белгиланг.
- Агар ҳар бир бола ўз вақтида вакцинацияни олган бўлса, муваффақиятли ишнинг идеал чизмасини кўрсатиб бериш учун нолдан ўнг юқори бурчакка қадар диагональ чизинг.

Графикка иммунизация ҳақидаги маълумотларни жойланг

Графикдан дозанинг ва эмланмаганлик даражасининг мониторингини амалга ошириш учун фойдаланиш мумкин.

- Графикнинг тагига бир неча қаторни жойлаштинг. Ҳозир таҳлил этилаётган ойни кўрсатиш учун жой қолдиринг. Мазкур ой мобайнида ўтказилган АҚДС-гепатитВ1 эмлашларининг умумий сонини киритинг.
- Умумий жорий йиғиндини ҳисоблаб топиш учун ушбу ойдаги жорий маълумотларни ўтган ойлардаги жамланган маълумотларга қўшинг ва олинган маълумотларни ўзингиз ишлаётган графикнинг ўнг томондаги ойлик устунига киритинг.
- Ўзингиз ишлаётган графикнинг ўнг томонидаги ойлик устунда қайд этилиб жамланган* маълумотларни

* Жамланган тушунчаси жорий ойда тақдим этилган доза миқдорининг умумий кўрсаткичи билан ўтган ойлардаги умумий маълумотларнинг йиғиндисини англатади. Барча дозалар ва вакциналар бўйича маълумотларни ҳисоблаб топиш учун айнан бир хил даврдан фойдаланинг. Масалан, март ойи охиридаги АҚДС-гепатит В1 бўйича умумий жамланма кўрсаткич январь ва февраль ойларида тақдим этилган умумий доза миқдори билан март ойида тақдим этилган умумий доза миқдорининг йиғиндисидан, яъни жамланма натижасидан иборатдир.

графикда нуқталар билан белгиланг.

- Графикдаги янги нуқтани ўтган ой бўйича нуқта билан тўғри чизиқ орқали бирлаштиринг.
- Юқорида баён этилган ҳаракатни (а дан d гача) йил охирига қадар ҳар ойда такрорланг.
- Графикка АҚДС-гепатит В3 иммунизацияси бўйича маълумотларни ҳам шу тартибда, яъни АҚДС-гепатитВ1 иммунизацияси бўйича амалга оширилганидек жойлаштиринг (а дан e гача бўлган қадамлар бўйлаб ҳаракатланинг).

АҚДС-гепатит В1 ва АҚДС-гепатит В3 (DO#) орасидаги эмлашни якунига етказмаган болаларнинг умумий сонини ҳисобланг

- АҚДС-гепатит В3 бўйича умумий жамланма кўрсаткичи АҚДС-гепатит В1 бўйича умумий жамланма кўрсаткичдан ажратинг.
- эмлашни якунига етказмасликнинг умумлашган даражасини қуйидаги тартибда ҳисобланг (DO%):

$$DO\% = \frac{\text{АҚДС-гепатитВ1 эмлашларининг жамланган умумий кўрсаткичи} - \text{АҚДС-гепатитВ3 эмлашларининг жамланган умумий кўрсаткичи}}{\text{АҚДС-гепатитВ1 эмлашларининг жамланган умумий кўрсаткичи}} \times 100$$

Мониторинг графигидаги маълумотдан фойдаланинг

Мониторинг графигидаги тўғри чизиқ бўйлаб ҳаракатланинг. Агар Сизнинг ишингизнинг сифати чизилган тўғри чизиқдан пастга тушиб қолса, сабабини тушунишга ҳаракат қилинг, ва агар муаммолар мавжуд бўлса, уларни тўғрилаш учун қилиниши мумкин бўлган ҳатти-ҳаракатларни аниқлашга уриниб кўринг. Масалан, эмлаш якунига етмаган шахсларга вакцинация ўтказиш ва мунтазам ишлаш учун қўшимча ҳаракатларни амалга ошириш мумкин, бу ҳолат сизнинг дастурингиз бажарилишини яна зарур даражагача кўтаришни таъминлайди.

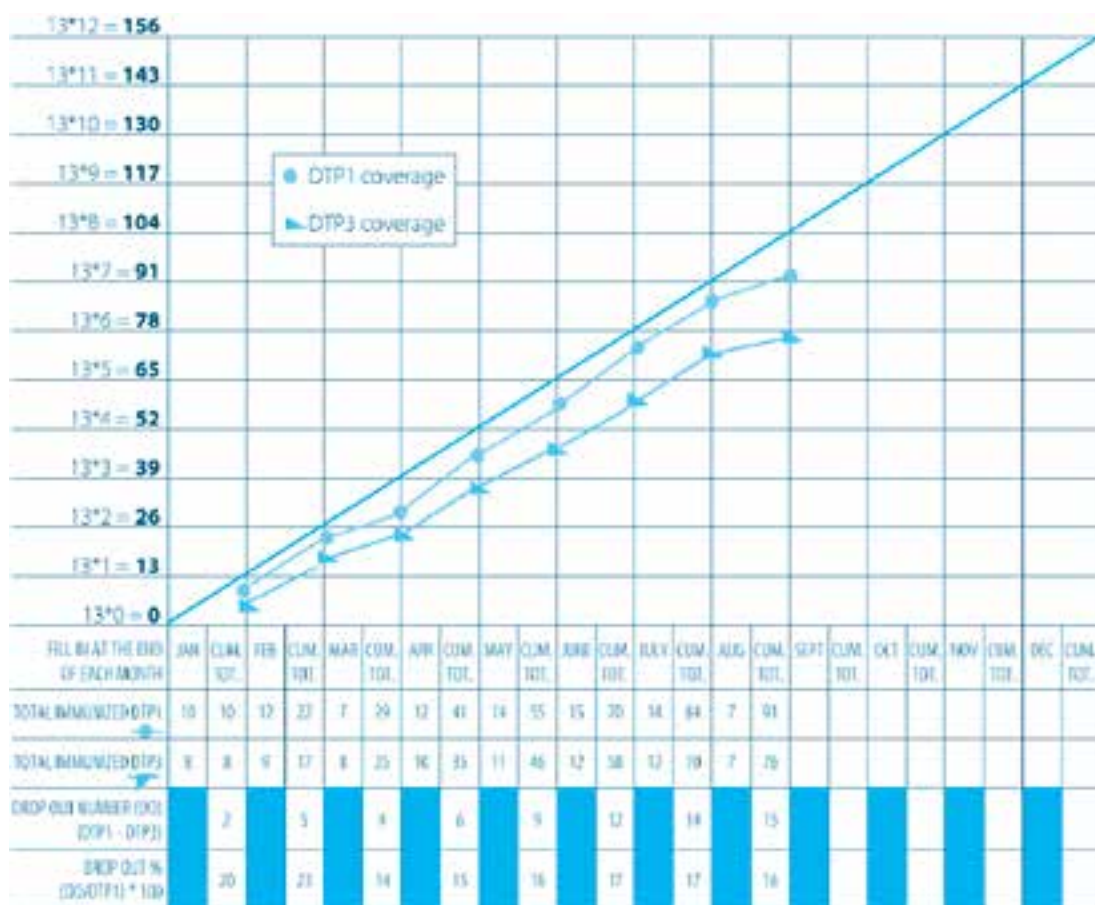
Машқ: Қуйидаги маълумотлардан фойдаланиб диаграмма чизинг
D қишлоғида Пента 3 билан эмланганлар сони:

Янв.	Н	Фев.	Н	Март	Н	Апр.	Н	Май	Н	Июнь	Н
20	20	18	38	21	59	22	81	25	106	23	129
Июл	Н	Авг	Н	Сен	Н	Окт	Н	Ноя	Н	Дек	Н
0	129	30	159	28	187	22	209	30	239	26	265

Н: ўсиб борувчи йиғинди

7-МОДУЛЬ

Қуйида йиғиндилар мониторинги графигидан фойдаланишга мисол келтирилган:

1.8 Жамоа билан ишлаш ва вакцинация олмаган шахсларни аниқлаш

Аҳамиятли ҳолат. *Сиз жамоа талабини қондиришни таъминлай оласизми? Жамоа билан мустақкам ҳамкорликда ишлаш хизмат сифатини такомиллаштиришнинг энг яхши усуллари билан бирдир*

Баҳрамандлик ва утилизация аксарият ҳолларда маҳаллий жамоа билан ўзаро муносабатга боғлиқ бўлади.

5-қадамда Сиз маҳаллий жамоа билан алоқа ўрнатишда мавжуд бўладиган муаммоларни ва уларнинг ечимларини аниқладингиз. 8-қадамда Сиз жамоа иштирокини таъминлаш, ДПМ хизматидан жамоа аъзолари қай даражада муваффақиятли фойдаланишлари мумкинлигини аниқлаш, эмлаш сериялари якунига етказилиши зарур бўлган вакцинацияни олмаган шахсларни аниқлаш учун мунтазам равишда маҳаллий жамоага ташриф буюриб турасиз. Куйида жамоа билан ўтказилиши зарур бўлган ҳатти-ҳаракатларнинг қисқача рўйхати келтирилган.

1. Куйидаги мақсадларда жамоа раҳбарлари билан мунтазам учрашувлар ўтказиб туринг:
  - Иммунизация ҳақида ахборот тақдим этиш ва уни ўтказиш жойи ва вақти ҳақида хабар бериш
  - Чақалоқларни ва туғруққача парваришга муҳтож ҳомиладор аёлларни ёзиб бориш
  - Ота-оналарни ўз фарзандларини эмлатиш учун қабулга ташриф этишлари борасида мотивациялаш
  - Қабулни ўтказиш чоғида кўнгилчилардан ёрдам олиш
  - Вакцинацияни олмаган шахсларни ва эмлаш якунига етказилмаган болаларни ахтариш, аниқлаш учун ёрдам сўраб мурожаат қилиш.
2. Хизмат сифати ҳақида жамоа аъзоларининг фикрини тўпланг:

Бу мақсадда паст даражада қамраб олишнинг ва вакцинация ўтказилмасдан қолиб кетишган болаларда, бу ҳолатларнинг сабабларини аниқлаш имконини берадиган оддий саволномадан фойдаланиш мумкин.
3. Вакцинация ўтказилмасдан қолиб кетган шахсларни аниқлаш учун тизимдан фойдаланинг. Вакцинация ўтказилмасдан қолиб кетган шахслар билан ишлашнинг ва мониторингнинг кўйлаб шакллари мавжуд. Куйида фойдаланиш ўнғай бўлган иккита ахтариш тизимининг иккита баёни келтирилган.

Иммунизацияни қайд этиб бориш журналидан фойдаланиш

Ҳар ойнинг охирида белгиланган муддатда вакцинанинг тегишли дозаларини олишмаган болаларни аниқлаш мақсадида ўтказилган иммунизацияни ҳисоб-китоб қилиб чиқинг. Масалан, бола февраль ойида АҚДС-гепатит В1 дозасини олган бўлса, у март ойида тақвим бўйича олиши лозим бўлган АҚДС-гепатит В2 дозасини олганми ёки йўқлигини текшириб чиқинг.

Эмлаш картаси — “Эслатиш” карточкаси

Ўз вақтида эмлашни олмаганларни аниқлашнинг яна бир усули *эслатиб туриш* учун махсус карточкалар тайёрлаш бўлиб, у боланинг эмлаш картасининг нухаси ҳисобланади. Эслатиб турувчи ушбу ҳисоб карточкаларини, бола навбатдаги эмлашни олиши лозим бўлган ойлари кўрсатиб катакчаларга бўлиб чиқилган махсус қутиларга жойланади. Бола АҚДС-гепатит В1 эмлашини январда олганидан кейин, карточкани қутичанинг февраль ойи кўрсатилган қисмига, яъни навбатдаги АҚДС-гепатит В2 дозасини олиши лозим бўлган ойга қўйинг, кейин ҳисоб карточкасидаги қайдни янгилаб АҚДС-гепатит В3 дозасини олиши зарур бўлган муддатга, яъни қутичанинг март ойи кўрсатилган қисмига қўйинг. Ҳар ойда қутичадаги карточкаларни текшириб боринг ва эмлашни ўз муддатида олиш учун ким келмаганлигини аниқланг.

Ҳомиладор аёлларнинг ҳисобга олиниб қайд этилиши мавжудлигини ва СА/АДС-м иммунизацияси бўйича мақоми (статуси) туғруққача тиббий текширувлар картасига қайд этилишини таъминланг. Агар аёлга

дастлабки СА вакцинацияси аёллар маслаҳатхонасидан бошқа жойда қилинса, эслатувчи карточкани ҳар бир ҳомиладор аёлнинг иккинчи дозани (аёлда ушбу ҳомиладорликни биринчи ҳомиладорлик сифатида қабул қилиб) олишини кафолатлаш учун фойдаланиш мумкин.

Вакцинацияни олмаган шахслар билан ишлаш

Қандай тизимдан фойдаланишингиздан қатъий назар, ҳар бир бола ўз вақтида ўзи олиши лозим бўлган эмлашни олган тақдирдагина, Сиз қўллаётган тизим самарали бўлади. Агар Сиз ҳар ойда эмлашни олмаган болаларни мунтазам равишда кузатиб борсангиз, бу Сизнинг улар билан ишлашингизни анчагина енгиллаштиради. Эмлашни олмаган шахслар билан ушбу ишни олиб боришингиз учун, Сиз бевосита оналар билан мулоқотда иш олиб боришингиз ва ёрдам учун жамоа аъзоларига мурожаат этишингиз зарур. Эслатиб турувчи эмлаш карточкалари ёрдамида эмлашни олмаган шахсларни кузатиб бориш тизими, фақат чақалоқ вакцинацияни ола бошлаган тақдирдагина самарали ишлай олишига эътибор қаратинг. Агар белгиланган эмлаш муддатлари ўтиб кетган бўлса, чақалоқнинг исми, шарифи жамоадаги кўнгиллилар ёрдамида аниқланиб, улар рангли эслатиб турувчи эмлаш карточкаларига қайд этилади ва кўтининг тегишли ой кўрсатилган қисмига қўйилади.

1.9 Ресурсларни бошқариш

Аҳамиятли ҳолат. *Ҳар сафар материаллар янгидан қабул қилинган ёки тарқатилган, заҳиралар миқдори қайта ҳисоблаб чиқилиши ва қайд этилиши зарур*

Заҳираларни бошқариш усули жуда оддий. Ҳисоб-китоб журналидан ёки сақлашнинг қайд этиш карточкасидан фойдаланиш мумкин. Сиз барча вакциналар бўйича маълумотларни ва хавфсиз инъекция учун материалларни, ускуналарни ҳисобга олиш қайдларига киритишингиз зарур. Ҳамиша вакцинанинг ҳолатини текширинг: ФТИ ва яроқлилик муддатини. Ҳисоб баланси даврий равишда, муайян вақтлар оралиғида текшириб турилиши ва тасдиқланиши даркор.

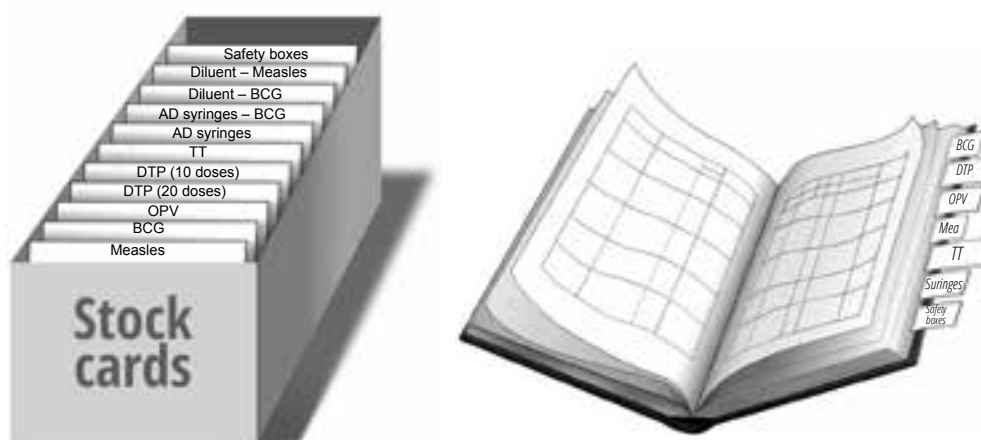
1-усул: Йиллик заҳираларни бошқариш учун оддий ҳисобга олиш журналидан (китобидан) фойдаланиш.

- Ҳисобга олиш журналини фойдаланиладиган ҳар бир вакцина (ёки материаллар ва ускуналар) типи бўйича алоҳида қисмларга ажратинг.
- Ҳар бир вакцина (ёки материаллар ва ускуналар) типи бўйича белгилар тайёрлаб, тегишли саҳифанинг

четига елиманг. Ҳар бир ҳисобга олиш журналининг дастлабки саҳифаси (титул) ҳар бир вакцина, бир марталик шприцлар ва бошқа ишлатиладиган материаллар ва усқуналар ҳақидаги батафсил маълумотларни қайд этиш учун фойдаланилади.

- Фойдаланиладиган материалларнинг ҳар бири ҳақидаги яроқлилик муддати, келтирилаётган партия рақами, ФТИ кўрсаткичи, миқдори ва бошқа шу каби барча маълумотлар қайд этилиши лозим. Бошқа материаллар миқдори ҳақидаги маълумотлар ҳам айнан шу тартибда қайд этилиши лозим.
- Заҳиралар баланси ҳар сафар материаллар янгидан қабул қилинган ёки тарқатилган, қайта ҳисоблаб чиқилиши ва қайд этилиши зарур. Бунинг учун қолдиқ қайтадан санаб чиқилиши ва муайян вақтлар оралиғида (масалан, чоракда бир мартаба) қайта текшириб турилиши шарт.

Материалларни сақлаш ва тарқатиш учун оддий ҳисобга олиш журнали

2-усул: Ҳисобга олиш карточкаларидан фойдаланиш.

- Қути олиб (маъқули мустаҳкам материалдан, алюминийдан ёки пластикдан, лекин вақтинча картондан ишланган қутидан ҳам фойдаланиш мумкин), уни ҳар бир вакцина (ёки бошқа фойдаланиладиган материаллар ва усқуналар) типи бўйича бир нечта ҳисобга олиш карточкаларини жойлаш мумкин бўлган алоҳида секцияларга ажратинг.
- Ҳар бир вакцина (ёки бошқа фойдаланиладиган материаллар ва усқуналар) типи бўйича карточкаларни тайёрланг ва устунларни белгиланг. Ҳар бир вакцина типи ёки бир марталик шприцлар тури бўйича маълумотларни қайд этиш учун алоҳида карточкалардан фойдаланилади (шунингдек, турли ҳажмдаги ва дозадаги флаконлар, эритувчилар ва бошқа материаллар ва усқуналар бўйича маълумотларни қайд этиш учун ҳам алоҳида карточкалардан фойдаланилади).
- Қутидаги ҳар бир қисм орасига бўлувчи тўсиқ қўйинг (вакцина ва/ёки материаллар, усқуналар типи бўйича), тўсиқлар ҳисоб карточкаларига қараганда каттароқ ўлчамда бўлиб, унда қутининг айнан шу қисмига жойланган вакцина ёки бошқа материалнинг номи кўрсатилади. Фойдаланиладиган ҳар бир материаллар типи бўйича яроқлилик муддати, келтирилаётган партия рақами, ФТИ кўрсаткичи, миқдори ва бошқа шу каби барча маълумотлар қайд этилиши лозим.
- Заҳиралар баланси ҳар сафар материаллар янгидан қабул қилинган ёки тарқатилган, қайта ҳисоблаб чиқилиши ва қайд этилиши зарур. Бунинг учун қолдиқ қайтадан санаб чиқилиши ва муайян вақтлар оралиғида (масалан, чоракда бир мартаба) қайта текшириб турилиши шарт.

1.10 Самарали ойлик ҳисобот қандай тайёрланади

Аҳамиятли ҳолат. Ойлик ҳисобот уни тайёрловчи учун ҳам (ДПМ), уни қабул қилиб олувчи (соғлиқни сақлаш тизимининг туман раҳбари) учун ҳам фойдали бўлиши зарур

ДПМ ойлик ҳисоботдан туман раҳбариятига ечилмаган муаммоларни эслатиш учун ва раҳбарлик назорат ташрифларини амалга оширишлари учун фойдаланиши лозим. Ўтказиб юборилган қабуллар жиддий муаммо бўлиб, ДПМ томонидан ҳам, туман раҳбарияти томонидан ҳам алоҳида эътибор талаб қилади.

Ҳар бир ДПМ соғлиқни сақлаш тизимининг ўзидан юқори босқичда турувчи бўғинига ойлик ҳисобот тақдим этишга мажбурдир. Биз ушбу қадамда Сизга қатор муҳим маълумотларни қўшган ҳолда ойлик ҳисоботни янада самарали тайёрлашнинг бир неча вариантини тавсия этамиз.

- a. Одатда ҳисобот учун талаб қилинадиган барча маълумотларни — қамраб олишни, касалликлар ва таъминот устидан эпидемиологик назоратни, заҳиралар мавжудлиги ҳақидаги маълумотларни ва бошқа ахборотларни ўз ичига олувчи ойлик ҳисобот шаклини тўлғазинг.
- b. Раҳбарлик назорат ташрифлари: охириги ташриф санасини кўрсатинг.
- c. Амалга оширилган қабуллар ҳақидаги маълумотларнинг тўлиқлигини текширинг. Қабул режасига эътибор қаратинг ва режалаштирилган қабуллардан қайсидир бири — ДПМ да ёки жойларга чиқишда қолдириб юборилганми ёки йўқлигини кўрсатинг. Ҳар бир қолдириб юборилган қабул учун сабабини ва қайта қабул қилишни ўтказиш режасини кўрсатинг.
- d. Муаммони ҳал этиш:
  - i. Муаммолар ва улар ечимининг охириги рўйхатига мурожаат қилинг (5-жадвал)
  1. Ўтган галги ҳисобот тайёрланганидан кейин бартарарф этилган исталган муаммони кўрсатинг.
  2. ДПМ нинг ўз кучи ёки туман раҳбарияти ёрдамида ҳал этилиши лозим бўлган аҳамиятга молик исталган муаммони кўрсатинг.

ВИЛОЯТ:		ТУМАН:	
ДПМ:		Раёбарнинг ФИО:	
ВАКЦИНАЦИЯ БЎЙИЧА ОЙЛИК ҲИСОБОТ		ДПМда режалаштирилган қабул сони: _____ жойларга чиқиб ўтказилиши режалаштирилган қабул сони: _____ Ой: _____ йил: _____	

1. ОЙ ДАВОМИДА ЎТКАЗИЛГАН ВАКЦИНАЦИЯ ҲАҚИДА МАЪЛУМОТ

Вақцинация стратегияси	СА билан ҳомиладор аёллар вақцинацияси					Полимекитга қарши вақцинация					Қўшимча витамин А						
	1 доза	2 доза	3 доза	4 доза	5 доза	1 доза	2 доза	3 доза	1 доза	2 доза	3 доза	1 доза	2 доза	3 доза	9-11 ой	0-11 ой	>1 ёш
ДПМ да																	
Жойга чиқиб																	
Жами 1 ойда																	
Жами очитилган доза																	

2. ДПМ ОМБОРИНИ/ТУМАН ОМБОРИНИ БОШҚАРИШ БЎЙИЧА МАЪЛУМОТЛАР

Вақциналар ва инъекциялар учун усуллар	Ҳар ойда олинган микдор	Ой охирида олинган қолган қолдиқ	ФТИ ўзгарганлиги билан ярқисқ деб топилган вақцина дозасининг	Сақланиш ҳарорати		Максадли касалликлар	0-11 ойлик		1-4 ёш		15 ёш ва катталар		Жами		Эмланганлик мақоми (олинган дозалар микдори)		
				Мил (°С)	Мак (°С)		касалланиш	ўлим	касалланиш	ўлим	касалланиш	ўлим	касалланиш	ўлим		касалланиш	ўлим
Вақциналар ва витамин А						ОВП											
БЦЖ						Қўзamik											
АҚДС						СМН											
ОПВ						Дифтерия											
Қўзamik						Қуйўзан											
СА						Сарқик илти											
ЖЛ						Менингит											
ГепВ						Безгак											
НВ						Бошқарлар											
Витамин А																	

ИНЖ типли	Беморларнинг умумий сони			Вақциналар билан боллиқ ҳождислар			Қўшимча кезиклар (мажуд бўлса)		
	БЦЖ	Полмо	АҚДС	Қўзamik	СА	СИ	ГепВ	НВ	
(Ҳодисалар)									
Абдесслар									
Анефилаксия									
Бошқа аллергия реакциялар									
БЦЖ лимфоденит									
Ўлим									

Суперавзор охириги таширф этган сана
 Амалга оширилган қабуллар сони
 Режалаштирилган қабуллар бесор ҳўмининининг сабблари
 Сўнги жисобдан кейин бартараф этилган муаммолар
 Ҳал этилмаган муаммолар

1-ИЛОВА: ВАКЦИНАЦИЯНИ ЯКУНИГА ЕТКАЗМАСЛИКНИНГ ВА ҚАМРАБ ОЛИШ ДАРАЖАСИ ПАСТЛИГИНИНГ САБАБЛАРИНИ АНИҚЛАШ БЎЙИЧА САВОЛНОМА

Ушбу саволнома ДПМ дан узоқ бўлмаган масофада жойлашган манзилгоҳларда иммунизация бўйича хизмат кўрсатиш мақоми ҳақидаги тескари алоқа маълумотларини олишда Сизга ёрдам кўрсатади. У вакцинациянинг тўлиқ курсини ҳали олиб улгурмаган чақалоқларнинг сонини; ҳеч қачон эмланмаган кишилар сонини; нега чақалоқлар ва бошқа шахслар умуман эмлаш олишмаганликларини ёки эмлашнинг тўлиқ курсини олмаганлигини; вакцинация бўйича хизмат сифатини қандай яхшилаш мумкинлиги борасида оналарнинг фикри қандайлигини билишда ёрдам беради. Бунинг учун кўп вақт талаб қилинмайди. Сўровни бир кун мобайнида ўтказиш мумкин. Ушбу сўровнома болалар ҳақида ғамхўрлик қилувчилар билан ушбу масалаларни тўғридан-тўғри муҳокама этиш ва қандай қилиб хизмат кўрсатиш сифатини ошириш мумкинлигини ва ушбу имкониятдан шу чоққача нега фойдаланилмаётганлигини аниқлашда ёрдам беради.

Бундай тадқиқот натижалари фақатгина сўровномада иштирок этган хонадон аҳли учун репрезентатив ҳисобланади. У мунтазам ҳисобот жараёнининг ўрнини боса олмайди, фақатгина уни тўлғаза олади.

Вазифа камида умуман эмлаш олишмаган ёки эмлашнинг тўлиқ курсини олишмаган 5 нафар 2 ёшгача болаларни текширишдан иборат.

Қуйида сўровни ўтказиш учун қадамлар келтирилган:

Интервьюни ўтказиш ва маълумотларни тўплаш учун кейинги саҳифада келтирилган ҳисоб варақлари ва саволномалардан фойдаланинг. Зарурият туғилганида саволнома Сизнинг мақсадларингизга жавоб берадиган тарзда ўзгартирилиши мумкин.

Маълумотларни тўплаш

- a) Умуман эмлаш олишмаган ёки эмлашнинг навбатдаги дозасини олиш учун кечикишган («қисман вакцинация олишганлар») камида 5 нафар 2 ёшгача болаларни аниқлагунигизга қадар ДПМ га энг яқин масофада жойлашган хонадонларга ташриф буюринг. Хонадонларни тасодифийлик тамойилига асосланиб танлашнинг зарурияти йўқ. Уларни бирин-кетин айланиб чиқиш мумкин. 2 ёшгача болалар истиқомат қилишадиган ҳар бир хонадонда уларнинг эмлаш сертификатларини кўрсатишларини сўранг. Агар бола эмлашнинг тўлиқ курсини олмаган бўлса, албатта ҳар бир онадан бундай ҳолатнинг сабабини сўраш ва ойдинлаштириш зарур. Олинган маълумотни ҳисоб варағининг С қисмига киритинг. Шунингдек, ҳар бир онадан соғлиқни сақлаш хизмати фаолиятини яхшилаш борасидаги ўз таклифларини билдиришини сўраш ва ушбу маълумотни D қисмга қайд этиш зарур.
- b) Ўзингиз ташриф буюрган хонадонлар сонини (А қисмдан ахборот) ва у ёки бу иммунизация мақомидаги болалар ва оналар сонини (В қисмдан ахборот) кўшиб чиқинг. Натижаларни тегишли графаларга қўйиб чиқинг.

Маълумотларнинг таҳлили

- c) Нега болалар умуман эмлаш олишмаганликларини ёки қисман вакцинация олишганликларини аниқланг.
- d) Сабабларнинг (С қисм) ва ишни яхшилаш бўйича таклифларнинг рўйхатини тузинг (D қисм).

7-МОДУЛЬ

е) Ўз командангиз билан мавжуд ресурсларни ва қўшимча ресурсларни инobatга олган ҳолда муаммони ҳал этиш имкониятларини муҳокама қилинг («Муаммоларнинг сабабларини аниқлаш» 4-бўлимга қаранг). Буни қайси қадамларга киритиш мумкин?

Хонадонларни текшириш бўйича ҳисобга олиш варағи ва саволнома

2 ёшдан кичик (0–23 ойлар) болалар. Эмлаш тақвимига мувофиқ эмлаш мақоми (статуси)

Жавоб	Ҳисобга олиш белгилари учун		Жами	
A. Ташриф буюрилган хонадонлар сонини ҳисобланг				
B. Иммунизация мақоми	Ҳисобга олинган болалар (с)	Ҳисобга олинган оналар (m)	(с)	(m)
Вакцинация қилинмаган	Вакцинал			
Қисман вакцинация қилинган	Юқори			
Адекват ёки тўлиқ вакцинация қилинган				
C. Боланинг ФИО	Бола тўлиқ эмлаш курсини олмаганлигининг сабаблари		Онанинг ФИО	
1.				
2.				
3.				
4.				
5.				
D. Яхшилаш бўйича таклифлар				
1.				
2.				
3.				

Ишчи мисол 3-жадвал: **Қабуллар режаси**

Қишлоқ/палата	Умумий аҳоли сони	Аҳолининг мақсадли гуруҳи	Қабул тип	Бир йилдаги инъекциялар сони	Бир ойдаги инъекциялар сони	Бир ойда кутилаётган қабуллар сони	Бир ойда амалда режалаштирилган қабуллар сони	Болалар яшовчанлигини оширишга қаратилган бошқа тадбирлар режалаштирилганими?	Етиб бориш мураккаб бўлган манзилгоҳ/аҳоли
		(Ушбу машқ учун 2.33% жами аҳоли)	(ДПМда/жойга чиқиб/сайёр)	(аҳолининг мақсадли гуруҳи x 10)	(1 йиллик инъекция /12)	ДПМ да > = 80 инъекция қабул давомида, ёки жойларга чиқиб > = 40 инъекция қабул давомида	Баҳога асосланган		
I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
A	2146	50	Жойларга чиқиб	350	29	0.72	(1) ҳар ойда 1 мартаба		ҲА
B	1845	43	Жойларга чиқиб	301	26	0.65	(1) ҳар ойда 1 мартаба		ҲА
C	3433	80	Жойларга чиқиб	560	47	1.17	(1) ҳар ойда 1 мартаба		
D	13391	312	ДПМ да	2184	182	2.27	(4) ҳар ҳафтада 1 мартаба		

Ишчи мисол 4-жадвал: **Ҳар бир ҳудудни қамраб олиш стратегиясини қўллаб муаммоларни ҳал этиш**

RED компонент	Муаммоларга мисоллар	Ресурслар чекланганида муаммоларни ҳал этишга мисоллар	Ресурслар ва тумандан ёрдам талаб этиладиган муаммоларни ҳал этишга мисоллар
Аутрич-хизматни қайта яратиш/йўлга қўйиш	Дастурнинг айрим режалаштирилган сессиялари жойларга чиқиб ўтказилмаяпти. Жойларга чиқиб қабул қилиш пайтида ташриф буюришнинг паст даражаси.	Режа бажарилишининг мониторингини олиб бординг ва агар биронта қабул амалга оширилмаган бўлса, сабабини аниқланг ва бу ҳақида тегишли мутасаддиларни хабардор қилинг. Жамоани қабул тип ва санасини режалаштириш жараёнига жалб этинг. Қабуллар ҳақида олдиндан бохабар қилинг.	Қўшимча транспорт зарур
Қўллаб-қувватлаш мақсадидаги назорат	ДПМ назорати мунтазам олиб борилмайди.	Навбатдаги ойлик ҳисоботда мунтазам назорат ташрифлари амалга оширилишини, ҳамда назорат ташрифларини ўтказиш жадвалининг нусхасини сўранг.	Туман боسقичида тумандаги назорат ташрифлари режасини янгилаш, ҳамда ташрифларнинг жадвалини жўнатиш зарур.
Жамоанинг хизмат кўрсатувчилар билан алоқаси	Маҳаллий жамоа янги туғилган чақалоқларни ва эмланмасдан қолиб кетганларни аниқлашда ва кузатиб боришда иштирок этмайди.	Жамоа вакиллари орасидан вакцинация учун қабуллар пайтида кўмаклашувчи, ҳамда вакцинация олмасдан қолиб кетганларни кузатиб боришда ва янги туғилган чақалоқлар ҳақида ҳисоботлар тайёрлашда ёрдам бериши мумкин бўлган кишиларни танланг.	
Мониторинг ва маълумотлардан ҳатти-ҳаракат учун фойдаланиш	ДПМ мониторинг учун харитадан фойдаланмайди	ДПМ да мониторингнинг қозғоҳ харитасини тайёрланг.	Мониторингнинг компьютердан чиқарилган/босма харитасини тайёрланг ва барча ДПМ ларга тарқатинг
Режалаштириш ва ресурсларни бошқариш	Охириг чорақда омборда АС вакцинаси йўқ	ДПМ да муфассал омборхона ҳисоб-китобини йўлга қўйинг. Ойлик ҳисоботда вакциналар ва усқуналар миқдори ҳақида ахборот беринг, ҳамда захира даражаси паст бўлган керакли материалларга буюртма беринг.	Ойлик ҳисоботлар ва назорат ташрифлари маълумотлари асосида ДПМ омборхонасидаги захира даражасини мониторинг қилиб бординг. ДПМ ҳисоботидан олинган маълумотлар бўйича зарур ҳатти-ҳаракатларни кўринг.

3-ИЛОВА: **ЕТИБ БОРИШ ҚИЙИН ҲУДУДЛАРГА/АҲОЛИГА ХИЗМАТ ТАҚДИМ ЭТУВЧИ ДПМ ЛАР УЧУН МАХСУС КЎРСАТМАЛАР**

Умумий муаммолар

- Аҳоли ҳақидаги маълумотлар ноаниқ (бу айниқса муқим яшамайдиган, яшаш манзилини ўзгартириб турувчи аҳолининг муайян қатламларига тааллуқли)
  - Хариталар замонавий эмас ва унда янгидан барпо этилган аҳоли турар жойлари, ҳамда айрим чекка манзилгоҳлар акс этирилмаган
  - Айрим жамоалар ДПМ хизматидан унчалик хушламасдан фойдаланишади
- Етиб бориш қийин ҳудудларга/аҳолига иммунизация хизматини тақдим этишнинг таклиф этилаётган

ечимлари

1. *Етиб бориш қийин ҳудудларнинг харитасини тайёрланг*

- ДПМ нинг махсус харитасида қишлоқлар ёки шаҳарлардаги етиб бориш қийин манзилгоҳларни қизил ранг билан белгиланг.

2. *Етиб бориш қийин ҳудудларнинг аҳолисига баҳо беринг*

- 5 ёшгача бўлган аҳоли тўғрисида тўлиқ тасаввурга эга бўлиш учун полиомиелит ёки қизамиққа қарши амалга оширилган аввалги вакцинация компаниясининг натижалари билан танишиб чиқинг.
- Етиб бориш қийин ҳудудларнинг аҳолиси билан учрашинг ва аҳоли сонини аниқ билиш учун манзилгоҳдаги хонадонлар сонини ҳисобга олишда улардан ёрдам сўранг.
- Агар аҳолининг мобиллик даражаси жуда юқори бўлса аҳоли сонини аниқ билиш учун манзилгоҳ аҳли билан мунтазам учрашиб туринг.

3. *Иммунизация дастуридан баҳрамандликни яхшилашнинг режаси тузинг*

- Иммунизация дастуридан баҳрамандликни яхшилаш ва фойдаланиш учун қанақа ўзгартиришлар зарурлигини ҳал этинг:
- ДПМ да катта миқдордаги қабулларни амалга оширишга зарурият борми?
- Жойларга чиқиб катта миқдордаги қабулларни амалга оширишга зарурият борми?
- Иммунизация ўтказиш вақти ва частотасини, ҳамда аутрич-сайтлар жойини муҳокама этиш учун жамоа билан учрашинг.
- Иложи борича дастурда иштирок этишлари, ҳамкорлик қилишлари учун маҳаллий НТ ларни таклиф этинг.
- Жамоа ишончини қозониш учун хизматлар мунтазам равишда тақдим этилиши зарур.

4. *Қабулга қўшиш учун яна қанақа тадбирлар зарурлигини ҳал этинг*

- Агар имконияти бўлса, етиб бориш мураккаб бўлган аҳолининг қабулини ўтказишга қўшимча, масалан, кроватга ёпиладиган чивинга қарши пашшахоналарни, антигельминт препаратларни, озиқ-овқатга қўшимчаларни тарқатиш каби яна қанақадир тадбирлар киритиш зарурлигини ўйлаб кўринг.

5. *Мониторинг олиб боринг ва кейинги ҳатти-ҳаракатларга киришинг*

- Бутун жамоа қамраб олинганми ёки йўқлигини аниқлаш учун ой мобайнида олинган натижаларни кўриб чиқинг
- Жамоа билан иммунизация дастури натижаларини муҳокама этиш ва ҳали вакцинация қилинмаганларни уни қабул қилишга ундаш учун мунтазам мулоқотда бўлинг.

6. *Ҳисоботлар тузинг*

- Туман босқичига тақдим этиладиган ойлик ҳисоботга шаҳардаги етиб бориш мураккаб бўлган аҳоли қатлами қай даражада қамраб олинганлиги ҳақидаги ахборотни киритинг ва зарурият мавжуд бўлса қўшимча ресурслар сўранг.

2 ТУМАН БОСҚИЧИ УЧУН МЎЪЖАЗ РЕЖА ТУЗИШ

- 1-қadam. Ишнинг устувор жиҳатларини аниқлаш учун туман миқёсидаги маълумотларни таҳлил этиш
- 2-қadam. Барча ДПМ ларни ва сафардаги эмлаш билан қамраб олиш нуқталарини (аутрич-сайтларни) акс этириш учун хариталар тайёрлаш
- 3-қadam. Туманнинг ишчи режасини тайёрлаш
- 4-қadam. Ресурсларга бўлган талабни баҳолаш
- 5-қadam. Мунтазам мониторингни ва эришилган муваффақиятларни кузатиб боришни/изоҳланишини амалга ошириш
- 6-қadam. Келгусидаги тадбирларни эришилган муваффақиятлар кузатуви/талқини асосида ўтказиш

Туман босқичида мўъжаз режани ишлаб чиқиш учун зарур бўладиган қадамларнинг қисқача баёни

Аҳамиятли ҳолат. «Қуйидан юқорига» ёндошувини қўлланг: ДПМ ларнинг хизмат кўрсатиш бўйича мўъжаз режаларини жамлаб туман босқичи учун режа ишлаб чиқинг

- Туман босқичи учун мўъжаз режани ишлаб чиқишда «қуйидан юқорига» ёндошуви
  - ДПМ га ўз мўъжаз режасини тузишда ёрдам беринг
  - ДПМ ларнинг хизмат кўрсатиш бўйича барча ишчи режаларини тўпланг ва туман босқичи учун режа ишлаб чиқишда фойдаланинг
  - Туман тадбирларини, жумладан ДПМ ларни қўллаб-қувватлаш бўйича тадбирларни режага киритинг
  - Бюджетни қўшинг: барча тадбирлар учун ресурслар
  - Мониторингни ва кейинги тадбирларни режалаштиринг

2-қисмда Биз «қуйидан юқорига» ёндошувидан фойдаланамиз: Туман босқичи учун мўъжаз режа барча ДПМ ларнинг хизмат кўрсатиш бўйича мўъжаз режаларини жамлаш, кейин эса туман босқичида амалга ошириладиган тадбирларни қўшиб чиқиш йўли билан тайёрланади. Бундан ташқари туман босқичида ресурслар мавжудлигини таъминлаш зарур.

Демак, туман босқичи учун мўъжаз режа тузишда бажарилиши талаб этиладиган қадамлар, тумандаги барча ДПМ ларнинг ўз мўъжаз режаларини тузиб бўлганликларини кўзда тутати.

Туман босқичида мўъжаз режани ишлаб чиқиш учун зарур бўладиган 6 та қадам

Эътибор беринг, туман босқичидаги таҳлилнинг асосий қадамлари ва харитани яратиш ДПМ доирасида амалга ошириладиган қадамларга жуда ўхшаш, бироқ туманда буларга қўшимча тарзда ресурсларга бўлган талабни баҳолаш, ҳамда мониторингни амалга ошириш, назорат олиб бориш ва мунтазам равишда ҳатти-ҳаракатларни бажариш зарур.

1. Ишнинг устувор жиҳатларини аниқлаш учун туман миқёсидаги маълумотларни таҳлил этиш
2. Барча ДПМ ларни ва аутрич-сайтларни акс этириш учун хариталар тайёрлаш
3. Туманнинг ишчи режасини тайёрлаш
4. Ресурсларга бўлган талабни баҳолаш
5. Мунтазам мониторингни ва эришилган муваффақиятларни кузатиб боришни амалга ошириш

- Ҳисоботларни муҳокама қилиш ва омбордаги захиралар ва бошқа ресурслар етарлилигини кафолатлаш учун ҳар ойда йиғилишлар уюштириш
- Эришилган муваффақиятларни ҳар чорақда муҳокама этиш – мақсадга эришилганлиги-йўқлигини ёки унинг бажарилиши юзасидан қандайдир ўзгартиришлар амалга оширилиши зарурлигини аниқлаш учун тадбирларни шарҳлаш
- Эришилган натижалар бўйича тескари алоқани таъминлаш
- 6. Келгусидаги тадбирларни эришилган муваффақиятлар кузатуви асосида ўтказиш
- Ҳисоботларнинг чуқур таҳлили ёрдамида маълумотларнинг сифатини кафолатлаш
- Камчилликлар асосида ётувчи муаммоларни аниқлаш ва ечимини таклиф этиш
- Зарурият бўлса ёрдам кўрсатиш учун назорат ташрифларини режалаштириш.

1 Ишнинг устувор жиҳатларини аниқлаш учун туман миқёсидаги маълумотларни таҳлил этиш

Аҳамиятли ҳолат. *Ўз туманингизнинг устувор жиҳатларини биласизми? туман бўйича маълумотларни таҳлил этиш Сизга устувор жиҳатларни аниқлаш имконини беради*

Ишчи режани тайёрлаш жараёнида биринчи қадам сифатида туман ДПМ лари томонидан сўнги 12 ой мобайнида тақдим этилган ҳисоботлардаги маълумотларни таҳлил этиб чиқиш зарур. Бу жараён ДПМ бўйича қўлланмада ёритилган, бироқ туман босқичида баҳрамандлик ва ҳар бир ДПМ нинг фойдалана олиши муаммоларини аниқлаш, ҳамда вакцинация ўтказилганлар сонини ҳисоблаш ва вакцинация олган болалар сонига қараб устувор ДПМ лар рўйхатини тузиш тақозо этилади (1-жадвал, 1-қисм).

Туман миқёсидаги маълумотларни 1-жадвалдан фойдаланиб таҳлил этиш зарур. Таҳлил усули худди ДПМ босқичидагидақа бўлади, бироқ 1-устундаги барча ДПМ лар рўйхатидан бошланади. Жадвал турли антигенлар учун ва якунигача эмланмаган болаларга нисбатан қўлланиладиган тадбирлар тизими учун мослаштирилиши мумкин. Маълумотларнинг ҳар бир ДПМ да фойдаланиладиган маълумотларга мувофиқ келишига ишонч ҳосил қилинг. Охириги устунда ДПМ лар рўйхати бўлиб, энг биринчи ўринни хизмат кўрсатиш ҳудудида вакцинацияни олишмаган болалар сони энг кўп аниқланган ДПМ эгаллайди.

2 Барча ДПМ ларни ва сафардаги эмлаш билан қамраб олиш нуқталарини (аутрич-сайтларни) акс эттириш учун хариталар тайёрлаш

Аҳамиятли ҳолат. *Харитага барча ДПМ лар тўғри туширилганми? Харитада барча манзилгоҳлар ва жамоалар акс эттирилганлигига ишонч ҳосил қилинг*

Туман харитасида акс этиши зарур:

- Туманнинг бутун ҳудуди.
- Ҳар бир ДПМ ва унга мансуб ҳудуд.
- Йўллар, шаҳарлар, қишлоқлар, ҳамда бошқа рельеф ва мўлжалларга (ориентирларга) доир тафсилотлар.
- Агар имконияти бўлса устувор манзилгоҳларни белгилаш учун 1-жадвалдаги маълумотлардан фойдаланинг.

1-поғона: **Ўз туманингизнинг оддий харитасини чизинг. Масштаб муҳим эмас, лекин унда туман рельефининг бутун муҳим тафсилотлари туширилиши лозим. Харитага қуйидаги ахборотларни туширинг:**

ҳар бир қишлоқни, шаҳарни ва ДПМ ни;
 ҳар бир қишлоқдаги ва шаҳардаги умумий аҳоли сонини ва мақсадли аҳоли сонини*;
 маълум бўлган барча юқори хавfli жиҳатларни ёки устувор жиҳатларни;
 йўллارни;
 географик мўлжалларни (дарёлар, ирмоқлар, тоғлар).

2-поғона: Харитадан ва ҳар бир ДПМ қабул жадвалидан фойдаланиб Сиз хизмат кўрсатаётган тумандаги ҳар бир қишлоқ/шаҳарга хос бўлган қабул типини (ДПМ да, жойларга чиқиб, сайёр) кўрсатинг.

Ҳарfli қисқартмалардан — F (ДПМ да), O (жойларга чиқиб) ва M (сайёр) фойдаланиб, ҳар бир қишлоқда ёки шаҳарда қабулнинг қандай типини амалга оширилишини харитага туширинг. Жойларга чиқиб ва сайёр типдаги қабуллар учун ушбу ҳудудларга бориш, элтиш (транспортировка) қандай тартибда амалга оширилишини стрелкалар ёрдамида кўрсатинг. 2-расмда ушбу модул учун 2 босқичда тайёрланган туман харитасининг намунаси келтирилган. Реал ҳаётда Сизга барча маълумотлар (аҳоли, рельеф хусусиятлари ва қабул типини) акс эттирилган битта харита даркор бўлади. Бироқ шаҳардаги манзилгоҳлар учун ДПМ лар жойлашуви ва аҳоли тақсимланиши акс эттирилган харита тайёрланиши мантиқан тўғри бўлади.

2-расм. Барча ДПМ лар, қишлоқлар/шаҳарлар, умумий аҳоли, мақсадли аҳоли ва қабул типини акс эттирилган туман харитасининг намунаси

Ушбу намуна 2 босқичда тайёрланган. Биринчи харитада аҳоли сонини ва рельефнинг асосий хусусиятлари, иккинчи харитада эса аҳолининг барча мақсадли гуруҳларига вакцинация ўтказиш учун қўлланиладиган қабул типини кўрсатилган. Реал ҳаётда барча маълумотлар битта харитада акс эттирилиши даркор.

* Ушбу мисолда биз мақсадли аҳоли сонини ҳисоблаш учун умумий аҳоли сонидан 4% ини олдик, лекин турли ҳолатларда ушбу фоизлар нисбати турлича бўлиши, яъни тафоеут қилиши мумкин. Агар Сизда аҳоли сонини ҳақиқатда маълумотлар бўлмаса, аввал ўтказилган Миллий эмлаш кўнлари ҳисоботларидан ушбу маълумотларни олишга уриниб кўриш лозим. Уларда одатда ҳар бир қишлоқдаги (аҳоли пунктидаги) эмишнинг ҳар бир серияси чоғида қамраб олинган 5 ёшгача бўлган болалар сонини кўрсатилади. Агар умумий сонини 5 га бўлса чақалоқларнинг тахминий сонини, яъни мақсадли гуруҳнинг сонини келиб чиқади.

3 Туманнинг ишчи режасини тайёрлаш

Аҳамиятли ҳолат. Туманнинг режасида ДПМ да ва туман босқичида амалга ошириладиган қабуллар, ҳамда туман босқичида ўтказиладиган бошқа тадбирларни кўрсатиш зарур

Туманнинг режаси икки қисмдан иборат бўлиши даркор:

Воқеалар тақвими, унга тумандаги ДПМ лар томонидан ўтказиладиган барча қабуллар киритилади. У назорат ташрифларини ўтказиш, туман бўйича вакциналар ва ускуналарни етказиб бериш жадвалларини тузишда ёрдам беради.

Тумандаги тадбирлар режаси, унда туман босқичи жавобгар бўлган барча тадбирлар рўйхати келтирилган.

3.1 Туманнинг воқеалар тақвими тайёрланг (7-жадвал)

3.1.1 Барча ДПМ лар ишчи режасидан олинган ахборотни умумлаштиринг ва тақвим кўринишида тақдим этинг

Тақвимда тумандаги ҳар бир ДПМ да амалга ошириладиган қабулларни кўрсатинг (мисол тариқасида 7-жадвалга қаранг).

Гистограммани тайёрлаш ва талқин этиш ўнғай. У бир неча тумандаги оддий сонларни, кўрсаткичларни ёки фоизларни акс эттириш учун, ёки қатор турли кўрсаткичлардан иборат бўлган мажмуавий (комплекс) таҳлилни амалга ошириш учун қўлланилиши мумкин. Иложи борича гистограммада таҳлил этилаётган давр (шу жумладан йил) ҳақидаги маълумотни киритиш зарур.

3.1.2 Қандай қабуллар учун туман босқичининг қўллаб-қувватлаши талаб қилинишини аниқланг

Барча ДПМ ларнинг ишчи режаларини кўздан кечиринг ва қандай қабуллар учун туман босқичининг қўллаб-қувватлаши талаб қилинишини аниқланг. Воқеалар тақвимида ушбу қабулларни бошқача тусда белгилаш мумкин. Иложи борича кўпроқ, жумладан қўллаб-қувватлаш талаб қилинадиган ДПМ номини, қўллаб-қувватлаш типини кўрсатиб ахборотни тақдим этинг.

3.1.3 Аниқланган устуворликларга мувофиқ назорат ташрифларини кўшинг

Воқеалар тақвимида назорат ташрифларини кўрсатинг. Агар мумкин бўлса, ташриф кунини айнан қабул ўтказиладиган кун билан бир кунга режалаштиринг. Устувор манзилгоҳлар учун етарлича миқдордаги ташрифлар режалаштирилганлигига ишонч ҳосил қилинг. 7-жадвалда назорат ташрифлари «S» ҳарфи билан белгиланган.

3.1.4 Ҳар бир ДПМ га вакцина, хавфсиз инъекция учун ускуналар ва бошқа материаллар етказиб бериладиган санани белгиланг

Воқеалар тақвимида ойнинг қайси кунда ҳар бир ДПМ га вакцина, хавфсиз инъекция учун ускуналар ва бошқа материаллар етказиб берилишини белгиланг.

3.2 Туман босқичи учун тадбирлар режасини тузинг

3.2.1 Кейинги чоракда туман босқичида ўтказилиши режалаштирилаётган барча тадбирларни кўрсатинг

Туман масъул бўлган тадбирлар:

- Туман томонидан қўллаб-қувватлаш талаб этиладиган муаммолар ечимига, етиб бориш мураккаб бўлган ҳудудларга, муаммоли жиҳатларга қаратилган барча тадбирларни кўрсатинг. Барча ахборотлар ДПМ лар бўйича тақсимланиб, санани, ҳамда масъул шахсни кўрсатиб тақдим этилиши шарт.
- Бутун туман миқёсида ўтказилаётган барча тадбирларни — иммунизация бўйича қўшимча тадбирларни, учрашувларни, тренинглари ва бошқа шу кабиларни кўрсатинг.

(8) жадвални тўлғазинг,

- 1) Биринчи устунда барча ДПМ ларни санаб ўтинг,
- 2) Кейинги устунда ДПМ лар бўйича тақсимлаб туман босқичининг қўллаб-қувватлаши талаб этиладиган тадбирларни кўрсатинг:
  - Туман томонидан қўллаб-қувватлаш талаб этиладиган етиб бориш мураккаб бўлган ҳудудлардаги муаммоларни ва бошқа муаммоли жиҳатларни ҳал этишга қаратилган тадбирлар (3-жадвал, ДПМ учун қўлланма)
  - Туман томонидан қўллаб-қувватлаш талаб этиладиган RED муаммоларини ҳал этишга қаратилган тадбирлар
- 3) «Ой» устунда ушбу тадбирлар ўтказиладиган санани кўрсатинг.
- 4) «Масъул шахс» устунда туман босқичида тадбирлар ўтказилишига ким жавобгар бўлишини кўрсатинг.
- 5) «Туман босқичидаги тадбирлар» устунда бутун туман миқёсида ўтказиладиган тадбирларни (ҳар ойдаги учрашувлар, тренинглари, иммунизация бўйича қўшимча тадбирлар, компаниялар ва бошқалар), ҳамда уларни ўтказиш саналарини кўрсатинг.
- 6) Бутун туман миқёсида ўтказиладиган тадбирларга ким масъул бўлишини кўрсатинг.

7-жадвал: Тадбирлар тақвимига мисол

JANUARY

Health Centre	Mon	Tues	1 Wed	2 Thu	3 Fri	4 Sat	5 Sun	6 Mon	7 Tue	8 Wed	9 Thu	10 Fri	11 Sat	12 Sun	13 Mon	14 Tue	15 Wed	16 Thu	17 Fri	18 Sat	19 Sun	20 Mon	21 Tue	22 Wed	23 Thu	24 Fri	25 Sat	26 Sun	27 Mon
M			Food M S														Outreach #1 S						Outreach #1 S						
E			Food E S		Outreach #1 S													Food E S											
C			Food C S		Outreach #1 S													Food C S											
B			Food B S		Outreach #1 S													Food B S											
A			Food A S		Food A S					Food A S	Food A S	Food A S					Food A S						Food A S						

Key activities for January based on data analysis: Supply – Review stock recording system in all health centres | Staff – Register training and support | Service – Meeting with community leader

FEBRUARY

Health Centre	Mon	Tue	3 Mon	4 Tue	5 Wed	6 Thu	7 Fri	8 Sat	9 Sun	10 Mon	11 Tue	12 Wed	13 Thu	14 Fri	15 Sat	16 Sun	17 Mon	18 Tue	19 Wed	20 Thu	21 Fri	22 Sat	23 Sun	24 Mon	25 Tue	26 Wed	27 Thu	28 Fri	29 Sat	30 Sun	
M			Food M S									Outreach #1 S							Outreach #1 S												
E			Food E S		Food E S		Outreach #1 S													Food E S											
C			Food C S		Food C S		Outreach #1 S													Food C S											
B			Food B S		Food B S		Outreach #1 S													Food B S											
A			Food A S		Food A S		Food A S					Food A S							Food A S							Food A S					

Key activities for February based on data analysis: Supply – Review cold chain management system | Staff – | Service –

MARCH

Health Centre	Mon	Tue	3 Mon	4 Tue	5 Wed	6 Thu	7 Fri	8 Sat	9 Sun	10 Mon	11 Tue	12 Wed	13 Thu	14 Fri	15 Sat	16 Sun	17 Mon	18 Tue	19 Wed	20 Thu	21 Fri	22 Sat	23 Sun	24 Mon	25 Tue	26 Wed	27 Thu	28 Fri	29 Sat	30 Sun	31 Mon
M			Food M S									Outreach #1 S							Outreach #1 S												
E			Food E S		Food E S		Outreach #1 S													Food E S											
C			Food C S		Food C S		Outreach #1 S													Food C S											
B			Food B S		Food B S		Outreach #1 S													Food B S											
A			Food A S		Food A S		Food A S					Food A S							Food A S							Food A S					

4 Ресурсларга бўлган талабни баҳолаш

Аҳамиятли ҳолат. *Туман бюджети икки қисмга бўлинади:*

- Барча қабулларни ўтказиш учун харажатлар
- Жорий харажатлар, жорий хизмат кўрсатиш бўйича харажатлар, ўқитишга, ижтимоий сафарбарлик ва коммуникация, дастурларни бошқариш ва бошқа шу кабиларга харажатлар

ДПМ ишчи режасида кўрсатилган талабларга, ҳамда туман босқичидаги бошқа талабларга асосланиб туман бюджетини тайёрлаш лозим. Қуйида келтирилган жадвалларда фақат мисоллар берилган. Ҳар бир ҳолатда бюджетни тузишнинг ўзига мос усули қўлланилиши мумкин.

- 9-жадвал:
- Жойларга чиқиб қабулни, ҳамда мунтазам тадбирларни ўтказишга бюджетни тайёрлаш бўйича намуна
- Жорий харажатлар учун намуна ва бошқалар.
- 10-жадвал

Тушуниб етиш учун саволнома, туман бюджетига барча харажатлар киритилганми. Туман тасарруфида бўлган маблағ барча тадбирларни ўтказиш учун етарлик бўлмалиги мумкин. Табиийки, устувор, айниқса ҳали вакцинацияни олмаган шахсларга қаратилган тадбирларни аниқлаш зарур бўлади.

Қўриб чиқиш учун саволлар

1. Ўтган йилги бюджетни қайтадан текшириб чиқинг, ҳамда аниқланг: молиявий ва бошқа талаб қилинган ресурслар етарлик бўлганми, ўз вақтида ажратилганми?
2. Туман босқичи ёки ундан ташқарида пул тушишида муаммолар юзага келганми? Агар ҳа бўлса, вазиятни қандай яхшилаш мумкин?
3. Ўтган йилга нисбатан қўшимча маблағ ажратилишини талаб қилувчи қандай қўшимча тадбирлар (масалан, жойларга чиқилганида катта миқдордаги қабул) киритилди?
4. Иммунизация дастурини амалга ошириш учун маҳаллий ресурсларни (масалан, маҳаллий ҳамкорлар жойлардаги қабулни ўтказиш учун транспорт ажратишлари мумкинми) сафарбар этиш мумкинми?
5. Айрим масалаларни янада самаралироқ бажариш ва ресурсларни тежаш мумкин эмасми (масалан, вакциналарни етказиб беришни ташрифлар ёки тренинглари билан биргаликда амалга ошириш)?
6. Вилоят ёки давлат миқёсида ҳал этиладиган қўшимча маблағни қандай сўралади?
7. Сайёр қабулларни ўтказиш учун туман ёки бошқа ДПМ лар қандай ҳисса қўшишлари мумкин?

7-МОДУЛЬ

RED стратегиясини ҳаётга тадбиқ этиш. Мўъжаз режа тузиш бўйича туман тиббиёт ходимлари учун қўлланма

9-жадвал: Туманнинг чораклик (3 ойга) бюджетини тайёрлаш учун намуна Туман бюджети

Марказий ДПМ/қишлоқда	Йиллик мақсадли қабуллар	Инсон ресурслари	Транспорт		
			Машина учун ёнилғи	Мотоцикл учун ёнилғи	Автобус билетининг баҳоси (қабуллар сони х қабулдаги киши сони х билетининг ўртача баҳоси)
		Жойлардаги қабулларга хизмат кўрсатувчи ходимлар сони (қабулдаги киши сони х қабуллар сони х хизмат кўрсатиладиган ҳудуд)			
Жойларга чиқиб					
Жами					
Сайёр					
Жами					

ДПМ	Жорий хизмат кўрсатиш			Ўқитиш		Ижтимоий сафарбарлик ва коммуникация			Дастурни бошқариш		
	Совуқлик занжири қўллаб-қувватлаш учун жорий харажатлар	Бино	Машиналар, мотоцикллар, велосипедлар	Доимий хизматга	Компанияга	Жамоа билан учрашув	Давлатнинг манзили тизимларини харид қилиш	плакатларни, буклетларни чоп этириш	Ҳар ойдаги учрашувлар	Копьютерлар ва канцтоварлар	Тескари алоқа (ойлик ахборот хати)
ЖАМИ											

Вакциналар, шприцлар ва хавфсизлик контейнерлари вилоят ёки давлат бюджетидан молиялаштирилади ва тақдим этилади деб қаралмоқда

Ҳар бир ҳудудни қамраб олиш стратегиясини ҳаётга тадбиқ этиш. Мўъжаз режа тузиш бўйича туман тиббиёт ходимлари учун қўлланма

10-жадвал: Чораклик (3 ойга) бюджетни тайёрлаш учун саволнома
Бюджетни тайёрлаш учун саволнома

Харажатлар тоифаси	
Доимий тадбирларга мунтазам харажатлар	
Ходим	
Хизматкўрсатиш ҳудудига. Жойларга чиқиб қабул ўтказиш ва сайёр вакцинация қабуллари учун команда, ҳамда кўнгилчилар	
Хизматкўрсатиш ҳудудига. Назорат ва мониторинг ўтказиш	
Транспорт	
ДПМ гача вакциналарни етказиб бериш	
Жойларга чиқиб тадбирлар ўтказиш	
Раҳбарлик	
Жорий хизмат кўрсатиш ва устама харажатлар	
Совуқлик занжирини қўллаб-қувватлаш ва унга жорий хизмат кўрсатиш учун жорий харажатлар	
Бошқа капитал ускуналарга жорий хизмат кўрсатиш	
Бино учун устама харажатлар (электр энергияси, сув ва бошқалар)	
Ўқитиш	
Ижтимоий сафарбарлик ва коммуникация	
Дастурни бошқариш	
Доимий тадбирларга бошқа мунтазам харажатлар	
Доимий тадбирларга капитал харажатлар	
Совуқлик занжири ускуналари (масалан, совутгич, совутиш камераси ёки вакциналарни ташиш учун контейнер)	
Бошқа капитал ускуналар (масалан, компьютерлар)	
Компаниянинг эксплуатация харажатлари	
Полиомиелит	
Қизамиқ	
Сариқ иситма	
Оналар ва болалар қоқшоли	
Бошқа компаниялар	

5 Мунтазам мониторингни ва эришилган муваффақиятларни кузатиб боришни/изоҳланишини амалга ошириш

Аҳамиятли ҳолат. *Қуйидагилар ёрдамида мунтазам мониторингни ва эришилган натижаларни кузатиб боришни амалга оширинг:*

- *Ойлик ҳисоботлар*
- *Мониторинг диаграммаси*
- *Чораклик муҳокамалар*
- *Қўллаб-қувватлаш мақсадидаги назорат ташрифлари*

а) Ойлик ҳисоботлар. Барча ДПМ лар ҳар ойда ўз ҳисоботларини туманга жўнатадилар. Мазкур ҳисоботларда дастур доирасидаги тадбирларни ўтказиш учун фойдаланилиши мумкин бўлган кўплаб ахборотлар мавжуд (масалан, касалликнинг эпидемик чақнаши чоғидаги тескари алоқа, бирон қишлоқда қолдириб юборилган қабулни ўтказиш жадвалини тузиш). Маълумотлардан мониторингнинг бажарилиш кўрсаткичларини ҳисоблашда фойдаланиш мумкин (мисоллар 11-жадвалда келтирилган). Тумандаги ойлик йиғилишларни ўтказиш пайтида барча ДПМ лардан олинган маълумотларни муҳокама этиш мумкин.

б) Ишчи режаларнинг чораклик муҳокамаси. Чораклик муҳокама — соғлиқни сақлаш тизимининг туман босқичи раҳбарияти ва ДПМ лар ходимлари иштирокидаги йиғилиш. У ҳар уч ойда (чоракда) ўтказилади ва унда нима амалга оширилди, қайси тадбирлар амалга оширилмасдан қолди, ҳамда муаммоларни ҳал этиш учун қандай чоралар кўрилиши муҳокама этилади. Натижада туман миқёсида ҳатти-ҳаракатларнинг режаси қайта кўриб чиқирилиши ва янгиланиши зарур.

Чораклик муҳокама жараёни

- Чораклик муҳокамалар жадвалини олдиндан тузиб қўйинг.
- ДПМ ходимлари ўзларининг қабулни амалга ошириш режаларини, ишчи режаларини, мониторинг диаграммаларини, ҳамда режадаги ўз вақтида амалга ошира олинмайдиган қабуллар рўйхатини, сабабини кўрсатган ҳолда йиғилишга олиб келишлари лозим.
- Ҳар бир ДПМ нинг мониторинг диаграммасида кўрсатилгандек ишнинг бажарилиш шарҳи:
  - а) баҳрамандликни ва эмлашни якунига етказмасликни, ҳамда вакцинациялар бўйича барча қабулларни амалга оширишни муҳокама этиш
  - б) ДПМ да дуч келинаётган бошқа муаммоларни муҳокама этиш (масалан, вакциналар етишмаслиги, совуқлик занжири ёки транспорт муаммолари)
- Қабулни амалга ошириш режаларини ва ишчи режаларни қараб чиқинг. Етарли миқдорда қабулни ўтказиш режалаштирилганми ва улар жамоа томонидан самарали фойдаланиладими. Бундан ташқари зарурият бўлса ўзгартиришлар киритинг.
- Муаммо турини ва хизматни тақдим этишга доир билимни эътиборга олиб ўзгартиришга доир бошқа керакли тадбирларни муҳокама қилинг. У ёки бу тадбирни амалга ошириш учун масъул ходим аниқ кўрсатилиши зарур. Ушбу маълумотлар туман ва ДПМ нинг яқин уч ойлик ишчи режасига киритилиши зарур.
- Қабулни ўтказиш сифатини қандай ошириш, ҳамда коммуникацияни, хавфсизликни, чиқиндилар утилизациясини ва бошқа шу кабиларни қандай яхшилаш мумкинлигини муҳокама қилинг.
- Туман учун устувор ҳисобланувчи вазифаларнинг кўриб чиқилиб тўғрилган рўйхатини келишиб олинг.
- Янги устувор вазифаларга мувофиқ ташрифларни амалга ошириш жадвалига ўзгартиришлар киритинг.

с) Қўллаб-қувватлаш мақсадидаги назорат ташрифлари. Бу жойларга чиқиб мониторинг ўтказиш воситаси ҳисобланади. Ушбу ташрифлар чоғида жойларда ўқитишни амалга ошириш, бу ердаги долзарб муаммо ва саволларни кейинчалик туман босқичида муҳокама этиш учун ёзиб олиш мумкин.

д) Маълумотлар сифатининг кафолати. Қуйида келтирилган бир неча оддий усуллар маълумотларнинг яхши сифатини кафолатлаши мумкин. Улардан юқорида айтилган чораклик йиғилишларни ўтказиш чоғида фойдаланиш мумкин.

1. Суратда келтирилган рақам тўғрими? Киритилган вакцинанинг барча дозалари ҳақида ва бошқариладиган инфекцияларнинг барча ҳолатлари ҳақида хабар берилганми? Бу тахлит текширувларни ДПМлар ҳисоботи тўлиқлигига ойдинлик киритишдан, масалан барча ДПМ лардан барча ҳисоботлар олинганми-йўқлигини аниқлашдан бошлаш тавсия этилади. Буни кузатиб боришнинг оддий воситаси устунларга ДПМ лар, қаторларга эса ойлар туширилган жадвал ҳисобланади.

11-жадвал: Ҳисоботлар тўлиқлиги ва уларнинг вақтида тақдим этилганлигини кузатиб боришга кўмаклашувчи жадвал

Ойлар	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Жами
ДПМ													
A	✓												
B		✓											
C	✓	✓											
D	✓	✓											
E	✓												

Эслатма: Жадвалдаги маълумотлардан кўрииб турибдики, В ДПМ январь ойи учун, А ва Е ДПМ лар февраль ойи учун ҳисобот тақдим этишмаган.

2. Асосда (махражда) келтирилган рақам тўғрими? Хизмат кўрсатиш ҳудудида яшовчи барча оналар ва болалар ДПМ рўйхатида киритилганми? Вилоятингизда яшовчи барча аҳолининг Сизда аниқ тавсифи-бахоси мавжудми? Аҳоли сони, эҳтиёж қоплатилиши ва шу қабилар ҳақида Сизда мавжуд бўлган маълумотлар ошириб (ҳаддан зиёд юқори баҳоланган) ёки пасайтириб (ҳаддан зиёд паст баҳоланган) кўрсатилганлик эҳтимоллиги йўқми?
3. Турли манбалардаги маълумотлар бир-бирига тўғри келадими? Айнан биронта қишлоқ/манзилгоҳ ҳақидаги маълумотлар ДПМ даги ва тумандаги ҳужжатларда бир хиллигини текширинг. Маълумотлар мос келиши лозим.
4. Ҳисоблар тўғрими? Хатоларга йўл қўймаслик учун барча арифметик ҳисоблаш натижаларини ҳамиша икки мартаба текшириб кўринг. Ҳисобга олиш ҳужжатларидаги барча маълумотлар, рақамлар жамловчи жадвалларга тўғри кўчириб ўтказилганми?
5. Ҳисобга олиш ҳужжатларидан айримларини танлаб олмасдан (тасодифий тарзда) текшириб кўринг. Ушбу ҳисобга олиш ҳужжатларидаги барча маълумотлар жамловчи жадвалларда тўғри акс этирилганми?
6. Чақалоқларни ҳисобга олиш журналини текшириб кўринг. Улар янгиланиб турадими? Ҳисобга олиш журналидаги маълумотлар аҳолини тавсифлаш-баҳолаш маълумотларига мос келадими?
7. Қишлоқдаги/манзилгоҳдаги эҳтиёжни қоплатиш даражасининг тўғрилигини тасдиқлаш учун хонадонларда оддий текширув ўтказинг.

6. Келгусидаги тадбирларни эришилган муваффақиятлар кузатуви/талқини асосида ўтказиш

Аҳамиятли ҳолат. *Ҳатти-ҳаракатлар қабул қилиш ва муаммоларни ҳал этиш учун эришилган натижаларни кузатиб боринг*

Юқорида келтирилган мониторинг ва қайта кўриб чиқиш бўйича барча маълумотлар ўзгартиришга доир қисқа муддатли ва узоқ муддатли тадбирлар амалга оширилишини тақозо этиши мумкин. Ўзгартиришга доир тадбирлар амалга оширилишини тақозо этувчи бир неча мисоллар куйида келтирилган:

i. Қизамиққа қарши вакцинация дастури билан қамраб олишнинг юқорилиги ва қизамиқ билан касалланиш ҳолатлари сонининг кўплиги ҳақидаги хабар/маълумот. Бу куйидагиларни англатиши мумкин:

- умуман олганда қизамиққа қарши вакцинация билан қамраб олиш юқорилигини, лекин болалар қизамиққа қарши эмланмаган айрим манзиллар мавжуд ва шу боис касаллик қайд этиб турилади;
- ҳисоботларда келтирилган вакцинация дастури билан қамраб олиш ҳақидаги маълумотларнинг етарлича аниқликка эга эмаслиги, бу ўз навбатида аҳоли сонини нотўғри баҳолаш оқибати ёки киритилган дозани ҳисоблашдаги хатоликлар оқибати бўлиши мумкин;
- ДПМ ходимлари, уларга тренинглар кам ўтказилиши боис, бошқарилувчи инфекция ҳолатларини етарлича аниқликда аниқлай олишмайди, ёки нотўғри ташхис қўйиш оқибатида касаллик сонини ортиқча кўрсатишади.

ii. Қизамиққа қарши вакцинация дастури билан қамраб олишнинг пастлиги ва қизамиқ билан касалланиш ҳолатлари сонининг камлиги ҳақидаги хабар/маълумот. Бу куйидагиларни англатиши мумкин:

- ДПМ ходимлари, уларга тренинглар кам ўтказилиши боис, бошқарилувчи инфекция ҳолатларини етарлича аниқликда аниқлай олишмайди, ёки нотўғри ташхис қўйиш оқибатида касаллик сонини кам кўрсатишади;
- йирик манзилгоҳларда тиббий хизматдан баҳраманд бўлиш имконияти йўқ ва бошқарилувчи инфекция билан касалланганлиги ҳақидаги маълумот йўқ болалар яшашади;
- ДПМ да ойлик ҳисоботнинг йўқлиги;
- аҳоли сони ҳақидаги баҳонинг ноаниқлиги оқибатида вакцинация дастури билан қамраб олиш ҳақидаги маълумотнинг ноаниқлиги.

Маълумотлар таҳлил этилганидан кейин чиқарилган хулосалар асосида қисқа муддатли ва узоқ муддатли тадбирлар режалаштирилиши ва амалга оширилиши мумкин.

Қисқа муддатли тадбирлар:

- ўз ишини яхши йўлга қўя олмаётган манзилларга ташриф буюриш ва уларга қўмаклашиш;
- ДПМ га маслаҳатлар бериш чоғида ишчи режаларга ўзгартиришлар киритиш;
- эпидемик чақнашлар ва ИКНК лар юзасидан текширув олиб бориш;
- ҳисоботлар билан боғлиқ муаммолар туғилганида ёрдам кўрсатиш;
- ДПМ омборида вакцина ва усқуналар миқдорининг етарли эмаслиги ҳақидаги хабарга жавобан тадбирлар қўллаш;
- ДПМ ходимларини заиф манзилларни аниқлаш борасида ўқитиш.

Узоқ муддатли тадбирлар:

- жойларга чиқиб хизмат кўрсатиш доирасини кенгайтириш;
- вакциналарни тақсимлаш режасини ва жадвалини ўзгартириш;
- совуқлик занжирини тиклаш;
- асосни (махражни) аниқлаб олиш мақсадида хизмат кўрсатиладиган ҳудуддаги аҳолини қайтадан рўйхатга олиш;
- жамоалар вакцинация дастурини хайрихоҳлик билан қарши олишлари учун ижтимоий сафарбарликни кучайтириш ва бошқалар;
- жамоада чақалоқларни ва вакцинация ўтказилмаганларни ҳисобга олиш тизимини йўлга қўйиш.

Қабулни амалга ошириш режасидаги исталган ўзгариш (даврийлиги, сана ёки жойнинг ўзгариши) жамоа билан бамаслаҳат ҳолда амалга оширилиши зарур. Мазкур ўзгаришлар ҳақида ота-оналарга олдиндан хабар берилиши лозим.

---

3 ТРЕНЕРЛАР УЧУН ҚЎЛЛАНМА

II-Қисм: туман босқичида мўъжаз режа тузиш

Тумандаги иш режаси 6 қадамдан иборат бўлиб, улар тиббий муассасалар ишчи режаларини умумлаштириб жамлаш эвазига шакллантирилади:

- 1-қадам. Ишнинг устувор жиҳатларини аниқлаш учун туман миқёсидаги маълумотларни таҳлил этиш
- 2-қадам. Барча ДПМ ларни ва сафардаги эмлаш билан қамраб олиш нуқталарини (аутрич-сайтларни) акс эттириш учун хариталар тайёрлаш
- 3-қадам. Туманнинг ишчи режасини тайёрлаш
- 4-қадам. Ресурсларга бўлган талабни баҳолаш
- 5-қадам. Мунтазам мониторингни ва эришилган муваффақиятларни кузатиб боришни/изоҳланишини амалга ошириш
- 6-қадам. Келгусидаги тадбирларни эришилган муваффақиятлар кузатуви/талқини асосида ўтказиш

1-кун

09:00–09:30	Кириш
09:30–11:00	1-қадам: Миқдорий таҳлил
11:00–12:00	2-қадам: Хариталарни тайёрлаш/тафтиш қилиш
12:00–12:30	3-қадам: Етиб бориш мураккаб ва муаммоли туманлар учун ўзига хос/махсус тадбирларни белгилаш
12:30–13:30	Тушлик
13:30–14:30	4-қадам: ДПМ да қабулни амалга ошириш/эмлаш серияларини ўтказиш режасини тузиш
14:30–15:30	5-қадам: «Ҳар бир туманни қамраб олиш» (RED) Стратегияси ёрдамида муаммоларни ҳал этиш
15:30–16:00	Қаҳва ичиш учун танаффус
16:00–17:30	6-қадам: Чорак учун ишчи режа тузиш

2-кун

09:00–10:00	7-қадам: Мониторинг диаграмасидан фойдаланиш
10:00–10:30	8-қадам: Жамоа билан ишлаш ва вакцинация олмаган шахсларни аниқлаш
10:30–11:00	Қаҳва ичиш учун танаффус
11:00–11:30	9-қадам: Ресурсларни бошқариш
11:30–12:00	10-қадам: Самарали ойлик ҳисобот қандай тайёрланади
12:00–13:00	Тушлик

Туман босқичида мўъжаз режа тузиш (ДПМ учун ташкиллаштирилган семинарларда қўлланилмайди)

13:00–14:00	1-қадам: Ишнинг устувор жиҳатларини аниқлаш учун туман миқёсидаги маълумотларни таҳлил этиш
14:00–14:30	2-қадам: ДПМ лар ва аутрич-сайтлар акс эттирилган хариталарни тайёрлаш
14:30–15:30	3-қадам: Туманнинг ишчи режасини тайёрлаш
15:30–16:00	Қаҳва ичиш учун танаффус
16:00–16:30	4-қадам: Ресурсларга бўлган талабни баҳолаш
16:30–17:00	5-қадам: Натижалар устидан мунтазам мониторингни ва кузатувни амалга ошириш
17:00–17:30	6-қадам: Келгусидаги тадбирларни эришилган натижалар талқини асосида ўтказиш

«ҲАР БИР ҲУДУДНИ ҚАМРАБ ОЛИШ» СТРАТЕГИЯСИ АСОСИДА ИММУНИЗАЦИЯ ХИЗМАТИНИ ТАДБИҚ ЭТИШНИНГ МЎЪЖАЗ РЕЖАСИ

Маълумотлар таҳлил этилаётганида кўп бериладиган саволлар

1. Мен аҳолининг мақсадли гуруҳи ҳақидаги қанақа маълумотлардан фойдаланишим зарур?

Мақсадли гуруҳ умумий аҳолининг 2–4% ини ташкил этиши мумкин, лекин ушбу рақам, табиийки, турли мамлакатларда ва турли туманларда бир-биридан фарқ қилади. Турли манбаларда (алоҳини давлат томонидан рўйхатга олиш, нодавлат ташкилотларининг баҳоси, полиомиелит, қизамиқ, ҳамда иммунизация бўйича қўшимча тадбирларнинг натижалари) аҳоли ҳақида келтирилган маълумотларни таққосланг, ва манбалардан қайси бирида энг аниқ рақамлар келтирилганлигини муҳокама қилинг. Илгари ўтказилган миллий эмлаш кунлари ва иммунизация бўйича бошқа қўшимча тадбирлар ҳақидаги ахборотларни қараб чиқинг. Уларда одатда ҳар бир эмлаш серияси жараёнида ҳар бир қишлоқдан қамраб олинган 5 ёшгача болаларнинг сони кўрсатилган. Ушбу рақамни 5 га бўлинг ва Сиз чақалоқларнинг тахминий сонини, яъни мақсадли гуруҳни билиб оласиз.

2. Мен якунигача эмланмаган болалар сонини ҳисоблашнинг қандай усулларида фойдаланишим зарур?

Маълумотлар бир-бирига мос тушиши учун одатда қуйидаги формуладан фойдаланилади: АҚДС1–АҚДС3. Бироқ, шунингдек БЦЖ билан қамраб олиш — қизамиққа қарши вакцина билан қамраб олиш ҳолатидан ҳам фойдаланиш мумкин. Айрим ҳолатларда якунигача эмланмаган болалар сонини баҳолаш усули сифатида АҚДС 3 — қизамиқ ҳолати ҳам фойдали бўлиши мумкин, чунки шу тарзда ота-оналарга болани қизамиққа қарши эмлатиш зарурлиги ҳақида эслатилади.

3. Қишлоқларга алоҳида эътибор қаратиш учун қандай мезонлардан фойдаланиш зарур?

Эмланмаган чақалоқлар сони энг кўп бўлган ҳудуд энг устувор ҳудуд сифатида қаралиши зарур. Бу устуворлик тартибини тузишнинг энг оддий ва ўнғай усулидир, ва айнан шунинг учун ҳам ундан 1-жадвалда фойдаланилган. Бироқ бошқа айрим омиллар ҳам инobatга олинishi мумкин. Бундай омилларга ҳеч қачон вакцинация дастури амалга оширилмаган ҳудудлар, касалланиш даражаси ёки бажарилиш омили юқори ҳудудлар киритилиши мумкин. Буларнинг барчаси бўйича тўғри қарор қабул қилиниши учун маҳаллий шарт-шароитни яхши билиш талаб этилади. Ушбу омилларни 3-жадвалга киритиш мумкин.

Харитани тайёрлаш чоғида энг кўп кўтариладиган саволлар

1. Харитани тайёрлашнинг нима кераги бор?

Харита мутахассисга муайян ДПМ томонидан хизмат кўрсатиладиган ҳудудни кўз ўнгида яққолроқ тасаввур этиш учун ёрдам беради. У, шунингдек, вакцинация бўйича дастурда иштирок этмаган аҳолини аниқлаш учун ҳам қўлланилиши мумкин. Харитадан хизмат кўрсатиш ҳудудидаги ҳар бир чақалоққа вакцинация ўтказиш бўйича қулай стратегия борасидаги (ДПМ да, жойларга чиқиб ва сайёр) қарорни қабул қилиш учун ҳам фойдаланилиши мумкин.

---

2. Мен суратларни ёмон чизаман. Мен ишлаётган ДПМ хизмат кўрсатувчи ҳудуднинг харитасини қандай чизишим мумкин?

Сиз идеал аниқ харитани чизишингиз шарт эмас. Хизмат кўрсатиладиган ҳудуднинг хомаки тасвири бемалол етарли бўлади. Дастлаб жойнинг одатдаги харитасини олиш мумкин. Бироқ полиомиелитни ликвидация қилиш бўйича дастурни ёки бошқа дастурларни амалга ошириш чоғида тайёрланган хариталардан ҳам фойдаланиш мумкин. Дастлаб бундай хариталар бор ёки йўқлигини билинг, кейин эса уларни режали эмлашни мўъжаз режалаштиришда фойдаланиш учун қандай модификация қилиш масаласини ҳал этинг.

3. Ҳар бир алоҳида ҳудуд учун қандай вакцинация стратегияси тўғри келишини мен қандай ҳал этишим мумкин?

Одатда вакцинация стратегияси тўғрисидаги қарорни қабул қилиш учун асосий мезон масофа ва вақт ҳисобланади. Жамоанинг катта-кичиклиги, ходимлар сони, баҳраманд бўлиш мумкин бўлган воситалар, йўллар ҳолати, мақсадли гуруҳнинг ижтимоий-иқтисодий шароитлари каби бошқа омиллар ҳам вакцинация стратегиясини танлашда муҳим аҳамият касб этади. Масалан, шаҳардаги ташландиқ масканлар ДПМ га яқин жойлашиши мумкин, бироқ ота-оналар ҳаддан зиёд бандликлари ва фарзандларини ДПМ га олиб кела олмасликлари боис вакцинацияни жойларга чиқиб ўтказишга тўғри келади.

Қабулни амалга ошириш режасини тайёрлаш чоғида энг кўп кўтариладиган саволлар

1. Қабулни амалга ошириш режаси нега керак?

Бундай режа мақсадли гуруҳ истиқомат қиладиган барча ҳудудларни қамраб олиш учун зарур бўладиган қабулнинг мақбул сонини ва типини аниқлашда асқотади. Ушбу Қўлланмада қабулни амалга ошириш стратегияси ДПМ да, жойларга чиқиб ҳамда сайёр гуруҳлар томонидан амалга ошириладиган учта типга ажратилади. Ҳар бир алоҳида ДПМ нинг қабул режаси туманнинг қабулни амалга ошириш режасига киритилиши мумкин, бу эса зарур ресурслар миқдорини режалаштириш ва назорат ташрифларини амалга ошириш режасини тузиш имконини беради.

2. Ишчи режа ва қабулни амалга ошириш режаси ўртасида қандай фарқ мавжуд?

Қабулни амалга ошириш режаси иш ҳажмини баҳолашга асосланган ва қабуллар сонини, демак бутун мақсадли гуруҳга вакцинация ўтказиш учун зарур бўладиган кунлар/ташрифлар сонини белгилаб беради. Ишчи режада режалаштирилган қабулларнинг қачон, қаерда ва ким томонидан амалга оширилиши кўрсатиб берилади. Бундан ташқари, ишчи режада ДПМ да режалаштирилган вакцинациялар билан боғлиқ тадбирлар (масалан, жамоаларга ташрифлар, ўқитиш ва бошқалар) кўрсатилади. Қабул режасидан асос сифатида фойдаланиб, қабул режасини қандай амалга оширишнинг барча тафсилотлари келтирилган ишчи режа тузилади.

3. Биз ишлайдиган ДПМ да вакцинация ўтказиладиган қабул ҳар куни амалга оширилади. Қабул режасини тузишнинг бизга нима кераги бор?

Қабул режаси Сизга қабулни ҳар куни амалга ошириш вақт ва ресурслардан энг самарали фойдаланиш ҳисобланганими ёки йўқлигини тушуниш имконини беради. У, шунингдек, Сизга ДПМ да ўтказиладиган ва жойларга чиқиб амалга ошириладиган қабуллар сонини бошқача тақсимлаш керак эмасми деган масалани ҳал этишда ҳам кўмаклашади. Қабул режасини тузиш учун зарур ҳисоб-китобларни бажариб, Сиз вақтдан ва ресурслардан энг самарали фойдаланиш ҳақидаги қарорга келишингиз мумкин. Масалан, қабулни ҳар куни амалга оширмасдан, бошқа ҳатти-ҳаракатларни (жойларга чиқиб қабулни уюштириш, вакцинация олмаганлар устидан назорат ва бошқалар) бажариш янада самаралироқ бўлиши мумкин.

---

4. Мен қабулларни режа асосида амалга ошираман, бироқ улардан айримларига келувчи кишилар сони жуда кам. Мен нима қилишим керак?

Қабул режаси мақсадли гуруҳ ва кутилатган иш ҳажми ҳақидаги ахборотлар асосида тайёрланади. Шунинг учун, агар келувчилар сони кам бўладиган бўлса, нега бундай бўлаётганлигини тушуниб етиш лозим. Сиз жамоа билан кам қатнашишнинг сабабларини муҳокама этишингиз зарур. Эҳтимол, қабулни ўтказиш жойини ва вақтини қайта кўриб чиқишга тўғри келади ёки ҳал этилиши лозим бўлган бошқа муаммолар аниқланиши мумкин.

5. Мен қабулни режа асосида амалга оширсамда, ота-оналар кўп кутиб қолишга тўғри келганлиги ҳақида шикоят қилишади.

Болага вакцина юборилгунига қадар ота-оналарнинг узоқ кутиб қолишларига тўғри келса, улар навбатдаги эмлатиш курсига фарзандларини олиб келмасликлари мумкин. Аввало, нима сабабдан уларнинг узоқ кутиб қолишларига тўғри келаётганлигини тушуниш зарур. Эҳтимол, ходим ишга ўз вақтида келмас? Қабулни амалга ошириш учун ходимлар етарлими? Эҳтимол, чақалоқлар сони кутилганидан анча-мунча кўпдир? Кейин қабул режасига ва ишчи режага киритиш мумкин бўлган муаммони ҳал этишда қўлланила оладиган вариантлар ҳақида ўйлаб кўринг. Эҳтимол, қабуллар сонини ошириш имконияти мавжуддир. Вакцинацияни ўтказиш кунларида Сиз қўшимча ёрдам олишингиз учун имконият йўқми? Кутиш ота-оналарга мароқли бўлишини таъминлашнинг иложи йўқми? Вакцинация режаси ва жойлардаги қабулни амалга оширишни режалаштириш, вакцинациянинг содда ва тез ўтишини мўлжаллаб тайёрланган.

6. Вакцинация ўтказишни бошқа тадбирлар билан бирга амалга оширишни қандай режалаштиришим мумкин?

Иммунизация бўйича дастурга қандай тадбирлар интеграция қилиниши мумкинлиги ҳақидаги қарор одатда Миллий ёки вилоят босқичларида қабул қилинади. Лекин туман ва ДПМ босқичларида яна қандай тадбирлар ўтказилиши мумкинлигини режалаштириш мумкин. Логистика ва таъминотни режалаштириш тадбирнинг турига ва унинг амалга ошириш нўқтаи-назаридан қай даражада қулайлигига боғлиқ. Нима зарурлигини, масалан, чивинга қарши пашшахона, антигельминт таблеткалари, озиқ-овқат қўшимчаларини қараб чиқишдан бошлаш мумкин. Одатда буларнинг барчаси туман босқичида мавжуд. Кейин, ушбу материалларнинг барчаси ДПМ да мавжудлигига ва уларнинг тақсимланишига жавобгар мутахассислар беркитилганлигига ишонч ҳосил қилиш лозим.

Ҳар бир ҳудудни қамраб олиш (ҲБҲҚО-RED) стратегиясидан фойдаланиш чоғида энг кўп кўтариладиган саволлар

1. Ҳар бир ҳудудни қамраб олиш (ҲБҲҚО-RED) стратегияси нима?

(Киришга қаранг)

Ҳар бир ҳудудни қамраб олиш стратегияси иммунизация тизимини такомиллаштириш мақсадида ЖССТ, ЮНИСЕФ ва бошқа ҳамкорлар томонидан 2002 йилда тақлиф этилган.

- Аутрич-хизматни қайта тиклаш
- Қўллаб-қувватлаш мақсадидаги назорат
- Жамоаларнинг хизматни тақдим этувчи тузилмалар билан алоқаси
- Мониторинг ва маълумотлардан ҳатти-ҳаракат учун фойдаланиш
- Режалаштириш ва ресурсларни бошқариш

Ҳар бир ҳудудни қамраб олиш ҳстратегияси туманлар ва ДПМ лар мўъжаз режаларига 5 та компонент

қўйишни таклиф этади. У алоҳида ташаббус ёки дастур эмас, балки иммунизация дастурига раҳбарлик бўйича стратегия ҳисобланади.

2. Ҳар бир ҳудудни қамраб олиш стратегияси — жуда фойдали компонентлар рўйхатидир, бироқ ундан қандай фойдаланиш мумкин?

Ушбу қўлланмада биз ҳар бир ҳудудни қамраб олиш стратегияси ҳақида муаммоларнинг ҳал этилиш доираси сифатида сўз юритамиз. ДПМ лар ва туманлар ушбу стратегиядан иммунизация бўйича хизматларни яхшилашга қаратилган тадбирларни танлаб олиш учун фойдаланишлари мумкин. Ҳар бир ҳудудни қамраб олиш стратегиясидан саволнома сифатида фойдаланиш мумкин, уни тўлғаза туриб Сиз, ўз режангизда барча керакли тадбирлар мавжудлигига ишонч ҳосил қиласиз. Масалан, аксарият ҳолларда мўъжаз режани тузиш пайтида маҳаллий жамоа ҳақида ёддан чиқариб юборилади. Агар Сиз ҳар бир ҳудудни қамраб олиш стратегиясидан фойдалансангиз, жамоа билан мавжуд алоқаларни кўзда тутиш ва мавжуд вазиятни қандай яхшилаш мумкинлиги ҳақида ўйлаш зарурлигини унутмайсиз.

3. Ҳар бир ҳудудни қамраб олиш стратегияси ёрдамида мониторингни қандай амалга ошириш мумкин?

Ҳар бир ҳудудни қамраб олиш стратегиясидан умуман олганда мониторинг ўтказиш учун фойдаланиш шарт эмас. Мўъжаз режага киритилган турли тадбирлар устидан мониторинг ўтказиш муҳимдир. Масалан, агар Сиз жойларга чиқиб хизмат кўрсатишни тиклашни ва унинг фаолиятини яхшилашни режалаштирмоқчи бўлсангиз, ДПМ да ўтказилган қабулларнинг ва жойларга чиқиб амалга оширилган қабулларнинг частотаси ҳақида ҳар ойлик ҳисобот тайёрлаб, эришилган натижаларни таҳлил этишингиз ва баҳолашингиз зарур. Худди шундай алпозда иш тутиш Ҳар бир ҳудудни қамраб олиш стратегиясининг барча бешта компонентиға ҳам тааллуқлидир. Сиз ойлик ҳисоботга киритадиган ахборотлар, масалан: жамоада ўтказилган йиғилишлар сони, амалга оширилган назорат ташрифлари сони, эмланмасдан қолганлар устидан назорат кабилар Сиз ҳар бир ҳудудни қамраб олиш стратегиясидан қандай фойдаланишингизни кўрсатади.

Ишчи режани тайёрлаш чоғида энг кўп кўтариладиган саволлар

1. Агар менинг бажарадиган ишим жуда кўп бўлиб, ишчи режада режалаштирилган барча тадбирларни бажариб улгуришга вақтим етишмаса нима қилишим керак?

Ҳамиша тадбирларнинг устуворлик мавқеини/ўрнини белгилашдан бошланг. Агар қайсидир ҳудуд ёки тадбир юқори устуворлик мақомига эга бўлса, Сиз тадбирлар режа асосида кетаётганлигига ишонч ҳосил қилишингиз лозим. Агар иш ҳажми ҳаддан зиёд кўплиги боис уни бажариш Сизга қийинчилик туғдирса, ёрдам сўраб туманга мурожаат этинг. Сиз барча қийинчиликларни раҳбар билан муҳокама этишингиз ва ўз изоҳларингизни ойлик ҳисоботга киритишингиз лозим.

2. Агар ДПМ хизмат кўрсатаётган ҳудудда бир ёки бир неча вакцинация билан қамраб олинмаётган қишлоқлар бўлса нима қилмоқ керак?

Туман босқичида ишчи режани муҳокама этиш чоғида, каттароқ қишлоққа ташриф буюра туриб, ўша куни қўшни кичикроқ қишлоққа ҳам боришга улгура олишингизни ўйлаб кўринг. Вариант сифатида бир кун мобайнида бир неча кичик қишлоқларга ташриф буюришга ҳаракат қилинг. Туман миқёсидаги раҳбарлар билан тумандан ёрдам олиш имконияти қанақалигини муҳокама қилинг.

